

1284

P. 3977c. 154
1801 (1)

LETTER-OEFENINGEN,

V O O R

1801.

MEMORANDUM FOR THE SECRETARY

RE: [illegible]

1001

A L G E M E E N E
V A D E R L A N D S C H E
LETTER-OEFENINGEN,

WAARIN DE
BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELYKS IN ONS VADERLAND EN
ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUN-
DIG TEVENS EN VRYMOEDIG
VERHANDELD WORDEN.

B E N E V E N S
M E N G E L W E R K,

*tot Fraaije Letteren, Konsten en Weetenschappen,
betrekkelyk.*

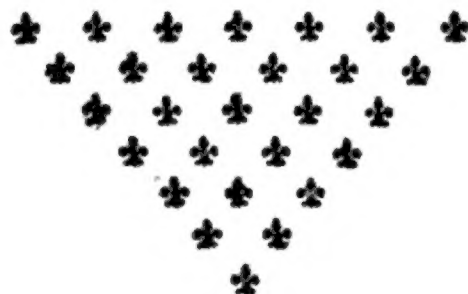
E E R S T E S T U K.

V O O R

1801.

Met Platen.

Te A M S T E R D A M,
by A. V A N D E R K R O E,
en *by*
J. W. Y N T E M A E N C O M P.
1801.

MANUSCRIPTS
DEPARTMENT
OXFORD

A L G E M E E N E

V A D E R L A N D S C H E

L E T T E R - O E F E N I N G E N .

Disfertatio Inauguralis, &c. — Of, *Inwydings-Verhandeling*, ten bewyze, dat de Tegenwerpingen, zo van Ouders als Laater Tegenstreevers, de Waarheid van den Christelyken Godsdienst niet verzwakken, maar veeleer bevestigen, door JAN SCHARP, Haagenaar, volgens Kerke-lyk Recht wettigen Herder der Rotterdamsche Kerke, en, met derzelyver toestemminge, thans Herder der Kerke van Loga in Oostfriesland, onder Pruisfisch Gebied, Lid van het Haagsche Genootschap ter verdediginge — en van de Rotterdamsche en Zeister Genootschappen ter Voortplantinge van den Christelyken Godsdienst, met toestemminge van de Eerwaardige Godgeleerde Orde in de beroemde Hooge Schoole te Duisburg, op den 10 van Januarius 1799, ingeleverd ter verkryginge van de hoogste Waardigheid in de Godgeleerdheid. Te Duisburg, by Fr. Ad. Benthon, en te Groningen, by N. Veenkamp en Zoon. In gr. 8vo. behalven de Voorreden, enz. 346 bl.

In eene Voorreden, voor deeze Verhandeling geplaatst, **I** beklaagt zich de Eerw. SCHARP over de behandeling hem in den Jaare 1796 in Holland aangedaan. En waarlyk, behalven dat de menigvuldige afwisseling van herhaalde burgerverklaaringen ieder omzichtig mensch huiverig moest maaken, wy begrypen niet, met welk recht men iemand vooraf onderwerping kan afvorderen aan eene Constitutie, welke nog niet ontworpen is, gelijk toen het geval was, en waarvan men niet kan weeten, op welken leest zy geschoeid zal wezen. Doch deeze zwaarigheid is thans opgeheven, daar, volgens de Dagbladen en andere Nieuwspapieren, het Wetgeevend Lichaam den Rotterdamschen Kerkeraad vryheid gelaten heeft om deezen hunnen Leeraar weder te beroepen. Deszelfs verblyf te Loga in Oostfriesland gaf ondertusfchen aanleiding tot zyne bevordering tot Doctor

LETT. 1801. NO. I.

A

in

in de Godgeleerdheid aan de Academie te Duisburg, alwaar men de inschikkelykheid had van zyne persoonlyke tegenwoordigheid, en, naar het fchynt, ook het gewone examen, niet te vorderen, maar alleen het overzenden eener Verhandeling. Hieruit is het Stuk geboren, waarvan wy den tamelyk breedvoerigen titel hebben opgegeven, in welks Voorreden, bl. V, de Schryver klaagt, dat hy in het opstellen geenen dienst heeft kunnen hebben van zyne boeken, die, by gebrek van genoegzaame ruimte in zyne huisvestinge, nog in kisten lagen opgesloten. Slechts weinigen, benevens zyne *Adversaria*, had hy kunnen gebruiken. Hy erkent evenwel, bl. 315, het gebruik der Boekerye van den Heere METGER, Rector der Schoole te Lehr, gehad te hebben. Doch wanneer men het aantal der in het Werk op veele plaatzen aangehaalde Boeken in aanmerking neemt, zullen veelen waarfchynelyk deeze klagt niet zeer gegrond vinden, ten minften denken, dat de gehouden *Adversaria* van den Schryver heel uitvoerig, of de Boekery van den Heere METGER wel voorzien moet zyn. Nog verzoekt de eerste, omtrent het einde zyner Voorreden, bl. IX, verschooning over het gebrekkige van zynen Latynschen styl, welke hem gaarne zal gegund worden. Schoon die styl niet overal volmaakt zuiver en van den besten tyd moge weezen, hy is toch duidelyk, geschikt naar het onderwerp, en doorgaans vry van in het oog loopende gebreken; met één woord, zo goed als men kan vorderen van iemand, wiens hoofdbezigheden, zedert twintig jaaren, zyne gedachten op geheel andere zaaken gevestigd hebben. Doch het is tyd, dat wy van het Werk zelve eenig bericht geeven.

Het geheele Stuk is verdeeld in drie Afdeelingen [*Sectiones*], en elke deezer Afdeelingen bevat vier Hoofdstukken [*Capita*]. De eerste Afdeeling is gericht tegen de Joodsche Rabbynen, de tweede tegen de Heidenische Wysgeeren, de derde tegen de latere ongeloovigen, Mohammedaanen, Deisten, Naturalisten, waarby ook de hedendaagsche hervormers of leeraars van nieuwigheden, *Novatores sive Neologos* noemt hen de Schryver, hunne beurt krygen.

De wyze van behandelen, welke de Eerw. SCHARPIT doorgaans volgt, is, eerst de tegenwerpingen der onderscheiden tegenstreeveren voor te draagen; dan te toonen, dat zy van geene kracht zyn tegen den Christelyken Gods-

Godsdienst, en eindelyk daarop te laten volgen, dat zy veeleer strekken ter staavinge van de Leere der Apostelen, dan dezelve wederleggen.

De Leezer zal niet verwachten, dat wy van deeze geheele Verhandeling een aaneengeschakeld en geregeld Uittreksel zullen geeven. Misschien zouden wy kunnen volstaan, met ze, gelyk andere Academische Verhandelingen, blootlyk aan te kondigen, en een enkel woord van derzelve waarde te zeggen. Doch de naam des Schryvers schynt toch iets meer te vorderen. Wy willen daarom eenen middelwech inslaan, en van eenige byzondere gedeelten eenig bericht geeven.

De Schryver begint met eenige juiste aanmerkingen over de nuttigheid van het niet verzwynen of ontveinen, maar veeleer in het licht brengen van de tegenwerpingen der Ongeloovigen tegen de Leer des Euangeliums, in het byzonder van de beuzelaaryen der laatere Jooden, zegt iets van den haat en de verblindheid deezer laatsten als de groote oorzaaken hunner vitteryen, en gaat dan Afd. I. H. II. over tot het bewys, dat de kentekens van den Messias, welke de propheetische schriften des O. V. opgeeuen, werkelyk in JESUS VAN NAZARETH, en in deezen alleen, plaats hebben. Hy bepaalt zich tot vier: *De geboorte uit eene Maagd; het doen van Wondertekenen; het Lyden, en de Opstanding uit den dood.* Met het eerste en de verdediginge der bekende plaatze uit JESAIAS H. VII houdt hy zich het langste bezig, besteedende daaraan een geheel Hoofdstuk. Doch hier verwondert het ons eenigzins, dat hy, onder de veelvuldige Schryvers, welke hy aanhaalt, geene melding maakt van de uitlegginge, door den Eerw. STINTRA, *Oude Voorsp.* D. II, bl. 38 env. aan deeze voorzegginge gegeven, volgens welke de vs. 16 beloofde verlossing van Juda uit de handen der Syriers en Israelieten, eer de Zoon van JESAIAS tot jaaren van onderscheid zoude gekomen zyn, een teken moest verstreken van de zekere vervulling der vs. 14 en 15 gedaane belofte aangaande de geboorte van den Messias uit eene Maagd, welke in veel latere tyden moest gebeuren. Men vindt by de Propheeten meer voorbeelden van dergelyke voorspellingen, waarby eene gebeurtenis voorzegd wordt, welker uitkomst moet strekken tot een waarteken der zekere vervulling van eene gedaane belofte of bedreiging.

ginge. Eéne fchiet ons in dit oogenblik te binnen uit JEREM. XLIV, vs. 24 env. alwaar den Jooden, die na Egypte gevlucht waren, de gewisfe ondergang gedreigd, en tot een teken daarvan gegeven wordt, dat God den Egyptifchen Koning PHARAO HOPHRA, of APRIES, door de hand zyner vyanden zoude doen omkomen. By JESAIAS zélven vindt men meer dergelyke voorbeelden. En dat het Werk van STINSTRA onzen Schryver niet onbekend is, blykt uit zyne aanhaaling daarvan op bl. 75. Doch het kan zeer wel zyn, dat hy verzuimd hebbe de bedoelde uitlegging in zyne *Adversaria* aan te tekenen.

In de Tweede Afdeeling wordt gehandeld van de aanvallen van CRESCENS, CELSUS, LUCIANUS, PORPHYRIUS, PHILOSTRATUS, LIBANIUS, JULIANUS, en anderen, tegen den Christelyken Godsdienst, en van de voordeelen, welke deszelfs verdedigers kunnen trekken uit de getuigenisfen der Heidenfche Schryveren. Op bladz. 113 wordt een gezegde van CELSUS aangehaald uit ORIGENES *cont. CELSUM Lib. VI.* De Wysgeer zegt daar te zullen toonen, vanwaar den Christenen in het hoofd gekomen zy, hunnen Meester den Zoon van God te noemen, en vervolgt: *De menschen van den ouden tyd hebben deeze waereld, als uit God [of van God] voortgekomen, παῖδά τε καὶ υἱοὺς προτίκον.* Deeze laatste woorden vertaalt de Schryver, *Dei Filium et Deo aequalem dixere*, d. i. *Gods Zoon en Gode even-gelyk genoemd.* Maar *υἱός* betekent geheel iets anders, t. w. *eenen jongeling.* Het is waar, sommigen willen hier gelezen hebben *ἀρτίστον*, en met die leezing zoude de opgegeven vertaaling beter strooken; doch met de gewoone kan zy niet overeengebragt worden. — Op bladz. 114 env. wordt ORIGENES met recht verdedigd tegen de beschuldiging van EPIPHANIUS: maar de Schryver drukt zich te sterk uit, wanneer hy HIERONYMUS telt onder de *onverzopenbaare* vyanden van ORIGENES. HIERONYMUS was verre van zichzelven altoos gelyk te zyn. Eerst was hy een bewonderaar van ORIGENES; maar wanneer sommige van deszelfs gevoelens voor kettersch wierden uitgemaakt, veranderde hy, en liet zich, volgens zyne gewoonte in twistfchriften, dies te sterker tegen denzelven uit, om zyne eigene rechtzinnigheid te toonen: en men weet van hem genoeg, dat hy dikwyls niet zo zeer zyne waare gedachten te boek stelde, als

als hetgeen hy ter bereikinge van zyn oogmerk dienstig oordeelde.

Op bladz. 249 verklaart zich de Eerw. SCHARP voor de Echtheid der bekende plaatze I Jo. V: 7. Hy erkent gereedlyk het onderscheid tusfchen Exegitische en Dogmatifche geschillen, maar fchynt toch het verwerpen van deeze plaats meest te wyten aan de tegenstanders der meestaangenomen leere der Drieëenheid. In hetgeen hy over dit onderwerp bybrengt, hebben wy ons over twee dingen verwonderd. Het ééne, dat iemand van zyne belezenheid zich nog beroept op de Handschriften door STEPHANUS gebruikt by zyne Uitgaaf. Wy willen hieromtrent hem niet wyzen tot WETSTEIN: deezen zoude hy, misfchien, wraaken, als verdacht van het doorgaans onrechtzinnig gehouden gevoelen toegedaan te zyn: maar hy leeze flechts hetgeen J. D. MICHAËLIS, wiens rechtzinnigheid in dit ftuk niet onder verdenking valt, daaromtrent heeft in zyne *Inleiding in de Godl. Schriften van het N. V.* I D. 2 St. bl. 1077 env. — Het andere is, dat de Schryver het ontbreken der gemelde plaatze niet aan de ftofheid der Uitschryveren, niet aan de kwaade trouw der Ariaanen, maar, bl. 250, toefchryft aan de *Disciplina Arcani*, welke in de tweede Eeuw werd ingevoerd, en volgens welke men de uiterfte zorg droeg, dat de Verborgenheden der Drieëenheid en Godheid van CHRIS-
TUS den Aankomelingen niet vroeger dan 40 dagen voor den Doop wierden bekend gemaakt. „ Vanhier,” zegt de Schryver, „ werden de plaatzen der Schriftuure, welke die verborgenheden behelzen, niet voorgelezen in de openbaare vergaderingen. Daarvan ontbreken zy in alle Griekfche Handschriften, welke voor de openbaare voorlezingen gefchikt waren, gelijk ook in de Oostersche en Latynfche Overzettingen, welke naar die Handschriften gemaakt waren, enz.” Wy erkennen, dat deeze *Verborgèn Leer* of *Leerwyze* een der bygeloovige gebruiken was, welke, reeds vroeg begonnen, allengskens geweldig toenamen. Wie ’er meer van begeert te weten, kan te recht komen by VENEMA, *Hift. Eccl.* T. IV. p. 202, en by BINGHAM, *Origin. Eccles. Lib. X. Cap. V.* Maar de gevolgen, daaruit door onzen Schryver getrokken, kunnen wy niet toestemmen. Hy zegt, zonder het te bewyzen, dat de plaatzen der Schriftuure, welker inhoud

men den Aankomelingen niet wilde bekend maaken, werden uitgelaten uit de Handschriften, die tot openbaare voorlezing geschikt waren. Hy bedriegt zich grootlyks, wanneer hy beweert, dat het getal der overgebleven Handschriften, welke deeze plaats hebben, niet minder zy, dan dat der geenen, die ze missen. Van alle Grieksche Handschriften, welke men tot nog toe ontdekt heeft, zyn slechts twee, die ze leezen, beide van geen gezach, en in het eene is zy duidelyk uit het Latyn overgezet. En hoe is het toch bygekomen, dat alle Handschriften juist deeze ééne plaats uitlaaten, en alle overige, welke voor het gemelde Leerstuk bygebragt worden, behouden hebben, indien het verbergen van het Leerstuk voor de *Catechumeni* de oorzaak geweest zy van het uitlaaten? Waarom spreken zy van het Brood en den Wyn des Avondmaals? Waarom hebben zy het Gebed des Heeren? Want volgens de *Disciplina Arcani* moest men dit ook den Aankomelingen niet openbaaren. Wy zullen hierby alleen voegen, dat de Antitrinitarissen geene byzondere redenen hebben, om zich tegen de echtheid deezer plaatze te verzetten. CALVINUS zelve, wiens rechtzinnigheid niemand zal verdacht houden, zegt 'er van: „hetgeen „ hy zegt, *deeze drie zyn een*, heeft zyne betrekking niet tot het Weezen, maar tot de eenstemmigheid,” t. w. van het getuigenis. Vergel. jo. XVII: 21 env.

Inderdaad, de yver van den Eerw. SCHARP voor dit Leerstuk vervoert hem somtyds niet alleen tot vry heftige uitdrukkingen tegen anders denkenden, maar doet hem ook wel eens bewyzen aanvoeren, welke men van iemand van zyne kunde en belezenheid niet zoude verwachten. Van dien aart is het bekende schryven van den jongeren PLINIUS aan TRAJANUS (zie bl. 188), waarin hy meldt, dat de Christenen in hunne byeenkomsten een Lied zongen *ter eere van CHRISTUS, tamquam DEO*, als of deeze laatste woorden by eenen Heiden betekenden *als GOD*, zo als wy dit woord verstaan, en niet *als eenen God*, als een meer dan menschlyk Weezen, waarvan de Heidenen veelen hadden, in onderscheiden rangen verdeeld, zonder ze daarom met de opperste Godheid gelyk te stellen. Verg. onzen Schryver zelve, bl. 180.

Het ware te wenschen, dat de Christenen in het alge-

gemeen zich minder bemoeid hadden met wys te willen zyn *boven hetgeene geschreven is*, in een stuk, waarvan wy zonder Openbaaringe niets weten, waarvan wy dus ook niets meer weten dan ons de Openbaaring verkondigt. Onze Schryver keurt af (bl. 255) „ dat „ sommigen der Ouden den Vader *de bron, den oorsprong*, of ook *de oorzaak der Godheid* genoemd hebben, als zynde dit al te hard en niet schriftmatig „ (*ἀγράφα*).” Moest hy, volgens dit beginsel, zich dan ook niet onthouden van de uitdrukkingen *Zelfstandige Vereeniging* (Unio hypostatica, p. 258), *Godmensch* (*θεοάνθρωπος*, *ibid.*), *menschlyke natuur van CHRISTUS*, p. 261, *Drievuldigheid* of *Drieëenheid* (Trinitas, p. 278), welke, met meer andere even onschriftmatige, in zyn Werk voorkomen? Misschien zal hy zeggen, dat schoon deeze benaamingen niet *totidem verbis* in de Gewyde Boeken staan, men ze evenwel kan opmaken uit vergelyking en byeenbrenging van verscheiden plaatzen met elkander. Maar gelykt dit niet meer of min naar PETER's redeneering in SWIFT's *Vertelsel van de Ton*?

De Schryver toont groote belezenheid door het geheele Werk. Misschien is hy in sommiger oogen daarmede mild genoeg, gelyk wanneer hy in zyne Voorreden etlyke Schryvers aanhaalt voor het voorstel, dat *het verkrygen der doctoraale waardigheid niet onbetamelyk is voor eenen Christen*; en schynt somtyds te vergeeten, dat Verhandelingen gelyk de zyne in den Leezer eenige kundigheden onderstellen, welke slechts behoeven aangestipt te worden, en geene uitvoerige voordragt noodig hebben. Voorbeelden zouden wy hiervan kunnen bybrengen; maar het is tyd, dat wy eindigen.

De Waarheid van de Wonderwerken der Heilige Schrift.
Te Amsterdam, by F. Drayer, 1800. In gr.
8vo. 482 bl.

'E' is over het onderwerp, in dit Boek verhandeld, sedert eenigen tyd, ook in ons land, zoo veel geschreeven, dat men zich eenigzins moet verwonderen, dat de Schryver, zonder ons iets van zyn bepaald doel te melden, of het plan vooraf op te geeven, 't

welk hy zich voorgesteld had te volgen, met dit verdedigfschrift is te voorschyn getreden.

In de Inleiding, van 132 bladzyden, vindt men algemeene aanmerkingen over de wonderwerken, of wel eene wederlegging van verscheidene bedenkingen, tegen de wonderwerken in 't algemeen te berde gebragt. Zy betreffen de mogelykheid, het nut, en de bewysbaarheid van 't geen men gewoon is *wonderwerken* te noemen, het voorgeeven, dat wonderwerken ook door kwaade geesten kunnen verricht worden, dat het Heidendom ook zyne wonderwerken heeft, dat, zoo 'er voorheen zulke dingen geschied zyn, dezelve nu ook nog geschieden moesten; en voorts nog meer byzonder de wonderwerken van Jesus Christus, die somwylen zyne wonderwerken wilde verborgen gehouden hebben, en niet openlyk genoeg handelde, ten blyke, dat hy zyne zoogenaamde wonderen niet te veel onderzocht wilde hebben; de Euangelie-schryvers, die 'er alleen gewag van maaken, en daarom geen geloof verdienen, omdat zy schryvers zyn in hunne eigen zaak, of anders geenzins letterlyk moeten verstaan worden. Men vindt deze en gene bedenkingen, hier en daar, niet kwalyk beantwoord, sommige zwaarigheden beoorlyk opgelost: en, over 't geheel, is deze Inleiding, voor hun, die geen toegang tot andere schriften hebben, leesenswaard. Die bekend zyn met de werken van *Less*, *Noesfelt*, *Lilienthal*, en in 't byzonder ook met den *Bybel verdedigd* van onzen Landgenoot van *Hamelsveld*, kunnen ze heel wel misfen.

Zoo oordeelen wy ook over de meer byzondere verdediging der Bybelsche wonderwerken. Vooraf gaan algemeene aanmerkingen over de waarheid van Moses zending en schriften. Daarop volgt de beantwoording van byzondere bedenkingen, over de omkoming van Korach, Samuels gedrag omtrent Agag, Davids krankzinnigheid aan 't hof van Achis, de verschyning van Samuel aan Saul te Endor, de spyziging van Elias door de raven, het ombrengen der Baals-priesters door Elias, de opneeming van Enoch en Elias ten hemel; over het water in wyn veranderd te Cana, het gesprek van Jesus met de Samaritaansche vrouw, de bezetenen van Gedara, het badwater Bethesda, de geringe afkomst en ongeleerdheid der Apostelen, de geneezing des geraakten te Capernaum, en der vrouwe, die

die den bloedgang had, het wandelen van Jesus Christus op de zee, de gedaante-verandering des Heeren op den berg, de vervloeking van den vygeboom, en de opwekking van Lazarus, en twee andere door Jesus uit den dood opgewekte Perfoonen. Alle aanmerkingen, tot wederlegging der bestryders van deze geschiedenissen, en wel inzonderheid van het wonderdaadige, welk men 'er gewoonlyk by aanneemt, zyn niet even zeer gegrond. Men vindt hier echter, in een kort bestek, een aantal goede gedachten, welker bedachtzaame overweeging, voor hun, die geen lust of gelegenheid hebben tot het raadpleegen van grootere werken, tot bevestiging van hun geloof aan de Bybelsche Geschiedenissen, zou kunnen dienen.

Het Leven van Paulus den Apostel, in Kerkelyke Redevoeringen, uitgesproken in de Hervormde Gemeenten van Breda en Amsterdam, door PETRUS HAACK, te vooren S. S. Theol. & Hist. Sacra Profesfor, en Predicant te Breda, daarna Predicant te Amsterdam, zhands in de Hoog- en Nederduitsche Gemeente te Altona, enz. Ilden Deels 1ste Stuk, behelsende in zich: de Grootheid van Geest, en het verheven Charakter van dien Apostel, kenbaar uit zyn Godverheerlykend gedrag, onder de voornaamste Lotgevallen zynes Levens. Voorafgaat eene uitvoerige Brief aan de Gemeente van Amsterdam. Te Altona en Amsterdam, by J. Schultze en W. Brave, 1800. In gr. 8vo. 344 bl., behalven den Brief van XXVIII bl.

Wij hadden hooren zeggen, dat de Eerw. HAACK, van de voortzetting der uitgave zynner Kerkelyke Redevoeringen, over 't leven van Paulus, waarvan wy het eerste Deel aangekondigd hebben (*), door gebrek van aftek, had moeten afzien, en vonden geen reden om ons te bedroeven, dat dit met zooveel ophef ondernomen werk bleef steeken, terwyl wy 'er niets goeds in vonden, dat niet door anderen of even goed, of ook beter gezegd is, en de geheele predikwyze van den Amsterdamschen Kerkleeraar ons niet geschikt scheen,

(*) *Letteroef.* voor 1797, bl. 417; 1798, bl. 287.

fcheen, om heel veel tot leering en stichting by te draagen, voor dat soort van Leezers, welken hy voornaamelyk schynt van nut te hebben willen weezen. Nu valt ons evenwel in handen dit tweeden Deels eerste Stuk, dat de Schryver, thans Predikant te Altona, aldaar heeft laten drukken. De voorafgaande uitvoerige Brief aan de Gemeente van Amsterdam is, zoo als men ze van iemand, die nog zeer gevoelig en misnoegd is, over hem, zoo hy meent, aangedaan ongelijk, en, op vreemden bodem, eenigzins vryer spreken kan, zou verwachten. Zulke brieven baanen den weg niet, om gebeurde zaaken gemakkelyk te herstellen, en in vergetelheid te brengen. Over het Boek zelve hebben wy niets te voegen by onze vorige Recensien, dan dat dit Deel, in zes Leerredenen, de geschiedenis van Paulus vervat, zoo als ons dezelve door Lucas verhaald wordt, Hand. XIII: 6—11. XIV: 8—21. XVI: 16—40. XVII: 16—24. XIX: 1—12.

Een viertal Kerkelyke Bedenkingen gedeeltelyk beantwoord, en verder byzonder ook in de Groninger Ommelanden ter onzijdige overweging aangeboden door een Liefhebber van goede Ordeningen in Burgerstaat en Kerk. De Bedenkingen zyn: 1. Of het bestaanbaar, eerlyk en edelmoedig zy, zich als Leeraar by een Kerkgenootschap plegtig te hebben verbonden; zich 'er ook, als zodanig, by voortgang te laten bezoldigen; en zich echter aan de Geloofsbelydenis van dat Genootschap niet te houden, maar die openlyk te wederspreken? 2. Of de Groninger Synode zy afgeschaft, dan of Dezelve nog wettig bestaa? 3. Of Predikanten en Classen, zonder voorkennis van hunne Kerkenraaden en Gemeenten, zich van de Synode mogen onttrekken? 4. Of ook de Leden der Gemeenten daar aan zy gelegen? — Te Groningen, by J. Oomkens, 1800. In gr. 8vo. 16 bl.

Nodige Verantwoording der Classis van 't Westerkwartier voor de Gereformeerde Kerk en voor het algemeen, tegen de liefdeloze aanvallen, door den Schryver van het viertal Kerkelyke Bedenkingen op dezelve gedaan; op haren last uitgegeven. Te Groningen, by J. Oomkens. In gr. 8vo. 34 bl.

De

De zogenaamde Verantwoording der Clasfis van het Westerkwartier aanvangeljk beoordeeld en derzelver schendelyke verdichtzelen gelogenstrakt door den Schryver der Kerkelyke Bedenkingen. Te Groningen, by J. Oomkens. In gr. 8vo. 24 bl.

Een ontstaan geschil, over het al of niet houden van Synoden, by de Hervormden in het voormaalig Gewest Stad en Lande, nadat op den 8 Maart 1796, ten gevolge der voorgevallene Staatsomwenteling, by de Repræsentanten van dat Gewest, tot intrekking van het politiek gezag by de Kerkelyke Synoden, en daaraan verbonden defroyementen, was besloten, en de daadelyke weigering der Classen van Middelstum en het Westerkwartier, om, zonder voorkennis en lastgeving der byzondere Gemeenten, voortaan Synoden te houden, gaf den Schryver van het *viertal Kerkelyke Bedenkingen*, een warm voorstander der Gereformeerde Godsdienstleere, aanleiding, om over de onrechtzinnigheid van zoogenaamde Gereformeerde Leeraars, in de Ommelanden, en wel byzonder in 't Westerkwartier, de bitterste klaagtoon op te heffen, en de Kerk van Nederland openlyk te waarschouwen tegen zulke gevaarlyke tegenstanders der aangenomene leere, die zy door schriftelyke onderteekening voor de hunne aangenomen hebben, en geveinsdelyk willen schynen te omhelzen, schoon zy daarmede geenzins vereenigd zyn in den geest des gemoeds. De vier Bedenkingen, op den titel gemeld, worden door hem zelve grootendeels beantwoord, en verder aan zyne geloofsgenooten, inzonderheid in de Groninger Ommelanden, ter ernstiger overweeging aanbevolen, om, zoo 't schynt, de Gemeenten zelve, en derzelver byzondere leden, uit hoofde van 't gebeurde omtrent de Synode, en 't geen 'er den grond toe schynt gelegd te hebben, wakker te maaken, en, ter bewaaring van de zuiverheid der leere, in werking te brengen. Het is deswegens ligt te vermoeden, hoe de beantwoording der geöpperde bedenkingen, in dit stukken, is ingericht. De eerste Bedenking was ligt, met neen, te beantwoorden, door het formulier van onderteekening ter neder te schryven, waarmede zich de Leeraars der Gereformeerde Kerk aan hun Genootschap moeten verbinden. Op de tweede wordt aan-

ge-

12 KERKELYKE BEDENKINGEN. VERANTWOORDING.

gemerkt, dat de uitdrukking der Repræsentanten van Stad en Lande, by gelegenheid der intrekking van politiek gezag by de Synoden, behoudens alle vryheid tot het behouden van Kerkelyke Synoden, genoeg aantoonst, dat de Synode niet is afgeschaft. De derde wordt, op grond van 't vry algemeen begrip, ook met neen beantwoord; en dat te meer, omdat de Predikanten de Classen en Synoden niet bywoonen, als byzondere perſoonen voor zich zelve, maar in naam en als Gecommitteerden der Gemeenten. Op de laatste is, gelyk men nu moest verwachten, 't antwoord volmondig ja.

De Classis van 't Westerkwartier, door de aantygingen, in het voorgeseld geschrift, grootelyks, zoo zy meent, beleedigd, komt, ingevolge een besluit van hare Vergadering, met eenpaarige stemmen, een enkel lid uitgezonderd, (*D. L. Fokkens*) genomen, daar tegen op, met eene leesenswaardige *Verantwoording*, die over de zaak in geschil veel lichts verspreidt, en, wat 'er ook zyn moge van het verspreid gerucht der vermeende onrechtzinnigheid van eenige zoogenaamde Hervormde Leeraars in de Ommelanden, en wel byzonder onder de Classis van 't Westerkwartier, het gebeurde, omtrent het niet bywoonen der Synode door die Classis, en die van Middelftum, in een geheel ander licht vertoont, dan waarin het de Schryver der Bedenkingen had doen voorkomen. De Classis van 't Westerkwartier was reeds, in April 1795, van oordeel, dat uit den gelukkigen ommekeer van zaaken, in het burgerlyk Bestuur, ook de afscheiding van Kerk en Staat zeker zou voortvloeien, en deswegens in de Synodale Vergadering der voormaals heerſchende Kerk, en hare Acten, eene groote verandering moest komen; en deed ook, destyds reeds, eenige voorſlagen aan het toen nog standgrypend Synode, die ook vervolgens grootendeels door de Synode zyn aangenomen. Toen naderhand, ten gevolge der meergemelde Resolutie van de Repræsentanten des Volks van Stad en Lande, door de Classen werd geradpleegd, of men nu evenwel zou voortgaan met het houden van Synode, en, met de vermeende meerderheid van vier Classen tegen drie, daartoe werd besloten, weigerden de Classen van Middelftum en 't Westerkwartier zich aan dat besluit, als niet wettig ge-

no.

nomen, te onderwerpen, en onttrokken dezelve zich deswegen aan het bywoonen der volgende Synodale Vergaderingen. De voornaame reden, waarom zy tegen het houden van Synoden, op den voorgestelden voet, gestemd hadden, is, volgens deze Verantwoording, daarin gelegen geweest, omdat zy meenden, dat de vorige Synode alleen bestond door Politiek gezag, welk thans vernietigd zynde, geene Synodale Vergaderingen mogen aangevangen worden, zonder goedvinden en last der Gemeenten, en uitdrukkelijke qualificatie der Leeraaren door dezelve tot zoodanig kerkelyk bestuur. Of nu deze Classis hierin gelyk hebbe, en of deze Verantwoording ook, tot afweering van kwaade vermoedens, ten aanzien der leerwyze van hun, die zich deze zaak allermeeft schynen aan te trekken, voldoende zal bevonden worden, staat aan ons geenzins te beslissen. De Schryver van het viertal Kerkelyke Bedenkingen is 'er althans geenzins mede te vrede. Hy maakt een aanvang met de beoordeeling van de Verantwoording der Classis van het Westerkwartier, en tracht derzelver voorgeevens, die hy schendelyke verdichtfelen noemt, met jok en ernst te logenstraffen. Over de zaak in geschil, betreklyk het al of niet houden van Synoden, laat hy zich niet zoo zeer uit, maar houdt de beschuldiging van onrechtzinnigheid, op grond van 't algemeen gerucht, staande, meldt ook eenige staaltjens van bedenkelijke uitdrukkingen, en, naar zyn inzien, verregaande afwykingen, en fommeert de Classis van 't Westerkwartier tot het neemen van maatregelen, die, wanneer haare leden werkelyk zyn vry te pleiten, zouden kunnen dienen om dezelve geheel te zuiveren. 'Er worden geene naamen genoemd; maar de gezegden op bl. 8, „Had ik op perfoonen willen doen denken, (gelyk ik, doch in een ander opzicht, even op een drietal deed,) ik had daarvan dergelyken wenk gegeven; of zo als iemand voor eenige jaaren van *pruimen* sprak, die niet wel smaakten, van *dekens*, daar men zei, dat wat onder schuilde, en van een *hof* van een *man*, daar een schadelyk onkruid wies. Al schreef ik dan al eens zo *koud als de winter*, 't was een loutere speeling op den naam, terwyl een ieder wel zal willen gelooven, dat ik 'er geen koude perfoonlyk in veronderstelde,” zullen voor hun, die in dien omtrek bekend zyn, denkelyk verstaanbaar genoeg weezen. De gehee-

le

Vaderlandsche Historie, vervattende de Geschiedenissen der Vereenigde Nederlanden, zints den aanvang der Noord-Americaansche Onlusten, en den daar uit gevolgden Oorlog tuschen Engeland en deezen Staat, tot op den tegenwoordigen tyd. Uit de geloofwaardigste Schryvers en egte Gedenkstukken zamengesteld. Met Plaatén. Ten Vervolge van WAGENAAR's Vaderlandsche Historie. XXste Deel. Te Amsterdam, by J. Alart. In gr. 8vo. 475 bl.

Met het slot des laatstvoorgaanden Deels (*) hadt de Geschiedboeker een einde gemaakt aan het Tydperk van 's Lands Geschiedenissen, de Omwenteling des Jaars MDCCLXXXVII betreffende. Hy vangt met dit Deel, of het LVI Boek, met nieuwen moed de pen op, en schakelt hetzelfde aan een volgend, met eenen overgang, die, als 't ware, ter Voorreden dient, en welken wy afschryven, dewyl zy een algemeen licht verspreidt over de stoffe, welke hem vervolgens te bewerken staat. — „Ontelbaare keeren,” in deezer voege vangt hy aan, „om zo te spreken, hebben wy, in de laatstvoorgaande Boeken onzer *Vaderlandsche Historte*, den draad des Verhaals moeten afbreeken, en by het vermelden van de groote Staatsomwenteling, in Herfstmaand des Jaars MDCCLXXXVII voorgevallen, geweest tot een volgend Tydperk. Immers deeze verandering in de Vereenigde Gewesten, bewerkt door Beweegenissen binnen den Lande verwekt, op onderscheidene wyzen aangestookt, doch voornaamlyk daargesteld door de komst der *Pruissische* Krygsknegten, onder het aanvoerend geleide des Hertogs van BRUNSWYK, maakt een Tydperk in de *Vaderlandsche Geschiedenissen*, 't geen zich dermaate onderscheidt, dat 'er eene nieuwe orde van zaaken gebooren wierd: want, schoon deeze, by herhaalinge, voorkomt als de *Oude Constitutie*, en ook, in de daad, voor zo verre dien naam moge draagen, als 's Lands regeering, met eenen Stadhouder aan het hoofd, daarmede bestempeld wordt, verkreeg die Landsregeering, zo door nieuwe Verbintenissen met buitenlandsche Mogenheden, als door binnenlandsche Schikkingen, voornaamlyk het Stadhouder-

(*) Zie *Letz.* voor 1799. bl. 404.

derschap betreffende, in zo verre eene *nieuwe gedaante*, dat door het een en ander de Banden der Stadhouderlyke Regeering vaster en vaster gemaakt wierden. Trouwens, eene verandering van dien aart kon niet wel nitblyven. De verschynzels in de Natuurlyke en Staatskundige Wereld hebben zeer veel overeenkomsts met elkander: naa eenen hoogen vloed volgt eene laage ebbē; naa hevigen storm, doodlyke stilte; naa geweldig onweer, een onbewolkt uitspanzel. Terwyl, gelyk men in die natuurverschynzelen opmerkt, niet zelden onregelmaatige getyen zich in de wateren opdoen, de stilte veraadelyk is, en schoon de lugt van boven van onweerswolken gezuiverd schynt, nogthans hier en daar, in de kimmen, het gerommel des donders gehoord en de schittering des weerlichts gezien wordt, by het zamentrekken en opeen staapelen van nieuwe Onweerswolken.

„In menigerlei opzigten zullen wy de waarheid dezer gelykvormigheid bevestigd zien, by het ontvouwen van de Gebeurtenissen in de Bondgenootschaplyke Gewesten onzes Vaderlands; zo onmiddelyk naa de voorheen beschreevene Staatsomwenteling, als in volgende dagen, welker beschryving thans onze taak is. — De stoffe hier voorhanden, schoon veelvuldig en dermaate onderscheiden van die, welke wy onlangs meest moesten verarbeiden, heeft egter wederom dat gelykfoortige, 't welk eigenaartig geschikt is om meer of min verveeling te baaren. Zo veel mogelyk zullen wy voor dit verdriet den Leezer en onszelfen bewaaren. Zeer zou hiertoe kunnen strekken het inmengzel van Bedenkingen en Oordeelvellingen over gebeurtenissen en Persoonen, met den tooy van goedkeuring omhangen, of in den afzigtigsten der kwaadkeuringe voorgesteld: dan, schoon wy ons des niet geheelenal zullen kunnen of mogen onthouden, zal dit spaarzaam geschieden. Eene spaarzaamheid, welke men ons te meer ten goede zal duiden, dewyl in een ander opzicht de Daaden zelve spreekē, en de Persoonen, die nu voortaan op het tooneel treden, zich veelal meer ongemaskerd dan anders voordoen, bekleed met een zelfsvertrouwen, 't geen aan stoutheid en onbeschaamdheid grenst.

„'t Zal ons niet mangelen aan lieden der thans te ondergebragte Partye, die of, in den Lande gebleeven, moeds genoeg betoonden om in bescheidenheid zo voor
zich

sich zelve als voor hunne zaak te spreken; of die, uit den Lande geweeken, van daar vryer en onbelemmerder de stem verhieven, het lot hun beschooren bejammerden, en de bewerkers van 't zelve in den haatlyksten dag stelden."

Dit LVI Boek is der Algemeene Landszaake en Persoonen, die 'er betrekking toe hadden, gewyd. De Verdragen, met de Hoven van *Londen* en *Berlyn* aangegaan, bekleeden hier geene onopmerkelyke plaats, alsmede de aanmerkingen van *Frankryk* hier op gemaakt; terwijl het gedrag ten opzichte der *Engelsche* en *Fransche* Afgezanten een zeldzaam tooneel oplevert. Het Erfstadhouderschap tot een Grondwet van Staat gemaakt, en de Acte van Garantie daaruit gebooren, als een stuk van belang, wordt naar eisch behandeld. Veranderingen van Gezanten buiten 's lands, van Amptenaaren binnen 's lands, komen hier voor. Meer byzonder wordt de afzetting van P. PAULUS, en de zaak van BLOK, Secretaris van het Noorderkwartier, voorgedraagen, en stilgestaan op 't geen de Zee- en Land officieren, welker Protectie van Staaten van *Holland* beloofd was, wedervoer. Voorts handelt dit Boek over de versterking der Landmagt; *Hollands* en *Gelderlands* aanmerkingen, de Zeemagt betreffende. Eindelyk behelst hetzelfde het Slotbedryf des *Pruissischen* Invals.

Het volgende Boek vangt aan met eene Aanmerking over de vermeerdering van des Stadhouders magt, en levert Characterschetsen van zyne Hoogheid, uit de pen van zyne Voorstanderen gevloeid. Aan *Holland* is bepaald dit Boek toegewyd. Men vindt 'er de opdragt des onderzoeks aan het Hof van de Ondertekenaaren der Adresfen; de Amnestie aan de Oranje-yveraaren geschonken, met de uitwerkingen daarvan; 't verwyl en de eindelyke daarstelling eener Amnestie, met de voorstellen te dier gelegenheid gedaan. Breedvoerig is de Schryver in 't geen de volmagtiging des Prinses ter Regeeringsverandering in de stemmende Steden betreft; alsmede over de Eedzweering op de Constitutie, waarover zo veel aan te merken viel, gelyk hier daadlyk gedaan wordt, en opgehelderd door het voorgevallene met den Hoogleeraar BAVIUS VOORDA. — „ Aan dien Eed,” merkt onze Geschiedschryver op, „ verbondt men het behoud van alle Ampten, Bedieningen en Kostwinnin-

gen, die niet alleen geene betrekking altoos hadden op de Regeeringsvorm, of het openbaar Bestuur; maar liet dezelve afdaalend werken op de geringste soort van Neeringen en Bedieningen, zo dat Zakken- en Turf-draagers, Appelkruijers, Klappermannen, Asch- Vuls- en Baggerlieden, tot zelfs Naaivrouwen, Visch- en Groenwyven, daartoe gehouden waren; ja in zekere niet onaanzienlyke Stad werden de Schuursters der Kerkkroonen van dien arbeid afgeroepen, om dus eene Eedverklaring af te leggen. — Hoe veel 'er, in menigerlei opzigten, met grond aan te merken viel op deeze Eedvordering, zo in den oorsprong, aanleg als volvoering, deedt men 'er, in een tyd als deeze, wanneer het spreken gevaarlyk was, meestal het zwygen toe. De gevolgen deezer Eedvordering liepen egter ten sterksten in 't ooge. Geen gering gedeelte van *Holland's* Ingezetenen, die in gemoede deezen Eed niet konden afleggen, werd of van zyn bestaan en het Land van de diensten dier standvastigen beroofd; of zy werden genoodzaakt om inwendige gevoelens over het Staatsbestuur, nog onlangs zo ruitelyk geuit, af te zweeren, en zich schuldig te maaken aan Meineed, of althans aan het veragten van den Eed, door het maaken van uitzonderingen, door 'er uitleggingen aan te geeven, die lynrecht strieden met het oogmerk der Eedvorderaaren. Hoe veelen stelden den Eed ligt en los, dien men iemand op levensgevaar, of onder het aangrimmen van nypend gebrek, en raadloos maakende armoede asperste; terwyl anderen, die zich in dit onaangenaam geval bevonden, dien Eed met zugten, traanen en heimlyk zelfverwyt deden." — Eene schoone plaats uit *OCKERSE'S Ontwerp eener algemeene Charaakterkunde* staamt des Geschiedschryvers welgegronde aanmerkingen: terwyl hy vervolgens aantoot, dat die Eed den Volksinvloed volstrekt vernietigde, en zwanger ging van schroomlyke gevolgen.

Het bedanken van den Raadpensionaris VAN BLEISWYK, en de aanstelling van L. P. VAN DE SPIEGEL, maakt een gewigtig gedeelte van dit Boek. De Staat der Geldmiddelen van *Holland*, met de uitschryving van den vyf-en-twintigsten Penning, verdient elks aandacht; en zal deeze zich niet min vestigen op de klagen van *Holland* over de Geldopbrengingen der ande-

te Gewesten. Klagten en aanmaaningën, even als zo veele voorgaande, meest in de lugt ydelyk vervloogen.

De Schryver, de nieuwe Bepaaling wegens het Publiek Gebed, met de daarop gestelde strafbedreigingen, vermeld hebbende, maakt deeze gepaste bedenking: „Zo bragt men Leeraars in de noodzaaklykheid, om, wilden zy geen gevaar van aanbrenging loopen, want het ontbrak niet aan Verspieders en Luistervinken by de zodanigen, die wegens hunne Patriottische denkwysze bekend stonden, zich naar dit voorschrift te schikken. Wilden zy het onbezwaard doen, dan moest 'er een omweg by gebruikt worden, bezwaarlyk of geheel niet voegende by het staatlyk bedryf des Gebeds. De meesten hielpen 'er zich af met eene bloote voorlezing van het Voorschrift in het Staatsbesluit, 't welk geenzins ernstwekkend was; en zagen zy veelmaalen, ondanks het gegeven verbod, onder dit gedeelte des zogenaamden Gebeds, de doorsteekendste tekens van kleinagting, by de Mannen door het laten zakken hunner hoeden, en by de Vrouwen door het digtslaan haarer waaijers, om van andere, meer geraas maakende bedryven, niet te reppen. Aanstootelykheden, waartoe zulk een Voorschrift aanleiding gaf. Wy zeggen niet te veel, als wy 'er byvoegen, dat dusdanige inrigtingen, gepaard met de reeds gemelde vermenigvuldiging der Eeden, van eene allernadeeligste uitwerking waren op de Godsdienstige begrippen des Volks; en valt 'er geen twyfel aan, of zy hebben het haare toegebracht tot eene los- en litzinnigheid omtrent den Godsdienst, by de Landzaaten, die, gebruik en misbruik niet van elkander onderscheidende, eerlang alles, wat dien eertyds hier te Lande geëerbiedigden naam van Godsdienst betrof, voor spel en een louteren vond van Staatskunde hielden.”

Het voorstel van de Stad *Schoonhoven*, van gezogte en gemaakte veranderingen in den Godsdienst door de Patriotten gewaagende, ingerigt, om, door een betoon van Yver voor de zogenaamde Regtzinnigheid, de onderliggende Party haatlyk af te schilderen, vondt gelukkig den bedoelden ingang niet: beter slaagde een ander dier Stad, wegens het houden der Synode te *Breda*.

In het LVIII Boek bepaalt zich de Schryver om het geen in de voornaamste *Hollandsche* Steden en Plaatzen, onmiddelyk naa de Omwenteling, voorviel, te ontvou-

wen. 's *Gravenhaage* levert hier ruime stoffe, en niet min *Delft. Haarlem*, zo zeer vooruitgelopen hebbende in het daarstellen van den Volks-invloed, moest voor dit bedryf boeten. Omftandig is hiervan het verhaal. *Leyden* levert desgelyks aanmerkelyke byzonderheden op, alsmede de Ommestreeken dier Stad. Trefsend is het te *Zoetermeer* gebeurde met den Oud-Leeraar der *Remonstranten*, PIETER VAN DEN BOSCH; in de opgave van welke schriklyke gebeurtenisse de Schryver te breedvoeriger geweest is, zo om den Man, dien het betrof, van wien hy in eene aantekening een kort bericht geeft, als om den schreeuwenden toedragt dier zaake, hem opgegeeven door een oog- en oergetuige, die weinig dagen naa die gebeurtenisse dit verhaal gaf. — Schoon in de ommestreeken van *Dordrecht* veel wederwraaks omging, mogt die Stad, in deeze dagen van onrust, in vergelyking gesproken, gerust heeten, en stak by deeze Stad zeer af het oproerig en voor alles wat Patriottisch dagt langen tyd onveilig *Gouda*; te welker Stede nogthans eenige Regenten, toen de Regeeringsveranderaars gekomen waren, op een meer vryheidsademenden toon durfden spreken, dan men in deeze dagen gewoon was te hooren. Men bewondert hier te regt eenen J. BLAAUW, N. TEYSSEN en C. N. PLEMPER VAN BREE, wier vertoogen hier te leezen gegeven worden; en MARTINUS VAN TOULON, die in de Satisfactie van haare Koninglyke Hoogheid begrepen was, behieldt 'er, tegen alle aangewende woelingen, den post als Ontvanger der Convooijen en Licenten te dier Stede. Hoe weinig de tegenwoordige Hoofd-Officier F. HARENCARSPER DECKER vermogt, om het *Goudasche* gepeupel in den band te houden, en de openbaare veiligheid te herstellen, „mag men,” zegt onze Geschiedboek, „daaruit opmaaken, dat onder anderen de Patriottische Kerkleeraars COUPERUS en SMIT, vyftien maanden lang, noch den predikstoel konden beklimmen, noch de straat betreeden; en mogt de laatstgemelde zynen dienst niet weder aanvaarden, dan naa het afleezen eener schriftlyke verklaring van den Predikstoel.”

Hoewel men in *Rotterdam* betere voorzorgen dan te *Gouda* gebruikte, om het gepeupel in den band te houden, bleeven de Patriotten niet van overlast en schennis vry; waarvan hier ontzettende staalen worden bygebragt.

De

De ontzetting van Ampten en Bedieningen hadt. reeds vóór de aankomst der Regeeringsveranderaaren veel afgedaan. Nogthans was een lyst van Bezwaaren, deezen voorgedraagen, in twee-en-twintig Artykelen begreepen, van zulk eenen aart, en „straalde Partyfchap, haat en wraakzugt,” gelyk de Gefchiedboeker zegt, „om het zeerst door in die eifchen. Derzelver geheele inwilliging kwam den Afgevaardigden ter Regeeringsverandering, hoe zeer ook tot het genoeg geven van de Oranje-party overhellende, niet geraaden voor.” Veel gaven, veel namen zy, of hielden het aan zich; ten slot de Inleveraars der Bezwaaren aanmaanende, „dat het beleid van Staat, Stad, Politie en Justitie, geheel aan de Regeering aanbevolen blyvende, ieder der Burgeren, rustig en vredig, tot de beoefening van zyn Beroep zou wederkeeren; zonder zich nu meer met de overweegingen van Gemeene Lands of Stedelyke zaaken op te houden, of waardoor zy ligtlyk tot gelyke uiterften zouden kunnen vervallen, als zy zelve met regt in anderen hunner Medeburgeren hadden veroordeeld, en waartegen ook reeds by Plakaaten van den Lande was voorzien geworden.”

In alle deeze Stedelyke en Plaatslyke Berigten daalt de Schryver, gelyk de aart der taake medebrengt, tot veele byzonderheden af, die het verhaal zo breedspreekig doen worden, dat hy ten slot deezes Boeks fchryft: „Wy vinden ons genaderd in onze Gefchiedenisbeschouwing tot het groot *Amsterdam*; doch, eer wy 't zelve intreeden, willen wy ons zelve en onzen Leezers eene verpoozing fchenken.”

Levensgeschiedenis van MARIE ANTOINETTE VAN OOSTENRYK, Koningin van Frankryk. Naar het Fransch, door A. KRAFT. Te Amsterdam, by J. Allart, 1800. In gr. 8vo.

By het doorlezen van opgamelde Levensgeschiedenis herdagten wy aan een Stukje, in den Jaare 1789 uitgegeeven, onder den tytel, *Essais Historiques sur la Vie de MARIE-ANTOINETTE, Reine de France, pour servir a l'Histoire de cette Princesse*; alsmede, hoe wy, 't zelve geleezen hebbende, ons gelukwenschten, al het

slegte, deezer Vorstinne ten laste gelegd, niet ten vollen te verstaan; onze kunde in de *Fransche* taal, zelfs met behulp van Woordenboeken, schoot te kort, om de slegtheid van het gedrag, haar toegeschreeven, ten vollen te bevatten: wy deden 'er ook weinig moeite toe; ons ten vollen overtuigd houdende, dat, hoe zeer bedorven het Hofleeven, inzonderheid ten *Franschen* Hove, ware, de kwaadsprekenheid en laster in opgemelde Werkje den hoofdtoon voerden, en het dus niet verdiende onder de Geschiedkundige Werken gerangschikt te worden. Wy hielden ons vast aan den regel, dien wy ons, zints jaaren, hadden voorgeschreeven: de Menschen zyn dikwyls noch zo slegt, noch zo goed, als zy menigmaal in de Leevenstafereelen ons worden afgemaald; de Schryvers zyn veelal Lofredenaars of Lasteraars.

Aan deezen zelfden Regel de Levensgeschiedenis, thans voorhanden, toetzende, kunnen wy niet afwezen van *Overdreevenheid* aan den pryzenden kant vast te stellen. By het leezen van den aanvang; „MARIE ANTOINETTE is niet meer — de misdaad heeft zig met een moordstaal durven wapenen — de treurige lykcypressen hebben den glans der Jelien vervangen, en de Dochter van Cæsars heeft, tusfchen den eersten troon van 't heelal, en het afschuwelykste graf, niets gezien dan een schavot — gelukkig de gevoelige mensch, die, den sluier der fchande, met welken men haare nagedagtenis heeft willen bedekken, oplichtende, met de eene hand zal trachten eenige bloemen op haar onbekend graf te strooijen, terwyl hy zig met de andere zal bevlytigen, om de distels en doornen uit te rukken, waarmede laster en ondankbaarheid hetzelve nog werkelyk trachten te omringen,” moesten wy op dit denkbeeld vallen.

Dit zal, dagten wy, op eene *Apoteose* uitkomen, en wy hebben ons daarin niet geheel en al vergist gevonden. Dat *onpartydigheid* geene eigenschap des oorspronglyken Schryvers is, heeft de Vertaaler, by het verduitschen van den aanhef, zo wel als wy, gevoeld, en aan den voet der bladzyde des bekentenis gedaan, met te schryven: „Deeze kleine Inleiding doet al aanstonds zien, aan welken kant onze oorspronglyke Schryver geplaatst moet worden: wy laten zyn ge-
„ VOC-

„voelen voor zyne rekening: ons oogmerk is alleenlyk
„eene Vertaaling te geeven van zyne *Levensgeschiede-*
„*nis van MARIE ANTOINETTE.*”

Een Vertaaler, die doorsteekende Partydigheid bespeurende, zou, der Geschiedkundige Waarheid hulde doende, zyne Aantekeningen, welke zo menigvuldig, op elke bladzyde, en zomtyds in groote lengte, voorkomen, besteed hebben om dezelve tegen te gaan, en veele gevallen, die een gansch andere voordragt en uitleg dulden, opgeklaard, en de geschondene eer van eenige hier gelasterde Mannen verdedigd hebben; doch dezelve zyn doorgaande van denzelfden, zo niet van eenen MARIE ANTOINETTE nog meer verheerlykenden stempel; meest, gelyk hy schryft, overgenomen uit *l'Histoire de MARIE ANTOINETTE, JOSEPH JEANNE DE LORRAINE, Archiduchesse, Reine de France.* Zy wyzen middagklaar uit, dat de Vertaaler, gelyk hy zich uitdrukt, „veele byzonderheden, in dat Werk voorkomende, te „belangryk vondt om ze niet tevens zynen Leezeren „mede te deelen.” — Te belangryk niet alleen, maar ook te *welsmaakende*. En kunnen wy niet altoos, met genoegzaame klaarheid, onderscheiden, waar de meestgevolgde *Fransche* Schryver, en waar de Vertaaler de pen voert. Ons viel, onder het leezen, te meermaalen in, dezen *Latynschen* dichtregel: *Laudare cuncta qui solet, laudat nihil.*

Strekte een onlangs by denzelfden Boekhandelaar uitgegeeven Stukje, *Dagverhaal van het voorgevallene in den Tooren van den Tempel, geduurende de Gevangenis van LODEWYK DEN XVI., Koning van Frankryk, door M. CLERY, Kamerdienaar van den Koning (*)*, om het medelyden met dien Vorst gaande te maaken; dit zal by veelen ten aanzien van diens Gemalinne dezelfde uitwerking baaren. Het is daartoe gansch en gaaf ingerigt: dan waarheid, Geschiedkundige Waarheid, zal men op veele plaatsen vergeefsch zoeken.

Wy behoeven ons niet te zetten om zulks aan te wyzen: alleen raaden wy ter vergelyking aan, de Werken by den Uitgeever deezes, opzigtlyk de jongste Geschiedenissen in *Frankryk*, gedrukt en te bekomen, op het laatste blad den Leezeren herinnerd: J. H. CAMPE,

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroef.* voor 1800, bl. 430.

24 LEEVENSGESCHIEDENIS VAN MARIE ANTOINETTE.

PE, *de Staatsomwenteling in Frankryk. — Beknopte Geschiedenis der geheele Staatsomwenteling in Frankryk, II Deelen, uit een Hoogduitsch Geschrift door CAMPE uitgegeeven; — en de Tafereelen van de Staatsomwenteling in Frankryk, IX Deelen. Is daarin, om van andere Werken, in welke MARIE ANTOINETTE te voorschyn treedt, niet te spreken, deeze van geen geheel ander Character, dan wy hier afgebeeld vinden?*

Reize naar Surinamen, en door de binnenste gedeelten van Guiana; door den Capitain JOHN GABRIËL STEDMAN. Met Platen en Kaarten. Naar het Engelsch. IIde Deel. Te Amsterdam, by J. Allart. In gr. 8vo. 326 bl.

Het pryzens en laakenswaardige, 't welk wy, by de Aankundiging des Eersten Deels van STEDMAN'S *Reize*, aangewezen hebben, brenge men vry op dit Tweede Deel over (*). Dezelfde ondereenmenging, of liever verwarring, blyft 'er in heerschen. De opgave van den Hoofdinhoud deezes Deels zal het uitwyzen.

In het XI Hoofdst., het eerste in dit Deel, beschryft de Captein den terugtocht na de *Wana Kreek*. De *Pipa*, een groote Padde, wordt beschreeven, en de beschryving der zonderlinge voortteeling, of eijerdragt, toegelicht en verbeterd door eene aanmerking van den *Franfchen* Vertaaler: wy merken dit op, om dat deeze meermaalen, in het geen de Natuurlyke Historie betreft, en daartoe betrekking heeft, geen geringen dienst doet. Vogels, Planten, Insecten en Bergwerken, vullen, behalven de Krygsontmoetingen, dit Hoofdstuk op.

De Reiziger, te *Paramaribo* wedergekeerd, geeft, met het XII Hoofdst., eene onderhoudende beschryving van die Stad, en van de Zeden der Inwoonderen. De doorgaans klaagende Reiziger is hier gelukkig op de Zuiker-plantadie *de Hoop*. Hier het bevel over het Krygsvolk op zich genomen hebbende, was hy over zynen staat zeer te vrede. „Ik kon (schryft hy) vrylyk ademhaalen, en had het vooruitzicht om myne geledene ver-

(*) Men sla terugge in onze *Vaderl. Letteroef.* voor het Jaar 1792, bl. 580, enz.

vermoeienissen en hartzeeren vergoed te zien. Men eerbiedigde my als den Oppervorst der Rivier; de nabuurige Planters beweezen my alle vriendlykheid, zonden my wild, groenten en vruchten ten geschenke: ik kende my naauwlyks voor het zelfde mensch, en byna alle myne wenschen waren voldaan." — Dit werd vermeerderd door de komst van zyne JOANNA. Wederom wordt dit afgewisfeld door Plant- en Dierbeschryvingen.

Niet ongevallig, schoon kort, is de Beschryving van een Zuiker-plantadie, in het XIII Hoofdst. Wy schryven zyne slot-aanmerking af, met een mengzel van spyt en hoope, daar die Bezitting thans in *Engelsche* handen is. „Naa het geen ik van dit stuk (de Zuiker) alleen gezegd heb, kan men zich van den natuurlyken rykdom van dit Land een denkbeeld vormen; — maar ik twyfel egter of de Volkplanting van *Surinamen*, zo zy immer in andere handen, dan die der *Hollanders*, overging, van zulk een aanzienlyk gewigt blyven zou. 'Er zyn 'er geen, die geduld, vlyt, en onvermoeidheid in zulk een trap bezitten." Zyne JOANNA is by hem; en „nimmer waren (betuigt hy) twee gelieven gelukkiger. Zo vry zynde, als de heesters van het woud, ademden wy de zuiverste lugt in. Het vergenoegen en de gezondheid waren myn deel; en myne Gezellinne, van jeugd en schoonheid schitterende, verwekte de afgunst der geheele Volkplanting." Hy noemt dit zyn *gulden Eeuw*.

Krygsverrigtingen, Dier- en Plantbeschryvingen, vermelde ongehoorde wreedheden aan Slavinnen, maaken een gedeelte van dit Hoofdstuk uit.

Het XIV Hoofdst. behelst, behalven eenige Tochtverrigtingen, Dier-, Vogel-, Visch-, Insect- en Plantbeschryvingen. Hier begint zyn gelukzon te taanen, en werd hy door eene krankheid overvallen, in welke hy door de verkeerde behandeling eens Heelmeesters op den oever des doods gebragt was, waarvan zyne thans zwangere JOANNA hem redde. Die Heelmeester hadt hem „vier greinen braakwynsteen, onder veertig greinen *Ipecacuanha* gemengd, ingegeeven." Zo veel zyne zwakheid toeliet, beloonde hy deezen Weetniet met den slag van een stok. Zyne zwakheid hem tot den dienst onbekwaam maakende, bezogt hy met zyne JOANNA de Plantadie van een *Fransch* Edelman; dit bezoek geeft aanleiding tot verscheide byzonderheden van

eenen gemengden aart. Wy kreegen bykans lust, om, 't geen hy van de *Pingos*, of *Wilde Varkens*, zegt, over te schryven; doch het is te lang. Te midden van veele onaangenaamheden verbeteren zyne uitzigten ten opzichte van JOANNA, die van eenen Zoon beviel; om wier vryheid-bekoming hy nieuwe poogingen aanwendt.

Meer eenheids heerscht 'er in het XV Hoofdst., ons de *Indiaanen*, Inboorelingen van *Guiana*, in de voornaamste opzigten, beschryvende; dit hebben wy met veel-genoege gelezen.

Het XVI Hoofdst. behelst een bericht van eene nieuwe versterking van Krygsvolk uit *Holland* gekomen — Krygstochten; alles weder doorvlogten met onderscheide voorwerpen der Natuurlyke Historie.

Nieuwe wreedheden, nog onmenschlyker dan alle de vorige, aan eene Slavinne gepleegd, openen het XVII Hoofdst. Behalven Krygstochten, krygt de Natuurlyke Historie, zo van Planten als Vogels, en bovenal die der Pappegaayen en Parkieten, een goed aandeel. Onder andere Dierbeschryvingen ontmoeten wy 'er een van een Dier, in *Surinamen* bekend onder den naam van *Coabo Dago*, of den *Koppigen Hond*; „ een naam daaraan gegeven van wegen zyne voorbeeldelooze woestheid: want alle viervoetige, vliegende of kruipende gedierten, welke hy ontmoet, doodt en verslindt hy; hy schynt nooit van bloed verzadigd te zyn. Zonder door den honger gedreeven te worden, doodt hy alle dieren, welke hy overwonnen heeft; zyn moed, zyne kragten, zyne werkzaamheid hebben weinig huns gelyken, schoon hy niet veel grooter dan een Kat is.”

Het XVIII Hoofdst. vangt aan met de vangst van een Tyger op de Legerplaats. Dit geeft STEDMAN gelegenheid om over de *Tygers* van *America* te spreken. Deeze beschryft hy in soorten, en laat aan het oordeel van den Leezer, of de Graaf DE BUFFON gelyk hebbe, als hy beweert, dat 'er in *America* geen *Tygers* zyn, maar dat men 'er wel dieren vindt, die 'er op gelyken.

In dit Hoofdstuk ontmoeten wy eene beschryving van eenen *West-Indischen Planter*; diens levenswyze, als hy op zyne Plantadie woont, 't geen zeldzaam voorvalt, dewyl de meeste Planters te *Paramaribo* doorgaans hun verblyf verkiezen te houden. Het zal onze Leezers niet mishaagen, dezelve hier vermeld te vinden. „ De Planter

ter staat, by het opkomen der zon, dat is 's morgens omtrent zes uren, uit zyne hangmat op. Alsdan begeeft hy zich onder zyn *Piazza*, of dat soort van overdekte gaanderye, voor het huis geplaatst, alwaar hy zyne koffy en pyp gereed vindt. Een half douzyn slaaven, zo wel mans als vrouwen, en wel de schoonste, wagten hem aldaar, om hem te bedienen. In dit heilighdom ontmoet hem de Opzichter, na hem van verre verscheide diepe buigingen gemaakt te hebben, en doet hem zeer eerbiedig rezenschap van het werk, het welk 's avonds te vooren verrigt is, van het getal der Negers, die weggelooopen, die ziek geworden, die gestorven en hersteld zyn, van de geenen, die men gekocht heeft, of van de kinderen, die gebooren zyn; maar vooral van den naam der slaaven, die hun werk verzuimd, die eene ongesteldheid voorgewend, die zich dronken gedronken hebben, of agtergebleeven zyn. De gevangenen zyn doorgaans by dit bericht tegenwoordig, onder de bewaaring van Neger-beulen, die op het minste teken hen vastbinden, het zy aan de pylaaren of balken der gaanderye, het zy aan boomen; zonder dat de eigenaar zich dikwils verwaardigd heeft, de beschuldigten in hunne verdediging te hooren. De veroordeelden eenmaal vastgebonden zynde, vallen de zweepslagen op hen, zonder onderscheid van mans, vrouwen of kinderen. De werktuigen, waar mede deeze straf wordt uitgeoefend, zyn koorden van hennip, van eene zeer groote lergte, die by elken slag tot in het vleesch indringen, en een geklaater maaken, gelykende naar het afschieten van een pistool. Zoo lang deeze straoefening duurt, roepen de ongelukkigen by herhaaling, *danky mase!* (*ik bedank u meester!*) en de Planter wandelt met zyn Opzichter rond, zonder op het geschreeuw, 't welk hy hoort, eenige acht te geeven. Men maakt deeze elendelingen niet los voor dat zy wel zyn vaneen gereeten, en dan gelast men hun, om oogenbliklyk weder aan 't werk te gaan; ter nauwer nood verwaardigd men zich, om hen te laten verbinden.

„Het strafuur verlopen zynde, komt de Heelmeester, die een Neger is, insgelyks om bericht te doen: en men zendt hem weg al vloekende, en zich beklagende, dat hy aan de slaaven toelaat ziek te zyn. — Na deeze bedienden komt 'er eene zeer oude vrouw, die alle de Negerkinderen van de Plantagie vertoont, waar

waar over zy het bestuur heeft. Deeze Kinderen, die reeds in de rivier gewasfchen zyn, klappen in de handen op het zien van hunnen meester; zy groeten hem, staande in de rondte; vervolgens zendt men hen weg, om hun ontbyt van plantainboom-vruchten of ryst te gebruiken; en even gelyk by het begin eindigt dit alles met eene diepe buiging van den Opzichter.

„Myn Heer doet dan eene wandeling in zyn morgengewaad, bestaande in een onderbroek van het fynst *Hollandsch* linnen, witte zyden kousfen, en muilen van geel of rood *Turksch* leder; het halfboord van zyn hembt blyft open, en over het hembt draagt hy alleenlyk eene loshangende japon van fraaije *Indische* stof. Zyn hoofd is met een uitermaaten fyne katoenen muts bedekt, en met een verbaazend grooten hoed, die zyn mager en somber aangezicht voor de hette der zon beveiligt. Zyn pyp komt nimmer uit den mond; om gedurende zyne wandeling kragt te bekomen, ontvangt hy intusschen een glas Madera-wyn uit de hand van eene schoone flavin.

„Wanneer hy nu langzaam rondsom zyne woening heeft rondgekuierd, of misfchien te paard gestegen is om zyne velden te bezigtigen, en de vermeerdering zynner rykdommen te begrooten, komt hy tegen agt uren te rug, om zich te kleeden, indien hy voorneemens is eenige bezoeken af te leggen, zoo niet, blyft hy gekleed zoo als hy is. In het eerste geval verwisselt hy alleen zyn onderbroek tegen een broek van dun linnen of zyde. Vervolgens gaat hy zitten, en reikt zyne beide beenen aan eenen jongen Neger, die hem de schoenen aantrekt; te gelyker tyd wordt hy door eenen anderen gekapt of geschooren; en een derde is bezig om de muggen van hem weg te jaagen. Wanneer dit alles is afgeloopen, trekt hy een ander hembt aan, een kamifool en een rok, die altoos van eene witte stof is. Alsdan brengt men hem, onder een groot zonnescherm, door een jongen Neger gedraagen wordende, naar zyn vaartuig met zes of agt roeijers, het welk hem wagt, en waar in zyn Opzichter zorg gedraagen heeft, vruchten, wyn, water en tabak te laten brengen; maar dezelve heeft hem zoo dra niet zien vertrekken, of hy herneemt zynen toon van gezag, en zyne gewoone onbeschoftheid. Indien de Planter, op deezen dag, zyne Plantagie niet verlaat, ontbyt hy ten tien uren; en
om

om deeze maaltyd te neemen, zit hy aan eene tafel, in eene groote zaal geplaatst, en waar op hammen, ge-rookte tongen, gevogelte of gekookte duiven, plantains, zoete caslave, brood, boter, kaas, enz. gevonden worden. Zyn drank is in dit oogenblik of zwaar bier, of Madera-, Champagne- of Moezel-wyn. Zyn Opzichter houdt hem gezelschap, zich echter op eenen afstand plaatsende, en beiden worden zy bediend door de schoonste en welgemaaktste slaven. — Zie daar, het geen deeze Heeren *ontbyten* noemen.

„ Wanneer deeze maaltyd geëindigd is, neemt de Planter een boek; hy speelt op het schaakspel of op de billard, of op eenig speeltuig; tot dat de hette van den dag hem noodzaakt, om in zyne hangmat te gaan leggen, om daar in zyn middagslaap te neemen, welken hy even min kan nalaaten als een *Spanjaard* zyn siesta, of uur van rust. Hy wendt en keert zich in dit soort van bed, tot dat hy in diepen slaap gevallen is, en gedurende zynen slaap houden zich twee van zyne Negers bezig, om tot zyne verkoeling met een waaijer te waaijen.

„ Tegen drie uren wordt hy van zelf wakker: na zich gewaschen en geparfumeerd te hebben, gaat hy wederom aan tafel zitten, om met zynen Opzichter het middagmaal te houden; en zy worden even als by het ontbyt door dezelfde slaven bediend. Niets van al het geen het jaargetyde kan opleveren, van gewoon vleesch, gevogelte, wild, vischen, groenten en vruchten, ontbreekt op deeze maaltyd; de uitgelezenste wynen worden in overvloed geschonken, en dezelve eindigt met een kop sterke koffy, en eenige glazen liqueur. Ten zes uren koomt de Opzichter wederom als des morgens, door beulen en gevangenen gevolgd wordende. De straf-oefeningen beginnen wederom gedurende eenigen tyd, en na dat de eigenaar zyne bevelen voor den volgenden dag gegeven heeft, zendt hy de vergadering weg, en brengt zynen avond door met ligte *punch* of *sangary* te drinken, op de kaart te speelen of te rooken. — Myn Heer begint gewoonlyk de aannadering van den slaap tegen tien of elf uren te gevoelen; dan doet hy zich door zyne kamerdienaars uitkleeden; hy gaat vervolgens in zyne hangmat leggen, alwaar hy met de eene of andere van zyne beminden, want hy heeft

al.

altijd een stoet van vrouwlieden, den nacht doorbrengt. Den volgenden dag verschynt hy op nieuw onder zyne overdekte gaandery, op het zelfde uur als daags te voren; hy vindt aldaar wederom zyn pyp en koffy, en met het opkomen van de zon hervat hy zyne genietingen en uitspanningen. Hy is een Vorst in 't klein, zoo verachtelyk, zoo eigenzinnig, zoo willekeurig heerschen-
de als 'er een is."

Een dertiental Plaatén, van onderscheide aanbéláng en schoonheid, zyn geschikt om dit Deel te verciéren.

De Bataven. Gevolgd naar het Fransche van BITAUBÉ. In den Haag, by I. van Cleef, 1801. In gr. 8vo. 486 bl.

Voorheen heeft de bekwaame BITAUBÉ zyn *Willem den Eersten* in het licht doen treden. Na eenige jaaren in *Berlyn* doorgebracht te hebben, heeft hy, in zyn Vaderland *Frankryk* te rug gekeerd, andermaal zynen arbeid aan dit stuk te koste gelegd, en hetzelfde zodanig omgewerkt en veranderd, als het nu in het *Neêrduitsch* kleed verschynt.

Te recht zegt de Dichter in zyn Voorbericht, dat 'er weinig gebeurénissen zyn, die zulke treffende lessen voor de Volken. en voor derzelver bestuurders, opleveren, dan de *Revolutie*, waar aan de *Hollanders* hunne vryheid te danken hadden. De haat tegen het despotismus is zoo algemeen in de harten ingeworteld, dat eene Natie, die hetzelfde bestrydt en over hetzelfde zeg viert, geen onverschillig schouwspel voor andere Natien zyn kan.

De Dichter heeft in een zedelyk tafereel, dat het verstand zonder moeite omvatten kan, de merkwaardigste gebeurénissen willen vereenigen van eene geschiedenis, welke onder alle de gedaanten, die belang inboezemen, en tot onderwys kunnen trekken, verdient voorgesteld te worden. De hoofddaad, die hy uitgekozen heeft, en aan welke alle andere daaden ondergeschikt zyn, is de grondlegging van de Republiek der vereenigde Provintiën; dezelve eindigt met de Unie van *Utrecht*, zynde het geen daar op volgde alleen in het verschiét geplaatst. Het wezenlyke dier geschiedenis is behouden, hebbende de Dichter zich alleen de verplaatsing van een klein getal daadzaaken veroorloofd, zoo ten opzichte van den tyd, waarin, als met betrekking tot de plaats, alwaar dezelve gebeurd zyn.

De Dichter draagt deeze belangryke geschiedenis in Tien Boeken voor, by welke de Vertaaler telkens een aantal aantekeningen gevoegd heeft, om de gebeurénissen met het merk
der

der waarheid te staaven. Twee Kunstplaatē, benevens een Tytelvignet, van J. BUYS en P. H. JONXIS, versieren deeze Nederduitsche vertaaling, welke over 't geheel genomen zeer zuiver en vloeijende is. Zie hier, tot een staal, een klein gedeelte van het Eerste Boek, met de aantekeningen, agter hetzelfde geplaatst.

„ De Belg en de Bataaf, in een enkel volk vereenigd, gingen gebukt onder een yzer juk. PHILIPPUS, de trotschte der dwingelanden, had het gewyde bolwerk der wetten, sinds zoo veele eeuwen, tuschen het volk en den troon opgericht, ter nedergeworpen (*). Deeze onvertzaagde menschen, gewoon in hun opperhoofd een Vader te eerbiedigen, maar geenszins de dwingelanden te vreezen, zagen de staatkunde en het geweld hunnen ondergang voltoojen; en de Scepter, in de eeuwen der deugd, het zinnebeeld der rechtvaardigheid, was het werktuig van onderdrukking, van moord en verwoesting. — ALBA, wiens enkele naam afschrik inboezemt; ALBA, waardig de lieveling der overwinning te zyn, indien hy niet doof voor de kreet der ongelukkigen ware geweest; de woeste ALBA deed het zwaard der dwingelandy schitteren, dat de Spaansche Monarch hem overgaf; — bedekt met het bloed der helden, die hy had nedergeveld, keert hy in *Brusfel* met zyn leger te rug, dat op zyne overwinningen eene onbeschaamde trotschheid liet blyken (†). — Van toen af aan zag dit ongelukkig volk zich zonder verdedigers; van deszelfs opperhoofden zyn eenigen in de veldslagen omgekomen, anderen zyn in ketenen: en eindlyk, hy, wiens voorzichtigheid de gevaa- ren voorziet, wiens moed dezelve afwendt of trotseert; WIL- LEM, een opperhoofd, geroepen om de vryheid van den Belg te handhaven, schynt, na de luisterrykste voordeelen behaald te hebben, welke gevolgd wierden door eenen veldslag, waar in het verraad hem de overwinning ontroofde, de wapens ne- der-

(*) „ De Koning van Spanjen, gewoon *Italien*, even als zyn eigen ryk, te bestuuren, en *America* uit te plunderen, zag zich door het huwelyk ook eindelyk meester van de zeventien, toen zeer in bloei zynde Ne- derlandsche Provintien: bevattende meer dan 200 Steden, 150 opene Vlekken, welken voor gemuurde Steden konden doorgaan; 6000 Dor- pen: alle vol inwooners, rykdom, neering en welvaart tot danielheid toe. [Zie P. C. HOOFD, *Nederlandsche Historien*, Boek I. bl. 4.] Dat PHILIPPUS aldaar de Wetten van het Volk verkraet heeft, leeren alle de Geschiedschryvers; men zie, onder veelen, H. DE GROOT, *Nederland- sche Jaarboeken*, Boek I. bl. 6.”

(†) „ ALBA was een geoefend Krygsman; als zodanig was hy, op zyn eigen raad, door PHILIPPUS, aan het hoofd van een leger, herwaards gezonden; en in Oogstmaand 1567, door *Saxen* en *Lotharingen*, in het Hertogdom *Luxemburg* gekomen. Nog vóór het einde van die maand, en wel den 28sten, deed hy, verzeld van de aanzienlykste Ede- len, en onder anderen van de Graaven van *ROMOND* en *HOORNE*, zyne in-

dergelegd te hebben (*). Men kan hem niet opsporen; 't gerucht van zynen dood is gelyk aan een verwoestenden en snellen vloed, en gaat van landstreek tot landstreek over. De burgers beschouwen met een somber oog het graf hunner vryheid; terwijl de *Rhyn*, de *Schelde*, en de *Maas*, in hunne uitgestrekte vlooden, de doffe klaagtoon der steden, en der moedeloze dorpen herhaalen."

Eene onopgesierde voorstelling van waare gebeurtenissen is het werk van den Geschiedschryver, geenszins van den Dichter. Deeze doet meerder, en vindende dat de geschiedenis op zommige plaatsen te zwak is, of hem geene genoegzaame stoffe aan de hand geeft, om zyn tafereel te voltooijen, meent hy het recht te hebben, om zyn eigen vernuft te raadpleegen, karakters te scheppen, en gebeurtenissen te verdichten, die nimmer bestonden. Van daar die uitmuntende trekken in het Negende Boek, alwaar VAN DE WERFF en DOUZA, die beroemde verdedigers van het veege *Leyden*, benevens de burgerye van die stad, tot eeuwige schande van ALBA, en van zynen zoon FREDRIK, een uitmuntend grafteken, voor de verdedigers van *Haarlem*, op een van hunne hooge wallen stichten. Van daar het volgend bevallig Tafereel, waar mede wy onze beoordeeling van dit werk zullen eindigen, doch voor het welk men te vergeefs een enkelen trek in de Geschiedenis van *Leydens* belegering zoude trachten op te sporen.

„ Een oude Kluizenaar, die aan den voet van een' berg woonde, begeeft zich, door dweepzucht en begeerlykheid aangespoord, naar het opperhoofd van het Spaansche leger.
„ Aan het uiterste einde der stad, (zegt hy) ver van de wallen, tegen welken gy alle uwe aanvallen richt, staan de overblyfsels van een' ouden toren, die door steile en ontoeganglyke rotsen ondersteund worden, en rondom welken een diep water vloeit. — Sederd eeuwen kent men den oorsprong, en de bestemming, van deezen toren niet meer; maar de rotsen, op welken dezelve steunt en gebouwd is, alle de dreigende onheilen afweerende, dient dit gebouw thans tot eene bewaarplaats voor kruit en salpeter. Intuschen kan dat zelfde, het welk daar in verborgen is, en de
„ ves-

intreede te *Brusel*; alwaar hy, geheel trotsch op zynen voorspoed, den 22 van Wintermaand 1569, in zegepraal, nog eens eene intrede deed. [Zie J. WAGENAAR, *Vaderl. Hist.* D. VI. bl. 245, 247 en 290.]

(*) „ WILLEM was genoodzaakt, door gebrek aan geld en krygsbehoefden, zyne afgematte benden, in het selte van den Winter des jaars 1568, door *Champagne* en *Lutharingen* naar *Straatsburg* te voeren: alwaar hy, hen grootendeels betaald en ontslagen hebbende, naar *Frankryk* vertrok: van waar hy in 1569, in onbekend gewaad, en alleen van vyf personen vergezeld, naar *Duitschland* te rug keerde."

„ vesting ſchynt te beſchermen, derzelve val verhaaſten. Onder „ die roſen loopt een lange weg, die, met een aantal trappen „ en menigvuldige omwegen, eindelyk tot in het midden van „ een eenzaam en digt woud geleidt. Dit geheim, by het „ tegenwoordig geſlahte onbekend, is my door den Hemel „ geopenbaard.”

„ ALBA, dit belangryk bericht ontvangen hebbende, be- ſchouwt *Leyden* reeds als eene verovering, welke hem niet ontgaan kan, en berékent in voorraad, met een woeste vreugd, het getal zyner ſlachtoffers. Terwyl een verſchriklyke aanval de burgers noodzaakt om alle de poorten en wallen te bezetten, ſluipt eene bende zyner onverſchrokkenſte ſoldaa- ten, door de bloeddorſtigſte legerhoofden aangevoerd, en on- der geleide van den trouwloozen Kluizenaar, in den geheimen onderaardschen weg, ten einde tot den toren, die *Leyden* in hunne handen moest leveren, door te dringen. Reeds hebben zy langs trappen, die door den tyd half vernield waren, den top der puinen bereikt.

„ In dit oogenblik hielden eenige kinderen, aan den voet der rots gezeten, het middagmaal, dat hunne tedere moeders voor hen bereid hadden, eer zy ten ſtryde gingen; eens- ſlags zien zy een geheelen zwerm nachtvogels uit dit verblyf der duisternis komen, die door hun geſchreeuw en het klap- pen hunner wieken aankondigen, dat men hun eenzaam ver- blyf geſtoord heeft. — Dit ſchouwſpel doet hen eerst van ſchrik beeven; maar hoe ſterk werkt het voorbeeld der deugd zelfs op de zwakſte zielen! .... hoe verinogende is de heilige liefde tot het Vaderland, die zich, als 't ware, te ge- lyk met het leven in de Bataafſche kinderen ontwikkelt! Zy twyffelen niet, of de ontroering en de vlucht deezer vogels zyn het kenmerk van een dringend gevaar, dat welligt de ſtad bedreigt.

„ Zonder eenige vrees te betoonen, ſpringen zy op de pu- nen, die onder hunne zwakke voeten waggelen: dáár hooren zy het dof gemompel van de ſoldaatén, en het gekletter hun- ner wapenen; zy bemerken dat de bende nadert, loopen ylſings naar de ſoldaatén, welke aan dien kant de wallen bewaaken, en roepen derzelve opperhoofd toe: de vyand komt! .... binnen weinige oogenblikken zult gy hem zien.

„ Op deeze woorden begeeven zich de Krygſlieden naar de hun aangewezene plaats, om te onderzoeken, of 'er we- zenlyk gevaar is. Zodra zy hier van overtuigd zyn, verheft zich eene algemeene ſtem, welke zegt: laaten wy het kruit aanſteeken. Terſtond is ieder een werkzaam om dit ontwerp ter uitvoer te brengen; de ſoldaatén maaken met hunne wa- penen eene opening onder de deur van den toren, en de kin- deren ylen naar hunne wooningen, alwaar zy eenig riet van het nederig dak afrukken, en het vuur, dat nog onder de aſch

is bewaard gebleeven, by één zamelen. Met deeze hulpmiddelen gewapend, snellen zy vol drift de gevaarlykste onderneeming te ontmoet.

„Het riet en het vuur worden voor den ingang des torens geplaatst: terstond verwydert zich ieder een; men stoot, op den grond liggende, met verscheiden lange en aaneen gebondene picken, het brandende riet tot in het gewelf, alwaar het kruit zich bevindt; eensklaps worden, met een vervaarlyken slag, de rots, de toren, en de verminkte lyken des Kluizenaars en der Spanjaarden, in de lucht geworpen, en door het geweld der winden, welken een opperste Wil bestuurt, naar die plaatsen voortgedreven, daar het leger van ALBA slydt; hier vallen zy neder, en bedekken de vlakte met vreeslyke puinen, onder welken nog een aantal krygslieden verpletterd wordt. ALBA! ziet daar de zondelingen, die u van den uitslag uwer onderneeming verwittigen! .....

„Onder de geenen, die op de wallen slyden, verspreidt zich, in de eerste oogenblikken, een geweldige schrik, even als of de geheele stad van haare grondslagen gerukt, en in de lucht gesprongen ware; doch weldra verdwynt hunne ongerustheid, en de tyding, dat *Leyden* geene andere schade geleden heeft, dan de verwoesting van enkele gebouwen, en dat geen van hunne wapenbroeders, of kinderen, by die vreeslyke onderneeming, waar aan zy hun behoud te danken hebben, is omgekomen, vervult hunne harten met de levendigste blydschap. Zy juichen rondom die kinderen, welken over ALBA hebben gezegevierd, terwyl de Vaders hen met eerkranzen bekroonen, en de Moeders hen, vol liefde, aan het opgeruimde hart drukken.”

HUGONIS GROTHI *Sacra*, in quibus Adamus Exul, Tragoedia, aliorumque eiusdem generis Carminum cumvltis; propter eximiam raritatem denovo recusa. Dordraci, apud P. van Braam. In forma Octava, pagg. 154.

Reeds in het eerste jaar der zeventiende Eeuw, toen HUIJDE GROOT nog maar 18 jaaren oud was, wierden deeze zyne *Sacra*, of Heiligdommen, door hem in het licht gegeven; onder welken zyn *Adam in ballingschap* het meest uitmunt, en by eene gedeeltelyke leezing, door den vermaarden J. LIPSUS, toeninaals reeds sterk geprezen werdt. De tegenwoordige Uitgever P. VAN BRAAM geeft, in zyn Latynsch Bericht aan den Leezer, de redenen op, waarom deeze bundel thans in het licht verschynt. By de Dichtstukken, welken door des Dichters Broeder WILLEM verzameld, en in den jaare 1611 uitgegeeven zyn, worden dezelve niet gevonden. In de Opdragt van WILLEM DE GROOT, zo wel als in een' brief

los weg ene leesbeurt op zich nam, en geheel onvoorbereid optrad, en wil dat zyne hoorders hem zullen helpen; hy vraagt dus, en neemt de onderstelde antwoorden op; dit houdt hy meesterlyk vol, en by alle zyne koddige invallen, en grappige parenthesen en uitweidingen, gaat toch het onderricht, dat hy geven wil, geregeld voort; en, terwijl hy aanhoudend lachen doet, weet hy de aandacht wonder wel te boeien, en helpt een aantal nuttige kundigheden aan den man.

Gaarne gaven wy ene koddige recensie van dit in de daad koddig boek; dan wy zouden by den Burger FOKKE *Simonsz.*, die in dit vak een meester is, verre te kort schieten; en een of ander lezer nam welligt onze boert voor ernst op, en meende dat wy in ernst met het werk den gek staken; daarom zeggen wy liever duidelyk, dat, naar ons oordeel, deze *Verhandelingen* voldoen aan het oogmerk des Schryvers, om, namentlyk, *sommige afgetrokken echter algemeen nuttige kundigheden populair, en zo veel mogelyk, (behoudens hier en daar een enkel trekjen, dat sommige lezers lokken moet,) ongemaaft, en ontbloot van alle mogelyke pedanterie, te behandelen; en ook om aan de geleerden, in die oogenblikken van hun leven, die alles behalven geleerd zyn, b. v. tuschen den maaltyd en hun middagslaapjen, eene aangenaame lecture te verschaffen; en dat wy hartelyk wenschen, dat geschriften van dit soort zo vele laffe verliefde Romans en niets beduidende prulschriften eens eindelyk zullen verdringen.*

De vierde Verhandeling is enigzins van enen anderen aard: hier betoogt de Schryver, opdat hy toch vooral iets nieuws zou zeggen over dit onderwerp, *om den zo menigmaal betreden weg niet te bewandelen*, dit zyn zyne woorden, en dus alleen maar voor de grap, *dat het NIET goed zy, zichzelven te kennen.* Hy bewyst, zo goed en zo kwaad als hy kan: (1) dat *zelfskennis onmogelyk is*; (2) dat *dezelve zeer schadelijk wezen zou; en dat het vooral ook hoogst nadelig is, andere menschen tot kennis van hun zelve te willen opleiden*; (3) en eindelyk: *dat de mening van APOLLO met de spreuk: KENT U ZELVEN, die hy voor zynen Tempel plaatsen liet, moet worden opgemaaft uit het ongeluk, dat den jongen burger PHAËTON overkwam, en dus gene andere zy, dan: KENT UWE KRACHTEN.* Ook dit stukje zal men met genoegen lezen, en het (ook al had de Schryver het niet gezegd in het Voorbericht) beschouwen als ene ironie, en niet als 's mans ernstige mening.

De aanleg en werkzaamheden der Bataafsche Maatschappy Tot Nut van 't Algemeen, voorgesteld in eene Redevoering, uitgesproken in de Gehoorzaal der Doorluchtige School te Middelburg: by gelegenheid eener openbare Prysuitdeeling, op den XI van Zomermaand 1800. Door A. V. LINDEN VAN DEN HEUVELL, Medebestuurder van het Departementale Schoolfonds. Te Middelburg, by W. A. Keel en H. van Osch, 1800. In gr. 8vo. 60 bl.

Wy zouden het afkeuren, wanneer alle Redevoeringen, by eene gelegenheid als deze gehouden, hoe uitmuntende ook in hun soort, en volkomen beëndwoordende aan het oogmerk, werden uitgegeven; doch de Burger v. D. HEUVELL heeft welgedaan dat hy dit stukje in het licht gaf, en wy zyn hen, die hem daar toe hebben overgehaald, onze erkentenis schuldig. Wy vinden hier den gehelen aanleg der Maatschappy Tot Nut van 't Algemeen, haar ware doel, en den ganschen kring harer werkzaamheden, geschiedkundig en aanëengeschaald, voorgesteld; en, hoe bekend deze weldadige Maatschappy ook wezen mag, en hoezeer het doorgaans waar is, dat hy, die dezelve nog tegenwerkt, de alleronnodelste onkunde, of ene wel by uitstek zwarte ziel, verraad; zo vindt men toch nu en dan nog een enkel mensch, dien men ik weet niet wat van 't Nut van 't Algemeen heeft in het oor geblazen, en die daarom, uit een goed beginsel, huivert om aan deze Maatschappy deel te nemen: zulk enen geve men dan nu dit boekje in handen, en, zo hy voor overreding vatbaar zy, zal hy gewonnen zyn. Het oogmerk der Maatschappy Tot Nut van 't Algemeen bedoelt eigentlyk de beschaving en het geluk harer natuurgenoten. Dit wordt door den Redenaar betoogd uit den aanleg der Maatschappy, hare geschriften, en openbare verrichtingen. Hier uit volgt dan van zelve de zedelyke verplichting van elk mensch en Christen, om, wel verre van deze Maatschappy gering te achten of tegen te werken, dezelve veeleer als eene der heilrykste inrichtingen in ons Vaderland hoog te schatten, en naar vermogen te ondersteunen: het welk dan ook de meer vermogenden, de Leeraars van den Goddienst, de Onderwyzers der jeugd, de Burgers en Burgeressen uit mindere classen, Vaders en Moeders van kinderen, en de Kinderen zelve, treffend wordt op het hart gedrukt. Het is volkomen waar en in alles duidelyk, het geen de Redenaar zegt: hy heeft alleen het belang der Maatschappy, en geen lof voor zichzelve bedoeld, en zich daarom ook meer op het volledige, dan op het sierlyke, toegelegd. Met dat al doet dit stuk zynen goeden smaak en gezond verstand ene gelijke eer als zyn menschlievend hart; waarom wy ook ene verdere aanbeveling geheel onnodig houden.

VEIT WEBER'S *Overleveringen der voorige Eeuwen. Uit het Hoogduitsch. IIde en laatste Deel. Te Haarlem, by A. Loosjes Pa. In gr. 8vo. 356 bl.*

Onder de werken, in de voorige eeuw uitgekomen, munt, door zyne byzonderheid, ook uit, het voor ons liggend boek van VEIT WEBER, van welks eerste Deel wy onzen Lezers, voor eenige jaaren reeds, bericht hebben gegeven (*). Dit tweede Deel is in styl, en in nieuwheid van wending, volmaakt gelyk aan het eerste, en zal daarom met even zo veel gevoel geleezen worden. Onder vier byzondere tytels, schetst men 'er in, 1. *Wolf*. 2. *Het Heilig Klaverblad*. 3. *De Molenaar van het Zwarte Dal*, en 4. *De Graauwe Broeder*.

Daar wy, by gelegenheid van onze beoordeeling over het eerste Deel, eene uitgebreide proeve van dit werk gegeven hebben, zullen wy ons alleen bepalen tot de volgende beschryving van het tooneel der geschiedenis van den *Molenaar van het Zwarte Dal*; nadien wy vooronderstellen, dat het werk zelve, zo uit onze eerste beoordeeling, als uit deeze opgave, genoegzaam gekend kan worden.

„ In de rotsvestingen, welke zich verheffen boven de klippen, die het dal tusschen *Ausfig* en *Lobefits* insluijen, ou het verblyf van valken en gieren, alwaar slechts de steenuil zich gaarne ophoudt, en de klaagzucht haar eentoonig lied ongestoord uitboezemt, huisvestten in oude tyden machtige Ridders, geesfels der Reizenden, schoon tevens redders der noodlydenden. De vrees loerde aan den ingang van het dal, en greep den beschroomden Pelgrim aan, als hy opzag na den eersten burg, op rotsen gegrondvest, uit rotsen gebouwd, bewoond door menschen met rotssteenen harten. — Van daar de naam *Schrikkenstein*, welken de puinhoopen van den burg nog tot den huidigen dag draagen. Niet verre van daar verschool zich in de dampen, en onder het kleed der wolken, een andere burg, genaamd *de Aarhorst*, want hy scheen den dalbewooneren meer te gelyken naar het rotsige nest eens adelaars, dan naar de woning eens menschen. Een overhangend stuk rots, van de natuur als het ware der eeuwigheid ten trots gevormd, droeg den burg; de vertrekken waren in de rotse gehouwen, uitgezonderd alleen het houten spanen dak, dat met leijen gedekt was. Geen grasscheutjen groeide hier, want de stormwind konde het stof zoo hoog niet opwerpen, dat een dunne laag aarde de oppervlakte der rots bedekte. Voor elken vyand was de *Aarhorst* ontoegangelyk; de vrienden en bewooners beklommen den top der rots met touwladders veele vademmen lang. Aan den voet der rots lag de hoeve tot den burg behoorende: aldaar weid-

(*) Zie *Alg. Vaderl. Letteroef.* van 1793, bl. 657 en verv.

weidden des burgheers paarden. Een armborstschoot van daar blonken, uit het digte woud, de toorentjes van St. FLO-
RIAANS Klooster. Van daar af beheerschten hebzuchtige mon-
niken de landstreek. De burgheeren gevoelden derzelver
geesfel dikmaals in hunne rotskamers, maar de zegen afge-
smeekt door missen en psalmen drong nimmer tot hen op."

---

*Montoni, of het Kasteel van Udolpho; Tooneelspel, naar het
Fransche van A. DUVAL, door A. Bruggemans. Te Amster-
dam, by J. W. Smit. In 8vo. 162 bl.*

*Het Testament, of de geheimen van Udolpho; Tooneelspel. Te
Amsterdam, by J. W. Smit. In 8vo. 84 bl.*

Beide deeze Stukken zyn getrokken uit den Roman van
ANNE RADCLIF, getyeld: *les mysteres d'Udolpho*. Dezelf-
de woeste karakters, dezelfde wreedheden, en dezelfde dof-
klinkende onderaardiche stem, wekken hier schrik en afgryzen,
zonder eenig waar gevoel in het hart van den aanschouwer
te kunnen ontsteeken. Een zaamenloop van byzondere omstan-
digheden, die wezenlyk zeer romanesk zyn, houdt de aan-
dacht van den lezer en aanschouwer geduurig gaande; terwyt
in *Montoni* een laffe SPALATRO zeer sterk afsteekt by een moe-
digen BERTRAND, die de lydende onschuld onafgebrooken ten
dienst staat; het geen PETRUCI, in het *Testament*, eindelyk
ook gedwongen doet, en daardoor tot de ontknooping aan-
merkelyk medewerkt. De Opstellers deezer Stukken hebben
zeker niet met LESSING voorondersteld, dat ARISTOTELES het
verwekken van vrees en medelyden by den aanschouwer als een
doorgaand vereischte voor den Treurspeldichter heeft voorge-
schreven en aangedrongen: zy hebben den *schrik*, in plaats
van de *vrees*, door hunne Stukken, trachten te verwekken, en
in dat oogmerk zyn zy wezenlyk zeer goed geslaagd, nadien ver-
scheidene looneelen niet dan yzing en schrik voortbrengen.

---

*De verhinderde Reis, Blyspel, door L. B. PICARD. Te Amster-
dam, by W. Holtrop, 1800. In 8vo. 97 bl.*

Dit Stuk is in de daad grappig genoeg, en wy twyfelden
niet, of het zal aan zulke liefhebbers van het Toneel,
die het alleen te doen is om eens recht hartelyk te lachen,
vry wel behagen; in zo verre noemen wy het dan ook met
den Vertaler, want het is van Franschen oorsprong, een gees-
tig Stuk. Het heeft evenwel volstrekt geen zedelyk doel, en
men zou waarlyk aan niemand der in hetzelfde voorkomende
personen enig ongelyk doen, wanneer men hen alle te zamen
in een Dolhuis brengen liet.

Am

* *Aen den Uitgever der Algemeene Vaderlandsche Letter-
oefeningen,*

Medeburger!

Het is den Bestierderen des Haegschen Genootschaps tot *Verdediging van den Christelijken Godsdienst*, uit de Re-
censie van destelfs Verhandelingen voor 't Jaer 1798, geble-
ken, dat eene Vergissing in het stellen van den Titel voor
het werk van den Hoogleeraer HESSELINK aanleidinge gegee-
ven heeft tot eenig vermoeden, als of wy op het Genoot-
schap der Doopsgezinden eenigzins laeg nederzagen, daer het
ongegronde van dat vermoeden blyken kan uit de *Boekzael*
van Sept. 1798 alwaer, uit naem van ons Genootschap, ach-
ter het Programma van dat Jaer, bl. 331, openlyk is bekend
gemaekt: „ Als Schryver der *Verhandeling over de Hoogepries-
terlyke Waerdigheid van den Heere Jesus*, aen wien, vol-
gens het bovenstaende Programma, een Zilveren Medaille
was toegewezen, indien Hy voor den eersten October zynen
naem geliefde te openbaeren, heeft zich ontdekt de Heer
GERRIT HESSELINK, A. L. M. Phil. Doct., Lid by de Hol-
landsche Maetschappy der Weetenfchappen, en Hoogleeraer
in de Godgeleerdheid en Wysbegeerte, by de Doopsgezinden
te Amsterdam, wiens naem in het geopend Billet gevon-
den is.”

Wie deeze bekendmaeking, in die *Boekzael*, ter aengehaelde
plaetze, met eenige opmerkzaamheid geleezen heeft, zal daer
ui klaerblykelyk ontwaeren, dat by de uitgaeve der bekroonde
Verhandeling een mislag zy begaen, in het stellen van den
titel, doch dat die mislag eeniglyk aen de onoplettendheid des
geenen, die toezicht over de drukpers houdt, zy toe te
schryven, en dat Bestierders van het Haegsche Genootschap
niet kunnen verdagt gehouden worden, dat zy den titel van
den Hoogleeraer HESSELINK voorbedachtelyk hebben willen ver-
basteren of verminken.

Het zal den Bestierderen des Genootschaps aengenaem zyn,
indien het bovenstaende in het eerst uitkomend Nummer van
uw Maendwerk mooge geplaeist worden.

Leiden,
den 9 Jan. 1801.

A. VAN ASSENDELET,
Secretaris des Haegschen Genootschaps
tot verdediging van den Chr. Godsdienst.

A L G E M E E N E

V A D E R L A N D S C H E

L E T T E R - O E F E N I N G E N .

De Israëlitische Gods-regeering beschouwd als de bron van de letterlyke redenen en oogmerken der Mosaische Wetten. Gevolgd van een Byvoegfel over de Bigamie onder het Oude Verbond, en een Aanhangfel over den styl der H. Schrift byzonder in de Propheten, door den Oud Rentmeester GERARD JACOB VOORDA. Tweede en vermeerderde Uitgaave. Te Leeuwarden, by C. van Sligh, 1800. In gr. 8vo. te samen 264 bl.

Voor weinige jaaren gaf de Oud-Rentmeester VOORDA, sedert een geruimen tyd, als Schryver van deze en gene Godgeleerde Werkjens bekend, deze beschouwing der Israëlitische Godsregeering in 't licht. Dit geschryf moet destyds, en vervolgens, nog al aftrek gehad hebben, terwyl 'er nu, volgens den titel, een tweede uitgave van vervaardigd is, vermeerderd door een Byvoegfel over de Bigamie onder het Oud Verbond.

By gelegenheid der verklaring van de Boeken van Moses, in de Gemeente van Leeuwarden, was den Schryver ingevallen, of niet, mischien, in de Godsregeering over Israël de letterlyke redenen en oogmerken der Mosaische wetten te vinden waren, wanneer men namelyk aan deze Godsregeering maar alle haare uitgebreidheid gaf, en zich van dezelve een uitvoerig denkbeeld, in opzicht van haare natuur, eigenschappen en gevolgen, vormde. Hy werd bevestigd in deze gedachte, toen hy ontdekte, dat hier en daar in de H. Schrift met ronde woorden deze Koninglyke betrekking van God als eene reden der wet tot haaren aandrang gegeven wordt, zo als men vindt Mal. I: 14 en Deut. XXII: 14. Op andere plaatsen bemerkte hy het zelfde, hoe wel wat meer bedektelyk, als by voorbeeld Levit. XXV: 23, 55. Dit maakte hem belust, om op grond van *aha-*

logie of gelykvormigheid het zelfde van de geheele zamening der Mofaifche wetten te beproeven, voornamelyk om dus uit de overeenkomst en 't verband tuffchen Gods wegen en Gods wetten de aanvallen van 't ongehoof tegen afzonderlyke ftukken beter te kunnen afwecren, en het Gode-betaamelyke van elke Mofaifche wet gemaklyker te kunnen handhaaven. Zie daar het hoofd-doel van dit Gefchrift. Dit tracht de Oud-Rentmeester VOORDA dus te bereiken, dat hy eerst over de waare gefteidheid der oude Godsregeering, zoo als hy zich dezelve voorftelt, eenige aanmerkingen laat voorafgaan, die aanleiding geeven, om dezelve uit onderscheidene oogpunten te kunnen befchouwen, ook wel dezulken, waarop dus verre de aandacht niet zoo zeer is gevallen, en die inderdaad tot hiertoe minder opzetlyk zyn behandeld. Hy onderzoekt *eerst*, of, by de drie formen van ongemengelde burger-regeering, (Monarchie, Aristocratie, en Democratie,) de Theocratie, als eene vierde foort, moet gevoegd worden, zoo dat dezelve daarmede in éénen rang ftaa. De Theocratie was, zynes oordeels, eigenlyk en wezenlyk alleen tot de Wetgeevende Magt, en het opperbestier van den Souverein betrekelyk, welke oppermagt God in de Theocratie zich zodanig voorbehoudt, dat alle de andere onderscheide regeering-formen, welke Ifraël in onderscheide tyden gehad heeft, geen hogeren rang, dan dien van Uitvoerende Magt, gehad hebben: weshalven die formen aan de Godsregeering ondergefchikt, en in die betrekking met dezelve beftaanbaar, en wederzyds niet tegen elkander ftrydig waren. Dit denkbeeld ontwikkeld, en van geöpperde tegenbedenkingen, door MICHAËLIS en anderen, bevryd hebbende, gaat hy, *ten tweede*, over tot een diepzinniger onderzoek, of eene Theocratie, volgens haaren aart en natuur, volftrekt medebrengt, dat de Geestelyken de Regenten zyn, en dat de Hoogepriester (onder God als Koning) het opperbewind, zoo in 't politieke als kerkelyke, moest hebben? De Schryver is van oordeel, dat van de Geestelykheid alleen sommigen tot de hooge waardigheid van 't Rechteramt, te famen met politieken, moesten verkoren worden, maar dat zy tot het overige van het politiek beftuur door de Godsregeering geenzins geroepen waren, veelmin aan hun alleen dit aanbevolen geweest is. En nu worden nog eenige

ge gevolgen genoemd, die uit het voorgestelde begrip omtrent de oude Godsregeering voortvloeiden. 1) De Israëlitën waren verplicht tot vaderlandliefde, van een byzonder soort. 2) Zy mogten in geen vreemd land uit eigen verkiezing gaan wonen.

Daarna worden veele Mofaische verordeningen opgehelderd, eerst uit de betrekking, welke de Heer, als God en Koning, op Israël had. Hy was de Bescherm-God der natie, en aan zyn opperbestuur was alles, zoo wel hunne burgerstaat als de kerkstaat, onderworpen. In dit opzicht wordt God ook aangemerkt als hun Vader, en 't volk als zyne kinderen. Hy gaf hun, in die betrekking, wetten, die de grondslag van hunne staatsgesteldheid waren. Zoodanig een grondwet van staat was de wet der tien geboden, en voorts de wetten, die Exod. 21-23 gevonden worden. Hy verkoos tot de plaats van zynen rykszetel eene prachtige koninglyke tent; tot zyn throon de arke, en het deksel boven dezelve; en voorts dienaars van verschillenden rang. Hy had ook 't volk gesteld op bepaalde schattingen, deels tot eigen gebruik, tot dienst van 't Hof, en van 't Heiligdom; deels tot onderhoud zyner dienaaren. Hy gaf een voorschrift van Godsdienst, geschikt naar den immaak van die eeuw, en naar de vatbaarheid van 't volk; ook met aanduiding van toekomstige dingen. Hy stelde orde op de zaaken van Politie en Justitie, stelde overal Richters en Amptlieden aan, met eene bepaalde instructie, maar hield aan zich het opperbestier in zaaken van gewigt. Moses en Josua mogten geen de minste beweging met de Armee maaken, zonder hoog level. Alle geschillen, van eenig belang, konden door byzondere tusschenkomsten der Godheid beslist worden.

Op deze grondslagen bouwt de Schryver zyne verklaring van zeer veele Mofaische wetten, die hy tot zekere hoofdclassen brengt, en veelal voorstelt onder die zelfde bewoordingen, met welken zy hedendaagsch door de Regeering, en door Rechtsgeleerden, genoemd worden. Hy schikt zich in 't byzonder naar den spreektrant in het voormaalig Friesland, overeenkomstig de aldaar nog stand grypende Lands Ordonnantie. Hy spreekt eerst van de wetten, die den burgerstaat betroffen; van wetten op de vaderlyke magt, op de mannelyke voogdye; van eene ordonnantie op de dienstboden, op de floratie, op legitimatie en naturalisatie, op maaten en

Op voortgelyken trant worden nu ook, *in de tweede plaats*, nog verscheidene andere wetten verklaard en opgehelderd uit de betrekking, die 't volk, van zyn kant, op Jehova had, als een volk, dat God van alle andere volken afgezonderd wilde houden, (*Gods eigendom uit alle volken*); een volk, dat door de grootste voorrechten, en uitneemendste weldaaden, ten duursten verplicht was aan zynen Beschermgod en Koning; en 't welk, door de naauwe betrekking op God, in eere moest gehouden worden. Tot dat soort van wetten, door welken gezorgd wierd, dat de eer van 't volk, met welke de eer van hunnen Koning zoo naauw verbonden was, niet kon gekrenkt worden, zal ook deze, dat een opgehangene op denzelfden dag moest begraven worden, behooren: over welke wet, in dat licht beschouwd, belangryke aanmerkingen in 't midden gebragt worden: maar wy kunnen ons in geene verdere byzonderheden inlaten.

In 't *Byvoegfel*, over de Bigamie, verdedigt de Schryver zyne, in dit Werkjen, ter nedergestelde gedachten, tegen eenige bedenkykheden, by eenen zynen geëerbiedigde Vrienden, in leeven Hoogleeraar te Leyden, opgezezen. De aanmerkingen, in 't *Aanhangfel* medegedeeld, meestal in den trant der uitleggregels, die de Hoogleeraar VENEMA, wiens schriften de Oud-Rentmeester VOORDA wel moet doorkropen hebben, gewoon was te volgen, zyn ook leesenswaardig. Soms gaat hy zyn eigen weg. Hier en daar zullen deskundigen mogelyk van hem, vooral in de toepassing, verschillen. Maar, over 't geheel, is in dit Geschrift, dat den waardigen Man veel arbeid moet gekost hebben, voor hun, die, by de overweeging der verhandelde onderwerpen, zoodanige handleiding behoeven, vry wat te leeren.

heid is. — Eene tweede Oorzaak is *het in twyffel trekken, of te laag schatten, van de Nuttigheid der Christelyke Zedeleere.* (bl. 15) De Schryver erkent, dat zy niet alle gebreken met wortel en tak uit der menschen gemoederen uitrooie, en de zaaden der deugd in de plaats stelle. Maar zy is daarom even weinig te verachten als de Geneeskunde, omdat zy de gezondheid niet herstelt of bewaart by de zulken, die haare voorschriften verwaarloozen; of als het Inprenten der Geboofsleere, schoon deeze alleen het waare geloof niet aanbrengt. (bl. 17 env.) Met reden verzet zich ook de Schryver tegen de beschuldiging, dat de Zedeleer wel goede Burgers, maar niet goede Christenen zoude vormen, en eerder tot het Heidendom leiden; welk voorgeeven hy, bl. 22, als eene derde Oorzaak voorstelt.

Op bl. 29 begint de Schryver te spreken van de vierde en laatste Oorzaak. Doch hier zullen wy, om ook een staaltjen van zyne schryfwyze te geeven, eenen brok uit zyne Redenvoering in het Nederduitsch overbrengen. „Schoon de reeds gemelde oorzaken der
„beoefeninge van de Christelyke Zedeleere niet wei-
„nig in den wech stonden, derzelver kracht en in-
„vloed zoude minder geweest zyn, indien ééne 'er
„niet geweest ware, de voornaamste van alle, welke
„aan de overige, of den oorsprong, of den wasdom,
„heeft gegeven. Wy hebben ze tot het laatste ge-
„spaard, en zoeken ze in de Leeraaren zelve van den
„Christelyken Godsdienst.

„Indien ik deezer schuld, het zy in het verwaarloo-
„zen, het zy in het verkeerd onderwyzen der Zede-
„leere, met voorbeelden, uit alle eeuwen ontleend,
„wilde bewyzen, zoude ik de kortheid geheel uit het
„oog verliezen: en myne Redenvoering zoude niet ge-
„maklyk haar einde vinden, indien ik naar de uitge-
„breidheid en het gewicht des onderwerps wilde too-
„nen, hoeveel nadeels der Zedekunde toegebracht zy,
„zo door de gestrengheid van sommige Kerkvaderen,
„die met de Stoïsche onbuigzaamheid wedyverde, als
„door de slordige barbaarschheid, waarmede de School-
„geleerden alles bezoedelden, of door de dweepzieke
„gevoelens der Mystieken, welken het ledige en Mon-
„niken-leeven aanpreezen. Het zy genoeg gezegd te
„hebben, dat de Zedeleer, welke, by de verbastering
„des Christendoms, op den throno geraakte, mager en

zal de leezing ook voor anderen niet onnut zyn." Opdat 'er niets aan ontbrake, heeft men, behalven de Leerrede zelve, ook de Gebeden, waarvan de Leeraar zich bediend heeft, met de Voorafpraak, en aanwyzing van 't geen voor en na gezongen is, laten drukken.

Niemand, die slechts de moeite wil nemen, om deze Leerrede van den Eerw. SCHARP door te lezen, zal hem de gaaf, van duidelyk, aandacht-wekkend, stichtelyk, en welgepast naar de gelegenheid des tyds, te prediken, kunnen ontzeggen. De gekozen *tex*-woorden, uit 2 Tim. II: 9, het laatste gedeelte, *het woord Gods is niet gebonden*, worden *eerst* verklaard, zoo dat NB. de tweeterley zin, dien 'er onderscheidene uitleggers aan bechten, saamgevoegd wordt; *daarna* deze stelling, die hy meent, dat dezelve in zich bevatten, overwoogen: „De voortgang van het Euangelie is zoo min aan menschelyke middelen gebonden, als zy door aardschen tegenstand kan gehinderd worden. Ondanks woede en list, vervolging en ondermyning, heeft de zuivere waarheid door alle eeuwen stand gehouden, zy blyft nog op de weerd, zy zal blyven stand houden, en nog eens heerlyker schynen op aarde, tot dat deeze huishouding der voorbereiding, by den afloop der eeuwen, verwisseld wordt met de volmaaktheid der toekomstende weerd.” En *eindelyk* beoefenende lessen 'er uit afgeleid; en daarmede komt hy van zelve, tot 't geen hy de Gemeente van Loga over zyne gedaane keuze, omtrent zyne beroeping naar Embden, had te zeggen. De Vrienden van SCHARP, die te Rotterdam alleen, zoo als hy ons zelf zegt, veele duizenden uitmaaken, zullen hunne nieuwsgierigheid hieromtrent reeds voldaan hebben. Anderen van onze Leezers zullen ons ook wel gaarne ontfaan van de moeite, om 'er een nader verslag van te geeven. Die zulk soort van Leerredenen gewoon zyn te verzamelen, zullen zich ook gewis deze, al ware 't alleen om den naam van den Prediker, aanschaffen. Zy verdient daaronder werkelyk eene plaats, hoewel 'er anders nog wel 't een of ander op zou aan te merken vallen. Het heeft ons, om maar iets te zeggen, eenigzins bevreemd, nadat het *woord van God*, met eene op-eenstapeling van schriftuurtexten, was beschreeven, deze aanmerking te lezen, „dat de Leeraar het echte Euangelie, door Paulus gepredikt, met diens eigene woorden, had voorgesteld, opdat het dubbelzinnig gebruik

bruik van het woord *Euangelie* en *Christendom* niemand doe dwaalen, daar, in onzen tyd, die naam menigwerf gegeven wordt aan een samenweeffel der dwaalingen van Arius, Pelagius en Socyn, zoo niet aan eene Socratische moraal-leer, die eene menschelyke vernuft-leer is, maar niet het woord Gods." Immers Arius (*), Pelagius en Socyn, en allen, die Christenen willen heeten, houden zich toch ook aan de eigene woorden der Schrift. 't Komt dan altyd aan op de nadere verklaring. Die van den Rotterdamschen Kerkleeraar zou mogelyk, by zyne anders ook rechtzinnige Medebroeders, die het zoo min met Arius, Pelagius en Socyn eens zyn, als zy zich met eene Socratische moraal-leer kunnen vergenoegen, geen algemeenen byval vinden. Ondertusfchen kunnen zulke en dergelyke gezegden, die men ginds en elders in deze Leerrede aantreft, zoo onbepaald ter neder gefchreeven, vooral van iemand, wiens woorden door zoo veelen voor orakelen aangezien worden, een onbeschryfelyk nadeel aan de zoo zeer gewenschte bevordering van eigen onderzoek en opklaring, in 't stuk van Godsdienst, toebrengen, terwyl ze elk, die, in de uitlegging der bybelsche Leer, slechts een hairbreed van het gewoone afwykt, zoo gereedelyk op de lyst der Ketteren en verzaakers van 't Christendom doen plaatzen: waarvan de voorbeelden maar al te duidelyk voorhanden zyn. De Eerw. SCHARP houde ons deze aanmerking ten goede. Hy zegt zelf, bl. 47, geen vriend van woordenftryd en twistvraagen, die de Gemeente van Embden zoo lang dwaaslyk verdeeld hebben, te weezen, en toonde, reeds voor veele jaaren, ook wel een begunstiger van verdraagzaamheid, zelfs tusfchen Roomschegezinden en Protestanten, te willen weezen. Hy heeft ook nu te Loga zelf, met gelukkigen uitflag, gewerkt, om den twist tusfchen de volgers van de Augsburgsche en Nederlandsche Geloofsbelydenis te doen eindigen. Hy besteede dan liever zynen invloed, tot bevordering van gegronde bybelkennis, en onpartydige naspooring der waare bylelleer, en voorts tot bestryding van schadelyke vooroordeelen en volksbegrippen, en de naauwst mogelyke verëeniging van allen, die onzen Heer Jesus vuurig beminnen, en den Christelyken Godsdienst ter goeder trouwe toegedaan zyn, tegen de weezenlyke vyanden van het Christendom.

Christ-

(*) *Arrius*, op bl. 30, zal wel een druk-fout weezen.

Christlyk Handboek, ter bevordering van waare Godzaligheid, door HENDRIK SANDER, Profesfor aan de Illustre Schoole te Carlsruhe, enz. Naar den vyvden Druk uit het Hoogduitsch vertaald. 2de en laatste Stukjen. Te Amsterdam, by J. van der Hey. In gr. 8vo. 225 bl.

Met verschuldigden lof, zoo wat den inhoud aangaat, als met opzigt tot de Vertaaling, maakten wy van dit *Handboek* gewag (*). Niets anders zouden wy doen, dan het voorheen gestelde herschryven, indien wy, van nieuws, een oordeel over de waarde deezes boeks gingen vellen. Zyne beschouwingen van het karakter van JEZUS voortzettende, staat SANDER hier bepaaldlyk stil by de *Menschenlieve*, de *Arbeidzaamheid*, en de *Gelykmoedigheid van den Verlosfer*, en eindelyk op diens *Gelykmoedigheid op het einde zyns levens*. Spreekende over de *Menschlievendheid* van JEZUS, zie hier een bewys daarvan, met opzigt tot het streng berispen van onze *Natuurgenooten*. „Die zelve vriend der menschen (zoo schryft SANDER) gav ons ook het bevel, dat wy *de strenge berisping meer op ons zelve richten*, en ons zorgvuldig wachten moesten van, door bittere spotterny, door beleedigende woorden, anderen dwaalende broederen eenige smart aan te doen. *Kan wel, vraagde hy, de eene blinde den anderen leiden, zonder dat zy beiden gevaar loopen, in eene kuil of groeve te vallen? — Waarom ziet gy toch den splinter in uws broederen oog; terwijl gy den balk in uw eigen oog niet ontwaart word?* Zouden wy niet een algemeen genoegen in onze maatschappy, en in onze byzondere gezelschappen invoeren, wanneer wy, naar dit onverbeterlyk voorschrift, eerst aan ons zelve dachten, eer wy, met het vergrootglas in de hand, aan andere menschen gebreken zoeken wilden? Jesus vergelykt de grove zonden by een balk, en noemt kleine gebreken splinters, die in het oog gevallen zyn. Buiten twyffel had hy hier mede het oog op de gewoonte der *Jooden*, en wel byzonder der *Pharizeen*, die van hunne zelvuitgedachte heiligheid de grootste verbeelding hadden, en de dwaal-

lin-

(*) Zie *Alg. Vaderl. Letteroef.* 1798, bl. 615.

een wy ten minsten allen door een heilig leven, door een godvruchtig voorbeeld, dat geen bewyzen en te weeg brengen, wat wy in onze waereld, in welke menschlyke gezindheid en menschlyke plicht, onder de tyranny der altyd afwisselende mode, verlooren gaat, niet door woorden kunnen uitrichten! JESUS verlangt alleenlyk, dat wy kleine gebreken van anderen met een edel hart voorby zien, hunne goede en roemwaardige eigenschappen opmerken, dezelve verbreiden; armen en verlaatenen aanbeveelen zullen, aan hun, die de schatten der Aarde in handen hebben; zomwylen, als in 't voorbygaan, zachtmoedige erinneringen laten invloei-
 jen; op vrolyke gedenkdagen, ook by onze vreugde, iets goeds stichten; door valsche, zelve ondervondene, verdraaide, vergroote, of slechts door uitgetrooide en in het rond verspreide geruchten niet, toevallig, het geluk van den leevtyd van anderen verhinderen, of ten minsten verachten; een' anderen daar niet zoeken te benadeelen, waar hy geene gelegenheid heeft om zich te verdedigen, en zynen goeden naam te redden; over oude reeds lang vergeetene misstappen een kleed werpen; de schande van onze broederen, wanneer wy niet geroepen zyn, om deeze te bestraffen, verzwigen; met bitterheid niemand zyne bedreevene zonden verwyten, en ons altyd erinneren, dat wy zelve nog op glibberige wegen staan, ons eigen harte, onze eigene waereld, onze eigene verleidingen en verzoekingē hebben; en, wanneer wy oprecht zyn willen, met ons zelve genoeg te doen zullen hebben. Het geringst lid bezit toch eenig vermoogen, om voor het geheel lichaam te kunnen werken, en de slechtste mensch kan door de barmhertigheid van God verbeterd, en in eenen vruchtbaren boom veranderd worden (*). Hem neder te
 stoo-

ontydige en ongeschikte verwytingen en vermaaningen. Ik wenschte dat alle Christenen het schoone stuk kenden en beoeffenden. *Eenige herinneringen aan menschen, die zich vrienden noemen.* (Stukken uit PLUTARCHUS.) Men kan het vinden in de *kleine Schryften*, door J. VAN LOO, I Stuk, bladz. 136."

(*) De Vertaaler beroept zich, als een voorbeeld dezer barmhertigheid, op den bekenden JOHAN NEWTON, en op diens schryften, als zo veele gedenkstukken der gelukkig-
 maakende kragt des Christendoms. Voorts wordt hier ook
 nog

flooten, en naa de hel te wyzen, is beleediging voor de geheele waereld. Gy, die zoo met onverstand voor uwe, niet voor de zaak van God yvert, gy hebt den sleutel van den Hemel niet! Gy moest hem aanmoedigen, lievde tot deugd, vertrouwen op God, wensch om zich te verbeteren moest gy hem in zyn hart planten, gy die geestlyk [*meer gevorderd in kennis en sterker in deugd*] zyt. Duldt God hem, wien hy eigentlyk beleedigt, hoe zouden wy dan hem van de aarde verbannen? Beveelen wy hem veel meer aan de leidingen, en ontfermingen van God aan, en zien wy in stilte toe, hoe de oneindig-wyze het treurige gevolg van menschlyke afdwaalingen in zynen anders zoo wel geördenden staat verstroot, of in enge grenzen beperkt, in zyn snellen loop afbreekt en tegenhoudt, of door Almachtige en heerlyke werkingen op het einde in iet goeds verandert."

nog overgeweezen tot PONTOPPIDAN'S *kracht der Waarheid*, meer soortgelyke voorbeelden opleverende: „een boek, welk altyd, maar in onze dagen byzonder, aangepreezen verdient te worden."

Geschiedkundige en Wysgeerige Gedenkschriften over PIUS DEN ZESDEN, en deszelfs Pauslyk Bewind, tot zyn verreck uit Rome naa Toscanen: behelzende merkwaardige byzonderheden van zyn huislyk leven; verschillen met verscheiden Mogendheden van Europa; de oorzakers der omkering van den Pauslyken troon, en der omwenteling te Rome. Alles uit de echtste bronnen. Tweede Deel. Uit het Fransch. Te Amsterdam, by G. Warnars, 1800. In gr. 8vo, 349 bl.

Een aanpryzend verslag deden wy van het Eerste Deel deezes Werks (*). In den zelfden geest mogen wy ook van dit Deel gewaagen. Niet het zelfde oordeel, intusfchen, zullen allerlei Leezers over de beide boekdeelen vellen. De zulken, die enkel tot vermaak of uitspanning leezen, of die op de levensbyzonderheden van vermaarde Mannen, of op Anekdoten, de-

(*) Zie *Alg. Vaderl. Letteroef.* 1799, bl. 623.

dezelfen betreffende, gretig aazen, zullen aan het Eerste Deel den voorrang geeven. Anderen, egter, die, hoewel dit slag van lektuure niet verwerpende, hunne Historische naaspooringen wyder uitbreiden, zal het Tweede Deel beter bevalen. Het aangenaame is dus het kenmerk van het eene, het algemeen nuttige dat van het andere Deel. Aan de vereischte, door HORATIUS, in een bepaald opzigt, gevorderd, *omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci*, zou dus hier voldaan worden. Te weten, een uitvoerig tafereel ontmoet men hier van den toestand der Roomsche Kerke, onder het Pauschap van PIUS DEN VI, derzelver geschillen met onderscheiden Mogendheden, haare betrekkingen tot dezelve, de gevoelige neepen, vooral door Frankryk haar gegeven, nevens verscheiden andere byzonderheden, welke over de Kerkelyke Geschiedenis van Europa, gedurende een aanmerkelyk tydvak van het laatste gedeelte der Achtende Eeuwe, geen gering licht verspreiden. Wat hier al, omtrent dat alles, te leeren valle, zal blyken uit de opgave van den inhoud der Hoofdstukken, de moeite des overschryvens van welken, onzen Leezers ten gevalle, welk een lastig werk ook, wy ons wel getroosten willen. De Inhoud luidt aldus. *Geschillen van den Heiligen Stoel met de regering van Toscanen. — Geschillen van PIUS VI met het Hof van Napels. — Vervolg der inbreuken van het Hof van Napels, op de Voorrechten van den Heiligen Stoel. — Kwellingen, door het Hof van Napels aan PIUS VI veroorzaakt. — Afschaffing der hulde van de Telle. — Betrekkingen van PIUS VI, met verscheiden Mogendheden van Europa, met de Verëenigde Staaten, Poolen, den Koning van Zweeden, het Venetiāansch Gemeenebest, Portugal, de Hertogen van Modena en Parma. — Gesteldheid van het Roomsche Regeeringsbestuur, vóór het tydskip van deszelfs omkering. — Tafereel der betrekkingen van Frankryk, met PIUS VI, tot aan de omwenteling van het jaar 1789. — Kerkelyke hervormingen, door de Nationale Vergadering van Frankryk ondernomen. — Bezwaaren van Frankryk tegen den Heiligen Stoel. — Verlegenheid en onbestaanbaarheid van den Heiligen Stoel. — Onmiddelyke oorzaak van den Val van het Roomsche Regeeringsbestuur. — Gevolgen van den intogt der Franschen in Rome. — Lot van PIUS VI en zyne Neeven. — Voornaamste hervormingen in den Romeinschen Staat, door*

door het nieuwe regeeringsbestuur bewerkt. — *Besluit.* In eene Naarede doet de Vertaaler verslag van 's Pausen overlyden, en de verkiezing van eenen Opvolger, en maakt tevens eenige aanmerkingen, welke over het karakter van PIUS DEN VI nader licht verspreiden. Die aanmerkingen zyn ontleend uit den Rondgaanden Brief van JOANNES JACOBUS VAN RHYN, Aardsbischop van *Utrecht*, aan zyne onderhoorige Geestlykheid, gedagtekend 18 October 1799, tot het vieren der Lykdiensten over Paus PIUS DEN VI. Een gunstig denkbeeld geeft ons die Brief van 's Aardsbischops karakter, van zyne vergeeflykheid en zagtmoedigheid, in tegenstelling der handeling door wylen zyne Heiligheid hem aangedaan. De Eerwaardige VAN RHYN, in May 1797 tot Aardsbischop van *Utrecht* verkozen, en in July daarna, door ADRIANUS JOANNES BRINKMAN, Bischop van *Haarlem*, gewyd zynde, betuigde PIUS DE VI, in eenen Brief aan alle Catholyken in de Vereenigde Nederlanden, over 't een en ander, zyn misnoegen. Hy schreef, onder andere: „ Wy verklaren dan, en besluiten, uit kracht des Apostolischen gerichte, dat, en de verkiezing van den genoemden *Joannes Jacobus van Rhyne*, tot Aartsbischop van *Utrecht*, ongeoorloofd, krachteloos en nietig, en zyne inwyding onrechtmatig, heiligschendig, en met de vaststelling der heilige wetten strydig is. Wy excommuniceeren en vloeken den gezegden *Adrianus*, als inwyder, den genoemden *Joannes*, als verkorene en gewyden, en alle de genen, die in de wandaadige verkiezing deel gehad hebben; als ook allen, die door hulp, bystand, bewilliging, of eenigen raad hoegenaamd, in de verkiezing of wyding medegewerkt hebben, en verklaren, stellen vast, en bevelen, dat zy, als afgescheiden van de gemeenschap der Kerke, en volslagen scheurmakers moeten gehouden, en als zodanigen gemyd worden.” Ondanks deezen banblixem, hoewel met eene zwakke hand, in den geest nogthans der voormals magtige Mytervoogden, tegen hem geschooten, weidt de Aardsbischop uit in verscheidene goede hoedanigheden, welke hy den Paus toeëigent. Met byzonderen lof vermeldt hy, en zegt nooit te zullen vergeeten, 's Pausen schoon Brevet aan den Heer MARTINI, thans Aardsbischop van *Florence*, over het leezen der H. Schriftuure, als mede de vereerende wyze, op welke pius diens Aardsbischops Overzetting van den Bybel in de Itali-

laansche taal ontving. Niet onvermeld mogen wy hier laten, 's Pausen aanmoediging van den Bybel in de Moedertaal, door te verklaaren, volgens dit Brevet, „ dat de Heilige Boeken *overvloedende bronnen zyn, die voor een ieder moeten openstaan, om 'er de heilichheid van zeden en leeringe uit te putten*; door diensvolgens den Heer Martini te pryzen, van eene zeer nuttige zaak verricht te hebben, met dezelve, door zene vertaling in de moederlyke taal, voor een iegelyk verstaanbaar te hebben gemaakt; door hem te zeggen, dat hy zeer wel oordeelde, met te gevoelen, dat men de Geloo- vigen van Christus tot het lezen der Heilige Schriften krachtig moet aanzetten.”

Uit het Werk zelve zullen wy nu ginds en elders eenige proeven opzamelen. Onder de Mogendheden, met welke PIUS DE VI in eenige betrekking stondt, zal men, gelyk onze Schryver te regt aanmerkt, „ niet weinig verwonderd staan, eene te vinden, aan gene zyde der Zee, by een nieuw, doch reeds verstandig volk, getrouw aan de grondbeginselen der algemene verdraagzaamheid, welke eene van deszelfs voornaamste grondwetten uitmaakte, geen' heerschenden Godsdienst erkennende, maar alle beschermende, wier aanhangers, in zyn midden, hunne toevlucht kwamen nemen. Zedert twee eeuwen, dus vervolgt hy, was *Noord-Amerika* de vryplaats geweest voor een groot aantal Katholyken, door de vervolging, uit verscheiden landen verdreven. Zoolang deze vluchtelingen, evengelyk hunne medeëangenomen landgenoten, onder de drukkende heerschappy van Engeland gestaan hadden, was hun burgerlyk bestaan twyfelachtig en hachlyk geweest. Eindelyk aan een geregeld en beschermend bestuur onderworpen, waren zy bedacht, om de oefening van hunnen Godsdienst vast te stellen, door het benoemen van eenen Bischof. Het Congres, schoon voor een zeer groot gedeelte uit Wysegeeren en Protestanten bestaande, maakte geene zwaarigheid, hun voorspraak by den Paus te zyn. Zy verzochten hem in het jaar 1789 eenen Bischof voor de Katholyken van Noord-Amerika, hem voor altyd het recht tot deszelfs benoeming overlatende. Pius VI, die, zelfs van den kant der Katholyke Mogendheden, zoodanige hoflykheid niet gewoon was, nam dit aanbod aan, zonder 'er misbruik van te maken. Hy liet aan de

lyk onze Schryver aanmerkt, in eenen Paus en grysaart, allermintst kon verschoond worden. „'Er was (dus luidt het verhaal) een jong Hongaarsch Schilder te Florence, die yverig zyn best deed, om de eer te verkrygen, van het afbeeldzel van zyne Heiligheid te vervaardigen, hetwelk hy, naar zyn zeggen, aan de Keizerin ten geschenke wilde aanbieden. Men leidde hem tot den Heiligen Vader, die zyne aanbiedingen met eene soort van geestdrift aannam. Laat uw penseel, zeide hy tot den jongen Schilder, de frische en levendige kleur doen herleven, welke de ouderdom en het verdriet een weinig veränderd hebben. Schilder my in een scharlaken kleed, om myne gelaatstrekken beter te doen uitkomen. — De Schilder was gehoorzaam, zegt men, aan den raad der eigenliefde van den Paus, zoo dat pius VI, in zynen rampspoed, nog éenen vleiër vond. Men verzekert (voegt de Schryver 'er nevens) dat hy behagen schepte in het beschouwen van zyne eigene beelden, welke, eenige jaaren vroeger, vry gelykende zou geweest zyn, en welke, door een onschuldig bedrog, hem in eenen min georderden ouderdom, en in gelukkiger dagen, vertoonde.”

NICOLAI PARADYS *M. D. Medicinæ in Academia Lugduno-Batava Professoris Ordinarii* Oratio de cognitione Historiæ Medicinæ magno, cum ad Medici in arte exercenda solertiam, tum ad Artis amplificationem, adjumento. Lugduni Batavorum, apud Haak & Socios, 1800. In 4to. f. m. 30 pagg.

In deeze fraai uitgewerkte *Redevoering*, over de kennis van de *Geschiedenis der Geneeskunst*, een voortreffelyk hulpmiddel, zo ten opzichte der *schranderheid van den Geneesheer*, in het uitoeffenen zynen konst, als tot uitbreiding der *Konst zelve*, door den Heer PARADYS den 27 September ll. uitgesproken, by gelegenheid van het aanvaarden des *Hoogleeraar-ampts* in de *Geschiedenis der Geneeskunde*, bewyst de *Hoogleeraar*, met zyne gewoone welsprekenheid, zeer overtuigende, dat niets voor een *Geneesheer* van grooter nut is, om zich in de kennis der ziekten en der geschiktste geneeswyzen te volmaaken, dan de *ervarenheid* in de *Geschiedenis der Geneeskunde*. Om een proefje van het geheel mede te deelen, zullen wy ons bepalen tot de vertaaling van

het volgende, op pag. 10 en 11 te vinden. „ Et bestaat
 „ eene zekere Keelziekte, men noemt haar de kwaad-
 „ aartige verzwooren Bruin, die, uit eene byzondere
 „ rottige smietstofte voortvloeiende, eerst de amandelen en
 „ naderhand den geheelen mond met vuile zweeren ver-
 „ vult. Toen deeze ziekte omtrent het midden deezer
 „ Eeuw in Frankryk ontstond, en als eene gewoone
 „ Keelontsteeking wierd behandeld, wierd dezelve doo-
 „ delyk voor de meeste Lyders; 't geen niet gebeurd
 „ zou zyn, zo de Geneesheeren maar geweeten had-
 „ den, dat deeze zelfde Keelziekte reeds in de zestiende
 „ Eeuw in Spanje en in Italie bekend was geweest,
 „ onder den naam van *Garotillo*. Een ieder weet,
 „ hoe zeer de kinderen gepynigd worden door den zo-
 „ genoemden Kinkhoest. De Geneesheeren twisten 'er
 „ over, of deeze ziekte haare zitplaats heeft in de
 „ maag en in het begin der darmbuis, dan of dezelve
 „ in de luchtpyp en in de longen te zoeken zy. Hy,
 „ die weet, hoe veel misbruik 'er door hen, die deeze
 „ Kwaal voor eene maagziekte houden, gemaakt wordt
 „ van braakmiddelen, vooral van de *Antimoniaale* soort,
 „ zal dit geschil als iets gewigtigs beschouwen. Men
 „ had echter deezen twist al voorlang kunnen beslissen,
 „ door de eerste beschryving deezer ziekte, welke ons
 „ BALLONIUS heeft nagelaten. Allen lof verdienen hierom
 „ die geenen, welke de Schryvers over zodanige ziek-
 „ ten, volgens de tyden, in welke zy leefden, gerang-
 „ schikt hebben, 't geen in de Venusziekte het eerst
 „ is volbragt door ASTRUC; in het Scorbut door LIND;
 „ in de Epidemische Verkoudheid, Influenza geheeten,
 „ door GRANT; en in den Kinkhoest is beproefd door
 „ J. VEIRAC, nog onlangs beroemd Geneesheer te Rot-
 „ terdam. Met welk een groot nut hetzelfde kan wor-
 „ den ondernomen, met betrekking tot de Geschiedenis
 „ der Geneesmiddelen, blykt onder anderen uit de Ge-
 „ schiedenis van den Koortsbast. Wie zou geloofd
 „ hebben, dat deeze Goddelyke bast, onder de Re-
 „ geering van den Franschen Koning LODEWYK XIV,
 „ zodanig zyne waardigheid en vertrouwen heeft kun-
 „ nen verliezen, dat dezelve het Kwakzalvers gezag van
 „ TALBOT, en de aanpryzing als van een geheim genees-
 „ middel, heeft noodig gehad, om weder zyne voorige
 „ waardigheid te bekomen. Indien de voorheen zo be-
 „ proefde kragt van den Koortsbast denzelven niet voor
 „ „ zulk

„ zulk eene onwaardige behandeling heeft kunnen be-
 „ waaren, welk middel zal in 't toekomende veilig zyn
 „ voor een gelykzoortig lot; zo niet deszelfs, door
 „ ondervinding gestaafde, kragt, door middel der druk-
 „ pers, voor de vergetelheid is beveiligd.”

Leerboek der Aardrykskunde. Door A. C. GASPARI, Leeraar in de Wysbegeerte, en Hoogleeraar in de Geschiedkundige Wetenschappen te Oldenburg. Uit het Hoogduitsch, door S. VAN EMDRE. In Twee Deelen, met Kaarten. Iste Deel. Te Amsterdam, by J. Allart, 1800. In gr. 8vo. 374 bl.

Met veel genoegen lazen wy het begin van den hier boven geplaatsten tytel: *Leerboek der Aardrykskunde*, en meenden wezenlyk een zeer belangryk Werk, zo voor de Jeugd, als voor de Onderwyzers, ter beoordeeling te ontvangen. Wy lazen en herlazen de Voorrede van den Vertaaler, welke ons in ons gunstig vooruitzicht nog bevestigde; dan, wy mogen niet ontveinzen, dat wy ons, in sommige opzichten, vervolgens zo zeer te leur gesteld vonden, dat wy eene ongetrouwheid aan onze Leezers zouden begaan, wanneer wy hen die aanmerkingen en bedenkingen niet mededeelden, welke ons, onder het leezen, daadelyk onder het oog liepen, en die wy op dat Werk noodzaakelyk moesten maaken.

Nimmer ware het mogelyk een ongeschikter tyd dan heden, om een Werk over de Aardrykskunde in het licht te geeven; daar *Europa*, door een langduurigen en verwoestenden Oorlog geteisterd, niet dan by een reeds te lang verwachten Vreede zal kunnen zien, welke landen en steden aan de byzondere Natien te rug gegeeven, of toegedeeld zullen worden; en welke staatkundige verdeeling als dan met eenige zekerheid zal kunnen gevolgd worden.

Tot zo lange had men, zekerlyk, wel met de uitgave van dit Werk mogen wachten. Immers de Vertaaler zou dan niet nodig gehad hebben, om te melden: dat *Malta* reeds van meesters veranderd was (zie bl. 344); dat 'er, door het aanstellen van Consuls in *Frankryk*, reeds eene verandering in den regeeringsvorm der Fransche Republiek gekomen is (zie bl. 310); ja, het te

rug houden van de Landkaart van *Italien*, om reden dat 'er by den Vreede groote veranderingen in kunnen komen, met betrekking tot de *Cis-Alpynsche* en *Ligurische* Republieken, enz. zoo als de Vertaaler dit opgeeft, zou met geen minder recht omtrend *Duitschland* voorgewend kunnen worden; en derhalven die Kaart ook wel agter hebben kunnen blyven: wy zwygen van die van *Zwitserland*, en die der *Fransche Republiek* zelve, welke Ståaten tóch ook by den Vreede eene meerdere of mindere uitgebreidheid kunnen erlangen.

Daar het Werk intusfchen nu in het licht is, moeten wy 'er over oordeelen, zo als het voor ons ligt. Dat de Uitgever J. ALLART, en de Vertaaler S. VAN EMDRE, zeer gunstig omtrend hetzelfde dachten, blykt zo wel aan de uitgave als aan hunne verklaring in de Voorrede: „Het *fraaije werk* van den Oldenburgfchen Hoogleeraar GASPARI (het zyn genoegzaam de woorden van den Vertaaler) had reeds drie drukken in *Duitschland* beleefd; de Beoordeelaars der boeken aldaar hadden het met *verdienden lof* aangepreezen. De Boekverkooper ALLART had den Predikant S. VAN EMDRE verzogt om hetzelfde te vertaalen — en deeze was daar niet toe overgegaan, voor dat hy het werk zelve gelezen had, en het der overzetting in het Nederduitsch waardig keurde.” Wie zou nu durven vooronderstellen, dat zulk een Werk ten ontyde in het licht zoude kunnen treden? Wy hebben het reeds gezegd: wy zyn van dat gevoelen; maar wy hebben nog andere redenen, die wy hier boven niet hebben opgegeeven, doch die vervolgens zullen voorkomen.

Om een *Leerboek* over de *Aardrykskunde* naar deszelfs oogmerk in te richten, behoort men niet alleen duidelyk en klaar, maar ook met eene zekere uitgebreidheid, die zaaken voor te draagen, die men in zulk een boek aan anderen leeren wil. De Vertaaler zegt wel, in gemelde Voorrede, dat dit Werk *beknopt en duidelyk* is. Maar men heeft niet zelden gezien, dat, door het eerste, zo veel mogelyk, in acht te neemen, het laatste dikmaals verwaarloosd wordt: ten minsten het moeilyke daar van beweert HORATIUS, in zyne *Arte Poëtica*, Lib. I. vs. 25 & 26. *Brevis esse laboro obscurus fio*. Wanneer het Werk van GASPARI zoo duidelyk was, waarom heeft de Vertaaler dan nodig geoordeeld, om 'er zoo veele nooten en invullingen in te maaken?

Was

Was het niet, om dat de eerste slechts met een enkel woord eene plaats of zaak aanhaalt, zonder iets van die plaats te melden? (Zie *Voorr.* van den Vertaaler, bl. VI.) Is dit genoeg in een *Leerboek* over de Kunst? — Wy beweerden het tegengestelde.

Een ander voordeel, het welk de Vertaaler in dit Werk vindt, is de beleezenheid van den Auteur, en de nieuwe ontdekkingen, welken 'er in gevonden worden. Met betrekking tot de laatsten, hebben wy, wel is waar, op de Kaarten van VAN EMDRE bespeurd, dat de Reizen van COOK, en anderen, by het opstellen van dezelve geraadpleegd zyn; ofschoon 'er nog feilen genoeg in die Kaarten gevonden worden. Maar is de nieuwhed alleen genoeg? En kan men, na de nieuwste ontdekkingen van HERSCHTEL, betreffende de Satellieten van URANUS, en hunne omloopstyden, tegen het gestelde in dit Werk vergeleeken te hebben, het laatste wel zoo uitsteekend nieuw en belangryk noemen?

Eene byzonderheid, die evenwel nieuw zal heeten, hebben wy in dit Werk aangetroffen, namentlyk, dat in hetzelfde niet enkel van vier Waerelddeelen, *Europa*, *Asia*, *Africa* en *America*, gehandeld wordt, maar van vyf; houdende GASPARI, *Nieuw Holland*, met eenige Eilanden daar omstreeks, onder den naam van *Australië*, of het *Zuiderland*, voor een vyfde Waerelddeel. Wy hebben tegen deeze verdeeling niets, mits men daar onder niet, zo als veele gemeene lieden, het zogenaamde *onbekende Zuiden* verstaat; daar toch, na van Diemens land, dat in 1642 is ontdekt geworden, *Nieuw Zuidwallis*, door COOK, in 1774, gevonden is, en de *Botanybaay*, vooral in *Engeland*, genoeg bekend is: wordende ook in dit Werk op de Kaart aangewezen.

In dit Eerste Deel vindt men eene *algemeene Inleiding tot de Aardrykskunde*, welke zeer uitgebreid is, evenwel niet in die orde geschikt, als men dezelve in een *Leerboek* zoude vereischen. Vervolgens heeft men eene *Inleiding tot Europa*, en daar na eene geographische beschryving van *Duitschland*, *Helvetie* of *Zwitserland*, *Italië*, *Frankryk*, *Spanje* en *Portugal*; wordende opgehelderd door een *Planetarium*, een Kaart verbeeldende de *Aarde*, een andere *Europa*, en verder de Kaarten van *Duitschland* en *Zwitserland*, de *Fransche Republiek*, en van *Spanje* en *Portugal*.

De Vertaaler heeft nodig geoordeeld om eenige byvoeg-

voegzels en aanmerkingen op het Werk van GASPARI te maaken, zelfs heeft hy eenige grove fouten van denzelven verbeterd, by voorb. deszelfs misflag in de lengte en breedte van *Europa*, enz. Intusfchen zyn 'er nog verscheidene plaatsen overgebleven, die wel eene verbetering behoeften. Dus zouden wy, bl. 82 en 83, geenszins willen vaststellen, dat de *Euangelische Christenen* enkel in *Lutheraanen* en *Gereformeerden* bestaan, daar 'er toch de *Doopsgezinden*, en anderen, mede toe behooren. Ook zou men van den Vertaaler hebben mogen verwagten, dat, daar hy in eene aantekening heeft gezegd, dat men voor *Entre Douro e Minho*, ook *Entre Minho e Douro* kan leezen, en dat dit landschap tusschen de rivieren de *Douro* en *Minho* ligt, iets dat de minste leerling in de *Geographie* reeds genoegzaam weet — hy ten minste zoude zorg zou gedragen hebben, om de evenredigheid der vreemde geldspetien in Hollandsche muntspetien op te noemen, en daar mede te vergelyken: in plaatse van zich, even als de Hoogduitsche Schryver, tot *Daalders* en *Grosfen* te bepaalen, zonder zelfs te zeggen welke *Daalders* en welke *Grosfen*, die toch door geheel *Duitschland* niet gelyk in waarde zyn. Men zie, onder anderen, de Aanmerkingen op bl. 285 en 348.

Wy hebben intusfchen, in deeze Vertaaling, eenige nieuwe zaaken geleerd, die wy tot heden niet wisten: als eerstelyk, dat men niet slechts vier *Winden*, *Oost*, *West*, *Zuid* en *Noord*, maar zelfs 64 *Winden* heeft. (Zie bl. 25 en 26.) Dan, indien dit waar is, en de grond daar van, zo als de Schryver zegt, in de byzondere verdeeling van de *Windroos*, of het *Compas*, gelegen is; dan zal het eindelyk aan de Schippers staan, om ons zo veel winden te bezorgen als zy maar goedvinden: want het *Compas* wordt niet alleen in 360 graaden, maar ieder graad nog in 60 minuten, enz. verdeeld, die men dan naar willekeur, schoon in gelyke deelen, kan bepaalen. Doch wy gelooven, dat men onderscheid behoort te maaken tusschen de *Winden*, en tusschen de *Windstreeken*, welken op het *Compas* worden aangewezen.

Eene andere nieuwigheid is voor ons de benaaming van de byzondere *Windstreeken*, met byvoeging van $\frac{1}{4}$ in de verdeeling. „Zo ligt (zegt de Schryver) tusschen „ Oost en Oost-Zuid-Oost, *Oost $\frac{1}{4}$ Zuid-Oost*; tusschen „ Oost en Oost-Zuid-Oost, *Zuid-Oost $\frac{1}{4}$ Oost*; tusschen „ Zuid-

„Zuid-Oost en Zuid-Zuid-Oost, *Zuid-Oost* $\frac{1}{4}$ *Zuid*,
 „en tusſchen Zuid-Oost en Zuiden, *Zuid* $\frac{1}{4}$ *Zuid-Oost*,
 „dewyl deze punt Zuid is, en nog een vierde deel van
 „den boog naar 't Zuiden heen heeft. Dus gaat het
 „om den geheelen horiſon. De Schippers hebben nog
 „geen volkomen genoeg, en maaken nog eens eene
 „verdeeling, en krygen daardoor 64 Winden, die ſlechts
 „5 $\frac{1}{2}$ graaden van elkander ſtaan.”

Het kan zeer wel zyn, dat de Oldenburgſche Schippers deeze benaaming van $\frac{1}{4}$ gebruiken; doch ten opzichte van de Nederlandſche Zeevaarders, moeten wy bekennen het nimmer gehoord te hebben. Neen, de minſte Stuurmans leerling verſtaat het Hollandsch *Compas* te wel, om *Oost* $\frac{1}{4}$ *Zuid-Oost*, enz. te zeggen: hy noemt die ſtreek *Oost ten Zuiden*, de volgende hier boven opgenoemd *Zuid-Oost ten Zuiden*, *Zuid-Oost ten Oosten*, enz. Zo als het kleinſte *Compas* dit aanwyst.

Eindelyk bericht de Vertaaler, dat de *Atlas*, die by het Hoogduiſche Werk gevoegd is, geene evenredigheid heeft, tusſchen de Landkaarten van *Duiſchland*, en die der andere landen van *Europa*. Maar heeft zyn Eerw. dan niet opgemerkt, dat zyne Vertaaling juist zo onevenredig is, nadien GASPARI al zyne vlyt, als Duiſcher, aan de beſchryving van *Duiſchland* heeft te koſte gelegd? Zo dat de beſchryving van dat Ryk alleen, in deeze Vertaaling, 154 bl. beſlaat. *Spanje* wordt op 23, *Italiën* op 27, *Zwitſerland* op 25, en het uitgebreide *Frankryk* op ſlechts 44 bladzyden beſchreven. Is dit eene geſchikte orde voor een Leerboek? Waarlyk, wy zouden de Onderwyzers en de Leerlingen beklaagen, wanneer 'er geen betere Leerboeken gevonden wierden.

De Geſchiedenis van Dahomy, een binnenlandsch Koningryk van Africa; benevens 't verhaal eener binnenlandsche Reize in Africa, naar 't Hof van BOSSA AHADÉE, Koning van Dahomy; alles verzameld uit echte Schriften; met eene Inleiding en Aantekeningen door ARCHIBALD DALZEL, Schildknaap, Gezachvoerder op het Fort Kaap Coast. Naar het Engelsch. Met Platen. In den Haage, by J. C. Leeuweſtyn, 1800. In gr. 8vo. 392 bl.

Vreemdheid mag uitlokken, Wreedheid kan nimmer behaagen; dit was onze ſlotbedenking, toen wy het op-

opgemelde Werk geleezen hadden : want zo vol het is van Vreemdheden , zo zeer vloeit het van Wreedheden over. — Blykens den Tytel , is het vry zamengefteld ; hoe dit bykome , wordt ons berigt ; en zal het noodig weezen , die onderrigting goeddeels over te nemen , om onze Leezers met de Opftellers bekend te maaken en over de waarde te doen oordeelen.

Een der Schryveren is de Heer ROBERT NORRIS , van *Liverpool* , die agttien jaaren lang handel op *Africa* gedreeven hadt , en welbekend was met de taal en de gebruiken van het volk , ook geene moeite spaarde , om van Zwarten en Blanken die fchriften te bekomen , uit welke zyn gedeelte van het Werk is opgemaakt. Daarenboven leverden zyne eigene waarneemingen verfcheide weetenswaardige en belangryke zaaken op ; blykens zyne Gefchiedenis van AHADÉE , en zyne Landreize na *Abomey* , in 1772 , welke hier voor de tweedemaal in 't licht komt , met verfcheide verbeteringen en ophelderingen , door hem , geduurende zyne laatste ziekte , daarin ter voltooiinge gemaakt.

Het Leeven van ADAHOONZOU II , en het begin der Regeering van WHEENOOHEW , den tegenwoordigen Koning van *Dahomy* , zyn verzameld uit het geen den Uitgeever medegedeeld is door LIONEL ABSON , Schildknaap , de tegenwoordige *Britfche* Gouverneur van *Whydagh* , die zeven-en-twintig jaaren Resident geweest is op de kust , en over de twintig jaaren aan het tegenwoordig bestuur , alwaar hy , door zynen ftand , en door eene volkomene kennis , welke hy van het Volk en de Taal hadt , in ftaat is geweest alle onderrigting te bekomen.

De Heer DALZEL hadt deeze Schriften verzameld , en de Inleiding gefchreeven , toen zyn ampt hem na de kust riep. Deeze Inleiding is de vrugt van eene byna dertigjarige opmerking ; zeven van welke hy als Resident in *Guinea* doorbragt , en vier van dezelve als Gouverneur van *Whydagh* , als Opvolger van den Heer ABSON. — Hy voegde , om het Werk meer volkomenheids te geeven , 'er een Byvoegzel by van de voorige Regeeringen , verzameld uit alle Schryvers , die over dit onderwerp gefchreeven hebben , dan voornaamlyk uit SNELGRAVE.

De Aantekeningen , welke veelvuldig aan den voet der bladzyden voorkomen , onderscheiden zich gedeeltlyk door Letters. R. N. duiden den Heer NORRIS aan ; AD.

AD. den Heer DALZEL; en de weinige, naa zyn vertrek 'er bygevoegd, zonder Lettertekening, behooren aan den Schryver van den Text, en hebben haare betrekking tot denzelven.

Zonder des vermaand te weezen, zou men, by voorraad, de aanmerking mogen maaken, die de *Voorrede* naar ons mededeelt: „Dit werk, beschouwd als eene verzameling uit verscheide Schryvers, verdiend ongetwyfelt veel toegeevenheid uit hoofde der ongelykheid van styl en van eenige weinige herhaalingen, welke anderzins zouden hebben kunnen vermeden worden.” — Dit *eenige weinige* is wat min voor iets, dat *veelvuldig* zou mogen heeten.

Behalven eenige Aanmerkingen van minder belang, treft men in de Voorreden breedvoerige aan op de ligging der Plaatzen in de Kaart, door den Heer NORRIS gegeven, van *Dahomy* en deszelfs omliggende strecken, die voor den Aardrykskundigen van belang zyn, doch zonder die Kaart niet wel te begrypen. Het slot dient ter vergoelyking van den *Slaavenhandel*; en mag men aan dit oogmerk, niet zonder grond, deels dit Werk toeschryven; althans veele trekken komen 'er in voor, die zeer in 't oog vallen, en te veelvuldig om hier op te noemen; om egter iets te doen, wyzen wy op bl. 45 en 46; doch meer byzonder op de *vresemde en lange Redenvoering* van ADAHOONZOU, toen hy hoorde wat 'er in Engeland wegens den *Slaavenhandel* was voorgevallen; eene Redenvoering, welke twee uren duurde, en ten bewyze strekt van de woordenrykheid der *Dahomans*; men vindt dezelve bl. 371—378. Dit zeker is een uitrekzel.

De Inleiding van den Heer DALZEL bevat het byzonderste en weetenswaardigste van dit Volk; veel, daarin vermeld, wordt door de volgende Geschiedenisfen gestaaft. De kennis aan de *Dahomans* klimt niet hooger op dan tot den Jaare 1724. Uit de overlevering of Legende hunner Barden is niets op te maaken, dewyl deeze zo staatkundig ingerigt zyn, dat 'er niet op te vertrouwen is. De Koning deezes Lands, gelyk wy in het Werk vermeld vinden, verbiedt dikwyls melding te maaken van daaden of verrigtingen, die hem of de zynen tot schande zouden strekken. Was dit alleen in *Dahomy* het geval! Hoe veel Geschiedkundige waarheid wordt by

„ zyne kamer als om te gaan slapen, roept zyne Vrou-
 „ wen by een, die hy belast hem te worgen. Dit be-
 „ vel wordt terstond ter uitvoer gebragt, en zyn Zoon
 „ beklimt ongestoord den troon, op de gewoonlyke voor-
 „ waarde, dat hy de teugels der regeering niet langer
 „ in handen zal houden, dan hy de goedkeuring van
 „ zyn volk verdient.” — In 't vervolg, bl. 272, treffen
 wy een dier Koningen aan, die verstands genoeg hadt,
 om zulk eene belachlyke gewoonte te veragten, en dap-
 perheids genoeg, om 'er zich tegen te verzetten. „ Hy
 „ weigerde volstrekt de pappegais eijeren aan te nee-
 „ men, zeggende aan zyne Ministers, dat hy nog geene
 „ geneigdheid tot sluimeren gevoelde, maar dat hy be-
 „ slooten had, tot heil van zyn Volk te blyven waa-
 „ ken.” — Dit hadt een opstand, door den eersten Mi-
 nister verwekt, ten gevolge; doch met een zo onge-
 lukkigen uitslag, „ dat hy,” dus luidt het verhaal,
 „ t geen nooit aan wreedheden ontbreekt, „ met zyne
 „ talryke Familie door de overwinnaars werd ter dood
 „ gebragt, die zelfs de zwangere Vrouwen niet spaar-
 „ den,” enz. Onze pen weigert hier te vervolgen!

Om een denkbeeld te geeven van de magt en sterkte
 eens Legers van de *Eycos*, verzekeren de *Dahomans*,
 „ dat wanneer zy ten oorlog trekken, de Veldoverste de
 „ huid van een buffel, welke natuurlyk dik en taai is,
 „ voor de deur van zyn tent uitspreid, en aan wederzyde
 „ van dezelve een speer in den grond steekt, tusfchen
 „ welke de soldaten heen trekken, tot dat de ongeschoei-
 „ de menigte, welke over de huid gaat, een gat in dezel-
 „ ve gesleeten heeft; zoo haast 'er dat gat is, meendt hy
 „ dat zyne magt genoegzaam is om te velde te gaan.”

Van alle de byzondere Stukken, waaruit dit Werk
 bestaat, is ons als het belangrykste voorgekomen, de
Reize na het Hof van BOSSA AHADÉE, Koning van Da-
homy, door ROBERT NORRIS, loopende van bl. 184 tot
 270; van welke, tot het einde, de Heer ABSON de pen
 voert, de Geschiedenis voortzettende tot den Jaare 1791.
 In een Werk, waarin Wreedheid den boventoon slaat,
 vinden wy die tot in de Feestvermaaken. „ Indien by
 „ zeker vrolyk Feest iemands voet uitglijt en hem doet
 „ vallen, wordt zulks aangezien als een kwaad voortte-
 „ ken, en den armen rampzaligen uit den drang wegge-
 „ draagen en het hoofd afgehouden zonder den dans te
 „ stoo-

„stooren, welke blyft voortduuren als of 'er niets ge-
„beurd ware.”

Koning BOSSA AHADÉE's Serail of Vrouwentimmer wordt beschreeven als te bestaan „in tusſchen de drie
„en vier duizend Vrouwen. Zyne aanzienlyke lieden
„hebben 'er ieder van een tot drie honderd, en lieden
„van minder rang van een half douzyn tot twintig.
„Door deeze onevenredige verdeeling, waar by de rech-
„ten van den mensch geſchonden, en hunne behoeften
„aanmerkelyk miskend worden, blyft het geringe ge-
„deelte van het Volk onvoorzien; doch in iedere Stad
„is een zeker getal van Vrouwen, geëvenredigd naar
„de grootte der plaats, die verpligt zyn ten dienſte te
„ſtaan van elk, die zich by haar aanbiedt; de prys voor
„haare gunſten is geregeld en zeer maatig.”

Ten aanziene van deeze menigte der Vrouwen des Konings vinden wy eene zeer optekenenswaardige byzonderheid, in de *Inleiding* vermeld. „Binnen de wallen
„van de onderscheidene koninglyke Paleizen in *Dahomy*
„bevinden zich niet minder dan drie duizend Vrouwen
„ingeflooten. Verſcheide honderden van dezelve
„worden in den Wapenhandel opgebragt, onder eene
„vrouwelyke Veldoverſte en mindere Officieren, door
„den Koning aangesteld.” Deeze *Amazoonen* maaken geen klein figuur in de Geſchiedenis.

In de beſchryvingen kwam ons zeer opmerkenswaardig voor, die van den wind *Harmattan*, ten welken opzigte de Schryver zeer van Doctor LIND verſchilt. Wy moeten, ter oorzaake van de uitgebreidheid, de overneming agterlaaten.

Koning ADAHOONZOU's Geſchiedenis is de geſchiedenis der Wreedheid. In een ſtryd tegen de *Mahoos*, en by derzelver te onderbrenging, werden mans, vrouwen en kinderen, zonder onderscheid, aan het zwaard offerd; de lichaamen der verſlaagenen aan de boomen opgehangen; de hoofden voor den Koning bewaard, die by deeze gelegenheid eene vergelding van twaalf *Akies-Cauris* (omtrent 17 guldens) op ieder hoofd geſteld hadt, boven den prys, welken hy gemeenlyk voor eenen leevenden ſlaaf betaalde: want, zeide hy, *ik heb koppen en geen ſlaaven noodig.*

't Was deeze wreedaart, naamlyk, die 'er op geſteld was om een huis te bouwen, bedekt met bekkeneelen,
en

en beverfd met menschenbloed. Zyne Vrouwen dienen hem zomtyds tot Beulinnen; een deezer, daarmede wat te onhandig omgaande by zekere slagting, voerde hy te gemoet: *zo moet gy het zwaard houden, geef my, zo moet gy doen, verbeeld u dat gy hout kapt!* Dit werd toegejuicht en die slagting als een klugtspel beschouwd.

Afgeslaage koppen worden ten vermaake der menigte ten toon gesteld, en de bekkeneelen gebruikt tot het opfieren der Koninglyke muuren. Wy kunnen uit dit Boek vol wreedheden niet nalaaten het volgende af te schryven: „De Man, die met het vervaardigen van dus „een muur belast was, verzuimd hebbende, eene juiste „berekening te maaken van de stukken, welke hy te „plaatzen hadt, was zeer verre in zyn werk gevorderd, „toen hy bevondt, dat 'er geene bekkeneelen genoeg „zouden zyn, om het geheele werk met dezelve op te „tooijen. Hy verzogt derhalven het werk op nieuw te „mogen beginnen, op dat hy, door dezelve wat wy- „der van elkander te plaatzen, het geheel een geregeld „der gedaante zou kunnen geeven. Doch de Koning „weigerde volstrekt zyne toestemming daar aan, zeggende, *dat hy van de Badagrees hoofden genoeg zou vinden, om het werk, op den voet, zo als het was aangelegd, regelmatig te voltooijen.* — De kunstwerker „bleef met zyn werk voortgaan, tot dat alle bekkeneelen verbruikt waren; men nam toen de maat, en „maakte eene berekening van 't geen 'er aan ontbrak om „alles regelmatig af te werken, en men bevondt, dat „men honderd en zeven en twintig bekkeneelen te kort „kwam. De gevangenhokken, waar in de rampzalige „gevangenen waren opgeslooten, werden diensvolgens „geopend, en het berekend getal slagtoffers daar uit gehaald, die dan allen in koelen bloede tot dat helsche „einde vermoord werden. — Deeze barbaarsche daad „werd grootlyks toegejuicht van alle de omstanders.” In eene Aantekening wordt opgemerkt, dat het ten dien tyde slegt gesteld was met den Slaavenhandel te *Whydagh*.

By den dood van dit Monster werden vyfhonderd vyf-en-negentig vrouwen door haare eigene medegezellinnen vermoord, en afgezonden om ADAHOONZOU in de andere wereld ten dienste te staan. — In dit Land is de *Fetiche*, of Afgod, een *Tyger*, naar 't berigt van NORRIS.

Op fraaiheid noch netheid kan de Vertaaling roem
LETT. 1801. NO. 2. F draa-

derzoek. Het is echter, in ons oog, wat al te kort, en daardoor wat droog. De gehele geschiedenis tot 1773 loopt in vyftig bladzyden af; en als wy eenvoudig den inhoud affchreven, dan zou ieder zien, het is niet mogelyk, dat alle de daar genoemd wordende byzonderheden behoorlyk kunnen verhandeld worden in een zo kort bestek. Dan genoeg: is iemand met de nieuwere berichten en de vroegere geschiedenis van *Egypten* reeds enigzins bekend, dan is dit Werkje voor hem ook niet geschreven. De Tytel, derhalven, en het begin van het Voorbericht: *gy zult, Lezer! in deze weinige bladen alles, wat maar eenigfints uit de vroegere en laattere geschiedenis van Egypten belangryk en wetenswaardig kan gecerckend worden, in een kort bestek by een verzaameld vinden*, — heeft ons het minst behaagd. Het is altyd ene onaangename teleurstelling, als men lakens op ene staalkaart vindt, waarvan geen voorraad in den winkel is, althands niet genoeg voor het kleed, dat wy 'er van zouden behoeven.

Bydraagen, ter Gedachtenis van G. WASHINGTON. Met een Portrait. Te Haarlem, by A. Loosjes, Pz. 1801. In gr. 8vo. 104 bl.

An grootspraak maaken wy ons niet schuldig, wanneer wy zeggen, dat de grootste Man der jongst verstreeke Eeuwe WASHINGTON was. Geen wonder, dat, by diens Verscheiden uit dit Leeven, de *Staatē van America* zich in diepen rouwe gedoinpeld vonden; dat zy aan een beknelden en vollen boezem lugt poogden te geeven, door op veelerlei wyzen dien rouw aan den dag te leggen. Hierin zegt de eene Staat den anderen te overtreffen, en minder aanzienlyke plaatzen dongen na die eere. — Geen wonder, dat men zich benaastigde om hier te Lande 's Mans Gedagtenis te vereeren, met in 't licht te brengen de Leevensgeschiedenissen van hem verwaardigd (*), en de Lykredenē over hem uitgesproken (†).
Te

(*) In ons *Mengelwerk* hebben wy ons gehaast om 'er eene te plaatsen; zie bl. 425 en 468 des voorleeden Jaars. Dezelve komt in veele opzichten overeen met die, welke wy in deezen Bundel aantreffen: dan uit alles moeten wy opmaken, dat de laatstgemelde de *overgezette en uitgekorte* is, waarvan de Opsteller gewaagt.

(†) Wy hebben de Lykreden van P. A. VAN DER KEMP in ons *Mengelwerk* genoemd; zie bl. 656 des vorigen Jaars: dan afzonderlyk is dezelve by den Boekhandelaar WARNARS uitgekomen.

— Te wagten was het niet, dat men die in eenen *Bundel* byeengevoegd zou aantreffen. De Boekhandelaar *Loosjes* doet egter eene pooging om het voornaamste byeen te verzamelen, onder den opgegeeven *Tytel*.

Het thans voor ons liggend *Stukje* behelst *J. MORSE's* *Redenvoering*, onder den *Tytel*, *MOSES en WASHINGTON vergeleeken*; — de daarby voorgeleezene *Aanspraak* van den *Generaal WASHINGTON*, met welke hy afstand deedt van het *Voorzitterschap* der *Vereenigde Staaten*; — en eene *Levensschets* van *WASHINGTON*, vergezeld met eenige belangrijke *Bylagen*: — als een *Brief* van *LA ROCHE* aan *L'MAINE*; een onderschepte *Brief* van den *Jaare 1754*, het toenmaalig oogmerk der *Franschen* op *Noord-America* in klaaren dag stellende; eene *Beschryving* van *WASHINGTON's* *Landhuis Mount Vernon*; diens *Brief*, toen hy tot *Hoofdbevelhebber* des *Krygsvolks* werd aangesteld; *Verflag* van een gesmeed en ontdekt *Verraad* tegen 's *Mans* *Leeven*; *Berigt* wegens een *Fac Simile* van *WASHINGTON's* *Brieven*; *Schets* van de algemeene *Goedkeuring* der *Keuze* van *WASHINGTON* tot *President*; iets over de *Weezenstrekken* van dien *Held*; breed *verflag* van de *Ziekte*, *Dood* en *Begraafenis* van *WASHINGTON*, met eenen *Brief* van diens *Weduwe* aan den *President* der *Vereenigde Staaten*: — alles beslooten met een *Dichtstukje*.

J. MORSE, onzen *Landgenooten* bekend uit diens schoone *Beschryving van den Tegenwoordigen Staat der Vereenigde Staaten van America*, nevens de *Historie van den laatsten Oorlog* (*), voerde het woord over *WASHINGTON*, te *Charlestown*. Het Voorberigt geeft *verflag* van de daar by plaats gehad hebbende omstandigheden, en het verder voorgevallene op dien *Treurdag* te dier *Stede*; byzonder in de *Loge* der *Vrymetzelaren*, van welke zo dikmaals verguisde *Broederschap* de *Godsdienstige WASHINGTON* een uitstekend *Lid* was.

Naa een *Gebed* vangt de *Redenaar* aan met het vermelden van het zwaar verlies in den *Dood* van *WASHINGTON*. Om de gedagten zyner *Toehoorderen* by die *Gedagtenisviering* te geleiden, koos hy de woorden, *DEUTERON. XXXIV: 5, 7, 8*. — Men verwagte van *MORSE* geene *Vergelyking*, die in het beuzelagtige loopt; gelyk 'er zodanige maar al te veel voorhanden zyn, wanneer veelen het ondernamen, om *Lieden* van deezen *Tyd* met *Persoonadien* in de *Gewyde Geschiedenissen* tegen over elkander te stellen. Verre van daar. Alles is hier groot en treffend. Naa eene *Kenschets* van *MOSES*, in de voornaamste opzigten van diens *Leeven* en *Charakter*, te hebben opgehangen, zegt *MORSE*: „Zodanig waren de bekwaam-
„ he-

(*) Zie onze *Letteroef.* voor 1799, bl. 219.

„ heden, de deugden, de uitsteekende en weldaadige Krygs-
 „ en Staatkundige bekwaamheden ; zodanig was het hoogst
 „ vereeiend en begunstigend lot van MOSES, in leeven en ster-
 „ ven. — En zodanig, dunkt my, hoor ik u, myne Toe-
 „ hoorders! met eenpaarige stemmen zeggen — zodanig was
 „ onze WASHINGTON!

„ Nimmer, mischien, waren de gelykvormigheden in Cha-
 „ rakter en Levenslot, tusschen twee doorlugtige Mannen,
 „ die ooit leefden, zo veelvuldig en zo treffende, als tusschen
 „ MOSES en WASHINGTON. Indien de laatste MOSES ten voor-
 „ beelde gekoozen hebbe, was hy zeker verstandig in zyne
 „ keuze en gelukkig in de naavolging. Beiden waren zy
 „ gebooren om groote en gelyksoortige daaden te volbren-
 „ gen; om, onder het geleide der Voorzienigheid, ieder de
 „ Stammen hunner Landgenooten te verlossen van het juk der
 „ verdrukkinge; en met de beste gedaante van Staatsbestuur
 „ en het verstandigst Wetboek een onafhangelijk en agtenswaar-
 „ dig Volk daar te stellen. Beiden waren zy vroegtydig en
 „ op eene zonderlinge wyze opgevoed en bekwaam gemaakt
 „ tot de verhevene en verschillende posten, welke zy stonden
 „ te bekleeden.”

Met deezen overgang treedt hy tot WASHINGTON's Leeven,
 Daaden en Character, en toont in alles de juistheid zynen Ver-
 gelykinge. — Leeringen van eenen byzonderen en meer al-
 gemeenen aart besluiten deeze welingerigte Lykreden.

De opgave der *Bylagen* getuigt van derzelver aangelegen-
 heid. Wy ontleenen 'er, kortheldshalven, niets uit, en, naa
 's Uitgeeevers voorneemen, om, wanneer hem daartoe geschikte
 stukken voorkomen, deeze *Bydraagen* te agtervolgen, vermeld
 te hebben, geeven wy nog het slot van het oorspronglyk Va-
 derlandsch Dichtstukje.

*Voelt hier, indien gy iets gevoelt,
 Hoogmoedigen, die, schoon laurieren
 Uw schedels om uw krygsdeugd cieren,
 Op kroonen vlamt, op zetels doelt;
 Voelt hier uw kleinheid — uwe snoodheid.
 Leest in 's Volks traanenvloed, by de asch
 Van WASHINGTON, den lof der grootheid
 Van hem, die altyd — Burger was.*

Lauwerkrans voor WASHINGTON, gevlochten door Nederlandsche Dichters. Vooraf gaat de Levensbeschryving van dien onsterfelyken Held en Staatsman. Te Harlingen, by V. v. d. Plaats, 1800. In gr. 8vo. 26 bl.

Ene kleine Verzameling van Lyk- of Lof-dichten, (hoe moeten wy ze noemen?) op een Groot-Man, verschillende in uitgebreidheid en in waarde. Het bekende Lied van BEL-LAMY komt hier mede voor, en munt zeer zeker uit boven alle de anderen: echter laat zich ieder van deze Stukjes met genoeg lezen: het Latynsche heeft ons vooral behaagd. De Levensbeschryving is hier kort, maar — het is toch de Levensbeschryving van WASHINGTON! — zeer belangrijk.

De Gevolgen der Losbandigheid, geschetst in eene Redevoering voor Kinderen, over de Gelykenis van den verloren Zoon. Gehouden den 18 van Slachtmaand 1800, door C. ROGGE. Te Leyden, by D. du Mortier en Zoon, 1800. In 12mo. 43 bl.

Geen Leraar van den Godsdienst, die eens voor Kinderen prediken wil, zal het zich beklagen, deze Leerreden alvorens eens in te zien: zy verdient, naar ons oordeel, allen lof: daarom pryzen wy dezelve ook ten sterksten aan; en dit Stukje dient al wederom ten bewyze, dat men zeer goed voor Kinderen prediken kan. Ene aanmerking, evenwel, houde de Leraar nog ons ten goede. Het berouw van den wederkerenden Zoon kan wel niet te sterk worden aanprezen; en onedelmoedig, dit moet en mag men voelen, was de onvergenoegdheid van den ouderen Broeder. Maar voor Kinderen vooral zagen wy toch liefst dien anders gehoorzamen Zoon niet zo zwart getekend: geen kwaad te doen, moet toch by het Kind altyd beter zyn, dan berouw te behoeven; en dan is het ook een roerend en zeer bruikbaar denkbeeld: de Vader vergeeft en vergeet reeds, wanneer een Broeder, een anders braaf, een voorbeeldig deugdzaam Broeder, nog niet vergeven kan! Nog eens, intusschen, deze Redevoering behaagt ons zeer. Het is geen kunst, voor Kinderen te prediken, indien een Kinderpreek ene geheel gewone Leerreden is, alleen met dit onderscheid, dat men *Lieve Kinderen* in plaats van *Lieve T. hoorders* zegt: maar als ene Kinderpreek alle de vereischte heeft van ene Leerreden voor volwassenen, en het daarenboven duidelyk is, dat de Leraar de menschen in hunne kindjaren bestudeerd heeft; wanneer hy den kindertoon en den kindersmaak volmaakt wel weet te vatten, en zulks zonder dat

het stuk gekunsteld wordt, 't geen in ons oog alles bederft, — dan is ene Kinderpreek waarlyk zo gemakkelyk niet. Voords, de Kinderen verschillen ook zeer in jaren, vatbaarheid en oefening; dus allen nuttig te zyn, ook hier het zware van de taak is.

Door openbare Godsdienstige Leerredenen wordt, Gode zy dank! nog zeer veel goeds gesticht, en het ter Kerk gaan is een middel ter bevoordering van kennis en deugd, zeer in den smaak van het volk; men zou door gene andere inrichting nog, over het algemeen, zo veel goeds aan den man kunnen helpen: men bediene zich dan ook van dit middel by Kinderen; by het invoeren van zulke Oefeningen heeft men ook van anders nog zeer bevooroordeelde Ouders weinig tegenstand te wachten. Kinderpreken hebben ook dit dierbaar nut: gaarne en van zelve wennen vele Ouders hunne Kinderen vroeg aan de Kerk; dan de gewone Leerredenen gaan doorgaans de vatbaarheid der Kinderen ver te boven, en zyn maar zeer weinig voor hunne kinderlyke behoeften berekend: maar het groot geworden Kind is nu aan het wat anders denken, terwijl 'er gepredikt wordt, reeds zo gewoon, dat het niet dan met moeite aandachtig blyven kan. Men predike daarom afzonderlyk, maar recht goed, voor Kinderen, en het omgekeerde zal waar worden: groot geworden zynde, zal men aan aandachtig luis-teren gewoon zyn. Mogten dan deze Oefeningen meer algemeen worden ingevoerd!

Het Huwelyk naar de Mode. Blyspel, in één Bedryf. Te Amsterdam, by P. J. Uylensbroek, 1800. In 8vo! 58 bl.

Ieder drukt zyn denkbeeld op ene hem eigene wyze uit. Dit stukje, zo spreekt de Burger H. TOLLENS, c. z., bestaat gedeeltelyk uit overgenomen gesprekken van MOLIERES *mariage forcé*; het is echter geen vertaling van hetzelve. Geheele tooneelen van MOLIERE zyn in dit stukje weggelaten en geheel anderen ontworpen; sommige tooneelen zyn enigszins veranderd, door het inlassen en uitlaten van eenige uitdrukkingen; en eindelyk is aan dit stukje een geheel andere wending gegeven. Wy zouden ons korter hebben uitgedrukt, op deze wys: *Dit Stukje is weinig meer dan ene Vertaling van MOLIERE's Mariage forcé. Wy hebben 'er hier en daar nog wat bygevoegd, en hetgeen wy veranderd hebben is maar van weinig belang.* Ieder, die het oorspronkelyke vergelykt, zal ons toch toegeven, dat dit de mening wezen moet.

Een man, reeds over de vyftig, verliest op ene piep-jonge Coquette, die hem gaarne neemt, maar haren jongen minnaar toch ook aanhouden wil. Vóór dat het huwlyk evenwel vol-
trok-

trokken wordt, komt hy tot naardenken, en wil zyn woord terug nemen; maar nu komt de broeder van het meisje in 't spel, en het wordt *vechten of trouwen*; waarop de oude dan maar het laatste kiest. MOLIERE's plan, en MOLIERE's eigene woorden: alleen is hier de broeder toch een blodaart in zyn hart, en by MOLIERE blykt dit zo niet. Het raadplegen van den ouden met zynen vriend en met zyne hooggeleerde burea komt hier op dezelfde wys, als by MOLIERE, voor; alleen hier heeft de Burger TOLLENS de gesprekken wat gerekt: daarentegen schynt het hem niet bevallen te hebben, dat de aanstaande bruidegom zich nog eens uit de hand goed geluk liet zeggen; althands dit toneeltje liet hy weg. En wat die gehele andere wending, welke hy aan zyn Stukje gaf, betreft; zo dra de man het huwlyk boven den degen kiest, is het Stuk by MOLIERE uit; maar hier is de jonge minnaar nu ook tegenwoordig; de bruidegom verzoekt nu de bruid, hem den zak te geven; dan, in tegenwoordigheid van haren vader zelve, zegt zy hem ongeveinsd: *het is thands de smaak, dat ene vrouw een man en een minnaar heeft; en ik trouw u alleen, om dat ik u niet bemin; en ik trouw mynheer niet, alleen om dat ik hem zeer lief heb.* Naturelyk wil de man nu nog eens terug; maar de broeder biedt hem nu ook nog eens de degen aan, en daarop vindt hy dan ook dat het ene loffelyke mode is.

Wy voor ons konden by MOLIERE's geestig Stuk die byvoegsels wel ontberen; doch de smaken zyn verschillende. Genoeg: men kan toch niet zeggen, dat TOLLENS het Stuk verminkt en bedorven heeft; en wy zyn dan nu door hem gerust gesteld, indien de voorraad, van Toneelstukken om te vertalen, eens mogt uitgeput raken, wy behoeven daarom geen gebrek te lyden; de weg is ons nu gewezen: men neme dan, in zynen smaak, gesprekken over, uit MOLIERE of anderen, en voege 'er zo hier en daar wat by: 'er is toch niets nieuws onder de zon.

Het toneel is op straat: *myn dochter!* zegt de vader, *ontfang uwen echtgenoot van myne hand; en gy, heer schoonzoon! ontfang uwe gade.* Ene verloving op straat; dit zal waarschynelyk ook ene verloving naar de mode zyn.

A L G E M E E N E
V A D E R L A N D S C H E
L E T T E R - O E F E N I N G E N .

H. VAN HERWERDEN, *over het Euangelie van JOANNES. IIde Deel. Te Amsterdam, by J. Allart. In gr. 8vo. 512 bl.*

Dit vierde Deel der Verklaaring van het Euangelie van *Joannes* gaat over het Negende en drie volgende Hooftdeelen van dat voortreffelyk gedenkschrift, vervuld met de allergewigtigste bydraagen tot de levensgeschiedenis van Jesus. De Eerw. VAN HERWERDEN blyft zich, in de wyze van uitlegging, en geheele behandeling van zaaken, volmaakt gelyk, en levert in de daad veel bruikbaar voor hun, die weinige of geene hulpmiddelen by de hand hebben, onder het leezen van dit uitmuntend Boek, en dezelfde leiding van gedachten met den geoefenden Leeraar gewoon zyn te volgen. Wy willen 'er aan onze Leezers nog eens wederom enkele proeven uit mededeelen.

H. X: 30. *Ik en de Vader zyn één.* „ Men heeft, tot recht begrip van dit gezegde, in acht te neemen, dat, noemt Hy God *Vader*, en zegt Hy: *Ik en de VADER zyn één*, Hy zich aanmerkt als Gods Zoon, het vleeschgewordene woord, en derhalven, naar zyne verhevene natuur beschouwd, zich verklaart één te zyn met den Vader, dat ook blykt uit zyn antwoord op de beschuldiging der Joden, dat Hy, dus spreekende, God lasterde, waar in Hy dit gezegde verwisselt met dat: *Ik ben Gods Zoon.* Zegt gy tot my, is zyn antwoord, *dien de Vader geheiligt en in de waereld gezonden heeft, gy lastert God, om dat ik gezegd heb: Ik ben Gods Zoon?* Zoo dat één te zyn met den Vader, en Gods Zoon te zyn, naauw verbonden is, en het eene het andere insluit. — Maar dan is ook klaar, dat Hy zich één noemt met den Vader, als hebbende dezelfde Godlyke natuur met den Vader. Men heeft, ter overtuiging hier

van, in aanmerking te neemen — dat de Joden zich aan geene zaak in zyn voorstellingen meer ergerden, dan dat Hy God zyn Vader noemde, begrypende dat Hy zich daardoor Gode evengelyk maakte. — Zy hadden Hem thans gedrongen, dat Hy zich met duidelyke woorden verklaaren zou, voor wien Hy wilde gehouden zyn. Hierop antwoordt Hy hun, *Ik en de Vader zyn één*. Hoe kan men nu vermoeden, dat Hy, ondersteld zynde dat Hy een wys, waarachtig, en getrouwleeraar was, die de eere Gods en het heil zyners hoorders op het oog had, in zulk een geval zich op die wyze zou uitlaten, en de Joden in het vermoeden sterken, dat Hy voor meer dan een schepsel wilde aanzien zyn, indien Hy niet in de daad meer dan een schepsel was? — Men stelle zich hier by voor, dat Hy in de woorden: *Ik en de Vader zyn één*, hun verklaart de reden, waarom niemand de zynen uit zyne hand zou rukken, daar niemand ze kon rukken uit de hand van zynen Vader. Deeze reden nu ging alleen door, indien Hy, als de Zoone Gods, Gode evengelyk was, en dezelfde Godlyke natuur en eigenschappen bezat als de Vader. — Indien wy ook het gezegde zelve: *Ik en de Vader zyn één*, onzydig overweegen, zullen wy het zoo verheven vinden, dat het niet voegen zou dat een bloot schepsel, hoe voortreffelyk het ware, en welk character het bekleedde, zich op die wyze uitdrukte. De Joden gevoelden die kracht van dit gezegde, en begrepen dat Hy, dus spreekende, zich Gode evengelyk maakte, gelyk zy Hem als eene misdaad voorwerpen. — Wanneer Hy dan verklaart: *Ik en de Vader zyn één*, geeft Hy te kennen, dat, niettegenstaande het personeel onderscheid tusfchen Hem en den Vader, Hy en de Vader dezelfde Godlyke natuur hebben, of eenwezens zyn, en dezelfde volmaaktheden bezitten, werkende door dezelfde wysheid, wil en kracht."

H. XI: 51, 52. *En dit zeide hy niet uit zig zelve; maar, zynde Hoogepriester deszelven jaars, propheteerde hy, dat Jesus sterven zou voor het volk: En niet alleen voor dat volk, maar opdat hy ook de kinderen Gods, die verstrooid waren, tot één zou vergaderen.* — De zin der woorden komt hierop neder: dat, daar Caphas Hoogepriester was van dat zelfde jaar, waar in Jesus sterven zou, en het welke God, door veele buitengewoone gebeurtenissen, wilde doorluchtig maaken, hy

hy een voorstel deed, dat de grondslag was van een vonnis des doods tegen Jesus, en het met zulke woorden uitbragt, die juist den aart en de nuttigheid van Jesus dood, naar den raad Gods, en de waare oorzaak, waarom Hy dien moest ondergaan, uitdrukten."

Gedenkwaardigheden uit de Aartsvaderlyke Geschiedenissen, met ophelderende en praktikaale Aanmerkingen, door JACOBUS ENGELSMA MEBIUS, Predikant te Ryperkerk en Hardegaryp. IIIde Deel. Te Utrecht, by W. van Yzerworst, 1800. In gr. 8vo. 314 bl.

De Eerw. MEBIUS brengt, in dit derde en laatste Deel, zyne ophelderende en praktikaale aanmerkingen, over de Aartsvaderlyke Geschiedenissen, ten einde. Wy hebben onze Leezers, by de aankondiging der voorgaande Deelen, het lofelyk doel van dit geschryf, en de wyze, waarop hy het tracht te bereiken, leeren kennen (*). Dit Deel begint met Jakobs terugtocht naar Kanaan, na zyn afscheid van Laban, Gen. XXXII en XXXIII: 1-16, en loopt af met den dood van Josef, wiens merkwaardige en leerryke geschiedenis, inzonderheid, eene ryke stof tot nuttige aanmerkingen oplevert, die ook het grootste en beste gedeelte van dit Boekdeel uitmaaken, en waarby een lofelyk gebruik gemaakt is van den arbeid van anderen, die onzen Schryver, in dit vak, voorgewerkt hebben. In het Voorbericht toont hy zich eenigzins te onvrede over den beoordeelaar van de eerste Deelen dezes Werks, in de *Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek*, die had geklaagd, dat hy het plan van BERGEN, 't welk hy zich tot navolging voorstelde, door noodelooze uitweidingen en systematische begrippen, verlaaten, en daardoor de anderszins leerzaame en nuttige aanmerkingen ontluisderd heeft. Van onze aanmerkingen, die ook al daarheen liepen, wordt geen gewag gemaakt. Wy hebben evenwel met genoegzaam bemerkte, dat de behandeling, in dit laatste Deel, een weinig minder omslachtig, en ook niet zoo doormengd is met gezochte ophelderingen van Theologische leerbegrippen. Het is 'er nogthans niet geheel vry van.

(*) *Letteroef.* 1800, bl. 9.

van. Uit Gen. XXXV: 2 wordt, bl. 49, afgeleid, dat de Waterdoop in den Godsdienst zeer oud is, welken Jesus daarom uit de zinnebeeldige Godsdiensttaal der Ouden, tot zyne oogmerken, ook heeft overgenomen. Bl. 107 wordt, uit de overeenkomst tusfchen de lotgevallen van Josef, en die van onzen Zaligmaaker, belloten, dat God altyd gewild heeft, dat 'er veel overeenstemming zou zyn tusfchen het Hoofd en de Leden, zoo vóór als na zyne waereldkomst, en dat zich dit, bovenal, in sommige hunner uitneemendsten meer zichtbaar zou openbaaren. Uit de opwekking van Jacob aan zyne door moedeloosheid traag geworden Zoonen, om naar Ægypte te gaan, terwyl hy gehoord had, dat daar nog een goede voorraad van Koorn voorhanden was, Gen. XLII, wordt, bl. 162, aanleiding genomen, om moedelooze Christenen, die over geesteloosheid kwynen, op Jesus, den beteren Josef, en den vollen voorraad van allerlei genaadens, (waarom niet *allerlei genade?*) die 'er by hem te bekomen is, gewezen. Gen. XLVIII: 15, 16, vindt de Schryver de Leer van Vader, Zoon en Geest. Zulk soort van aanmerkingen zyn evenwel, in dit Deel, zeer weinige. Wy maaken geen zwaarigheid, om het, over 't geheel, als een nuttig handboek, voor mingeoefende Bybel-leezers, die geen geschikter handleiding hebben, aan te pryzen.

Wy willen, tot eene proeve van de omzichtigheid, waarmede de Eerw. MEBIUS zyne aanmerkingen, die haar opzicht hebben op Theologische begrippen, in dit Deel ter neder stelt, 's Mans aantekening op de welbekende woorden, uit dat gedenkwaardig stuk, waarmede de stervende Jacob afscheid nam van zyne Zoonen, Gen. XLIX: 18, *op uw heil, ó Jchova! wacht ik, hier nog overneemen.* „Zeer afgebroken komt hier deeze uitroep voor. Het is duister wat 'er aanleiding toe gaf, en daarom ook wat 'er door aangeduid wierd. — Zwefden JAKOB, by het vermelden van DAN, de Filistynen en de rampen voor den geest, die zyn Geslacht van deezen te wachten stonden, maar waar van God hem eerst door SIMSON, en daarna door anderen, als SAMUËL, SAUL, DAVID, enz. verlossen zoude, dan schynt deeze verlossing uit hunne hand door deeze Helden, maar waar van JEHOVA de eerste bewerker was, hier beoogd te zyn. — Of herinnert JAKOB zich de Paradysflang by het vergelyken van DAN by eene slang, en leid-

leidde dit zyne hoop op tot de geestlyke verlossing door den Slangekopvermorselaar? — Of staan deeze woorden op haar zelve, zonder verband met het voorgaande? En gevoelde JAKOB zyne zwakheid en nu aannaderenden dood, zoo dat hy, nu vermoeid van al dit zegen spreken, het zelve een oogenblik afbreekt, en van de beschouwing van het onderscheiden lot zyner Nakomelingen opgeleid tot die der eeuwige zaligheid, al zyn oog op deeze vestigt? — Het is zwaar hier iets te beslissen.”

's Heilands gadeloze Zondaars-liefde, of Leerrede, ter nabetrachting van het heilig Nachtmal, over Joh. XI: 36^b, door S. J. VAN DE WYNPERSSE, A. L. M. Phil. Doct. Te Amsterdam, by H. Diederiks en H. Lardé, 1800. In gr. 8vo. 32 bl.

In den zelfden trant, dien wy reeds uit vorige Leerredenen, door den Eerw. VAN DE WYNPERSSE in 't licht gegeven, hebben leeren kennen, worden de woorden van den text, *ziet hoe lief Hy hem hadde*, eerst kortelyk toegelicht: (Zy bevatten eene aanmerking van eenige Jooden, die in menigte waren opgekomen, om Maria en Martha, wegens het overlyden van Lazarus, te troosten, over wier gevoelens, omtrent Jesus, de Leeraar vry gunstig denkt:) en vervolgens uit dezelve aanleiding genomen tot ontwikkeling van deze drie waarheden: „ 1. Aan het H. Nachtmal wordt ons op de verrukkendste wyze 's Heilands toegenegenheid jegens zondaren ontdekt, en deze liefdevolle instelling riep ons allen, als 't ware, toe: *ziet, hoe lief heeft Jesus u!* 2. Het geen ons 't H. N. van 's Heilands zondaarsliefde, zo uitnemend, zo plegtig, verzekert, verpligt ons, met de tederste gevoelens van erkentenis, geloof en blydschap, ons zelve en elkanderen telkens te herinneren: *ziet, hoe lief heeft Jesus ons!* 3. Onze gelofte aan 't H. N. voor het oog van een alwetend God afgelegd, dringt ons allen, malkanderen en alle onze evennaasten op de tederste wys te beminnen, op dat vriend en vyand van ons, als bondelingen van Jesus, moete be-
tuigen: ziet, hoe lief hebben deze elkanderen!” Welk

alles met eene doorlopende ernstige toepassing, geschikt naar de gelegenheid des tyds, wordt besloten.

Men ontvangt nu, met deze Leerrede, ook een algemeen Titel, om ze met de zeven voorgaanden tot eenen bundel te verëenigen.

Gedenkschriften der Maatschappy van Zendelingschap, tot voordplanting van het Evangelij in Heidensche Landen, enz. Uit het Engelsch. IIIde Deel 1ste Stuk. Te Dordrecht, by A. Bluslé en Zoon, 1800. In gr. 8vo. 168 bl.

Dit derden Deels eerste Stukjen der meermaalen reeds aangekondigde *Gedenkschriften van de Londensche Zendeling-Maatschappy* bevat, allereerst, in zich een kort verslag der Handelingen van derzelver derde algemeene Byëenkomst, in Bloemaand des jaars 1797, tot welke wederom eene verbazende menigte, zoo van Leeraaren, als andere Christenen, van allerlei Kerkgenootschappen, was toegevlloeid. Men deed voorstellen, over nieuwe Zendingen naar Kanada en Indostan, en inzonderheid over het verkrygen van Zendelingen, waartoe ook, onder anderen, werd voorgeslaagen de oprichting van kleine Kweekschoolen, op onderscheidene plaatsen, waarin zoodanige jongelingen, in welken men zendelings-talenten bespeurde, gedurende een paar jaaren, het nodig onderwijs konden ontvangen, om hen te beter bekwaam te maaken tot het verkondigen van het Euangelie onder de Heidenen. De aandacht werd voornaamelyk gevestigd op het voorstel: of het niet de plicht ware van Leeraars, die eenigen tyd in de bediening geweest waren, en achting in de Kerk verworven hadden, en inzonderheid van hun, die daadlyk hadden medegewerkt tot het oprichten dezer stichting, om, wanneer zy door het lighaam der Bestuurderen werden opgeëischt, zich bereidvaardig te toonen, om Jesus naam te draagen onder de Heidenen? Waartoe eenigen aanstonds edelmoedig verklaarden bereid te zyn, indien de Maatschappy oordeelde, dat zy zulks verplicht waren, en 'er hen toe riep. By nadere overweeging wierd evenwel, drie dagen laater, onder andere artikelen, betreffende de beste middelen, om Zendelingen te be-

bekoomen, dit alleen, met opzicht tot het genoemde voorstel, besloten, „de Leeraars inzonderheid aan te moedigen, om zich aan de uitbreiding van het ryk van Christus toe te wyden, in welk gedeelte der waereld ook hun dienst, ter bereiking van dat gróote doel, zou kunnen strekken; en aan de Leeraars, die in het Bestuur der Maatschappy zyn, en alle anderen, die zich daar tegenwoordig bevonden, het bedaard en ernstig onderzoek, of het Gods wil zy, dat zy in persoon den naam van Christus draagen onder de Heidenen, aan te beveelen:” waarvan wy den uitslag en 't gevolg nader wenschen te verneemen. Voor het overige hield men zich bezig met het veranderen en verkiezen van Bestuurderen, en andere algemeene schikkingen. Ook zyn 'er, by deze gelegenheid, wederom verscheidene Leerredenen, toepasselyk op het doel en de werkzaamheden der Maatschappy, uitgesproken. In het bygevoegd verslag van de Handelingen der Bestuurderen, aan de Leden der Maatschappy, werd naauwkeurig bericht gegeven van den aankoop en de uitrusting van een gerieflyk schip, en de afzending van dertig personen, benevens vrouwen en kinderen, naar de Eilanden der Zuidzee, onder 't bevel van den Kapitein *Wilson*, en van 't geen hun, op reis, tot aan de kust van Brazil, is wedervaaren; vervolgens van derzelver beraadslagingen over de beste wyze, om ook naar Afrika, in verwachting van ondersteuning der Christenen, op de Kaap de Goede Hoop, en wel byzonder naar het land der Foulah's, met hulp van de nabygelegene Kolonie van Sierra Leone, Zendelingen af te vaardigen; en eindelyk van de medewerking van andere Maatschappyen, niet alleen te Edenburg, Glasgow, en elders in Schotland, maar ook in Duitschland en Amerika. Het daarop volgend nader Bericht van eene werkelyke zending naar het land der Foulah's, in October 1797, bevat alleenlyk een kort verslag van derzelver uitrusting, afreize en overkomst tot Free-town in Sierra Leone. Daartoe behoort ook de verdere inhoud van dit Stukjen, te weten: eene Leerrede van *William Nicol*, over Hand. XVI: 9, 10, by gelegenheid der inwyding van twee Afrikaansche Zendelingen, te Londen gehouden; eene Aanspraak aan de Zendelingen, bestemd naar Afrika, door *Edw. Parsons*; algemeene onderrechtingen van de Bestuurders

G 4

aan

aan de Zendelingen , bestemd naar het land der Foulah's in Afrika ; eindelyk een Afscheids-brief aan de Zendelingen , by hun vertrek naar het land der Foulah's in Afrika , geschreeven den 9 Oct. 1797.

Grondbeginzelen der Scheikunde , door A. L. LAVOISIER. Uit het Fransch vertaald , met Aanmerkingen en Byvoegzelen vermeerderd , door N. C. DE FREMERY, Hoogleeraar in de Scheikunde , en P. VAN WERKHOFVEN, Apotheker te Utrecht. Te Utrecht, by G. T. van Paddenburg en Zoon, 1800. 11 Deelen; 703 bladz.; met 10 uitslaande Platen.

Uitmuntend is voorzeker de dienst, door de Vertaalers en Vermeerderaars van het Werk van den onsterfelyken LAVOISIER, aan de Liefhebbers der Scheikunde, hier te lande, beweezen, met niet alleen dit gewigtig stuk te vertaalen, maar by hetzelfde, in de aantekeningen, ook nog, op eene korte doch voldoende wyze, gewag te maaken van de nieuwe uitvindingen, met welke deeze Weetenfchap, na den betreurenswaardigen dood van den Stichter der hedendaagfche Scheikunde, is verrykt geworden. Naar maate de aard der onderwerpen het fcheen te eifchen, zyn de vermeerderingen tuffchen twee haakjes in den text geplaatst, en met eene V gemerkt, of onderaan gedrukt, en insgelyks met eene V getekend, om dezelve van de weinige aantekeningen van LAVOISIER zelven te onderscheiden. Ins-gelyks hebben de Uitgeeevers zomwylen gebruik gemaakt van de aanmerkingen door den Heer HERMBSTÄDT by de Hoogduitsche Vertaaling gevoegd, doch ook veele derzelve weggelaaten, als huns oordeels niet behoorende tot het plan van dit Werk, 't welk alleen ten oogmerk had, een vast fcheikundig ftelzel te bouwen, op grondflagen, die door de ondervinding onwrikbaar geftaafd zyn.

De eerste Afdeeling der Lavoifieriaanfche Scheikunde, handelende over de vorming der luchtvormige vloeistoffen en derzelver ontleding; over de verbranding der enkelvoudige lichaaften en de vorming der Zuuren, heeft niet veele byvoegzelen ontvangen; dewyl de grondbeginzelen der Weetenfchap dezelfde zyn gebleeven, en

en maar enkel door de latere Scheikundigen eenigzins anders gewyzigd of bepaald.

Geheel anders is het gelegen met de tweede Afdeeling, handelende *over de verbinding der Zuuren met de Zoutvatbaare Grondstoffen, en over de vorming der onzijdige Zouten*. Want daar 'er zeer aanmerkenswaardige ontdekkingen door latere Scheikundigen gedaan zyn, ten opzichte van nieuwe, te vooren onbekende Zuuren, en aangaande de eigenschappen der tot hier bekende Zuuren; gelyk ook, met betrekking tot de verbeteringen, gemaakt in de werkwyzen, door welke dezelve worden verkreegen; zo hebben de Uitgevers het noodig geacht, deeze Afdeeling met een aantal byvoegzels en aantekeningen te verryken.

Eene der gewigtigste aanmerkingen, met welke de Uitgevers de Lavoisieriaansche waarneemingen vermeerderd hebben, is die, welke betrekking heeft tot de nadere bepaaing van den aard der Koolstof; waarom wy dezelve hier zullen laten volgen, om teffens een proefje van het geheel te geven. „Wy hebben (zeggen de Uitgevers, D. I, bl. 227) by eene andere gelegenheid, bl. 63, reeds met een woord gezegd, dat de Koolstof, dat is de Kool, die zo veel mogelyk van alle vreemde zelfstandigheden gezuiverd is, toch nog een weinig Zuurstof bevat. Hier is het de plaats, om dit eenigzins naauwkeuriger te ontwikkelen. Het is, naamelyk, uit de fraaije proeven van GUYTON MORVEAU, over de verbranding van den diamant in zuurstof-gaz, gebleeken, dat de brandbaare grondstof van het Koolstof-zuur niet de gewoone, zo veel mogelyk gezuiverde Koolstof, maar de Diamant is. Deeze zonderlinge zelfstandigheid, welker brandbaarheid, en, immers gedeeltelyke, verandering in Koolstof-zuur reeds eenigen tyd bekend waren, vereischt tot haare verbranding eene zeer hevige hitte van 30 graaden op den Pyrometer van WEDGWOOD, welke met 2765° op den nieuwen Franschen Thermometer, of 4977° F. overeenkomen. By deeze verbranding wordt 'er enkel zeer zuiver Koolstof-zuur gevormd, hetwelk niet, zo als gewoonlyk, uit 28 deelen der grondstof en 72 deelen zuurstof bestaat, maar van hetwelk 100 deelen uit 82,12 zuurstof en maar 17,88 grondstof zyn te zamengesteld: waaruit derhalven blykt, dat de Diamant veel meer zuurstof verzadigt, dan de

G 5

ge-

gewoone Koolstof, en dat dus de Koolstof alleen maar van den Diamant verschilt, door dat zy een weinig zuurstof bevat. De gegrondheid deezer gevolgtrekkingen blykt te meer, daar de Diamant, geduurende deszelfs verbinding met de zuurstof, eerst, wanner hy nog maar zeer weinig zuurstof opgenomen heeft, eene donkere kleur, gelyk potlood, aanneemt, en vervolgens, by verdere vereeniging met de zuurstof, zwart wordt en in waare Kool verandert, welke dus, wanneer men aan de eenvoudige brandbaare grondstof van het Koolstof-zuur den naam van Koolstof laat, een *oxyde* der Koolstof tot den tweeden graad uitmaakt. By verdere verbinding met de zuurstof vormt dit *oxyde* eerst Koolstof-zuur, en komt hierin met alle brandbaare lichamen overeen, van de meeste van welke de Koolstof alleen daarin verschilt, dat zy, wanneer zy zuiver is, (als Diamant) weinig verwandschap met de zuurstof heeft, en het zuurstof-gaz maar alleen op eene zeer hooge temperatuur ontleedt, terwyl deeze verwandschap toeneemt, naar maate de Koolstof met meer zuurstof verbonden raakt, zo dat zy tot den staat van Kool gebragt zynde, nu veele verwandschap met de zuurstof heeft, en nu het zuurstof-gaz op eene veel laagere temperatuur ontleedt," enz.

De derde Afdeeling der Lavoisieriaansche Scheikunde, die het tweede Deel van het Werk uitmaakt, en de *Beschryving der Scheikundige Werktuigen en Bewegingen* bevat, heeft geene aanmerkelyke vermeerderingen ontvangen, schoon anderzins in dit vak gewigtige veranderingen hebben plaats gehad. De redenen, waarom de Uitgevers geschroomd hebben, in deezen veel te veranderen en te verbeteren, waren de volgende: 1. Om dat zulks niet geschieden kon, zonder een aanmerkelyk aantal nieuwe Platen, 't geen de kosten van dit Werk oneindig veel zou hebben vermeerderd. 2. Om dat de gewigtigste verbeteringen der Lavoisieriaansche Werktuigen, gelyk van den Gazometer, van de toestellen voor de verbranding, van het Kwiksilver toestel, enz. reeds door den uitvinder dier veranderingen, den Heer M. VAN MARUM, uitvoerig in een afzonderlyk Werk waren beschreeven. Tot meerder bevordering van de goedkoopheid des Werks, zyn ook de twee eerste Platen van LAVOISIER geheel weggelaaten, als niets buitengewoons behelzende; terwyl men voorts, om de-
zelf-

zelfde reden, in het vervaardigen der Afbeeldingen, meer op de duidelykheid, dan wel op de fraaiheid der Platen, gelet heeft.

Toen LAVOISIER zynen arbeid begon, had hy alleen ten oogmerk, eene Verhandeling, door hem in eene zitting van de Academie der Weetenſchappen, over de verbetering der Scheikundige Taal, voorgelezen, verder uit te breiden. Doch hy ontdekte ras, dat men de taal niet kan volmaaken, zonder de Weetenſchap te verryken, noch de Weetenſchap verbeteren, zonder de taal volkomener te doen worden. Voorts, dat, hoe zeker ook de daadzaaken mogen zyn, en hoe naauwkeurig de denkbeelden, die daaruit gebooren worden, mogen weezen, zy echter niets dan valsche indrukzelen zouden mededeelen, indien wy geene juiste uitdrukkingen hadden, om dezelve voor te ſtellen. Dit had ten gevolge, dat 'er, in plaats van eene verbeterde Chemiſche Taalkunde, een geheel ſtelzel van verbeterde Scheikunde te voorchyn kwam, 't geen teffens eene geheel nieuwe taal behelsde. Deeze kunſtſpraak was oorspronkelijk voor de Franſche en ook eenigzins voor de Latynſche taal geſchikt, doch veel minder voor de Nederduiſche. Het was dus voor de Vertaalers eene zeer bezwaarlyke zaak, om daarvoor in onze moedertaal behoorlyke termen te vinden. Ondertuſſchen was in deezen veel verricht door GIRTANNER, WESTRUMB, GRENN, en anderen, 't geen, van wegen de naauwe verwandſchap der Hoog- en Nederduiſche taalen, van nut kon zyn. Om intuſſchen zo veel eenvormigheid in de taal, als doenlyk was, te houden, hebben zy beſt geoordeeld, de Franſche benaamingen, zo na mogelyk, te volgen, en dikwyls, wanneer 'er geen geſchikt Nederduiſch woord te vinden was, alleen aan een Franſch woord een Hollandſchen uitgang gegeven. Wanneer 'er ook geen kort Nederduiſch woord te vinden was voor het Franſche, gelyk by voorbeeld in 't woord *Oxyde* plaats heeft, hebben zy het Franſche woord behouden; en wel met reden, om dat het, in weetenſchappelyke onderwerpen, meer op de juistheid der denkbeelden, dan wel op de fraaiheid der woorden, aankomt. Met de Vertaalers wenschen wy, dat ook dit gedeelte van hunnen arbeid de goedkeuring van kundige Vaderlandſche Beminnaars der Scheikunde moge wegdraa-

draagen, ten einde 'er allengskens, ook by ons, eene vaste scheikundige kunstspraak, welke het aanleeren der wetenschap zo zeer gemakkelyk maakt, ingevoerd worde.

Geschiedenis van PETER III, Keizer van Rusland; naar het Fransch, door Mr. JOANNES VAN DER LINDEN, Advocaat te Amsterdam. 1ste Deel. Te Leyden, by A. en J. Honkoop. In gr. 8vo. 366 bl.

Zo als wy de beoordeeling van het Derde en laatste Deel des *Leeyens van CATHARINA DE II, Keizerin van Rusland*, afschreeven (*), kwam ons het Eerste Deel des opgemelden Werks ter hand. Uit de Voorreden des Vertaalers, J. VAN DER LINDEN, bleek ons, dat de vertolking des anderen Werks mede van zyne hand is. Onder het bearbeiten daarvan kwam hem een ander *Fransch* Werk in handen; een Werk, waardoor, zyns bedunkens, 't geen nog geoordeeld zou kunnen worden aan het *Leeven van CATHARINA II* te ontbreken, wordt aangevuld; „ zodanig, dat zy te zamen „ een geheel uitmaaken; en waar door men eene volledige ontvouwing heeft van eene Geschiedenis, welke, „ zo om haaren zonderlingen samenhang, als om den „ invloed, dien zy op het Staatsgestel van *Europa* reeds „ betoond heeft, en in deeze dagen meer en meer aan den „ dag legt, den byzonderen aandacht verdient van allen, die zig op de Geschiedenis van hunnen tyd be- „ geeren toe te leggen.”

Dit zette hem aan, om ook de Vertaaling deezes Werks te onderneemen. Van het *Fransche* Werk, uit Drie Deelen bestaande, behelsde het Derde Deel de *Geschiedenis der Minnaryen van CATHARINA DE II*. Dit, door den Vertaaler op zichzelve wel een belangryk en leesenswaardig stuk gekeurd, oordeelde hy ongeschikt om een *Derde Deel* der Geschiedenis van PETER DEN III uit te maaken, doch gepast om als een *Aanhangzel* tot het *Leeven van CATHARINA DE II* te dienen; 't welk dan ook reeds, onder opgemelden Tytel, het licht aanschouwt.

Het Voorberigt des *Franschen* Uitgeeevers duidt den on-

(*) Zie onze *Lett.* voor 1800, bl. 462.

odgenoemden Schryver aan als een Man van verstand en aanzien, dien **LODEWYK DE XV**, in stilte, aan het Hof van *Petersburg* hieldt; die 'er verscheide jaaren doorbragt, zedert het einde der Regeering van **ELIZABETH**, tot den Dood van **LODEWYK DEN XV**. Het Werk, door hem, naa zyn wederkeeren in *Frankryk*, vervaardigd, was eerst slegts voor zyne Vrienden bestemd; dan, naa den dood van **MONTMORIN**, kwam het, van onder diens Papieren, in handen des *Franschen* Uitgeevers, die 'er byvoegt: „ De *Gedenkschriften* door „ **RULHIÈRE** (*) uitgegeeven, en *het Leeven van* **CATHARINA DE II** door **J. CASTERA**, hebben ons niet „ wederhouden, om dit Werk aan het Publiek mede te „ deelen. De Leezer, aan wien de twee eerstgemelde „ Werken bekend zyn, zal ons dank wyten (*dank weeten* moest dit weezen) dat wy ook dit hebben uitgegeeven. **PETER DE III**, schier overal als een onverstandig en belachlyk mensch uitgekreeten, volgens de „ Manifesten zyner trouwlooze Gemalin, die het verschriklyke haarer eigene wanbedryven daar door poogde te verbloemen, doet zich hier voor zoo als hy „ waarlyk was; en dit gewigtig gedeelte van het *Leeven van de* **SEMIRAMIS** van het *Noorden* wordt in dit „ Werk aangeboden, ontdaan van alle vooroordeelen, „ van allen invloed, van alle gewaagd vertrouwen.”

De Inleiding geeft ons eene treffende vergelyking op tusfschen de Keizers **CLAUDIUS** en **PETER III**; waartoe de Schryver in het Werk zelve ook menigmaal wederkeert. Van het Werk zelve behelst dit Deel Vyf Boeken, welker inhoud in 't breede vooraan geplaatst is, en hierop nederkomt. Het eerste Boek stelt ons voor oogen, de Afkomst van **PETER DEN III**; de geschiedenis van zyn Geslacht; komst van denzelven in *Rusland*, door de beschikking van zyne Tante, Keizerin **ELIZABETH**; zyn Huwelyk met de Prinses **SOPHIA AUGUSTA van Anhalt Zerbst**, naderhand **CATHARINA DE II** genaamd.

Wy

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroeff.* voor 1798, bl. 178. By onze aankundiging des eersten Deels van het Leeven van **CATHARINA DE II**, hebben wy, zie onze *Letteroeff.* 1799, bl. 447, opgemerkt de zonderlingheid der herkomsten van een en ander Werk, die Vorstin betreffende; dit vermeedert die lyst.

Wy kunnen niet afzyn van hier aan te merken, dat de Schryver veel omhaalt, 't geen eigenlyk buiten zyn vak valt, of althans op bykomende zaaken voor eene Leevensbeschryving te breed stilstaat, en, 't geen nog erger is, verscheide stukken aanvoert, die geschiedkundig verkeerd zyn, en dus geschikt om den Leezer met wantrouwen op het overige te vervullen. Wy zullen 'er geene aanwyzing van doen; dezelve vallen den Geschiedkundigen van de *Noordsche Ryken* terstond in 't oog.

Het tweede Boek verhaalt de merkwaardigste Gebeurtenissen, geduurende den tyd, dat PETER DE III Groot-hertog van *Rusland* was, en loopt tot den dood van Keizerin ELIZABETH.

Het derde Boek meldt ons PETER'S komst tot den Throon, en zyn edelmoedig gedrag by den aanvang zynrer Regeering. Veel goeds wordt hier van dien Vorst gemeld. „Maar,” zegt de Schryver ten slotte, „het „was voor deezen ongelukkigen Vorst bewaard om „geene dan kwaalyk ingerigte ontwerpen uit te voeren, „en zyn gedrag vertoont eene in 't oog loopende tegenstrydigheid. In de oogenblikken, dat hy na zyne „reden en zyn hart luisterde, wilde hy met wysheid „regeeren, en de voetstappen van PETER DEN GROOTEN drukken. Maar dit besluit was ras vervloogen; „hem ontbraken verstand en de noodige kundigheden „tot een groot en goed bestuur, en hy liet zich niet „leiden door de geenen, die het doorzigt, dat hem „ontbrak, zouden hebben kunnen aanvullen; eigenzinnigheid bestierde zyne gemoedsbeweegingen; zyne „overylling in de zaaken wagtte het oogenblik niet af, „het geen voor de uitvoering zynrer ontwerpen gunstig „was; zyne natuurlyke hoofdigheid liet hem niet toe, „om ter juister tyd te wyken, en met omzigtigheid te „werk te gaan.”

Geheel het vierde Boek kan van deeze waarneeming veelvuldige bewyzen opleveren; doch gaat het zwanger van dezelfde uitweidingen, als wy in het voorgaande te berispen vonden; en zou 'er op verscheide aangevoerde stukken niet weinig aan te merken vallen.

Met het vyfde Boek ontvouwt de Schryver de Zamenzweering, door CATHARINA tegen haaren Echtgenoot gesmeed; de uitvoering daarvan; haare overweldiging van

van den Keizerlyken Throon ; hoe PETER DE III, gedwongen zynde eene Acte van Afstand te tekenen, gevangen gezet, en vervolgens verraadlyk van het leeven beroofd wordt. — De aanhef van dit Boek is ingerigt om ons alles van den Schryver te doen verwagten. Zichzelven verheffende, ziet hy uit de hoogte en met verſmaading op andere Beſchryvers deezer Omwenteling neder ; bovenal op DE VILLIERS, een *Franschman*, van wien hy verklaart, „dat hy de Geſchiedenis der Omwenteling opmaakte volgens eene ſchets door de Keizerin „eigenhandig ontworpen ;” hy hadt die gelezen, en kon verklaaren, „dat dit ſtuk de Lykreden der Zedigheid van CATHARINA was.” Van WILLIAM COXE, een Schryver, anderzins door hem *agtenſwaardig* gekeurd, zegt hy niet minder, dan „dat CATHARINA „hem met Goud den mond geſtopt hadt (*).” Het geheele Verhaal van COXE is hier van bl. 213 tot 262 te vinden.

Alles is door deezen Schryver ingerigt om PETER DEN III te verſchoonen, en CATHARINA DE II in den ongunſtigſten dag te zetten. Wy zyn verre van haar te willen verontſchuldigen ; doch op zommige plaatzen ſchynt onze Schryver zyn eigen Stelregel, dien wy hoogst goedkeuren, vergeeten te hebben. Naamlyk, onder zyne veelzins wederkeerende berispingen van COXE, aangemerkt hebbende, „dat hy, om zyn hof by CATHARINA DE II te maaken, den eerſten pligt van eenen Geſchiedſchryver vergeeten hadt,” laat hy ’er op volgen ; „De Geſchiedenis zou een aanhoudende lofreden, of, „om beter te zeggen, een verdichtzel worden, zo zy ons „niets anders leerde, dan het geen ’er in de menſchen „agtenſwaardig is, zonder ons derzelver driften, zwakheden en gebreken te doen kennen. Dan, dit is het „denkbeeld niet, dat men zich van de Geſchiedenis „vormen moet ; zy zoude te veel naar vleijerye gelyken, die aan eenen Geſchiedſchryver zyne waarde „beneemt. Hy moet pryzen en laaken met maate. Na „beweezen te hebben, dat men het hoofdgebrek noch „vreeſt, noch bewimpelt, heeft men eerſt recht ver- „kree-

(*) Men vergelyke hiermede wat wy van deezen *Engelſchen* Schryver gezegd hebben, in onze *Letteroeff.* voor 1799, bl. 450, by de Beoordeeling van het Leeven van CATHARINA DE II.

„kreegen, om de daadzaaken, welke zy ook zyn, te
 „boek te stellen, en openlyk hulde te doen aan de
 „deugd, die het voetstuk van haar standbeeld zoo wel
 „met zich brengt als de schande van het misdryf on-
 „afscheidelyk is.”

De meermaals gedagte Schryver van 't Leeven van CATHARINA DE II, by lange na niet aan te zien als haar *Lofredenaar*, houdt egter, gelyk onze Aankundigingen van dit Werk getuigen, haare goede hoedanigheden niet agter, schoon ze dikwyls in eene vry donkere schaduwe gesteld worden; onze Schryver schynt niet zelden om woorden verlegen, ter uitdrukking van haare slegt-heden. Het is 'er ook verre af, dat hy alleszins zamenstemt met deezen; — Strydigheden, welke zich althans voor den Vertaaler der beide Werken niet hebben kunnen verbergen; en bevreemt het ons eenigzins, dat hy zulks, op de doorsteekendste plaatzen, niet aanduidt, noch eenige pooging doet, om die Schryvers te doen zamenstemmen; — Schryvers, die beiden zo zeer uit de hoogte spreken, en van hunne berigtsbronnen met zo veel ophefs gewaagen, schoon eenige zo duister zyn als de *Namen* der Schryveren zelve; 't welk zamengenomen niet zeer strekt om vertrouwen op hun zeggen in te boezemen. De Vertaaler heeft, wel is waar, zyn eigenlyke taak vervuld, als hy beide die Schryvers *Nederduitsch* doet spreken; doch, daar het op Geschiedkundige waarheid aankomt, en zich strydigheden tusschen die beiden opdoen, zou het, onzes oordeels, wel gevoegd hebben, de Leezers des te herinneren. Waarheidliefde vorderde zulks.

Een voorkomen van Egtheids-staaving heeft zeker het laten volgen van *Bewysstukken*, die als Bylagen dit Deel besluiten. Dan voor Bewysstukken van dien aart waren veele der verhaalde gevallen niet vatbaar; en behooren deeze ook meest tot de Omwenteling in het *Russisch* Ryk, de Ontthroning en den Dood van PETER DEN III, in zo verre zy daadlyk by de Ryksverandering van 's Hofs wegen het licht zagen. Als een volkomen Staatspapier kunnen wy egter niet beschouwen het hier geplaatste, onder het Opschrift: *Zeker Stuk, op last van CATHARINA DE II, tegen PETER III in 't licht gegeven*. Van dien aart is ook de Bylage, getyteld: *Onzydig Onderzoek der Stukken tegen PETER III in 't licht gegeven*. Beide die Stukken zyn egter zeer leezenswaardig.

Rei-

Reize en Ontdekkingen in de Binnen-landen van Africa, gedaan door den Majoor HOUGHTON en den Heer MUNGO PARK, beiden Zendelingen der Africaansche Maatschappij, te Londen opgericht, ter bevordering van den voortgang der Ontdekkingen in dat Waerelddeel; verrykt met eenige Aardrykskundige Ophelderingen van den Majoor J. RENNELL. Met Kaarten. Gevolgd naar het Engelsch. Te Haarlem, by F. Bohn, 1800. In gr. 8vo. 242 bl.

Het eerste gedeelte van dit Werk stelt ons kortlyk voor oogen, wat de Majoor HOUGHTON gedaan hebbe ter volvoeringe van de taak, die hy op zich genomen hadt, om den loop, en, ware het mogelyk, den oorsprong en den mond van de nog niet genoeg bekende Rivier de *Niger* te bepaalen; de Steden *Tombuctou* en *Housfa*, van welke men berigten, die den opspeuringslust gaande maakten, ontvangen hadt, te bezoeken. De berigten deezes Reizigers zyn kort, maar belangryk. Hy verloor het leeven in deeze zyne naspeuringen, en, volgens het berigt eeniger *Negers* aan MUNGO PARK, op deeze ellendige wyze: HOUGHTON, wiens kort Reisberigt hem kenmerkt als een onverzaagd Man, vol geestdrift om het werk, 't geen hy op zich genomen hadt, te volvoeren, geduurende zyn verblyf te *Farra*, eenige *Moorén*, die na *Tisheet* reisden, overgehaald hebbende, om hem na die plaats te vergezellen, ontdekte, dat zy ten oogmerk hadden, hem te besteelen, en wilde te rug keeren; deezen, dit ziende, beroofden hem van alles, namen met hunne Kameelen de vlugt, en lieten hem, geheel aan zich zelven overgelaaten, te voet omzwerven, zonder voedsel, zo dat hy in 't einde onder het gewigt van zyn lyden bezweek: dan zy wisten niet zeker, of ook die wreede *Mahomedaanen* hem vermoord hadden. Zyn lyk werd in de boschen gesleept, en de *Negers* toonden aan den Heer PARK van verre de plaats, waar 't zelve in de open lugt gelegen hadt.

De Aardrykskundige Ophelderingen van *Africa*, door den in dat vak uitsteekenden RENNELL, die de tweede afdeeling uitmaaken, laten geen verkort berigt toe.

Het grootste gedeelte deezes Werks bestaat in eene verkorte opgave der Reize, Ontmoetingen en Waarnee-

mingen van den Opvolger des ongelukkigen HOUGHTONS, den Heere MUNGO PARK. Wy zullen niet treden in eene opgave van dit Reisverhaal, in vyf Hoofdstukken afgedeeld, welke inhoud, vooraan geplaatst, het geheel beloop dier Reisverrigtingen aanwyst, zo zonderling als gewigtig, en vol van de treffendste ontmoetingen, die hem meer dan ééns met het lot zyns ongelukkigen voorgangers dreigden, doch 't welk hy gelukkig ontkwam. Deeze zyn veelvuldig, doch worden afgewisseld door voorvallen van eenen vrolyker en der menschheid vereender aart, alsmede door gewigtige waarneemingen, strekkende ter beantwoording aan het oogmerk zynner Reize, om ons bekend te maaken met door *Europeaanen* onbezogte oorden. In een zo ongunstig licht als de *Mooren* doorgaande voorkomen, in een zo gunstig vertoonen zich veelal de *Negers*. Te zeer, om dezelve niet kortlyk aan te stippen, trof ons eene ontmoeting ten huize van eene *Negerin*, in een geval, dat PARK noch huisvesting, noch het noodig voedsel kon bekomen. Onder het loeijen van den wind en het dreigen van een stortregen, maakte de Reiziger zich gereed om zyn paard te ontzadelen, en zich onder een boom neder te leggen. „Dan ook ditmaal,” luidt het verhaal, „hadt onze Reiziger zyn geluk aan de Menschlievenheid eener Sexe te danken, aan welke dit gevoel natuurlijk schynt eigen te zyn. Tegen het vallen van den avond naderde hem eene zwarte Vrouw, welke van den akker te rug kwam, en, zyne vermoeidheid en neerslagtigheid bespeurende, zyn paard by den toom nam, en hem met eene houding van medelyden verzogt, om haar te volgen. Zodra zy aan haare hut kwamen, ontstak zy eene lamp, onthaalde den Heer PARK op een uitmuntenden visch, voorzag zyn paard overvloedig van koorn, en spreidde eene mat op den grond, op dat hy zich ter ruste kon nederleggen.” — Veel was dit reeds; maar meer ontmoette hem in die herbergzaame wooning. Immers hy tekent op, „dat deeze braave *Negerin*, toen zy alle de pligten der Gastvryheid aan hem vervuld hadt, alle haare vrouwlyke Huisgenooten, welke hem al dien tyd met oplettenheid beschouwd hadden, derzelver gewoone werk, in het katoenspinnen bestaande, deedt hervatten. Zy bragten hiermede een groot gedeelte van den nacht door, en veraangenamen heuren arbeid, door het zingen van verscheide

de gezangen, waar van 'er een, buiten twyfel, aan den Heer PARK zeer onverwagt voorkwam, vermids hy zelf 'er het onderwerp van was. Hetzelve werd door ééne Vrouw gezongen, welke tusfchen beiden door de overigen, by wyze van een choor, verzeld werd, en bevatte de volgende letterlyk vertaalde bewoordingen.

„ *De winden huilden, en de regen viel. — De arme blanke kwam, en zette zich vermoeid onder onzen boom neder. — Hy heeft geene Moeder, om hem melk te brengen, noch Vrouw, om zyn koorn te stampen. — Choor. Dat wy ons dan over den blanken Man ontfermen! Hy heeft geene Moeder, enz.*

„ Deeze woorden, fchoon zeer eenvoudig, doch ftreelend voor het hart, verspreiden een aangenaam licht over de zeden en gebruiken deezer Wilden, onder welken de vervulling van alle de huistylke pligten der Vrouwen blyft aanbevolen.”

By eenen *Mahomedaanfchen* Schoolmeester, die ten aanzien van andersdenkenden zeer verdraagzaam was, gehuisvest, deedt PARK deeze ontdekking: „ Behalven den *Koran* en een of twee uitleggingen van dit boek bezat hy verscheide handschriften, welke hy gedeeltlyk van de *Moorsche* Kooplieden gekogt, en gedeeltlyk van de nabuurige *Bushreens* geleend en zorgvuldig afgeschreeven hadt. De Heer PARK, die, geduurende den loop zynrer reize, nog andere handschriften zag, fprak met den Schoolmeester over dezelve, en ontdekte, dat de *Negers*, onder anderen, eene *Arabifche* overzetting van de boeken van *Mozes*, die zeer by hen in agting zyn, van de psalmen van *David*, en eindelyk van het boek van *Jezaiás*, bezaten. Door middel van deeze boeken zyn verscheide *Negers*, die tot den *Mahomedaanfchen* Godsdienst zyn overgegaan, met de voornaamfte gebeurtenissen des Ouden Testaments bekend geworden; en de Heer PARK berigt, dat de gefchiedenis van *Adam* en *Eva*, de dood van *Abel*, het leeven van *Abraham*, *Izaäk* en *Jacob*, de gefchiedenis van *Joseph* en zyne Broederen, benevens die van *Mozes*, *David*, *Salomon* en anderen, door verscheiden perfoonen, vry naauwkeurig, in de *Mandinguefche* taal aan hem verhaald werden.”

Beter kunnen wy onze Aankundiging van dit zeer goed en met oordeel vertaalde Werk niet besluiten, dan met de fлот-opgave, waar wy leezen: „ De reize van

den Heer PARK, door de binnenlanden van *Africa*, is, in de daad, zeer belangryk, en heeft ons meer gewigtige zaaken, omtrent dit waerelddeel, leeren kennen, dan eenige der voorigen, welke door anderen ondernomen werden: want zedert hy ons den oorsprong van de groote rivieren de *Senegal*, *Gambia* en *Niger* heeft aangewezen, weten wy, waar de hooger deelen van *Africa* gelegen zyn, en kennen tevens de juiste grens-linie tusfchen de woestyn en de vrugtbaare deelen dezes vastenlands, benevens die, welke het land der *Mooren* van dat der *Negers* afscheidt. De laatste ontdekking, inzonderheid, is, buiten tegenspraak, voor ons van het hoogste gewigt, en draagt niet weinig by, om ons, niet slechts over de natuurlyke, maar ook over de zedenlyke, hoedanigheden dezer beide volken te doen oordeelen; want de ligging en lugtstreek van een land geeven aanleiding tot gewoonten, die niet zelden het nationaal character bepaalen.

„Bovendien kan de reis van den Heer PARK tevens als een zegepraal der oudheid worden aangemerkt, vermids door dezelve verscheide zaaken, betreklyk de Aardrykskunde en Natuurlyke Historie, zyn bevestigd geworden, die wel door verscheide oude Schryvers zyn te boek gesteld, doch waar aan wy, by mangel van genoegzaame kunde, tot hier toe weigerden geloof te geeven. Van dien aart is de loop des *Nigers*, en de geschiedenis der *Lotophages*. Reeds voor meer dan twee-en-twintig eeuwen maakte HERODOTUS gewag van eene groote Rivier, zeer ver ten Zuiden van de groote woestyn liggende, en waar in zich zeer veel Krokodillen ophielden. Deze rivier stroomt, volgens zyn berigt, van het Westen naar het Oosten, en doorsnydt *Africa* op gelyke wyze als *Europa* door den *Donau* verdeeld wordt. De Reizigers, voegt hy 'er by, die van de kusten der *Middellandsche Zee* vertrokken waren, en deze ontdekking deden, kwamen aan eene aanzienlyke Stad, welke op den oever der Riviere in geschil gelegen was, en wier bewooneren *Zwarten* waren. Het is waar, dat genoemde Schryver deze Rivier voor een afgelegen tak van den *Egyptischen Nyl* hield; doch alle de bewyzen, ter staaving van zyn gevoelen bygebragt, strekken, om de rigting dezer groote Rivier, van het Westen naar het Oosten, nog vollediger aan te toonen. PLINIUS was mede van gedach-

dachten, dat de *Nyl* zynen oorsprong in het Westen nam; maar hy was 'er ver af om die Rivier met den *Niger* te verwarren, welke door hem wel degelyk voor eene afzonderlyke Rivier gehouden wordt.

„Wat nu de *Lotophages* betreft, hieromtrent verhaalde de Fabel, dat zy volken van *Africa* waren, die een vrucht, *Lotus* geheeten, tot hun voedsel gebruikten, welke het vermogen bezat, om de Reizigers, wanneer zy 'er van aten, hun Vaderland te doen vergeeten; doch de Heer PARK heeft, door naar het zyne te rug te keeren, de valschheid van dit gevoelen bewezen, ten zelfden tyde dat hy het bestaan van deze vrucht heeft bevestigd.

„Wy kunnen, onzes oordeels, dit verslag der Reize van den Heer PARK niet beter besluiten, dan met aan te merken, dat wy ten aanzien van onze kennis, omtrend het binnenste van *Africa*, juist zo verre gevorderd zyn, als de Ouden, voor omtrend twee-en-twintig eeuwen, reeds waren.”

Een slot, 't geen, in de daad, niet veel tot lof der gedaane ontdekkingen schynt te strekken; dan dit moet zeker in eenen bepaalden zin verstaan, en niet in volle ruimte opgevat worden. Immers het Werk voorhanden wyst, in verscheide opzigten, het tegendeel uit; en is dit zeker een der redenen geweest, waarom de Vertaaler 'er zyn arbeid aan besteed, en zyne taak loflyk uitgevoerd heeft.

Van Wederwerkingen in den Staat. (Politieke Reactien.) Naar het Fransch, door J. G. H. HAHN. In den Haag, by I. van Cleef. In gr. 8vo. 231 bl.

Zo de vreemdheid des Tytels, als de bekendheid van den naam des Vertaalers of Naavolgers, wekken de aandacht. Eene vry breede voorafpraak aan den Leezer zal ons licht kunnen verschaffen, wegens den Schryver, en den aart des Werks.

De Voorredenaar toont aan, dat de Omwenteling, welke wy beleeven, grootlyks onderscheiden is van alle voorgaande Omwentelingen. Het is eene omwending van denkbeelden, verschillende van die de loop der eeuwen onder de menschen daargesteld heeft; alle de andere in belangrykheid en uitgestrektheid van doel overtreffende. Schoon de Naavolger de dwaalingen niet wil wegpraten, noch de zedeloosheid

verbloemen, noch de gruweldaaden ontveinzen, welke de *Fransche* Omwenteling bezwaiken, beweert hy, „ dat de vloed „ van dwaalingen en misdaden, welken wy zagen opstuiven, „ geenzins tot het nieuwe Stelzel behoort, dat het, in tegen- „ deel, dien uitsluit; dat hy ongelukkig met de invoering der „ nieuwe Maatschappyyelyke Orde is verbonden geraakt; dat „ de redelyke Opmerker dat samenweefzel op geenerlei wy- „ ze behoort aan te merken, als een natuurlyk of nood- „ zaaklyk gevolg der invoering van het nieuwe Stelzel; neen, „ maar dat hetzelfde moet toegeschreeven worden aan laffe on- „ verschilligheid, dwaazen tegenstand, zélzzoekende eigenbaat „ en dolle overdreevenheid.”

Veelligt zou men, 's *Nederduitschen* Naavolgers naam lee- zende, denken, dat hy, dit Voorberigt schryvende, dit Werk in 't licht zendende, van zich zelven en zyne Lotge- nooten hier te Lande zou spreken; dan hy verklaart op dit stuk: „ Ik zoek noch by anderen, noch by my zelven, „ eenig smertlyk gevoel te verleevendigen. Niets zou my zo „ zeer verdrieten dan [*als*] den draad op te sporen van ge- „ beurtenisten, die, hoe zeer die ook myn hart doorboord „ hebben, evenwel, by de beschouwing des grooten Omme- „ zwaays, zeer kleine voorwerpjes zyn; maar dit zal ik zeg- „ gen: dat de *Fransche* Revolutie op de *Bataafsche* wel eens „ anders hadt kunnen, en waarom zou ik 'er niet byvoegen? „ wel eens anders hadt mogen werken. — Ondertus- „ schen belet dit in geen en deele, dat het *Bataafsche* Volk „ aan het *Fransche*, dat onze Omwenteling aan die van *Frank- „ ryk* oneindige verpligting heeft.”

Dit onderzoekt hy nader, en toont, naa eenige meer alge- meene aanmerkingen, dat de drie oorsprongen der Staatsrampen in ons Land waren — Gebrek aan Eenheid — Veree- niging van Kerk en Staat — en *Britsche* Invloed. Deeze zyn door de Omwenteling geweerd. Hierop erkent de Bur- ger HAHN: „ De Revolutie, 't is waar, heeft den Vader- „ lande veel, en in allen opzichte zo veel gekost, als dit Land, „ ontbloot van inwendige kragt en een gewrocht van kunst, „ eenigzins lyden kan; maar, om dit billyk te beoordeelen, „ moet men de omstandigheden van 1795 gade slaan. Men „ moet, vooral, in aanmerking neemen, dat de Republiek „ dien neteligen toestand verschuldigd was aan haaren voor- „ gen draay in den *Engelschen* kring.” — „ Ook zal geen „ redelyk mensch beweerden, dat de Republiek nu reeds ge- „ lukkig is.” — Maar hoe was zulks mogelyk? Hoe kon „ men ploegen, zaaijen, maaijen en oogsten te gelyk?”

Hy voegt 'er nevens, 't geen wy niet kunnen nalaten af te schryven, als een zeer juist atbeeldzel van veelen in den Lande. „ Smartlyk is de opmerking, maar zeer juist, „ dat 'er veelen onder ons gevonden worden, die yverig en „ wel-

„ welmeenend na de Revolutie gehaakt hebben, en die nu,
 „ of van dezelve afkeerig, of daaromtrent onverschillig en zo
 „ koud als ys zyn. — Wat toch is hier de rede van?
 „ deeze; dat zy den tuschenstand tuschen de Omwenteling
 „ en haar einde ganschlyk over 't hoofd gezien hebben; dat
 „ zy doel en middelen volkomen verward hebben; dat hunne
 „ verwagting, door de verbeelding opgetoogen, tot over-
 „ dreevenheid overgeslaagen is; dat, wel verre van te rekenen
 „ op eenig onheil, of eenige teleurstelling te gemoet te zien,
 „ zy, in tegendeel, vastlyk bouwden op het daadlyk genot
 „ des heils der Omwending, met, of kort naa haare aan-
 „ komst; dat zy, niets minder dan te vrede met den staat van
 „ tegenwoordige offering, de goede gevolgen te min agten,
 „ die de Omwending hebben moet, wordt ze wel gebruikt, die
 „ zy althans hebben kan; en, eindelyk, dat listige Aristocraa-
 „ ten en Oranjegezinden zich daar van bediend, en zulke men-
 „ schen voor de zaak der Omwending volmaakt onbruikbaar
 „ gemaakt hebben. — Niemand zal in twyfel trekken, of 'er
 „ bestaan zeer veel persoonlyke en gevoelige grieven. Maar
 „ geen Republikein van den echten stempel kan 'er zyn, die
 „ zich des niet blymoedig getroosten zou, wanneer maar het
 „ Vaderland gered wordt. Bekruipt hem eens een zwakke
 „ bui, by kan zich immers opbeuren, door de treffende voor-
 „ beelden in *Frankryk* onder onze oogen voorgevallen, en door
 „ het geen nog dagelyks in de *Fransche* Legers gebeurt (*).”

In deezen toedragt van zaaken geloofte de Burger HAHN,
 dat ons plekje Lands, by het nieuwe Stelzel, niet alleen
 voorspoedig zal kunnen zyn en blyven, maar ook, dat onze
 Omwending, aangemerkt en behandeld wordende als een scha-
 keltje van de groote Omwending, voor het geheele Mensch-
 dom van veel belang is. „ De *Bataven*,” op dat wy 's Schry-
 vers eigene woorden bezigen, „ hebben dus alle reden om te
 „ juichen, dat zy reeds zo verre gevorderd zyn. Hun belang
 „ vordert, dat zy de *Fransche* Omwending meer en leeren ken-
 „ nen; dat zy haar edel doel meer en meer leeren bemin-
 „ nen en helpen treffen; dat zy vooral, uit de aandachtige
 „ beschouwing haarer geduchte verschynzelen, de nuttigheid
 „ opzamelen, waar voor dezelve zo uitneemend geschikt is.”

Naa deeze meer algemeene bedenkingen, stelt de Schryver
 te neder, hoe het hem byzonderlyk voorkomt, dat men zyne
 gedagten niet genoeg kan ophelderen op het stuk van Staat-
 kundige *Werking* en *Wederwerking*. Wat men daardoor te
 verstaan hebbe, en dus ter opheldering van den Tytel, dient
 het

(*) Het is in Staatkundige Schriften van deezen tyd zeer noodig,
 jaar en dag aan te tekenen, waarin de Schryver de pen voerde. De
 Leezer weete dan, dat deeze Voorrede ondertekend is in den Haag,
 den 30 van Lentemaand, jaar V (of 1799.)

het geen hy te nederstelt. „ De Maatschapplyke Orde behoort „ tot de zedelyke wereld , tot het ryk des verstands. In 't „ zelve is 't onmogelyk, de kragt van *Werking* en *Wederwerking* „ zo te bepaalen, als in de natuurlyke of lichaamlyke wereld, „ Hier is *werking altyd gelyk aan wederwerking*; maar in den „ Staat veroorzaaken ook wel voorgaande beweegingen van „ menschen of denkbeelden, volgende tegenbeweegingen; wer- „ kingen hebben ook wel haare wederwerkingen; doch, naar „ den aart der driften, overtreft de tegenbeweeging dikwyls „ de beweeging zelve; en gelyk de taal geene juiste woorden „ heeft, om iedere klimmende toeneeming van *Wederwerking* „ in den Staat te bestempelen, zo wordt hier door verwarring „ van denkbeelden veroorzaakt. De kragt der woorden op „ onzen geest is ongelooflyk, en hoe meer men met zekere „ woorden ziet schermen, hoe geduchter de invloed is van „ derzelver betekenis: zo veel meer ook dient men op derzel- „ ver onbestemdheid agt te slaan, en het daar uit onstaande „ nadeel te weeren.”

Hierop merkt hy vervolgens aan, den oorsprong van dit Werkje vermeldende: „ De Historie der *Vereenigde Neder-* „ *landen* levert eene daartoe geschikte gelegenheid op, om „ dat, *in de eerste plaats*, de zogenaamde nieuwe Geschiede- „ nis, niet meer dan twee eeuwen bevattende, zich niet „ moeilyk laat overzien; om dat, *in de tweede plaats*, alle de „ Beroerten van de Revolutie van MAURITS, of liever van het „ sluiten des twaalfjaarigen Bestands af tot aan die van 1787 „ toe, als Werkingen en Wederwerkingen, behoudens het „ oude Stelzel, kunnen en behooren beschouwd te worden.— „ Ook zelfs naa de Omwenteling van 1795 kan men ophelde- „ ringen genoeg vinden op 't stuk van *Werking* en *Weder-* „ *werking* in den Staat.”

Tot dit laatste oordeelde de Voorberigtschryver zich zeer ongeschikt: hierom bepaalde hy zich by de eigenlyke beschou- wing der *Fransche* Omwenteling, schoon hy zeer wel bere- kende, dat of zyn werk niet deugen zou, of dat 'er zaaken in moesten voorkomen, op onze voorledene en tegenwoordige omstandigheden toepasselyk. „ Dit,” schryft hy, „ schroomde „ ik niet: want myn oogmerk was juist nuttig te zyn, met „ vermyding van persoonlyke haatlykheden.”

Met het voorneemen bezield, om zyne denkbeelden des- aangaande op 't papier te brengen, en ten dienste zyner Land- genooten uit te geeven, kwam hem het Werkje van den *Franschen* Burger B. CONSTANT in handen, ten tytel voerende *Des Réactions Politiques*, gedrukt in *Germinal* des vyfden *Franschen* Jaars. Van den Schryver betuigt hy volstrekt niets te wee- ten, niet of hy eenige rol gespeeld hebbe, niet eens of hy nog levee. Maar des *Franschen* Schryvers Werk trok de aan- dacht van den Burger HAHN daarom des te meer, en 'er was geen ge-

gevaar van vooringenomenheid. „Hy vindt,” dus luiden zyne eigene woorden, „naar zyn gevoel, in 't zelve zo veel ge-
„zond verstand, zo veel kennis van zaaken en menschen,
„zo veel zuiver Republikanisme, dat hy den tyd niet beter
„dagt te kunnen besteeden, dan door hetzelfde in onze Ne-
„derduitsche taal over te brengen.”

Onder de bewerking gevoelde hy straks, 'er geene enkele *Overzetting* van te kunnen maaken, maar nu eens iets uit te moeten laten, of 'er tuschen te moeten voegen; ook zegt hy, voor den *Nederduitschen* Leezer, de zinnen wat minder lang en den styl wat duidelyker te maaken; schoon 'er in zyn Werkje byna geene denkbeelden voorkomen, die het oorspronglyke niet uitdrukt, of waartoe het althans niet rechtstreeks geleidt. Schoon, over 't algemeen, het Werkje verstaanbaar en duidelyk genoeg zy, zyn 'er, ondanks de bedoelde klaarheid des Naavolgers, verscheide duisterheden, onzes agtens, in overgebleeven.

Zo breed oordeelden wy van den aanleg en aart van dit Werkje te moeten spreken, om het onze Leezers te doen kennen. De opgave van den Inhoud der Hoofdstukken zal ons nog meer toelichten. De Schryver handelt in het 1ste H. *van de soorten van Wederwerking*: naar zyne opgave, kan de Wederwerking in den Staat *Menschen* ten voorwerp hebben; zy kan ook denkbeelden betreffen: van hier de onderscheiding in *Wederwerking tegen Persoonen of Menschen*, en *Wederwerking tegen Denkbeelden of Zaaken*. — Het 11de gaat over de *Pligten des Bewinds by Wederwerking tegen Menschen*. — Het 111de, *van de Pligten des Bewinds by Wederwerking tegen Denkbeelden*. — Het 1Vde loopt over de *Pligten der openbaare Schryveren by Wederwerking der Denkbaelden*. — Het Vde schetst *het gedrag van sommige Schryvers in tyden van Omwenteling*. — Het VIde beantwoordt de Vraag, *Waarop kunnen de Vrienden van Verlichting en Vryheid hunne hoop vestigen?* — Het VIIde heeft ten opschrift, *van de Onseilbaarheid der Beginzelen*. — Het VIIste schetst de *Willekeur en derzelver onberekenbaar rampzalige gevolgen*. — Het 1Xde behelst het *Besluit uit alles opgemaakt*.

De aanvang van dit laatste doet ons 's Schryvers en 's Naavolgers doel met korte woorden kennen. „Het oogmerk van
„dit Werkje was drieledig. Eene ernstige waarschuwing te-
„gen Wederwerkingen — het wekken van behoedzaam-
„heid tegen Willekeur, en pooging ter vestiging des Ryks
„van Beginzelen. — Ik denk, dat, wanneer ik slechts een
„der drie leden van myn oogmerk heb mogen treffen, hetzel-
„ve in zyn geheel bereikt wordt. Zodanig is de gelukkige
„kragt der waarheden en van derzelver aaneenschakeling.

„O, Myne Landgenooten! bezeffen wy allen de rampzalig-
„heid der Wederwerkingen, laat ons dan toch alles, wat

„naar Willekeur zweemt, schuwen, als de pest. Wederwer-
 „kingen zyn altyd het gevolg van Willekeur. — Is deeze
 „eene plaag van verwoesting en schrik, laat ons dan nimmer
 „Wederwerkingen gedoogen; zy vestigen het gevloekte Ryk
 „van Willekeur. — Eindelyk, willen wy en Wederwer-
 „kingen en Willekeur ontgaan, willen wy ons tegen beide
 „waarborgen, laten wy ons dan geheel verpanden aan Be-
 „ginzelen. Het zyn dezelve en dezelve alleen, die ons te-
 „gen Wederwerkingen en Willekeur kragtdaadig behoeden
 „kunnen. — Waar kan men ooit een bestendiger rust-
 „punt vinden? Hoe zullen de revolutionaire trillingen een
 „einde neemen, de staatkundige stormen bedaaren, de oor-
 „zaaken van woeling en beroerte weggenomen worden, hoe
 „anders dan door het Stelzel der Grondbeginzelen?”

Hoe veel 'er ook in dit Werkje moge voorkomen, 't geen
 gewis veelen onbehaagelyk klinkt, zal de leezing en herlee-
 zing mischien in staat zyn om der Omwentelinge harten te
 winnen, naar gelange zy, by het hier voorgestelde wegens de
Fransche Omwenteling, leeren, der Zedenloosheid toe te reke-
 nen wat haarer is, en de eigenlyke bestanddeelen der Revo-
 lutie in derzelve eenvoudige schoonheid te beschouwen.

*Beknopt Verhaal der Lotgevallen van Mevrouw DE GENLIS,
 na de Fransche Omwenteling. Behelzende haar vertrek met Me-
 jufvrouw VAN ORLEANS van Parys naar Londen, waarheen
 PETION haar verzelt; haar verblyf in Engeland en ontmoe-
 tingen aldaar; haare te rug reis naar Vlaanderen en Frank-
 ryk; haare verbanning van daar, en haare reis met Mejufvrouw
 VAN ORLEANS door Duitschland naar Zwitserland; haar ver-
 blyf te Bremgarten in een Klooster, waar Mejufvrouw VAN
 ORLEANS afscheid van haar neemt; haar vertrek naar Ham-
 burg, Brabant en Holland; haare ontmoetingen aldaar, en
 haare Brieven aan Mejufvrouw VAN ORLEANS en aan Myn-
 heer VAN CHARTRES. Te Utrecht, by G. T. van Paddenburg
 en Zoon, 1800. In gr. 8vo. 196 bl.*

MEVROUW DE GENLIS is bekend, ook in ons Land met
 roem bekend, door haare Geschriften. Zy verschaft
 vele goede menschen menig aangenaam en nuttig uur; en
 vele waardige ouders zyn haar recht hartelyk dankbaar voor
 menige goede lessen in het vak der opvoeding. Hare lotge-
 vallen zyn dan ook voorzeker voor een aantal onzer Landge-
 noten, die haar, door hare geschriften, kennen en lief heb-
 ben, belangryk. Zy deelde naturelyk in de rampen der Om-
 wenteling in Frankryk; haar geval was nog al byzonder; hare
 betrekking tot het Huis van Orleans is bekend, en daarom
 waren zeer velen der Fransche Uitgewekenen tegen haar ten
 hoog-

hoogsten verbitterd. De tytel geeft in 't kort de hoofdbyzonderheden op; die men in dit Werkje aantreft. Wy kunnen 'er ook niet meer van zeggen: het is in de daad een *beknopt verhaal*; wy zouden dus, wilden wy alles aanstippen, alles nagenoeg moeten afschryven. „Ik zal verzoeken,” zegt zy, „herroepen te worden in *Frankryk*, en 'er dit werkje heen zenden, zoo haast men het zal afgedrukt hebben. — Ik bewys in dit werkje: 1. *dat ik geen uitgeweekene ben*, en ten 2. *dat al het geene men my, op een losfen voet, en zonder enig bewys, verweeten heeft, volstrekt valsch is, en dat ik by gevalg onrechtvaardigtyk vervolgd, verwezen, en beroofd ben geworden.*” Het is dus een Verdedigings-schrift; van daar dan ook, dat zy van tyd tot tyd uitweidt, over hare, doorgaans maar weinige, kennis met personen, die in de Omwenteling enen rol speelden; dit is toch overal haar geest: „In myn gansche leven heb ik my in geene staatszaken gemengd; myn weerzin voor alles dat daar naar kan gelyken, en gevolgelyk myne onbekwaamheid daartoe waren zo wel bekend, dat myne vertrouwdste vrienden my nooit geraadpleegd hebben over hunne ontwerpen in dit vak. Zy vertrouwden my hunne gevoelens en hunne innerlyke geheimen; maar ik had slechts eene nietsbeduidende en zeer verwarde kennis van de hope, welke zy op staatzucht en de fortuin voedden. By deze zoor-ten van onbezorgdheid heb ik altoos smaak gehad voor een afgezonderd, zittend en stil leven,” enz. Haar Echtgenoot, Mynheer DE SILLERY, is onder ROBESPIERRE geguiljotineerd. Opmerkelyk was ons, hetgeen zy ons meldt dat hy haar schreef, by den dood van LODEWYK XVI: „ik zend u myne mening in druk; gy zult 'er in zien, dat ik stem voor *de afzondering tot aan den vrede*; ik houde rondborstig staande, dat hy den dood niet verdiend heeft, en dat wy het recht niet hebben om hem te vonnissen, enz. Ik heb de inspraak van myn geweten gevolgd, zeer wel wetende, dat deze myne zoo klaar uitgedrukte mening het vonnis myns doods is.” Maar wy zouden ongemerkt, en tegen ons oogmerk, in byzonderheden komen, waarvan wy alleen maar deze éne onze Lezers willen mededelen: „Zomtyds,” zegt Mevrouw DE GENLIS, bl. 135 enz. „werd ik in de openbaare papieren, onder anderen in de *Fransche Laidsche Courant*, op de ongerymdste wyze ten toon gesteld; in dat papier zeide men: dat ik, schoon door 't Hof van *Frankryk* overladen met weldaden, voor een groot gedeelte de Omwenteling bewerkt hadde; dat ik my met Mynheer DE MONTESQUIOU en den Heer DE CHARTRES in een paleis ophield, 't welk de Heer DE MONTESQUIOU had laten bouwen; en dat buitenspoorig artikel eindigde met deze uitdrukking: *eindelyk schept Mevrouw DE SILLERY gerustelyk adem in Zwitserland.*” Een vriendin zond haar die Courant, en meldde, dat Mynheer LUZAC, die 'er

'er Schryver van was, voor een eerlyk man te boek stond; verzogt haar hem te schryven, wanneer hy voorzeker zyn gezegde herroepen zou. Mevrouw DE GENLIS voldeed aan dit verzoek, gaf adressen op, opdat men behoorlyk onderzoek zou kunnen doen; doch zonder vrucht. En nu vervolgt zy: „Ieder Dagbladschryver, die, zonder grondige berichten en zonder goede bewyzen, iemand beschuldigt, dien hy niet kent, bezit voorzeker geene grondbeginzels; indien hy zoodanig iemand zoekt te doen vervolgen, of te doen verbannen, ontbreekt hem menschlykheid; en wat moet men van zyne deugdzaamheid of braafheid denken, wanneer men, na hem duidelyk bewezen te hebben, dat hy iemand onwaardiglyk belasterd heeft, (*ziet, dat*) hy zich niet haast, zyn gezegde te weerspreken? Daar men verzekert, dat de Heer LUZAC een eerlyk man is, wil ik drie dingen geloven; dat hy dat artykel niet gesteld heeft, dat hy het niet geleezen heeft, en dat hem myn brief niet ter hand is gekomen.”

Intusschen ontveinst zy toch ook in deze hare Verdediging hare gevoelens niet. Wy willen nog enige regels afschryven, die gewis byval vinden zullen by de onbevooroordeelden, en ook by ons van nut kunnen zyn: „Ik heb,” zegt zy, bl. 13, „oprechtelyk veel opgehad met de Omwenteling, vooral gedurende de eerste agttien maanden; schoon ik my ten uitersten bedroefde over eenige uitspoorigheden, welke toen reeds de zegepraal van 't volk besmetteden; ik dagt dat de nieuwe Staatsregeling, hoe onvolkomen zy zyn mogt, altyd eene onschatbare weldaad zyn zoude, dewyl door dezelve verschrikelyke misbruiken en willekeur vernietigd werden; en in de daad, indien het hof ter goeder trouw gehandeld had, indien de eerste uitgewekenen redelyker geweest waren, en niet voort altyd de vlugt genomen hadden, toen zy het woord Vryheid alomme hoorden uitgalmen, geloof ik nog, dat wy slechts ééne omwenteling zouden gehad, en dat dezelve het geluk van *Frankryk* zou uitgemaakt hebben. In weerwil van deze wyze van denken, verlangde ik vuuriglyk eenige vrienden te behouden, die gansch anders dachten dan ik; maar hunne onverdraagzaamheid boezemde hen een haat in, in welken ik nimmer deel nam; zy braken met my, en wierden myne vyanden. . . . . Mischien dat dit geschrift hen in de handen kome. Ach! mogt het hun leeren, dat onze gemeene rampspoeden een nieuwen knoop gelegd hebben aan de banden, welke ons voorheen te samen hechteden; zo zy in eene zoo natuurlyke hartsaandoening geen deel nemen, beklaag ik hen dubbel. . . . . Hoe zwaar valt de rampspoed, wanneer hy, verre van het hart te louteren, hetzelfde verbittert, en de onbillyke wrok doet voorduuren!” En bl. 160: „Ik heb de Fransche Omwenteling bemind, eer de misdaad 'er eene zoo gruwlyke rol in speelde; maar al had ik 'er de middelen toe be-

bezeten, zou ik dezelve niet hebben willen bewerken, noch 'er iets aan hebben willen toebrengen; ik zou de monarchaale regeering voor myn Vaderland de voorkeur hebben gegeven, om dat ik, onder die regeering gebooren zynde, door een natuurlijk gevoel daar aan gehecht was, en dat, daarenboven, dezelve my toefcheen de zachtste en vreedzaamste van alle te zyn; maar toen de Republiek in *Frankryk* gevestigd was, heb ik gewenscht, dat zy 'er mogt gehandhaafd worden, en ik blyf zulks nog vuuriglyk wenschen. Dit verlangen wordt my door verscheidene krachtige bedenkingen ingeboezemd, en vooral door het denkbeeld, dat eene nieuwe omwenteling nieuwe verbanningen en verwyzingen zou voortbrengen; maar al wenschte ik 'er niet naar, beschouw ik het altyd als eene geheiligde plicht, de vastgestelde orde van zaken te eerbiedigen, en ik zal steeds tot my zelve zeggen: wie ben ik, om my tegen den wil van eene gansche Natie te verzetten?" enz.

Het kleine stukje, *De Herders der Pyreneën*, in *le feuille villageoise* van den Abt CERUTTI reeds geplaatst, wordt achter dit Verhaal gevoegd: het is het enige, dat Mevrouw DE GENLIS in dat blaadje gaf. Het heeft ons zeer behaagd, en is in dienzelfden lieven geest gesteld; die, behalven alle andere verdiensten, de geschriften dezer Dame zo zeer aanbeveelt.

Het Leven, Gevoelens en zonderlinge Reize van den Landjonker
GOVERT HENDRIK GODEFROI VAN BLANKENHEIM TOT DEN
STRONK. II Deelen. Niet vertaald. Te Haarlem, by
F. Bohn, 1860. In gr. 8vo. 250 en 228 bl.

Wy verblyden ons telkens, wanneer wy, in ons Vaderland, zodanige voortbrengzelen zien in het licht komen, welken met de geestigste schriften der buitenlanders, in veele opzichten, gelyk gesteld kunnen worden: en vooral wanneer dit geschiedt in een vak, in het welk onze nationaale Schryvers, tot heden, in betrekking tot de Engelschen, Franschen en Hoogduitschen, zich zeer weinig beyverd hebben. Welkom is ons derhalven deeze Roman, behelzende het leven, de gevoelens en zonderlinge reize van een nationaalen Landjonker. Welkom moet dezelve zyn, ofschoon men zelf hier en daar eenige trekken konde aanwyzen, die men niet wel voor echt Baatafsch kan te boek stellen, maar dezelve even als ingeente loten, op eenen vreemden grond, zoude moeten beschouwen.

De Schryver van deezen Roman heeft voornamentlyk op het oog gehad, om eenige vooroordeelen te bestryden, welken ook by de minvermogenden onder onze Natie veelal plaats vinden. Hy noemt dezelve in zyne korte Voorrede

de op, en bepaalt die vooral tot de zes volgende: 1. tot een blinde hoogachting voor den Adel; 2. voor een Heet van eene Heerlykheid, deszelfs tytel, rechten en zogenaamde *vrije Collatie*; 3. tot den afkeer tegen het begraven in de Kerken; 4. Onverdraagzaamheid in den Godsdienst; 5. Een bied voor Wapenen en Quartieren; en 6. tot het vooroordeel omtrend de Kleeding. En ofschoon het waar zy, dat, zedert de zes laatste jaaren der afgeloopene Eeuwe, deeze vooroordeelen, by zeer veele lieden in ons Vaderland, als enkele vooroordeelen zyn erkend, zo gelooven wy toch, dat 'er nog aanhangers genoeg van eene tegengestelde party in ons Vaderland gevonden worden, die, wel verre van die als vooroordeelen aan te merken, dezelve, in tegendeel, als pligtmatig blijven beschouwen, en dus de oude gevoelens, in allen deele, aanhangen en voordkweeken.

Na, in het Eerste Boek des Eersten Deels, den stamvader van des Landjonkers oud adelyk geslacht gevonden te hebben in **DERK GODSFROI**, bygenaamd de *Hakkelaar*, welke in de twaalfde Eeuw, in de hooge waardigheid van ryknecht, zynen meester naar het Heilig land volgde, daalt de geschiedenis al zeer spoedig, en met reden, tot **GOVERT HENDRIK GODSFROI** zelf af, wiens geboorte, doop, opvoeding, en reize, benevens het karakter van **BAREND VAN POEDEREN**, zeer boertig en geestig beschreven worden. De reize van den Landjonker bepaalt zich voornamentlyk, in het Tweede Boek, tot *Utrecht en Amsterdam*; welke laatste Stad verscheidene byzonder voorwerpen voor den Jonker oplevert, namentlyk de levendige (levende) Leeuw, de Beurs, het Raadhuis, het Koffyhuis, de open Tafel, de Rydtuigen, de Schouwburg, en de Jooden-kerk. Zie hier, ter proeve, hoedanig de Landjonker of *Baron*, benevens **BAREND VAN POEDEREN**, zyn Secretaris, in het Koffyhuis, als mede in den Schouwburg te *Amsterdam*, onthaald wierden, en welke waarneemingen zy daar deden.

„Naauwlyks traden zy in het Koffyhuis, of zy groetten het gantsche gezelschap met veel onderdaanigheid, even als of zy in eene zamenkomst van goede vrienden en bekenden waren binnen getreden; niemand was 'er, die deze pligtpleegingen beantwoordde, dan eenige jonge lang opgeschooten Compotierbedienden, die, in een kleine Stad of Dorp opgevoed, weinig maanden te vooren het huis van hunne ouders hadden verlaaten, en in *Amsterdam* waren aangekomen; deze namen de vryheid om de vreemdelingen, die onnozel rond keeken, wat uit te lagchen, even zoo als zy zelfs, eenige weeken te vooren, wederom door anderen, van die zelfde soort, waren bespot.

„Eene dikke wolk van rook maakte een langwerpige Zaaf, waar honderd menschen opeengepakt stonden of zaten, niet ongelijk aan eene glasblazery: de Baron en de Secretaris, hier

aan niet gewoon, begonnen, tot verveeling van alle de aanwezigen, hevig te hoesten. De Baron loosde een douzyn Hoogduitsche vloeken, welke hy van zynen overleden Præceptor had geleerd: de Secretaris merkte op, dat, hoe zeer de menschen zich zelven als sprot berookten, zy echter weldra door aangename gesprekken dit ongemak dubbel zouden vergoeden: zy wachtten geduldig gedurende een half uur; doch tot hunne groote verwondering werd 'er byna geen woord gesproken; elk las met aandacht in zyn nieuwspapier, dat hy in de hand hield; alleen hoorden zy van tyd tot tyd deze woorden, welke, even als door eene echo, door de knechts werden nagebaauwd: *een pyp, wat vuur, een vlammetje, aanzeemen, een glaasje wit, een glaasje elixter, een glaasje kina*. Op een oogenblik stond de Baron met drift op: Verwensch ik het niet, zeide hy, om my nog langer in deze hollen der Cyclopen te laten berooken, zonder een woord te hooren spreken; koom Secretaris, volg my gezwind; ik mag duizend voeten in den grond zinken, zo gy my hier ooit weder ziet."

Zy, die immer een Koffyhuis in *Amsterdam* van binnen gezien hebben, zullen deeze beschryving zeer overeenkomstig met deszelfs origineel vinden. De volgende van den Schouwburg aldaar vertoont meer kunst, en is niet algemeen genoeg, om op byzondere voorwerpen toegepast te worden. Intusschen zal het schertzende dier beschryvinge, om deszelfs waar komiek, aan veelen bevallen.

„Deftig, even als Pruisfische Corporaals, stapten zy naar den Schouwburg: de Zaal was reeds opgevuld met menschen; zy moesten door eenige reiën doordringen, het geen den Secretaris zeer moeilyk viel; nooit was zyn buik zoo hevig in de verdrukking geweest: eindelyk kwamen zy op hunne plaatsen.

„Men maakte een aanvang om met een vol orchest eene zeer fraaije Symphonie te speelen: de eerste streek trof de reizigers; een koude gril doorliep hun gebeente — dat is fraai muziek, riep BAREND uit: nooit hoorde ik iets dergelyks. Het is mooi, antwoordde de Baron, ik beken het; maar het koomt my voor, dat myn knechts, op myn Bal, met nog meer lieflykheid gespeeld hebben; de wys was luchtiger. — Maar, elieve Secretaris! zie dat fiooltje eens aan; hebt gy ooit zulk een gevaarte gezien? (het was een *Contrebas*, welke de goede man nooit aanschouwd had.) Zyn de menschen dan uitzinnig? hier aan wordt immers meer hout verspild dan aan honderd andere fioolen. — Wat ik u bidden mag, bekijk die snaartjes eens, het zyn kabeltouwen van oorlogs-fregatten. Ha! ha! hoe bespottelyk! Terwyl zy nog stonden te lagchen, werd het scherm opgehaald; 'er vertoonde zich een der schoonste tooneelen; de reizigers stonden te gapen, vooral toen

toen 'er twee Vrouwen met eenen theatraalen tred ten voorſchyn kwamen. Achter hun ſchreeuwde men onophoudelyk: *zitten, zitten*; maar de vreemdelingen begrepen deze woorden niet eer, voor dat men dezelve liet vergezeld gaan met eenige harde ſtooten, met een wandelftok, in hunne *reſpective* ruggen; zy gingen dus, ſchoon zeer beleedigd en al grommend, nederzitten: Dit moest myn oud overgrootvader GODEFROI de Hakkelaar eens gezien hebben, (zeide de Baron, met een dreigende houding,) hy hakte hen allen tot moes; maar naauwlyks werd het tooneel veranderd, of zy reezen wederom ongevoelig naar boven, en benamen dus alle de volgende aanschouwers voor een groot gedeelte het gezicht.

„BAREND was enkel gehoor en aandacht. Hoog Edel geboren Heer! riep hy telkens uit, welke ſchoone Vrouwſperſoonen zyn dat! welke lieve roode wangentjes! welke fraaije zwarte wenkbrauwen! Men zou ze ſteelen.

DE BARON.

„Wat gelykt deze ſprekend naar onze Domine's vrouw, uitgenomen dat zy niet mank gaat.

DE SECRETARIS.

„De andere heeft van vooren wel iets van de Zuster van onzen Chirurgyn.

DE BARON.

„Als twee druppelen water.

DE SECRETARIS.

„Deze heeft echter veel beter couleur.

DE BARON.

„Op eenen anderen tyd zal zy zoo rood niet zien; zy is nu wat opdragtig uit verlegenheid, dewyl zy in 't publiek moet ſpreken. —

„Het deel, dat onze aanschouwers namen in de rampen der heldin, was onbegrypelyk; toen zy door een ontuchtig geweldenaar werd vervolgd, welke haar zocht te onteeren, wilde de Baron volſtrekt op het tooneel klimmen om haar te ontzetten, en den verleider eens braaf af te roſfen; het ſchuim ſtond op zyn mond. BAREND en nog een oud Heer, welke aan zyn rechterhand zat, hielden hem met geweld tegen; die Heer verzekerde hem, dat haar geen wezentlyk kwaad zou geſchieden, dat het maar een treurſpel was. Dit bragt den Baron een weinig tot bedaaren: toen zy echter eindelyk, door alle rampen vervolgd, en op het hooren van den ongelukki- gen dood van haaren minnaar, zich aan de uiterſte droefheid en klagten overgaf, werd de Baron en zyn Secretaris zoo
aan-

aangedaan, dat men hen in hunne traanen kon waschen: toen zy zich eindelyk met het zwaard doorstak en zieltogend ter aarde nederviel, gaven zy beiden een gil, die door den geheelen Schouwburg klonk; vervolgens begonnen zy als bleekers honden te huilen, zoo dat er een algemeen gelach ontstond.

„Wat is dat eene aandoenlyke geschiedenis, zeide BAREND al smittende en snikkende, ik heb in de daad nu in dit uur meer traanen gestort, dan by het droevig afsterven van myn moeders Meutje, ja van alle myne bloedverwanten te samen. Hoe gelukkig zou ik zyn, indien ik dat bekoorlyk scheepsel eens van naby mogt zien en spreken! — Deze wensch kan zeer ligt vervuld worden, zeide een jong Heer, die voor hem stond, en dezen uitroep hoorde; dat bekoorlyk scheepsel zal by het tweede Stuk, of by het Ballet, wel in de Bak komen zitten, dan kunt gy haar eens van naby beschouwen, maar ik vrees, dat zy u dan niet zoo sterk voldoen zal. —

„Het scherm viel, de vreemdelingen waren nog louter aandacht, de traanen glinsterden nog in hunne oogen, welke echter schielijk werden afgedroogd, toen een kluchtig Ballet een aanvang nam. Hadden zy te vooren, door hun gewezen, elks oogen tot zich getrokken, niet minder waren zy nu tot spot, door hun gelach: de Baron hield elk oogenblik zyn buik vast, en riep openlyk uit, dat hy het besterven zou, indien zy niet ophielden. De *decoraties* trokken ook in 't byzonder zyne aandacht; welk een fraai landgoed! welke schoone boomen, zeide hy: welke fraaije meisjes! zuchtte BAREND, welke beentjes! zy hangen aan yzerdraadjens; wat zien zy 'er frisch uit, couleurjes als lenteroozen! —

„Eindelyk verschynt de eerste Danseres; men klapte reeds in de handen vóór dat zy een aanvang had gemaakt. Zy danste op zulk eene wyze, dat zy de goedkeuring van den geoefendsten kunstkenner wegdroeg. Zoo plagt ik ook in myne jeugd te dansen, Secretaris! zeide de Baron overluid, op dat de overige aanschouwers het ook zouden kunnen hooren, maar ik zou het nu niet meer kennen, ik ben te styf geworden door het jaagen, vinken en vischen: het heeft myn Papa zaliger ook veel geld gekost; ik heb meer dan vier volle maanden achter den anderen, tweemaal in de week, een kundig meester gehad. Men lachte; BAREND, zonder te hooren wat 'er gezegd werd, gluurde naar de gezwinde voeten der Vestaalsche maagden. — Even als alle de overige vermaaken der waereld, nam dit ook weder een einde.

„Wilt gy nu die vermaarde schoone Africe eens zien? vroeg de jonge Heer, welke den Secretaris even te vooren had aangesproken; zy zit nu vlak achter u. — Met het grootste vermaak, antwoordde BAREND. — Daar zit zy, met

die groote vulle muts en met die kakelbonte *robe*. — Meent gy die vrouw met die holle oogen, blaauwe kringen, en doodsbleeke wangen? — Dezelfde. — ô! Dat kan niet zyn, of zy is ziek geworden van aandoening: vóór een uur was zy nog de gezondheid, de bevalligheid zelve; nu is zy vuil, lelyk, verlept: even te vooren was zy kostbaar gekleed; nu geef ik geen goudgulden voor haaren geheelen opschik. — Gy zyt een vreemdeling, myn Heer! die tot nog toe niet veel in de waereld gezien hebt; ik zal u kortelyk eenig onderricht geeven. Niemand verschynt op het tooneel, of hy besmeert en beplakt zyn aangezicht met rood en wit; zy maaken daarenboven hunne wenkbrauwen of blond of zwart; de kleederen, die zy als dan aantrekken, behooren aan den Schouwburg in eigendom: al wat zy opzeggen, hebben zy reeds weeken te vooren van buiten geleerd: zo lang men haar dus op het theater ziet, en wel op eenen afstand, zyn zy schoon, bevallig, geestig; maar zoo dra die voorhangfels des bedrogs zyn weggeschooven, zyn de meesten, zoo als gy deze nu ziet; echter zyn 'er, die ook van het tooneel niet lelyk zyn, die veel opvoeding en verstand hebben; doch dit getal is in ons land niet groot, dewyl onze natie, voor het grootste gedeelte, een vooroordeel heeft tegen het tooneel; doch deze, welke gy zoo even zoo bewonderde, kan juist in dien roem niet deelen; mischien zyn 'er tegenwoordig dertig en meer jonge lieden in den Schouwburg, die haar zeer van naby kennen, en het schynt dat alle de aandoeningen van zulk eene intieme vriendschap juist het brooze ligchaam geene kragten byzetten.

„ Waren de reizigers opgetoogen over het Treurspel en het Ballet, niet minder stonden zy als verstaend over eene *Opera*, welke zy mede voor het eerst van hun leven aanschouwden. — De Secretaris was een groot liefhebber van zingen; hy geloofde, dat hy het in die kunst al vry ver gebracht had, schoon hy nooit iets anders had gezongen dan Psalmen, en eenige stichtelyke Lieder van Vader *LODESTEIN*; maar op het hooren van het kunstig en melodieus gezang der eerste *Chanteuse* stond hy als een standbeeld. Zy overtreft my verre, zeide hy al zuchtende; hoe klaagt zy, even als een verlaaten nachtegaal, of als een tortelduif, die, in de hooge olmen, zyne gestorven gade beweent!

„ De Baron had hier echter veel op aan te merken: het is onnatuurlyk, het mensch heeft veel hartzeer en droefheid, zy schreit, zy zucht, zy valt in flauwte, en echter zingt zy als een leeuwrik; ik bid u, wie denkt 'er om te zingen als hy in gevaar is, of van de waereld staat te scheiden? — 'Er kwam ook een knecht in voor, welke eene kluchtige rol moest spelen; dit behaagde den Edelman: dat is natuur-

snurlyk, zeide hy, dat die vriendschap nu eens zingt; de man is vrolyk: ja somtyds moest hy zoodanig om zyne grappen lachen, dat zyne buuren tegen wil en dank medegesleept werden, om hunne lachspieren insgelyks te beweegen.

„Deeze *Opera* werd door een voortreflyk *Chorus* beslooten: BAREND luisterde nog toen het scherm reeds was gevallen; doch weldra werdt hy uit zyne verrukking opgewekt door het weggaan van alle de aanschouwers, waar van een gedeelte met drift voorby hem heen drong, en zynen vooruitpuilenden buik weder niet weinig kneusde en wrong. — Zy volgden mede den stroom, en kwamen behouden uit de Comedie, dwars door eenen dikken drom van Koetsen en Sleeden, die, even als een dwarlwind, door elkander kruisten.”

In het Tweede Deel, met het welk dit Werkjen voltooid is, wordt de reize van den Landjonker, van *Amsterdam*, over *Broek in Waterland*, naar *Alkmaar*, de *Beverwyk*, *Haarlem*, *Leyden*, *Rotterdam*, *Dordrecht*, *Breda*, *Antwerpen*, *Gent*, *Brugge*, *Ostende* en *Leuven*, op dezelfde wyze beschreven: vooral is het zien van een kamer te *Broek in Waterland*, door den Jonker, op den rug van den Predikant, en het omstooten van een Porcelainkas aldaar, tot groote smart van de Huisvrouw, zeer aartig beschreven, en het geheele Werk zoodanig ingericht, dat het den Lezer wezenlyk, by het vermaak, ook gepast nut kan verschaffen; waar toe 'er hier en daar redeneeringen voorkomen, over de Vryheid, den Adel, het Begraven in de Kerken, enz. die tot het doel kunnen leiden, het welk de Schryver zich heeft voorgesteld.

EDUARD STANLEY, of de gelukkige wedervinding. Toneelspel.
Door J. E. DE WITTE VAN HAEMSTEDÉ. (Niet vertaald.) Te
Zwolle, by J. de Vri, 1800. In 8vo. 116 bl.

Het negenëntwintigste letterkundig origineel Werk van den Burger, in de laatste zestien jaren! Voor hetzelfde vinden wy een zeer aanmerkingswaardig Voorbericht, waar uit wy het een en ander willen affchryven: „Zoude het in de Bataafsche Republicq alléén waarachtig bevonden worden; dat de Godheid op ons klein pleksken vaderlandschen gronds Genien deedt worden enkel om de beurs der Boekhandelaars met goud te vullen en de Auteurs tot den blindemans staf van eenen verdienstelyken Belisarius te verwijzen? — Dit is, in de daad, geene Satire; het is eene gegronde waarheid; en men behoeft alleen de ondervinding te raadpleegen om 'er van overtuigt te worden. Onze Critici — en de hemel erbarme zich over onze Critici, als het Bataafsche Dichters of

Schryvers gelt! — zullen eeuwig de wierook voor de vertalingen — de veeltyds armzalige verminkte vertalingen — van uitlandsche stukken aansteken, enz. Het heeft my reeds lange gesmert ontwaar te worden, dat men 'er zich op schynt toe te leggen om onze vaderlandsche letteroefeningen, onbemoedig te beoordeelen, enz. KOTZEBU, — SCHILLER en meer andere mannen van naame zyn, ik beken het gaarne, bewondering en navolging waardig: — doch, moet dit in ons het denkbeeld doen gebooren worden, dat wy ons alleen by hunne Vertalingen behoorden te bepalen, zonder dat eenig *origineel* stuk, van een inlandsch Schryver, vermoogend zoude zyn hen te evenaaren? — En, echter schynt dit eventwel den waan onzer Natie te zyn. — Hola! Myneheeren de Critici! vaart niet tegen my uit, als of ik u eene pedante Voorreden van eigen lof wilde voorzwetzen; och neen! — Ik schreef deeze paar woorden enkel om dat my toefchynt dat het, voor de Nederlanders, die toch zulke dommooren niet zyn of zy zyn vermoogend zelf te denken — te ontwikkelen — en iet schoons te scheppen en voor te brengen — zeer verneederend is, dat men altyd het vreemde vuur ziet bewonderen en hoort aanpryzen dat de schraapzucht op het altaar van Bataafsche Letterarbeid, met de hand van Eigenbaat, aanbrengt." — Zoo redeneert, op zyne manier, de Schryver; wat dunkt u, Lezer, zou hier op nog al niet 't een en ander vallen aan te merken? Zoo koomt het ons voor. En des al niettemin, zegt Vader CATS, — het stuk is ons nog al medegevallen. Onze Lezers zullen gewis nieuwsgierig zyn: FONROSE, een uitmuntend teeder Vader, treurt over zyn enig kind, de beminnyke JULIA, die, nu vier jaren geleden, met een onbekend man was doorgestaan. Zyn Vriend VAN GRAMSBERGEN had eenen enigén Zoon: deze was, omdat hy de hand van ene hoer van zekeren Vorst had geweigerd, valsch beschuldigd, infaam gecasseerd, en uit zyn Vaderland gebannen; daarop naar de Westindien ver trokken, en had nu in zes jaren niets van zich laten horen. Beide deze jonge lieden hadden intusschen elkanderen gevonden; en dat zy nu door den Baron en zyn Vriend gevonden worden, dit is de gelukkige wedervinding. Zinds een half jaar woonde EDUARD STANLEY (hy had den naam zyner Moeder aangenomen) niet verre van den Baron met zyne JULIA; hy was nu onlangs met geweld uit zyn huis gehaald, en tot den dienst geprest; juist den volgenden dag zou hy naar 't leger worden opgezonden; dan gelukkig was 'er ene bende rovers in dien omtrek, en de Justitie verzocht aan de Welf-officiëren om bystand; en nu had EDUARD het geluk van den Baron en zynen Vader uit de handen der rovers te redden; hy wordt door hen herkend, en (gelijk

dat van zelve spreekt) nu schikt zich alles op de beste wijze.

Het ontwerp is in de daad niet kwalijk gekozen, het voorval is roerend genoeg, en de characters worden ook zeer goed vol gehouden; maar het is jammer, dat men zo vooraf reeds alles raden kan; ook, zodra men maar van recruten en rovers hoort, hoe de ontknoping wezen zal; wy althands waren, onder 't lezen, voor EDUARD en JULIA geen ogenblik in onrust of onzekerheid. Wy konden zekerlyk vry wat aanmerken, en een aantal vragen doen; maar wy denken aan het Voorbericht; de Schryver zou ons verdenken, dat wy hem (let wel, Lezer! het is ene zonderlinge en geheel originele uitdrukking) zweepen wilden, niet met eene vaderlyke maar met eenen *Neroïquen* tucht. Evenwel, wy rangschikken zynen armen eerlyken STANLEY (zo als hy hem noemt) wel niet, door eene machtspreuk, onder de PRULLARIAI, maar vinden ons toch verplicht te zeggen, dat in dit originele Werk origineel gezondigd is tegen een eerst en voornaam vereischte in een goed Toneelstuk, *éénheid van bedryf* namentlyk: AMALIA en haar Zoon doen in het geheel geen dienst; Mevrouw BONNE heeft ons ook geweldig verveeld; en het gehele derde Bedryf, waarin de Schryver (die denkelyk gehoord of gelezen had, dat een Toneelstuk volstrekt of drie, of vyf Bedryven hebben moest) de kinderen van EDUARD en JULIA met den knecht een reisje laat doen, kan geheel en al wegvallen.

Maar dit zy genoeg van het *negenëntwintigste*; wy willen nu het *dertigste* der letterkundige originele Werken van dezen Burger ter hand nemen.

VALMONT DE SAINT PRIEST, *of de Schipbreukeling. Toneelspel.*
Door J. E. DE WITTE VAN HAEMSTEDÉ. (Niet vertaald.)—Te Zwolle, by J. de Vri, 1800. In 8vo. 134 bl.

VALMONT DE ST. PRIEST leed schipbreuk op een afgelegen Britsch Eiland. Men vermoedde, en dat met recht, dat hy van wegen het Fransche Hof belast was met zeer gewichtige geheimen; en daarom meende de Gouverneur van het Eiland enen zeer gewichtigen dienst te doen aan zyne regering, als hy dien man daar ophield, en zyn geheim kon machtig worden. Doch dit laatste gelukte niet; en twaalf jaren lang, die st. priest daar was, onderschepte de Gouverneur alle de brieven, die hy afzond; zodat men in Frankryk niets van hem weten kon. — Mylord CHASTER, Onder-koning van Ierland, wordt nu op het Eiland verwacht. Nu werpt de Gouverneur, opgestoot, vooral door ROBERT

DOUGLAS, (een lage schelm, die zelve zynen post begeert en hem also wil doen tuimelen,) ST. PRIEST in den kerker; dan deze blyft ook nu standvastig. *Mylord* CHESTER komt, en nu raakt de gevangene vry: ene jonge Dame, die CHESTER by zich heeft, en de Dochter van den Gouverneur spelen hier enen zeer lieven rol in. Die jonge Dame is ene Fransche, en hare Moeder aan *Mylord* verloofd: deze Moeder is de Echtgenote van ST. PRIEST, die hem voor dood hield: dus vindt deze nu en zyne Vrouw, en zyne uitmuntende Dochter. *Mylord* CHESTER is een zeer edel man; waarom dan ook alles zich uitmuntend schikt.

Dit stuk zal zeker op meer dan éne plaats roeren; jammer maar wederom, dat men ook hier te spoedig de ontknoping kan vooruit zien; ook is de gehele geschiedenis niet zeer waarschynelyk; de spoedige bekering van den schelm DOUGLAS is machtig vreemd: waarom hem niet liever loon naar werk gegeven? Ook had de minnary en het zo spoedig geklonken huwlyk der Dochter van den Gouverneur met den waardigen JOHN EDWARDS, die toch niets doet tot het stuk, wel kunnen wegblyven. Maar is, onder anderen, het volgende, in éenen Man, die negenëntwintig originele Werken heeft in 't licht gezonden, niet onvergefelyk? Terwyl ST. PRIEST een alleenspraak van twee bladzydtjes houdt, hebben de meisjes reeds bewerkt, dat hy by den Gouverneur ontboden wordt, en krygt hy daar reeds tyding van: dat is waarlyk knap geklaard; en wy zouden gedacht hebben, dat de meisjes nog nauwlyks op het Slot konden zyn. Hierop valt het gordyn; en in het volgende vyfde Bedryf is ST. PRIEST nog niet op het Slot; hy moet dus gekropen hebben als een flak; maar neen, het was zyn schuld niet; de meisjes schynen gevlogen te hebben: want de weg moet wel zeer lang zyn geweest; de Onderkoning en de Gouverneur begrepen, (en toen moet ST. PRIEST toch al een goed end wegs hebben afgelegd) dat het nog wel enige minuten zou aanlopen, eer hy daar zou zyn, en dat zy dus intusfchen de inspectie van het Magazyn nog wel konden doen.

De Burger DE WITTE VAN HAEMSTEDÉ mag zich ook wel ene goede Nederduitsche Spraakkunst aanschaffen; want zyne mislagen ten dezen aanzien zyn wat al te lomp; b. v. in dit stuk, de eerste regel: *een slaapeloos doorgebragten nacht valt lang*; bl. 14. *is hy een laaghartigen gebieder*; bl. 16. *den dood zal*, enz. — van dit soort zyn ter ene menigte. Met alle onze opmerkzaamheid kunnen wy ook niet naarsporen, welken régel de Schryver volgt by het verdubbelen der vocalen; bl. 13, b. v. *braave mannen* en *brave George*: is het, mischien, om dat het ene enkel, het andere meervoudig is? *Ik vondt*, bl. 127, slaan wy daar ook nog op.

Maar

Maar wy hebben geen lust om ene volledige lyst van taalfouten in dit stukje te leveren.

Des Schryvers *eenëndertigste* originele Werk zal nu wel spoedig volgen, voor het welk ons een algemeen breedvoerig Voorbericht wordt beloofd, waarvan wy dan ook niet zullen nalaten, onzen Lezer verslag te doen.

Tweehonderd en Vyftig Zedelessen, voor alle Levensstanden. Ontworpen door H. BOS. Te Amsteldam, by A. B. Saakes, 1800. In 8vo. 62 bl.

„Niets toch kan de Mensch, op zyne reis naar de eeuwigheid, meer ter stade komen, dan eenen goeden Raad, op alle de kronkelpaden van dit leven, welke hy toch bewandelen moet, zal hy de voorgestelde groote reis, gelukkig volvoeren; — en hoe veele duizende gevallen, treft men, op het toneel der waereld, niet aan, die ons doen reikhalzen, naar eenen goeden Raadgeever; vooräl, voor Jonge Menschen, die nog te zwak zyn, om het goede van het valsche te onderscheiden.” — Deeze allezins gegronde aanmerking ontmoeten wy in de korte Voorrede voor dit nuttig Werkje van den Burger bos, die allezins blyken vertoont van goed verstand, gezond oordeel, en pligtmagtigen yver voor 't geen de Mensch als zyn hoofdbelang in dit leeven behoorde aan te merken — eerbied voor God, en hoogschatting van deugd en goede zeden. Van zelf spreekt het, dat, onder een, zo aanzienlyk getal zedelessen, de eene boven de andere door belangrykheid zich zal aanpryzen. Met dit alles moeten wy den Verzamelaar het regt doen, dat hy alwat van nietsbeduidendheid, zo wel als van beuzelagtigheid, eenigzins het voorkoomen heeft, zorgvuldig heeft vermyd. Zie hier een paar voorbeelden ter proeve, wyl tot meerdere thans de plaats ontbreekt.

„Wanneer het geene gy u verbeelde of verwagte, juist uitkomt, zoo kunt gy echter, met rede, nooit uwe verbeelding stellen, totteenen grond van uwe hoope of verwagting, zonder gevaar te loopen, u te bedriegen; de verbeelding, in zich zelve nuttig, vervoert veelen dermate, dat zy zich door herfenschimmen kwellen: onze hoop of verwagting, zoo die redelyk is, moet steunen op *zekere* gronden.”

„Het geen ons aanstaande is, weten wy te vooren niet, doch het is nodig, ons geduurig te herinneren, het veranderlyke en wisselvallige van alle dingen, waar door wy bloot staan, voor groote en gewigtige verwisselingen, op dat wy onder bezeffen van onze ahanglykheid, ons aanstaande lot, in de beste handen toe vertrouwen.”

Met

Met den Burger bos zyn wy 't eens, dat dit Boekje met nut op de Scholen, tot vertaalingen, zou kunnen gebruikt worden. Doch daar toe ware het wenschelyk, dat op de zuiverheid der taale, en vooral op de naauwkeurigheid der punctuatie, meer achts geslagen ware.

Deugdrike Voorbeelden en Zedelyke Gesprekken, voor de Jeugd
door F. VAN AKEN. Met Platen.* Te Amsterdam, by de
Erve W. Houtgraaf, 1800. 85 bl. basterd Formaat.

Legio is waarlyk het getal van Leer- en Leesboekjes voor Kinderen! Nog dagelyks groeit hetzelfde aan. Ook de Burger F. VAN AKEN rangschikt zich onder die Vermeeders; en wy zouden van zyn Boekje welligt geen gewag maaken, ware het niet, dat hetzelfde zich op eene te gunstige wyze onderscheidt, om te midden van dien grooten hoop verdrongen te worden, of in vergetelheid te geraaken: waarom wy, op 's Uitgevers verzoek, door deeze Aankondiging, gaarne het onze willen toebrengen, om het voor dit lot te bewaaren.

Dit Boekje dan bestaat uit 12 Gedichtjes, die, wel is waar, juist niet veel aanspraak op dichterlyk schoon kunnen maaken, maar echter in een' bevalligen geest gesteld zyn, en in alle welke, waarop 't by Kinderen wel het meest aankomt, eene goede zedekunde heerscht. — *Dankbaar aandenken aan God, Gehoorzaamheid, Ouderliefde, Lust tot leeren, Plegt, Tevredenheid, Mededoogen, Grootmoedigheid, Nedrigheid en Menschenmin, Orde en Zindelykheid, Oprechtheid, Spaarzaamheid*; deeze zyn de Deugden, die hier der Jeugd worden aangepreezen; en, ter veraangenaaming van het onderwijs, vercierd met even zo veele aartige Plaatjes, die, althans het Exemplaatje, dat wy voor ons hebben, zeer lief gekleurd zyn. — Verder vindt men in dit Werkje eenige Zedelyke Gesprekken in proza; zynde eene aanspooring tot Weldaadigheid, en eene beschouwing der Natuur en derzelver Verschynzelen, enz. doormengd met Voorbeelden uit de oude Geschiedenis en het dagelyksche leeven; doch in welke Gesprekken wy den Kindertoon wel eens gemist hebben.

In ons vorig Nummer is deeze Drukfout ingeslopen: Bladz. 66, *Let.*, de laatste regel, staat: *Oost en Oost-Zuid-Oost*; lees: *Oost-Zuid-Oost en Zuid-Oost*.

A L G E M E E N E
V A D E R L A N D S C H E
L E T T E R - O E F E N I N G E N .

Leerredenen voor onderscheiden' jaren en betrekkingen des menschelyken levens , geschikt tot een Huisboek voor Christenen. Door P. H. VAN LIS, Predikant te Tholen. Te Utrecht , by W. van Yzerworst , 1800. In gr. 8vo. 278 bl.

Wy kunnen onzen Leezeren van de onderwerpen dezer Leerredenen geen beter verslag geeven . dan met de eigen woorden van den Schryver zelven, in het Voorbericht. „ Zy bevatten ,” zegt hy, „ de voorname pligten en belangen van de onderscheiden jaren en betrekkingen des menschelyken levens. — De *eerste* vertegenwoordigt aan jonge lieden het navolgenswaardig voorbeeld van den jeugdigen Jezus. — De *tweede* doet meer georderden in jaren aan hunnen doop en hunne godvrugtige opvoeding gedenken. — De *derde*, bied een verootmoedigend en tot verbetering zoo ernstig opwekkend teruggezig op jeugdige misdryven aan. — De *vierde* wekt de getrouwd en op , om zig ernstig op de bevordering van elkanders zaligheid toeteleggen ; als een hoofdplicht van den Christen Egten stand. — De *vyfde* schryft aan ouders voor , hoe hunne kinderen voor God op te voeden. — De *zesde* dringt by alle bekenden en vrienden en bloedverwanten het gelykelyk bewandelen van den hemelweg op het kragtigst aan , om zig niet eenmaal tot een eeuwig verderf van den anderen gescheiden te vinden. — De *zevende* bevat eene opwekkende aanmaaning aan huisvaders, hoe zig met hunne huisgezinnen aan den Godsdienst toe te wyden. — De *agste* houd eene ernstige poging in op de harten van oude en in het kwaad verdiepte zondaars, om hen nog eindelyk ter bekeering te bewegen. — In de *negende* vind men een aanmoedigend verhoog over de voordeelen en de pligten van den Christelyken ouderdom. — De *tiende* beveelt den Christenen, byzonder die van jaren en ervarenis ,

LETT. 1801. NO. 4. K ee-

eene blymoedige en vrugtbare herdenking van de Goddelyke leidingen met hun aan; en geeft lessen aan de hand, hoe dit geliefd Christenbedryf meer nuttig te maken. — De *elfde* en laatste, bevat eene ernstige aanspooring, by het begin van een nieuw jaar, tot het behartigen van zyne eeuwige belangen, uit aanmerking, dat zulk een jaar ons sterfjaar zyn kan."

Men heeft den Eerw. VAN LIS reeds uit verscheidene, door hem te voren uitgegeevene Leerredenen, als een verstandig en ervaren Prediker leeren kennen, die 'er zyn werk van maakt, om de door hem gekozene stoffen, op een duidelyken, onderscheidenden, toeëigenenden toon, te behandelen, en, naar zyne wyze van denken, voor hun, die aan dezen leertrant gewoon zyn, regt belangryk te maaken. Deze bundel onderscheidt zich ook nog al van andere Leerredenen, die, van tyd tot tyd, uit den schoot van het Hervormd Kerkgenootschap in 't licht verschynen, door den vryen trant, waarin de Leeraar de verschillende onderwerpen behandelt. Overal ziet men den zuiveren toeleg doorstraalen, om, door gepasten ernst en aandrang, het geweeten wakker te maaken, en het hart te roeren, en daardoor redelyke, diepe overtuiging, en de beste vruchten van echte Godsdienstigheid en daadelyk Christendom voort te brengen. De Leeraar zegt, in het Voorbericht, zich, behalven op behoorlyke korthed, op de meest mogelyke duidelykheid en populariteit toegelegd te hebben. Deze Kerkredenen hebben, in de daad, weinig of niets kunstmatigs, geene gezochte sieraaden, en nog minder afgetrokkene redeneeringen. Zy zyn ook niet zoo omslachtig, als de voorgaanden over den Heidelbergfchen Catechismus. Men kan 't geheele plan, by elke Leerrede, gemakkelyk overzien, en zich eigen maaken. Dit alleen zouden wy den Leeraar, indien hy vervolgens meer dergelyke Preeken mogt willen laten drukken, wel willen raaden, dat hy toch, ter bereiking van zyn lofwaardig doel, de groote behoefte van verlichte begrippen, zonder welken geen redelyke overtuiging, of ware verbetering van hart en leeven, te verwachten is, nimmer uit het oog verlieze, en, in de keuze van uitdrukkingen, zich niet al te veel naar de volkstaal schikke. Deze rust niet zelden op min of meer nadeelige dwaalbegrippen, die de beste vrucht der Euangelieprediking allermeeft in den weg staan, en daarom, by alle bekwaam

me gelegenheden, met gepaste omzichtigheid behooren tegengewerkt te worden.

Zie hier, tot eene proeve, het kort beloop der laatste Leerrede over *Jes. XXVIII: 16^b*. „*Dit jaar zult gy sterven.*” Eerst laat hy eene korte opheldering van dit gezegde, door den Profeet *Jeremia*. zekeren Profeet *Hannanja*, tot straf voor zyn hemeltergend schandgedrag, toegevoegd, voorafgaan, waarby hy onderzoekt, of het een billyk vonnis inhield? en of het vervuld is? Daarna onderhoudt hy zyne toehoorders, *in de tweede plaats*, over het gewigtig stuk, wat ons te doen staa, of het ons eens zoo gaan mogt? Hier worden de vier volgende byzonderheden overwogen. 1. Of wy dit te wachten hebben: *Dit jaar zult gy sterven?* en wie onzer inzonderheid daarvoor moeten vreezen? waaromtrent wordt beweerd: „Te wagten hebben wy dit, allen: zoo verre de kans van sterven en niet sterven, ten opzigte van de wetenschap, die wy van één van beiden hebben, volmaakt gelyk sta. Daar zyn ’er nog in het byzonder onder ons, die meer dan een’ evengelyken kans hebben om te sterven, dan om te blyven leven.” De Leeraar bedoelt oude en zwakke lieden, en roekelooze zondaars, wien hy het groot levensgevaar, waarin zy zich bevinden, zeer nadrukkelyk doet bemerken. 2. Wat ons onderscheiden lot zou zyn, in gevalle het aan ons vervuld wierd? Dat verschil zal verbaazend groot zyn, naarmate de doodelyke pyl ons, of onbereid en onbekeerd, of bereid en met God verzoend, zal treffen. 3. Wat ons dus, veiligheids- en voorzichtigheidshalve, te doen staa, of dit eens gebeuren mogt? Ons eerst en noodigst werk is, om uitkomsten tegen den dood te zoeken; daar te zoeken, daar zy alleen te vinden zyn, by Gods genade in *Jesus Christus*, die den prikkel des doods heeft weggenomen. Voorts is ook noodig, dat wy van heden af den zondenweg verlaten, waarvan het einde een rampzalig sterven is; dat wy ons tot God bekeeren, en zoo leeven, dat wy kunnen heengaan, als dezulken, die rusten van hunnen arbeid, en wier werken hen navolgen. 4. Hoe wy, om dezes woords wille, daarin behooren bezig te zyn? Het moet met allen ernst, het moet ten spoedigsten, heden moet het gedaan worden. Hierop laat de Prediker, *in de derde plaats*, een welmeenend woord van waarschouwing, bestiering, en opwekking, volgen. Hy waarschouwt allerernstigst, om de dringen-

de roepstem, die, door de verhandelde textwoorden, tot elk en een iegelyk komt, toch niet in den wind te slaan; raadt hen, die zich door zyn voorstel getroffen, en nu byna bewogen vinden, om hun einde te bedenken, naar zyn inzien, ten beste, en voegt 'er ook nog iets tot aanspooring en vertroosting by, voor den wyzen en vroomen. Alles wordt besloten met eene plechtige betuiging tegen zyne toehoorders, over het gewichtig woord, dat hy hun heden van Gods wege heeft toesproken, die wy, tot een staal van den preekstyl, in dezen bundel, hier nog woordelyk willen laten volgen. „Ik vrage u dan, plegtig, voor het aangezicht van den alwetenden God, vrage ik u allen af: wat zult gy nu met deze zyne boodschap doen? waar zult gy u nu heen begeven? wat zal nu uw eerste werk zyn? — Zult gy dit ernstig woord nu weder gaan verzondigen? zult gy nu, gelyk gy meermalen deedt, verstrooiing gaan zoeken, om allen indruk dien het op u moog gemaakt hebben, weder uit te wischen? .... dan roep ik u, ô rampzalig gestorvenen! die hier in het duister graf ligt, en nog maar onlangs zyt gezonken, en die met diergelyke getrouwe genademiddelen hetzelfde gedaan hebt, toen gy nog in leven waart! ik roep u tegen deze onzinnigen ten getuigen, of uwe zielen zig dit nu niet op het deerlykst beklagen, en zig om die dwaasheid verwenschen? .... getuigt, getuigt, tegen deze verharden van harte, dat zy u toch niet verder navolgen! dat zy, daar het voor hun nog het heden der genade is, zig liever door dit woord ter bekeeringe laten leiden, en alzoo hunne kostelyke, onsterfelyke zielen nog als vuurbranden uit het vuur redden!! — — Neen, M. H.! gaat nu naar uwe huizen, gaat in uwe binnenkamer, en valt in het eenzame voor uwen God neder, en bidt Hem vurig: „dat Hy deze stemme nu „aan uwe zielen heilige, en u niet loslate, voor dat „zy u tot Christus, tot zynen liefdedienst, en alzoo „van de akelige doodsvreeze tot de vaste en blyde hope des eeuwigen levens, gebragt heeft!!” — — Ziet! ik heb het u gezegd! — ik betuige heden, voor den hemel en de aarde, tegen u, dat ik rein ben van uw bloed! — wilt gy *nog niet* hooren, en verhardt gy op dit eigen oogenblik uw harte weder, weet *dit* dan; „heden over een jaar reeds, *kunt* gy, en *zal* waar- „schynlyk de een of ander uwer, zig zelve, in de „ver-

„verdoemenisfe, om *dit* misbruikt genadeuur, wanho-
 „pig vervloeken!!” — — En daar mede laat ik u dan,
 met een bloedend harte, los — en bidde voor u, en
 voor allen die my heden gehoord hebt, „ô God! veran-
 „der steenen harten in vleesch! en laat dit uw woord
 „zyn als een vuur, en een hamer, die steenrotzen te
 „morzel slaat!” Amen!”

*Neerlands lotgevallen in Kerk en Burgerstaat geduurende
 de XVIIIde Eeuw, in eene Historische Eeuw-Rede,
 geschetst en herdacht, op den 31 December 1800, in
 de Doms-Kerk der Stad Utrecht, door ANDREAS KOK,
 Predikant aldaar. Tweede Druk. Te Utrecht, by
 de Wed. J. van Schoonhoven, 1801. In gr. 8vo. te
 zamen 63 bl.*

Natuurlyk was het te verwagten, dat menig Kerkleer-
 aar, by de jongste Eeuwverwisseling, van die zeld-
 zaame gebeurtenisfe zou gewaagen, als die, ter vermel-
 ding van veele byzonderheden, voor eene gewoone
 spreekbeurt meer dan genoegzaame stoffe aan de hand
 gaf. De Utrechtsche Kerkleeraar kok nam ook die ge-
 legenheid te baate. Naa eene korte uitbreiding van den
 Text, zynde DANIEL's woorden, H. II: 21. *want hy*
verandert de tyden en de stonden, zegt hy, „eerst van
 „Neerlands Staats- en Volkgebeurenissen, en dan,
 „van de Geschiedenissen en Lotgevallen der Christen-
 „Kerk, onder ons, gedurende de Eeuw, dien (die)
 „wy nu eindigen,” te zullen spreken. Tot het eerste
 deel brengt hy vier Stukken: „Neerlands Regeerings
 „Bestuur, met de Omwentelingen, daar toe betrekke-
 „lyk.” — „De Oorlogen, Nederland aangedaan, en
 „door hetzelfde gevoerd.” — „De onderscheidene
 „Rampen en Zeegeningen, waarmede God Nederland
 „bezocht en beschonken heeft.” — „De vergely-
 „king van Neerlands toestand by den aanvang, en het
 „einde der XVIIIde Eeuw, dat wy thans beleeven.”
 In zulk eene menigte en verscheidenheid van onderwer-
 pen kan niet anders dan eene oppervlakkige behandeling
 verwagt worden. Vreemd dagt het ons, intusfchen, daar
 Do. kok van de oprichting der nutte Stichtingen in
 de Agttiende Eeuw gewaagt, dat wy de Maatschappy
Tot Nut van 't Algemeen niet vermeld vonden; eene in-

richting, welke, in zoo veele opzigten, zeer veel nuts heeft voortgebracht, vooral, om van andere voordeelen nu te zwygen, door haaren weldaadigen invloed op de verbetering der Schoolen. Immers kan de Leeraar kok niet onder de bevooroordeelden in den Lande behooren, welke, onder zotte voorwendzels, der Maatschappye geen goed hart toedraagen? — Over den staat der Kerke hier te lande heft kok zwaare treurklagen aan. Alle Gezinten zyn, volgens hem, van het oude afgeweeken, onder andere ook, zo als zyn Eerw. zich gelieft uit te drukken, *de zoogenoemde Doopsgezinden*, wien hy, egter, de getuigenis geeft, dat zy „ door schoone Schriften over „ de Zedekunde en andere Weetenfchappen veel goeds „ verricht hebben.” In 's Mans eigen Kerkgenootfchap moet het, volgens zyne manier van denken, niet veel beter gesteld zyn. Men hoore hem: „ In Duitschland „ (dus fchryft hy) wordt de Deistery openlyk geleerd: „ en, zoo God het niet verhoed; als rechtzinnige en ge- „ trouwe Opzieners van onze Kerk niet waaken; loopen „ wy het zelve gevaar. — Althans (zoo gaat hy voort) „ de Leer en Inzettingen van onze Vaderen staan by „ veelen onzer Leeraars op geen en of eenen laagen prys: „ men werkt het Ongeloof, op het minst den Remon- „ strant, (haatlyke vergelyking! staan dan de Remon- „ stranten naby de grenzen van het Ongeloof? zie MATTH. VII: 1, enz.) in de hand, door eene Zede- „ leer, die den Geest van Jesus mist; door een Euan- „ gelie zonder ziel en zonder troost; door miskenning „ en verberging van deszelfs grondwaarheden; door „ uitlegginge der Schrift, geplooid naar een mensche- „ lyk en bedorven ftelzel.” Men herinnere zich hier het Spreekwoord: *Die te veel zegt, zegt niets*. Een der drie Lofgedichten op deeze Leetrede eindigt met de volgende aanspraak aan Domine kok:

„ Uw Kruin verdient met meer, dan Lauweren gekroont!
 „ Het deftige Gelaat eens Eeuws, door zyne Jaaren,
 „ Ziet wel vernoegt: hy fchudt zyn Sneeuwblank, witte Hairen;
 „ Hy rukt uit zynen Kruin, een groote zilveren Lok,
 „ Vlegt die tot eenen Krans, voor den Eerwaarden kok!” —

De weinige invloed der menschelyke pogingen, op de bevordering der waare Gelukzaligheid en verbetering van het Menschdom. Voorgesteld in eene Leerrede, tot sluiting der Agttiende Eeuw, over Pred. I: 14-18, door G. RYK, Leeraar in de Hervormde Gemeente te Nieuwendam. Te Amsterdam, by J. van der Hey, 1801. In gr. 8vo. 30 bl.

Met genoegen hebben wy deeze Leerrede gelezen, zoo om haaren zaakryken inhoud, als om de bevalligheid van voordragt, in welken die inhoud omkleed is. De stelling, op den titel vermeld, ontwikkelt en bewyst hy, in eene reeks van byzonderheden, met eene klaarheid, die, onzes oordeels, vry algemeenen byval zal wegdraagen. Niet onze lust, maar het plan, waar aan wy zyn gebonden, verbiedt eene stukswyze ontleeding. Vooral heeft ons ook bevallen de derde Afdeeling, in welke de verstandig bemoedigende Christen door den mond van den Leeraar RYK spreekt, ter verdediginge van de tegenwoordige orde der dingen, als volmaakt berekend naar het plan der Godlyke Voorzienigheid, om de menschen op te leiden tot Deugd en Godsvrugt, en tot een ongemengd geluk in een leeven, bevryd van alle moeite en kommer. „ Zo vaak (dus „ spreekt RYK onder andere) wy den grootsten beroer der aarde, — op wiens wenk millioenen menschen vlogen, — door dezelfde koude hand des doods in het midden der roemruchtigste en schitterendste loopbaan zien aangrypen, en in het stof werpen, — die den schamelen bedelaar uit zyne armoede verlost! — moet ons dit leeren, van de nietigheid der menschen overtuigd te zyn; — maar vooral door de zucht tot zedelyke volmaaking, die alleen waare grootheid zyn kan, om dat onze bestemming de eeuwigheid is, gedreven te worden, — tot het geen ons verstand en hart alleen voldoening kan geeven, en nooit te leur stelt.”

Herinnering aan de voornaamste lotgevallen van Kerk en Vaderland, gedurende de Agttiende Eeuw, by derzelve uitgang, in een Dank- en Bid-uur; en de Nieuwe Eeuw geöpent met eene Leerrede, over onzen thans bedenkelijken toestand; door N. SCHOTSMAN, Predikant. Derde Druk. Te Sneek, by C. van Gorcum, 1801. In gr. 8vo. 56 bl.

Eene oppervlakkige opgave van de voornaamste, zoo voor- als nadeelige lotgevallen in de Kerk en in den Burgerstaat, gevolgd van etlyke even oppervlakkig behandelde zedelyke gevolgen uit het voorafgaande — is de inhoud der eerste Leerrede. Meer bewerkt is de tweede Leerrede, hoewel dezelve niets nieuws, of 't geen niet reeds dikmaals gezegd is, bevat. In de gedaante eener Biddagspredikatie, schetst SCHOTSMAN de opkomst, den bloei en den tegenwoordigen vervallen toestand van ons Vaderland, met aanwyzing, hoedanig Neerlands Volk, onder de tuchtigende hand des Allerhoogsten, zich te gedraagen hebbe. De zulken, die in de leiding van 's Mans gedagten behaagen vinden, zullen vooral de laatste Leerrede met stigting leezen.

Leerrede by den aanvang der Negentiende Eeuwe, uitgesproken in de Amstel Kerk, op Donderdag avond, den 1 January 1801, over Psalm CXLV: 13, door JACOBUS RYSDYK TAKENS, Predikant te Amsteldam. Te Amsteldam, by J. Vriese en J. A. Swalm, 1801. In gr. 8vo. 36 bl.

Jehovah's Opperheerschappy verduurt alle de wentelende eeuwen, en wisselende levenszyden, en is in die alle even zeer op te merken — deze is de stelling, welke, naa eene korte opheldering van de Textwoorden, de Eerw. TAKENS zich ter taake heeft voorgesteld. Zeer geleidelyk en regelmatig worden de bewyzen, ter stavinge van die stelling, ontleend, deels uit den aart en de natuur der Gods-regeeringe, voor zoo veel ons van dezelve iets bekend is — deels uit de daadelyke proeven, die zich van agteren opdoen. Zie hier iets uit de laatste Afdeeling, waar van het afschryven ons niet zal ver-

verdrieten, en 't welk ter proeve van 's Leeraars niet onbevalligen styl zal dienen. „Wat is 'er, (zoo spreekt „zyn Eerw.) zints de Schepping der Waereld, tot op dit „oogenblik, al op onzen aard-bol gebeurd? Ongeveer „57 en eene halve eeuw verliepen 'er. Hoe veele om- „wentelingen? welke geweldige botsingen? hoe menige „Volken, Ryken en Staaten gingen op en onder? wel- „ke verwoestingen richtten, in elke eeuw, nu hier, dan „ginds, de bloedigste oorlogen aan? met hoe veele „rede mag de geschiedenis van het menschdom, over „het geheel beschouwd, helaas! eene geschiedenis van „vernielende oorlogen heeten? hoe vaak dreigde, nu „hier, dan daar, alles door wanorde 't onderst boven „te keeren? welke tegenstrydige belangen wierden door „de menschlyke geslachten gekoesterd? hoe zeer woel- „den de driften, als onstuimige waterhoofsen, tegen el- „kanderen, in? welke verschriklyke gevolgen deden „derzelver uitbarstingen gevoelen? hoe veele slachtof- „fers wierden, van tyd tot tyd, door akelige pesten „weggesleept? . . . hoe veel zou ik hier nog by kun- „nen voegen? . . . En nog heerscht, niettegenstaande „dit alles, dezelfde orde. Heure wyziging moge ver- „anderd zyn; zy zelve is echter, door heel de Schep- „ping, nog even zichtbaar, nog even verwonderlyk. „Ondanks alle verwarringen, ondanks alle tegenwry- „tingen, blyft de heerlykheid der Eeuwige Majesteit „zegevieren, en handhaaft deze zich, tot op dit oogen- „blik, in alle ontelbaare byzonderheden. *De hand des „Heeren* was steeds het opschrift op alle de uitkoom- „sten der dingen. Schepselen-heil, menschen-geluk, „menschen-verbetering, bleeken allerwege de billyke „en gunstige bedoelingen te zyn van Hem, die zich *niet „verre van een' iegelyk' van hun* vertoonde.” Gelyk dee- ze proeve aangaande het verstand en den goeden smaak, zoo doet ons het toepasselyk gedeelte deezer Leerrede aangaande het hart van den Eerw. RYSDYK TAKENS de gunstigste gedagten voeden. Wy herinneren ons by dee- ze gelegenheid 's Leeraars leezenwaardige Verklaaring over den *Brief aan Filemon*, en het aanpryzende ver- slag, door ons van dezelve gedaan.

De drie Oordeelen Gods, David ter keuze voorgesteld, In eene Boet- en Biddags-Leerrede, in Vrankryk gedaan, in het Jaar 1662, door PIERRE DU BOSC. Uit het Fransch vertaald. Te Amsteldam, by W. Brave, 1800. In gr. 8vo. 89 bl.

J. G. THIN VAN KEULEN, die, voor eenige jaaren, zyne Landgenooten met de Leerredenen van PIERRE DU BOSC, over den Brief aan de Efezeren, in 't Nederduitsch overgebracht, onthaald heeft, is ook Vertaaler en Uitgever van deze Boet- en Biddags-rede, in den jaare 1662, te Caen, eene bekende Koopstad in Vrankryk, (alwaar toen eene zeer talryke en bloeiende Hervormde Gemeente bestond,) door dien eerwaardigen Man, vervolgens, nadat hy uit Vrankryk verjaagd was, Leeraar in de Walsche Gemeente te Rotterdam, uitgesproken.

„Men moet,” zegt de Vertaaler in het Voorbericht, „deze Leerrede beschouwen en beoordeelen naar den tyd, waarin dezelve is uitgesproken; en, wanneer men dan, daarin, zoo veele schoone trekken, sterke schilderingen, en natuurlyke vergelykingen aantreft, zal men zich verwonderen, dat 'er, anderhalve eeuw geleden, zoo fierlyk en krachtig gepredikt wierd.” En van dien kant beschouwd, heeft deze Leerrede in de daad veele verdiensten. Over de letterlyke verklaring van den text, zullen welligt kundige en nadenkende Bybelleezers het niet ten vollen eens zyn met den Prediker, en nog veel minder met deze en gene gevolgtrekkingen, die hy 'er uit afleidt, en toepast op de toenmaalige omstandigheden van Vrankryk, al is 't ook, dat de uitkomst aan 's Mans gedaane voorspellingen, in meer dan een opzicht, heeft beantwoord. Wy achten de vertaaling van dit stuk in dezen tyd geenzins overtollig, al ware het alleen, om tot eene bydrage, tot de geschiedenis van den Godsdienst in Vrankryk, voor omtrent anderhalve Eeuw, en van den leer- en preek-trant in dien tyd, te dienen. Ook heeft DU BOSC, in deze Boet- en Biddags-rede, verscheidene allergewigtigste waarheden gezegd, die niet te dikwyls herhaald kunnen worden; vooral wanneer zulks geschiedt op zulken nadrukkelyken toon, en met dien verstandigen ernst, waarmede de

deze voortreffelyke Redenaar gewoon was te prediken. De Vertaaler schynt den inhoud dezer Boetpreek inzonderheid te willen toepasfelyk gemaakt hebben op de tyden, welke wy beleeven, waarin de geduchtste oordeelen Gods op de aarde, en byzonder in ons waerelddeel, zyn: waaromtrent wy alleen aan onze meermaalen gemaakte aanmerking erinnern, om over volksrampen, en de doeleinden der Voorzienigheid met dezelve, met alle omzichtigheid te oordeelen.

Aan den Schryver der Aanmerkingen, in de Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek, IVde Deel, No. 2. over myn Werkje, genaamd: Myne Offerande aan het Vaderland, door AGATHA DEKEN. Te Leyden, by D. du Mortier en Zoon, 1800. In gr. 8vo. 78 bl.

De lang bekende Schryfter van een Stukjen, voort twee jaaren, onder den titel van *Myne Offerande aan het Vaderland*, in 't licht gegeven, en ook toen door ons met lof aangekondigd (*), is niet wel te vrede over de beoordeeling van haar Werkjen door de Schryvers der *Nieuwe Vaderlandsche Bibliotheek*, die haar, zoo zy zegt, op eene woeste, wilde, en allerbillykste wyze, veroordeeld, grievend beleedigd en onzinnig gelasterd, haar geloof aan leerstellingen, die haar altoos heilig waren, en altoos dierbaar blyven zullen, betwist, en daarentegen gevoelens, die zy zelve, met allen moed en yver, heeft bestreden, en oogmerken, waarvoor haar hart te rug heeft, aan haar toegekend hebben.

Na eene aanmerking, over de weinig edelmoedige inleiding der beoordeeling, te hebben laten vooratgaan, brengt zy de beschuldigingen, tegen haar ingebracht, tot de vyf volgende hoofdpunten. 1. Ik geef niets toe aan de doldriftigste heethoofden, die immer de Hervormde Kerk ontluisterd hebben. 2. Myne aanspraak aan de Voorstanders van de Leer der Dordsche Vaders is meer dan onbescheiden; zy is eigenlyk eene kwaad-aartig juichende bespotting der Hervormden, over de berooving NB. van *hunne Eigendommen*. 3. Dit schyn ik

(*) *Letteroef.* voor 1799, bl. 591.

ik zelve gevoeld te hebben, vermids ik een pleister op de door my toegebragte wonde zoek te leggen. 4. Myne aanspraak aan die myner Medechristenen, die met my meer eenstemmig denken, maakt een zonderling contrast met de eerste, en is, over het geheel genomen, zoo gemaatigd, zoo zacht, zoo *lief* en zoo christelyk, en zoo *boterachtig malsch*, als de eerste scherp verwytend en bitter is. 5. Myne aanpryzing tot het Christendom strekt zich *alléén* uit tot dat gedeelte van hetzelfde, 't welk het *geluk* heeft, aan my te *bevallen*, terwijl ik my *vriendelyk excuseer* van de waarheden, die JEZUS gepredikt heeft, te gelooven. Het is toch de Zedeleer van het Euangelium *alléén*, welke ik aanneem; met deszelfs Leerstellingen heb ik niet noodig.

Op alle deze beschuldigingen verantwoordt zich AGATHA DEKEN, op een toon, die wel niet in 't onbescheiden valt, maar desniettemin de warme geestdrift, welke haar bezielt, en de leevendigste bewustheid van de goede zaak, die zy in gemoede meent voor te staan, allerduidelijkst kenmerkt. Zy beklaagt zich allerernstigst over de onrechtvaardige, trouwlooze en kwaadaartige misduiding haarer oogmerken en gezegden. Zy erkent, een voorstandster van burgerlyke en godsdienstige vryheid, en de tegenwoordige orde van zaaken, met geheel haar hart, toegedaan te weezen, en, uit dien hoofde, de klachten over 't gevaar van den Godsdienst, omdat de Leeraars der voormaals heerschende Kerk niet langer uit 's Lands kasse zullen betaald worden, geenzins te kunnen billyken, maar, wel verre van de voorstanders der Dordsche Kerkleere, in hunne ongelegenheid, te hebben willen bespotten, of derzelver leerbegrippen in een haatlyk licht te plaatzen, alleen ten oogmerke gehad te hebben, om in 't oog loopende, en, in 't woord van God, meest en sterkst veroordeelde ondeugden van derzelver voorstanders aan te tasten. Zy heeft niet gezyverd tegen de Dordsche Leere, maar die veeleer in 't gunstigst licht doen voorkomen, en zich alleen met moed verzet tegen kerkelyken hoogmoed en heerschzucht, tegen oproerkraaiers en twiststookers, en tracht nu haare deswegens ontboezemde klachten, met allen ernst, vol te houden. 't Geen zy hieromtrent, en verder, tot verdediging van haar Christendom, en in 't werk gestelde vuurige poogingen, om hetzelfde te helpen staande houden, te berde brengt, verdient gelezen

zen te worden. De bescheidene Leezer oordeele dan tusfchen haar en den beoordeelaar haares werks. Wy zouden ons niet gaarne in dien twist mengen, en nog minder de beslissing van het gerezen verschil ons aanmaatigen.

Historische en Letterkundige Avondftonden, ter ophelderinge van eenige Zeden der Nederlanderen; byzonderlyk in derzelyer daaglyksch en huislyk Leeven; en van den stand der Nederduitsche Dichtkunde, zedert de vroegfte tyden, tot aan het begin der zestiende Eeuwe. Doormengd met eene opgaave van, hier te Lande gevondene, maar nog niet beschreevene, Romeinsche Overblyfzelen: enz. Uit oorspronglyke Stukken en de beste Schryvers, met bygevoegde Afbeeldingen, te saamengefteld, door Mr. HENRIK VAN WYN. Te Amsterdam, by J. Allart, 1800. In gr. 8vo. In twee Boeken, te zamen, met den Bladwyzer, 568 bladz.

In een kort Berigt voor het Register op de Byvoegfels en Naleezingen van WAGENAAR'S Vaderlandsche Historie, beloofde de in onze Vaderlandsche Gefchiedenissen en Oudheden doorkundige VAN WYN deeze *Historische Avondftonden* (*). In eene Voorreden aan zyne *Letterminnende Landgenooten*, geeft hy te kennen, dat dit Werk „merkelyk kleiner is, dan het, naar zynen eerften aanleg, zyn moest.” Van deeze Voorreden zullen wy een gedeelte overneemen, als gefchikt om den Leezer, zo met de reden hiervan, als met het oogmerk en den inhoud des Werks, eenigzins bekend te maaken.

„Myn voorneemen,” zegt de Schryver, „was geweest, U van de voornaamfte *Zeden en Gebruiken*; „waaronder, byzonderlyk, *Konften en Weetenfchappen*; „met één woord, van het *Daaglyksch en Huishoudelyk* „*Leeven* onzer *Voorvaderen*, in den uitgestrektsten zin, „en *sedert de vroegfte tyden af, tot aan de zestiende* „*eeuwe toe*, eene, zo veel my mooglyk, *volleedige be-* „*fchryvinge* te geeven; waar toe ik, door een lang en „aanhoudend leezen en uittrekken der oudste en beste, „in-

(*) Zie *Alg. Vaderl. Lettervef.* voor 1799, I St. bl. 233.

„ in- en uitlandfche , Historie-Schryveren , my vleide,
 „ vry goeden voorraad te hebben vergaderd. Doch de
 „ overweeging , dat een Werk van dien aart . . . tot
 „ eenige Boekdeelen ftondt uit te loopen , welker ver-
 „ tier men , aan de Pers , begreep , in deeze tyden , be-
 „ zwaarlyk te zullen weezen , gaf . . . . . eene andere lei-
 „ ding aan myn Plan , deedt my flegts eenige van de
 „ bovengemelde punten uitkippen en , eindelyk , deeze
 „ *Historifche en Letterkundige AVONDSTONDEN* , tot *den*
 „ *Deel* , vervat in *twee Boeken* , bepaalen.

„ Behalven eenige , ingemengde , Uitweidingen . .
 „ zult Gy , in het *Eerfte Boek* , byzonderlyk aantreffen
 „ I^o.; ten aanzien der algemeene *Zeden* ; eene nieuwe
 „ *Nederduitfche Vertaalinge* van C. TACITUS , over de
 „ *Zeden der Germaanen*. Voorkomende , van bl. 45—101.
 „ II°.; ten aanzien der *Konften en Weetenschappen* ;
 „ eene SCHETS van den *ftand* der NEDERDUITSCH
 „ *DICHTKUNDE* , *federt de vroegfte* , byzonderlyk de *Fran-*
 „ *kifche* , *tyden* , *tot aan het begin der zestiende Eeuwe*.
 „ Te vinden , bl. 169—368.

„ En , in het *tweede Boek* ;
 „ Wederom nopens de algemeene *Zeden* ; een SCHETS
 „ van de *Woonplaatsen* , het *Voedsel* , de *Vermaaken* en
 „ de *Kleeding onzer vroege Nederlanders* , binnen het
 „ bovengemelde tydperk . . . . .”

De Schryver geeft vervolgens reden van zyne keuze en wyze van behandelinge , eindigt daarop zyne Voorreden met de volgende , ongetwyffeld voor elken Liefhebber van de Zedelyke en Letterkundige Gefchiedenis onzes Vaderlands aangenaame , woorden :

„ Met dit alles , kan myn Werk niet zonder feilen
 „ zyn. Leest en leert my ! Indien Gy deezen arbeid
 „ voor lief houdt ; zo als zy [hy] my was , om dat ik
 „ ze [hem] voor U deedt [deed] ; zal het my , veelligt ,
 „ aanmoedigen , om dit deel myner Letteroeffeningen ,
 „ deeze Schetsen (want ik geeve het voor geene vol-
 „ leedige Historie) , voort te zetten. In allen gevalle ,
 „ zal ik my troosten , zo zy mogen dienen tot een' *Leg-*
 „ *ger* voor de kenniszoekende Nakoomelingschap.”

Hartlyk wenschen wy dat de geëerde Schryver genoegzame aanmoediging vinde om voort te gaan. Weinige menschen in ons Vaderland zyn voor deeze taak zo wel berekend , het zy men fchrander doorzicht , verzamelde kundigheden , of ruimte van vryen tyd in aan-
 mer-

merking neeme. Dan tevens hoopen wy op de uitvoering van des Schryvers voorneemen, gemeld in het boven aangehaalde Berigt, om, op deeze Historische Avondstonden, te doen volgen zyne breedere Byvoegfels en Aanmerkingen op de tien laatste Deelen van WAGSNAAR'S *Vaderlandsche Historie*.

Eer wy verder gaan, moeten wy zeggen, dat het Werk is ingericht by wyze van Zamen spraaken, tusfchen VOLKHART, REINOUT en ALEID. De eerste vertoont duidelyk den Schryver zelve; de twee anderen zyn een paar deugdzaame en letterlievende Echtgenooten, oude Vrienden van VOLKHART, maar verre van hem te evenaaren in kundigheden. VOLKHART is hier dus meest Spreker; de anderen, leergraage en opmerkzaame Toehoorders, lokken hem uit door hunne vraagen, en maaken nu en dan eene gepaste aanmerking.

By het geen wy reeds uit de Voorreden hebben aangehaald, zullen wy iets voegen uit het slot des Eersten Boeks: het eene met het andere zal den Leezer eenig denkbeeld geeven van deszelfs inhoud. Op bladz. 365 besluit VOLKHART zyne aanmerkingen met te zeggen: „ Ik zal, hier, onzen [onze] opgenoomen taak eindigen.” Waarop REINOUT antwoordt: „ Wy zyn 'er u dankbaar voor. Zo ik my [niet] bedriege, hebben wy 'er, „ onder anderen, uit geleerd: dat de Germaanen; en „ dierhalven ook de Batavieren, Caninefaaten, enz.; „ even als andere oude Volkeren, van de vroegste tyden „ af, vóór en na TACITUS, moeten begreepen worden „ de Vaderlandsche Dichtkunst geoeffend [te] hebben: „ dat het, egter, geensints is uitgemaakt, of hunne Dichters den naam van *Barden* droegen, met welken de „ oudste Schryvers veel eêr *Gallische*, dan *Germaansche*, „ Dichteren bedoelen: dat 'er van de *Batavische* tyden; „ loopende tot in de *vyfde* eeuw; geene Gedichten in „ de moedertaale bekend, laat staan overig, zyn: dat „ men, onder de opgevolgde *Frankische* Regeeringe, „ geen gewag van foortgelyke Gedichten, in de *Nederlandsche* Gewesten, ontmoet, vóór de *agste* eeuw, „ we, in welke laatste, van *Friesche* Gezangen gesproken wordt: dat, van de *negende* eeuw af, eene diepe „ stilzwygenheid, nopens de *Nederduitsche* Gedichten „ of berymingen, plaats heeft, tot in de *dertiende*; „ wandeer men, naamlyk, met u, de Chronyk van KO-

„ LYN,

„ LYN, voor geene egte waar aanziet (*): dat men den
 „ staat onzer Dichtkunde, in dat tydvak, best schynt
 „ te kunnen opmaaken uit dien der, met ons, in taal
 „ en zeden, naast overeenkoomende verdere *Germa-*
 „ *nische*, dat is *Oost- en West-Frankische*, Volkeren, in
 „ diervoege, dat, van de meergezegde *negende* tot aan
 „ de *dertiende* eeuw, onze dichtsmaak meest met dien
 „ der *Hoogduitschers* of eigenlyke *Oost-Franken*, doch,
 „ federt de *twaalfde*, ook byzonderlyk met dien der oor-
 „ spronglyke *West-Franken*, d. i. *Franschen*, zal ge-
 „ strookt hebben: dat wy, in de *dertiende* en het be-
 „ gin der *veertiende* eeuw, vry veele en vry goede
 „ Dichters, naar maate van die tyden, hebben ge-
 „ had, voornaamlyk ten aanzien van *Godsdienstige*,
 „ *Natuur- en Zedekundige*, *Historische* en *Romanes-*
 „ *que* stoffen; Dichteren, die, deels, oorsprong-
 „ lyk schreeven, deels, het gedichte in andere talen
 „ navolgden, en van welker, nog overige, Werken gy
 „ ons eenige opgaave gedaan hebt, zo als ook van die
 „ der twee volgende eeuwen: dat, ondertusfchen, in
 „ die twee volgende, d. i., reeds in de *veertiende* en
 „ *vyftiende*, eeuwen, zo door de rampen der tyden,
 „ als door het overgaan van 's Lands bewind in het
 „ Huis van Bourgondie, de Nederduitsche Dichtkunde
 „ in bloei en zuiverheid van taal is verzwakt gewor-
 „ den, maar, dat zy, op het laatste der 15de eeuw,
 „ weder in kragten begon toe te neemen: dat van onze
 „ dichterlyke Kamer- of Toneel-Speelen u geen vroe-
 „ ger bewys is voorgekoomen, dan op het laatste der
 „ *veertiende* eeuw, schoon men dezelve, misfchien,
 „ eenen hooger en ouderdom mag toekennen: dat sommi-
 „ gen der vroegste Speelers *Spreekers* gezegd wierden,
 „ door welk woord men, ten minsten in 't vervolg, ook
 „ de *Rhetorykers* aanduidde, welker oorsprong gy uit
 „ onze vroegere inlandfche Dicht-gezelschappen aflegde
 „ [l. afleidet], doch welker benaaming u toefcheen,
 „ hier te Lande, meest federt de Bourgondifche tyden,
 „ in zwang te zyn gekomen.”

De Dichters, van welken gesproken werd, en wel-
ken

(*) De Schryver toont, ondertusfchen, dat 'er geene voldoende redenen zyn, om ALKEMADE van dit bedrog te beschuldigen. Zie zyne leezenswaardige aanmerkingen daarover, bladz. 139—164.

ken REINOUT bedoelt, zyn: de Opsteller eener Overzettinge van den gantschen Bybel in Duitsche Dichtmaat, ten tyde van LODEWYK den Vroomen, wiens werk sommigen meenen nog voorhanden te zyn, terwyl anderen twyffelen, of het ooit bestaan hebbe, bl. 200 env.; OTFRID, berymer van den voornaamsten inhoud der vier *Euangelien*, bl. 208 env.; de Dichter van een Lied, ter eere van LODEWYK den III, Koning der West-Franken, bl. 222 env., allen tot de *negende* eeuw behoorende. In de *twaalfde* eeuw (de *tiende* en *elfde* leveren niets op) begon de Hoogduitche Dichtkunde het hoofd weder op te beuren uit de laagte, waartoe zy vervallen was, en leverde verscheiden leezenwaardige stukken der *Schwabische* Dichteren, bl. 232 env.; doch onze Nederduitche niet voor de *dertiende*, omtrent welker helft verscheidene opgeteld worden, bl. 261 env. Wat laater schreef JACOB VAN MAERLANT, van welken uitvoeriglyk gehandeld wordt, zynen *Rymbybel*, en *Spiegel Historiaal*; MELIS STOKES, of wie hy geweest zy, zyne *Rymchronyk*, en JAN VAN HELU de zyne, gelyk ook van Maerlant zynen *Wapen Martyn*, waaruit, gelyk ook uit sommige anderen, eenige staaltjens worden opgegeven, bl. 261—297 (*). — Indien ons bericht niet te wyd zal uitloopen, kunnen wy den Schryver in alles niet volgen, maar moeten den Leezer tot het Werk zelve wyzen. Een enkel woord moeten wy, evenwel, zeggen van den Roman KAREL en ELEGAST, die, geschreven omtrent het einde der 13de of het begin der 14de eeuw, gedrukt werd in het jaar 1478, en waarvan, zoveel men weet, thans slechts één exemplaar voorhanden is, berustende tegenwoordig in de Verzameling van den kundigen Mr. J. VISSER, te Utrecht. Het ontwerp van dien Roman is, buiten tegenspraak, misfelyk genoeg. KAREL de Groote ontvangt, in den droom, door eenen Engel, het zonderlinge bevel, om *uit steelen te gaan*, en de uitvoering daarvan geeft aanleiding tot de ontdekking van een verraad tegen hem gesmeed door

(*) Hartlyk wenschen wy, dat de Heer VAN WYN den Vaderlandschen Leezer nog eens moge verplichten met de uitvoeringe van zyn voorneemen, om eenige in het duister schuilende, of by weinigen bekende Stukken der Oudheid, met zyne Aantekeningen verrykt, in 't licht te geeven. *Rec.*

door EGGERIK, den Man zyner Zuster, en tot herstelling van ELEGAST, die, t'onrecht in zyne ongunst vervallen en van alles ontbloot, zich thans met rooven moest geneeren. De Schryver geeft eenige staaltjens van de schryfwyze, waaruit de waarheid van zyn zeggen (dat dezelve „op eene vry ongedwongene en gemaklyke wyze is berymd en gesteld”) duidelyk blykt. Inderdaad, de versen komen ons vloeiender voor, dan de meesten van dien tyd, en het stuk zoude uit dien hoofde wel eenen nieuwen druk waardig zyn. Op bl. 311, reg. 24, meenen wy hier eene druk- of schryffteel ontdekt te hebben, en dat, in plaats van ELEGAST, staan moet EGGERIK, als zynde deeze de uitdaager in het tweegevecht, waarvan gesproken wordt. Op bl. 310, reg. 23, keert ELEGAST „naar *sinen Dan*, d. i. (zegt de Hr. VAN WYN) het Woud, waar hy zig ophieldt.” Maar zoude *Dan* niet eerder een *hol* of eene *spelonk* zyn? Deeze is nog de betekenis van het Engelsche *Den*, en onze Schryver erkent (II Boek, bl. 81) „dat de klinkletters by de Ouden wisselletters zyn.” Op bladz. 318 env. is eenig verslag van LODEWYK VAN VELTHEM en van deszelfs *Spiegel Historiaal*, gelyk ook bl. 326 env. van *Die Dietsche Doctrinael*, geschreven in 1345.

„ een Boeckxyn
„ Dat, te voren, lach in *Latyn*.

„ en 't geen, naar 't oogmerk des Maakers, moest „ strekken tot algemeene *leeringe*,” doch, zonder genoegzaamen grond, somtyds aan JACOB VAN MAERLANT wordt toegeschreven.

Anderen gaan wy voorby, om ook nog iets van het Tweede Boek te kunnen zeggen. Na eenige voorafpraak vinden wy hier bladz. 6 env. een tamelyk uitvoerig bericht van *eene metaalen hand*, in het jaar 1771 opgegraven uit den grond, daar, weleer, de Burg aan de Delfsche Vliet plagt te staan. Verder wordt kortlyk gesproken van de Romeinsche, Germaansche en Frankische Burgen en Vestingen; van de onderscheiding van 's Lands ingezetenen, zedert der Franken overwinning tot in de elfde of twaalfde eeuw, in slechts twee standen, der *Geestlyken* en der *Vryen* (uit welke laatsten de hoogere en lagere *Adel* bestond, of vervolgens ontstond), terwyl alle de overigen (bl. 34)

„ in

„ in perfoon en goederen, ten minften in één van beiden, in meer of minder opzigt, behoorden aan de bovengemelde ſtaaten van menſchen, in welker handen „ alle landgoederen . . . beruſteden.” By welke gelegenheid de Schryver ook ſtaalen bybrengt van de verachtinge, waarin de Dorpelingen, in die tyden, gehouden werden. 'Er wordt vervolgens gehandeld van de opkomst der Steden; waaromtrent wy leezen (bl. 41.) „ Onze oudſte, nog overige, Stedelyke privilegien . . . „ reiken, voor zo verre ik my herinnere, niet verder „ dan tot het begin der twaalfde eeuw, in Friesland, „ toen *Slavere* . . . zig in 't bezit derzelven bevond.” Waarby dan aangehaald wordt SCHWARTSENBERG's *Charterb. van Vriesland*, I D. bl. 125. Dit ſchynt met eenige overhaaſting geſchreven; het moest zyn bl. 71, alwaar een Privilegie voorkomt van Koning HENRIK (naderhand Keizer HENRIK de V) van het jaar 1118, waarin ook vroegere rechten van die van Stavoren bekrachtigd worden. Het Stuk op bl. 125 is veel laater, van FLORIS den V, Graave van Holland, en van het jaar 1292; dus van het einde der dertiende eeuw.

Gaarne zouden wy onzen Leezeren iets mededeelen over het vroege aanzien en vermogen der Burgeren, zo in Vlaanderen (waarvan op bl. 45 een merkwaardig ſtaaltjen wordt gegeven) als in andere der Nederlandſche Geweſten, indien wy niet de weinige ruimte, welke ons overſchiet, nog tot eenige andere aanmerkingen moeſten beſpaaren. In de aantekening op bladz. 52 wordt geſproken van „ de *Somme le Roi*; een Boek, „ dat JAN, Heer van Brederode, in 't begin der vyftien- „ de eeuw, onder den naam van *Conincs Summe*, ver- „ taalde,” en daaruit eene plaats aangehaald, welke de Schryver met reden „ zeldſaam” noemt, en waarvan het begin dus luidt: „ *Job ſeit, dat des Menſchen leven, „ op aarde, is als Ridderſcap en Burgerſcap.*” De Hr. VAN WYN betuigt deeze plaats by JOB, zelfs in de uitgaave van 1478, te vergeefs gezocht te hebben. Wy vermeeten ons niet, ze met zekerheid te kunnen aanwyzen. Evenwel giſſen wy, dat, miſſchien, de Schryver het oog mag gehad hebben op JOB VII: 1. Daar heeft de *Vulgata*: *Militia est vita hominis super terram: et sicut dies mercenarii, dies ejus.* — Dat, in de middel-eeuwen, *Miles* eenen Ridder, en *Militia* Ridderſchap betekende, is bekend genoeg. Maar hier by JOB de Bur-

gerschap te vinden heeft meer zwaarigheid. In de gemelde eeuwen betekende *Mercenarius* eenen Koopman of uitventer van kleine waaren, waarvan, of van *Mercerius*, het Fransche *Mercier* of *Kramer*. Zie DU CANGE *in voce*. Zoude JAN van Brederode, of de oorspronkelijke Schryver van de *Somme le Roi*, ook hierop gedacht hebben? Dit zoude niet kwalyk strooken met het geene hy vervolgens zegt: „*Die Burgher denct om syn comanscap, en om syn winninge, en dat eynde synre meninghe is, dat hy ryc mach worde, en geert in syn leuen.*”

Men vindt vervolgens veele byzonderheden over de levenswyze onzer Voorouderen, by welken, voor de Spaansche Beroerten, de weelde, spilzucht en slechte zeden al zeer hoog waren geklommen; zie bl. 149 env. maar inzonderheid bl. 69 env. en aldaar des Schryvers aanmerkingen. — Niet minder vreemd, dan het ALEIDE was, zal het veelen zyn, dat men toen „*Zehonden, Bruinvischen, Meerzwynen, Walvischen en Bevers* aan den disch der voornaamste Lieden ontmoette.” De Schryver merkt aan, bl. 77, dat, mischien, „*drooger vleesch 'er mede doorregen wierd.*” Zoude het daar toe, by andere visch, ook in de vasten gediend hebben? Men was in die tyden voor zwaare en vette spyzen (bl. 76) en mogt in de vasten geen varkenspek gebruiken. Mischien vulde men dit aan met vischpek. In de aantekening op bl. 79 vinden wy uit de *Graaflyke Rekeningen* aangehaald: „*Item, tegen der Vaste, prouiane van Zehonden maken.*”

Bladz. 97, van den eetenstyd onzer Voorouderen spreekende, zegt de Schryver, in de Aantekening: „*Zelfs nog in het begin der zeventiende eeuw, at men, meest, om twaalf uren, enz.*” Mischien aten sommigen nog vroeger, ten minsten wy herinneren ons een versje van den Ridder CATS, hetgeen aanleiding geeft om dit te denken.

Dit is uw les,
Staat op te zes;
En eet ten tien:
Her zál u dienen.
En weer te zes,
Zo trekt uw mes;
En slaapt ten tien;
Het zal u dienen.

Over

Over de Kleeding, tot in de Vyftiende Eeuwe, is de Schryver taamelyk breedvoerig. Doch wy kunnen hem hierin niet volgen.

De nieuwe Vertaaling van TACITUS, *over de Zeden der Germanen*, is ons doorgaans naauwkeurig voorgekomen. Omtrent eenige aanmerkingen, welke wy onder het leezen maakten, zyn wy niet zeker genoeg om ze hier plaats te geeven.

Achter het Werk vindt men eene lyst van *Verdriete Drukfeilen*. De Schryver zal het niet kwalijk nemen, dat wy 'er de volgende byvoegen. Bl. 34, reg. 13, staat CNEJUS l. CNEUS: want zo wordt die naam gespeld. Bl. 40, r. 3. v. o. staat *laatst* l. *eerst*. Bl. 301, r. 3. v. o. staat REINOUT l. VOLKHART. Of het Friesche Dorp, gemeld bl. 175, r. 7. v. o. oudtyds *Holwerden* genoemd wierd, beslissen wy niet: maar tegenwoordig is de naam *Holwerd*.

Geschiedenis van America, door WILLIAM ROBERTSON, D. D. Opperste der Edenburgsche Hoogeschoole, en 's Konings Geschiedschryver van Schotland. *Vde Deel. Uit het Engelsch vertaald. Te Amsterdam, by J. W. Yntema en Comp., 1801. In gr. 8vo, 220 bl.*

Bekend is, uit de Voorreden van Dr. ROBERTSON, geplaatst voor diens *Geschiedenis van America*, welker vertaaling in den Jaare 1778 te voorschyn tradt, hoe wydstrekkend, ten aanziene van dat Werelddeel, 's Geschiedschryvers oogmerk ware, en teffens hoe de Oorlog, tusschen de *Noord-Americaansche Volkplantingen* en het Moederland gereezen, hem bewoog tot eene gedeeltlyke uitgave, een Verslag behelzende van de Ontdekking der *Nieuwe Wereld*, van den voortgang der *Spaansche Wapenen* en hunne Volkplantingen in dat Werelddeel. — ROBERTSON betuigde: „Ik wagt, met „de bekommering eens goeden Burgers, tot dat deeze „gisting bedaare, en een geregeld Staatsbestuur daar „vastgesteld worde, en dan zal ik op nieuw de hand „staan aan dat gedeelte myns Werks, waar van ik „reeds een gedeelte af heb.” — Een geregeld Staatsbestuur heeft daar plaats gegreepen; doch niet overeenkomstig met de verwagting en den wensch des Hoogleeraars, die, blykens het Berigt, hem betreffende, door den *Neder-*

derduitschen Vertaaler, aan 't hoofd daar van geplaatst, eene Kenschets diens Geschiedboekers behelzende, de Koningsparty toegedaan was.

Weinig gronds, om iets, de *Engelsche* Volkplantingen in dat Werelddeel betreffende, te verwagten, deedt zich op; het verloop van Jaaren verminderde de waarschijnlijkheid, en 's Mans dood scheen alle hoop af te snyden. „Verhinderingen van veelerlei aart,” vermeldt 's Geschiedschryvers Zoon, „liepen zamen, om hem „in 't volvoeren van dit plan te belemmeren.” Groote kans was 'er, dat men nimmer iets van dat in voorraad bewerkte onder het oog zou krygen; dat het met veele andere Schriften, die Dr. ROBERTSON, geduurende eene lange ziekte, der vlamme opofferde, daarin mede verteerd zou zyn. Dan gelukkig vondt zyn Zoon het thans uitgegeevene gedeelte der *Geschiedenisse van Britsch America* voor dat verdelgend lot behoed; het lag geheel met ROBERTSON's eigen hand afgeschreeven, en naagezien met zo groot eene naauwkeurigheid, als eenige zyner Handschriften ooit zynen Zoon onder de oogen kwamen.

Dank hebbe die Zoon, dat hy, naa ingenomen raad van eenigen dier Vrienden, welke zyn Vader te meermaalen over de uitgave zyner Werken raadpleegde, dit *Fragment*, waardig en belangryk in zichzelf, en niet minder dan eenig Werk, door zynen Vader het Publiek medegedeeld, in de wereld zondt, geheel zodanig als het uit de pen des waardigen Mans gevloeid was. — Dit Voorberigt des Zoons, door den Vertaaler geheel geplaatst, verzekert ons van de Egtheid; van zo veel aanbelangs in het tegenwoordige geval, en ter voorkoming van allen vermoeden, of men misschien 's Mans aanpryzenden Naam misbruikte, om het werk van eenen anderen vaardig aan den man te helpen.

Dan, behalven dit uitwendig getuigenis voor de Egtheid, draagt het inwendige blyken genoeg, om het voor niemands Werk te erkennen, dan dat des Mans, wiens Geschiedschriften, en in 't oorspronglyke, en in de veelvuldige Vertaalingen, zo groot eenen opgang maakt, en hem eene eerste plaats onder de Geschiedschryvers der nu onlangs afgelopen Eeuwe gegeven hebben. Welkom moet het onzen *Nederlandschen* Lezers weezen, en te meer, daar de Eerw. PETRUS LOOSJES ADZ., die ons de vertaaling der vorige vier

Dee-

Deelen schonk , en de vertolking bearbeidde van ROBERTSON'S *Geschiedenis van Schotland*, alsmede van het *Geschiedkundig Onderzoek, wegens de Kennis, die de Ouden van Indie hadden*, te midden eens overvloeds van bezigheden, voor zyne vast klimmende jaaren, niet aarzelde, om aan het verzoek, ter vertaalinge deezes Werks, te voldoen.

's Geschiedschryvers Zoon noemt 's Vaders Werk een *Fragment*: dit is het met de daad; maar de waarde van dit Fragment zullen wy onze Leezers kortst en best doen kennen, met het bybrengen van eene plaats, de beide Volkplantingen in dit Werk betreffende. Veele meer en min gelukte poogingen der *Engelschen*, om zich in de *Nieuwe Wereld* te vestigen, vermeld hebbende, voert hy deeze taal: „Zints dit tydperk leveren de voortgangen van de Landschappen *Virginie* en *Nieuw Engeland* de stoffe op van eene geregelde en agtereenvolgende Geschiedenis. Men hebbe die beiden aan te zien als de Moedervolkplantingen, de eerstgemelde in het Zuiden, de andere in het Noorden; want het is in navolging van deeze, en, om zo te spreken, onder derzelver beschuttinge, dat de andere gegrond, en allengskens groot geworden zyn. — De eerste poogingen, om in *Virginie* en *Nieuw Engeland* zich te vestigen, werden gedaan door zeer zwakke hoopen van Uitwykelingen. Dewyl deeze Volkplantingen zich gevestigd hebben, onder veel tegenspoeds, te midden van wilde Volksstammen, in woeste en onbebouwde landen, en dezelve niet dan allengskens, en naa langduurige en veelvuldige poogingen, worstelende met veelvuldige nadeelen, geraakt zyn tot die magt en inwendige Staatsgesteltenisse, welke hun het regt geeft om zich thans aan te merken als aanzienlyke Staaten, verdient de Geschiedenis van derzelver poogingen, om in stand te blyven, eene byzondere opmerking. Die Geschiedenis verschaft ons een tooneel, niet min treffend dan leenzaam, en eene gelegenheid, welke zich zeer zeldzaam voordoet, om eene gebooren wordende Maatschappy waar te neemen, in de eerste oogenblikken van haar staatkundig bestaan; om te zien, hoe derzelver geest zich vormt in de eerste jaaren; hoe haare beginzels zich ontwikkelen, naar maate zy verder op de loopbaan voortstreeft; en hoe zy, in vervolg van tyd, die merktekenende hoedanigheden verkrygt, welke haar on-

derscheiden, wanneer zy haare geheele rypheid bekomen heeft. — De Geschiedenis der vestiging van andere *Engelsche* Volkplantingen, in laateren tyde voorgevallen, in welken het belang dier bezittingen beter bekend was, en het Moederland tot derzelver begunstiging grooter en beter ingerigte stappen deede, is veel minder belangryk. — Ik zal, derhalven, in 't breede de Geschiedenis dier twee eerste Volkplantingen vermelden: wat de volgende betreft, zal ik my vergenoegen met algemeene aanmerkingen, den tyd, de beweegredenen, en de voornaamste omstandigheden van derzelver vestiging betreffende."

Deeze aangetoogene plaats leidt ons op om vast te stellen, dat wy in dit Werk het voornaamste en belangrykste bezitten van 't geen ROBERTSON wegens de *Engelsche* Volkplantingen te vermelden hadt, althans wat derzelver oorsprong betreft. — Het tegenwoordig Stuk bestaat uit twee Boeken. Het eerste, of IX Boek, betreft *Virginie*, waaraan Koningin ELIZABETH dezen naam gaf „om als 't ware," zo drukt zich ROBERTSON uit, „door dien naam de nakomelingschap te herinneren, dat deeze gelukkige ontdekking gedaan was onder de regeering en het opzigt eener Koninginne, die haaren maagdlyken staat bewaard hadt." — Het X Boek is aan *Nieuw Engeland* gewyd.

ROBERTSON's wydstrekkende kunde, de vrugt zynner beleezenheid; ROBERTSON's keurig oordeel, in het uitkiezen en plaatzen der gevallen, en in het zamenfchakelen van oorzaaken en uitwerkzelen; ROBERTSON's opgeklaarde geest, ten aanziene van Godsdienstige en Staatkundige begrippen — straalen allerwegen, met de kennelykste trekken, door, en maaken dit Werk, even als zyne andere, hoogst leerzaam. De Partygeest, zo veele Geschiedkundige Werken ontcerende, werkt hier niet. Wy hebben in het leezen dier beide Boeken het eigenste onthaal genooten, 't welk wy mogten smaken uit 's Mans voorheen uitgegeevene Werken. Plaatsruimte ontbreekt ons, om ook onzen Leezeren deelgenooten van dat genoeg te maaken, door veelvuldige aanhaalingen, uit dit kleine Boekdeel ontleend. Wy willen egter hun niet geheel verstookten laten, schoon het ons spyt, dat wy, het een en ander kortst zoekende, mischien belangryker voorbygaan.

Eene zeer eenvoudige, maar treffende beschryving ge.

gegeeven hebbende, hoe ROLFE, een Man van aanzien onder de *Engelsche* Volkplantelingen, POCAHUNTAS, de Dogter van het groote Opperhoofd POWHATAN, trouwde, merkt ROBERTSON op; „Maar schoon de gelukkige uitwerkzels deezer Egtverbintenisfe zeer zichtbaar waren, volgde geen der Landgenooten van ROLFE diens voorbeeld, om zich met de Dogteren des Lands te doen paaren. Van alle de *Europeaanen*, in *America* gevestigd, zyn het de *Engelschen*, die het minst dit gemaklyk en natuurlyk middel gebruikt hebben, om zich by de oorspronglyke Inboorelingen aangenaam te maaken. 't Zy dit ontstondt uit zekere schuwheid, een zoo spreekende trek in hun volkscharaëter, 't zy uit mangel aan die buigzaamheid om zich naar de zeden van allerlei aart, en naar de omstandigheden, te schikken, zy betoonden zich altoos veel afkeeriger, dan de *Franschen*, de *Portugeezen*, en zelfs dan de *Spanjaarden*, om zich met de Americaansche Stammen te vermengen. De Inboorelingen, na zulke vereenigingen haakende, booden te vergeefs hunne Dogters ten huwelyk aan hunne nieuwe Gasten, en schreeven de weigering toe aan den trots der *Engelschen*, en de versmaading, welke zy den *Indiaanen* toedroegen, als weezens van eene mindere soort.”

Te regt mogt de Geschiedschryver, als een middel om de Volkrykheid en het vlytbetoon der Volkplantelingen te vermeerderen, het overvoeren van Vrouwen derwaards aanmerken, schryvende: „Naardemaal slegts een zeer klein getal Vrouwen, tot duslange, het gewaagd hadden, de gevaaren en moeilykheden zich te getroosten, onvermydelyk voor de zodanige, die zich gingen nederzetten in een oord, tot nog toe woest en onbekend, leefden de meesten der Volkplantelingen ongehuwd, en merkten zich aan als vreemdelingen, die voor een tyd zich onthielden in een land, waaraan zy geene verbintenisfe hadden door de banden der zamenwooninge met Vrouw en Kinderen. Om hun over te haalen, dat zy zich daar vaster vestigden, maakte de Maatschappy gebruik van de schynbaare rust, waarin de Volkplanting verkeerde, om een groot aantal jonge Dogters derwaards te zenden, genomen uit huisgezinnen van gemeene Burgers, maar van goede zeden. Zy moedigden de Planters aan tot het Huwelyk, door belooningen en andere voordeelen. Deeze nieuwe Medgezellinnen

werden met zo veel tederheids ontvangen, en veele haarer vonden zich zo fchielyk en zo wel uitgehuwelykt, dat andere zich opgewekt voelden, haar voorbeeld te volgen, en dat, die anderzins Gelukzoeksters waren van weinig betekenisfe, deugdzaame Burgeresfen wierden en weloppassende Moeders van Huisgezinnen, belang stellende in het geluk en den voorspoed eens Gewests, 't geen zy voor haar Vaderland hadden aangenomen."

Wegens de opkomst der Volkplantinge in *Nieuw Engeland*, geeft ROBERTSON deeze menschkundige waarneming: „'Er is iets anders noodig, dan het vooruitzicht van aanstaande winst voor zichzelve, of van voordeelen, welke hun Land, ten eenigen dage, daar van zal kunnen trekken, om de menschen te bewee-gen tot het verlaten van hunnen Geboortegrond, en zich te begeeven na een ander Werelddeel, om de ongemakken eener lugtstreeke, waaraan men ongewoon is, te verdraagen, en zich over te geeven aan den moeilyken, maar noodzaaklyken arbeid, om een onbewoond land bewoonbaar te maaken; een Land, niet zelden bezet met groote bosfchen, of bewoond door wilde Volken. Doch het geen byzonder belang, of voordeel voor het Vaderland, niet kunnen uitwerken, kan de invloed van een veel kragtiger en verheevenner beginzel te wege brengen.

„De Geschillen in den Godsdienst hadden allengskens, by een groot deel des Volks, eene soort van geestdrift doen gebooren worden, welke 't zelve aanzette om de gevaaren te trotseeren, en de hinderpaalen te boven te komen, welke, tot duslange, het vestigen van Volkplantingen hadden verhinderd, in dat gedeelte van *America*, 't welk aan de Maatschappy te *Plymouth* was te beurte gevallen. — Naardemaal de aanleg der onderscheidene Vastigheden in *Nieuw Engeland* den oorsprong verschuldigd is aan die geestdrift, en wy, in den geheelen loop onzes Verhaals, den invloed daarvan zullen bemerken op alle de bedryven der daar heen getrokkenen, en haar een charactertrek deezes Volks zien opleveren, die, even als hunne Instellingen, zo burgerlyke als godsdienstige, iet zeer byzonders heeft, zal het noodig weezen, den oorsprong en voortgang van dezelve met wat meer naauwkeurigheds na te gaan en te ontvouwen."

Dit geeft ROBERTSON gelegenheid om over de herkomst der *Puriteinen* uit te weiden, en hun betreffende byzonderheden aan te voeren, die men elders, althans in dat daglicht gesteld, vergeefs zal zoeken. Met eene edele vryheid voert hy hier de pen, over het gedrag der Koningen in Kerklyke zaaken; en Koningin ELIZABETH komt 'er, ten deezen opzigte, in een gansch niet gunstig licht voor. Dit gedeelte heeft ons by uitstek behaagd. Welk eene schoone en juiste waarneming: „Tot schande van de *Christenen*, kende men, in die dagen, de heilige Regten van het Geweeten en de Vryheid van Denken niet, en was vreemd van Liefde en onderlinge Verdraagzaamheid, die de ziel uitmaaken van den Godsdienst, welken zy belyden. Het denkbeeld van Verdraagzaamheid niet alleen, maar het woord zelfs, in dien zin als men het tegenwoordig bezigt, kende men niet. Ieder Kerkgenootschap gaf voor, het Regt te bezitten om de hand der Burgermagt te gebruiken, om het geen men voor waarheid hieldt te beschermen, en wat men voor dwaaling keurde te verdelgen!”

De Geestdryvery onder deeze Volkplantelingen nam toe, en baarde de zonderlingste uitwerkzelen. Het *St. Joris Kruis* in de vlag van *Engeland* is genoeg om eene scheuring te verwekken. Dan dit diende om de Bevolking in *Engelsch America* uit te breiden en te vergrooten, door elders woningen te zoeken en Steden te bouwen. — Dan de Geestdryvery, de onderscheidene Volkplantingen, in een algemeen gevaar, zich vereenigd hebbende, baarde, by eene *Legerzuivering*, op Godsdienststellige Leerbegrippen gegrond, eene verzwakking der Legermagt, die egter overwinnende was, en eenige Stammen uitdelgde op eene wyze, hoogst trouwloos en laakenswaardig. Wy moeten onze Leezers tot die staalen van Geestdryvery en Boosheid wyzen in het Werk zelve. — Zo verdient, in de Geschiedenis van *Virginie*, ook eene breed verhaalde trouwloosheid der *Engelschen*, ten opzigte van de Inboorelingen, gelezen te worden.

Wy besluiten dit Berigt met het geen ROBERTSON optekent, wegens het gedrag der Volkplantelingen in *Nieuw Engeland*, ten opzigte van CROMWELL, dien zy als hunnen volyverigen *Protector* aanzagen. „CROMWELL merkte die Volkplantelingen aan als aan hem vast ver-

verknogt, niet alleen in gevolge van hunne beginzelen, maar ook uit genegenheid. Welhaast gaf hy hun een allerdoorflaandst blyk van zyne uitgestrekte genegenheid hunwaards. Naa *Jamaica* den *Spanjaarden* ontweldigd te hebben, wilde hy zich van die vermeestering verzekeren, en dit nieuw verkreegen Eiland doen bloeijen. Hy vormde ten dien einde een plan, 't welk de zichtbaarste merktekenen draagt van eenen geheel vuurigen geest, die behaagen scheidt om het voorgestelde einde door buitengewoone middelen te bereiken. Hy stelde den Inwoonderen van *Nieuw Engeland* voor, om zich op *Jamaica* neder te zetten; en hy bezigde, om hun tot dit besluit over te haalen, alle drangredenen, welke hy meest geschikt oordeelde, om op hunnen geest te werken, en eene volvaardige toestemming te wege te brengen. Hy poogde hunnen Godsdienst- yver aan te vuuren, met hun voor oogen te houden, welk een doodlyke slag het zou weezen voor den *Mensch der Zonde*, als hy, te midden van de Landen zynen Heerschappye in de *Nieuwe Wereld*, eene Volkplanting van *Geloovigen* gevestigd zag. Hy zegt hun te bekooren door eene opgehangene schildery van de onmeetelyke rykdommen van een vrugtbaar Land, 't welk het vlytbetoon der Bebouweren zou vergelden met een schat der rykste voortbrengzelen, die tusfchen de Keerkringen groeijen. Hy gaf hun zyne brandende begeerte te verstaan, dat zy bezit namen van dat Land, om daardoor vervulling te geeven aan het Woord van GOD, die beloofd hadt, *zyn Volk tot het Hoofd, niet tot den Staart* te maaken. Eindelyk gaf hy de sterkste verzekeringen, dat hy hun zou ondersteunen door al zyn gezag, en al de magt des bestuurs in hunne handen stellen. — Maar de Volkplantelingen waren te zeer verknogt aan een Land, waarin zy ziets veele jaaren woonden, en waar zy, zonder tot groote rykdommen geraakt te weezen, reeds, in vollen overvloed, alle gemakken en geryfkyheden des leevens genooten; en bovenal vreesden zy voor de ongezondheid der Lugtstreeke in de *West-Indiën*, die doodlyk geweest was aan een groot getal *Engelschen*, en weigerden, met zeer veele pligtbetuigingen, het anders uitlokkend en in hunnen smaak sterk aangedrongen voorstel des *Protectors* aan te neemen."

ANTENOR'S *Reizen door Griekenland en Asie; benevens enige Berichten aangaande Egypte; naar een Grieksch Handschrift, gevonden in de nieuw opgedolven Stad Herculanium, in het Fransch overgebracht door E. F. LANTIER. Met Platen. IIIde Deel. Te Rotterdam, by J. Bronkhorst, E. van Wolfsbergen, C. van den Dries, en J. van Santen. In gr. 8vo.*

Niet, dan met bepaalingen en uitzonderingen, hebben wy van de Twee voorgaande Deelen deezes door ons aangekondigden Werks kunnen spreken (*); bepaalingen en uitzonderingen, welke desgelyks gelden ten opzigte van dit Derde en laatste Deel; bepaalingen en uitzonderingen, die ook de ons onbekende *Nederduitfche Vertaaler*, blykens zyne betuigingen, als 't ware, gewettigd heeft; — de ons onbekende Vertaaler, fchryf ik; want zyne aanduiding, op de rugzyde des zogenaamden *Franschen Tytels*, dat hy de Schryver is van de *Stukjes, Myne Offeranden aan APOLLO en HYMEN*, in den Jaare 1788, te *Dordrecht*, by *A. Blusé en Zoon*, uitgegeeven, heeft hem aan ons niet bekend gemaakt.

Met den aanvange deezes Deels komen de Reizigers te *Babylon*. Wy hooren 'er weder den ouden Liefdedeun aanheffen, by de befchryving van de Zeden en Gebruiken dier Stad. Het onthaal by den *Epicuristifchen* Wysgeer ARSAMES geeft gelegenheid om over de Wysbegeerte diens Aanhangs te fpreken. — ARSAMES, hier het woord voerende, komt 'er voor uit, „ dat de „ Godsdienst enkel een toom en breidel was voor het „ volk; maar voor ryke Landvoogden, voor menfchen „ van opvoeding en grondbeginzelen, volftrekt over- „ tollig. De Zedekunde was eene mode, op deeze „ of geene plaats, zo of anders in zwang, eene wet „ van burgerlyke orde, zich fchikkende naar de om- „ standigheden en de verfchillende luchtftreek.” — Naa eenige voorbeelden ter ftaavinge van dit zyn begrip aangevoerd te hebben, vaart hy voort: „ Wat „ de Wysbegeerte betreft, ik bemin ze, en leg 'er „ my vlytig op toe, ik baad my in wellust, met „ lange en volle teugen drink ik, uit den beker des „ lee-

(*) Zie onze *Letteroef.* voor 1799, bl. 270 en 587.

„ leevens, alles, wat myne zinnen streelt, alles, wat
 „ ze kan betoveren: ziet daar de echte Wysbegeerte,
 „ en die ik omhelsd heb, zedert ik tot jaaren van on-
 „ derscheid ben gekomen; maar zy is de Leer niet
 „ van uwe *Grieksche* Wysgeeren, van uwen PLATO,
 „ ZENO en XENOCRATES — Zelfs niet van EPICURUS,
 „ hernam ik, wien men geheel verkeerd begrypt en
 „ verklaart: want hy telt de maatigheid en de zelfs-
 „ beheersching mede onder de deugden, ja onder de
 „ geneuchten zelfs. — In dit geval ben ik dus groo-
 „ ter Wysgeer dan hy: want ik stel de zelfsonthou-
 „ ding op rekening der menschlyke dwaasheid. —
 „ EPICURUS verbiedt het genot niet van de genoegens
 „ dezes leevens; maar hy wil, dat men ze afmete naar
 „ de sterkte of zwakte der zintuigen, en het waare *Epi-*
 „ *curismus* is daar in gelegen, dat men zich vaak van
 „ het genot speene, om zo veel beter te kunnen genie-
 „ ten. — Ik bemin de Wysbegeerte ook, riep ATOSSA,
 „ [eene Schoonheid, die den *Epicurist* ARSAMES geheel
 „ hadt ingenomen] uit; want 'er is niets dat ik hooger
 „ schat dan het vermaak, niets waar ik yveriger na
 „ streef; ik heb geen de minste vooroordeelen, of ken
 „ in dit opzigt zwaarigheden, noch bedenkingen, die
 „ my konden weerhouden; en al myn dichten en trach-
 „ ten is het genot der zinlykheid te vermenigvuldigen.
 „ — Wy betuigden haar, dat heure Wysbegeerte ons
 „ zeer verheeven, glansryk, redelyk en gemaklyk voor-
 „ kwam. Men liet vervolgens, op het welzyn van
 „ ATOSSA en het vermaak, groote bekers wyn rond-
 „ gaan; wy bekransten ons met bloemen. ARSAMES
 „ dronk op de gezondheid van SARDANAPALUS, weleer
 „ Koning van *Asyrie*, en zyn Held, terwyl hy my
 „ vroeg of ik het standbeeld van dien Vorst wel gezien
 „ had. — Ô Ja! ik heb ook deszelfs opschrift gele-
 „ zen, dat met zyne leefwyze en zeden zeer strookte.
 „ *Eet, drink, vermaak U, al het overige is niets*, zo
 „ luidt het by BELUS; de man hadt gelyk, riep AR-
 „ SAMES uit, wat is het leven zonder vermaak!
 „ ARSAMES kortte den maaltyd, zo veel mogelyk
 „ was, af; hy haastte zich buitengemeen; hy moest
 „ zich naamlyk te *Babylon* laten vinden, om eene dans-
 „ seres hare eerste proef te zien doen. — Wy van on-
 „ zen kant, hoe zeer ook voldaan met ons tegenwoor-
 „ dig onthaal en gezelschap, waren verplicht hem te vol-
 „ gen.

„gen. Met medelyden echter zag ik neder op ARSA-
 „MES Wysbegeerte, die, met volle teugen uit den be-
 „ker der wellust zwelgende, zyne zintuigen hadt
 „stomp gemaakt, en wiens genoegens vergald werden
 „door het smaaklooze daar mede vermengd, en door
 „de zelfverveeling, die hem kwelde.”

Deeze schets van eenen *Epicuristischen* Wysgeer en
 Wysgeerinne heeft ons in 't geheel wel befallen; de
 tusfchengevlogte aanmerking is juist, en het gevolg van
 zulk een leeven treffend. — PHANOR, de wellustige PHA-
 NOR, doet hier eene edele daad, met eene Schoonheid,
 hem als in zyne magt gesteld, niet te misbruiken, maar
 door eene geldgifte tot het aangaan eens Huwelyks ge-
 schikt te maaken. Om dit te doen, hadt hy een ganschen
 dag besteed; een dag, dien hy verklaart „niet te wil-
 „len verruilen voor den fchitterendsten en gelukkigsten
 „dag van zyn geheele leeven, noch voor de gunstbe-
 „wyzen van ATOSSA. Myne beurs is wel geledigd;
 „maar myn hart is vol.” ANTENOR wenschte zyn
 Vriend en Reisgenoot geluk met de goede daad, door
 hem geoesend, en met de vreugde, die 'er hem voor
 beloonde.

Regtmatig is de Aantekening, door den *Vertaaler*
 aan den voet der bladzyde geplaatst. „Hartlyk wen-
 „schen wy PHANOR mede geluk met de volbrenging
 „van dit deugdzaam bedryf, meer dan met alle zyne
 „liefdegevalletjes; maar ook tevens is het onze vuu-
 „rigste wensch, dat de lezer hier by langer, dan by
 „de laatsten, moge stilstaan, en 'er meer door getrof-
 „fen worden; ja dat het hem tot een tegengift zy te-
 „gen de verleidingen der ondeugd, waar toe wy PHA-
 „NOR meermaalen vervallen zien. Dat de deugd ons
 „steeds bekoore, daar zy de zaligste genoegens ten ge-
 „volge heeft; dat de ondeugd ons steeds afschrikke,
 „in heur verleidelykst kwaad zelfs: dewyl heure
 „vermaaken onze ziel niet verzadigen kunnen, en zy,
 „vroeg of laat, bittere vruchten draagt! Voor het ove-
 „rige verhaalt men soortgelyke daad van den wel-
 „lustigen ALCIBIADES, waar uit wy zien, dat geen
 „ondeugende geheel slecht is, en dat, aan den ande-
 „ren kant, de deugd niet in een enkel goed bedryf
 „gelegen zy, maar eene gansch edele gemoedsgestelte-
 „nis vereischt.”

Met grond vreesden wy, dat het verblyf van ANTE-
 NOR

NOR en PHANOR op *Paphos*, by den beschreeven Eerdienst aan VENUS aldaar, den laatstgemelden tot de vorige ongeregeldheden zou doen vervallen; dan zy hadden 'er eene voor hun gelukkige ontmoeting. By de wel lustige Inwooners van *Paphos* steekt het onderhoud met den *Stoicyn* STILPO zeer af. „Ik werd,” zegt ANTENOR, „door walging en zelfverveeling overvallen, maar ik durfde 'er met PHANOR niet over spreken. Ik liet eindelyk evenwel een los woord ten dien aanzien vallen. Zeer verbaasd stond ik over zyn antwoord. Hy betuigde my dat hy zelf reeds gewenscht hadt *Paphos* te verlaten, maar 'er jegens my niet van hadt durven gewaagen. — Alle geneuchten, sprak hy, welker genot men zonder eenige moeite verwerft, genietingen, waar aan verstand, noch hart, het minste deel heeft, vermoeijen onze zinnen, en walgen welhaast het gemoed; hier is het geluk en de vrouw niet, welke ik zoek, en die my bekooren kunnen. De laatste gunst, welke ons de liefde doet smaaken, dient door andere gunsten vooraf gegaan te worden, alvorens ons geluk wordt ten top gevoerd. Ontsnappen wy, gelyk ULYSSES, dit betoverend Eiland, zo gevaarlyk als dat van CIRCE, die zyne reisgenooten in Zwynen veranderde.”

Op reis hadden zy gesprekken met eenen Griek, eene en andere byzonderheid der Fabel-oudheid toelichtende. Te *Sardes* gekomen, geraaken zy in kennis by den Wysgeer ARISTIDES, den Grootvader van twee Meisjes, op eene van welke PHANOR verliefte. Dit verblyf, met het Verhaal des Leevens van ARISTIDES en veelvuldige lotgevallen vermengd, loopt van het IX tot het XXI Hoofdstuk deezes Boekdeels; en mogen deeze, in veele opzigten, belangryk genaamd worden. PHANOR's liefde tot een dier Kleindogteren, hoewel met veele hinderende tusschenvallen, loopt in 't einde gelukkig af.

De Reizigers komen te *Athene* weder, bezoeken hunne oude kennissen, en geeven te deezer gelegenheid verslag van de *Atheners*; doen ons, onder anderen, CRATES, TIMON den Menschenhaater, ARISTOTELES, THEOPHRASTUS en den Dichter PINDARUS kennen.

ANTENOR's voorslag, om met LASTHENIA, die van den aanvang deezes Werks geene geringe rol speelde, te trouwen, werd afgeslaagen. Hy trekt met PHANOR na *Sardes*, waar de laatste de Dogter van ARISTIDES trouwt,

trouwt, nevens deelen en diens huisgezin te *Theben* komt. Hier sterft *ARISTIDES*; en *ANTENOR* huwt met de schoone *TELISSILLA*. Te deezer gelegenheid deelt hy deeze les der ondervinding mede: „Ik gevoelde „thans meer dan ooit, dat, ondanks het stelzel der *Epi-* „*curisten*, het geluk meer in de gewaarwordingen van „de ziel en de werkzaamheden van den geest, dan in „de zinlykheid en het genot der zinnen bestaat. De „zinlyke vermaaken kunnen, uit hoofde van de zwak- „heid onzer zintuigen, slechts eenige oogenblikken „duuren; wanneer zy niet naar onze zwakheid afge- „meeten zyn, matten zy het sterkste gestel af, verwoes- „ten het lichaam, en zyn de oorzaak van veele ziek- „ten en den dood. De vermaaken van het verstand „en hart zyn voor alle tyden en uren berekend; zy „volgen ons overal, op het land en in de stad, in het „gewoel der wereld en in de eenzaamheid, terwyl zy een „helderen glans over alle de byzondere tydperken van „ons leven verspreiden, onze jeugd, manlyke jaaren „en gryzen ouderdom tevens vercierende.”

De dood van *LASTHENIA*, die tot haaren hoogen ouderdom beminnellyk bleef, en op 't einde haare Staatkundige gevoelens, tegen eene *volstrekte Volksregeering* aangekant, uitboezemt, sluit een Werk, waarvan wy, in onze Aankundigingen, genoeg gezegd hebben, om het op den rechten prys te doen stellen.

De gedenkwaardige Gesprekken van *SOCRATES*, (over God, de Voorzienigheid, het Geluk, de Deugd, de Volksregeering, en andere onderwerpen,) door *XENOPHON*. (Eerste Afdeeling.) Te Haarlem, by A. Loosjes, Pz., 1800. In gr. 8vo. 196 bl.

Ene overzetting uit het Grieksch; dit bevalt ons: onze Dames mogen ook wel eens kennis maken met oude Grieksche menschen, en wy durven haar dit oude Grieksche boek veel geruster aanbevelen dan de oude Grieksche klederdragt. Voor onze Jongelingen is dit boek ook een zeer aangenaam geschenk; velen hebben gene geleerde opvoeding, en zelfs van dezulken, die dit voorrecht genieten, is het dikwils maar al te waar: *Græci non leguntur*. Mogt deze overzetting nu dit goeds ook

stichten, dat men zich wat meerder moeite getroostede voor de meesterstukken der Ouden, zonder welkers vlytige beoefening toch alle goede smaak voorzeker moet verloren gaan. Voor het overige, de namen van SOCRATES en XENOPHON zyn in waarheid reeds aanbeveling genoeg; XENOPHON is een uitmuntend Schryver, en de altyd gedenkwaardige dierbare man, dien hy ons nader kennen doet, wordt ons door zyne pen telkens, en als 't ware op iedere bladzijde, al meer belangryk. De lezer ziet in hem den waren wysgeer en den groten man, bewondert het diepe doorzicht en de zuivere denkbeelden van dezen Heiden, wordt gedurig door den trant van SOCRATES en de naturelyke eenvoudigheid zowel als de onwederstaanbare kracht zyner bewyzen weggesleept; en ook dan, wanneer hy ziet, dat de verlichte Christen-Wysgeer meer toch weet, voelt hy, dat hy by dezen groten man nog veel ten achteren is, en nog veel van hem leren kan.

Men oordele over de waarde dezer vertaling, uit het volgende, dat wy tot ene proeve afschryven; ('t is het slot van het eerste boek; de drie eerste boeken worden ons in dit eerste Deel, of eerste Afdeeling, zo als de tytel zegt, geleverd.)

„ Zien wy nu of SOCRATES, terwijl hy zyne leerlingen van de ydelheid afleidde, hen 'er niet toe bragt, om de deugd te beoefenen. Een braaf man te zyn, zei hy altyd, en niet te zoeken om het te schynen, dat is de waare weg tot eer. Zie hier hoe hy deeze waarheid bewees.

„ Onderstellen wy, zei hy, een man, die naauwlyks op de fluit kan speelen, en die doorgaan wil voor iemand, die een groot talent daar toe bezit: en verbeelden wy ons nu eens, wat hy best zal dienen te doen, om deezen roem te overweldigen. Terstond zal hy de grootste Musikanten moeten navolgen in alles, wat het uitwendige van hunne kunst betreft. Zy hebben heerlyke speeltuigen, zy houden een grooten stoet van knechts in hun gevolg; hy zal niet in gebreke blyven hen hierin na te volgen: meenigvuldige bewonderaars verheffen hunne talenten; hy zal zich dus een groot aantal pogchers aanschaffen. Dit is alles nog niet; indien hy zich niet belagchelyk wil maaken, en van bedrog overtuigd worden, zal hy moeten zorgen, dat hy

hy nooit op de fluit speelt. Zie daar dan een man, die groote uitgaven doet, die niets wint, en die zynen roem gaat verliezen. Moet men niet toestemmen, dat hy ellendig leeft, en dat hy niets dan bespotting waardig is?

„ Verbeelden wy ons nog een man, die voor een goed krygsbevelhebber wil doorgaan, voor een bedreeven stuurman, en die noch de zee, noch het beroep der wapenen kent: en brengen wy ons voor den geest, wat zyn lot zal zyn. Zo hy anderen niet kan overreden van het talent, dat hy niet bezit, is hy ongelukkig; zo hy hen overreedt, is hy nog veel ongelukkiger. Met al zyne onkunde, zal hy zich belast zien met het bevel van een leger, met het bestier van een schip: hy zal niet nalaaten menschen ongelukkig te maaken, die hy wel zou hebben willen behouden, en hy zal zelfs genoodzaakt zyn om op eene schandelyke wyze zynen post neder te leggen.

„ SOCRATES toonde door deeze voorbeelden, hoe gevaarlyk het is een valschen tooy te maaken van rykdommen, kragt en moed. Men verkrygt door dit middel posten, die men niet vervullen kan; men stelt zyn geheele onbekwaamheid in het helderste daglicht, en men maakt zich alle inschikkelykheid onwaardig.

„ Hy heette zoo zeer geen bedrieger dien kleinen gaauwdief, die de menschen bedriegt, door hun een weinig gelds of eenige goederen uit den zak te kloppen; als wel dien schynbaar grooten man, zonder verdienste, die zynen medemenschen een groot denkbeeld van hem geeft, en hen doet gelooven, dat hy bekwaam is om den Staat te bestieren. Het kwam my voor, dat zulke gesprekken wel deeglyk geschikt waren om zyne leerlingen van de ydelheid te geneezen.”

Het komt ons voor, dat deze en soortgelyke onder-richtingen ook nog in onzen tyd en in ons land nut kunnen doen; en wy wenschen onze Landgenoten geluk met ene zo uitmuntende Overzetting van zulk een uitmuntend Werk.

Het Leeven van EPAMINONDAS, door A. G. MEISZNER. 1ste Stuk. Te Haarlem, by A. Loosjes, Pz., 1800. In 8vo. 104 bl.

Het leven van een groot Man, door een uitmuntend Schryver, die de oude Geschiedschryvers vlytig heeft geraadpleegd; dus behoeven wy niet te zeggen, dat dit Werkje zeer belangryk en uitnemend wel geschreven is. Het heeft ook enen zeer bekwamen Vertaler aangetroffen. Vooraf gaat zo veel van de geschiedenis van *Theben*, als tot recht verstand van die van den Held verëischt wordt. Dit eerste Stukje loopt slechts tot aan den terugtocht van CLEOMBROTUS naar *Laconien*. Wy verlangen naar het vervolg, hetgeen spoedig beloofd wordt.

Eeuwfeest by den aanvang der Negentiende Eeuw. Zinnebeeldige Voorstelling, door Mr. J. KINKER. Te Amsterdam, by A. Mars, 1801. In 8vo. 54 bl.

De Menschheid, op het einde van de Agttiende Eeuw, door de hevige driften van het hart vervolgd, door de Reden tot de kennis van haare bestemming gebragt, en aangespoord, om zoo wel haare zinnelyke als zedelyke volkomenheid geduurig nader te komen, door de Deugd beschermd, en door de Schoonheid verrukt, deelnemende in het Feest, 't welk de Schoone Kunsten ter haarer eer, by de verschyning der Negentiende Eeuw, vierden, is het onderwerp, het welk de Dichter KINKER, volgens zyne korte Voorrede, voor dit Stukjen geplaatst, tot dat einde verkoos. Meesterlyk heeft hy aan dat oogmerk voldaan, hebbende niet alleen de *Menschheid*, de *Reden*, de *Deugd*, de *On-deugd*, de *Verbeelding*, de *Geschiedenis*, het *Geheugen*, de *Genius van de Agttiende Eeuw*, de *Priester van den Tyd*, APOLLO, benevens de Genietjens, verbeeldende de *Eigenliefde*, de *Roemzucht* en de *Nayver*, alsmede een aantal Priesters van verschillende Godsdiensten, en eene menigte menschen van allerleye Natiën, zo spreekende als zingende ten tooneele gevoerd; maar zelfs stemmen uit den afgrond, en uit de hoogte, benevens die van Vrees en Hoop, doen hooren; terwijl hy verder een aantal zwygende personadien, als MARS en BEL-LONA, de Toorn, Haat, Afgunst, de Furien, de Eeuwen, de Jaar-

Jaargetyden, de vier *Schoone Kunsten*, het *Beeld der Schoonheid* door APOLLO bezielt, de *Genius van Amsterdam*, HERCULES, NEPTUNUS en vier *Tritons*, mede aan zyn onderwerp heeft dienstbaar gemaakt, en dezelve meest allen, in gepaste dansen, het Tooneel heeft doen betreden.

Men zoude zekerlyk verscheidene aanmerkingen op eenige plaatsen van dit Zinnespel kunnen maaken; zo als men reeds by de herhaalde vertooningen gedaan heeft; dan deeze kunnen het Stuk, over 't geheel genomen, niets benadeelen, en vooral niet, als men het doorgaand oogmerk van den Dichter in aanmerking neemt. Immers moet elk dichtstuk, en vooral zulk eene uitgebreide zinnebeeldige voorstelling, uit het oogpunt beschouwd worden, dat de Dichter zich heeft voorgesteld en zo duidelyk aangewezen; nadien men hetzelfde anderszins, even als een Schildery, uit een verkeerd daglicht zoude kunnen beschouwen. En men doet dit wezenlyk, wanneer men den *Godsdienst* meer werkzaam in dit Spel wil zien, daar de Dichter eigenlyk de *Reden* tot zyne voornaamste werkster heeft gekozen. Het is hierom, dat wy zelfs de dikmaals en zeer sterk toegejuichte versen, bl. 15,

*Want grootheid, deugd en ware Godsdienst
Zal onveranderlyk bestaan*

strydig vinden met den aanleg van het geheele Stuk; kun- nende dezelve niet anders aangemerkt worden, dan als een enkelen schildwagt, die op eens anders grondgebied geplaatst is. Men zou 'er, of den *Godsdienst* geheel ingebracht moeten hebben, — het is geen men echter, om andere redenen, zoude moeten afkeuren, — of men zou 'er geheel van hebben moeten zwijgen. De Deugd, een waardig afstammeling van den *Godsdienst*, bekleedt toch in dit Zinnespel deszelfs plaats.

Men heeft dit Eeuwfeest vyftien maalen agter elkanderen, op den Amsterdamschen Schouwburg, in al deszelfs luster vertoond; zynde de Muzyk, door den kundigen Orchestmeester BARTHOLOMEUS RULOFFS, daar toe vervaardigd, overeenkomstig met de zangen van den Dichter KINKER.

De Orkaan, op den negenden November 1800. Lierzang, door Mr. M. C. VAN HALL. Tweede Druk. Te Amsterdam, by J. ten Brink, Gerritsz., 1801. In gr. 8vo. 18 bl.

Onder de rampen, welken het einde der voorgaande Eeuwe getroffen hebben, was ook de geweldige Storm van den negenden van Slag maand laatstleden, wiens verwoestingen de

de Vaderlandsche Dichter VAN HALL zeer kragtig in dit Dichtstuk voordraagt. De dood van PIETER KANTELAAR en JOHANNA ELISABETH VAN DEN BROEKE, welke, op den avond van dien dag, door een omvallenden schoorsteen verplet wierden, geeft hem aanleiding om dit Vers aan zynen Vriend PIETER VAN DEN BROEKE op te draagen; terwyl hy dat smartelyk geval op volgende wyze bezingt:

*Hoe kort slechts duurde uw heil, nu zalige Echtelingen!
't Verderf zag uw verbond, met nydige oogen, aan;
De deugd, de liefde en hoop uw' blyden echt omringen;
Op uwen effen weg het schoonst gebloemde staan;
En 't zwoer vergramd: „dit paar zal in dit uur vergaan.”*

*Nu staat de Orkaan, op nieuw met dubbele kracht, aan 't brullen;
Gelieven! mogt dit woën uw hart met angst vervullen,
U 't noodlot doen ontgaan dat u als offers beidt!
Gy aarzelt ... 't is vergeefs ... 'k zie u den schrik verwinnen;
De liefde dryft u heen, naar die u teder minnen:
Terugg'! rampzalig paar! gy zyt op 't wreedst misleid!*

*Zy gaan: straks zie 'k hun wang verbleeken;
Vertwyfling houdt hunn' voet geboid;
Te laat! hoe nu den ramp ontweeken,
Terwyl de orkaan nog feller loeit?
Te laat! hy teistert gevels, daken.
Daar barst en stort, met yslyk kraken,
Een logge steenklomp gonzend neêr.
Hy treft .... ô God! wil u erbarmen!
Wat gil! God! ... in elkanders armen
Verpletterd .... 'k heb geen woorden meêr!*

Onze wensch is: dat hy, die uit rampen zulke schoone denkbeelden kan trekken, dikmaals in de gelegenheid moge komen, om zyne Leezers met blyder onderwerpen bezig te houden.

Zak-bibliotheek van Vernuft en Smaak. IIIde Deel. Met Platen. Te Amsterdam, by J. Allart. In 12mo. 272 bl.

Onder de Werkjens van Smaak, die, behalven tot genoeglyk tydverdryf, tevens ten nutte bestemd zyn, blyft deze zoogenoemde Zakbibliotheek by voortduuring haare waarde behouden. Dit derde Deeltje bevat vier Stukjens. Het eerste is een Treurspel, naar het Engelsch, ten opschrift voerender: *Clementina, of de gevolgen eener heimlyke Echtverbinding*. 't welk in eenen schoonen styl geschreeven, en met belangryke cha-

charactertrekken, zoo wel als gevoelwekkende tafereelen, door tweeën is. — Het tweede Stukje is eene Vertelling, naar het Fransch van D'ARNAUD, tot opschrift hebbende: *De Natuur herneemt haare rechten*. Daar wy, by de aankondiging der twee voorige Deeltjens (*), nog niets uit dit Werkje hebben overgenomen, zullen wy dit leerryk verhaal aan onze Lezers kortlyk mededeelen, en het slot daarvan, uit het Werkje zelve, ter proeve afschryven.

Twee Echtgenooten, *Daligny* en *Margaretha*, verheugen zich, ondanks alle de rampen, die hun buiten eige schuld treffen, in het bezit eener lieve vyftienjarige Dochter *Justine*. *Melincourt*, die reeds, door zyne zucht tot wellust, in een aantal huisgezinnen de smart en onêer verspreid had, zoekt, door aanbieding van hulp en onderstand aan *Daligny*, zyne laaghartige oogmerken met dit meisje te bereiken; doch *Daligny* ontmaskert hem, ingelicht door eenen brief, dien *Melincourt* aan *Justine* had doen toekomen. Nu laat de smoodaart, door eenen onbekenden, aan den behoeftigen *Daligny* 25000 kroonen aanbieden; doch ook dit wordt door hem, op eene waardige wyze, van de hand gewezen; — vervolgens trachten vier gemaskerde personen *Justine*, terwyl zy met haare ouders naar buiten rydt, te schaaken; dan, de moedige Vader ontruikt haar weder aan de handen haarer vervoerers; — eindelyk laat *Melincourt*, door zekeren braaven Geestlyken, aan *Daligny* vergiffenis, en de hand van *Justine* vraagen, en werpt zich, ten gelyken tyd, zelf voor de voeten van haaren Vader neder, belooft *Justine* alzins waardig te zullen beminnen. *Daligny* zwicht voor alle deze aanvraagen en beloften, en *Justine* wordt met *Melincourt* wettiglyk verëenigd; dan, daar de laatstgenoemde reeds alle zedelyke grondbeginselen sints lang met voeten getreden hadt, en niets dan der stemme des wellusts gehoor gaf, kon zyne liefde niets anders dan zucht tot dierlyk genot zyn, en daar zich hier by trotschheid paarde, vergeet hy weldra zynen ongelukkigen Schoon-Vader en Moeder, en weet zelfs zyne Echtgenoot tot een gelyk gedrag te verleiden; zoodat, deze tevens haare kinderpligten vergeetende, *Daligny* met zyne Vrouw op nieuw aan de rampzaligste behoefte wordt blootgesteld. De jonge Echtelingen vertrekken weldra naar America, en nu zien zich de ouders van *Justine* geheel verlaaten, dewyl het aandenken aan hun ook geheel uit het hart hunner Dochter was verbannen. Mevrouw *Melincourt* brengt een meisje ter waereld; en naadat *Melincourt*, geduurende den tyd van vyftien jaaren, groote schatten vergaderd hadt, neemt hy met

(*) Zie onze *Alg. Vaderl. Letteroef.* voer 1793, bl. 142, en voer 1799, bl. 234.

met zyne Echtgenooten de terugreize naar Frankryk aan, koopt daar een aanzienlyk Landgoed, maakt dit tot een Marquisaat, en verandert zynen naam in dien van *Villemeuil*. Eindelyk overlydt hy, en laat zyne Weduwe onnoemlyke schatten naa. Deze huwlykt haare Dochter uit aan den Graave van *Bermont*, en verandert daardoor van woonplaats. Zy ziet zich spoedig door haare Dochter even zoo ondankbaar en slecht behandelen, als zy haare ongelukkige ouders behandeld hadt; en dit brengt Mevrouw *Villemeuil* tot inkeer. Nu betreurt zy haare eigen wangedraagingen; en, den raad van haaren braaven Vriend, den Ridder van *Saint Remi*, opvolgende, wendt zy alle poogingen aan, om naar den toestand haarer ouders te verneemen; doch vruchtloos, dewyl dezen haare voorige woonplaats verlaaten hadden, zonder dat men wist, werwaards zy gegaan waren. — „Er zyn oogenblikken, (dus vervolgt het verhaal zelf:) waarin de knaaging met al haare zwaarte op het hart van den schuldigen weegt — in één van deze treurige oogenblikken zocht de Marquise haare eenige troost in den Godsdienst: zy trad juist de kerkdeur in, wanneer zy, in het voorportaal, eenige menschen ziet, die rondsom eene arme vrouw stonden, welke om een aalmoes vroeg, en die in dit oogenblik, door zwakheid en honger, flauw was geworden: dit tooneel doet de Marquise stilstaan, en vertedert haar; zy nadert de arme vrouw, wier hoofd voorover hing; zy beveelt dat men haar bystand zal bieden: deeze opent de oogen, en wil haare dankbaarheid betoonen . . . de Marquise valt haar in de reden, en vraagt wat haare ziekte is. — „Helaas, Mevrouw! myne hooge jaaren, de nood- „ druft . . . maar nog meer het hartzeer . . . het hartzeer . . . „ nooit heb ik my kunnen troosten . . .” Dit laatste woord, als ook de toon en de stem, waarmede hetzelfde uitgesproken werd, verdubbelde de ontroering van Mevrouw *Villemeuil*. — „Gy hebt hartzeer: ô myn goede vrouw! wie heeft „ dat niet? wiens ziel is niet door hartzeer vergiftigd? — „ ik zal alles doen om uw verdriet te verminderen . . . om „ ten minsten dit folterende hartzeer te verzachten — maak „ staat op my.” — „Ach! Mevrouw! hoe veel ben ik u „ verschuldigd! waarom vond ik tot hier toe zoo weinig harten, die het uwe gelyk waren? — indien myne Dochter . . .” „Gy hebt dan eene Dochter?” — „Ja, Mevrouw! en „ haare ongevoeligheid heeft haar vader van smart doen ster- „ ven — zy heeft ons verlaaten, en ik heb het ongeluk „ van myn’ man te overleeven, en myne armoede van plaats „ tot plaats mede te slepen; ik ben hier gekomen . . . om „ hier te sterven . . .” „Hoe! uwe Dochter heeft u beiden „ verlaaten?” — „Zy heeft zelfs niet eens onderzocht of „ wy nog leefden — helaas! . . . zy is my echter nog al „ tyd dierbaar — ik kan haar beeldtenis niet uit myn hart „ ruk-

„rukken.” — By deze laatste woorden ligt de ongelukkige het hoofd op — welk een tafereel! De Marquifin valt plotsling aan den boezem van deze arme vrouw, en roept, met een schellen kreet, uit: „Myne moeder! .. ja, myne moeder .. der ..” Schielyk opstaande, zegt zy, met het bitterste gevoel, tegen den Ridder en het volk dat rondsom stond: „ja, deze is myne moeder! .. myne moeder, die bedelde!” — Zy werpt zich op nieuw aan het moederlyke hart, en geraakt geheel buiten haar zelve. De arme vrouw had mede geen kracht om een enkel woord te spreken; haare traanen vloeiden, en zy lag welhaast, bewegeloos, in de armen haarer Dochter. — De Ridder liet haar beiden naar een huis brengen, dat dicht by de kerk stond.

„De Marquifin opent het eerste de oogen; men wilde het volk, dat rondsom haar stond, verwyderen: „Neen!” zegt zy, met eene stem door snikken afgebroken, „ik wenschte „dat de geheele waereld getuigen ware van het geen gy ziet „— zie daar hoe verre myne wreedheid, ja, myne woeste „wreedheid, my heeft kunnen brengen: ik heb myne moeder „in zulk eene diepe armoede kunnen laten, dat zy verplicht „was te bedelen . . . . . Ach! kan ik ooit genoeg myne mis- „daad boeten? my ooit genoeg vernederen? — ik heb „myn Vader den dood aangedaan!”

„De Marquifin werpt zich telkens in de armen van haare moeder, die men tracht uit haare bezwyming te doen bekomen.

„Deze ongelukkige komt weder tot zich zelve; zy ziet op, zy vindt *Justine* weder, die in haare eerste kindsheid, als 't ware, niets dan deugd, gevoel en ouderliefde had ingeademd. *Mevrouw Villemeuil* doet alles om haare misdad te herstellen: haare moeder had, naa den dood van haaren Echgenoot, gedrongen door de diepste armoede, haare woning verlaaten, en was door een gelukkig toeval, dat eene bestuuring van de Voorzienigheid scheen te zyn, na zy in verscheide Steden de menschlievendheid afgesmeekt had, ook eindelyk in de Stad gekomen, in welke de Marquifin woonde.

„*Mevrouw Villemeuil* had het geluk van haare moeder nog verscheide jaaren te behouden; zy vondt een' waar' vriend in den Ridder *Saint Remi*, en zag ook haare Dochter, welke haar in haare eerste dwaaling was nagevolgd, tot haar te rug komen — en, op haare beurt, tot het zachte en aangename gevoel der natuur wederkeeren.”

Het derde Stukje, getyteld: *de Minister*, toont, in een welopgesteld en belangryk verhaal, de wisselvalligheid der aardiche genogens, en heeft ons by de leezing insgelyks zeer wel befallen.

Het vierde Stukje, eindelyk, bevat eenige volgeestige, en,
door

door eenige welgekozene voorbeelden , doeltreffende , bedenkingen wegens de *klachten over de flegte tyden*.

Wy gelooven, dat dit Werkje, op zulk eene vernuftige wyze, als tot hiertoe, voortgezet wordende, wel Lezers zal aantrekken; te meer, dewyl eene niet al te spoedig elkander opvolgende uitgave der Deeltjens het des te verkrygbaarer doet worden.

De twee Plaatjens, by dit Deeltje geplaatst, zyn (onzes dunkens) niet zoo gelukkig uitgevallen, als by de voorige Deeltjens.

De jonge Wilde in de Maatschappy. Naar het Fransch. II Deelen. Te Dordrecht, by E. Bonte, 1800. In gr. 8vo. te zamen 346 bl.

Wy kunnen juist niet zeggen, dat het Nederduitsch gewaad van dezen jongen Wilden ons zeer behaagt, en zyn persoon zelve bevalt ons ook niet zeer. By het eerste Deel belydt de Vertaler rondborstig zyne onvolkomenheid in de zuiverheid der Hollandsche taal, en belooft zich hierop met den meesten yver te zullen toelagen. Dit klinkt reeds vreemd; want was noodzake was 'er toch, om intuschen Vertalingen in het licht te zenden? En even vreemd is het, dat hy wil, dat men alleen uit het Voorbericht en de vier laatste bladzijden van het tweede Deel over zyne gevorderde taalkennis oordelen zal. Wat het Werk zelve betreft: een schets van het verhaal zou te wyd uitloopen voor ons bestek, en daarom zullen wy alleen door het afschryven der Opschriften van de dertig Afdelingen, waar uit het bestaat, enig denkbeeld van den inhoud trachten te geven. Deze Opschriften luiden, een weinig omschreven, dus: 1. *Lord Stingel* (door schipbreuk) op een onbekend Eiland. 2. De Dochter van *Stingel* (door toedoen harer Stiefmoeder) arm — (door het medelyden ener aanzienelyke vrouw) gered, en (daarna in mansklederen) vlugtende. 3. Een jonge Wilde wordt de voedsterling van *Stingel*. 4. *Georgette* (de Dochter van *Stingel*) blootgesteld aan de grootste gevaren. 5. *Stingel* en zyn kweekling vertrekken naar Spanje. 6. *Georgette* (onbekend) in dienst van haren Vader. 7. *Georgette* (aan ene Mevrouw, in 't byzyn van *Coral*, den jongen Wilden, als meisje) bekend; — hare liefde met den jongen Wilden. 8. *Georgette* in een Klooster, en hare ontmoeting is hetzelfde. 9. *Georgette* door haren Vader herkend. 10. *Stingel*, *Georgette* en *Coral* op reis naar Londen; — *Coral* zet zyne studie voort. 11. De jonge Wilde ontrouw aan zyne beminde (*Georgette*.) 12. Wat 'er binnen het Chineesch priëel gebeurde (ongeoëorloofde liefdesonderhandeling van *Coral* en de Kamenier van *Georgette*); — *Stingel* en *Georgette* begeven zich

zich op reis. 13. De jonge Wilde komt in kennis met een' loshandigen jongling. 14. De jonge Wilde vergeet zyn plicht, en wordt al meer buitensporig. 15. *Coral* wordt de minnaar van ene vrouw naar de waereld, wordt speler, enz. enz. 16. *Coral* verliest het fonds van *Stingel* (met het spel; doch zyn brave knecht, van alles de lucht hebbende, had zyne Secretaire opengebroken, en was met het Capitaal naar *Stingel* vertrokken; dus *Coral* niet betalen kan); — zyne droefheid en berouw wegens zyn ergerlyk gedrag; — terugkomst van *Stingel* en *Georgette*. 17. De jonge Wilde gevangen, (omdat hy den vriend, die hem tot het spel verleid en door het spel bedorven had, vermoordde) en tot den dood verwezen, (doch, zonderling genoeg, door enen Officier, dien *Georgette* had omgekocht, verlost en op de vlugt.) 18. *Coral* verwydert zich al meer van Londen; — zyne ontmoetingen by die gelegenheid. 19. Het lotgeval van zynen reisgenoot *Wilerson*. 20. De jonge Wilde te Parys; — zyne onverwachte ontmoeting aldaar, (hy vindt daar, naamlyk, de vorige Kamenier van *Georgette*.) 21. De jonge Wilde tot den laagsten stand, (hy wint als Kruijer den kost.) 22. *Georgette* krygt te Londen aanzek tot het Huwlyk; — zy vlugt naar *Coral*, (dan, zy zien elkanderen niet; en door haar onderzoek naar hem komt hy ongelukkig in den waan, dat zyne vyanden hem vervolgen, en neemt de vlugt.) 23. De jonge Wilde verlaat Parys, en wordt arbeider; — zyne lotgevallen in die betrekking, (ongeoordloofde liefdehandel met de dienstmaagd van den landman, die hem werk en brood gaf; hy wordt daarop weggejaagd.) 24. De jonge Wilde redt zich nog gelukkig uit de grootste gevaren. (Hy raakt onder rovers, geeft zich ook voor rover uit, maar waarschuwt en redt zekeren Baron, op wiens Kasteel men het dien nacht gemunt had; ondankbaar genoeg wordt hy door den Baron zonder enige beloning weggezonden.) 25. De jonge Wilde leeft in de boschen der *Ardennes*, als in vroeger dagen op zyn Eiland; — ene ontmoeting in een Klooster, (waar hy op ene ten hoogsten onwaarschynelyke wyze in en uit raakt.) 26. Verscheiden gebeurtenissen, welke *Coral* verwyderen van de boschen. (Honden en menschen zien hem in zyne beestenhuid voor een beest aan — doch gewond raakt hy op hetzelfde Kasteel, dat hy onlangs gered had: ene jonge, door den Baron zeer mishandelde Dame, zorgde daar voor hem; doch by de onverwachte terugkomst van den Baron moet hy aanstonds weg.) 27. Gemengde voorvallen. (De broeder der straksgemelde Dame geeft hem dienst, en zendt hem intusschen naar Mylord *Stingel* met een brief.) 28. De jonge Wilde komt te Parys; — zyne ontmoeting aldaar. (Hy verneemt, naamlyk, dat *Georgette* by een aanzienelyk Heer haren intrek heeft, en verdenkt hare deugd.) 29. Lord *Stingel* hervindt zyne

Doch-

Dochter te Parys. 30. De jonge Wilde huwt *Georgette*. (Die aanzienelyke Heer was haar Vader; men had reeds pardon voor hem in Londen bewerkt; en de brief, dien hy aan Mylord *Stingel* overgaf, hield in, dat hy ook uit den dienst ontslagen was.)

Hoezeer ons sommige aanmerkingen, met opzicht tot den zedelyken toestand des menschen, beschouwd als in den natuurstaat en in de maatschappelyke samenleving, vry wel bevallen, komt het geheel ons weinig belangryk voor; en dat te meer nog, omdat het gedrag van den jongen Wilden zeer buitensporig is, en ons maar weinig of niets blykt van zyne verbetering: het doet ons leed, dat de deugdzame *Georgette* een echtgenoot in hem erlangt, die haar zo weinig waardig is. Vele byzonderheden in het verhaal hangen zeer gedrongen samen: zo wordt, b. v. gezegd, dat *Georgette*, zich in een bosch, door vermoeidheid afgemat, bevindende, achter op een snel voorbygaand rytuig klimt, doch niet weer afklimmen kan, als zy bevindt dat hetzelfde den gemenen weg verlaat; en echter komt ons dit laatste gemakkelyker voor dan het eerste. Vervolgens, schoon het verhaal, bl. 28, zegt, dat zy zich door mannenklederen vermomd had, komt zy in de vierde Afdeling weder, voor 't uiterlyke als meisje, voor; immers wordt door ene andere ten haren opzichte, bl. 55, gezegd: zy *slaapt*, enz.; en echter is hier niet gemeld, dat zy hare mannenklederen met een vrouwlyk gewaad verwisfeld heeft. De komst van *Coral* in een Nonnenklooster, in de kast van ene harp, en het geen daar verder verhaald wordt, bl. 123 van het tweede Deel, is tastbaar ongerymd, en zyn reisje in de koets van den Baron, bl. 148, al mede vry zonderling. Wy konden meer zeggen, maar het gezegde zal wel genoeg zyn. De Vertaler zal zeker dit alles willen goedmaken met het Fragmentisch en Poëtisch, en den afgebroken dichterlyken styl, waar van hy in zyn Voorbericht voor het tweede Deel melding maakt; doch wy vermanen hem wel ernstig, dat hy zich toch ook een weinig toelegge op *Godgeleerdheid*, *Wiskunde*, *Taalkwetenschap*, of een ander dergelyk *PENIBEL vak*, zo als hy zich verkiest uit te drukken; hem verzekerende, dat zulk soort van oefening den goeden smaak in de daad niet nadelig is.

A L G E M E E N E

V A D E R L A N D S C H E

LETTER-OEFENINGEN.

Over de Goddelyke Openbaaringen , inzonderheid over die , welke Jesus en zyne Gezanten ontvangen hebben. Door D. GEORG FRIEDRICH SEILER, Geheimen Kerk- en Consistoriaalraad , Superintendent en Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Christiaan - Erlangen , enz. Uit het Hoogduitsch vertaald , door JOANNES CLARISSE, Predikant te Enkhuizen. Iste Deel. Te Utrecht, by W. van Yzerworst , 1800. In gr. 8vo. 443 bl., behalven het Voorwerk van XXXVI bl.

De Eerw. Vertaaler van dit gewigtig Werk, dat met een volgend Deel zal volëindigd zyn, maakt, in de Voorrede, eenig gewag van den lof en de toejuching, waarmede hetzelfde door onderscheidene Hoogduitsche Recensenten, zelfs door zulken, die met den Schryver geenzins eenstemmig denken, is aangekondigd. Hy leert ons vervolgens, door het een en ander uit de Voorredenen, voor beide de Deelen geplaatst, over te schryven, het doel van den beroemden SEILER nader kennen. Het bewys van den grond des geloofs aan buitengewoone Godlyke Openbaaringen, inzonderheid aan die van Jesus en zyne Apostelen, tot te recht bren- ging van te verre verzeilde Wysgeeren, inzonderheid onder de Kantiaanen, wier beginzelen hy anders, in zommige opzichten, eenigzins toegedaan schynt te wee- zen; doch vooral ook, ter zedelyke bevestiging zyners Medechristenen, in het oud en algemeen aangenomen gevoelen; — daartoe dan, het bewys van dezen geloofs- grond, die zoo wel zedelyk, als geschiedkundig, is, te voeren, is het voornaame doel van den Schryver. En zie hier, op hoedanige wyze hy dit heeft zoeken te bereiken: „ By de vraag, of 'er waarlyk toereikende redenen voorhanden zyn, om zoodanig aan *Jesus* te ge- loven, dat wy Hem voor eenen buitengewoonen, God- delyken Gezant mogen houden, die buitengewoone

LETT. 1801. NO. 5. N God.

Goddelyke Openbaaringen, van eene hoogere soort, dan andere menschen ontvangen, van God verkregen hebbe? komt het *allereerst* op de *mogelykheid* van zulke Openbaaringen aan. Over deze moet de *Wysgeerte* oordelen. En daarom worden, in de *Eerste Afdeeling* van het *Eerste Deel*, de Beginzelen der Wysgeeren overwogen, welke door hen, in de *Kritiek* der Openbaaring, gebruikt zyn; en eene *Theorie* van daadelyk aanwezige Goddelyke Openbaaringen voorgesteld, ten deele, op die beginzelen gebouwd, maar in eenen, meer algemeen verstaanbaaren styl voorgedragen."

Vooraf gaat een onderzoek naar de betrekking der Rede op de Godlyke Openbaaring in 't algemeen; vervolgens wordt nader gehandeld, eerst over de algemeene openbaaringen van God aan de menschen, zoo door derzelver eigene zedelyk vrye natuur, als door de stoffelyke zinnelyke wereld; daarna over de byzondere buitengewoone Godlyke openbaaringen, waarvan men het waare denkbeeld alleen uit den Bybel moet ontleenen. Derzelver weezenlyke en zedelyke mogelykheid betoogd, en daartegen ingebragte bedenkingen wederlegd hebbende, tracht de Hoogleeraar nader te bepaalen, hoedanig de inhoud van Godlyke Openbaaringen zyn kan. Hy toont aan, dat het van allen grond ontbloot is, te weeren, dat algemeene, beschouwelyke en beoefenende waarheid de stoffen der Godlyke openbaaringen zouden moeten uitmaaken. Het zyn veeleer byzondere kundigheden van zulke waarheden, als het menschelyk verstand niet kon uitdenken, b. v. Godlyke raadsbesluiten; beloften; bedreigingen; verordeningen van zekere personen tot zekere verrichtingen, of tot zekere lotgevallen; bepaling van tyd, plaats, toestand van ons toekomstig bestaan; verklaring, dat God ons, ter gunste van zekeren Persoon, veel goeds bewyzen wil. Door alle deze byzondere Openbaaringen wordt de algemeene inhoud van den Godsdienst, *God*, *Vryheid*, *Onsterfelykheid*, enz. verzinnelykt. Deze Theorie wordt nu vergeleeken met die, welke de Wysgeeren van onzen tyd, inzonderheid FICHTE, en de ongenoemde Schryver der *Kritische Theorie der Offenbarung*, voorgesteld hebben. De bedenkingen, welke, door eene onjuiste toepassing van wysgeerige beginzelen, tegen de waare, Godlyke openbaaring zyn ingebracht, worden opgelost. Hierby worden vraagen en bedenkingen beschouwd: b. v. kan

eene

eene Openbaaring Verborgenheden behelzen? Kan zy nieuwe zedelyke voorschriften geeven? Kan zy willekeurige geboden behelzen? Daarop volgt nog eene aanwyzing van het onderscheid tusfchen de Godlyke Ingeeving en tusfchen de buitengewoone Godlyke Openbaaring, alsmede van de kenmerken eener buitengewoone en byzondere Godlyke Openbaaring.

De daadelyke aanwezigheid van buitengewoone Godlyke openbaringen berust op Gefchiedkundig zedelyke gronden. De ontwikkeling van zoodanige gronden is het onderwerp der tweede Afdeeling. De Hoogleeraar bewyst onwederfprekelyk, dat 'er geen ongewyd Schryver is, uit het tydperk van *Augustus* tot op *Antoninus*, die voor zyne authenticiteit zoo veele en fterke gronden heeft, als de Schriften van het Nieuwe Verbond. Hy toetst vervolgens de echtheid derzelven, met naauwkeurige ftrengheid, aan de grondbeginzelen der oordeelkunde, en ruimt eindelyk de gewigtigfte tegenwerpingen tegen deze Geloofsgronden uit den weg. Men weet niet eens, zegt men, uit welke bronnen de Schryvers der Euangelien gefchept hebben. De Schryver is van oordeel, dat het Hebreewfch Euangelie van *Mattheus*, hoogstwaarfchynlyk, de grondflag, of de eerfte bron, van meer anderen, inzonderheid van dat van *Marcus*, geweest is. Andere bedenkingen, over de menigte der Wondergefchiedeniffen, in deze Schriften vermeld, over de twyfeling aan de echtheid van verfcheiden derzelven, in de eerfte Eeuwen, over inlafchingen en verkeerde leezingen, enz. worden vooral met oordeelkundige oplettendheid overwoogen, en op vaste gronden dit befluit opgemaakt: De Schriften der Euangeliften en Apostelen, gelyk wy dezelve tegenwoordig nog hebben, zyn, over het geheel genomen, echt en onverdorven tot op onze tyden gekomen; en zy behelzen het geen *Jefus* en de Apostelen geleerd hebben, nadien de Euangeliften en Gezanten van *Jefus* geloofwaardige getuigen zyn.

Het geen de Schriften van *SEILER*, al zyn het ook eigenlyk gezegde Twistfchriften, doorgaans zoo zeer ter leezing aanpryst, is ook op dit Boek, in vollen nadruk, toepasfelyk. Liefderyker, dan *SEILER* gewoon is, kan over verfchillend denkenden, al raakt het onderscheid van gevoelens zelfs de aangelegenfte leerpunten, voorzeker niet geoordeeld worden.

De Hoofd-inhoud van de Zedenleer des Christendoms. In eenige Leerredenen over de elf eerste Vaersfen van het eerste Hoofdstuk van den tweeden Brief van Petrus. Door EWALDUS KIST, Predikant te Dordrecht. IIde Deel. Te Dordrecht, by A. Blusfé en Zoon, 1800. In gr. 8vo. 305 bl.

Over het eerste Deel dezer Leerredenen, waarin, volgens den titel, *de hoofdinhoud van de Zedeleer des Christendoms* wordt behandeld, hebben wy ons oordeel vrymoedig gezegd (*), en te kennen gegeven, dat, hoezeer deze Leerredenen, op zich zelve beschouwd, haare verdiensten hebben, en veel voortreffelyks in zich behelzen, echter het plan, om, naar aanleiding van de eerste elf Versen van het eerste Hoofdstuk van den tweeden Brief van Petrus, den hoofdinhoud van de Zedeleer des Christendoms te behandelen, en wel, zoo als dit in deze Leerredenen uitgevoerd is, ons over 't geheel niet grootelyks is bevallen.

Dit tweede Deel behelst nog zes Leerredenen, waarin, op voortgelyken trant, als in de voorgaanden, eerst de letterlyke zin van vs. 7—11 verklaard, en vervolgens onderscheidentlyk gehandeld wordt over de godzaligheid, de broederlyke liefde, en de liefde jegens allen; over eenige drangredenen tot Christelyke deugd; over den plicht, om onze roeping en verkiezing vast te maaken, en over de trappen in de hemelsche heerlijkheid, geëvenredigd naar de vorderingen eenes Christens hier op aarde. Hierby zyn nog vier anderen gevoegd over Ps. CXII: 1, *De Godsdienst maakt reeds in dit leeven gelukkig.* 1 Sam. III: 12—14, *voor Ouders.* Jer. III: 4, *voor jonge lieden.* 1 Cor. I: 25, *over de kracht van de verachte Leer des Kruises boven de stelsels van de wyzen dezer wereld.*

De Eerw. KIST schynt zoo weinig kans gezien te hebben, om den hoofdinhoud der Zedeleer van het Christendom, by gelegenheid van eene verklaring der genoemde versen, af te handelen, dat hy geoordeeld hebbe, 'er ten minsten dit aanhangsel te moeten byvoegen. De gekozene stoffen zyn hem toegeschenen, tot het

(*) Letteroef. 1800, bl. 230.

het zelfde onderwerp, dat in dezen bundel behandeld wordt, betrekking te hebben, en voor de behoeften van den tegenwoordigen tyd niet ongeschikt te zyn. Wy voor ons vinden ze, tot dat einde, niet meer geschikt, dan veele anderen, die hier even goed hadden kunnen achteraan gevoegd worden. En zoo oordeelen wy ook over de betrekking, die dezelve kunnen gerekend worden tot de overige verklaarde onderwerpen te hebben. Desniettemin hebben deze Leerredenen, op zich zelve beschouwd, ook in ons oog, even zeer als de voorgaanden, over de voorschriften van plicht, door den Apostel Petrus ingeboezemd, geen geringe waarde. Men kan ze onder de besten, die uit den schoot van het Hervormd Kerkgenootschap, in de Nederlandsche taal, sedert eenigen tyd zyn voortgekomen, rangschikken, en, al ware 't ook, dat men met den Leeraar over 't leerstellige, welk hy overal invlecht, en waarvoor hy toont met yver bezield te zyn, niet eenstemmig dacht, met geroegen, en ook, zoo wy vertrouwen, met veel nut, lezen.

Zie hier, tot eene proeve, den korten inhoud van de dertiende Leerrede, *over den plicht, om onze roeping en verkiezing vast te maaken.* Eerst wordt verklaard, wat het zegge, *zyne roeping en verkiezing vast te maaken?* Door *de roeping* verstaat de Redenaar de daadelyke overbrenging tot het Christendom, door *de verkiezing* het voorrecht, van door God genadig verkoren te zyn, om ware geloovige Christenen, en, langs dezen weg, zalig te worden. Zyne roeping en verkiezing vast te maaken geeft te kennen, zoo te handelen, daarna te staan, dat men, niet in schyn, maar, in waarheid, tot het Christendom overgebracht zy, dat men een Christen, in vollen nadruk, worde, en dus goede gronden hebbe, waarop men zich van zyne verkiezing en toekomstige zaligheid verzekeren kan. *Daarna* wordt aangetoond, van wat middel men zich, volgens het verband, hiertoe bedienen moet. *Benaarstigt u*, om uwe roeping en verkiezing vast te maaken, geeft te kennen: „wendt yvrig de middelen aan, die geschikt zyn om uit te werken, dat uwe overbrenging tot het Christendom in waarheid zy, en gy u dus van uwe verkiezing, en toekomstige zaligheid, op goede gronden, kunt verzekerd houden.” Deze middelen worden, in 't voorgaande, waarop de Apostel wyst, duidelyk uitgedrukt. Het moet iemand, die zich daartoe benaarstigt, te doen zyn om een vast
N 3 en

en leevendig geloof; hy moet by zyn geloof deugd voegen, en deze middelen niet voor eens, of voor een tyd, maar op den duur, in het werk stellen. *Eindelijk* wordt de natuur en de kracht van de drangrede, die de Apostel voordraagt, overwogen: *daarom te meer — want dat doende, zult gy nimmermeer struikelen.* *Daarom te meer*, opdat gy niet gelyk wordt aan de ongelukkigen, wier toestand vs. 9 beschreven was; Christenbelyders, by welken de voorgestelde deugden niet zyn, die blind zyn omtrent den waaren aart van het Christendom, hunne oogen daarvoor moedwillig sluiten, en, schoon zy zich hebben laten doopen, en by den doop de reiniging hunner vorige zonden aan zich laten verzegelen, schoon zy daarby hunne zonden beleden, en zich verbonden, om in nieuwigheid des levens te wandelen, echter van achteren toonen, ver af te zyn van het waare Christendom, en aan de reiniging hunner vorige zonden niet te gedenken. *Want dat doende, zult gy nimmermeer struikelen*, dat is, nimmer afvallen van het Christendom, maar uwen loop gelukkig ten einde brengen, om de kroon des levens, die aan het einde is opgehangen, te verkrygen. De kracht van deze drangrede, ontleend uit het gevaar van af te vallen en rampzalig te worden, en uit de zekerheid, die een Christen dan heeft, van gelukkig zynen loop ten einde te zullen brengen, aangetoond hebbende, besluit de Leeraar met de zoogenaamde Toepassing. *Eerst* wordt de rede gericht tot dezulken, die niet alleen hunne roeping en verkiezing niet vastmaaken, maar die zich ook met dit slag van zaaken niet bemoeien, die Christenen in naam zyn, en niet in de daad, die zich aan hunne weezenlyke belangen nog nooit in ernst hebben laten gelegen liggen, zelfs, die zeer wel weten, dat zy, wanneer zy in dien staat wierden opgeroepen, onherstelbaar verloren waren. *Ten tweeden* tot anderen, die hunne roeping en verkiezing reeds vast rekenen, zonder dat zy daarvoor gronden hebben, of wier goed gevoelen daaromtrent op wankelbaare gronden steunt, by den eenen op zyne uiterlyke belydenis van het Christendom, by eenen anderen op eenige goede handigheden en werken, die niet uit het geloof in Christus voortvloeien, by een derden op overtuigingen en ondervindingen van vorige jaaren, zonder dat die van eenig gewenscht gevolg waren. *Ten derden* tot dezulken,

ken, op wier harten hunne weezenlyke en eeuwige belangen weëgen, die eenigermate werkzaam zyn omtrent zich zelven, omtrent Jesus Christus, en den weg van heil, doch die, het gene zy begonnen, niet, met eene doorzettende kracht, zoeken te voltooien, die niet met yver en aanhoudendheid daarna staan, om Christenen in volle kracht, en, langs dezen weg, van hunne gelukzaligheid verzekerd te worden, die zich in tegendeel met een flauw geloof, met eene zeer bedenkelijke Godsvrucht, en eene geringe hoop vergenoegen kunnen. *Ten vierden* tot dezulken, die zich aan hunne waare belangen ernstig laten gelegen liggen, die zich ook nooit gelukkiger zouden achten, dan wanneer zy van hunne roeping en verkiezing mogten verzekerd zyn, die dat verlangen, dat zoeken, en echter, wel verre van daarin gelukkig te slaagen, altyd door moedbeneemende bedenkingen geslingerd worden, het zy ze zich, tot dat einde, van verkeerde middelen, het zy van het regte middel, met geen genoegzaamen yver, bedienen. *Eindelyk* tot meer bevestigde Christenen, welken God niet slechts tot zyne gemeenschap in Christus riep, maar wien Hy ook de leevendige bewustheid van hun heilryk aandeel aan deze gemeenschap gaf. — Deze allen ontvangen uit den verklaarden text gepaste onderrichtingen, waarschouwingen en aansporingen.

Lykrede op den Eerwaardigen GERARDUS VAN HEYNINGEN, A. L. M. et Ph. Doct., Leeraar der Doopsgezinde Gemeente, haare Vergadering houdende in de Kerken by het Lam en den Toren, te Amsterdam. Door HOITO TICHELAAR, Leeraar der zelfde Gemeente. Te Amsterdam, by G. Warnars en J. W. Yntema en Comp. 1801. In gr. 8vo. 40 bl.

Lykredenen zyn meestal Lofredenen. Of zy het behooren te zyn, is eene andere vraag, welker beantwoording grootendeels afhangt van het oogmerk, waarmede zy gedaan, het oogpunt, waaruit zy beschouwd worden. Is de bedoeling alleen, of voornaamelyk, de gedachtenis van eenen Overledenen by deszelfs Vrienden en Bekenden te vereeren, dan zal niemand vreemd vinden, dat men hem van den gunstigsten kant voorstelt,

le, zyne deugden en goede hoedanigheden in het beste licht plaatze, zyne feilen en onvolmaaktheden met eene vriendlyke schaduw dekke. De Naastbestaanden der gestorvenen zyn doorgaans tegenwoordig by deeze plechtige Redenvoeringen: en wie toch zoude willen, dat men, ten hunnen aanhooren, breedvoerig de gebreken voordroeg van den Bloedverwant of Boezemvriend, wiens gemis zy betreuren? — De zaak verandert eenigzins van gedaante, wanneer men diergelyke Redenvoeringen beschouwt als Characterfchetzen, geschikt tot leering der overblyvenden, om den mensch te doen kennen

Het leven van elck een, op dat hy daer in zie
 Als in een spiegel, om te letten wat en wie
 Dat hy te volgen heeft, en leer' uyt andre lieden
 Wat dat hy doen moet... en wat hy heeft te vlieden (*).

Dat men van de dooden *niet dan* waar moet zeggen, is een regel, die dan ten minsten ruim zoveel te pas komt, als het oude spreekwoord, dat men *niet dan goed* van dezelve moet spreken. Daarom zyn voorlang gestorven personaadjen, omtrent welke persoonlyke gehechtheid, gunst en ongunst, hebben opgehouden, en welke men dus gewoon is met onpartydigheid te beoordeelen, beter geschikte voorwerpen voor diergelyke characterfchetzen, ook veeltyds beter te treffen, dan onlangs overledenen. Dan ook omtrent deezen behoort de lofspraak zich te houden binnen de paalen der bescheidenheid, en, terwyl zy de waarheid opschikt met het sieraad der welspreekendheid, evenwel niets voor te draagen dan waarheid. — Zo heeft het ook de Eerw. H. TICHELAAR begrepen in zyne Lykreden over zynen hoogbejaarden Amptgenoot, den Eerw. GERARDUS VAN HEYNINGEN. „Warsch,” zegt hy in zyne voorafpraak, „warsch van vleiery, doch even warsch van strengheid in het beoordeelen van eenen deelgenoot, der onvolmaaktheid, zal ik, naar myn beste weeten en in gemoede, myn werk verrigten. Hoort my met aandacht, en beoordeelt mynen voordragt onpartydig en in den geest der bescheidenheid.” En hy houdt zyn woord. Na eene stichtelyke en welberedeneerde Leer-

(*) TERENTIUS *Adelp'i* III Bedr. IV Totmeel, volgens de Vertaaling van WESTERBAEN.

reden, over OPENB. XIV: 13^b. (van bl. 7 tot 24) volgt
 eene schets van het leeven en karakter des Overlede-
 nen. Daar deeze, zich geheel tot zyn dienstwerk be-
 paalende, door geene uitgegeven schriften, uitgezon-
 derd alleenlyk, zoveel wy weten, eene Lykreden op
 zynen Oom, den Eerw. VAN LEUVENIG, bekend is, en
 geene zonderlinge lotgevallen ontmoet heeft, zullen wy,
 tot een staaltjen van des Redenaars voordragt, overnee-
 men het volgende, betreffende het karakter van VAN
 HEYNINGEN. „Beschouwen wy hem als *Mensch* en als
 „*Christen*, als *Echtgenoot* en als *Vader*, hoedanighe-
 „den, in die onderscheidene betrekkingen, zullen wy
 „ontmoeten, die den Man, met dezelve bekleed, eer-
 „waardye geeven, tot een voorwerp van hoogagtinge
 „stellen. Gezellig van aart en vriendlyk in den om-
 „gang was hy, zoo lang zyne jaaren de burgerlyke
 „verkeering hem veroorloofden. Gezeten in eenen kring
 „van vrienden, straalde hem, dikmaals, eene gulle vro-
 „lykheid en blyde vergenoeging ten oogen uit. In ge-
 „valle van behandelinge van zaaken met anderen, wan-
 „neer hy in denkbeelden van hun verschildte, mogt hy,
 „by wylen, van eene vlaag van haastigheid of drift
 „bevangen worden. Maar by wien bedaarde dezelve
 „spoediger? Wie was meer toetschietende, om het ge-
 „vaar van vriendschapsbreuke te voorkoomen? Wie
 „was sneller en guller in 't vergeeven van hun, door
 „welke hy zich beleedigd agtte?
 „Een gezetten afkeer hadt hy van alwat na Losban-
 „digheid en Zedenloosheid zweemt. Een verhaal of
 „de ervarenis daar van deelt zyn gemoed van ede-
 „le verontwaardiging zwellen. De grond daar van
 „was een diepe eerbied voor God, nevens eene be-
 „redeneerde overtuiging van den hemelschen oor-
 „sprong en het godlyk gezag des Christlyken Gods-
 „diensts. Die eerbied, deeze overtuiging — zwaar
 „woogen dezelve op zyn hart; en was by hem de
 „wensch volvaardig, om, in de bestuuring van zyn
 „doorgaande gedrag, dezelve hunnen invloed te doen
 „gelden.
 „Gelyk in verscheiden andere betrekkingen, dien in-
 „vloed deelt hy, met naame, op die van *Echtgenoot*
 „en van *Vader* gelden. Teder beminde hy zyne Huis-
 „Vrouw, MARIA DE HEGER, Vrouwe van uitmuntende
 „hoe-

binnen een half jaar, reeds bykans 7000 exemplaren zyn verkocht geworden.

De Opstellers maakten zich, gelyk verder in 't Voorbericht gemeld wordt, by deze onderwyzing in den Christelyken Godsdienst, „tot eenen regel, de Leerlingen des Christendoms, met vermyding van alle geleerde Dogmatiek en spitsvindige, voor den Christelyken Godsdienst niet noodzaaklyke bepaalingen, in eene duidelyke Taal, met eene geduurige aanwending op hart en wandel, en dat niet in Vraagen en Antwoorden, maar naar den wensch der meeste Leeraaren in aanëengeschakelde stellingen voor te draagen, onder elken Paragraph eenige Vraagen ten beste der zwakken te plaatsen, de voornaamste bewyzen uit den Bybel 'er geheel by te voegen, de duistere uitdrukkingen in eene Parenthese kortelyk te verklaren, de overige Plaatzen echter slechts aan te haalen en daardoor ruimte te spaaren, by elke gepaste gelegenheid deels op *Luthers* kleinen Catechismus, die ook by de in dit Land te verkoopene exemplaren gevoegd is, deels op toepasselyke plaatzen uit ons in het jaar 1791 uitgekomen nieuw Gezangboek heen te wyzen.” De Eerw. Arnhemfche Leeraar RABE heeft, in de Nederduitsche vertaaling, het locale of geheel weggelaaten, of daarvoor iets anders, het geen hier te lande gebruikelijk is, in de plaats gesteld. Zoo is, b. v. bl. 116, 't geen in 't oorspronglyke van *de Biecht* gezegd wordt, welke in 't Hertogdom Oldenburg nog plaats heeft, op de by onze Evangelisch-Luthersche Gemeenten gewoone Boetpredikaatie en Absolutie toegepast. Vraagen en Antwoorden kwamen den Eerw. RABE ook voor, hier te lande beter te zullen behaagen, dan geschakelde Stellingen; waarom hy ook den vorm van dit Onderwysboek in dier voege heeft veranderd, dat alles in Vraagen en Antwoorden gebragt is, waartoe hy zich van vraagen, welke in de Hoogduitsche uitgaave onder de paragraaphen geplaatst zyn, bediend, en ook wel eens, wanneer het zich doen liet, van twee vraagen ééne, of van ééne vraag twee gemaakt heeft. Ten aanzien der Schriftuurplaatzen, heeft de Overzetter zich naar het oorspronglyke gevoegd, en van dezelve, met uitzondering van eenige weinigen, slechts de eerste en laatste woorden aangehaald, om het werkjen niet te vergrooten, en voor elk verkrygbaar te maaken. Het is jam-

jammer, dat de Vertaaler niet wat meer tyd genomen heeft, om ze allen, met vereischte naauwkeurigheid, na te zien, en alzoo dat gene voor te komen, waarover hy zich beklagt; dat, naamelyk, zoo wel in deze, als in de origineele uitgaave, sommige schriftuurtexten verkeerd geplaatst zyn. Men heeft echter getracht, dit, zoo goed mogelyk, te verhelpen, door de misftellingen van dien aart, welke men heeft kunnen ontdekken, achter het werkjen op te noemen en te verbeteren.

Nu nog iets van den Inhoud. Het bevat negen Afdeelingen: I. *Van den Mensch.* II. *Van den Godsdienst.* III. *Van de Heilige Schrift.* IV. *Christelyke Leer van God.* V. *Bybelsch Onderwys van Jesus Christus.* VI. *Christelyk Onderwys van de Deugd en de Plichten der Menschen.* VII. *Van de bevordering der Christelyke Gezindheden en Deugden.* VIII. *Christelyk Onderwys van het eeuwige Leeven.* IX. *Goddelykheid en voortreffelykheid van Jesus Leer.*

De zesde Afdeeling, waarin gehandeld wordt over de Zedeleer van Jesus, is ons by uitneemendheid bevallen. Ten aanzien van de beschouwende leerbegrippen, zouden welligt sommigen meerder, en anderen integendeel wat minder gehegtheid aan den ouden leetrant verlangen. Onzes erachtens hebben de Opstellers wyslyk den middelweg voor deze onderwyzing gekozen, en 'er zich op toegelegd, om de echte Bybelsche Leer, in derzelver waare eenvoudigheid, duidelyk voor te draagen, en door de beste bewysredenen te staaften, met eene geduurige aanwending op hart en wandel. Op de orde en wyze van behandeling zouden nog wel aanmerkingen te maaken zyn. Maar 'er is zoo veel goeds in dit werkjen, en het is, over 't geheel, zoo zeer geschikt naar het oogmerk, dat wy 't liever, zoo als het is, in de handen van veele bekwaame Onderwyzers wenschen, die 'er veel nut mede kunnen stichten.

uitgebreider berigten te boeken. De beste en meeste vinden wy in het *Departement van Texel*, en deeze zyn zeer keurig. — Uit het *Departement van den Dommel* zyn hem ook veele byzonderheden medegedeeld; mede, en bovenal, uit het *Departement van Schelde en Maas*, en de zogenaamde *Zeeuwsche Stroomen*. — De laatste Afdeeling brengt ons kortlyk onder 't ooge, wat, op dien tyd, ten aanzien des Stormwinds, in *Deenemarken* en *Duitschland*, in de *Fransche Republiek* en in *Engeland* is voorgevallen.

De Schryver bedient zich van een' styl, aan het onderwerp passende, en laat den *cierstyl*, zomtyds in de Beschryving van dusdanige Gebeurtenissen gebezigd, als onvoegelyk, geheel weg. Wy zullen geene voorbeelden bybrengen uit een Stukje, 't welk zich, ter oorzaak van de stoffe en de wyze van voordragt, aanpryst. Alleen schryven wy af, 't geen de Opsteller, ten slot, vermeldt: — „Schoon het niet te ontkennen is, of „de opeenstapeling van veele soortgelyke gevallen, in „deeze weinige bladen voorkomende, moest noodzaak- „lyk eene zekere onvermydbaar eentoonigheid veroor- „zaaken, daar zelfs het verhaalen van verschriklyke „gebeurtenissen (de verschriklykheid derzelven eeni- „germaate schynt te verminderen; desniettegenstaan- „de is deeze Storm van eene zo alzins groote hevig- „heid geweest, dat de byentrekking van deszelfs „uitwerkzels niet kan nalaaten de verbaasdheid van „den aandachtigen beschouwer op te wekken: terwyl „de eenvoudige opgave en byeenvoeging van weer- „kundige waarneemingen mogelyk niet geheel van „nuttigheid, althans niet van aangenaamheid voor de „zodanigen, die in soortgelyke waarneemingen byzon- „der belang en vermaak stellen, zullen ontbloot zyn.”

Veelen zeker *ouder*, en nog meer *naa* den Storm, die met heugenschap het Jaar 1747 beleefd hadden, en dus kennis droegen van den Storm, op den twaalfden van Wintermaand diens Jaars voorgevallen, waren gereed om vergelykingen te maaken; — vergelykingen, die, buiten het raadpleegen met juiste aantekeningen en van echte bescheiden, steeds in 't wilde vallen. Welte raade heeft daarom de Uitgever, in eene Bylage, de naauwkeurigste en belangrykste berigten en waarneemingen van dien Storm geplaatst. Uit dezelve blykt, dat die Storm in heftigheid deezen overtroffen hebbe; schoon

wy

In de Inleiding ſchetst hy ons den hachlyken ſtaat der *Fransche* Republiek in het zevende Jaar (1799), en BUONAPARTE's wederkomst uit *Egypte*, om dezelve te redden, terwyl het zich van Vyanden omringd, en in *Italie* verre van gelukkig bevondt. „ In deezen toestand van zaaken,” om met 's Schryvers woorden te ſpreken, „ riep BUONAPARTE den Minister van Oorlog, BERTHIER, die vervolgens zoo waardiglyk door CARNOT vervangen werd, tot zich, en ontworp dat uitgebreide Plan met hem, dat lang *Europa* en de nakomelingschap verbaazen zal. Onder zyne bevelen, en binnen een zeer kort tydperk, werd 'er een talryk Leger te *Dijon* verzameld; vermaarde Generaals begaven zich van alle kanten derwaards; hy zelf, na alles georganifeerd, na alles binnen *Frankryk* herſchapen te hebben, vertrekt naar deeze Stad, terwyl hy alle menſchen in het leevendigſt ongeduld laat, omtrent het welſlaagen der groote, maar onbekende ontwerpen, die men in hem veronderſtelde. — Van dit punt zullen wy deeze Geſchiedenis beginnen; wy zullen ſtapswyze de beweegingen van het Reserveleger volgen, ſedert dezelfs vertrek van *Geneve* tot de volkomene verovering van *Italien*, en de terugkomst van BUONAPARTE te *Parys*; wy zullen ons verhaal met belangryke onbekende zaaken doorzaaijen; de byzonderheden der Krygsverrigtingen zullen ons aangeſchaft worden door officieele, of ook door niet officieele, maar echter geloofwaardige berichten; wy zullen den weg volgen, dien de verſchillende Corpsen der Armée zyn ingeſlaagen, op de manier van Reizigers, die met aandacht de wonderen van kunst en natuur gadeflaan; wy zullen bovenal dien zoo beſaamden Tocht over den *St. Bernardsberg* doen kennen, — een overtocht, die zelfs niet zwicht voor den zoo vermaarden Tocht over de *Alpen* door HANNIBAL. Wy zullen eindelyk trachten, zoo klaar en zoo net te zyn, als de uitgeſtrektheid en het gewigt van het onderwerp, dat wy gaan behandelen, ons zullen toelaaten.”

Meesterlyk heeft de Burger FOU DRAS deeze zyne opgenomene taak volvoerd. Zyn ſchryftrant heeft veel uitlokkends en inneemends. De voeglyke afdeelingen, welke het verhaal deezes Veldtochts onderscheiden, bieden den Leezer zo veele rustplaatzen aan. Schoon het

hoofd-

te zeden van hun, die zoo gevaarlyk waren voor de rust der Natien, beschaaven, en, door zyne gemaatigde begrippen, bedaarder tyden konde doen geboren worden. Hy had zich gewend, om van de hooge Alpen met eene vreedzaame kalmte die tegenstrydige woelingen der Partyen te aanschouwen, welke elkander geduurig opvolgden en ons gelukkig vaderland verwoestten. Hy had zich yverig toegelegd, om, op eenen gelyken voet en even vreedzaam, zoo wel met den kerklyken Souverain van *St. Gal*, als met de aristocratische, met de gemengde of democratische Cantons, met Roomschegezinden en Protestanten, te handelen. Van de natuur, zoo wel als door oefening, had hy de hoedanigheden verkreegen, welke voor eenen zoo voorzigtigen Minister onontbeerlyk zyn. Dertig jaaren van zyn leeven had hy doorgebracht in de konst om menschen te leeren kennen en met hun te verkeerren. Hy zag niet, dat de andere soort van Revolutionairen ongevoelig bleef voor gemaatigde begrippen. Ook bezat hy de pryslyke eerezucht, om zich bemind en noodzaaklyk te maaken by zyn vaderland, dat, altyd getrouw van aart, zyne Bestuurers vereert, zoo lang zy zich onthouden om 't zeive te benadeelen. Hy was dus ongezien by de Uitvoerende Magt, welke niet anders dan belyders zocht haarer staatkundige begrippen, niet dan deelgenooten haarer misdryven, naa de uitvoering van 3 September gepleegd. Zichzelven opofferende, wilde hy *Zwitserland* verlaten, alwaar hy werd aangebeden, omdat hy bestendig dezelfde gevoels had aan den dag gelegd, zelfs dan, wanneer de Fransche Bewindvoerders een Amptgenoot verlangden, die met hun in de schande en den haat van gansch *Europa* deelde, zoo als die blykbaar was uit de nieuwe zamenspanning der Mogenheden.

„ *Frankryk* bleef, zoo wel onder *LODEWYK XVI*, als onder de *Feuillans*, of onder *ROESPIERRE*, altyd het vaderland van ieder welmeenenden. *BARTHÉLEMY* besloot, hetzelve in alle tydvakken van openbaaren rampspoed te dienen. Hy nam geen post aan in het bewind, onder hen, die hetzelve verwoestten, dan alleen met oogmerk om de vrienden van het oud bestuur aan het nieuwe te verbinden, om *Frankryk* deszelfs geleden rampen te doen vergeeten, om met alle partyen

in de vergadering der zaamgezworenen; en juist toen men enige van derzelver hoofden naar den kerker brengt, kwam de oude OSSAKOF in de Stad: hy krygt goed en rang weerom; ook den Zoon wordt alles vergeven; maar weinige hoofden boeten het oproer met hunnen kop; en door den waarlyk voorbeeldelozen moed van den waarlyk edelen Czaar is 'er nu nooit meer voor de *Strelizen* te vrezen. Ziet daar de *Geschiedenis* in dit Stuk; doch door deze opgave verkrygt de Lezer slechts een zeer onvolledig denkbeeld van hetzelfde. OSSAKOF de Vader, Zoon, Moeder, en haar oude leidsman, weten gedurig niets van elkanderen; zy boezemen alle belang in; het geheel wordt ook hierdoor zeer onderhoudend en belangryk. *Vervloekt zy Oproer!* dit is de Zedeleer van dit Stuk.

De oude booze Generael. Tooneelspel in drie Bedryven, naer het Hoogduitsch van K. F. KRETSCHMANN. Te Gorinchem, by J. van der Wal en Comp., 1801. In 8vo. 158 bl.

De oude booze Generael, de Held van dit Stuk, is een zeer edel man, maar wat fors en ruw in zyn voorkomen; daarom zal hy dan dezen naam hebben, en vooral ook omdat hy JULIA eens betrapte met het Fabelboek van *Gellert* in de hand, en wel juist by het Vertelsel van den ouden bozen Generaal; dan dit doet ter zake niets. De Generaal heeft zyn kwartier ten huize van den Burgemeester ener veroverde Stad; deze heeft ene lieve Dochter, JULIA. De Generaal bemint dit meisje, maar waarlyk met ene vaderlyke liefde. Intusschen heeft zy drie Minnaars; RICHARD, een oud, ziekelyk, altyd hoestend, Raadsheer; GARBE, een Proviant-Commisfaris, een lage dief en laffe wellusteling, zo wel als een verwaande gek; en eindelyk LUDOLF, een jong Rechtsgeleerde, een achtungswaardig, uimuntend mensch, maar die niets bezit dan ene kleine bedlening, die maar vyftig daalders kan opbrengen. Het spreekt van zelve, dat zy den laaften bemint. Op hoge order eischt de Generaal ene Contributie van 40,000 daalders van de Stad, en dien zelfden avond nog moet het geld 'er zyn. De Burgemeester en de Raadsheer schikken het onderling: provisioneel zal men de contanten, die voorhanden zyn, uit de publieke kassen ligten; de Kooplieden moeten ook wat doen; de Heren zelve hebben aanzienelyke sommen los; en de Proviant-Commisfaris voegt 'er zyn *spaarpennigje*, zyn *noodpennigje* by, 5000 daaldertjes, tegen den intrest, zo als ook de Heren zelve nemen, van agt percent. Zo heeft men het geld dan provisioneel byeen; maar nu moet de gehele som omge-
lla-

In dit Tweede Deel (dewyl het getal der bladzyden tot het einde toe doorloopt, behoeven wy de beide Stukken, welke het Deel uitmaaken, niet verder te onderscheiden) vinden wy vooreerst aanmerkingen over de Psalmen, onder het opschrift: *De openbare Gods-vereeniging naar aanleiding der Psalmen*. Deeze beginnen met eenige bedenkingen over het nut en gebruik deezer Israëlitische Dichtstukken in onze tyden. Na eenige aanmerkingen over den aart en de nuttigheid van godsdienstig gezang, en de geschiktheid der meeste Psalmen, (ook der zulken, welken by de openbaare godsdienst-oefening, vooral van Christenen, minder voegen) om het hart tot God te verheffen, gaat de Schryver over tot het beschouwen van ieder deezer overblyffelen van oude godsdienstige Dichtkunde in het byzonder. Dikwyls bestaan zyne aanmerkingen enkel in zyn oordeel over de gepastheid of ongepastheid van eenigen Psalm voor het openbaare kerkgezag; maar by andere gelegenheden behelzen zy wel eens eene soort van meer of min uitgebreide voorstelling des inhouds van eenen Psalm, of des Schryvers gevoel van het nut, waarmede dezelve kan gelezen of gezongen worden. Van de kortste van deeze soort willen wy een voorbeeld of twee aanhaalen. By den derden Psalm vinden wy deeze bedenkingen: „ Welk eene hartsterking geeft de echte
 „ erkentenis van den invloed der Godheid in de aller-
 „ zorgelykste omstandigheden! het kan zoms gebeuren,
 „ dat benarde ontmoetingen, openlyke vyandlykheden,
 „ zo zwaar, zo algemeen zyn, dat 'er niets meer nodig
 „ is dan de beslissende slag; evenwel ontzinkt den gods-
 „ vriend dan nog de moed niet geheel; dien wel mik-
 „ kenden slag kan de Albestuurder afwenden; in den
 „ nood gaat zulk een denkbeeld ongevoelig tot eene
 „ bede over; komt 'er vertrouwen op 't gebed in de
 „ ziel, waarin men de uitkomst niet bepaalt, maar die
 „ aan den Albestuurder overlaat, wel verzekerd, dat
 „ Zyne keuze de beste zy, dan daalt de stille kalmte
 „ in de ziel, in weerwil van de gevaren, hare aanbou-
 „ dende woelingen baren dan zo veele ontfeltenissen
 „ niet meer, dat men gantsch onbekwaam wordt; in-
 „ tegendeel, 't berusten in God, die alleen de uit-
 „ komsten bestuurt, doet alles met de grootste gelaten-
 „ heid te gemoet zien. — Een vriend van den godsdienst,
 „ dus denkend, kan onmogelyk zo gantsch ter neder
 „ ge-

„geflagen zyn, onder de gevaarlykste omstandigheden,
 „dat hy buiten staat zou zyn, om de maatschappelyke
 „hulde aan de Godheid te bewyzen; te eerder en te
 „meerder doet hy zulks, al is 't zelfs, dat ook daar
 „zyne vervolgers tegenwoordig zyn,” bl. 11 en 12.

„Pf. VI. Is eene bede wegens ongesteldheid. Open-
 „bare erkenntisse in de gemeentens heeft men eeuwen
 „aan den anderen, als eene voor de maatschappy be-
 „langryke deelneeming van de vergadering der God-
 „vereerders beschouwd; het spreekt van zelfs, dat zy
 „niets betekent, zelfs aanstotelyk is, als de lyder in
 „zyne omstandigheden ons onbekend is, het wordt dan
 „zelfs enkel *ceremonieel*.” Is dit niet te sterk uitge-
 „drukt? Leert ons het Euangelium niet ook voor onze
 „vyanden bidden? En zouden wy dan niet in algemeene
 „bewoordingen kunnen bidden om den Godlyken zegen
 „over onzen broeder, al zyn wy niet byzonder be-
 „kend met deszelfs omstandigheden en behoeften, in-
 „dien wy slechts der Godheid geene bepaalde wyze
 „van handelen voorschryven? Zouden geheele Gemeen-
 „ten niet met weezenlyke deelneeming dergelyke ge-
 „beden kunnen uitboezemen voor haare Leden? De
 „Schryver vervolgt: „Die toestand en de herstelling
 „kan nog veel minder eene gepaste stoffe voor een
 „gewoon lid der vergadering zyn, schoon 't te wen-
 „schen ware, dat elk, die oplettend is op zich zelve,
 „by zulk eene gelegenheid den loop zyner denkbeelden
 „in ziekte, getrouw in de herdenking en uitvoering der
 „stille beloften, welke men toen deed, ontwikkelde,
 „op dat by de hernieuwing der kragten, 't godvrugtig
 „bestaan meer gezuiverd zich vertoonde, waardoor de
 „deelneeming van anderen in de herstelling, eene we-
 „zentlyke dankzegging aan God worden kan; een vorst
 „nogthans, die van de zynen in zyne goede hoedanig-
 „heden gekend wordt, wiens dood kwalykgezinden
 „enkel om by-einden kunnen begeeren, zou men zeer
 „wel tot de stoffe van een algemeen volkslied kunnen
 „maken,” bl. 14, 15.

De Schryver zoude, naar het schynt, geen vyand zyn
 van eene groote hervorminge in het houden der gods-
 dienstige vergaderingen en in het kerkgezag. Sommi-
 gen der Psalmen althans, welken hy, als ongeschikt om
 door eene Gemeente gezongen te worden, afkeurt, zou-
 den, zyns oordeels, op eene andere wyze nog al bruik-
 baar zyn. Zo schryft hy, bl. 34: „Pf. XVII. Is

„ Pf. CXXXVI. Van die zelfde geaartheid , doch meer kunstig, is deze Psalm.

„ Pf. CXXXVII. Wy hebben ons elders reeds verklaard over het waarlyk aanstotelyke, het geen dit gezang gantsch onbruikbaar maakt.

„ Pf. CXXXVIII. Wel bruikbaar, maar nogthans van dien inhoud, dat wy verscheiden zoortgelyken ter onzer keuze hebben.”

Op de beschouwing der Psalmen volgt , hetgeen de Schryver noemt, *Menschkundig Onderwys in de Spreuken van SALOMO*. Vooraf vinden wy hier iets (bl. 264–268) over het oogmerk van dit Boek, en het gebruik, hetgeen men 'er van heeft te maaken. „ Indien men dit geschrift,” leezen wy bl. 265, „ als een volledig zamenstel van den plicht der menschen wilde beschouwen, zou men het regte gebruik van deze verzameling naar het doel des schryvers niet treffen. Al kon men zeggen: het is een volledig zamenstel, schoon niet in de gewone orde, zo wil hy de voorschriften der deugd niet, zo als zy wetten zyn, maar zo als zy middelen zyn tot ons genoegen en waar geluk, aanpryzen, en langs de waarneemingen van anderen op de beste wyze ons daartoe opleiden. Eigenlyk gesproken, is zyn opstel zo zeer geene deugden-leere, die anders heiligheid, ten aanzien van de vorming des mensche, in de uitoeffening der godzaligheid genoemd wordt; het is meer die zedelyke beschaving van den mensch, die hem tot het aanvalligst en nuttigst lid der zamenleving maakt, welke hy ons aanpryzen wil,” enz. „ Hierom,” zegt de Eerw. VAN VLOTEN, bl. 268, „ is eene inleiding van den zamelaar, even zoo treffend als uitvoerig, ook zeer belangryk, en zy behoort door ons in haren gewigtigen inhoud gekend, en ons eigen gemaakt te worden, willen wy dat nut uit SALOMO's spreuken plukken, waarin zy zich ongetwyfeld van alle andere het meest onderscheiden zullen.” Als zulk eene Inleiding beschouwt onze Schryver, bl. 294, de Negen eerste Hoofdstukken; met het Tiende beginnen, zyns oordeels, de eigenlyke Spreuken. Hierby vindt men, over het waare gebruik deezer Spreuken, en de gewoonte van dezelve door de jeugd te doen van buiten leeren, eenige aanmerkingen, welke wy gaarne zouden affchryven, indien wy daartoe ruimte hadden. Vervolgens geeft de Schryver, bykans van vers tot vers,

vers, eene soort van ophelderende uitbreiding, welke wy doorgaans met veel genoegen hebben gelezen, en onzen Leezeren gerustlyk durven aanprijzen; schoon zy somtyds wel eens denkbeelden behelze, welke de oorspronkelijke Schryver waarschynelyk niet bedoelde. Van dien aart is, by voorbeeld, hetgeen by Hoofdd. XV: 5 gezegd wordt. Daar bl. 423 staat vs. 26, dient men te lezen vs. 28. Om ook van deeze uitbreidingen een staaltjen te geeven, zullen wy overneemen, hetgeen, bl. 452 en 453, gezegd wordt over Spr. XXVI: 3—6. „ De omgang met „ lieden, die weinig verstand hebben, behoorde bedagt- „ zamer ingericht te worden, wilde men hen bewaren „ voor het misdoen; . . . het is eene roeping voor een „ verstandig man, het zich gemakkelyk te maken, om „ hen zoo te kunnen beveiligen; onder hen is nogthands „ eene aanmerkelyke verscheidenheid van karakter: ’er „ zyn ’er zoo dom, zoo gantsch beneden de mensch- „ heid, dat zy alleen door slagen ingeteugeld of han- „ delbaar kunnen gemaakt worden: deze zyn wis onder „ de ergsten in gebrek aan vermogens, maar geenszins „ de zorgelyksten; — ’er zyn *brutale* zotten, die dan „ alleen schynen verstand te hebben, als zy schelden en „ tieren kunnen: bloedryke gestellen hebbende, en geen „ heeren over hunne driften zynde, moet men hen maar „ laten uitrazen, want dan zyn zy het eerst bekoelt; „ — ’er zyn ook verwaande weetnieten, die door de „ verkeering met menschen eenige beschaafde denkbeel- „ den verkregen hebben, of die om hunne schatten of „ aanzien meenen regt te hebben, om beslissend over „ waarheden van belang te vonnisen: zulken moet men „ niet uitvoerig wederleggen, maar door een enkel krag- „ tig bewys hun de armoede van hunnen geest doen „ gevoelen; die het ongeluk heeft van veel met dezel- „ ven omtegaan en hen te bestuuren, moet hun gewis „ meer bezigheids verschaffen, nogthands gene, die ho- „ ven hun verstand reikt, wil men zich voor verwarring „ behoeden.” Somtyds zoude men deeze aanmerkingen „ als half boertende kunnen opvatten. Zo lezen wy, bl. „ 389, over Spr. XX: 2. „ Men zou tegenwoordig de- „ ze spreuk wel kunnen misfen: want voor hun, die „ met vorsten omgaan, komt het zeldzaam tot die hoog- „ te, dat ’er gevaar is: het vleijen der groten is zo al- „ gemeen, dat men voor zoortgelyke uitersten niet meer „ te vreezen hebbe.”

Het

Het naaste Stuk heeft tot opschrift, *Betragtende Aanmerkingen op des Predikers Geschrift*. Over dit Boek en deszelfs Schryver hebben wy iets gezegd by eene vroegere gelegenheid (*). De Eerw. VAN VLOTEN is van gedachten, dat het Werk zelve van SALOMO, maar het slot, Hoofdst. XII: 9—14, van eene andere hand is. Men hoore hem zelve: „Alles komt op de gelukza-
 „heids-leere voor dit leven aan, hieromtrent nu lopen
 „de denkbeelden van kundige lieden zoo zeer uit den
 „anderen, en zyn . . . zomts zoo lynrecht tegenstry-
 „dig, dat wy op het einde wel eens verlegen staan,
 „wat toch te verkiezen? — De ervaren . . . zal hier
 „het . . . onderscheid tusschen de leer der Joden, en
 „die van JESUS, . . . gevoelen; evenwel gene tegenstry-
 „digheid: . . . de leere der onthouding of zelfs-verlo-
 „chening, b. v. door den Heiland zoo sterk aangepre-
 „zen, als een der algemeenste middelen tot een duur-
 „zaam geluk, — en de geneugten van dit leven, als
 „gevolgen van de deugdbetragting door MOSES voor-
 „gehouden, staan gewis niet tegen elkanderen over:
 „had SALOMO die beide voorstellen aan den anderen
 „ondergeschikt, in zoo verre zyne belydenis hem die
 „leeraarde, hy was niet in gevaar gekomen, om met
 „de daad den zegen der genietingen van dit leven voor
 „ydél te verklaren, en . . . door eene verstandige ont-
 „houding . . . zou hy meer geluk gesmaakt hebben in
 „het bezit der aardische goederen, dan hy nu immer
 „genoten heeft. Wy danken evenwel . . . den man, die
 „dit stuk van SALOMO aan de waereld bekend gemaakt
 „hebbende, zyne bedenkingen, zo niet tusschen beiden,
 „ten minsten daar agter voegde,” bl. 539, 540, z. o.
 bl. 550 omtrent het einde, en bl. 632 env. Men be-
 speun hieruit wel, dat onze Schryver niet altoos met
 den Prediker van een gevoelén is, en men wordt 'er ten
 vollen van overtuigd, wanneer men leest hetgeen hy
 bl. 546 zegt van het karakter, de wyze van onderzoeken,
 den redeneertrant, de bejaagingen en het gedrag
 des Joodschen Konings. Zyne aanmerkingen daarover
 toonen den kundigen en voor zichzelven denkenden
 Man. Gaarne zouden wy dit met een nader uittreksel
 toonen, indien niet dit Bericht ruim lang genoeg ware.
 Even-

(*) Zie *Alg. Vad. Letteroef.* voor 1798, bl. 561 env.

kunnen geplaatst worden, kan blyken uit de meestal belangryke stukken, welke de Eerw. HINLÓPEN zich ter taake heeft genomen, en van welke wy het wel der moeite waardig agten, de lyst hier af te schryven: *Overdenkingen over het voorlezen van de H. Schrift, in de Vergadering der Christenen.* — *Brief aan een Vriend, over de Verstaanbaarheid van de H. Schrift, voor den Gemeenen Man.* — *Drie Brieven aan Christen-Ouders van de Hervormde Gemeente te Utrecht, over de opvoeding van hunne Kinderen, in de Christelyke Leer.* — *Overdenkingen over 1 Cor. VII: 14 laatste deel.* — *Brief aan een Mede-arbeider in het Euangelie, over de bevordering der overtuiging van de Godlykheid der H. Schriften, in de Christelyke Gemeente.* — *Opmerkingen over de Leere der H. Schrift, omtrent het voorbidden voor anderen.* — *Opmerkingen over de Leere der H. Schrift, aangaande de Christelyke Tucht.* — *Overdenkingen, over de vereeniging van alle ware Christenen.* — *Beschouwing van eene Christelyke Gemeente, naar de H. Schrift des N. Testaments.* — *Overdenkingen over de onderhouding der Leeraaren, door eene Christelyke Gemeente, naar aanleiding van Gal. VI: 6-10.* — *Overdenkingen over het verbergen van onze Godsdienstige Werken, naar MATTH. VI: 4 tweede gedeelte.* — *Opmerkingen over de liefde tot elkanderen en tot allen, in MOSES Wetten geleerd.* — *Overdenking over Deut. XXXII: 27.* — *Brief, over het gezegde van den Zaligmaker: Die my gezien heeft, die heeft den Vader gezien, JOAN. XIV: 9.* — *Brief aan eenen Mede-arbeider in het Euangelium, over het verschil: of CHRISTUS voor allen gestorven zy?* — *Brief aan een Vriend, over den dienst, welchen de Engelen, volgens de leer der H. Schriften, den Gelovigen, in hunne nooden, bewyzen.* — *Drie Brieven, aan eenen Vriend, over de Erf-zondo.* — *Overdenkingen over het gewoone zeggen: alle verandering is geene verbetering.* — *Overdenkingen over hetgeen ons de jongste dag zal openbaren.*

Daar wy het genoegen niet hebben, den waardigen Gryzaart verder dan uit zyne Schriften te kennen, verbeelden wy ons egter, hem te mogen beschouwen als een man van zagtmoedigen en vreedzaamen inborst, een yverig voorstander wel van de leere zyner Kerke, maar tevens met den geest des Euangeliums, dat is,

(schryft hy) nu of dan, eenen brief van onze goede vrienden, in welken wy regels lezen, die wy niet verstaan, dan lezen wy den brief nog een- en andernmaal over, of wy ook mogten opmerken, wat onze vriend meende; gelukt het ons dan nog niet, de meeninge van die regels te verstaan, wy leggen hem neder, of ons, zonder eenige inspanninge, ook iets, tot ophelderinge, mogte voorkomen; wy lezen en herlezen hem daarna weder, en komen, langs dezen weg, niet zelden tot begrip van de meeninge van onzen vriend; en wy verwonderen ons dan wel eens, dat wy hem niet eerder, niet terstond, begrepen hebben. Op die zelfde wyze moeten wy met de Schrift, ons van den hemelschen Vader toegezonden, handelen. Hetgeen wy niet verstaan in het ééne of andere gedeelte derzelve, moeten wy onthouden, wy moeten dat gedeelte meermalen overlezen, zonder dat wy met het kapittel juist eindigen, daar het volgende kapittel dikmaal nog tot het vorige behoort; en blyft het ons dan nog duister, wy moeten opmerken, of wy het één of ander ergens in de Schrift ontmoeten of ons herinneren kunnen, waardoor het ons klaar worde. Dit zal ons dikmalen tot begrip van Gods meeninge leiden en met verwondering en blydschap vervullen."

Aangaande de middelen, door welke de verdeeldheden der Christenen kunnen weggenomen, en de vereeniging kan bevorderd worden, merkt HINLÓPEN onder andere aan: „Al ligt yvert men, om uitwendige en zichtbare middelen hier, gelyk in andere menschelyke vereenigingen, te gebruiken: hetzy dat men één zichtbaar hoofd, éénen opziener, welken allen moeten aankleven, van welken allen, die men voor ware Christenen zal erkennen, moeten afhangen, aanstelle. Hetzy dat men vordere, dat de minderheid zich aan de meerderheid onderwerpe. Hetzy, dat men den sterken arm der burgerlyke magt inroepe, om te verbieden en te beletten, dat men van zommige gevoelens niet spreke, en daartoe te samen kome. Hetzy, dat men alle verschillende gezinten late samenkomen en elk vryheid geve, om zyne gevoelens te doen prediken. Hetzy, dat men zich te samen verbindt, om van geene zaken, dan in welke men overeenstemt, te prediken. Hetzy, dat men wederzyds elkander wat toegeve, en overeen-

ko-

Haagsche Hervormden, zyne Gemeente nog eens over een aangelegen onderwerp heeft willen onderhouden. Hy had by zich zelven niet de minste gedachte of voorneemen, om dezelve in 't licht te geeven; maar doet dit nu evenwel, met een christelyk doel, ter voldoening aan het aanhoudend verlangen van veelen.

Eerst wordt, naar aanleiding van den text, gesproken over het zalig lot, dat Gods volk namaals te wachten heeft, door den Apostel dus uitgedrukt: *En alzoo zullen wy altoos by den Heere zyn.* Dit onderstelt, dat zy altoos by elkander zyn en blyven zullen. 'Er zal eene allertederste, hartelykste en zuiverste vriendschap gevonden worden, niet slechts tusfchen eenige weinigen, maar tusfchen alle de gezaligden zonder eenige uitzondering. Maar dit geluk zal merkelyk vergroot worden, naardien zy te samen altyd by den Heere zullen zyn. 't Geen te kennen geeft: 1) dat zy in dezelfde plaats zyn zullen, daar de Heer is, (*in den derden hemel*, eene plaats, die de Eerw. SERRURIER, in eene aantekening op bl. 28, 29, met sommigen, van het zoogenaamd *paradys*, waardoor men dan de verblyfplaats der afgestorvenen, tot op den dag der opstandinge, verstaat, wil onderscheiden hebben.) 2) In den zelfden staat. 3) In naauwen omgang en gemeenzaame verkeerling met den Heere. Welk alles, in den gewoonen leertrant, geleidelyk wordt ontvouwd. *Vervolgens* bepaalt de Leeraar de aandacht zyner Toehoorderen by het betaamelyk gebruik, 't welk Christenen van deze Leer, by 't afsterven van Godvruchtige naastbestaanden en vrienden, behooren te maaken: Zy moeten malkanderen met deze woorden (met deze gewigtige waarheden) vertroosten; niet zoo onmaatig, onredelyk, en buitenspoorig bedroefd zyn, gelyk de Heidenen, die geere hoop hebben. *Eindelyk* worden uit het verhandelde deze toepasselyke waarheden afgeleid. 1) Christenen moeten zich verblyden in de hoop. 2) 't Lot van den godloozen, en van elken zondaar, zal daarvan veel verschillen. 3) 'Er behoort hier reeds een naauwe band van vereeniging tusfchen de geenen, die den Heere vreezen, plaats te hebben. 4) Wy moeten toezien, dat wy ons ook wachten van gebruiken en gewoonten, die nog onder ons plaats hebben, en die tegen den aart en den geest van 't waare Kristen'omstryden, schoon ze als zoodanig niet beschouwd of erkend

voet voort, met de oordeelkundige beschouwing van de bewaaring en voortplanting der heilleere, in het Parady's reeds, zoo hy meent, geopenbaard, en vervolgens langzamerhand opgehelderd, verder uitgebreid en bevestigd, tot den tyd der geboorte van Jesus Christus.

Het onderwerp der eerste Overdenking is Noäch in de Arke. De tweede beschouwt den uitgang van Noäch en de zynen, en van al 't geen zy by zich hadden, uit de Arke, en de plechtige offeranden, waarmede de godvruchtige Aartsvader, by deze gelegenheid, zyne godsdienstige gevoelens openbaar maakte. Het zullen, naar de gedachten van den Schryver, niet alleen dankoffers, maar ook zoenoffers, geweest zyn. Gods verbond met Noäch wordt hier ook in overweeging genomen. De derde Overdenking gaat over den Torenbouw van Babel, en deszelfs gevolgen. De vierde over Job.

Allen bevatten gepaste wenken voor ongeöefende Leezers, om 'er veel stof tot nadenken over dat gedeelte der oude geschiedenissen, en nuttige ophelderingen van min of meer duistere plaatzen, uit op te samen. Die dezelfde begrippen met den Leeraar, over 't Christelyk leerstelsel, en de trapswyze voortgangen der Goddelyke openbaringen, vóór de geboorte van Christus, omtrent de verlossing en zaliging van 't zondig menschdom, koesteren, zullen, inzonderheid, deze weluitgewerkte en stichtelyke Overdenkingen met genoegen leezen.

Verhandelingen, bekroond met den Prys van het Legaat van den Heere JOHANNES MONNIKHOF. IIde Deels 3de Stuk, en IIIde Deels 1ste Stuk. Te Amsterdam, by L. van Es. In gr. 8vo. te zamen 218 bl.

Het eerste deezer Stukjes bevat de beantwoording der volgende Vraag: Naardien onder de uitwendige hulpmiddelen tegen de Breuken, buiten den Breukband, de meeste der overige geene aanpryzing verdienen, doch zommige derzelve van nut zouden kunnen zyn, vooral ten platten lande, en by het gemis van breukbanden voor onderscheiden ouderdom, inzonderheid voor jonge kinderen; zo wordt gevraagd: *Welke zyn de eenvoudigste, geschiktste en gereedste uit- en inwendige middelen, en de*

de beste levensregel, welke men tot het inbrengen van Breuken, en daarna tot tegenhouding en geneezing dezer uitzakkingen, met hoop op goed gevolg, kan aanwenden?

Tot beantwoording deezer Vraage waren twee Antwoorden ingekomen, en daar van is, als het best voldoende, met den Gouden Eerepenning bekroond, dat van den beroemden Heelkundigen G. J. VAN WY, te Arnhem. In dit Stukje vindt men eene uitvoerige optelling van uit- en inwendige hulpmiddelen tegen Breuken, die in aanmerking zouden kunnen komen, by gebrek van meerder voldoende, vooral van breukbanden. Uit den aard der zaake en der Vraage volgt van zelve, dat in dit Stukje veele zaaken moeten voorkomen, die weinig aanmerking verdienen, doch die echter, om eene eenigzins volledige beantwoording der Vraage te leveren, niet wel konden worden achtergelaaten. Dan daarentegen komen 'er ook veele dingen in voor, die de aandacht van deskundigen verdienen.

Het tweede deezer Stukjes bevat de met den Gouden Eerepenning bekroonde Verhandeling van COENRAAD KERBERT, Heel- en Vroedmeester te Koog aan den Zaan, over de volgende Vraage: *Welke is de algemeene Aanwyzing (Indicatio) by de behandeling der Breuken; welke zyn de byzondere Aanwyzingen, in de verschillende gevallen en derzelve onderscheiden tydperken; op welke omstandigheden behoort de Breukmeester daar by opletende te zyn; en hoe veel lichts hebben de heilkundige Schriften en Waarneemingen over dezelve verspreid?*

Deeze gewigtige Vraag is door den Schryver met veel bondigheid, in een beknopt bestek, beantwoord; zynde het geheel gesplitst in de vier volgende Afdeelingen: I. Over de algemeene Aanwyzing ter behandeling der Breuken. II. Over de byzondere Aanwyzingen ter behandeling der Breuken, in de verschillende gevallen, onderscheiden naar de plaats aan het lichaam, alwaar zy voorkomen. III. Over de byzondere Aanwyzingen by de behandeling, in de verschillende gevallen, naar de toevallige gesteldheid der deelen, welke het breukgezwel omringen. IV. Over de byzondere Aanwyzingen by de behandeling, naar de verschillende ingewanden, welke in het breukgezwel kunnen bevat zyn. — In dit Stukje zyn de verschillende Aanwyzingen met eene voldoende naauwkeurigheid opgegeeven, en met passende voor-

voorbeelden bevestigd. Tot eene proevè diene de *Aanwyzing by de Leverbreuk*. „ Zo men (zegt de Schryver, bl. 88) uit de dunheid der bekleedzelen, of door het openbarsten des gezwels, bemerkt, dat de lever daarin bevat is, moet men dezelve, op de wyze, als by de navel- en buikbreuk gezegd is, behandelen: men brengt dezelve binnen, en verzekert ze door een geschikten band.

„ Dat de lever zoms in de breuk bevat kan zyn, bewyst het gezegde van POTR, naamelyk, dat de Heeren GAY en NOURSE de lever in den breukzak van eene navelbreuk gezien hebben.

„ Wy zagen in het Jaar 1798, by een pas geboren kindjen, eene aanmerkelyk groote navelbreuk — de uitwendige bekleedzelen waren daarvan verwyderd, welke zich, rondom het gezwel, als een kring vertoonden; het was te laat, om aan de breuk iets heilkundigs te onderneemen, dewyl het kindjen reeds stervende was. Na den dood, begeerig zynde om te weeten wat in de breuk bevat was, openden wy voorzichtig den breukzak, en vonden een gedeelte der maag en der dunne darmen, en ook de lever, voor een gedeelte, daarin bevat.”

Bericht wegens de uitvinding, om de gewoonlyke Olyverw-Couleurs zodanig te vermommen, dat zy met water vermengbaar zyn, en men daarmede op papier niet alleen kunstig kan tekenen, zonder dat zy doorstaan, maar dat men ook met deeze verwen op allerhande soort van stoffen kan werken, zonder dat het water 'er eenige hinder aan kan toebrengen. Als mede een Bericht, om met Oost-Indische Inkt en deeze vermomde Olyverw zonder uitspaaren te kunnen waschen. Aan de Nationaale Nederlandsche Huishoudelyke Maatschappye te Haarlem ingeleverd door J. P. VAN HORSTOK, Konstschilder te Alkmaar. Te Haarlem, by C. Plaat en A. Loosjes, Pz. In gr. 8vo. 30 bl.

Dit Stukje, hoewel klein van inhoud, schynt echter van groot gewigt te zyn, en is dus de aandacht van alle Liefhebbers der Teken- en Schilderkunst overwaardig; te meer, daar de Oeconomische Maatschappye de zaaken, daarin vervat, naauwkeurig heeft doen onder-
 LETT. 1801. NO. 6. R der.

bezitters van het Copyregt van WAGENAAR'S Werk te raade, hetzelfde tot op den tegenwoordigen tyd te doen vervolgen, overeenkomstig het plan, welk de beroemde Historieschryver zich ten leiddraad hadt voorgesteld. Niet ongelukkig zyn ze geslaagd in de keuze van den persoon, wien zy de volvoering der taake toevertrouwen. Gelykheids genoeg met dien van WAGENAAR heeft zyn schryfstyl, om 't een by het andere, immers ten dien opzigte, niet aanstootelyk te doen afsteeken. Doch inzonderheid laat zich, ten opzigte der behandelde onderwerpen, op den titel aangekondigd, de gelykheid van ontwerp opmerken. Toen de Vervolgschryver hand aan 't werk sloeg, hadt hy zich voorgesteld, met het Jaar 1787, en de Omwenteling, toen voorgevallen, zyn Werk te besluiten. De gebeurtenissen, zedert voorgevallen, deden hem van oogmerk veranderen. Van nieuws vatte hy de pen op, onder andere daartoe bewogen door de voorvallen, welke vóór, by en naa de Omwenteling van den Jaare 1795, ter deezer Stede, gebeurden. Zeer uitvoerig, en, 't geen meer zegt, naauwkeurig is hy in 't verhaalen van die zonderlinge en veel gerugts maakende voorvallen. Hoedanige begrippen iemand ook aangaande de Omwenteling van den Jaare 1795 moge voeden, zeker is het, dat dezelve, ten aanzien van deeze Stad, althans in één opzigt, eene zeer gelukkige verandering ten gevolge heeft gehad. Wy bedoelen de verbeterde inrichting van het openbaar Onderwys in de Stads-Schoolen. Meermaalen bedroefden wy ons, in vroegere dagen, over de geringe vorderingen der Jeugd van de laagere klasfen, ondanks de kosten van Stadswege aangewend, en door de ruime bydragen van weldaadige Ingezeten en geschraagd. Welk een gunstige, en, 't en zy voor ooggetuigen, bykans ongelooflyke wisselkeer in de vorderingen der Jeugd hebbe plaats gegrepen, zints de verbeterde Schoolorde, daar van kan getuigenis draagen het jaarlyksch openbaar onderzoek, 't welk telkens, met een verbaazenden toeloop van aanbouwen, en niet zonder zichtbaare blyken van goedkeuringe, wordt hervat. Wy maaken hier van gewag, om de zulken onzer Leezen, die, op eene of andere wyze, met het onderwys der Jeugd zich bemoeien, uit te lokken, om het *Reglement of de School-Orde*, in dit Werk voorhanden, te raadpleegen, ten einde om de daar in voorgedraagene onderrichtingen, zoo veel

gen van dezelve verdringen, als 't ware, elkander. Het meer uit den algemeenen weg liggend *Hongaryen* deelde gewis niet in dit lot; terwyl de bepaalde Handelgemeenschap van 't zelve ook zeker tot de schaarschheid der Reisberigten medewerkte. Niemand zal egter twyfel, of de Staatsgesteldheid, de natuurlyke voortbrengzelen, de aart en zeden der Inwoonderen verdienen onze opmerking. Welkom moet deswegen eene Reisbeschryving weezen door dien oord, bovenal wanneer dezelve komt uit eene pen, zo wel in staat ter berigtgeeving als die van den bereisden Heere TOWNSON, die zo laat als het Jaar 1794 deeze Reis gedaan, en zich vyf maanden daar opgehouden heeft. Welkom eene Vertaaling van dezelve voor onze Landgenooten, die, gelijk de Vertaaler opmerkt, geene Reis door dat Land in hunne taal bezitten, dan het geen men deswegen vindt in de Reizen van R. BROWN, waarvan eene *Nederduitsche* Vertaaling in den Jaare 1680 het licht zag.

De Wintertyd, waarin TOWNSON zich te *Weenen* bevondt om de Reis na *Hongaryen* aan te vangen, deedt het geraaden worden, eenigen tyd zich te *Weenen* op te houden; 't geen hem gelegenheid geeft, om van *Weenen* en zyne ontmoetingen te dier Stede iets te zeggen, waartoe hy het I Hoofdd. besteedt; bovenal zich bepalende tot een verslag van de Geleerde Inrigtingen; openbaare Boekeryen; Kabinet van Gedenkpenningen; Keizerlyke en andere kostbaare Verzamelingen van Delfstoffen en natuurlyke zeldzaamheden; de Marktplaatz; openbaare Vermaaklykheden; de Keizerlyke Kruidtuin en Diergaarde. Hoe kort dit is, als in 34 bladzijden begreepen, zal het met genoeg geleezen worden.

Het II Hoofdd. bevat de Reis van *Weenen* na *Oedenburg*. Men vindt 'er berigten wegens eene Myn van Steenkoolen; wegens den Graaf SZECHINY, den Prins ESTERHAZY, den Graaf FESTITICH; Persoonsbeschryvingen, die veel lichts in 't voorbygaan byzetten aan het Character der *Hongaaren*. Het brengt ons in de Steden *Raab*, *Dotis* en *Komorra*. Wy schryven af, wat de Heer TOWNSON van het reizen in dit Land vermeldt. Naa een verblyf by den verplichtenden *Hongaarschen* aanzienlyken SZECHINY, „kwam zyn rydtuig 's morgens, een boeren hooiwagen met vier wielen, en een paar kleine maagere paarden. Dit is zulk een ver-

achtelyk voertuig niet, als de *Engelsche* Leezer zich verbeelden zal. In *Hongaryen* ziet men dikwyls welgekleede menschen op deze wyze reizen; en voor my, die in *Zweeden*, *Deenemarken* en het noordlyk gedeelte van *Duitschland* gereisd had, waar open rydtuigen, ten naasten by gelyk deze, maar netter bewerkt, in algemeen gebruik zyn, was dit niets nieuws. Maar zoo dit in *Engeland* geweest ware, dan zou het gemeenste denkbeeld geweest zyn, dat ik een misdadige ware, die naar de gevangenis gebragt werd, en dat myn knecht, die myn schietgeweer hield en myn fabel droeg, de bewaarder ware. Naa dat ik drie of vier uren op een hollenden draf voortgereisd was, kwam ik in het dorp, waar ik van paarden moest verwisselen. Vermids in deze plaatzen geene herbergen zyn, is het de gewoonte om voor het huis van den Richter stil te houden, en hem het voorspanbevel te toonen, en hy is dan verplicht om zelf heenen te gaan, of zynen afgevaardigden te zenden, naar den boer, wiens beurt het is om dienst te doen. Indien het geval wil, dat hy verre afwoont, en de paarden in de weide zyn, dan wordt men dikwyls een uur of twee opgehouden, en zelfs langer, voor dat men die krygen kan: want de paarden worden nooit in gereedheid gehouden, zonder voorafgaande kennisgeving, zoo als in *Zweeden* geschiedt, waar geene andere postpaarden dan die der boeren zyn.

„De Richters zyn slechts gemeene Boeren; zy hebben alleen gezag over de andere boeren, en worden derhalven *judices plebei* genoemd. Somtyds worden zy aangesteld door den Heer van het Dorp, somtyds door de boeren zelve verkooren, en somtyds door de samenwerkende verkiezing der boeren en hunnen Landheer; dit zyn plaatslyke verscheidenheden, welke door de gewoonte ingesteld zyn. Zy hebben geene vaste bezolding, maar genieten eenige fooitjens; en zy toonen zich zeer dankbaar voor twee of drie stuivers, als een klein geschenk, het welk hun gewoonlyk door de reizigers gegeven wordt, als zy veel spoed gemaakt hebben, om paarden aan hun te bezorgen; en zy worden zoo weinig geacht, dat zy gevaar loopen om afgerost te worden, voornaamlyk door de militairen, als zy hun best niet doen. Zy worden zeer ligt onderkend, doordien zy een stok in de hand hebben; het gewoonste, meestbetekenende, en nuttigste kenmerk van gezag onder een

een onbeschaafd Volk.” — Veelvuldig zyn de ontmoetingen op de Reis door dit Land, welke niet strekken om het uitlokkend te maaken. Gebrek aan goede Herbergen en Nagtverblyven is vry algemeen.

Met het III Hoofdd. komt de Reiziger te *Gran*, waar hy een Landgenoot, daar woonagtig, den Major DORMER, aantrof, die hem ten *Ciceroni* aldaar verstrekte. Een bron van laauw water strekte daar ten verblyve voor de Kikvorschen, die 'er geduurende den winter niet verstyven. Het Mineraal-water, de aart der Rotzen worden beschreeven, alsmede *Vissegrade*, *Bogdan* en *St. Andreas*. Met genoegen zal men hier leezen de beschryving van het oude Kasteel te *Vissegrade*, 't welk thans in puinhoopen ligt, en in vroegeren tyde het *Windsor* was van verscheide *Hongaarsche* Koningen, thans een woonplaats van uilen en vledermuizen.

Het IV Hoofdd. is aan *Buda* gewyd. Wy hebben reeds in den Jaare 1797 dit gedeelte onzen Leezeren geschonken (*), doch moeten hier, het daar niet vermelde, wegens zeker Gebouw aan den oever van den *Danau*, optekenen. „ Dit gebouw wordt verschillend genoemd, en men spreekt zeer onderscheiden van 't zelve, naar maate de edele gloed voor de vryheid, of eene yskoude onverschilligheid, gevoeld wordt, en naar maate de verkleefdheid of ontevredenheid nopens het Hof van *Weenen* het hoogste gebied voert. Deszelfs gewoone benaaming is de *Bastille*; een haatelyke klank, die byna genoeg is, om een werk- of tuchthuis te verdoemen. Het werd opgericht onder de gehaate Regeering van JOSEPH den Hervormer: dus ongelukkig voor de *Hongaarsche* Vryheid, in deszelfs oprichting, en wyl het gebouwd is onder een byzonder opzicht, is het des te meer haatelyk, en dan, het geene deszelfs bestemming te minder twyfelachtig maakt, is, dat de vertrekken in hetzelfde zoo klein zyn, dat die in het minste niet geschikt zyn voor een Ziekenhuis, Werkhuis, of iets anders van een soortgelyken aart; zoo denken althans de Vaderlandsgezinden hier. Het is nooit volbouwd geworden, en LEOPOLD gaf bevel om het te verkoopen. Of JOSEPH vreesde, dat de nieuwe inrichtingen, welke hy

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroef.* voor dat Jaar, *Mengelwerk*, bl. 549 — 558.

en voorregten weder te geeven, welke hy hun ontnomen hadt, en dus zyne eigene handelingen te herroepen, werd nogthans de Wet der *Gleba adscriptio* uitgezonderd. Onze Reiziger doet een breed verslag van de handelingen diens Keizers, ten opzigte van de *Hongaren*, strekkende om deezen tegen hem te verbitteren.

JOSEPH's herroeping, op den 4 Feb. 1790, op den twintigsten van welke maand hy stierf, is hier te lezen. TOWNSON voegt 'er by: „ Zoo werd dan eene Regeering van negen jaaren, die in het eerst beloofde een schitterend tydvak in de Geschiedenis van *Europa* te zullen zyn, ten grooten deele uit dezelve gewischt. Echter moet deze aangetekend worden, als eene les voor andere Regeerders, om hen te leeren, dat de gevoelens en begeerten van een Volk niet moeten verwaarloosd worden, noch dat eene natie niet als een landgoed bestuurd moet worden, en dat men zelfs goede schikkingen en instellingen niet met gestrengheid, noch al te overhaastig, moet invoeren. Goede Vorsten worden dikwyls, by wyze van beeldspraak, de Vaders van hun Volk genoemd. JOSEPH regeerde zyne heerschappyen als het hoofd van een huisgezin; hy wenschte het welzyn zynen kinderen, en hy maakte ontwerpen tot hun geluk, en begeerde dat zy die met onderwerping zouden aanneemen, daar hy dezelve oogenbliklyk wilde ten uitvoer gebragt hebben. Zyn Leevensbeschryver PEZZEL zegt, dat, toen zyne Staatsdienaars hem den raad gaven, dat hy niet zo haastig in zyne verbeteringen moest zyn, hy ten antwoord gaf: „ Van alles, wat ik onderneem, „ wil ik aanstonds de uitwerkzelen zien; toen ik *den* „ *Prater* en *den Augarten* (*) in orde bragt, nam ik „ geene jonge spruiten, die alleen voor het volgende „ geslacht van dienst konden zyn, maar boomen, onder „ wier schaduw ik zelf en myne tydgenooten vermaak „ en voordeel zouden kunnen vinden.”

LEOPOLD's gedrag in 't bestuur van *Hongaryen* wordt gescheit; de zaaken, op de Ryksvergadering verhandeld, ontvouwd, met de gevolgen daarvan. Met vollen regt weidt de Schryver uit in den lof van de Verdraagzaamheid, hier thans heerschende, als hy vermeldt, „ dat, toen op den Ryksdag des Jaars 1791 de regten der Pro-

te.

(*) Twee openbaare Wandelplaatzen by de Stad *Weenen*.

testanten bevestigd werden, behalven de Geestlykheid, slegts vier-en-tachtig Leden waren, die tegen hun stemden; daar in tegendeel tweehonderd een-en-negentig voor dezelve hunne stem gaven, van welken honderd een-en-tachtig Magnaaten, en het grootste gedeelte Roomschegezinden waren." — Uit het bygebragte Artikel uit de Ryksvergadering, hiertoe behoorende, blykt, dat de *Protestanten* eene volkomene vryheid hebben van openbaare Godsdienst-oefening, met kerken en klokken, hunne eigene scholen en oefenplaatzen tot vordering in kennis, en het regt om alle openbaare bedieningen te bekleeden, tevens met zitting in de wetgeevende Raadsvergaderingen. — De *Protestanten* moeten ook niet als eene kleine nietsbetekenende Secte aangezien worden. In het algemeen gelooft men, dat de *Protestanten*, dat is de *Lutheraanen* en *Calvinisten* zamengenomen, met de *Roomschgezinden* in getal gelyk staan; en vóór twee eeuwen waren zy talryker, en uitgezonderd drie geslachten in 't jaar 1559, waren alle de aanzienlyke geslachten *Protestanten*.

Het VI Hoofdd. spreekt van de Bevolking, de Inwoonders, de Inkomsten, den Koophandel en de Krygsmagt. Wegens de Bevolking zyn de gevoelens wydverschillend. In de grootste uitgebreidheid genomen, mag men het op omstreeks negen Millioenen stellen. Deeze Inwoonders zyn van zeer verschillende Natien. De oorzaken van geringe werkzaamheid en weinigen koophandel worden opgespeurd in een Land, van 't welk de Reiziger zegt: „Waar heen ik my ook begaf, leidde men my in Kelders vol Wyn, en in Koornschuuren die vol Graanen waren, en men toonde my Weilanden vol Vee. Als ik de eigenaars gelukkig rekende om hunnen ryken voorraad, en wel van Waaren, die nooit buiten gebruik konden komen, dan hoorde ik eene algemeene klagt — het gebrek van eene markt, het ontbreken van koopers!" Voorts toont de Schryver, hoe de plaatslyke ligging van *Hongaryen* hiertoe medewerkt.

De Krygsmagt bestondt toen in 87,400 man, en één Bataillon *Tschaikisten*, eene soort van Rivierwagten of Landtroepen. In de Landen aan de *Turken* grenzende heeft eene soort van Krygsgebied plaats.

De Reis van *Buda* na *Gyongyes* — de Gebergten van *Matra* en derzelve Delfstoffen — Aluinwerken —
de

de gewaande opening van eenen Vuurberg — zeldzaame Pikiteen, en vuurbergagtige Tufa, worden in het VII Hoofdd. voorgesteld.

Zo aangenaam als hy, op zyne Reis na *Erlau*, in het VIII Hoofdd. zich verrukt vindt door eene bevallige plaats, *Félcho-Tarkan*, waar de laatst overledene Bisschop een fraai Landhuis bouwde, zo zeer is hy op den tegenwoordigen, die 't zelve verdelgde, gebeten; en waarlyk, de beschryving, die hy van deezen geeft, en van diens dweepagtige en slegter daaden, geregtigt hem, om niet gunstig te spreken van deezen dommen Yveraar, die een tegenbeeld oplevert van de hoogge-roemde Verdraagzaamheid in *Hongaryen*. Men zal de staaltjes daarvan met verbaazing in het Werk leezen; wy hadden gemeend, ze by te brengen; dan ons blad roept ons om te bekorten.

In het IX Hoofdd., handelende van de Salpeterwerken, de Paardenstoetery en Koehoudery van den Bisschop van *ERLAU*, krygt die veragtlyke man weder eene beurt. Voorts vinden wy hier het Zoutmagazyn, alsmede de groote *Pusztá*, of gemeene Weide, beschreeven.

Dit Deel is opgecierd en verrykt met eene nieuwe Kaart van *Hongaryen*, in 't byzonder van deszelfs Stroomen en natuurlyke voortbrengzelen, door J. M. KORABINSKY, met byvoeging der Steensoorten en Postwegen, door R. TOWNSON. Hoe veel werks dezelve aan den *Engelschen* Schryver en den *Nederduitschen* Vertaaler gekost hebbe, kan men in heider Voorberigt leezen. — Ook vindt men in dit Deel afgebeeld, een *Hongaarsch* Edelman en een Boer, in hunne nationale Kleeding; alsmede het oude Kasteel te *Vissegrade*.

De Vertaaler heeft zich doorgaande wel gekweeten: alleen heeft hy, in de benaamingen van voorwerpen der Natuurkunde, Delfstofkennis, Kruidkunde en Natuurlyke Historie, wat veel ruimte genomen om derzelver Benamingen *onvertaald* te laten: niet weinige zouden, met de *Nederduitsche* benaamingen 'er by te voegen, meer klaarheids gekreegen hebben; zo ook zal het onvertaald laten van een en ander *Latynsch* gezegde den *Nederduitschen* Leezer, dier taale onkundig, om den zin verlegen laten. Wy zien het Tweede Deel, ter volmaking van dit Werk, te gemoete.

Rei.

Reize naar Surinamen, en door de binnenste gedeelten van Guiana; door den Capitain JOHN GABRIËL STEDMAN. Met Plaat en Kaarten. Naar het Engelsch IIIde Deel. Te Amsterdam, by J. Allart. In gr. 8vo. 350 bl.

STEDMAN's Reisverhaal gaat op den eigensten trant in dit Deel voort, als wy ten aanzien der twee voorgaande vermeld hebben (*); wy vervolgen dus het opgeeven van den vermengden Hoofd-inhoud. Het XX Hoofdst. vangt aan met de Beschryving van eenen oproerigen Neger, en wordt gevolgd van die eener vuurige Mier; van het wandelend Blad; Doornhaag-Spinnekop; Duivenboonen of Erwtten van Angola, en nadruklyke benaamingen, door de Negers gebezigd: het behelst voorts een zeer moeilyken en gevaarlyken Tocht ter bestryding der Negeren.

Het XXI Hoofdst. vervolgt dien Tocht, in 't voorbygaan de Wilde Porfelyn, den Calebasfen-boom beschryvende, en stelt, onder andere gevallen, voor, hoe de Legerplaats was ingerigt; veele onaangenaame ontmoetingen met den Colonel FOURGEOUD wisselen de tooneelen af; terwyl de steek van een kleine Slang, op *Suriname* den naam van *Orou-coukou* draagende, aanleiding geeft tot eene beschryving van dezelve, en der middelen ter geneezinge van wonden, door dezelve toegebracht.

Met de beschryving van een byzonder soort van Mieren vangt het XXII Hoofdst. aan; en iets van de *Acajou-Nooten*, den *Eta-Appel* vermeld hebbende, vaart de Schryver voort met de opgave van den Kryg-tocht, en de ontmoetingen hem byzonder bejegend, waaronder leezenwaardig is de uitzuiging des bloeds, hem overgekomen door den steek van een verschriklyke Vledermuis. Een byzonder soort van *Opposum* verdient de aandacht der Dierbeschryveren, zo ook de *Agouli* en de *Paca*; STEDMAN weder spreekt, in een en ander opzigt, verscheide voornaame Dierbeschryvers. Het zenden van eenige Dadel's doet hem van den Dadelboom spreken.

Een tweede Tocht vangt met het XXIII Hoofdst. aan, en is vol van zeldzaame ontmoetingen, doormengd met een bericht van den Landschildpad; van verscheide soorten van Hout, Plantgewassen, Honderd-pooten, Springhaanen, verschillende soorten van Visschen. Hier ook laat de Schryver zich uit over de Zeekoe, het Zeepaard, en geeft zyne gedachten op omtrent het aanwezen der *Meerminnen*. Wy schryven de-

(*) Zie wegens het Iste Deel onze *Vaderl. Letteroef.* voor 1799, bl. 580, en over het IIde, hier boven, bl. 24.

dezelve af. „De Major ABERCOMBIE zeide my onlangs, in de Rivier van *Suriname* een Meermin te hebben aangetroffen. Lord MONBODDO houdt ook zeer stellig staande het aanwezen van Zee-mannen en Zee-vrouwen (*), en verzekert, dat men ze in 't Jaar 1720 gezien heeft. Maar hoe agtenswaardig op andere punten het oordeel en gezag van deezen Lord moge voorkomen, is het my niet mogelyk, om met hem in te stemmen, dat 'er mannen en vrouwen met vinnen en schubben, laat staan met staarten, zyn zouden. — Ik geloof, zo het my geoorloofd is myne gedachten op dit stuk te zeggen, dat men nu en dan in de rivieren, onder den zonnekeerkring gelegen, zoo op de kust van *Africa* als van *Zuid-America*, een soort van Visch ziet, die met het halve lyf boven het water uitsteekt, zeer veel gelykheid heeft met een menschlyk schepzel, maar veel kleinder is, en ten naasten by als die geen, welke men in 't Jaar 1794 te Londen zag. Deszelfs kleur is zwartachtig groen; de kop is rond, met een soort van mismakkt aangezicht. Eene zwaare vinne vertoont zich by de oogen van het Dier, loopt tot het midden van den rug, en gelykt veel naar hoofdhair. Zyne twee armen en handen zyn twee vleesachtige en gevingerde vinnen. Het Wyfje, als zynde een dier dat haare jongen levendig werpt, heeft borsten, even eens gemaakt als die van eene Vrouw. De staart is volmaakt als die van een visch. In veele opzigten gelykt hy naar het Zee-kalf, behalven dat de laatstgemelde geene vinnen op den rug heeft. Dezelve is ook veel dikker, en verheft zich nooit boven het water, zoo als het dier zoo even door my beschreeven. Ik heb deeze berigten ontfangen van verscheiden bejaarde Negers, en van verscheiden *Indiaanen*, die alle in hunne beschryvingen overeenstemden. Zommigen voegden 'er by, dat deeze dieren zingen; maar ik denke, dat het is een klagend geschrey, zoo als men wel van andere vischen of halfslachtige Dieren onder den zonnekeerkring hoort. Zy verzekerden my, dat zy, schoon zeldzaam voorkomende, ten hoogsten gevreesd zyn by hunne vrouwen en kinderen, die hen *Watra-mama*, of Moeder der wateren, noemen; en, 't geen vreemd is, met dien naam bestempelen zy ook hunne Profetesfen.” — In dit Hoofdstuk, waarin niet weinig zeldzaams voorkomt, ontmoeten wy een verslag van den *Mataky-boom*;

(*) De Vertaaler, veele Aanmerkingen van den *Franfchen* Vertaaler overneemende, gewaagt van de *Tritons*, *Nereïden*, *Sirenen*, enz. en byzonder van de *Meerminne*, die te *Haarlem*, ten Jaare 1410, zou gevangen wezen. Het heeft ons eenigzins bevreemd, dat de *Nederduitsche* Vertaaler te dier gelegenheid geene melding maakt van A. VOSMAER'S Beschryving deswegen, in de *Verhandelingen van de Hollandfche Maatschappy der Wetenschappen te Haarlem*, XXIII D. bl. 35, enz. waarin men, ten aanzien van dit betwiste onderwerp, veel keurlyks vindt. Wy konden niet nalaten, dit, te deezer gelegenheid, te herinneren.

„ hebben, indien gy hun vreemd geweest waart; maar zy zyn „ uwe huisgenooten; gy hebt hun stilzwygend toegestaan om „ alhier hunne woonplaats te houden; zy kennen u zekerlyk, „ en nooit zullen zy u noch de uwen kwetzen." Ik stemde daadlyk in het voorstel van deezen man toe; en hem aan een boom hebbende doen vastbinden, gelastte ik quaco, de trap op te klimmen, byna naakt, het geen hy deedt zonder gestooken te worden. Toen waagde ik het, hem te volgen; en ik verklaar op myn woord van eer, dat zelfs na aan het nest geschud te hebben, waarop de byën 'er al brommende uitvloogen, en rondsom myn aangezicht heen draaiden, geene derzelven my trachtte te steeken. Ik stelde dus den ouden Neger weder in vryheid, en gaf hem een glas rhum en vyf schellingen tot zyne belooning. Ik behield vervolgens deeze kleine byënkorf, zonder eenig gevaar voor my zelf, en ik maakte 'er myne lyfwagt van. Tot myn groot vermaak deden zy eenige Opzichters, welken ik onder een of ander voorwendzel de trap deed opklimmen, wanneer ik hunne onrechtvaardigheid en wreedheid straffen wilde, verscheiden maalen aartige sprongen doen."

Het vertrek der Krygsbende, als op handen, wordt in het XXVI Hoofdst. beschreeven, en tevens, hoe 'er tegenbevel kwam om te blijven, met de uitwerkwelen daarvan op het Krygsvolk. Tusschen beide komt de beschryving van de *Zurzaca* en *Sabatille*, van de *Papajja* en de *Gember*; en wordt dit Hoofdstuk beslooten met nieuwe byzonderheden betrekkelijk de Negers. Hy hadt reeds eenige byzonderheden opgegeeven omtrent de manier, op welke de Slaaven in dit Land verkogt en behandeld worden; dan hy gevoelde, dit onderwerp niet uitgebreid genoeg behandeld te hebben, en deelt hier alle de berigten, die hy betreffende de Negers bekomen heeft, mede, en vleit zich, zaaken te zullen vermelden, waarop men geen aandacht genoeg gevestigd heeft, of die tot hiertoe slegts onvolkomen zyn verhaald geworden. Hy vangt aan met zyne gedagten over de Kleur der Negers mede te deelen, die hy oordeelt dat geheelenal moet toegeschreeven worden aan de brandende lugtstreek, waarin zy leven, en aan den verhitte dampkring door de regelmaatige winden, die over eindeloze Zandwoestynen heen waaijen, alvorens zy tot eenig bewoond land komen. Hy laat zich uit over hunne gedaante, sterkte, gezondheid, vrugtbaarheid; dan ook gewaagt hy van Negers, *Accorys* of Tweevingerigen genaamd; maar hy hadt slegts twee van deezen gezien, en op een te verre afstand om ze te kunnen uitekenen. Hy geeft eenig bericht van hunne Taal, van hunne Verstandsvermogens, Godsdiensbegrippen, Bygeloovigheden, verregaande Wraakzugt, doch laat niet na, ook hunne goede hoedanigheden te vermelden. Dit alles is doorvlogten met de Sententissen, die tot staaving dienen van zyne opgave. De Ziek-

na aan zoo veele gevaaren blootgesteld te zyn geweest ; na van alle hulp ontzet , door distelen en doornen vaneen gereeten , door insecten gestookten te zyn ; na uitgehongerd , afgemat , en op alle manieren gefolterd te zyn ; na dikwyls gebrek aan kleederen , geld , ververschingen , of geneesmiddelen , gehad te hebben ; en , eindelyk , na het verliezen van zoo veele braave medemakkers , die in dit Land hun graf gevonden hadden."

Daar dit de laatste Tocht was , zien wy het einde deezer Reize welhaast te gemoete ; en wordt het ons opgegeeven in het IVde Deel , reeds door ons ontvangen , en waarvan wy eerlang verslag zullen doen.

Brief aan de Leezers der Vaderlandsche Letteroeffening , ter gelegenheid eener Recensie van GASPARI'S Geographie , vertaald door de Eerw. Heer S. VAN EMDRE ; gedrukt by J. ALLART , te Amsterdam , voorkomende in No. 2 van het Jaar 1801. Waar in wordt aangetoont , dat niets dan diepe onkunde , ongegronde vittery en haatlyke partydigheid in die Recensie doorstraalt. Te Amsterdam , by J. Allart. In gr. 8vo. 15 bl.

Welk een vreeslyke misdaad hebben wy begaan , een Werk , door den grooten ALLART in het licht gegeeven , in deszelfs wezenlyke waarde aan onze Leezers te doen kennen , en door eene vrymoedige en geheel onpartydige beoordeeling van het Eerste Deel van GASPARI'S *Geographie* , vertaald door S. VAN EMDRE , het eigenbelang van dien Boekverkooper zoo rechtstreeks tegen te werken ! Moesten wy dan niet voorzien , dat die man , die zoo veel *fidutie* stelt in de kunde en bekwaamheden van meest allen die geleerde mannen , welke zyne pers met hunnen arbeid wel gelieven te vereeren — (het zyn zyne eigene woorden , voorkomende in zyn Voorbericht aan de Leezers der *Vaderlandsche Letteroeffening* , voor deezen Brief geplaatst) geheel boos zoude worden , wanneer wy ons durfden vermeeten om de waarheid rond uit van een zyner persprodueten te zeggen , en daar door zyne ondernemingen eenig nadeel toe te brengen ? — Ja , wy konden en moesten dit daadelyk voorzien ; maar wy waren onpartydig en stout genoeg , om te toonen , dat wy zelfs een J. ALLART niet ontzagen , nadien wy altyd in het denkbeeld stonden , dat de gunst , welke veele beroemde mannen in ons Vaderland hem beweezen , door hunne Werken by hem te laten drukken , hem zelfs geen oogenblik vrywaarde , om Werken uit te geeven , die veel minder waarde bezaten , dan hy , als Boekverkooper , zich verbeeldde. Hoe toch kan een Trechter oordeelen over de veele en geheel onderscheidene vogten , die door denzelven naar beneden gestort worden ? —

De Brief zelve is van een ongenoemd Schryver ; wie zich
 LITT. 1801. NO. 6. S dus

grip. Wy laten dus onze Leezers zelve oordeelen, wat men nu van den veel betekenenden tytel: *LEERBOEK der Aardrykskunde*, voor dit Werk geplaatst, moet denken.

Wy hebben geen oogmerk, om den Brieffchryver by elken tred te volgen, nadien dit wezenlyk een verlooren arbeid zoude zyn, daar eene enkele leezing al het gewrongene oplost: dus maakten wy, by voorb. geene aanmerkingen op het Hoogduitsche Werk van GASPARI, maar op het vertaalde, zoo als het voor ons lag, en in het welk VAN EMDRE zoo duidelyk had doen zien, wat van hem, en wat van GASPARI was, dat wy niet konden mistasten. Zo spraken wy niet van des Vertaalers oogmerk, by het opgeeven zynere aantekening, betreffende *Entre Minho e Douro*; om dat wy dat oogmerk niet wisten; maar wy waren zoo getrouw, dat wy zyne eigene woorden opgaven. Ook had de Vertaaler toen nog niet gemeld, dat hy mogelyk eene lyst van Muntspetien agter het tweede Deel van dit zogenaamde *Leerboek* zoude plaatsen, en daar door als dan weder bevestigen, dat onze aanmerking, ten opzichte van dezelve, zeer gegrond is geweest. Even zoo getrouw handelden wy, door te doen zien, dat GASPARI de *Winden* en *Windstreeken* met elkanderen verward; terwijl het geenszins de zaak was, of hy door *Winden* en *Windstreeken* hetzelfde verstonde, maar wel wat hy zeide. Een Schryver moet verstaan worden uit zyne woorden, en kan niet verstaan worden uit zyne bedoelingen, wanneer zyne woorden zo beurtwistelend en onbepaald genomen zyn, als in deeze Vertaaling geschied is.

Eindelyk, — want de verwarde taal, betreffende de verdeling van het Kompas, met byvoeging van $\frac{1}{2}$; zo als veele gezegden, op bl. 25 van GASPARI'S *Inleiding* voorkomende, zouden ons te lang ophouden, — tracht de Brieffchryver dien Duitschen Autheur te verdedigen, dat hy het Duitsche Ryk veel breeder behandelt dan andere Landen van *Europa*; door te melden, dat hem dit niet *alleen* eigen is, daar hy dit met alle Duitschers gemeen heeft. Maar zedert wanneer is het algemeen gebrek eener Natie als een voorbeeld van navolging voor andere Natien erkend? — Waarom heeft BACHIZEN het Werk van HUBNER, ten opzichte van ons Vaderland, zo aanmerkelyk veranderd en uitgebreid —? Zekerlyk, om dat het geenszins oneigen is, zyn eigen Vaderland het omstandigst te beschryven. Maar *Duitschland* is ons Vaderland niet.

Wy hebben deeze korte aanwyzing, betreffende deezen Brief, nodig geoordeeld, en laten verder onze Leezers beslissen, van welke zyde de Onpartydigheid of het Eigenbelang doorstraalt: zeker is het, dat de toon van het laatste, in het bericht van J. ALLART zoo sterk doorstralende, geheel ongeschikt is, om iemand te overtuigen, dat hy, of zyn Brieffchryver, in deezen de onpartydige lieden zouden kunnen wezen.

even min, als de grote kunst van hare vorming, onderzocht hebben.

Dit eerste Deel bevat vier Afdelingen; wy willen de opschriften hier afschryven. Dezelve geven evenwel slechts een algemeen en oppervlakkig denkbeeld van den inhoud, ja nu en dan wyzen zy alleenlyk rustpunten aan tot nadenken en lezing; dit zegt de Schryver zelve; wy zullen dus den Lezer geen ondiens doen, met 'er nog een enkel woord by te voegen; hoewel het niet wel doenlyk is, alles aan te wyzen, wat men hier min of meer ontweekend vindt.

I. MAN EN VROUW. *Onderscheid tuschen derzelver lichamelijke vermogens. — Oogmerken der Natuur in dit onderscheid. — Deszelfs invloed op de wederkeerige betrekkelijkheid van het een geslacht tot het ander, op de vorming en richting van het vrouwelyk karakter in 't algemeen, op de levenswyze der vrouwen, en in 't byzonder op derzelver zachtmoedigheid en geduld.* Schoon en duidelyk wordt hier aangewezen, hoe de man door de natuur beschermer en bestuurder van het gezin worden moet, en niet maar door de natuurdriest tot het huisgezin telkens wordt te rug gevoerd, maar door bezef zyner sterkte, zich te sterk gevoelende, om een hem gelykvormig, maar zwakker scheffel te verlaten; en de vrouw, van hare zyde, ook zonder den man niet leven kan, al kon hy ook leven zonder haar; hoe dit alles eindelyk uitloopt op een nog krachtiger en zedelyk grondbeginsel, liefde en vriendschap: — hoe deze onderscheidene bestemming en werking reeds zichtbaar is in de spelen der kindsheid; hoe onnaturelyk de vrouw ons voorkomt, en hoe zy ons tegenstaat, indien zy de eigenschappen heeft van den man; en hoe uit haren gehelen aanleg neiging geboren wordt tot ene stille en zittende levenswys. Dan tekent de Schryver ene onrust beminde vrouw; voorts de goede *huishoudelyke* achtingswaardige vrouw; en toont, hoe deze naturelyk voor den man worden moet de toegevende vriendin en zyne vertrouwde; hoe zeker tederheid en zachtheid op het hart der mannen werken moet; hoe de vrouw door de natuur tot zachtmoedigheid en lydzzaamheid gestemd is, en dat evenwel dit vrouwelyk geduld (zeer onderscheiden van hetgeen hy *lydelykheid* noemt, en dat alleen het gevolg is van een zwak werktuigelyk gestel) tot het ryk der deugden behoort; en hoe de brave man in de armen ener brave en geduldige vrouw in tegenspoed zo sterk wordt als een reus.

II. KINDSHEID DER VROUWE, IN VERGELYKING MET DIE DES MANS. *Eenvoudige eerste grondtrekken van het vrouwelyk hart, zachtheid, buigzaamheid en weekheid van haar gevoel.*

is, in houding, spraak, kortom in alles, is gedrochtelyk; schoonheid door enig soort van gemaaktheid te willen verhogen, heet het goud met lood omzetten, enz.

IV. VROUWELYKE BESCHAAMDHEID DE BESCHERM-GODIN DER VROUWELYKE DEUGD. *Zuiverheid van het hart; derzelver noodzakelykste en zekerste grondbeginzels. — Derzelver gevaren, en middelen om die te behouden. — Zyn de vrouwen gevoeliger dan wy? — Gedachten van Rou-seau, aangaande de beschaamdheid der Vrouwen. — Verkeerde begrippen daaromtrent. — Gewaande kuischheid onder schyn van God-ruchtigheid.* De schaamachtigheid der vrouwen is wankelende en wordt coquettery, zo zuiverheid van hart en karakter derzelver grondslag niet is; — zy vordert ene dubbele waakzaamheid, zo wel op de gevaren van buiten, als om alle verdenking van ene besmette ziel van zich af te keren. De redenen, waarom de vrouwen schaamachtiger en kuischer dan de mannen zyn, vindt de Schryver in hare nauwgezettere opvoeding, voorts in haar fyner gevoel van het welvoegelyke en betamelyke, en eindelyk in den minderen graad van hare zinnelykheid. Met de jaren verdwynen zo vele aandoeningen, en schynt ook de schaamachtigheid der vrouwen af te nemen; zommige willen hare afnemende bevalligheden door een los gedrag vergoeden; hoe nodig daarom, dat ook deze hoedanigheid door zedelyke grondstellingen bevestigd en verzekerd worde. 'Er is ook ene valsche, ene vermoede schaamte; en alle overspanning in de opvoeding der meisjes is hoogst gevaarlyk. Zedelyk bedrog of zeden-bedrog, opgesimuleerde vroomheid en Godsdienst, is het gordyn, waar achter al van ouds de onbeschaamdste misdryven begaan werden, enz.

Gaarne gaven wy den Lezer nu nog ene proeve van den schryfsfant; maar wy zyn reeds breder geweest, dan ons bestek gedooft; dus stellen wy dit uit, tot ons het tweede Deel in handen komt. Dit éne nog, eer wy de pen nederleggen: Menige Lezeres zegt welligt: „*dit boek over de Vrouwen is toch al wederom door een Man geschreven!*” Dan zy stelle zich gerust. Zyne vooroordelen, zo hy 'er enige, by het stellen van dit stuk althands, werken liet, zyn indedaad op de zyde der Sexe; en, als Man, zouden wy byna wenschen, dat ene lieve, zachte Vrouw zyn opstel alvorens eens in handen had, wanneer hy, naar zyne belofte, ook ene Characterschets der Mannen zal leveren. — De Vertaling is ons mede wel bevallen.

deel een warm vriend der Sexe; en dit zyn Werkje is in-
dedaad lezenswaardig. *Zedekundige geschriften* (dit is het
korte Voorbericht) *moeten naar geestryke aftrekfels of Esen-*
tien gehken, en in een klein bestek veel geest bevatten; maar
de meesten zyn als de Pompoenen, die veel vertooning maa-
ken, en weinig krachts bezitten. Tot welk ene klasse dit
Werkje behoore, moet de inhoud beslissen. Ofchoon wy nu
juist iedere uitdrukking in dit boekje niet voor goede munt
aanemen, zo is het 'er toch zeer ver van daan, dat wy het
onder de pompoenen zouden rangschikken; in tegendeel, het
bevat in een kort bestek zeer veel goeds; en om den Lezer
daarvan te overtuigen, willen wy het een en ander tot ene
proeve affchryven, hetgeen aangenamer wezen zal, en beter
ook voldoen aan dat oogmerk, dan dat wy de tytels opgaven
van de agtien Hoofdstukken, waarin het Werkje is afgedeeld.
Ziet hier dan iets uit het zesde Hoofdstuk: *over de verkeering*
van jonge meisjes met mannen in 't byzonder.

„ — Het algemeene lot der menschelyke Natuur is zwak-
„ heid, en één oogenblik kan het werk van jaaren vernieti-
„ gen. Moeten daarom de vrouwen nimmer ophouden zich-
„ zelve te wantrouwen! ô, Dat zy zelfs de vluchtigste aanprik-
„ keling van zinnelykheid zochten te onderdrukken! In onze
„ organisatie is het eene gevoel aan het andere gehecht; de eene
„ zenuw zet de andere in beweging; zy hangen allen door
„ eene wondervolle speeling aan elkanderen. Hoe menig eene
„ viel eer zy 'er aan dacht! Hoe menig eene bezweek zon-
„ der het immer te willen!

„ Van den eersten stap kunt gy byna altyd meester zyn,
„ niet van de volgende. Hebt gy eenmaal recht op uw per-
„ soon vergund, houdt gy op dezelve machtig te zyn. Gy
„ wordt onwillekeurig, dikwils onweetende, voortgesleept,
„ en ontdekt den afgrond, waar in gy ligt, niet eerder,
„ dan wanneer gy zonder redding verlooren zyt.

„ Nimmer kunnen jonge Meisjes te voorzichtig zyn. Onc-
„ wykt de eerste, ontwykt alle lielskoozingen, die gy niet
„ openlyk vergunnen kunt. Geen geheime betrekkingen,
„ geen stille verkeering! Zodra gy 't geheim zoekt, wordt uwe
„ deugd twyfelachtig! Vertrouwt geen Man, die vleleryen
„ aan u verspilt, al schynen ze u nog zo onverschillig; de
„ verleider bespiedt u in zyne laage. De eene gunst brengt
„ de andere voort, elke vermindert de achting der Mannen,
„ en alle eindigen in uw eigen verderf.

„ De grootste waarschyndykheid eener Echtverbintenis kan
„ hier geene uitzondering maaken; de verleiding vertoont zich
„ in alle gedaanten. Hoe dikwils werden verwachtingen door
„ even dezelfde middelen vernietigd, die haar begunstigen
„ moesten! Het onrechtmatig genot maakt het rechtmatige
„ overtollig, en de hartstocht houdt met de bezitting op.
„ ô Hoe veele arme bedroogene weezens, welke door de te-
„ der-

verlies voor het publiek. De naam van KOTZEBUE, en de zonderlinge inval, waaraan het zynen oorsprong te danken heeft, wekken toch opmerkzaamheid. KOTZEBUE sprak eens met zekeren vriend over eindrymen, en wilde meer uitgestrektheid geven aan dat geestig spel; en uit twaalf woorden, die zyn vriend hem opgaf, is deze Roman geboren. De samenhang der denkbeelden is doorgaans wel gevonden, en het opstel geestig genoeg; dan, dit is ook de enige waarde van dit stukje, waaruit waarlyk niets te leren is. Wy zullen het beloop der geschiedenis opgeven: de twaalf opgegevene woorden zullen onzen Lezer duidelyk genoeg in 't oog vallen; het zyn de tytels van even zo vele Hoofdstukken.

De Grootmoeder van den man, die ons hier bericht doet, hoe het kwam dat hy geboren werd, bewoog haren man tot ene reis naar Italien; zy had de zotheid van den Vesuvius te beklimmen, schoon zy hoog zwanger was, — deed een mistred, en beviel op den VUURSPUWENDEN BERG van zynen vader. Het kind moet gedoopt worden; dus wordt DE PRIESTER geroepen, en aan dezen wordt het ook ter opvoeding toevertrouwd. De jonge knaap speelde eens in 't veld; EEN CONZENDE KEVERVLIEG, die hy naloopt, helpt hem aan het dwalen; en zo raakt hy in de handen van enen rover. Twee jaren daarna bekwam hy zyne vryheid weder; toevallig ontmoet hem een man, die met vreemde dieren rondreisde, en by deze werd hy oppasser van een STRUISVOGEL. Hy ontliep zyn meester, en HET ONWEDER deed hem een schuilplaats zoeken in ene jagers-hut; hier vond hy enen opzichter van DE MYNEN, die hem met zich nam. Deze Heer, die zyne moeder zeer van naby gekend had, hield den jongeling by zich; doch zyne huishoudster zag voor haar daar weinig voordeel in, en bewerkte, dat hy, omdat hy aan gene spoken geloofde, weder optrekken moest. Een gedicht: DE OCEAAN, maakte hem bekend aan het Hof; en hy werd opzichter van 's Prinses Diergaarde. Dan twee Hotdames hielden zich door hem beledigd; en toen dus EEN WOLF eens een paar Spaansche schapen had opgegeten, geraakte hy achter de grendels. Hy brak HET LOOD uit het raam van den kerker, schreef daarmede op deze Dames een lofslicht, en dit bezorgde hem zyne vryheid wederom. Kort daarop had hy het geluk van den opzichter der Mynen te redden uit de handen van de zoons van bovengemelde huishoudster, die DE LAFHARTIGHEID hadden, van den ouden man aan te vallen; en deze man ontdekt hem nu, dat hy eigentlyk zyn vader is. Deze wordt ziek; en een gesprek over DE HEL, waardoor de zieke gramstorig wordt, bescpoedigt zyn dood. Nu was hy ryk; en de dochter van den Priester, die hem had opgevoed, ontbrak alleen nog maar aan zyn geluk. Haar vader, onschuldig gevangen gezet, had een

een van zyne rechters omgekocht, door de opoffering der
 eer van zyne dochter te beloven, maar was, zonder woord
 te houden, met haar gevlucht: DE OMGOPING veroorzaakte
 alzo, dat deze gelieven elkanderen onverwacht wedervon-
 den. „Het is aldus, (zo eindigt dit boekje) dat in het men-
 „schelyk leeven, het eene voorval het andere opvolgt;
 „het is dikwyls van eene zaak, in oogenschyn het alleron-
 „betekenendst, dat onze geheele bestemming afhangt. Had
 „myne grootmoeder niet op den top van eene *vuurspuwende*
 „*berg* gebaard, myn vader zou het geluk niet gehad heb-
 „ben, van door eenen wyzen en onbesproken *priester* op-
 „gevoed te zyn. Had de overwinnaar der Perfen (hy
 speelde toen voor Alexander, en de distels waren de Per-
 fen) geen *gonzende kevervlieg*, met zo veel drift vervolgt,
 „nooit zou hy de moordenaar van een' *Struisvogel* gewor-
 „den, noch genoodzaakt geweest zyn, in een' jagers hut een'
 „schuilplaats tegen het *onweder* te zoeken. Zoo hy in de
 „*Mynen* met de nachtgeest niet gespot had, de honger zou
 „hem niet gedwongen hebben, den *Oceaan* te zingen. Een
 „*Wolf* moest de spaansche schaapen opflokken, en een ge-
 „dicht, met *loot* uit een vengster getrokken, geschreeven,
 „redde myn' vader uit de gevangenis, op dat hy gelegen-
 „heid had, zyn geluk op de *lafhartigheid* van twee schel-
 „men te vestigen. De *hel* stelde hem in het bezit van een
 „heerlyk landgoed, en het allerslechtste soort van *omkeoping*
 „bragt WILHELMINA met de zwarte oogen in zyne armen;
 „en zoo dat *alles niet gebeurd was, ik zou niet geboo-*
 „*ren zyn.*”

Op de spelling en de gehele vertaling (dit ziet de Lezer
 uit dit weinige reeds) zou niet weinig aan te merken zyn;
 dan dit over het hoofd gezien, het Werkje zelve wordt
 door het elfde Hoofdstuk: *de Hel*, in ons oog, zeer ont-
 sierd. Hoewel wy den lagen Pastoor GEWOONTZ, noch zyne
hel, noch de *eeuwigheid der straffen* willen verdedigen, zo
 heeft de toon, waarop daarvan gesproken wordt, ons toch
 geërgerd; en dat een man, die onder anderen aan overspel
 schuldig is, zyn geweten met gene éne zware misdaad zou
 bezwaard hebben, en wat meer van dien aard is, kan by
 ons niet door den beugel. Een trek op Moses, al mede
 in dit Hoofdstuk, doet ook weinig eer aan den Heer VAN
 KOTZEBUE. — Wy kunnen het den Schryver ook geenzins
 toegeven, dat zulk geestig spel, als deze gehele Roman
 toch is, voor jonge Schryvers, in de letterbaan tredende,
 zeer nuttig zoude kunnen worden. Onze ogen zien nu,
 by het doorbladeren van zo menigen Roman, reeds armoede
 genoeg. Wat zou het zyn, indien het mode werd, om
 dezelve op deze wys te ontwerpen?

A L G E M E E N E
V A D E R L A N D S C H E
L E T T E R - O E F E N I N G E N .

---

*Algemeene Kerkelyke Geschiedenis der Christenen, door
YSBRAND VAN HAMELSVELD. IIde Deel. Met Plaa-
zen. Te Haarlem, by F. Bohn, 1800. In gr. 8vo.
448 bl.*

Naa onze Leezers overgeweezen te hebben tot onze Beoordeeling van den aanvang deezer Werks (*), mogen wy zeggen, dat de Schryver den eigensten pryzenswaardigen voet houdt. Schoot ons toen geene plaatsruimte over, om uit de Geschiedenis zelve iets mede te deelen, thans zullen wy dit kunnen doen, naa de opgave van den hoofdinhoud deezer Tweeden Deels.

Hetzelve vangt aan met het Tweede Boek, bevattende het Tweede Tydperk, van den dood van JOANNES, den laatsten der Apostelen, tot aan de Regeering van den Keizer KONSTANTYN, in het begin der vierde Eeuwe. Het is in zeven Hoofdstukken onderscheiden, waarvan de Opschriften zyn: (I) Geschiedenis der *Christenen*, onder de Regeering van Keizer TRAJANUS — (II) Onder de Regeering van den Keizer ÆLIUS ADRIANUS — (III) Onder de Regeering van den Keizer ANTONINUS PIUS — (IV) Onder de Regeering van Keizer MARCUS AURELIUS, den Wysgeer — (V) Onder de Regeering van COMMODUS tot aan die van SEVERUS — (VI) Onder den Keizer SEVERUS en zyne Opvolgers tot ALEXANDER. — Het (VII) brengt de Geschiedenis der Christenen, van de Vervolging door MAXIMINUS, tot de Vervolging onder DECIUS, en deszelfs dood.

Het blykt uit deeze opgave des laatsten Hoofdstuks, dat dit Tydperk met dit Deel niet is afgewerkt. Nog veel meldenswaardigs in 't zelve valt 'er te vermelden; doch, opdat de dikte der Boekdeelen van onze Geschie-

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroef.* voor 't Jaar 1800, bl. 353.

ſchiedenis geëvenredigd blyve, maake het verhaal der Vervolginge onder den Keizer DECIUS ook een einde aan dit Deel," ſchryft onze Geſchiedboeker.

Hoe kort VAN HAMELSVELD de Leerſtellingen der *Gnoſtiken* ook behandle, zal dit gedeelte zommigen verveelen; dan was het noodig, 'er dit van te melden, om tot het beſluit te komen: „Hoe zeer de door ons tot hier toe beſchreeven Dwaalleeraars zich den naam van Christenen aanmaatigden, echter is het, uit vergelyking van hunne gevoelens met de Heilige Schriften der Christenen, openbaar, dat zy eigenlyk met de Christenen niets gemeen hadden, maar als op zichzelf ſtaande Gezindheden moeten worden aangemerkt."

Ten aanziene van de Verweerschriften der Christenen vinden wy deeze welgepaste algemeene aanmerking: „Deeze (de Verweerschriften van QUADRATUS en ARISTIDES) waren de eerſte, ons bekende, proeven van Verweerschriften der Christenen, welke van nu af aan vermenigvuldigden, gelyk wy zien zullen, en, aan de Keizers en aanzienlyke lieden aangeboden, dienden om hun een beter denkbeeld te geeven van het *Christendom*. De kundige opſtellers derzelven legden zich byzonder toe, om de laſteringen der Heidenen te wederleggen, en de deugdzaamheid der Christenen aan te wyzen, benevens de voortreflykheid van derzelver Godsdienst boven den Heidenschen. Die, welke onze tyden bereikt hebben, zyn voor ons dierbaare ſtukken, uit welke wy de geſteldheid van de Christenen dier vroege tyden, in veele byzonderheden, kunnen opmaaken: het is waar, dat deeze verdedigers van het *Christendom* zich, doorgaans, ſterker betoonen in hunne tegenwerpingen tegen de Heidenen, dan in opgeklaarde denkbeelden omtrent den inhoud der Leere van JESUS en zyne Apostelen; ook zyn hunne uitdrukkingen, nopens de Zeden der Christenen, nu en dan niet vry van grootspraak, maar nogthans niet tegen de waarheid, gelyk uit de overeenſtemming der Geſchiedenis blykt; zo als zy dan ook ongemeenen dienst aan de Christenen beweezen, en de waarheid van hunnen Godsdienst in het licht geſteld hebben."

VAN HAMELSVELD betoont zich zeer omzigtig, in de bewyzen voor het *Christendom*, ſchoon ten eenigen tyde gangbaare munt, als geldig aan te neemen: 't geen hy zeer juist omtrent de veel gerugts gemaakt hebben.

bende *Sibillynsche* Verzen aanmerkt, kan 'er, onder veele andere, ten bewyze van strekken.

Ongemeen breedvoerig is onze Geschiedboeker over *IRENEUS*; dan hy beschouwt deezen Kerkvader, gelyk ook de anderen, niet alleen van zyne voorleeligste, maar ook van zyne zwakste zyde. 's Mans duistere schryfwyze heeft aanleiding gegeven tot het denkbeeld, dat men by dien Kerkvader het gebruik des *Kinderdoops* vermeld vindt; doch VAN HAMELSVELD toont, de plaats, daarvoor bygebragt, aanhaalende, hoe 'er dit niet in gelegen is; besluitende: „Men moet, derhalven, erkennen, dat 'er, vóór *TERTULLIANUS*, geene duidelyke geschiedkundige berigten zyn van het gebruik, om ook Kinderen te doopen, onder de Christenen.”

Ter gelegenheid van den Twist over het *Paaschfeest* vermeldt onze Geschiedschryver: „Deeze gebeurtenis is daarom ook merkwaardig, om dat zy ons een recht denkbeeld geeft van de byeenkomsten der onderscheidene Christelyke Gemeenten, in Kerkelyke Vergaderingen, die zy met een Grieksch woord *συνδος*, *Synode*, noemden, om over haare algemeene belangen te raadpleegen; welke ten deezen tyde gehouden werden, en kort daar na zoo sterk vermenigvuidigden. Zo lang de Christenen nog weinig in getal waren, hadden de byzondere Gemeenten weinige, ten minsten geene geregelde gemenschap met malkanderen; doch in getal en aanzien toenemende, werd het noodzaaklyk, dat zy, daar zy toch dezelfde belangen hadden, en door het zelfde Geloof vereenigd waren, door afgevaardigden samen kwamen, en onderling beraadslaagden. Wy hebben, behalven de Vergadering te *Jerusalem* ten tyde der Apostelen gehouden, 'er geene voorbeelden van ontmoet, dan één in het Jaar 125, in *Sicilie*, in de zaak van *HERACLEON*, en vervolgens anderen, by gelegenheid van de scheuring der *Montanisten*; maar by gelegenheid van den twist over het *Pascha* zien wy 'er verscheiden, in verscheiden gewesten, byeenkomen. Voorbeelden van algemeene Kerkvergaderingen (*Concilien*) heeft men niet, voor dat de Keizers van het *Romeinsche* Ryk den Christelyken Godsdienst omhelsd hadden. Evenwel, deeze Gewestelyke Kerkvergaderingen deelden, door brieven, aan malkanderen den uitslag hunner raadpleegingen mede. Men vaardigde naa dezelve de *Bischoppen* der byzondere Gemeenten af, nu en dan echter ook eenen of an-

deren uit de Oudsten, of Oude lingen; doch wy vinden niet, dat andere Leden der Gemeenten daar toe gebruikt werden. Deeze byzonderheid deed het aanzien der Bisschoppen spoedig ryzen, welke, in deeze Vergaderingen, in naam van hunne Gemeenten spraken en handelden; en dewyl de Bisschoppen uit één Gewest in de Hoofdstad van dat Gewest (*Metropolis*) byeen kwamen, werd somtyds aan den Oudsten deezer Bisschoppen, maar doorgaans aan den Bisschop dier Hoofdstad, de eere toegestaan om in de vergadering voor te zitten; waar door soortgelyke Bisschoppen (*Metropolitaanen*) spoedig zekere soort van waardigheid boven de andere Bisschoppen, die tot hier toe gelyk gestaan hadden, bekwamen, of zich aanmaatigden, die ook, in 't vervolg, door de benaaming van *Artsbischop* is uitgedrukt. — Op deeze wyze vormde zich, allengs, in de Christelyke Kerk, een stelzel van *Hiërarchie*, of Geestelyke Regeering, uit in het eerst nuttige en goede inrichtingen; doch by welke men zich al te veel verliet op de Godsvrucht en kunde der Bisschoppen, welke zich echter spoedig door menschlyke driften van hoogmoed, partychap, en onverdraagzaamheid lieten vervoeren; terwijl zy zich aanmaatigden, om de uitspraken van deeze hunne Vergaderingen, en derzelve Besluiten, die zy *Canones* (*Regels* of *Voorschriften*) noemden, aan de Christenen op te dringen, als in den naam van God, en onder den invloed van den Heiligen Geest, genomen, en dus onfeilbaar en geweeten-verbindend, en zulks niet alleen met betrekking tot zaaken, betreffende den uitwendigen Eerdienst, en het geen men in zynen handel en wandel hadt waar te neemen; maar ook met betrekking tot de Leere, wanneer daaromtrent twisten ontstonden, wat men te gelooven hadt.”

Te eigenaartig hier by voegende, om het niet te vermelden, is, 't geen onze Kerklyke Geschiedschryver aantekent, over de benaaming van *Ordo*, de *Orde* der Leeraaren, en die van *Plebs*, of het *Volk*, aan de overige gegeven; dan wy moeten, als zeer toelichtende, geheel overneemen, wat hy van eene andere benaaming van onderscheiding, by TERTULLIANUS het eerst voorkomende, en waarschyglyk in diens tyd eerst opgekomen, vermeldt; eene benaaming, die nog grooter misbruiken in 't vervolg voortbragt, „ te weeten de benaaming van *Clerus* en *Clerici*, om de Leeraaren, Opzienders en Bedienaaren der Gemeen-

te,

te, die men ook *Geestelykheid* of *Geestelyken* genoemd heeft, en *Laici*, om de overige Christenen, naderhand ook *Wereldlyken* genoemd, te betekenen. —

Clerus betekent, in het Grieksch, een *erfdeel*, *erfbezitting*, eene benaaming, met welke in het Oude Testament, in de vertaaling der LXX, dikwyls het Israëlitische Volk als een eigendomlyk Volk van God werd aangeduid, in welken zin PETRUS de Apostel ze op de Christenen toepast (1 PETR. V: 3); byzonder werden de Priesters en Leviten, als aan God gewyd, Gods Erfdeel, gelyk God hun erfdeel of bezitting, genoemd. En in dezen zin is de Christelyke Geestelykheid, mischien wel op hun eigen voorgang, *Clerus* en *Clerici* (*) genoemd. — Tegen hun worden dan de overige Christenen, onder den naam van *Laici*, het Volk, naderhand *Leeken*, overgesteld, welk woord *Leeken* vervolgens eene zeer vernederende en veragtelyke betekenis gekregen heeft. — Uit zodanige beginselen is de magt en het gezag der Geestelykheid allengs opgewassen, en de waare natuur van het Christendom meer en meer verbasterd geworden. Deeze Geestelykheid matigde zich spoedig aan, alleen de Kerk te verbeelden, en zich alle eere, die men aan de Kerk toekende, toe te eigenen; welke *eere der Kerke* niet weinig vergrootte, nadat men haar onder het denkbeeld eener *Moeder* voorstelde, die, tevens Maagd, haare kinderen met de heilige melk, dat is het *Kinderlyk woord*, voedt (†), maar ook de Kerk nevens den Vader, den Zoon en Heiligen Geest, noemde, gelyk TERTULLIANUS (‡), by gelegenheid zyner verklaring van de aanspraak in het gebed des Heeren, *Onze Vader*, enz. „ Insgelyks „ wordt hier in den Vader de Zoon aangeropen. Zoo „ zegt hy: Ik en de Vader zyn één. Zelfs wordt de „ Moeder, de Kerk, niet voorbygegaan, nademaal de „ Moeder in den Vader en den Zoon herkend wordt, „ over

(*) „ Dat van dit woord ons woord *Klerken* afstamt, is bekend; doch in eene geheel andere betekenis, welke haaren oorsprong vindt in die tyden, in welke alle weeten-schap, zelfs de schryfkunst, genoegzaam alleen by de Geestelyken gevonden werd.”

(†) CLEMENS ALEXANDR. *Padag.* Lib. I. C. 6.

(‡) *De Oratore*, C. 2.

ders van het Genootschap aan hunne Medechristenen, waarin zy ook, tot voorkoming of wegneeming van na-deelige vermoedens, ronduit verklaren, geene de min-ste betrekking te hebben tot eenige *Gezelschappen, Verzamelingen van Christenen, Societeiten, Kruisgenootschappen*, enz. daar of elders plaats hebbende, en elk waar-schouwen, om niets, hoe ook genaamd, dat op den naam van 't Genootschap mogt uitgegeeven zyn, of nog uitgegeeven worden, voor echt té erkennen, ten zy het door bekende handteekeningen gestaafd is (*).

Dit nieuwe Genootschap (welk deszelfs aanvang van den Jaare zeventienhonderd zeven-en-negentig rekt) houdt zich aan geene byzondere Gezindte verbonden, maar zou gaarne zien, dat alle scheuringen en verdeeld-heden onder de Christenen ophielden. Het heeft ten oogmerke, om, zoo wel uit de verschillende Kerkge-nootschappen, als uit zoo veele schuilhoeken en plaat-zen, waar menschen zich bevinden, die nooit in de Kerk van Christus zyn ingelyfd, of, ingelyfd zynde, anders den openbaaren Godsdienst veronachtzaamen, al-le diegeenen uit te nodigen en te verzamelen, die, onder de banier van Jesus, en Jesus alleen, op de vaste belydenis der grondwaarheden, en inlyving in het Christendom, eenen plechtstatigen Eerdienst, onder de tederste liefde des naasten, begeerig zyn te vieren, en wenscht alzoo nayvrig mede te werken tot de vereeni-ging dier Belyders van het Christendom, die het in de hoofdzaak eens zyn, maar onderscheidene uitéénloopen-de wegen inslaan, om met hun, tot één algemeen Ge-nootschap verzameld, in kracht, de gemeenschap der Heiligen uit te oefenen, en alle, ééns Broods en ééns Wyns, aan dezelfde Tafel des Heeren, deelachtig te worden.

Echter schynen zy van hun, aan welken zy de hand van Broederschap aanbieden, zeker soort van Geloofs-belydenis te verlangen, die wy, om ons verslag des te vollediger te maaken, wel de moeite willen neemen hier ter neder te schryven. Zy is deze: „Men moet „waarachtig gelooven, dat ieder mensch zondig is en „bedorven, geheel onbekwaam, om zich uit dien toe- „stand

(*) En wel door J. H. ONDERDEWYNGAART CANZIUS, of L. J. VAN DER COLFF.

door den weg des heils, van God voorgesteld, te vereenigen, de waare Godsvereering te bevorderen, en zuivere Evangelische deugden en plichten te leeren. Het vraagt dus aan niemand der Leden naar eenige byzondere Godgeleerde begrippen, of naar het samenstel zynes Kerkgenootschaps, omdat het Genootschap niemand der Leden, als Lid eener Gezindte, erkent. Het vergt dus niemand de aflegging zyner gevoelens omtrent deze of gene leerstellige geschillen, die meer tot de Schoolsche Godgeleerdheid, dan tot den Godsdienst behooren, af. Het vordert alleen, dat zy in de Goddelykheid en heilleer des Bybels gelooven, zoo als die, voornaamelyk door Jesus Christus en zyne Apostelen, is geöpenbaard, en door geene spitsvindige menschelyke Wysgeerte vervormd, gewyzigd of verdraaid is.

Wy rekenen ons niet bevoegd, om ons oordeel over deze, in haar soort, geheel nieuwe onderneeming te zeggen. Wat men ook, of op de byzondere leerbegrippen, die de Leden van 't Genootschap *Christo Sacrum* voor grondwaarheden van 't Christendom schynen te houden, of op de wyze van eerdienst, door hun vastgesteld, moge aan te merken hebben; aan 't goed oogmerk van deze lieden, om Godsdienst, en wel Christelyken Godsdienst, op de eerbiedigste en gemeennuttigste wyze, ter bereiking van 't doel hunner bestemming, met warme harten onderling te beöefenen, valt, dunkt ons, niet te twyfelen. Voorts willen wy driftige yveraars tegen al wat nieuw en vreemd is, aan 't gezegde van Gamaliël erinneren: *Houdt af van deze menschen, en laat ze gaan: want indien deze raad, of dit werk, uit menschen is, zoo zal het gebroken worden. Maar indien het uit God is, zoo kunt gy dat niet breeken, opdat gy niet misschien gevonden wordt, ook tegen God te stryden.* Handel. der App. V: 38, 39.

Het Leer- en Troostryke van Jesus Lyden. Eene Leerreden over Hebr. II: 17, 18, door Dr. W. F. HUFNAGEL. Uit het Hoogduitsch vertaald. Te Utrecht, by de Wed. J. van Terveen en Zoon, 1801. In gr. 8vo. 31 bl.

De beroemde HUFNAGEL, voormaals Hoogleeraar te Erlangen, beschouwt, in deze weldoordachte Leerrede, waarby de woorden uit Hebr. II: 17, 18, (*Jesus moest,*

Lykreden, gehouden Zondag den 4den January 1801 in de St. Pieters Kerk, te Zurich, door SALOMON HESZ, Diaconus; over Openbaaringen XIV: 13. ter gedachtenis van J. C. LAVATER. Benevens de Dichtstukken, door LAVATER, op zyn Sterfbed gediçteerd. Uit het Hoogduitsch. Te Haarlem, by A. Loosjes, Pz. 1801. In gr. 8vo. 40 bl.

S. HESZ, de Lykredenaar over LAVATER, die, op den tweeden dag des eersten Jaars deezer Eeuwe gestorven, den vyfden begraaven werd, mogt slegts één dag tot het opstellen deezer Lykreden, 's daags vóór 's Overleedenen Begraafnis uitgesproken, beleden. — Hy hadt de onverpligte vriendlykheid, om dezelve aan den Uitgever van deeze *Nederduitsche* Vertaaling te doen toekomen, die ook niet verwyld heeft met dezelve zynen Landgenooten ter hand te stellen; — zynen Landgenooten, onder welken zo veele bewonderaars van den hier gedagten *Zurichschen* Leeraar gevonden worden, en die zeker deeze korte Lykreden met genoeg zullen ontvangen. Dezelve draagt, te midden van alle blyken der verhaasting in het opstellen, bewys van 's Predikers hartlyke deelneeming in de Naagedagtenis des door hem geschetsten Mans: treffend zyn de gedeelten, waarin hy, als 't ware, LAVATER zelve tot de Gemeente doet spreken; sterk zyn de Charactertrekken deezes zonderling vuurigen, arbeidzaamen, Vaderlandlievenden en Godsdienstigen Mans. — De Vertaaler belooft, in het Voorbericht, binnen weinige weken, BURKLY's *Bloemen op het Graf van LAVATER*, hem door HESZ toegeschikt, in het licht te zullen zenden. — Zo als wy dit schryven, ontvangen wy opgemelde Stukje, en geeven 'er daarom onverwyld berigt van.

Bloemen op het Graf van J. C. LAVATER, door J. H. BURKLY. Te Haarlem, by A. Loosjes, Pz. In gr. 8vo. 74 bl.

De schakeering deezer *Bloemen* bestaat uit LAVATER's Zickbed. — Verslag van de drie laatste Leevensweeken, door 's Mans Schoonzoon GEORG GESZNER.

„ning; *Ach! onze lieve LAVATER hadt nog veele Jaaren,*
 „*en zo veel Goeds kunnen stichten, indien hem niet dat*
 „*ongeluk getroffen hadt*, is, helaas! ongegrond. Het
 „is een bedroefde Troost, maar egter een Troost, dat
 „de algemeen beminde LAVATER, ook zonder dat On-
 „geluk, zynen Ouderdom niet veel hooger gebragt
 „zou hebben.” Niemand, deeze beschryving lezende,
 zal des twyfelen.

Voorts kunnen wy niet onvermeld laten het Gedenk-
 teken voor LAVATER door LIPS, die zints een geruimen
 tyd bedagt geweest was, om zyne dankbaarheid aan de
 Gedagtenisse van zynen Vriend te betoonen, als *Zurich*
 en gansch *Duitschland* den dood van dien grooten Man
 beweenen zou. Hy vervaardigde eene Tekening, voor
 de Weduwe van LAVATER geschikt; en zyn Graveer-
 yzer maakte dit Gedenkteken, op den dag van 's Mans
 begraafenis, voor allen verkrygbaar; gelyk ook dit
 kunststuk met algemeene dankbaarheid werd aangenomen.
 LIPS zelve geeft 'er ons deeze Verklaring van;
 en het stuk wyst uit, dat hy een kweekeling was van
 LAVATER, den Vriend der Kunsten en Kunstenaaren.
 Deeze Verklaring komt hier op neder: „De Grafzuil
 „verheft zich uit een donker, den Weemoed gehei-
 „ligd, Cypresenbosch. Het hoofdvoorwerp is het
 „Beeld van LAVATER, met eenen Laurierkrans bedekt,
 „die hem als Dichter toekomt. Boven hem zweeft een
 „Eikenkrans, als het Teken der belooning van eenen
 „verdienstlyken Bürger, en Vriend des Vaderlands.
 „Uit denzelven komt een Licht voort, zinspeelende op
 „LAVATER's groot voorlichtend Voorbeeld. De aan
 „den voet van de Grafzuil zittende Vrouwlyke figuur
 „verbeeldt de Stad *Zurich*, welke met haare Kin-
 „den, in stilzwygend nadenken verlooren, het verlies
 „van LAVATER beweent. De tegen haar overstaande
 „ge vleugelde Jongeling is de Genius des Doods, die
 „op een omgekeerde fakkel leunt, waarmede hy het
 „uitgebluschte aardfche Leevenslicht aanduidt. Hy
 „wendt zich tot den met verwondering opzienden
 „Knaap, die in den schoot der Moeder ligt, en wyst
 „op de troostende Zinnebeelden van Herleeven, en van
 „Eeuwigheid. Deeze aangeduid door een Rups, die uit
 „haar hulfel, als een Vlinder, te voorschyn komt;
 „gene door een Slang, die een cirkel vormt. De boven
 „de Gedenkzuil uit de wolken nederdaalende twee He-
 „mel-

„ melsche Geniën wyzen derwaards, waar de opgeklaar-
 „ de Geest in het aanschouwen van God leeft. Zy
 „ houden eene Sterrenkroon na den Hemel, om den
 „ blymoedigen Belyder van den Christlyken Godsdienst
 „ te beloonen, die nu niet meer de Waereld, maar den
 „ Hemel toebehoort. De piramidaale spits der Grafzuil
 „ betekent in Allegorie den eeuwigen Duur en Onver-
 „ woestbaarheid.”

Eindelyk vermelden wy, met hartlyke toestemming,
 eenige Dichtregelen ten slotte, die niet van *Zwitzer-*
schen, maar, zo wy gelooven, van *Bataafschen* oor-
 sprong zyn.

Elk eedle, nooit voor 't groote en goede stomp of koel,
 Stort by deez' heilige asch een traan van rein gevoel.
 Groot Sterfing, aan deze aarde en aardschen ramp ontheven,
 LAVATER! zo bereid tot een verheerlykt leeven,
 Onsterflyk ——— zalig thans in uitgebreider kring,
 Uw graf ontvang een bloempje ook van een' Vreemdeling,
 Die in uw' grootheid durft op de eer der menschheid roemen,
 Jaa juicht, dat hy een mensch, als u, mag broeder noemen;
 Een mensch, aan eigenbaat noch laage drift verknocht,
 Die voor zichzelven niets, voor andren alles zocht,
 Een edel Christen, jaa, een Engel op deze aarde;
 In zyne zwakheên zelfs, als broeder, ons van waarde;
 Nu wacht hy ons om hoog, vol reine broedermin;
 Zyn geest, die ons nog troost, voere ons dien heilstaet in.

*Onderzoek en Beantwoording der Vrage; of het raad-
 zaam is, om Misdadigers door Geestelyken tot den Dood
 te laten voorbereiden, en naar de Strafplaats ver-
 gezellen? Naar het Hoogduitsch van G. S. STEIN-
 BART. Te Amsteldam, by J. R. Poster, 1801. In
 gr. 8vo. 56 bl.*

De Francforter Hoogleeraar STEINBART, wien 't, se-
 dert lang, geenzins aan vrymoedigheid heeft ontbro-
 ken, om verjaarde en vry algemeen aangenomene begrip-
 pen tegen te spreken, is van oordeel, dat het oud ge-
 bruik, om misdadigers door Geestelyken naar de straf-
 plaats te doen vergezellen, van geen het minste nut voor
 de ziel van den misdadiger zyn kan. 't Is nu te laat,
 om hem, zo hy 'er buiten dat niet toe voorbereid is,
 door

door zoodanige hulpmiddelen , tot waare verbetering te brengen. Hem door een aanhoudend toespreeken meer ~~moed~~ tegen den dood in te boezemen, dit behoort, zynes erachtens , niet te geschieden. Hy moet thans ondergaan, 't geen zyne daaden verdienen, en, door zynen verbroken en beangsten geest, eenen heilzaamen schrik in anderen verwekken. Hierby komt, dat het onvoegzaam is, om Geestelyken onder de beulsknechten en dienaaren op het schavot te zien; zoo als dan ook verscheiden hunner meer doodsangst daarby uitstaan, dan de veroordeelde zelf, en niet zelden, door schrik en ontsteltenis, hunne gezondheid voor een gedeelte 'er by kwyt raaken. De waardy der schielyke bekeeringen van misdadigers, waarvan men soms zoo veel opgeeft, is ook, naar de juiste aanmerking van den Schryver, zeer onzeker. Men grondt dezelve veelal op eene willekeurige uitlegging van het geval van den moordenaar aan 't kruis. Intusschen gaat, door den ophef, dien men dikwyls van het zalig afsterven van de grootste booswichten maakt, en door de vertooning van gerustheid en kalmte, waarmede men de zoodanigen, op grond van de zaligspreekingen der Geestelyken, wel eens de doodstraf ziet ondergaan, de geheele indruk, welken openbaare strafoefeningen, tot afschrik der misdadigers, en tot instandhouding der algemeene veiligheid, op het volk hebben moesten, verloren.

Elk Richter, die het onmiddelyk opzicht over de gevangenisfen heeft, behoorde, in allen gevalle, de Geestelyken, wanneer zy tot gevangenen toegelaten worden, te laten beloven, dat zy in de gevangenis aan de misdadigen geene weltevredenheid, by het ondergaan der straffe, zullen inboezemen. Met die bepaaing wil STEINBART de bezoeken der Leeraars by kwaaddoenders, in de gevangenisfen, niet afgeschaft hebben. Hy zondert alleen eenige gevallen uit, waarin hy meent, dat de Overigheid, om grootere onheilen voor te komen, later doet, wanneer zy, door onverwylde strafoefeningen, en het weigeren van alle vertroostende toespreek der Leeraars, aanwasfende wanorders of dweeperyen stuit. In andere en gewoone gevallen pryst hy integendeel zoodanige bezoeken aan, op aanneemelyke gronden, die wy aan de overweeging van allen, die over dit onderwerp nog eenige inlichting begeeren, aanbeveelen.

Proeven en Waarneemingen over de Inenting der Koepokken, (Cowpox) (Vaccine) tot heden in onderscheidene Landen van Europa in het werk gesteld. Byeengebracht en met Aanmerkingen vermeerderd door R. DIBBETZ en C. G. ONTYD, Practizeerende Geneesheeren in den Haag. In den Haage, by J. C. Leeuwestyn, 1800. In gr. 8vo. 62 bl.

Dit stukje, in 't laatst des voorleden jaars in het licht gegeven, bevat een kort verslag der tot dien tyd toe genomene proeven over de Inenting der Koepokken, vergezeld en gevolgd door gegronde en oordekundige aanmerkingen. De meeste in dit stukje voorkomende proeven strekken niet weinig tot aanpryzing deezer heilzaame en niet gevaarlyke konstbewerking; terwyl de weinige minder gunstige uitkomsten ongetwyfeld zyn toe te schryven aan de toen nog niet genoegzaam bekende valsche Koepokken, wier eigenschappen en kenmerken door den beroemden Groninger Hoogleraar THOMASSEN A THUESSINK onlangs zo keurlyk zyn beschreeven. Treffende is een ten slotte dienend uittreksel uit een brief van den Geneesheer MAGIMEL, geplaatst in den *Moniteur* van den 20 November 1800, van den volgenden inhoud:

„ Een onzer Landgenooten, die de Kinderziekte nog niet gehad had, wilde zich de Koepokken doen inenten: Ongelukkig valt hem een blad van den *Moniteur* in handen, 't welk een Brief bevatte tegen dit behoedmiddel. Hy wierd 'er afkeerig van, krygt de natuurlyke Kinderpokjes, en sterft. Het was een Jongman, ongemeen sterk van lichaam, van een zeer goed zedelyk gedrag, en zeer geacht: meer dan tweeduizend personen hebben zyne lykstatie gevolgd.

„ Dit voorval heeft alle twyffelachtigen bewoogen, om zich de Koepokken te laten inenten: wy zyn reeds meer dan agthonderd; de toevallen zyn altoos dezelfde; de uitkomst is altoos dezelfde, enz.”

Verzameling van Brieven en Waarneemingen, betreffende de Vaccine, of Koepokken. No. 1, 2 en 3. Te Haarlem, by A. Loosjes Pz. 1801. In gr. 8vo. Tzamen 76 bl.

Deze drie tot hier toe in het licht gegevene Stukjes over de Koepokken bevatten een aantal van buiten- en binnenlandfche waarneemingen, tot bevestiging van het gewigtig nut, 't geen men uit het algemeen in gebruik brengen van de inenting der van gevaar ontblootte Koepokken te wagten hebbe, tot de volkomene uitroeijing der zo gevaarlyke en verderflyke Kinderziekte. Voorts vindt men hier de oplossing van een aantal tegenwerpingen, gelyk ook de bondige wederlegging van een onlangs uitgegeeven stukje, in 't welk beweerd wordt, dat de Koepokziekte dezelfde is met die, welke hier te lande bekend is onder den naam van *de Blaar*; eene ongesteldheid, wier mededeeling niet genoegzaam is tot weering der echte Kinderziekte. Onder anderen komt ook in het tweede stukje een naauwkeurig bericht voor, aangaande den dood van een Kind van den Burger GOUVRIL BUSONI, in de Amsterdamsche Courant van den 26 Maart laatstleden aangekondigd, als aan de *Vaccine* overleeden, van den volgende inhoud:

Extraît uit een Brief van Parys, 10 April 1801.

Myn Heer en Waarde Vriend!

„Op den ontvangst van UEd. zeer geëerden Brief heb ik my direct begeeven ten huize van den Heer GOUVRIL BUSONI, en aldaar vernomen, dat die Heer effectief een kind had verlooren, eenige dagen na dat hy hetzelfde had laten vaccineeren, maar teffens, dat men verre af was, van dat toeval aan de Vaccine toe te schryven: want het kind is niet gestorven aan eene allerkwaadaartigste Kinderziekte, door de inenting veroorzaakt, gelyk de Courant zegt, maar aan de gevolgen van een kwaadaartig humeur, welke het zedert deszelfs geboorte in het hoofd had, en welk dan op een gedeelte, dan op een ander viel. Het schynt, men

dit humeur had moeten afleiden, alvorens tot de Inenting over te gaan; en het is mogelyk, dat door de Inenting dit humeur aan het gesten geraakt zynde, het kind daar door verstikt is. Dit is ten minsten de opinie van de Ouders, Doctor, enz. Men trekt daar uit alleen de consequentie, dat men geene zieke kinderen moet laten vaccineeren. Ter zelve tyd, als het overleden kind de Inenting heeft ondergaan, heeft de Heer GOUPRIL BUSONI zyn ander kind, en nog drie kinderen van zyne vrienden, ten zynen huize laten inenten, en de vier laatstgenoemde zyn daar alle zeer wel van afgekomen.

„Het toeval van het kind van den Heer GOUPRIL BUSONI is het eenigste, waar van men kennis heeft. De Vaccine neemt hier dagelyks meer aan; in alle wyken zyn Etablissements, waar men zich voor niet kan laten Vaccineeren. Dezelfde Etablissements zyn in onze Provincie-Steden; en indien dit voortgaat, zal binnen weinig jaaren de Kinderziekte in het vergeetboek geraaken.”

Wy hoopen, dat een genoegzaame aftrek, en eene verdere uitbreiding der zo heilzaame inenting der Koepokken ook hier te lande, de kundige Verzamelaars deezer leezenwaardige Stukjes zal aanmoedigen, om hunnen nuttigen arbeid verder voort te zetten.

Brieven over Italie, in het Jaar 1785, door den Heer DU PATY, in leeven Voorzitter van het Parlement te Bourdeaux, benevens eene Lofreden op den Schryver; uit het Fransch vertaald, door JAN TEN BRINK, Rector der Latynsche Schoole te Harderwyk. II Deelen. Te Leyden, by D. du Mortier en Zoon. In 12mo. Te samen 391 bl.

Hebben de Burgers FEITH en KANTELAAR zich in den lof des opgemelden Werks uitgelaaten (*), wy hebben desgelyks, door een en ander uit hetzelfde in ons *Mengelwerk* over te neemen, 't zelve zydelings aangepreezen.

Wel te recht merkt de Vertaaler van het geheel, TEN
BRINK,

(*) *Bydragen ter bevordering der schoone Kunsten en Wetenschappen, uitgegeeven door R. FEITH en J. KANTELAAR, II St. bl. 331—393.*

BRINK, aan, dat het vertaalen deezer *Brieven* aller Vertaaleren werk niet is; en hoe menig een Werk zien wy, heden ten dage, door jammerhartige Vertaalingen, voor den *Nederlander* bedorven!

Du PATY is zonderling van Styl, en, schoon wy zyn Styl, als een Brievenstyl, geheel wraaken, is 'er iets klemmends in; dezelve mag *kragtig, kort, sterk figuurlyk, geheel oorspronglyk*, doch teffens ook *onregelmatig* heeten, gelyk de bekwaame Vertaaler zich uitdrukt. Ja, zyn Styl is dikwyls *stout*, volgens de waardeering des Lofredenaars, en hy is, zo als deeze 'er byvoegt, *kwis-tig met zyn vernuft*: „dan hy is,” laat hy volgen, „een man van Letteren, die eene eigene manier heeft, die schildert al het geen hy ziet, en bezielt al het geen hy schildert;” en laat daarop, hem verder ichetzende, zich dus hooren: „Welk een rang verdient een reiziger, die den invloed aanwyst, welken de wetten en de regeeringsvormen op de volken, door hem bezogt, hebben, die geduldig genoeg is om alles te onderzoeken, verlicht genoeg om de verschynzelen naar geen vooraf gevormd stelzel te plooiën, wysgeerig genoeg om niets te overdryven? Welk een rang verdient de regtsgeleerde, die de wetten aan het onderzoek der rede onderwerpt, die de gebreken onzer *crimineele* wetten ontdekt, die eene groote omwenteling bewerkt, door eene byzondere zaak tot eene algemeene te maaken, die het volk dwingt om hem te leezen, en zich aangaande één zyner gewigtigste belangen te onderrichten, door de gegrondste redeneering met alle de voeringen der welsprekenheid te vereenigen? Welk een rang verdient de regter, die als een wyze de wetten bestudeert, die de onvervreemdbare rechten van den mensch verdedigt, en die, gedwongen om zyn post te verlaten, zyne bezittingen en het overige van zyn leeven aan eenen belangryken arbeid ten aanzien der wetten, aan het beschermen der ongelukkigen, aan het ontrukken der onschuldigen aan de straf toewydt? — Bevoegde Oordeelaars,” dus besluit hy, „tellen hem ongetwyfeld onder die Mannen, welken door hun character, hunne wysbegeerte, hunne begaafdheden, hunne kunde en deugd, de letteren, het rechter-ampt, en de menschheid tot eere gestrekt hebben.”

Ten aanziene van dit Werk in 't byzonder laat de Lofredenaar zich in deezer voege hooren: „De Heer

DU PATY heeft *Italië* bestudeerd, dat land, waar de rechtsgelcerdheid beoefend wordt, waar men een groot aantal van Staaten telt, wier inrichting en wetten verschillend zyn, en waar de Wysgeer vrylyk de Vorsten, de bestuurders, de rechters en de volken onderwerpen kan. — *Italië* beloofde hem eene menigte van belangryke stukken; hy heeft dezelve verzameld, en publiek gemaakt in zyne *Brieven over Italië*. Hy heeft noch de gedenkstukken der kunst, noch de schoonheden der natuur voorbygezien. Doch ik moet den wysgeerigen rechter schetzen, die de deugden en gebreken der wetten bespiedt; zulk een is de waarlyk nuttige reiziger; in die aanmerkingen van den Heer DU PATY vind ik volkomen zyne wysheid, zyn vernuft, zyne kunde; en dan giet zyn Styl, rein als de zon op eenen schoonen lentedag, stroomen van licht uit, die aanvuuren en niet vermoeien, die altyd verlichten en nimmer verblinden."

Een schets van de Reis gegeven hebbende, vaart hy voort: „DU PATY heeft gezien, 't geen zyne voorgangers niet hadden bemerkt; hy heeft alles bestudeerd; de wysbegeerte maatigde zyne vuurige ziel; en deze zo welspreekende, zo gevoelvolle man klimt bedaard van uitwerkzelen tot oorzaaken op, om bedaard van oorzaaken tot gevolgen neêr te daalen, verheft zich met kracht tegen misbruiken, pleit met warmte voor ongelukkigen, roemt met geestvervoering het goede: men is overtuigd, dat hy zyne geestvervoering in bedwang hieldt, toen hy de verkeerdheden van *Genua*, *Lucca*, *Rome*, en *Napels* onderzocht, en zyne bewondering, toen hy de wyze veranderingen van LEOPOLD beschouwde. Met koelen bloede verzamelt hy de byzonderheden, proeft derzelver echtheid, en vergelykt ze met elkanderen; en wanneer hy zich op eenen vasten grond vestigen kan, dan geeft hy zich aan de onderscheiden beweegingen zynen ziele over; en zo men uit zyne reis opmaaken moet, dat de barbaarsche edelen *Lucca* en *Genua* moeten beminnen, dat de ongelukkigen, die alleen wenschen het leeven te behouden, te *Rome* en te *Napels* kunnen blyven, dat de verlichte, de nyvere, de werkzaame *Toscanen* zal verkiezen, zo is dit de slotfom der aangevoerde byzonderheden."

Zo spreekt de Lofredenaar, en goeddeels naar waarheid; dan het is die eigenste byzonderheid van styl en voor-

voordragt, welke den kundigen Vertaaler, overeenkomstig met zyne des opgegeevene aanmerkingen in het Voorberigt, bepaald heeft, om in de overzetting het oorspronkelijke, in alle byzonderheden, zo naauwkeurig by te blijven, als de aart der onderscheide taalen toeliet, en hem buiten het duistere deedt blijven.

Zien wy het Werk zelve in; brengen wy 'er een en ander voorbeeld uit by, om daardoor, 't geen Lofredenaar, Vertaaler en wy aangemerkt hebben, te staaven. Een Inhoud, agter het IIde Deel gevoegd, doet den loop en de hoofdbyzonderheden van elken Brief kennen; derzelver getal is niet minder dan 115. Van *Genua* de ongunstigste beschryving, ten aanzien van de Zeden, gegeven hebbende, luidt het slot: „Het Bygeloof is in *Genua* op het hoogst. De straten zyn zwart van Priesters en Monniken, en worden overvloedig door *Madones* verlicht. — De Stad vertoont de zonderlingste tegenstrydigheden. 'Er heerscht zo vele onkuischheid, dat 'er geen openbaare hoeren zyn; 'er zyn zo vele Priesters, dat 'er geen Godsdienst is; 'er zyn zo vele menschen die regeeren, dat 'er geen regering is; 'er worden zo vele aalmoesfen gegeven, dat het 'er van armen krielt.”

Kunstverrukking is onzen Reiziger eigen; en drukt hy, by voorbeeld, dezelve, in eenen Brieve uit *Florence*, in deezer voege uit: „Zie daar de vierde maal dat ik haar zie, en ik heb haar nog niet gezien — Sedert twee uren beschouw ik haar, en ik kan my niet moede maaken haar te beschouwen — Ik wenschte haar te kunnen schilderen, en ik kan haar zelfs niet beschryven — zy zal altyd aan het penfeel, aan den beitel, en aan de woorden ontslippen; 'er bestaat gene taal op de waereld, die zo vele bekoorelykheden zou kunnen nabootzen. Gy ziet dat ik van de *Mediceïsche VENUS* spreek.

„Ik zit voor haar met de pen in de hand. Verbeeld u iets duizendmaal schooner, dan al het schoone, dat gy immer gezien hebt; duizendmaal roerender, dan alles, wat u heeft kunnen roeren; duizendmaal verrukken-der, dan alles, dat u heeft kunnen verrukken: dat is de *Mediceïsche VENUS*. In deeze *VENUS* is werklyk alles *VENUS*.

„Alles, wat gy in haar gewaar wordt, is ene bevalligheid.

„ De geheele oppervlakte van dit bekoorelyk beeld bloeit van jeugd, en schittert van Godlykheid.

„ Geloof niet dat ik overdryve; ik spreek niet met geestvervoering: beschouw zelve dit hoofd! Ademt niet elk dezer trekken wellust, gelyk ieder blad van ene roos de roos waasfemt?

„ In welk een doolhof van schoonheden verliest het oog zich en verdwaalt? Het klimt af, of liever het glydt van schoonheid tot schoonheid, van bevalligheid tot bevalligheid, van bekoorelykheid tot bekoorelykheid, van den kruin van dit Godlyk voorhoofd tot aan het uiterste van den Godlyken voet, zonder (aan iets de voorkeur te kunnen geeven, zonder ergens te kunnen stilstaan: het durft op deze vingers niet blyven rusten; het durft zich op dezen boezem niet gevestigd houden, hy is zo rein!”

Veelvuldige gelegenheden komen DU PATY voor, om met het Bygeloof te spotten. Te Rome langzaam zynen weg na het *Capitool* gaande, „ reedt 'er, schryft hy, op het oogenblik ene koets voorby, waarin twee *Franciscaners* waren, de een agter-, de ander voor-in, die iets tuschen hunne benen hielden, 't geen ik niet kon onderscheiden.

„ Alle menschen stonden stil, en groeteden; met een diepen eerbied.

„ Ik vroeg, aan wien die groet gericht was. Aan den *bambino*, antwoordde men my, welke deeze goede Vaders aan een' prelaat gaan brengen, die erg ziek is, en aan wien de Geneesheeren wanhoopen.

„ Ik liet my vervolgens dien ganschen *bambino* uitleggen.

„ De *bambino* is een kleine houten JESUS, ryk gekleed.

„ Het klooster, 't welk het geluk heeft 'er bezitter van te zyn, heeft gene andere inkomsten.

„ Zo dra iemand ernstig ziek is, gaat men den *bambino* haalen, en wel in ene koets, want hy gaat nooit te voet. Twee *Franciscaners* geleiden en plaatzen hem naast den zieken, en blyven daar op deszelfs kosten, tot dat hy dood of hersteld is.

„ De *bambino* is altyd in beweeging; men vecht somtyds aan de deur van het klooster om hem te hebben; men scheurt hem uit de handen van anderen, vooral in den zomer; hoewel hy zich dan durer laat betaalen, om de drokte en de hitte. Dit is billyk.”

Een

Een Heer van zo veel gevoels als onze Reiziger kon te Rome niet nalaaten het oog op de *Romeininnen* te laaten vallen; een Brief beschryft deezer uitwendig voorkomen, een andere derzelve zedelyke gesteltenisse, en geeft ons deeze trekken: „Wat is de liefde by de Romeinsche Vrouwen? Het geen zy zyn kan in ene luchtstreek en onder zeden, alwaar zy byna nimmer hinderpaalen ontmoet, die haar versterken, of vooroordeelen, die haar waarde byzetten, of zedelyke beginzelen, die haar versieren, of dwang, die haar onderhoudt, of, met één woord, omstandigheden, die 'er, gelyk zeer dikwyls by onze zeden, een geluk, ene zegepraal, en ene deugd van maaken.

„De liefde is by de Romeinsche Vrouwen of een tydverdrijf, of ene bezigheid, of ene gril; en gedurende een zeer korten tyd ene behoefte: want zy voldoen dezelve zeer snel; haar hart bemint, zo dra het huwbaar is.

„Van liefde te spreken, behoorde een der geheimen van de liefde te zyn; de liefde is hier een der gewone onderwerpen in de gesprekken, even gelyk dat van den regen en van het schoone weer, van de aankomst van een Vreemdeling, van de bevordering van dezen of genen tot een ampt, van ene *processe*.

„Men spreekt 'er over met de dochters in tegenwoordigheid der moeders; de moeders zelve spreken 'er over in tegenwoordigheid harer dochters.

„Een moeder zegt zeer openhartig, „myne dochter eet niet, slaapt niet; zy is *verliefd*.” Even als of zy zeide, „zy heeft de koorts.”

„Ik heb priesters met jonge juffers zien dansen, en het was gene schande; wat meer is, het werd niet als belagchlyk aangezien: want hier heeft noch kunne, noch waardigheid, noch ouderdom, eenige onderscheidende welvoeglykheid of eerbewyzingen.

„Een grysaart, een krygsman en kardinaal praat met een jong meisje, in een hoek, in het donker, en wel over — liefde.

„De taal is even ongebonden als het luchtgestel: zo dra men iets aan ene vrouw kan zeggen, zegt men haar alles. Evenwel zyn de meisjes over het algemeen vry verstandig: byna allen behouden zy tot voor het altaar den maagdom, niet van hun hart, maar van hun lighaam, waarvan de *Italiënen* veel werks maaken.

„ De meisjes besteden hare eerste jeugd, om onder de oogen harer moeders de lessen in werking te brengen, welke zy van dezelve ontvangen hebben in de kunst om een' man te vangen. Doch daar de mannen op hunne hoede zyn, spannen zy wel twintigmaalen hare strikken, voor dat zy 'er één kunnen vangen. Zy verwaarlozen niets om 'er in te slaagen, behalven dit, dat zy niets verwaarlozen.

„ De openlykste minnehandel bezwalkt hier den goeden naam niet; afkeerigheid van denzelven wordt in ene Vrouw als lelykheid, en *galanterie* als schoonheid aangezien. Wel nu? zy bemint.

„ De Vrouwen verlaten de liefde, dat is de mannen niet, dan wanneer zy dezelve niet langer kunnen betaalen.”

Behalven veele aanmerkingen van dien aart op de Volkzeden te *Rome*, waar de Reiziger zich lang onthoudt, en in de ommestreeken van welke Stad hy rondzwerft, mag hy ten opzichte van zyne veelvuldige waarneemingen te recht schryven: „ Andere zullen van *Rome* schilderstukken, marmer, *medailles*, voortbrengzelen van de natuurlyke historie medebrengen: ik voor my zal aandoeningen, gevoelens en denkbeelden medebrengen, en vooral denkbeelden, gevoelens en aandoeningen, die aan den voet van antique zuilen, op den top van triumphbogen, diep in verwoeste graf-geftichten, en op den bemoschten rand van fonteinen gebooren worden.” Een aantal Brieven bewyzen, dat hy woord houdt. Zy maken het laatste van het Eerste, en het begin des Tweeden Deels uit. Zy spreken vaak in den toon der kunstverrukking.

Laaten wy hooren, wat hy van den Paus, in den Jaare 1785, schryft, byzonder wat diens magt betreft.

„ Verkeerdlyk zou men waanen, dat het geestelyk gezag van den Paus van zyn waereldlyk gezag zou kunnen afgescheiden worden.

„ Het is onbetwistbaar, dat de kroon des Konings den myter des Priesters ondersteunt: dezelve vaneen te scheiden, zou zyn, dezelve te verbreeken.

„ De natuurlyke sterkte is de noodzaaklyke grondslag van alle de zedelyke magten, die, om eigenlyk te spreken, zelve ook niets anders zyn dan natuurlyke magten, doch samengesteld en verborgen.

„ Het

„Het waereldlyk gezag van den Paus zal waarschyndlyk niet ophouden, dan wanneer 'er niets dan Godsdienst zonder bygeloof zyn zal.

„Hoe lang een bestaan vergunt deze bedreiging nog! Want het zal voor den Godsdienst en de Wysbegeerte mischien onmogelyk zyn, het *catholicismus* van alle bygeloof te zuiveren.

„De natuurlyke zwakheid van den menschlyken geest, de onverwinnelyke onkunde der laagste standen van de maatschappy, de kragt der gewoonte, het belang der veelvuldige driften, zullen altyd beletten, dat de *Christlyke Godsdienst* volmaakt gezuiverd worde; dat hy zich weder naar den hemel verheffe, van waar hy is nedergedaald, en tot die eenvoudige en verheven denkbeelden terugkeere, welken de gewoone menschen niet bereiken kunnen.

„Maar, zal men zeggen, de kerklyke staat is thanda zo zwak! Hy is nimmer zo bestendig geweest, dan sedert hy zo zwak is. Hy heeft in het vervolg niets meer te vreezen: want hy is in het vervolg niet meer te vreezen.” — Vergelyken wy hiermede het zints dien tyd, vóór het einde der toen loopende Eeuwe, gebeurde omtrent dien Zetel, wy ontdekken, hoe tegenstellingen, waarvan onze Schryver tot overloopens vol is, niet altoos proeve houden.

Hoe veel, hoe zeer veel, vindt DU DATY niet te *Rome* te berispen, en de Godsdienst-verbastering aldaar met welverdiende afzigtige trekken af te maalen! *Napels* en de Omtrek is mede ryk voor zynen bespiegelenden geest. Welk een tafereel van *Salerne*! „'Er zyn in *Salerne* tien monniken-kloosters, vyf gemeenten, één bischop, twee kweekscholen, één kapittel en tien duizend zielen. 'Er zyn zo vele kloosters in de Stad, dat 'er geen schip in de haven is. Rampzalige Stad, die door witte, zwarte, roode, graauwe en nog andere Insecten verflonden wordt! Alle de huizen zyn 'er vol van. De tyd zal komen, waarin de *Italiänen*, by hunne algemeene reiniging, ook dit ongedierte zullen afschudden.”

In *Napels* vindt onze Regtsgeleerde ruime stoffe, om de verkeerdheden, in dit vak heerschende, met gloeiende kleuren te maalen. „Alleen voor het Koningryk *Napels*, buiten *Sicilie*, dat is voor byna vier millioen inwoon-

woonders, telt men omtrent dertig duizend *advocaaten* of *procureurs*!” Deezer handel wordt in 't breede ontvouwd.

Treffend is de beschryving der uitbarsting van den *Vesuvius*. De Brief, deeze behelzende, is op den top van dien Berg, by het licht eener uitbarstinge te middernagt, aangevangen. — De lugts- en landsgesteldheid schetst hy met deeze trekken: „Wonderbaare vereeniging der helderste, levendigste en schoonste kleuren, waarmede de natuur het aardryk beschildert! Het meest schitterend goud der sterren, het levendigst blaauw der bloemen, de meest flonkerende vlam der vulkanen, de blaauwste golven der zee, het somberst blaauw der lucht, de zuiverste stralen der zon! Voeg by dit tafereel alles, wat de uren 'er by doen toe- en afnemen, wanneer zy in haren snellen loop dit schoon oord doortrekken, alle die schaduwen, al dat licht, met één woord alle die onmerkbare overgangen van licht tot schaduw, waarmede ieder uur, op hare beurt het penseel der natuur neemende, de oppervlakte wyziget. Welke koele morgens! welke schitterende middagen! welke kalme en stille avonden! eindelyk welke verliefde nachten!”

De Vertaaler heeft hier en daar eene ophelderende aantekening aan den voet der bladzyden geplaatst. Jammer dat de proeven niet beter nagezien zyn: want de meeste taal- en spelfouten, de ongelykheden in de spelling, schryven wy daar aan toe. — De Uitgever zal zyne reden gehad hebben, om dit kleine formaat te kiezen; het groot 8vo. formaat, waarin wy zo veel over *Italie* hebben, behaagt ons beter; en zou hetzelfde deeze Reis eene geschikter plaats geeven by de veelvuldige Reizen door *Italic*, hier te lande zints eenigen tyd in 't licht gezonden. Waarin deeze zich onderscheidt, zal het opgegeevene genoegzaam uitwyzzen.

GESNER, of het Zwitsersch Huisgezin, Tooneelspel. Door AMBROSUS JUSTUS ZUBLI. Te Amsterdam, by A. Mars, 1801. In 8vo. 98 bl.

LIESBETH, de Dochter van een gegoed Landman by Zurich, komt in dit Tooneelspel voor, als een minnehandel gehad hebbende met zekeren Officier DERSON, van welken haare zwangerheid het gevolg was. Zy ontweek, om die reden, den toorn haars Vaders, in het huis van haaren blinden Oom, alwaar zy de vrucht haarer liefde ter waereld bragt. Door tusschenkomst van GESNER wordt zy weder met haaren Vader verzoend, met haaren Minnaar vereenigd, en haar kind door deeze vereeniging gewettigd.

Uit dit kort beloop der Geschiedenisse ziet men reeds, dat GESNER eigenlyk de lydende, of Hoofdperfoon in dit Stuk niet is, maar wel LIESBETH, welke hy, door zyne tusschenkomst, in de armen haars Vaders terug bringe. Wy vinden ook, om die reden, den naam van LIESBETH, welken de Fransche Dichter aan het Zangspel gegeven heeft, waarvan dit Tooneelspel eene naarvolging is, veel eigenaartiger, ofschoon de naam van GESNER veel meer bekend is; welke laatste omstandigheid mischien aanleiding gegeven heeft tot deeze naamsherschepping.

De Dichter ZUBLI, bekend door eenige goede Tooneelstukken en Versen, heeft aan het hoofd van dit Stukjen een omstandig Voorbericht geplaatst, aan zyne Medebestuurers van den Amsteldamschen Schouwburg, JAN BROUWER JOACHIMSZ., HENDRIK ZIELKENS, PIETER VAN DEN BROEKE, en Mr. RYKLOF CORNELIO VAN GOENS, gericht. In dit bericht geeft hy de reden op, waarom hy geene letterlyke Vertaaling van het Zangspel *Liesbeth*, maar eene vrye Naarvolging in Versen, gegeven heeft. „De Zedeleer, in dit Stuk, (zegt hy) schein my veel te belangryk, om die in eene Opera uit te drukken; waarin veelal meer op de voortreffelykheid der muziek, dan op de kragt der zamen spraaken en de uitdrukking der hartstogten gelet wordt.” Wanneer men intuschen zodanige ooren heeft, die de Muziek in al haar kragt verstaan kunnen, dan oordeelt men hier geheel anders, en dan gelooft men dat 'er geene Zedeleer te belangryk is, om die niet in Zangmaat uit te drukken; nadien men weet, dat juist de Muziek het best geschikt is, om woorden en hartstochten op het welluidendst uit te boezemen. Het verwondert ons, derhalven, dat de Burger ZUBLI de Choorzangen, op bl. 29 en 30 voorkomende, en waarin zelfs de oude LISIMON zingende voorkomt, nog geplaatst heeft. Wy kunnen niet denken dat dit geschied is om de fraaije Tooneelsieradien te behouden, die

die op gemelde blz. voorkomen: want ook die Choorzangen hadden, by die Sieradien, in gewoone Versmaat kunnen doorloopen.

De Burger ZUBLI geeft verder reden, waarom hy de *dialogue* van het Fransche Stuk, niet in *prosa*, zo als dezelve oorspronglyk was, maar in Versen heeft overgebracht. „Sints „eenige jaaren (zegt hy) schynt men in het algemeen te „denken, vooral in *Duitschland*, dat gebonden maat, het zy „dan met of zonder rym, in Tooneel- of Treurspellen niet „alleen onnodig is, maar zelfs meer schade dan nut doet, „en de natuurlykheid van de daad wegneemt. Van daar, en „mischien ook van de onmagt der Autheurs, om zich in „versen uit te drukken, dat thans alle Duitsehe *Dramas*, „Treurspellen of Kluchten, in *prosa* geschreeven worden; „hebbende de algemeene graagte, waarmede de Duitsehe „Tooneelstukken thans door geheel *Europa* ontvangen wor- „den, byna het hooge Treurspel van alle tooneelen verban- „nen. RACINE en VOLTAIRE zwichten thans in *Parys* voor VON „KOTSEBUE en SCHILLER; en geheel *Londen* ziet met genoe- „gen SHERIDAN de voortbrengzelen van VON KOTSEBUE voor „het Engelsch tooneel veranderen of verbeteren. Indien dit „zo voortgaat, zal men wel ras de poëzy geheel op het „tooneel doen zwygen. Daar ik het kunstellooze met geene „mogelykheid kan begunstigen, heb ik niet willen mede- „werken, om het getal der prozaische stukken te vermeer- „deren. Ik zie met huivering vooruit, dat door derzelver „toeneeming, binnen weinig jaaren, het wezendlyk doel der „stichting van den Schouwburg, namentlyk aankweeking en „volmaaking van *taal-* en *dichtkunde*, geheel zal verloren „gaan, en met hetzelfde het waarachtig Schoone, edele en „verhevene der mimiek, of de kunst, om door gebaaren, „stand, houding, stem, enz. de gemoedsbeweegingen, „natuurlyk, kragtig en verheven uit te drukken.”

Uit deeze woorden schynt men te mogen opmaaken, dat de Burger ZUBLI van gevoelen is, dat de versen eigenlyk het dichterlyke of waar poëtische van een Stuk uitmaaken; en dat men, door in ongebonden maat te vertaalen, het kunstellooze bevordert, en daarmede voortgaande wel ras de poëzy geheel op het Tooneel zal doen zwygen. Maar is het dan reeds uitgemaakt, dat het rym het wezen van de Dichtkunst is? of dat versen eigenlyk een Stuk tot poëzy maaken? Wy gelooven neen — en meenen dat de Burger ZUBLI zeer wel zal weten, dat GESNER, dien hy tot Hoofdpersoon in de *Liesbeth* verheven heeft, overal voor een zeer goed Dichter doorgaat, doch dat die man nimmer in versen heeft geschreeven. En wat het uitdrukken door gebaarden, of de Mimiek, aanbelangt, deeze laat zich wel aan verhevene gevoelens en treffende hartstochten, maar geenszins aan Versen

bepaalen; daar men genoegzaam weet, dat goede Tooneelspeelers zeer dikmaals den klank en de maat der versen onderdrukken, om hunne redenen met hunne gebaarden te doen overeenstemmen.

De Burger ZUBLI, meenende eene Verhandeling te zullen moeten schryven, wanneer hy de aanmerking zoude wederleggen, dat de Poëzy in de *Dramaturgie* niet noodig, ja zelfs schadelijk is, toont door dit gezegde reeds, dat zulk eene wederlegging niet zo gemakkelyk gaat, als een Versjen aan *Kunstvrienden* te schryven, en andersdenkenden daarin als *kunsteloozen*, die den glans van *Febus heiligdommen bezwalken*, voor te stellen. Verder merkt hy by deeze gelegenheid aan, dat het de Natuur niet is, die men op het Tooneel voorstelt, maar de *schoone* Natuur. Wanneer men intusschen het grondbeginzel van BATTEUX nagaat, 't welk de Dichter door deeze redenen omhelst, dan weten wy niet, hoedanig men het met eenige Koeijen van ROTTER zal stellen, die zeer dikmaals in een morsfige huid vertoond worden; en ook niet met eenige Karakters, die men ten Tooneele voert, en die geenszins, door hunne afzichtelykheid, tot de schoone Natuur gerekend kunnen worden. — Dan het zy eens zo: het edele, het kragtige, het welluidende, dat de Natuur op het schooNST verhoogt en verzinnelykt, is de schoone Natuur, die men op het Tooneel moet daarstellen; moet dan de Muziek niet even zo goed, en met meer recht, op het Tooneel behouden worden, dan de Versen? En evenwel speelt men zeer schoone Stukken, zonder beiden.

Ondanks deeze bedenkingen, moeten wy zeggen, dat de Burger ZUBLI den Schouwburg eenen wezenlyken dienst gedaan heeft, met deezen *Gesner* naar de *Liesbeth* te volgen. Eenige versen in dezelve zyn echter zwak; en onder deeze, is het afgebroken gezegde van GESNER: *zy wederkeert naar 't Dorp*, zelfs beneden *prosa*. By een Herdruk zal dit ligtelyk, door *zy keert terug naar 't Dorp*, verholpen kunnen worden. — Ook het yveren van den Burger ZUBLI tegen het veelvuldig noemen, en misbruiken van gods naam, op het Tooneel, verdient de erkentenis van braave lieden; al ware het zelfs, dat men zyn gevoel, omtrend het minder kragtige en minder aanstotelyke van het Fransche woord *Dieu*, ongerymd vond.

Voor het overige hoopen wy niet, dat de uitgave en het ten tooneele voeren van deezen *Gesner* eenige oorzaak zal zyn, om, wanneer eene goede Vertaaling van *Liesbeth*, als Zangspel, met deszelfs treffende Muziek, in het licht verscheen, hetzelfde niet op het Amsteldamsch Tooneel te vertoonen; want dan waarlyk zou de Burger ZUBLI, den liefhebbers der Zang- en Speelkunst, meer ondienst dan dienst gedaan hebben; dat toch zyn oogmerk geenszins schynt te wezen.

De

De Geestenziener; eene Geschiedenis, getrokken uit de Gedenkschriften van den Graaf van O* *, door FRIEDRICH SCHILLER. Uit het Hoogduitsch. In II Deelen. In den Haage, by J. C. Leeuwentyn, 1800. In gr. 8vo. Te zamen 688 bl.

Niet weinig kunnen wy zeggen tot aanpryzing van dezen kunstig zamengestellten Roman, die zo uitnemend wel geschreven is, dat wy, by al het wonderbare en ongelooflyke van het verhaal, toch gedurig meenden, dat wy ene ware gebeurtenis lazen, en den sleutel zochten, tot een of andere gewichtige Staatsverandering, in dit of dat Europeisch Ryk; gedurig toepassingen maakten, en telkens vergaten, dat alles verduicht was. Wy maken de woorden des Vertalers, die voor zyne taak berekend, en te gelyk een bevoegd rechter was, de onze: *Wy vonden by al het wonderbare en duistere, by de levendigheid en het afwisselende des verhaals, by den fraaljen styl, diepe menschenkennis, schrandere opmerkingen, ten aanzien van Staat-, Zedenkunde en Godsdienst, en heilzame waarschuwingen voor het ongeloof en bygeloof, terwijl klaarblyklyk getoond wordt, hoe die beiden niet alleen hand aan hand gepaard gaan, maar zelfs moeder en dochter zyn; voor de bedriegerijen der menschen, hoogmoed, verkwijting, ja alle losheid van zeden. Wy leerden 'er behoedzaamheid omtrent zichzelf in die twee voornaame opzichten uit, om namentlyk zichzelf voor den eersten mislap te wachten, — en om over andere gevallen geen te streng en voorbarig oordeel te vellen, daar men zelden met alle de geheime listten, lagen en strikken bekend is, die der onschuld en deugd gelegd worden, enz.* Trouwens, de naam van SCHILLER alleen is alreeds genoegzame waarborg voor de verdiensten van dezen zonderlingen Roman; en de lezer zal zyne verwachting niet bedrogen vinden. Evenwel, de eerste 212 bladzyden van het eerste Deel zyn alleen van SCHILLER; hy liet dit werk steken, en was niet te bewegen om deze taak af te doen. Men loofde ene aanzienlyke præmie uit voor hem, die het werk, SCHILLER waardig, afwerken, en een alzins bevredigend geheel daarstellen zou. Dit deed een ongenoemde. De taak was niet gemaklyk, maar is meesterlyk uitgevoerd. Gaarne zouden wy de Voorrede van dien ongenoemden affchryven, maar ons bestek gedooft dit niet; ziet hier den geest 'er van: „Een groot kunstenaar begon een meesterstuk. Nooit had nog iemand soortgelyk ene schildery geleverd. Hy liet het varen; waarom, weet men niet. Het viel zekeren Schilder in 't oog. Hy beschouwde het lang met de ingespannenste opmerkzaamheid. *6! Riep hy uit, mogt ik het volindigen!* Men vergunde hem, 'er zyne krach-

krachten aan te beproeven; en was ook over hem voldaan: men begreep, dat, ofchoon de eerste meester het een en ander nog anders en beter gemaakt zou hebben, het toch ook zo wezen kon. De Schilder gaf de eer alleen aan zynen groten voorganger, wiens meestertrekken zyn penseel bezielde hadden."

Een booswicht van den eersten rang bedoelt niets minder dan de Kroon van een of ander machtig Ryk. Eindelyk bepaalt hy zich tot Venetië, zyn Vaderland. Hier moet hy eenmaal alleenheerscher worden. Dit kan niet, ook niet door het geweldigst oproer, zonder hulp van vreemde Hoven. Hy weet (de wyze *hoe* moet men in het Werk zelve lezen) in byna alle Kabinetten invloed te krygen, heeft overal mannen, die van zyne wenken vliegen, en tot vorstenmoord, en tot alles, bereid zyn. Hy is een groot natuurkenner, de schranderste menschenkenner, en de afschuwlykste booswicht. Door zyne onmeetlyke schatten, door zyne gewaande wonderen, door ieder op zyn zwak aan te tasten en te verplichten, door zekere geheime Orde, die hy geheel aan zyn oogmerk dienstbaar maakt, door onbegrypelyke, duivelsche list, gelukt hem ieder gruwelstuk. De Prins van * * was in het strengst incognito te Venetië; heeft een uitmuntend hart; was Protestantsch, maar juist niet na en uit een behoorlyk onderzoek; hy was volstrekt niet eerezuchtig; hy had geen uitzicht op den Troon, en alle zyne wenschen bepaalden zich tot een ambteloos leven. Op dezen Prins heeft de booswicht het oog. Hy wil hem op den Troon plaatsen, maar op dien van een naburig Ryk; daartoe moet hy den Roomschen Godsdienst omhelzen. Door hem wil hy zyn doel bereiken; dus moet hy geheel en al zyn werktuig worden, en hem in alles blindelings volgen. Natuurlyk doorziet men dit plan eerst aan het einde der Geschiedenis. De Lezer voelt wel, dat men den Prins tot een groot, maar verborgen, oogmerk gebruiken wil, en dat hy, in den volstrektsten zin, het werktuig wordt van enige onbekende schelmen: ook dit voelden zyne vrienden; dan zy kunnen den draad van het kluwen maar niet vinden, noch hunnen vriend redden. Toen zy enigzins op het spoor geraaken, is de Prins reeds al te zeer in den strik verward; zy hebben zyn vertrouwen verloren, en men maakt van hem, en doet door hem, wat men wil.

Wensch u geluk, Prins! te negen uren is hy gestorven, zegt een onbekend Masker in Armenische kleding; en toen het bericht komt, dat de Kroonprins juist op dat ogenblik overleden was, is het Masker ook weder by de hand, en zegt den Prins: Uwe wissels zyn gekomen. Gy zyt hier ontdekt, en zult de afgezanten van den Raad aan uw huis vinden. Kort daarop beledigt men den Prins in een Koffyhuys; maar de Inquisitie is by de hand, en het hoofd van den belediger rolt, zo

als de Prins meent, voor zyne voeten. Aan het Hotél was intusſchen door enen Armeniër bericht gebracht, „het zou laat worden, eer de Prins te huis kwam;” en ten bewyze gaf dit Masker 's Prinſen horologie over, dat hy nu eerst miſte. Naderhand is de Prins een ſleutel kwyt. Enige kinderen vermaken zich met ſpel en dans. Onverwacht blyft de Koningin van het ſpel roerloos ſtaan: *'Er is, zegt zy, een Koning onder ons*, en legt hare kroon aan des Prinſen voeten. In ene loterykraam neemt de Prins een lot, trekt een doos, en de verloren ſleutel ligt 'er in. Men eet dien avond op zeker luſthuis. Zeker Siciliään kan Geesten oproepen; doet dit ook: *Gochelaar! gy zult geene Geesten meer oproepen*, zegt iemand met ene ſorſche ſtem; het is de Armeniër. Op 't oogenblik zyn 'er ook gerechtsdienaars, en ene wacht neemt allen gevangen. De Armeniër luistert den opperſten maar iets in het oor, en de Prins is met de zynen vry. Nu ontdekt het zich, dat alles met den Siciliään bedrog was. De Prins ſpreekt hem in de gevangenis. Met de kroon, den ſleutel, den geest, was alles bedrog; maar met den Armeniër was het geheel iets anders; deze is een zonderling wezen, geheel ondoorgrondelyk, enz. Evenwel ontkomt de Prins dezen zo kunſtig gelegden ſtrik. Zyn geſprek met den Graaf van O ** is hier zeer lezenswaardig. Indedaad, hy liep niet blindelings en onbezonnen in den ſtrik, dien men hem ſpande; en men verbaast zich, terwyl men den Prins beklaagt, over de argliſtigheid van het ſchelmſtuk, waaronder een zo wel verdedigd verſtand bezweek.

Dit voorval liet diepen indruk na. Nu lag des Prinſen geloof aan wonderen, maar ook zyn geheel godsdienſtig geloof; althands hy begon te twyſelen. Daar zyn *incognito* ophield, kon hy ook zo afgezonderd niet meer leven, en hy geraakte in kennis met enige fraije vernuften. Hy wilde ſchitteren, en dus zynen geest beſchaven. Onmerkbaar regelde men zyne lecture. Al vroeg was een van 's Prinſen bedienden, de jager, verdwenen. Zekere BIONDELLO was daarop in zynen dienſt genomen; en deze was een der voornaamſte werktuigen van den Armeniër. Eindelyk geraakte de Prins nu ook in zeker beſloten gezelschap, de *Bucentauro* genoemd. Hier werden de natuurlyke en noodzakelyke ſteunpilaren zynen gelukzaligheid vernield, opdat hy, wanneer hem de ſpitsvindigheden en droggronden in het beſliſſend oogenblik begaven, den eerſten ſtaf den beſten, dien men hem willekeurig toewierp, zou aangrypen. Een vriend alleen had hem miſchien nu nog kunnen redden; dan ongelukkig moeſten Mylord SEYMOUR en de Graaf van O ** beiden toen juist uit Venetië; en toen de Graaf, een jaar daarna, terug kwam, werd de Prins reeds overal toegejuicht, was een spotter met de eerwaardigſte waarheden van den Godsdienſt geworden, en in het gedrang, dat

dat hem voordstuwde, hoorde hy de zwakke stem der vriend-
schap niet meer. De Graaf moest den Prins wederom verla-
ten; dan de Baron van F. gaf hem nu naauwkeurig bericht
van hetgeen den Prins betrof. Nu kwam de Prins van D * *
in Venetië. Onze Prins huurde terstond een nieuw en prach-
tig huis, en alles ging op een bogen voet. Hy bediende
zich byna geheel alleen van BIONDELLO, en werd jegens zy-
ne Edellieden en andere bedienden verbazend norsch. Toe-
vallig redde de Prins zekeren MARCHESE DE CIVITELLA het le-
ven; (ook dit was bedrog.) Deze, de Neef van een der ryk-
ste Prelaten, wordt des Prinsens boezemvriend. De Prins had
gebrek aan geld, en handelt met een Jood. CIVITELLA ont-
dekt dit, en schiet den Prins, met de grootste vreugd, aanzien-
lyke sommen op. Hier komt een belangryk gesprek met den
Baron van F. voor, hetgeen doet zien, hoe diep de *Bucen-*
taars den Prins reeds had doen zinken. De Liefde alleen ont-
brak nu nog. In zekere Kerk ziet de Prins ene Grieksche
Dame; dan zy was spoedig weg, en alle nasporing te ver-
geefs. Nu is zyn toestand by uitstek pynigend; hy moest
verstrooiing hebben, vond die in het Spel, en is in korten tyd
aan CIVITELLA vierëntwintig-duizend Zechienen schuldig. In-
tuschen schynt het, dat het Hof te ** achterdocht tegen den
Prins heeft opgevat; dat het hier zyne verspieters heeft. De
Prins wordt daardoor op zyn Hof misnoegd. Eindelyk vindt
de Prins zyne Grieksche Schone, en zweemt in vermaak en
liefde. Maar nu komen 'er brieven van zyn Hof; men weet
daar alles, en de Laster heeft 'er nog vry wat bygevoegd.
De Prins wordt woedende. Zo nadert de Armeniër zyn doel.
Ziet hier een stuk van een gesprek met den Baron.

„Wensch u geluk, zeide hy, — te negen uren is hy
„gestorven. Geluk — Ik zou my geluk wenschen, —
„zeide hy zo niet? Wat wilde hy daarmee zeggen?”

„Hoe komt gy daar thands op? wat moet dat hier?” zei-
de de Baron.

„Ik heb toen niet begrepen, wat de man wilde. Thands
„versta ik hem — ô het is onverdraaglyk hard, enen Heer
„boven zich te hebben!”

„Myn dierbaarste Prins!”

„Die het ons kan laten voelen! — Ha! het moet zoet
„zyn! — De ellendigste onder het volk, of de naaste
„Prins aan den troon! Dat is geheel en al het zelfde. —
„By God! het is iets groots, eene kroon!” enz.

Intuschen was de Prins nu van zyn Hof verlaten, geheel-
enal van CIVITELLA afhankelijk; alleen had hy nog ene toe-
vlucht tot zyne Zuster, die hem van tyd tot tyd aanzienlyke
sommen had toegevoegd.

Een geruimen tyd onderschepte men alle de brieven van
den Baron. Toevallig krygt de Graaf 'er ene in handen.
X 2 's Prin-

's Prinses Zuster had ook met hem gebroken; CIVITELLA was door den Prins doodlyk gewond; en de Grieksche Dame overleden. De Graaf vliegt naar Venetië; de Prins wil hem niet zien; maar van F., die doodlyk ziek was, ontving hy een biljet: *Reis vry terug. De schulden van den Prins zyn betaald; CIVITELLA is hersteld; de Armeniër is, in den volstrektsten zin, meester van den Prins, die, nu vyf dagen geleden, de eerste Mis heeft gehoord.* (Hier eindigt het werk van SCHILLER.) Het gelukte, echter, den Graaf, zynen vriend te zien. Deze was, althands met medeweten van den Prins, vergeven. Hy was, zo wel als de Graaf, verdacht, van den Prins zwart gemaakt te hebben by zyn Hof. Nu vernam de Graaf, wat 'er ware voorgevallen. Ene stem in den nacht: *Prins! hoed u, dat gy uwe hand niet met moord bevlekt!* was het eerste geweest. Daags daaraan vond hy zyn Grieksch meisje, zo hy meende, in CIVITELLA's armen, en doorstak hem woedende. Vluchten was nu de zaak. Men kreeg zyne wykplaats op het spoor. Zeker Klooster was veiliger. Hier lag de Grieksche Dame reeds zints zeven dagen ziek. De Prins zag haar sterven, liet het lyk openen, en zy was vergeven. Een Geest verschynt in den nacht, en brengt een brief; een brief van CIVITELLA, met alle de schuldbekentenissen van den Prins. Een Geest had alles afbetaald, en hem gewaarschuwd, den Prins niet te vervolgen, die, wilde hy zich van zyne macht bedienen, hem oogenbliklyk doden kon. De Geest had hem aangeraakt, en zyne wond genezen. — *Overwin uw ongeloof!* riep ene stem, toen de Prins den brief gelezen had. Hy keerde nu naar zyn Hôtel, en moest nu CIVITELLA in den waan houden, dat hem hogere machten ten dienste stonden.

F. stierf, en de Graaf verliet Venetië. Maar zou 'er dan, dacht hy, volstrekt niets meer te doen zyn om den Prins nog te redden? Hy brengt zynen bediende in den waan, dat hy dood is, en keert, als een Poolsche Jood vermoed, terug. Het geluk diende hem zonderling. Op reis vindt hy in zekere herberg enen echten Poolschen Jood, die op sterven lag. De *** sche Geconfoedereerden hadden dezen afgezonden, met een brief aan zekeren man te Venetië. (De Graaf herkent terstond den Armeniër.) Hy neemt nu dien last op zich. De brief, waarvan hy een afschrift nam, was in voor hem onverstaaenbaar cyfer. Hy geeft zich by den Armeniër voor den echten Jood uit, speelt zyne gevaarlyke rol uitnemend wel, en moet tot nader order te Venetië blijven. Mylord seymour ontdekt hem. Deze was ook vermoed, met het zelfde oogmerk, te Venetië, en zo gevorderd, dat hy zekeren boezemvriend, JOHNSON genoemd, in des Prinses dienst had. Door dezen kreeg hy dan nu ook berichten. De Prins had indedaad F. doen vergeven; door verdichte brieven had men hem bedrogen; en door zekeren sleu-

tel tot het cyfer, in BIONDELLO's brieven tas gevonden, konden 's Prins vrienden nu ook den brief aan den Armeniër lezen; en nu kregen zy toch enig licht in het verborgen plan der boosheid. Maar den Graaf ontzonk nu ook de moed. *Wat zyn wy, zeide hy, tegen zo velen?* Doch de Lord sprak hem moed in. Kon het dan niet anders zyn, zo kon men toch eindelyk het Venetiaansch Gerechtshof onderrichten van hetgeen men wist, en alzo de myn in de lucht doen vliegen, al moesten dan ook de Prins en zy zelve daarby omkomen.

De Prins kon zyne Griekſche Dame niet vergeten, en sloeg byna de handen aan zichzelven; Geestverſchyningen beletten dit. De *Bucentauro* was nu vernietigd; en juist op dit tydſtip geraakt hy in kennis met een uitmuntenden Geestelyken, de Biſſchop van *; en deze waardige man opende den Godsdienst wederom den weg tot 's Prins hart. Dat dit ook in het plan van den Armeniër behoorde, konden zyne vrienden niet begrypen. CIVITELLA ſterft (in ſchyn) op ene wyze, die den Prins al meer vertrouwen op, en eerbied voor, den Armeniër moest inboezemen, en overtuigen, dat ene onbepaalde gehoorzaamheid aan dat onbekende wezen volſtrekt nodig was. *Ik gaf 'er myn leven om, riep hy uit, had ik eindelyk eens iets bepaalds van dezen Armeniër kunnen vernemen!* En ene ſtem andwoordde: *Gy zult dit nog, gy zult hem zelfs nader leren kennen, byaldien uwe volgzaamheid u dit waardig maakt.*

Kort hierop kregen 's Prins vrienden enigen moed. Hem werd wiſſel-arrest aangezegd. Nu meenden zy hem te redden met hun geld, en zyn vertrouwen te herwinnen. Dan, vóór den avond kwamen alle de ſchuldeifchers met hunne quitantien, en brachten nieuwe ſommen, mede reeds afbetaald. Dit was het werk van den Armeniër. Nu ſtierf ook de Biſſchop; en uit een geſchrift, dat hy zou nagelaten hebben, bleek den Prins, dat deze Biſſchop zyn Oom, zyn Hof aan de gruwlykſte moorden ſchuldig, en deze waardige man ook al vergeven was. Nu kwam de zo lang vermiste Jager ook terug; en dit onnozel menſch meende in ernſt, dat het Hof hem had doen opvangen, dat men hem had willen uithoren, en dat hy nu, door enen Oom van den Prins, om dezen te vermoorden, was omgekocht. Natuurlyk is de verbittering van den Prins tegen dien Oom nu op het hoogſt. *Vader- en broedermoordenaar!* riep hy uit, *moordenaar van alle myne genoegens!* Gods geduchte wraak zal u door my treffen, en dan wee u! Deze wraak, echter, wordt den Prins ſchriftelyk verboden, door den onbegrypelyken, die zich tekende: *De u overal onzichtbaar verzellende.*

Pater SEBASTIANO, wien de Biſſchop in bovengemeld geſchrift had aanbevolen, had nu den Prins ſpoedig overgehaald; zodat hy opentlyk den Roomsſch-catholyken Godsdienst omhels.

helsde. Zyne domme Geloofsbelydenis, die hier woordelyk voorkomt, is zeer opmerkelyk. Nu laat zich de Armeniër zelve zien by den Prins; wekt zyn Grieksch meisje (dat toch nimmer dood geweest was) voor hem op; en nu is zyn doel volkomen bereikt: hy kan by den Prins van ene volstrekte gehoorzaamheid, zonder enig onderzoek, verzekerd zyn. Nu zendt hy ook den Poolfchen Jood (den Graaf van O * *) terug, met enen brief: De bepaalde dag, waarop de Prins den Troon zou beklimmen, was de ... April. De hunne moest den ... sterven, en zy den Prins terstond voor Koning uitroepen. Dat hy in alles zou toestemmen, daarvoor stond men nu borg. En dan maar aanstonds op het trotfche Venetië los, enz. — Onbeschryfelyk was de verbazing van des Prins vrienden, toen zy dezen brief ontcyferden; maar op het zelfde oogenblik bericht hun JOHNSON, dat de PRINS, de ARMENIËR, en BIONDELLO gearresteerd waren. Kort daarop werden de Lord en de Graaf mede in arrest genomen. Dit laatste was JOHNSON's werk, opdat men hen niet beschouwen mogt als medeplichtigen, en omdat zy door hun getuigenis den Prins nog konden veröntschuldigen. Zy geraakten ook spoedig vry; en nu ontving de Graaf (de Poolfche Jood) nog een brief van den Armeniër, waaruit bleek, dat hy nog den moed niet opgaf, alles in de gevangenis reeds lang had voorbereid, en vluchten kon, wanneer hy wilde; hetgeen dan nu verhinderd werd.

De Graaf van O * * ontmoet nu zekeren Oversten, die den Prins had aangegeven. Hy had volmacht van zyn Hof. Zekeren Præsident was het geweten op het doodbed wakker geworden, en deze had het gehele plan nog in tyds aan den Vorst ontdekt. Door den Oversten krygt de Graaf nu ook toegang tot den Prins en den Armeniër, door wiens belydenis en het verhaal van zynen levensloop zich dan ook alles ontwikkelt. Dit verhaal, dat in meer dan één opzicht leerzaam en merkwaardig is, maar waarvan wy niets kunnen mededeelen, beslaat de grootste helft van het tweede Deel dezes Werks. De Prins keert eindelyk met den Graaf van O * * naar zyn Hof terug, waar alles edelmoedig vergeten en vergeven was, en verkoos een eenzaam leven. Dan hy leefde maar kort. Het slot dezer Geschiedenis is waarlyk zeer aandoenlyk; en het is byna onmooglyk, den Prins niet te beminnen, die diep, diep ongelukkig was, en alleen in den doo rust en geluk vinden kon.

Anton, of de Jongeling zoo als hy behoort te zyn. In II Deelen. Uit het Hoogduitsch. Te Zaandam, Amsteldam en Leeuwarden, by H. van Aken, J. F. Nieman, en A. R. Fink, 1800. In gr. 8vo. 203 bl.

DE MAN, de VROUW, zo als die behoren te zyn, hebben wy reeds aangekondigd: nu verschynt deze JONGELING, die wy meenden, dat door de JONGEDOCHTER zou zyn opgevolgd; dan wy zien, dat de KINDEREN haar vooruit zyn. Wy twyfelen niet, of dit zal nu zo voordgaan; en wy wachten nu van tyd tot tyd den Mensch zo als hy behoort te zyn, in iederen levensstand, in ieder ambt of beroep. Hoewel wy nu hartlyk wenschen, dat alle deze boeken veel zullen bydragen om de menschen te maken zo als zy wezen moeten, zullen wy ons evenwel by de aankondiging van zodanige werkjes een weinig bekorten, omdat ONZE LETTEROEFENINGEN, zo als die behoren te zyn, ook plaats dienen in te ruimen aan andere geschriften.

Wat dezen JONGELING betreft: wy lazen dit boekje met genoegen. In het ouderlyke huis, op de lage en hogere scholen, in zyne bediening by den Hofraad, en toen hy eindelyk enen aanzienlyken en voordeligen post erlangde, altyd gedraagt hy zich voorbeeldig. Het verhaal is aangenaam, onderhoudend, en doorgaans aandoenlyk genoeg. De Vertaling verdient ook lof. Wy durven dus dezen JONGELING wel aanpryzen. Indien wy ene aanmerking moesten maken, zou het deze zyn: Wy wenschten wel, dat diegenen, met wien *de menschen zo als zy behoren te zyn* in betrekking staan, ook waren zo als zy wezen moesten, althands niet slechter, dan wy hen doorgaans in de wereld aantreffen. ANTON ontmoet, wel is waar, ook zeer edele menschen; dan zyne Moeder is al by uitstek slecht. Onze Jongelingen, wien hy toch ten voorbeeld wezen moet, zouden 'er, dunkt ons, meer aan hebben, indien zy hier meerdere gelykheid aan hunne lieve achtingswaardige Moeders vonden. De Lezer voelt onze mening wel; men kon dit soort van geschriften leerzamer maken.

Fabelen en Vertellingen voor de Jeugd. Door J. J. EBERT, Hoogleeraar te Wittenberg. Te Haarlem, by F. Bohn. In 8vo. 216 bl.

Dit Werkje verdient indedaad ene plaats in de boekverzamelingen onzer Kinderen. Het bevat drie-en-veertig zo Vertellingen als Fabelen, alle voor het kinderlyk verstand be-
re-

rekend, en zeer leerzaam; het brengt den Kinderen gene andere dan gezuiverde denkbeelden by, en is geschreven in een zeer aangename, bevalligen trant; terwijl zich deze Vertaling ook door zuivere taal en spelling aanpryst. — Deze Verzameling is in twee Afdelingen gesplitst: de eerste bevat die Fabelen en Vertellingen, 25 in getal, welke zedeleer byzonder voor de vroegste jeugd geschikt is; de 18 volgende maken de tweede Afdeling uit, en deze gaan de vatbaarheid van Kinderen ja wel niet te boven, doch derzelver zedelyk doel is meer op volwassene personen gemunt. Korte en meer uitvoerige stukjes wisselen hier elkanderen af. De kortste zyn geschikt om den Kinderen voorgelezen te worden, opdat deze, met hunne eigene woorden, dezelve dan aan hunnen Vader of Onderwyzer weder verhalen. Van de meer uitvoerige Vertellingen laat men zulke Kinderen, die reeds met de pen kunnen omgaan, uittreksels maken. — Wy twyfelen geenzins, of dit boekje zal de goedkeuring van de Vaderlandsche Jeugd, en van iederen Kindervriend, wegdragen.

Het beloofde Geschenk, of belangryke Lesfen voor Kinderen. Door J. HAZEU, Corns. Zoon. Met Plaatén. Te Amsteldam, by W. van Vliet, 1800. In 8vo. 107 bl.

Een aangenaam Geschenk voor Kinderen, zo van 9 a 10 jaren, volgens het gevoelen van den Schryver, en ook van ons. Het bevat elf Stukjes, van onderscheiden aard, doch na genoeg van gelyke waarde. Ziet hier de Opschriften: *De Verschrikking, eene leerzaame Geschiedenis. Pietje Welgemoed, en Klaasje Ontevreden. Het voorrecht der Dieren boven dat der Menschen. Het nadeel eener kwaade Volgzucht. De Winter is geen straf, maar eene weldaadige bestuuring van God. Onverwachte Redding, of het loon der Naarstigheid. Gods zegenende Goedheid. Gods Goedheid, een Dichtstukje. Het leergierig Meisje. Gehoorzaamheid. Leerzaame Spreuken.* Wy voegen by deze eenvoudige aankondiging van dit Werkje alleen, dat wy hetzelfde gerust durven aanpryzen, en neemen deze woorden van den Schryver over: „Het is vooral de plicht van Ouders, niet slechts eenige Boekjens aan hunne Kinderen te geven, en het werk der onderwyzing daar by te laten; ô neen, Kinderlievende Ouders! dan komt uw werk eerst regt aan; de Boekjens voor Kinderen zyn handleidingen voor u, ten einde u het werk der opvoeding gemaklyker te maaken.”

A L G E M E E N E V A D E R L A N D S C H E L E T T E R - O E F E N I N G E N .

Leerredenen op Feest-dagen en andere plechtige gelegenheden gehouden door JOHANN CASPAR LAVATER, Bedienaar des H. Evangeliums te Zurich. Uit het Hoogduitsch vertaald door CORNELIS VAN DER AA. 4de, 5de en 6de Stuk. Te Leyden, by J. van Thoir, 1800. In gr. 8vo. 87, 72 en 117 bl.

Het twintigtal Leerredenen van wylen den beroemden LAVATER, eenige van welke voorheen door ons wierden aangekondigd (*), bekooft met de nu afgegevene drie Stukjes zyn volle beslag. In het eerste derzelve ontmoeten wy drie Leerredenen: *Over de Hemelvaart van JEZUS CHRISTUS — Voorbereiding tot — en Leerrede op het Pinxterfeest.* In het volgende, eene *Leerrede in den Zomer — in den Herfst — en op den laatsten dag des Jaars.* De vier Leerredenen, in het laatste Stukje, voeren tot opschriften: *Op den eersten dag des Jaars — Over het Gebed des Heeren; gedaan by gelegenheid van de Bediening des H. Avondmaals vóór den jaarlykschen Bededag. — Dankpredicatie gehouden op den jaarlykschen Boet- en Bededag — De Werkingen van den Heiligen Geest, of Leerrede gehouden op het Pinxterfeest.* Beter, over 't geheel genomen, dan de voorheen aangekondigde, zyn ons deeze Leerredenen bevallen. Minder zwellende is de styl van veelen. Meer redeneerkundig betoog ontmoet men ginds en elders, naar ons inzien een noodig bestanddeel van Kerkelyke Redevoeringen; als die niet slegts ten oogmerke moeten hebben, de hartstogten te roeren, maar vooral om, op duchtige gronden, het verstand omtrent de waarheid en de aangelegenheid eener voorgestelde zaak te overtuigen. Dat wylen de geagte LAVATER ook voor het laatste was berekend, indien het ons niet reeds ware ge-

(*) *Letteroef.* 1800, bl. 234 en 405.

gebleeken, zou meer dan ééne hier afgegeevene Leerrede ter proeve kunnen dienen. Dat vermogen, op een gemaatigde wyze aangezet en verlevendigd door 's Mans niet zeer gemeene kragt van uitdrukkinge, stelde hem in de gelegenheid om met zynen voordragt op de gemoederen van veelen zyner toehoorderen wonderen te verrigten.

Thans eene proeve willende mededeelen, bepaalt zich onze keuze tot de volgende aanhaaling, welke wy uit de Leerrede op den Zomer zullen affchryven. Ten text genomen hebbende de woorden uit Psalm CXLV: 15, 16. *Alle oogen wagten op U; en Gy geeft hun hunne spyze ten zynen tyde. Gy doet uwe hand open, en verzadigt alwat 'er leeft (naar uw) welbehaagen*, leidt LAVATER daar uit drie stellingen af, de eerste van welke luidt: *Alle menschen zien op dezen tyd byzonder uit naar den Zegen van God ten aanzien van hun voedsel.* Ter ontwikkelinge van die stellinge schryft de waardige Man, onder andere, dit volgende: „Het is, MYNE WAARDSTEN! de daaglyksche ondervinding, dat alle menschen, ingevolge de inrichting hunner Natuur, zekere middelen tot onderhouding hunner Lichaamen, en tot verlenging hunnes levens behoeven: ontbreekt den mensch ééne dag dit voedsel, zoo gevoeldt hy teffens een merkbaar ongemak, en wanneer dit gebrek aanhoudend is, is hy ook in gevaar om krank en machteloos te worden, en in korten tyd zyn dierlyk leeven te verliezen.

„Om dit gevaar van gebrek voor te komen, is het geheele menschelyk geslacht in eene byna altoos duurende beweging. Veele duizende menschen houden zich daar mede bezig, om den wasdom dezer voedmiddelen te bevorderen, of hun, die werkzaam zyn, hunne moeite en arbeid op de eene of andere wyze te vergelden! Zoo dra ééns de honger, of de begeerte om zyn Lichaam te onderhouden, uit de wereld weggenomen wierd, zouden ook op dat zelve oogenblik millioenen werkzame handen en voeten stil staan, en het geheele menschelyk geslacht spoedig eene geheel andere gedaante verkrijgen. Niet alleen zouden daar door de gezondheid en de vaardigheid des menschelyken Lichaams, en der Zinnen, schriklyk lyden in (uit) traagheid, en uit (in) werkeloosheid ontaarden, het menschelyk leeven, veel gelijkformiger aan eenen slaap, dan aan eenen werkzaam toe-

toestand maaken, maar daar en boven zouden ook de schoonste en aangenaamste vermogens der ziele vermindern, en allengs verstompen; waardoor het hart te gelyk van duizend aangename gewaarwordingen zoude beroofd worden; zoo dat men, in korten tyd, de aandoeningen van medelyden en Barmhartigheid te vergeefs zoude zoeken.

„Het is derhalven (vervolgt LAVATER) eene wysheid van God, dat zyne Godlyke macht de menschen zoo gevormd heeft, dat zy hun voedsel zelven zoeken moeten, en by gebrek daar van aan onaangename gewaarwordingen bloot gesteld zyn.

„Doch deeze inrichting heeft nog andere goede werkzaamheden. Zy geeft den mensch een levendig gevoel van zyne zwakheid, en afhankelijkheid! Zy herinnert hem op de krachtigste wyze aan eene waarheid, die hem zynen hoogmoed dikwils geheel en al moest doen vergeeten: *namelyk: Dat 'er een God is; die aan alle menschen het leven, den adem, en alle dingen geeft!* Dat 'er een God is, van wiens zegen zyne rust en welvaard in den volstrektsten zin afhangt, en zonder welken hy in allen gevalle niets vorderen kan in alle zyne onderneemingen, of, zegt my, MYNE WAARDSTEN! wanneer laat zich deeze groote waarheid levendiger gevoelen, dan in eenen tyd, waarin 'er gebrek aan de noodwendigste levensmiddelen is? Hoe zeer moet dan de verstanligste en sterkste zelfs zyne onmacht zelve gevoelen? Wat baat hem dan al zyn verstand, ondervinding, gezondheid of Lichaams-krachten? Wat nut heeft hy van alle inrichtingen, zonder eenige uitzondering, ter bevordering of verbeetering van den Landbouw? Zonder den Godlyken zegen? niets! Hy mooge het veld beërbeiden, maar hy kan de vrucht niet voort doen koomen! Hy kan de wolken niet doen heen en weder dryven, hy kan den regen niet doen vallen, of denzelven verhinderen; hy kan de zon niet gebieden op en onder te gaan; hy kan de winden niet beveelen, of de stormen aan eenen band leggen; de overstromingen kan hy niet verhinderen; den verdervenden hagel niet ophouden; dit alles, en nog meer, is verre buiten de grenzen zynner wysheid en kracht, en echter hangt van dit alles de wasdom der voedmiddelen grootendeels af. Hoe natuurlyk is het derhalven (zoo besluit LAVATER) dat de mensch, inzonderheid in zulke tyden als de tegenwoor-

Y 2

di.

dige is, van zyn onvermoogen en gehele afhankelijkheid van God overtuigd, en in hem een zichtbaar verlangen naar den onöntbeerlyken zegen van God, in aanzien van de Lichaamelyke voedmiddelen, opgewekt worde?"

Nog eene korte proeve zullen wy mededeelen; zy is ontleend uit de Leerrede, die over de werkingen van den H. Geest handelt, en *Gal. V: 22* tot text heeft. *Blydschap*, naar 's Apostels voordragt, als eene der vruchten van den Geest vermeld, en de gegrondheid daar van vertoond hebbende, gaat LAVATER voort: „Is een vroom mensch beangstigd, droevig, nedergebogen, (hetwelk somwylen gebeuen kan) zoo moet men dit niet anders dan voor eene ziekte aanzien. Beangstheid, droefgeestigheid, zwaarmoedigheid, kan zekerlyk somtyds by zulke menschen plaats hebben, die op andere tyden echte vruchten van den Geest aan zich vertoonen; maar even daarom is deeze droefheid, deeze onrust des gemoeds, geene vrucht des Geestes, maar veel meer eene vrucht des vleesches, van een verzwakt gekrenkt lichaam, of van een zwaarmoedig lichaams-gestel. De vrucht des Geestes is vreugde en vrede. Het is ook onloochenbaar, dat 'er ook eene zekere Godlyke treurigheid plaats hebben kan, doch deeze treurigheid vind haaren grond in eene klaare en duidelyke kennis en overtuiging van zyne eigene onvolmaaktheden, zwakheden, zonden, enz. en zulk eene treurigheid werkt een edel en heilzaam berouw, dat tot zaligheid leid. Zy is geen duurzaame toestand; zy is gelyk aan de smerten van eene barende Vrouwe, die spoedig in vreugde verwandelen. Treurigheid kan slechts in zoo ver als eene vrucht en werking van den Heiligen Geest Gods aangemerkt worden, als zy ons tot Jezus Christus, de bron van alle blydschap, heenen dryft, en overal, waar zy deeze uitwerking niet heeft, kan zy niet voortgekomen zyn van den Geest der verlichtinge, der waarheid, der blydschap en des vredes.

„De treurigheid moet nooit een duurzaame toestand van den Christen zyn; in tegendeel, blydschap en vrede der Ziele moet zyn heerschend Character uitmaken. Want, wanneer de Geest des Zoons Gods in onze harten is, is het geen Geest der dienstbaarheid of der vreeze, maar veel meer van een kinderlyk vertrouwen.”

Zie

Zie hier nog iets over eene andere vrugt van den Geest: *Lankmoedigheid, Goedertierenheid en Goedheid.* „Wie (zoo schryft hieromtrent LAVATER) Wie haastig over zynen naasten oordeeld; wie met zyne bestrafing en afkeuring oogenbliklyk gereed is; wie met de zwakheden der zwakken geen geduld, en tegen de feiten van anderen geene toegeefelykheid oefend; wie het voorhoofd in onvriendelyke rimpels trekt; wie in zyn gedrag en handel tegen anderen ruw, onbuigzaam, onvriendlyk is; wie zynen evenmensch geen goed woord, geenen helderen vriendelyken blik gunt; wie zich om het wel of kwalykvaaren van anderen niet het minst bekommerd; aan zynes naasten vreugde of droefheid geen deel neemt; slechts met zich zelve ingenomen, slechts met zich zelve werkzaam is, met eenen trotschen en verachtelyken blik op alles nederziet, wat van hem niet is; wie weinig goeds doet; weinig yver voor het goede aan den dag legt; of, wanneer hy al iets goeds verricht, hetzelfde zonder Goedertierenheid, zonder hartelykheid, zonder vriendelyke, liefderyke gevallenheid doet, zoo een is niet bezielt door den Geest van Jezus Christus; want de vrucht des Geestes is *Langmoedigheid, Goedertierendheid, Vriendlykheid, Goed-dadigheid, en Goedheid.*”

Overdenkingen by het gebruik van het H. Avondmaal, voor denkende Christenen; door V. K. VEILLODTER. Uit het Hoogduitsch vertaald door G. N. REICHE, Leeraar der Luthersche Gemeente te Leyden. Te Zutphen, by H. C. A. Thieme, 1800. In gr. 8vo. 200 bl.

Een nuttig Handboek voor denkende Christenen, dien het niet zoo zeer om eigenlyke voorbereiding en leering, als om opwekking en voedzelstof voor hunne overpeinzingen, by het gebruik van het Heilig Avondmaal, te doen is. De Schryver heeft zorgvuldig vermyd, zich tot de Godsdienstige begrippen van zyn byzonder Kerkgenootschap te bepaalen, en zelfs daar, waar hy eenigzins in het verklaarende zou kunnen vallen, zich liever van algemeene uitdrukkingen bediend, gelyk, onder anderen, by de woorden der instelling, waarby hy NIEMEYER letterlyk heeft gevolgd. Dit, en de geheele wyze van schryven, maakt deze Overdenkingen

Y 3

regt

regt bruikbaar, en gemeennuttig voor oprechte Christenen van allerlei Kerkgenootschappen. Die niet te veel gehecht zyn aan hunne eigene wyze van uitdrukking en verklaring der bybelsche gezegden, kunnen by de woorden van den Schryver genoeg denken. Zy vinden hiertoe overal ruime stoffe en allergechiktste aanleiding.

De Vertaaling is ons zeer goed bevallen. Hier en daar is daarby gebruik gemaakt van eenige gepaste Gezangen, door den kundigen LUBLINK, *de Jonge*, vervaardigd, en, voor eenigen tyd, aan zyne vrienden in druk medegedeeld, die de Eerw. REICHE, in de plaats van eenige in 't oorspronkelyke ingevoegde vaarzen en Godsdienslige gezangen, niet kwalyk te pasfe gebragt heeft.

Zie hier, tot eene proeve van den schryf- en denktant van VEILLODTER, een klein gedeelte der aanspraak aan jonge Christenen, by hunne eerste viering van het H. Avondmaal:

„Vertoest nog eenige oogenblikken, eer Gy, met eede, de geloften van vroomheid en liefde zweert. Gy nieuwe medegenooten van ons geloof, Gy, welken dankbaarheid en verlangen naar versterking in onzen kring bragten. Wy neemen U op in onze gemeenschap met heilige liefde; wy aanbidden God, die U voor dit zalig tydstop deed ryp worden; wy gevoelen, met U, den zegen van deeze oogenblikken. Mogt Gy nu ook gantschelyk al het gewigt van deezen stap, de heiligheid der geloften, die Gy bereid zyt om af te leggen, en de ernstige verplichtingen, die Gy daardoor op U neemt, erkennen, ten einde deeze oogenblikken beslissend mogen worden voor uwe kracht ter deugd, geduurende uw geheele leven, en eenmaal voor uwe gerustheid in de ure des doods — dit, dit is onze vuurige wensch, dit smeeken wy voor U, welken God nu nader met ons vereenigt. Erkent, Geliefden! en gevoelt, wat de eerste viering van Jezus dood voor zyne getrouwe vrienden is; welke veranderingen dit tydpoint in hun moet voortbrengen; welke heilige verplichtingen het feest der gedagtenis van den Godlyken oplegt, van Hem, die reine deugd leerde en uitoeffende; welke uitzichten zich thans voor U, als meer gevormde menschen, openen, en voor welke hoogere zaligheden Gy nu, op het pad der verlichting, welke Jezus Christus verspreide, vatbaar kunt worden.”

„Ga

„Onzer aller gebed is verhoord. Wy zien U, met dankbaare vreugde, in den kring onzer godsdienstige aandacht; zien U bereid, by het heilig feest der gedagtenis van Jezus, om Hem, plechtiglyk, als den leer-
aar der waarheid en den bevryder van de ellende der zonde te huldigen, U blymoedig als belyders van zyne eerwaardige leere te bekennen, haar eeuwige getrouwheid, en aan haren grooten verkondiger dankbaare gehoorzaamheid te zweeren, en, aldus, nu zelve de geloften op U te neemen, die voormaals in uwen naam, met vertrouwen en liefde, den Eeuwigen gedaan werden.”

„Aan den Godsdienst, welken Jezus leerde, hebt Gy den zegen van dit uur te danken. Deezen Godsdienst nu, geduurende uw gantsche leven, door uwen wandel te eeren, voor zynen veredelenden invloed uwe harten te openen, zyne vertroosting en omhelzen, zyne beloften op U toe te passen, en hem dus, als edele vrome menschen, getrouw te zyn tot aan het einde — is eene verpligting, welker vervulling Gy thans be-
looft. Dat dezelve U altoos heilig blyve — voor den vrede van uwe ziel in het leven, voor uwe gerustheid en hoop aan den rand des grafs, voor uw eeuwig heil — wenschen wy dat voor U, en smeeken met U tot God, dat Hy U versterke om deeze dierbaare gelofte te vervullen.”

Aan de Leden der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Gouda. In gr. 8vo. 5 bl.

Andwoord, in dato 3 Feb. 1801, van den Oud President Ouderling, Mr. A. H. METELERKAMP, op de Missive, in dato Gouda 3 Feb. 1801. Te Rotterdam, by N. Cornel. In gr. 8vo. 18 bl.

Een woord aan de Nederduitsche Gereformeerde Gemeente te Gouda, van haren Kerkenraad, by gelegenheid van het zo veel gerucht-makend Andwoord, enz. van Mr. A. H. METELERKAMP. Te Gouda, by W. Verblauw. In gr. 8vo. 11 bl.

Zoo als, ten gevolge der omwenteling van het Burgerlyk Bestuur, in 1787, in verscheidene Gemeenten
Y 4 van

van het Gereformeerd Kerkgenootschap, destyds of daarna, sommige Predikanten en Kerkenraads-leden van hunne posten ontzet wierden, eveneens hebben, by de grooté ommekeer van zaaken, in 1795, ginds en elders eenige politieke Remotien van Leeraars en andere Kerkeleyke Beamp'en plaats gehad, die de vereeniging der gemeederen geenzins hebben bevorderd. De Nederduitfche Gereformeerde Gemeente te Gouda ondervindt, by uitneemendheid, de onaangenaame gevolgen van zoodanige, in 1789 en 1795, door het politiek Bestuur gedaane stappen. In 1789 moeten, zoo als men uit No. 3 der aangekondigde papieren verneemt, door politiek gezag eenige Kerkenraads-leden van hunne posten ontslagen, en een blyvend voorschrift voor de verkiezing in 't vervolg ingevoerd geworden zyn. Deze politieke daad, sedert lang door veele leden der Gemeente voor onwettig gehouden, is in 1795 door het nieuwe politiek Bestuur vernietigd, en van dien tyd af de van ouds gebruikelijke manier wederom gevolgd. Kort daarna zyn D. J. METSKE en J. W. BUSSING van 't Leeraarsambt ontzet, en den laatsten zelfs de inwooning in Gouda ontzegd. Over deze gebeurde zaaken is een groot en aanzienelyk aantal leden zeer te onvreede, en wel inzonderheid over de remotie van Do. BUSSING, die, tot hiertoe, vergeeffsche poogingen by het politiek Bestuur heeft aangewend, om hersteld te worden, en nu, zoo 't schynt, door tusfschenkomst zyner vrienden en begunstigers in de Gemeente, met voorbygaan van dat Bestuur, als nu geheel afgezonderd van de Kerk, zyn oogmerk tracht te bereiken: zynde Do. METSKE al kort na 't voorgevallene omtrent zynen persoon gestorven.

Men moet zich in de daad bedroeven over de wyze, waarop sommigen der thans onderliggende party, in die Gemeente, hun misnoegen openbaar maaken. Een groot aantal onttrekt zich aan het bywoonen van de openbare Godsdienstoefeningen. Veele blyven van de viering van 't heilig Avondmaal geheel te rug. Vier huisgezinnen hebben volstrekt geweigerd, hunne kinderen door de tegenwoordige Leeraars te laten doopen; en 't is reeds zoo ver gekomen, dat een lidmaat der Gemeente, Mr. A. H. METELERKAMP, in openlyken geschrift, de tegenwoordige Predikanten, en verdere leden des Kerkenraads, met den naam van *faitelyk de Gemeente*

reprefenuerende, wederrechtelyk ingefchovene en ingedrongene Plaatsvervangers, enz. durft beftempelen.

Het rondzenden van een billet van infchryving, tot inftandhouding van den openbaaren Godsdienst, door den Kerkenraad, met eene bygevoegde misfive, aan de leden der Hervormde Gemeente, (zynde No. 1, hier boven aangekondigd,) gaf Mr. METELERKAMP, een voornaam opperhoofd, zoo 't fchynt, der misnoegden in de Gemeente van Gouda, de reeds lang met reikhalzen begeerde aanleiding, om het publiek als richter in te roepen over eenige hoofdgrieven, of voornaame punten van bezwaar, die by hem, en, zoo hy vertrouwt, by een niet onaanzienelyk deel der Gemeente, tot een hinderpaal verftrekken, waarom hy voor als nog, tot inftandhouding van den openbaaren Hervormden Godsdienst, niet kan contribueeren. Deze hoofdgrieven, vervat in het zoogenaamd *Andwoord op de Misfive*, enz. (No. 2) betreffen 1. De remotie van den, zoo hy oordeelt, wettigen Kerkenraad, en aanftelling van anderen, in 1795. 2. De remotie van de Predikanten METSKA en BUSSING. 3. Het achterblyven eener hoognoodige Kerkelyke Commiffie, door de geheele Gemeente zelve gekozen, en, behalven van de Gemeente, onafhangelijk van alle andere Collegien. En nu is de Oud Præfident Ouderling van oordeel, dat 'er aan geen contribueeren tot het voorgemeld einde kan gedacht worden, ten zy de Gemeente zelve vooraf zoodanige Kerkelyke Commiffie, en tevens eenen wettigen Kerkenraad, daar aan ondergefchikt, verkieze, en dan door deze beide Collegien alles, wat dienen kan om Do. BUSSING hersteld te krygen, bewerkftelligd worde. De Kerkenraad vindt zich, blykens No. 3, tot het wegneemen van deze voorgelegde bezwaaren geenzins bevoegd. De verandering van den Kerkenraad is, zoo als zy zeggen, in 1795 en vervolgens, op den ouden voet gefchied. 't Geen door Broeder METELERKAMP wordt voorgelagen, zou met de vastgeftelde Kerkenordening, by het Nationale Synode van Dordrecht Ao. 1618 en 1619 bepaald, ftriden, en is, in 1795, door alle toenmaalige Predikanten, ook Do. BUSSING, eenpaarig afgekeurd. Over de remotie van dien Kerkleeraar, waaromtrent in de Gemeente verfcillend gedacht wordt, willen zy zich niet explicceeren, omdat zy dat niet kunnen doen, zonder party te kiezen.

Onzes inziens, zou 't best zyn, van weerskanten wat toe te geeven. Door styfhoofdigheid aan de eene, en door bitterheid aan de andere zyde, is de eenmaal ontstaane scheur geenzins te heelen. De Kerkenraad moest zich de vrye keus van *onpartydige* vreederechters door de Gemeente laten welgevallen, en aan hun oordeel moesten beide twistende partyen de voornaame punten in verschil, tot beslissing en afdoening, geheel toevertrouwen. Mr. METELERKAMP kunnen wy ten minsten niet wel raaden, om zich langer in den stryd te mengen.

Eenvouwig Verhaal van het voorgevallene tusschen de wettige Vertegenwoordigers der Herstelde Lutherse Gemeente, en de Leden der Consistorie en Algemeene Kerkvergadering, enz. Alom, in gr. 8vo. 29 bl.

De zich noemende Wettige Vertegenwoordigers der Herstelde Lutherse Gemeente (te Amsterdam) geeven, in deze bladen, aan die Gemeente eenig verslag van geschillen, die in dezelve al wederom moeten ontstaan zyn, over een, zoo 't schynt, nieuw ingevoerd *Geloofsbelydenis-Boek*, waarover eenige Leden der Gemeente zich in zeker Verzoekschrift hebben bezwaard, en waaruit derzelver Vertegenwoordigers ook gaarne eenige woorden, die zy meenen dat met de onveranderde Geloofsbelydenis der Lutherse volstrekt stryden, wilden weggenomen hebben, zonder dat echter de Kerkeraad (het Consistorie) daarin heeft gelieven te bewilligen; en van andere hooggaande oneenigheden, die voorzeker deze Gemeente (*van haaren Tempelbouw af*, zoo als de Steller van dit *Eenvouwig Verhaal* zich, blz. 6, uitdrukt, *een dreevig voorbeeld van oneenigheid met zich zelve*) geenzins tot eere versterken, en waarvan men nog al meer droevige gevolgen, met huivering, moet te gemoet zien, zoo lang onkunde en misverstand, met onbezonnen yver, aldaar den meester blyven spelen. Door inschikkelykheid en bescheidenheid zal men, in allen gevalle, meer, dan door styfzinnigheid en heftigheid, winnen. De goede zaak des Christendoms wordt althans niet, door kyven en schelden, bevorderd.

Tweede en laatste Brief aan den Rustonden Leeraar J. KRAMER, ter beantwoording van zyn Wel Eerw. kort en zedig antwoord, geplaatst in het Mengelwerk van de Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen, voor het Jaar 1800, No. XV, bladz. 641-644. Door J. KLINKHAMER, Rustend Leeraar. Te Alkmaar, by C. Molkman. In gr. 8vo. 14 bl.

't Geen ons in deezen Brief, loopende over het den Leezeren van onze *Letteroefeningen* bekende geschil, tusfchen twee rustende Kerkleeraars van het Hervormde Genootfchap, best beviel, is de bescheidenheid, met welke dezelve is geschreeven; iets, hoe welstandig in lieden van hunne Orde, 't welk tusfchen geschilvoerende Godgeleerden niet altyd wierdt in agt genomen. Te regt zegt de Eerw. KLINKHAMER, dat dit fchryven het laatste aan zynen Medebroeder, over dit onderwerp, zyn zal, „omdat ik (fchryft hy) voorzie, dat wy, „den staat des verfchils uit het oog verliezende, in „byzonderheden zouden kunnen koomen, die tusfchen „Medebroeders haatlyk zyn, en waardoor wy de grenzen van bescheidenheid, die ik zoo gaarne in het oog wil houden, zouden te buiten gaan.” Voor 't overige hebben wy in deezen Brief niets gevonden, 't welk over den staat des geschils nieuw licht verspreidt, of ter wederlegginge van het gevoelen van den Eerw. KRAMER kan dienen. Indien de onderftelling van Do. KLINKHAMER gegrond zy, mogt hy, naar ons inzien, den Eerw. KRAMER met reden gispfen, dat dezelve, naa een reeks van jaaren het gemeene gevoelen der Hervormden geleerd te hebben, eerst naadat hy zynen post hadt neergelegd, zich tot een meer gezet onderzoek heeft begeeven. Met dat alles kan het ook ligt het geval van den Eerw. KRAMER geweest zyn, dat hy, in ryper jaaren, zwaarigheden heeft ontmoet in een of ander Leerftuk, waaromtrent hy, by het aanvaarden van zynen post, geen twyfel voedde. Want welk Leeraar durft zich vermeeten, geduurende den loop zyner Akademie-jaaren, de geheele waarheid gevat te hebben? Onder de verdere bedenkingen in deezen Brief zyn ons eenigen voorgeloomen, die van woordenvitterye niet geheel kunnen vrygesproken worden; hoewel wy tevens erkennen, dat de

de Eerw. KRAMER zich hier en daar naauwkeuriger kon hebben uitgedrukt. Voorts hoopen wy, dat deeze twistende Medebroeders hun woord zullen houden, door voortaan, over deeze zaak, te zwygen. Want, inderdaad, kleine eere kan 'er met deeze soort van Schriften behaald worden.

Verhandelingen en Waarneemingen, ter bevordering der Genees-, Heel-, Verlos- en Scheikunde. 1ste Deel. Te Leyden, by A. en J. Honkoop, 1801. In gr. 8vo. 144 bl.

Schoon het niet te ontkennen is, dat de Buitenlandsche Geneeskundigen zig door de nieuwe Schei- en Natuurkundige Ontdekkingen somtyds te verre laten wegsleepen, en dat zy, de Geneeskunde te naauw met de thans heerschende Wysbegeerte willende verbinden, verscheide zeer gewaagde Leerstelsels ontwerpen, die, aan de ondervinding getoetst, nog verre af zyn van de waarheid op hunne zyde te hebben; zo is het evenwel, aan de andere zyde, niet minder waar, dat 'er in hunne Schriften een aantal allergegrondste denkbeelden en waarneemingen aangetroffen worden, die voorzeker alle aandacht waardig zyn, en allezins verdienen, op onzen Vaderlandschen Bodem voortgeplant te worden. Het is uit dien hoofde ook, dat het *plan* van de Geneesheeren H. A. BAKE, R. DE KRUYFF, en den Heelmeester J. LOGGER, om den Inhoud der buitenlandsche Geneeskundige Journalen in ons Vaderland algemeener te doen kennen, de algemeene goedkeuring zal wegdraagen, en dat de gemelde Uitgeevers of Verzamelaars de dankzegging en erkentenis van een ieder, die belang stelt in de bevordering van deze zoo belangryke konsten en wetenschappen, voor deze onderneeming ten hoogsten verdienen. — Jammer is het maar, dat de Uitgeevers in het *uitvoeren* van deze anderzins nuttige onderneeming niet even zoo gelukkig geweest zyn; waarover wy, de waarheid willende hulde doen, geen gunstig oordeel kunnen vellen, daar wy noch de keuze der hier geplaatste Verhandelingen, enz. noch de wyze, op welke dezelve voorgedraagen zyn, kunnen billyken. Ten aanzien van de keuze der geplaatste stukken, hadden de Verzamelaars, om aan hun oogmerk te voldoen, om, namelijk, *nuttig en aangenaam te zyn*, zig niet voor 't groot,

't grootste gedeelte moeten bepaalen tot zoodanige speculative onderwerpen, welken den Genees- en Heelmeester, die eenen gelyken tred met de vorderingen in die wetenschappen houdt, reeds voorlang bekend waren, en voor den minkundigen, of zelfs voor den eigentlyken beoeffenaar dier konsten, van weinig of geen nut zyn. Zy zouden ten minsten uit de voor hen liggende Journalen onderscheidene stukken kunnen overgenomen hebben, die, over 't geheel, en byzonder voor den Practicus, die uit tydsgebrek niet alles leezen kan, en voor wien de Journal-lectuur juist het geschiktste is, vry wat nuttiger en leerzaamer zouden geweest zyn; als b. v. (om enkelden te noemen) het zoo fraay uitgewerkte stukje van Pr. HUFELAND, *over de te Jena geheerscht hebbende Zenuwkoorts en derzelver complicatien*; het uitgebreide en leerzaame stuk van den Erlangsen Hoogl. HILDEBRAND, *over het Aderlaten*; de schoone denkbeelden van den Geleerden LENTIN *over 't Rheumatismus*; en zoo zouden wy een groot aantal Verhandelingen kunnen opnoemen, die, door den onmiddelyken invloed, welken zy op het uitoeffenende gedeelte der Genees- en Heelkunde hebben, verre te verkiezen waren boven de hier geplaatsten. — Zelfs zo de Uitgeeevers met opzet dergelyke beschouwende onderwerpen gekozen hebben, was 'er, onzes bedunkens, nog al eene vry betere keuze te doen geweest. De verscheidene denkbeelden van den Hoogl. REIL, in de Hoogduitsche Journalen, *over de zoogenoemde verplaatsing der ziekestoffe, over de ziektescheiding der Zenuwziekten, enz. het ontwerp van een Scheikundig Geneeskundig Systhema van BAUMÉ*, de thans zoo veel geruchts maakende quaestie *over de ideeën van WICHMAN, wegens het tanden krygen der Kinderen*, en meer andere dergelyke, alle aandacht waardige stukken, hadden stoffe genoeg kunnen opleveren, om werkelyk nuttig en aangenaam te zyn; waarmede men daarenboven des te meer aan het doelwit zoude beandwoord hebben, wanneer de Verzamelaars (en dit is hetgeen wy in de tweede plaats niet kunnen goedkeuren) zig niet alleen tot het bloote vertaalen der Verhandelingen, enz. bepaald hadden, maar het overgenomene, of met de nadere denkbeelden van anderen, of ook met hunne eigene, opgehelderd en verrykt hadden, waartoe zelfs by de hier geplaatste stukjes gelegenheid genoeg geweest was;

was; hetgeen dan ook, behalven dat het geheel een geleerder aanzien had verkreegen, by den buitenlandfchen Geleerden het ongunstig denkbeeld, wegens de geringe vorderingen onzer Geneeskundigen, zoude weggenomen hebben, 't welk natuurlyk moet ontstaan, wanneer hy ziet, dat men al het door hem gezegde zonder tegenspraak aanneemt en blindelings naartolgt.

Na deze algemeene aanmerkingen zullen wy thans, ter bevestiging van het door ons aangevoerde, den inhoud van het voor ons liggend stukje kortelyk doorloopen, en onze aanmerkingen ter behoortlyke plaatse invlechten. — Na een korte Voorreden, in welke de Uitgeeevers eerstelyk hunne bedoeling met deze onderneeming te kennen geeven, vervolgens zoeken te betoogen, dat dit hun Tydschrift in geen verband staat met een ander aangekondigd Journal van de Geneesheeren STIPRIAAN LUISCIUS, ONTYD, enz. en eindelyk hunne Kunstgenooten tot medewerking aanmaanen, volgt de eerste Verhandeling, *Over het gebruik van het Galvanismus, als een opwekkend middel, in de beoeffening der Heelkunde*, briefsgewyze medegedeeld door den Heer HUMBOLDT aan den Hoogl. LODER te Jena, overgenomen uit het Heelkundig Journal, door den laatstgemelden uitgegeeven, 1ste Deel 3de Stuk. — De met roem bekende HUMBOLDT onderzoekt hier de drie volgende Vraagen: 1°. Of die Metaalprikkeling zoude kunnen dienen om den schyndood van den waaren te onderscheiden? 2°. Of deze prikkeling in sommige gevallen iets zoude kunnen toebrengen om een schyndooden op te wekken? en 3°. Of men van deze prikkeling eenige geneezing kan verwagten in Oogziekten, in Verlammingen der Ledematen, en in Rheumatieke Ziekten? Het resultaat van dit onderzoek is over het geheel niet zeer gunstig voor 't Galvanisme; wordende de eerste Vraag volstrekt negative beantwoord; en ten aanzien der twee anderen worden eenige Theoretische gronden aangevoerd, die a priori wel ten voordeele van 't Galvanisme pleiten; evenwel blykt uit het gezegde, dat zig nog zeer weinig laat bepaalen, en dat nadere proeven deze zaak moeten beslissen. En, indedaad, zal ook een ieder, die met de proeven met het Galvanisme, en vooral die in vergelyking van de gewoone Electriciteit genomen zyn, bekend is, zoodanig over dit stuk moeten oordeelen, daar uit de.

dezelve allerduidelijkst blykt, dat het vooral nog veel te voorbaarig zoude zyn, om deze metaalprikkeling op het uitoeffenende gedeelte der Genees- en Heelkunde toepasselyk te willen maaken; en thans vraagen wy, tot welk einde dit zoo zeer twyffelagtig stukje hier geplaatst is, en of de Uitgeeevers niet een nuttiger werk zouden gedaan hebben, wanneer zy, uit dit zelfde stukje van 't Journal van LODER, de zoo fraaije aanmerkingen van Pr. HIMLY, over *sommige Oogziekten*, of de zoo schoone en leerzaame waarneeming van RICHTER, van *eenen aan eene hevige buikszwelling gestorvenen man*, hadden overgenomen?

De tweede Verhandeling bevat *eene voorloopige bekendmaaking van eene nieuwe Geneeswyze van den Tetanus traumaticus*, door Dr. W. A. STUTZ, met een vervolg ter bevestiging dier Geneeswyze, uit de *Med. Chir. Zeitung* van Pr. HARTENKEIL, No. 6. De hier aangepreezene Geneeswyze is reeds, byna een jaar geleden, in ons Vaderland bekend gemaakt (*). De voornaame bedoeling der Uitgeeevers, met de nadere mededeeling van dit stuk, moet dus geweest zyn, om de gronden, op welken de Heer STUTZ zyne Geneeswyze bouwde, algemeen te doen kennen. Dan het zy ons geoorloofd, hier te vraagen, 1°. of de *Tetanus traumaticus* eene zoo gewoone en dagelyks voorkomende ziekte is? en 2°. of de hier aangevoerde speculative gronden zoo algemeen verstaanbaar zyn? Maar ook buitendien hadden de Uitgeeevers, zo zy dit stukje werkelyk nuttig hadden willen doen worden, niet by de Geneeswyze van den *Tetanus* alleen moeten blyven stilstaan; zy hadden hierby behooren te voegen hetgeen andere Artsen omtrent deze Geneeswyze in andere ziekten waargenomen hebben (†), en zelfs hetgeen de Hoogl. HILDEBRAND, te *Lemgo*, en de Hoogl. FICKER, te *Paderborn*, tegen die Geneeswyze hebben ingebracht, waartegen zig de Heer STUTZ nog onlangs uitvoerig verdedigd heeft.

Eene derde Verhandeling is van den Heer STÖLLER, *Over het kragtdaadig vermogen der natuur in het geneezen van lichaamsgebreken, voornamelyk by Hoofdwonden*: uit het gemelde Journal van LODER, 1ste Deel 1ste Stuk,

(*) In de *Algem. Konst- en Letterbode* van 11 July 1800.

(†) Men zie onze *Letteroefeningen* van dit jaar, *Mengelwerk*, bl. 10.

Stuk, No. 7. In deze waarneeming tracht de Heer STÖLLER iets te bewyzen, hetgeen, zo wy ons niet bedriegen, ieder bekwaam Heelmeester reeds voorlang bekend geweest is; en dit is, dat de moeder Natuur, in Heelkundige gevallen, en dus ook in Hoofd-gebreken, somtyds wonderen doet, en daarentegen ook wederom geheel werkeloos zyn kan. Met dit al verdient dit stukje toch van jonge Heelkundigen geleezen te worden, 't welk evenwel nog belangrijker ware geworden, wanneer men hier van meerdere dergelyke waarneemingen melding had gemaakt, en byzonder van het fraaije stukje van den Heer WENDELSTADT, zynde als een aanhangfel of vervolg op dit stukje van STÖLLER te beschouwen, en overwaardig om van jonge Heelmeesters geleezen te worden (*).

Het vierde stukje behelst een onderzoek aangaande het aanwezen van het vogt in de holte der hersenen, door SÖMMERRING voor natuurlyk en voor het werktuig der ziel gehouden; door Dr. SCHWEIKHARD: overgenomen uit het *Journal der Erfindungen und Theorien*, enz. XXVste Deel, of 1ste Stuk van het nieuwe Journal. In dit stukje, welk, benevens de daarop volgende aanmerking van de Uitgeevers van gemeld Journal, woordelyk vertaald is, tracht de Heer SCHWEIKHARD de algemeen bekende Hypothese van SÖMMERRING, over de zitplaats der ziel, door eene waarneeming min of meer te bevestigen; welk bewys, echter, door de Uitgeevers van het Journal, als onvoldoende beschouwd wordt; van welk alles wy evenwel dat nut niet kunnen inzien, dat men hetzelfde uitgekipt en vertaald heeft. Te recht zoude men hier immers kunnen vraagen, *cui bono?* Daarenboven heeft de Vertaaler in dit stukje een zinstoorende fout begaan, die wy in een Journal ter bevordering van Geneeskunde, enz. gewenscht hadden niet aan te treffen: De omgekeerde werking der maag en flokdarm, die de Heer SCHWEIKHARD verhaalt in de onthoofden waargenomen te hebben, welke hy met recht de *antiperistaltische* beweging heet, noemt men hier zeer verkeerd *antiparistische*.

Het vyfde stukje is mede eene uit het evengemelde Journal overgenomene, doch aanmerkelyk (en met recht) ver-

(*) Men vindt hetzelfde in het Heelkundig *Magazin* van Pr. ARNEMAN, 1 Band 3 Stuk, No. 6.

verkorte, Verhandeling, over het al of niet bevorderen der Nageboorte; door den Hoogl. STARK, te Jena. Dit stukje, welk zyn oorsprong verschuldigd is aan eenen te voeren, en wel op eene zeer hevige wyze, gevoerden twist, over hetzelfde onderwerp, tusfchen den Heer STARK en den thans overleedenen Hoogl. WEISSENBORN, en waarin de Heer STARK zyne gronden opgeeft, waarom men, ten aanzien van de bevordering der Nageboorte, niet te veel aan de Natuur moet overlaaten, verdient voorzeker de aandacht van iederen Vroedkundigen. De dagelyksche ondervinding leert maar al te dikwerf, welke mislagen hierin nog dagelyks begaan worden, en hoe menige Baarende het slachtoffer wordt van de onkunde of caprice van den Vroedmeester of de Vroedvrouw, ten opzichte van het al of niet bevorderen van de Nageboorte. Maar ook juist om de groote belangrykheid der zaake, en wel byzonder omdat 'er nog al Vroedkundigen aangetroffen worden, die in dit geval misfchien al te weinig aan de Natuur overlaaten, hadden wy gewenscht, dat de Uitgeevers, in plaats van alleen de gronden van STARK, die voor de bevordering der Nageboorte pleiten, hier op te geeven, de moeite genomen hadden, om de argumenten van den gemelden WEISSENBORN tegen het gevoelen van STARK, die toch ook niet van allen grond ontbloot zyn, (met weglating van alle de daar in gevlogtene personaliteiten) hier ook aan te voeren, en vervolgens het resultaat dier twee vlak tegen over elkander staande gevoelens op te geeven, waartoe wy byzonder den Heer BAKE, als Lector in de Vroedkunde, wel in staat kennen, en waardoor dit stukje ongetwyfeld een leerzaamer en belangrijker aanzien had gekreegen.

(Het slot dezer Beoordeeling in een volgend Stukje.)

Aanmerkingen, op het veronderstelde vermoogen der Koc-pokstof, om door derzelyer inënting, den mensch, voor de wezenlyke Menschenpokken te beveiligen. Door J. E. DOORNIK, Med. Doct. Te Amsterdam, by L. van Es, 1801. In gr. 8vo. 42 bl.

De Schryver van dit welgestelde Stukje bewyst zeer bondig, gelyk door anderen meermaalen is gedaan, dat

dat de Koepokziekte in haar beloop merkelyk verschilt van de natuurlyke en ingeënte Kinderpokjes, en meent daaruit, en uit verdere gelykzoortige redeneeringen, ten vollen te kunnen bewyzen: *Dat KOEPOKKEN, als een onderscheide ziekte van MENSCHENPOKKEN, dezelve noch kunnen uitdelgen, noch het lichaam voor dezelve behoeden.*

Gaarne willen wy bekenen, dat wy, by de eerste aankondiging der Koepoks-inenting, omtrent dezelve gelykzoortige gedagten voedden met die van den Heer DOORNIK, en de geheele zaak hielden voor een Engelsche Kwakzalvery, welke, gelyk veele van dat slag, ras wederom in vergetelheid zou geraaken. Ondertuschen hebben wy met verbaazing gezien, dat deeze konstbewerking met een allervoorspoedigsten uitslag alomme is in het werk gesteld; dat 'er aan dezelve geene gestorven zyn, dan eenige zeer weinige zwakke kindertjes, (mogelyk een uit de zesduizend) die door andere bykomende ziekten reeds geheel verzwakt waren; en dat die geene, welke de Koepoks-inenting hebben ondergaan, en de *waare Koepokken* hebben gehad, daardoor, ten minsten voor het tegenwoordige, voor de Kinderziekte geheel onvatbaar zyn geworden. Zodanige uitkomsten hebben ons geheel van gedagten doen veranderen, en ons verplicht, om de Koepoks-inenting te beschouwen, zo niet als eene allerheilzaamste, ten minsten als eene allergewigtigste uitvinding, welke de aandagt van deskundigen ten hoogsten verdient.

Het is waar, de Heer DOORNIK heeft het gunstig getuigenis, 't geen de ondervinding aan de Koepoks-inenting geeft, met eenige redeneeringen, afgeleid uit de onzekerheid, of zulke menschen voorheen ook de Kinderpokjes gehad zouden kunnen hebben, trachten te ontzenuwen. Dan dergelyke redeneeringen, die zeer veel klem zouden hebben, zo die geene, welke door de Koepokken tegen de Kinderpokjes gesteld worden beveiligd te zyn, maar weinige in getal waren, kunnen niet gelden, wanneer duizenden, gelyk hier het geval is, voor het goed gevolg der nieuwe konstbewerking getuigen. Het meest zou nog in aanmerking kunnen komen de volgende bedenking van onzen Schryver: „Hoe menigmaal ziet men, dat een nog niet gepokt, hebbende Mensch, in de besmetting der *Menschenpokken* zynde, na een korten tyd te voren een ander „epi-

„epidemische Ziekte, als het Roodvonk of Zinking-
 „koorts gehad te hebben, op dien tyd onvatbaar blyft
 „voor de besmetting, en niet dan eenige tyd daar na
 „by eene nieuwe besmetting de *Menschenpokken* be-
 „komt.” De Koepokken, naamelyk, zouden de vatbaar-
 heid voor de *Menschenpokken* wel voor een tyd kunnen
 wegneemen, maar daarom niet voor altoos. Ondertus-
 schen bewyst deeze redeneering van den Schryver niet
 zo veel, als wel in den eersten opslag schynt. De ge-
 noemde ziekten doen immers deeze heilzaame uitwerking
 alleen, wanneer zy zeer geweldig, en daardoor in staat
 zyn de vogten kragtdaadig te verdunnen, en de veze-
 len, vooral die der huid, geweldig te verslappen, en dus
 eene buitengewoone geschiktheid tot uitwaasfeming daar
 te stellen, door welke eene nieuwlings aangebragte smet-
 stoffe wordt uitgedreeven, eer zy haare gewoone werking
 kan verrichten. Dan dit is niet het geval der meestal
 niets betekenende ongesteldheid der Koepokken, welke
 niet in staat is, eene zo gewigtige verandering in het ge-
 heel gestel te wege te brengen.

De mogelykheid eener, voor het toekomende, niet
 genoegzaame beveiliging voor de *Menschenpokken*, blyft
 intuschen nog het voornaamste, 't geen tegen de Koe-
 poks-inenting kan worden aangevoerd; vooral daar dee-
 ze zwaarigheid hier te lande niet, dan door eene on-
 dervinding van veele jaaren, kan beslist worden. Wen-
 schelyk ware het, dat eenige verlichte, onpartydige
 Menschenvrienden, in het Westen van Engeland, ten
 naauwkeurigsten onderzochten; of, gelyk verzekerd
 wordt, zedert onheuchelyke tyden, niemand dier gee-
 nen, welke de Koepokken gehad hebben, door de Kin-
 derziekte is aangetast geweest; of ten minsten, of zulks
 over 't algemeen waar zy: want eene zeldzaame uitzon-
 dering doet hier niets ter zaake. Zodanig een onderzoek,
 uitvoerig aan 't algemeen bekend gemaakt, zou hier
 meer beslissen, dan de grootst mogelyke schat van Ziek-
 tekundige redeneeringen, die in een geval als dit, eene
Quaestio facti, eigentlyk niets afdoen.

Burgerlyke en Handelkundige Geschiedenis van de Engelsche Volkplantingen in de West-Indiën, door BRYAN EDWARDS, Schildkn. Vde en laatste Deel. Uit het Engelsch. Te Haarlem, by A. Loosjes, Pz. In gr. 8vo. 183 bl.

Met dit Deel zien wy het door ons telkens aangeprezen Werk des Mensch-, Volk- en Handelkundigen EDWARDS, overwaardig om nevens ROBERTSON'S *Geschiedenis van America* geplaatst te worden, voltooid (*). Het nog overige des ons bekenden oorspronglyken Werks deelt ons die voltooiing met de aflevering van dft Stuk niet verwagten. Dan een Naaberigt des Vertaalers geeft 'er ons eene voldoende rede van.

Het Vyfde Boek, waarmede dit Deel aanvangt, is der beschouwinge van den Landbouw, in de Volkplantingen op de *Engelsche West-Indische Eilanden*, gewyd. Het Eerste Hoofdstuk handelt over het *Zuikerriet*, en heeft tot Inleiding een geschiedkundig verslag van dit zo aanmerkelyk Riet, de herkomst en overbrenging betreffende; alsmede eene Botanische beschryving; verder den bouw van 't zelve, met verbeteringen deswegen medegedeeld.

Met het Tweede Hoofdstuk wordt de behandeling van het *Zuikerriet* voortgezet. Te recht vangt EDWARDS 't zelve in deezer voege aan: „De tyd van den Oogst op de *Zuiker-eilanden* is het saizoen van vreugde en feestviering voor menschen en beesten. Zo smaaklyk, gezond en voedzaam is het zap van het *Zuikerriet*, dat elk dierlyk schepzel, daarvan vrylyk drinkende, gezondheid en kragt van deszelfs gebruik ontvangt. De mageren en zieklyke onder de *Negers* krygt eene verbaazende verandering binnen weinige weken, naadat de molens in werking gebragt zyn. De werkpaarden, osfen en muilezels, schoon meest geduurig werkzaam in dit jaargetyde, bedyen egter, zo hun de groene toppen van deeze edele plant in overvloed gegeven worden, alsmede het afschuimzel uit de kookhuizen, meer dan op eenigen anderen tyd van het jaar. Zelfs de varkens en

(*) De laatste keer, dat wy van dit Werk spraken, was in onze *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1799, bl. 486, enz.

en het gevogelte worden vet van den afval. In 't kort, op een welgeregelde plantagie is 'er, onder een menschlievend en weldaadig opzigter, zulk een blykbaare overvloed, en aangename arbeid, dat dezelve grootlyks strekt om de hardigheden der slaaverny te verzagten, en den onzydigen opmerker in te boezemen, dat, als de ellenden van het leeven als onverdraaglyk worden voorgesteld, zy zomtyds door de middelstof der verbeeldingskracht vergroot worden."

Wegens de nutheid van de Zuiker voert EDWARDS het getuigenis van den eerwaardigen ouden Doctor SLARE aan: „Hy, die het in het algemeen op het zoet, „gelaaden heeft, neemt een zeer moeilijke taak op zich: „want de natuur schynt deezen smaak aan alle soorten „van schepzels te hebben aanbevolen; de vogelen des „hemels, de dieren des velds, veele kruipende dieren „en vliegen schynen vermaakt te worden, en als 't „ware verlevendigd door de specifieke genoegens van „alle zoetigheden, en van het tegendeel een afkeer te „hebben." — „Uit de meeste voortbrengzels van het groeiend ryk is, voegt EDWARDS 'er by, Zuiker te krygen; en Dr. CULLEN is van gevoelen, dat de Zuiker onmiddelyk voedende is. 'Er is ook goede rede om te veronderstellen, dat het algemeen gebruik van Zuiker in *Europa* de Schurft en verscheide andere epidemike ziekten, die voorheen plaats gehad hebben, heeft doen verdwynen."

Ten aanzien van het breed ontvouwde, in dit en het voorgaande Hoofdstuk, merkt onze Schryver op, „dat de waarneemingen, door hem gedaan, zo wel betreffende de bewerking van het Zuikerriet op het veld, als de volgende handelwyze, zo in het kookhuis als in de distillatie, hoofdzaaklyk ontleend zyn van de praktyk, op *Jamaica* ingevoerd. Eene goede keus was 'er noodig, en ik kon aan geene andere wyze, van de Zuikerplantagie te behandelen, my beter gedraagen dan tot die, met welke ik by de ondervinding en de praktyk bekend was." — Dien zelfden maatregel volgt onze Schryver in het

Derde Hoofdstuk, allerbelangrykst voor die met Zuikerplantagien te doen hebben, dezelve willen aanleggen, of 'er deel in neemen, daar hy in eene berekening treedt wegens dit soort van eigendom, de loopende uitgaven daaraan vast, en van den opbrengst,

die redelykerwyze van dus een belegd kapitaal mag verwagt worden. Zeer leezenswaardig en onderrigtend is zyne beantwoording der vraage, hoe de aankweeking der Zuiker-eilanden, onder zo veele ontmoedigingen, is toegenomen?

Op dezelfde wyze, als onze Schryver van de *Zuiker* gehandeld heeft, draagt hy voor, wat de *Catoen*, de *Indigo*, de *Koffy*, de *Cacao*, de *Gember*, de *Arnatto*, de *Aloë* en de *Piemento* betreft. Wy neemen, als een der kortste berigten, over, 't geen hy van het laatst-gemelde zegt, en waarmede hy zyne naamlyst sluit, „als een der schoonste voortbrengzels in de natuur; een voortbrengzel, dat de merkwaardige speceryen van 't Oosten na de kroon steekt, de geur van veelen van deeze speceryen vereenigende; en maakende een verwonderenswaardig goeden plaatsbekleeder van hun allen.

„De *Piemento*-boomen groeijen van zelfs op, en in grooten overvloed in veele deelen van *Jamaica*, meer byzonder op de heuvelachtige liggingen aan zee, aan de noordzyde van het Eiland; waar zy de aangenaamste boschjens vormen, die men zich, met mogelykheid, verbeelden kan; de lugt met geuren vervullende, en bestaan geevende, schoon op een zeer ver afgelegen gedeelte van den aardbol, aan de beschryving van de balsemachtige windjens, die den reiziger vermaaken, door eenen grooten Dichter gegeven.

*Sabeen odours from the spicy shore
Of Araby he blest
Chear'd with the grateful smel, old ocean smiles.*

„Deeze boom is een zuiver kind der natuur, en schynt alle de werkzaamheden der menschen te bespotten, die strekken om deszelfs groei uit te breiden of te bevorderen; niet eene pooging van de vyftig om jonge planten aan te kweken, of hem uit zaaden voort te teelen, op plaatsen, waar dezelve niet als van zelf groeiende worden gevonden, gelukt.— De gewoone wyze van eene nieuwe *Piemento*-plantagie (op *Jamaica a Walk*, een laan, geheeten) aan te leggen, is niets meer, dan zich een stuk hout-land, in de nabuurschap van eene reeds bestaande plantagie, aan te schaffen, of op eene plaats, waar de verstrooide boomen natuurlyk gevonden worden: het hout geveld zyn-
de, laat men de boomen op den grond blyven, tot dat
zy

zy rotten en vergaan. In den tyd van twaalf maanden, naa het eerste faizoen, zal overvloed van jonge Piemento-planten, frisch opgroeiende, op alle deelen van het land gevonden worden, zonder twyfel voortgebragt uit rype zaaden, daar door de vogelen gestrooid, terwyl de gevallen boomen hun bescherming en schaduw verleenen. Ten einde van twee jaaren is het best, het geheele land te zuiveren, latende alleen zodanigen van de Piemento-boomen over als een goed voorkomen hebben, die dan weldraa boschjeus zullen vormen, als die, welke ik beschreeven heb, en die, mischien uitgezonderd de eerste vier of vyf jaaren, zeer weinig toevoorzigt daarnaa vorderen.

„Ik geloof niet, dat 'er, in de geheele groeiende schepping, een boom van grooter schoonheid is dan een jonge *Piemento*. De stam, die van eene gryze kleur is, glad en blinkende, en geheel zonder schors, bereikt de hoogte van vyftien of twintig voeten. Dan spreidt hy zyne takken uit aan alle zyden, rijk bekleed met donker groene bladeren, eenigzins zweemende naar die van den laurierboom; en hierby steeken in de maanden July en Augustus de menigvuldige witte bloemen op eene zeer aangename en bevallige wyze af. 't Is aanmerkelyk, dat de bladeren even welriekend zyn als de vrucht, en die, zo men my verhaald heeft, een aangename geurige oly door distillatie oplevert, die zeer algemeen in de Apotheken van Europa voor oly van nagen gebruikt wordt.

„Zoo draa de boomen in bloei staan, worden de beziën gereed om ingezameld te worden; daar men de vrucht niet kan laten rypen aan den boom; daar het vleeschachtige, in dien staat vochtig en lymerig zynde, moeilyk is om te behandelen, en, als het droog wordt, zwart en smaakloos wordt. Het is egter onmogelyk, dat 'er niet eenige van de rype beziën zich met de overigen vermengen; maar zo de evenredigheid daarvan groot is, benadeelt zulks aanmerkelyk de waardy van dit artykel.

„Het wordt met de hand ingezameld: een arbeider op den boom, bezig met die kleine takken af te leezen, geeft werk aan drie beneden, (die gemeenlyk vrouwen en kinderen zyn) om de beziën uit te zoeken; en een vlytig inzamelaar kan een zak van 70 ibs dagelyksch vullen. Het ingezamelde wordt dan op een terras verspreid, en omtrent zeven dagen aan de zon blootgesteld,

sints welke het zyne groene kleur verliest, en een rood bruin aanneemt, en als het volkomen droog is, is het geschikt voor de markt.

„ De opbrengsten van een Piemento-walk of laan zyn, by een gunstig saizoen, verbaazend. Een enkele boom, weet men, dat 150 ibs raauwe vrucht of een ewt van dezelve gedroogd heeft opgeleverd; gaande 'er gewoonlyk een derde van het gewigt by het droogen verloren; maar deeze, gelyk veele andere der mindere opbrengsten, is by uitsteektheid onzeker, en mischien valt een zeer overvloedige oogst maar eens voor in de vyf jaar. De prys, gelyk men denken kan, aan de *Engelsche* markt, regelt zich daarnaar; maar ik geloof, dat hy, eenige jaaren dooreen gellaagen, op tien pence het pond gerekend kan worden, daar onder begreepen de belasting, die drie pence is.

„ Deeze, schoon zeker een veel grooter prys, dan deeze waar in vroeger jaaren hadt, geeft egter zo weinig voordeel aan den eigenaar, vergeleeken met die van eenige andere voortbrengzels, dat de Piemento van jaar tot jaar afneemt; wordende veele schoone gaarden, dagelyksch, geveld, en het land tot de cultuur van Zuiker toebereid. De jaarlyksche uitvoer uit *Jamaica* (de eenige onzer Colonien, die de Piemento voortbrengt) is omtrent zesduizend zakken, elk van honderden-twaalf ponden.”

Veldtogt van den Generaal BRUNE, in de Bataafsche Republiek, in het Jaar 1799, beschreeven door een Officier van zyn Etat-Major. Uit het Fransch. Te Haarlem, by A. Loosjes, Pz. 1801. In gr. 8vo. 116 bl.

De *Fransche* Schryver van dit Werkje merkt in zyn Voorberigt op: „ 'Er is reeds een jaar verlopen, sedert den gelukkigen Veldtogt van den Generaal BRUNE in de *Bataafsche Republiek*, en de Geschiedenis heeft nog de roemryke Gebeurtenissen, waarvan dit gedeelte van *Europa* het Tooneel geweest is, niet geboekt. De Schryver deezer Gedenkschriften, getuigen van den voorspoed onzer Wapenen, zelfs een daadlyk aandeel gehad hebbende in de militaire operatien, die hy vermeldt, heeft gemeend de verhaalen van eenen Veldtogt

te moeten mededeelen aan het publiek, die, wel is waar, kort geduurd heeft, maar waarvan de uitflag, gelukkig voor *Frankryk*, zich gevoelen deedt tot aan de boorden van den *Po*, den *Rhyn*, en den *Donau*, en invloed gehad heeft op het lot van *Europa*.

„Eene Mogenheid, zich Beheerscheresse der Zeeën noemende, talryke benden aan eenen oever, welke slecht verdedigd was, ontscheepende, zich bedienende van de onkunde en het verraad, om zich van eene geheele Vloot meester te maaken, zelfs te land in het eerst eenig voordeel behaalende, eensklaps genoodzaakt op eene schandelyke wyze haare soldaaten te rug te roepen, zich weder in te scheepen, en terug te keeren, om in haare Havens haare schande en wanhoop te verbergen, zodanig is het Tafereel, dat die Veldtocht voorstelt, die onder de roemrykste voor den *Franschen* Naam mag geteld worden.”

Schoon het ons, gelyk wy aanmerkten, by de Aankondiging des *Rapports van de Operatien der Divisie van den Luitenant-Generaal DAENDELS* (*), niet ontbrooken hebbe aan Verhaalen van deeze altoos gedenkwaardige Gebeurtenisse, zal een Verhaal, van de *Fransche* zyde, den Vaderlander niet dan welkom kunnen weezen; inzonderheid, wanneer het blyken draagt van kunde, opregtheid en waarheidsliefde, en men eenig vermoeden mag koesteren, dat de Opsteller mischien niemand anders is dan de Adjudant-Generaal ROSTOLLANT, die zo veel aandeels in de geleverde gevechten, en het verdedigen des Vaderlands tegen de vereenigde *Engelschen* en *Russen*, gehad heeft; die, onder andere, met drie Bataillons, byna vier uren, eene *Russische* Colonne van meer dan 10,000 man tegenhieldt, en zo veel toebragt om den *Russen* te toonen, dat zy, hoe zeer palstaande, tegen de *Fransche* en *Bataafsche* benden niet bestand waren; gelyk bleek op den hoogst gedenkwaardigen dag, toen de Luitenant-Generaal JEREPHOFF, met een groot aantal der *Russen*, sneuvelde, en de Luitenant-Generaal HERMANN zich met de zynen gevangen gaf.

Zo min als by het Verslag des *Rapports* van DAENDELS kunnen wy den loop der hier verhaalde Krygsverrigtingen volgen. Alzins is ons uit dezelve gebleeken, dat de *Fransche* Schryver, 't zy dan ROSTOLLANT of een ander, der waarheid hulde doet, met de zwakheden

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroef.* voor 1800, bl. 428.

heden en verliezen van der *Franschen* en *Bataaven* zyde, even zeer als de behaalde voordeelen, te melden, zonder inmengzels van haatlyke persoonlykheden, die een en ander berigt deezer gebeurtenisse ontciëren. Het is een Krygsman, die de pen voert, en zich meest bepaalt tot Krygsverrigtingen, welke niet slegts opgehaald, maar in derzelve samenhang beoordeeld worden, met voeglyke vermelding van elks aandeel in de eindelyk behaalde Overwinning. Aan den voet der bladzyden vindt men eene en andere byzonderheid vermeldt, die zo zeer de Geschiedenis ophelderen, als den Stryderen, zo gesneuvelden als met de overwinning bekroonden, tot eere strekken.

Zeër gepast is des Schryvers aanmerking, dat, by de opening van deezen zo korten als roemryken Veldtogt, alles aankundigde, dat de *Fransche* en *Bataaffche* Arméén de byeengebragte magt der *Engelsche* en *Russische* Arméén niet zouden kunnen wederstaan. „Zy hadden,” opdat wy dit flot afschryven, „het voordeel van meerderheid in getal, het vertrouwen, het welk hun de voordeelen van de Geëlliëerden in *Italië* gaf, en de verstandhouding, welke zy hadden weeten in de *Bataaffche* Republiek te onderhouden. *Belgie* was nog geschokt van de onlusten, welke het slechts eenige maanden te vooren ontrust hadden. Eene talryke hoop *Hollandsche* Emigranten vorderde de oplettendste waakzaamheid, en vereischte ten gelyken tyd troepen op een deel der Frontieren. Eene kust van meer dan zestig mylen uitgestrektheid moest bewaard worden. Het aan zee gelegen *Vlaanderen* was blootgesteld aan verontrustende pogingen van den kant der vyanden. Men kon *Zeeland* niet ontblooten, zonder de grootste onvoorzigtigheid te begaan, en de Generaal BRUNE hadt niets om zich tegen de maatregelen der vyanden te verzetten, dan tien-duizend *Franschen* en agttienduizend *Bataaven*. Men mag in waarheid zeggen, dat niets in staat was, dan de talenten, de standvastigheid, de moed en vaardigheid, welke de Generaals en de Troepen der twee Arméén deden blyken, om met zo weinige kragten den vyand het hoofd te bieden, waarvan nog een gedeelte verlamd was, door de noodzaaklykheid, om punten te bewaaken, die aangevallen konden worden.

„De vorderingen der *Engelschen* te stremmen was al het geen men redelykerwyze recht hadt te hoopen. De Ge-

Ge-

Generaal BRUNE bleef niet by deeze hachlyke pooging; hy wilde den vyand weder doen inscheepen; hy is 'er in geslaagd. Zich van zyne verdedigingsmidden met kunst bedienende, wist hy, in een moeilyk terrein, de *Anglo-Russen* tot een roemryke Capitulatie voor de beide Republieken te dwingen.

„Men moet, om al het gewigt van deeze Capitulatie op te merken, weten, hoe in waarheid de Staat der *Fransch-Bataafsche Armée* was en die van een magtiger Vyand.” Om de Leezers in staat te stellen om daarover te oordeelen, heeft men agter dit Werkje gevoegd een Staat der *Fransch-Bataafsche Armée*, welke den Veldtogt van den Generaal BRUNE tegen de *Anglo-Russen* gedaan heeft; alsmede een Staat van de *Anglo-Russische Armée*, geland in de *Bataafsche Republiek*, geduurende den Veldtogt van het 8ste Jaar der Republiek (1799), welke laatste deeze vereenigde Armée by de Landing op 44,120 strydbaare mannen brengt.

„Dus,” vervolgt de Schryver, „zyn de *Bataafsche Republiek* en het Noordlyk gedeelte van de *Fransche* behouden, en heeft die groote Expeditie, zo geheim overlegd, eindelyk met zo veel ophef aangekondigd, en die zo veel gouds aan 't Kabinet van *St. James* gekost had, tot niets gediend, dan om den roem der *Fransche* Wapenen glans by te zetten, en om de Gecoöliſeerden te overtuigen van de vruchtloosheid hunner poogingen, om op nieuws het grondgebied der *Franschen*, of dat hunner Bondgenooten, te ſchenden.”

De styl van deeze Beschryving des Veldtogts is zeer gepast aan het onderwerp. „Het is niet,” om met den Opsteller te spreken, „in een Werk, geschikt voor de beschryving van Militaire Evolutien, Veldſlagen, Retraiten, enz. dat men zoeken moet met de bloemen van welspreekendheid te ſchitteren. Eene eenvoudige, klaare en zuivere styl is die, welke aan deeze soort van Geschiedenis voegt, welke geen anderen luister dan dien der waarheid vordert.”

Verdediging of Antwoord van L. N. M. CARNOT, Fransch Burger, een van de Stichters der Fransche Republiek, en constitutioneel Lid van het Fransch Uitvoerend Bewind, op het Rapport, wegens de Zamenzweering van den 18 Fructidor van het vyfde Jaar (4 Sept. 1797), uitgebragt in den Raad der Vyfhonderden, door J. CH. BAILLEUL, uit naam eener Personeele Commissie. Uit het Fransch vertaald. In den Haage, by J. C. Leeuwestyn, 1800. In gr. 8vo. 162 bl.

In den voorleden Jaare maakten wy onze Leezers bekend met het deerlyk lot der na *Guiana* uit *Frankryk* gedepor-teerden (*), en mogten de zodanigen onder hun, die zich, met hoe veel gevaars ook, aan 't zelve onttrokken hadden, geluk wenschen, met den dood, onder de ysfelykste gedaante, ontkomen te weezen. Dan veel gelukkiger is hy te achten, dien dezelfde ramp beschooren was, en, door een tydige vlugt, dezelve wist te ontkomen. Dit was het geval van den Burger CARNOT, van vroeg af in de Omwentelingsgeschiedenis van *Frankryk* zo veelerwegen bekend. — Deeze, mede een der Hoofdpersoonadien ten slachtoffer dier Omwenteling ver-weezen, vlugtte na *Duitschland*. Op een Dorp, in 't hartje van *Duitschland*, afgezonderd leevende, ontving hy het Rap-port van BAILLEUL, en spitte zyne pen, „om,” 't zyn 's Mans eigene woorden, „te bewyzen, dat de stukken, „welke BAILLEUL zegt onder de Ministers te berusten, gezien „en gelezen te hebben, niet bestaan! — om BAILLEUL te „bewyzen, dat 'er eene menigte stukken aanwezig zyn, „welke daadzaaken bevestigen, regelrecht strydig met die „geene, welke hy als zeker opgeeft; — om BAILLEUL te „bewyzen, dat hy de lafhartigste en laagste van alle Bedrie- „gers is.” — Hy vangt aan met te zeggen, en vaart voort met te betoogen, (gelyk hy spreekt) dat het Artikel, hem betreffende, „slegts een zamenweefzel is van verfoeilijke las- „teringen; dat 'er geen enkel woord in gevonden wordt, dat „niet het kenmerk draagt van eene doordachte valscheid en „van eene blykbaare trouwloosheid.”

Het is onze zaak niet, de rechtmatigheid of onrechtmaa-tigheid van dit pleit te beoordeelen. Wel mogen wy 'er dit van zeggen, dat het veel, zeer veel, behelst om de Omwen-telingsgeschiedenis toe te lichten, en ons veele Hoofdperfoo-nadien, daarin betrokken, van eene zyde tē leeren kennen, van welke zy, althans veelen hunner, langen tyd, niet be-schouwd werden; dat, wanneer men CARNOT uit het voordee-

lig

(*) Zie onze Letteroef. voor 1800, bl. 332.

lig oogenpunt, waarin hy hier voorkomt, beziet, het genoeg moet schenken aan den menschevriend, „dat hy,” gelyk de Vertaaler in het Voorberigt spreekt, „naa de invoering van „het Consulair Gouvernement, weder na zyn Vaderland is te „rug geroepen.”

By het doorlezen hielden wy het oog gevestigd op hetgeen 'er bepaald met betrekking tot onze *Bataafsche Republiek* in voorkomt. Door het overneemen van het voornaamste, des betreffende, zullen wy den schryftrant, in dit Antwoord gehouden, best doen kennen, en zal ook de Leezer over de Vertaaling kunnen oordeelen.

De woorden in het Rapport luiden: *Toen men over de Hollandsche zaaken handelde; toen men het ontwerp des verdrags discutiëerde, waarby men opregtelyk de belofte, aan deeze onthukende Republiek gedaan, houden wilde, om onze belangen van de haare niet af te scheiden; toen men de middelen bevroemde, om dat Land te ontrukken aan de scheuringen, waarmede de Stadhoudersgezinden en Anarchisten hetzelfde beiden bedreigden; toen men maatregelen zocht, om aldaar een Gouvernement te vestigen en de Vryheid te verzekeren, hield CARNOT staande, dat men Holland moest opofferen; dat deszelfs lot ons onverschillig moest zyn; dat wy ons niet moesten verontrusten of Engeland iets van deszelfs eigendommen behield. Dat zy voor het overige onder elkander vegten, zo veel zy willen, zeide hy, dit zal ons niet veel kwaads doen.*

CARNOT beantwoordt dit, op deeze wyze: „Men heeft nimmer in het Uitvoerend Bewind overwogen, om te weten, hoe men dit Land zou ontrukken aan de scheuringen, waarmede beide de *Stadhoudersgezinden* en de *Anarchisten* hetzelfde bedreigden; nimmer heeft men in hetzelfde gesproken om maatregelen te neemen, om aldaar een Gouvernement tot stand te brengen, en de Vryheid te verzekeren. Ik daag u uit, zo van dat alles in de Registers een enkel woord te vinden is; uitgenomen eenige brieven, die ik aan de aldaar bevelvoerende Generaals, wegens de inwendige Policie, geschreeven heb. Onze *Republikeinsche Directeurs* hielden zig met belangryker zaken onledig, met *meer verëerende voorstellen voor Frankryk*: het kwam 'er hier op aan, te weten, hoe men *Holland* het best zou mogen uitplunderen, en met welk eene verschalking men hetzelfde zou overhaalen om ons in dit edelmoedig ontwerp behulpzaam te zyn.

„By de discussien, welke plaats hadden, ter gelegenheid, dat men zou bepaalen, volgens welk eene wyziging *Holland* zou begrepen zyn in het verdrag, waarover men met MALMESBURY te *Rysfel* in onderhandeling was, voer REUBEL hevig uit tegen de *Bataafsche Natie*. Zy was, zeide hy, geheel *Stadhoudersgezind*, zy had ons onophoudelyk verraaden, zy was

was een Volk uit Kooplieden bestaande, dat alle deszelfs belangen in *Engeland* stelde, dat geene andere wenschen vormde, dan voor de *Engelschen*, slegts naar het gunstig oogenblik uitzag om zig aan de *Engelschen* over te geeven; en de Admiraal TOMAS (anders T. LUCAS) had nog nieuwlings deszelfs Vloot, op de *Kaap de Goede Hoop*, aan hun verkogt; het was klaarblyklyk, dat al wat *Holland* in voorspoed en rykdom zou aanwinnen, slegts strekken moest ter verergering van *Frankryk* en ten voordeele van *Engeland*. 'Er was ten slotte slegts eene eenige staatkunde ten aanzien van *Holland* te volgen, daarin bestaande, dat men 't zelve in de volstrektste afhankelijkheid zou houden, aan eene lydelyke gehoorzaamheid onderwerpen, en als een wingewest behandelen.

„Indien dit zo is, zeide ik hem, worden wy deerlyk bedroogen, wanneer wy den Oorlog blijven voeren om aan *Holland* deszelfs Colonien te doen wedergeeeven, en wanneer wy by het aanbod van de teruggave van de onze het overschot onzer Marine uitputten, door het aanwenden van vrugtlooze pogingen voor eene ondankbaare Natie. Ik ben van gedachte, dat men aan *Holland* afvraage, welke opofferingen het, ter verkryginge van den Vrede, gereed is te doen.

„Maar meent gy, hervatte REUBEL, dat ik voor *Holland* de *Kaap* en *Trinquemalo* wil doen wedergeeeven? Het komt 'er hier maar op aan, deeze plaatzen te herneemen, en daartoe moeten de *Hollanders* Geld en Schepen leveren, en daarna zal ik hun wel vertoonen, dat deeze Colonien ons toebehooren.

„Ik was een weinig over de geleerde Staatkunde van REUBEL verbysterd, en ik zag wel, dat hy zyn ontwerp wel bekoekt had. Intusschen wilde ik, dat men zig, ten opzichte van het geen te *Rysfel* te doen stond, duidelyk verklaaren zou; dat men verklaarde, of het te doen was om het Publiek zand in de oogen te werpen, dan of men, ter goeder trouw, eene bevrediging wenschte. Men moest de deliberationen ten einde brengen. De Gevolmagtigden drongen aan om stellige instructien te bekomen. Men bragt de zaak ten einde, en REUBEL voerde zelf het woord. Het besluit was; om den Minister van uitwendige betrekkingen te gelasten, dat hy schryven zou, dat het Uitvoerend Rewind, jegens de *Bataaven*, de pligten van een getrouw Bondgenoot vervuld had, door te verklaaren, dat het niets van hunne bezittingen zou afstaan; maar dat zy nu mogten zien, tot welke opofferingen zy, ter verkryging van den Vrede, zouden willen besluiten; dat, wanneer hun oogmerk mogt zyn, alles te behouden, zy de middelen, die zy ter voortzettinge van den Oorlog konden bybrengen, zouden opgeeeven; dat, wanneer deeze middelen met die der *Franschen* te onevenredig waren tegen de magt, wel-

welke de *Engelschen* hun tegenstelden, *Frankryk* zig tot het sluiten van eenen afzonderlyken Vrede zou verplicht zien.

„ Gy ziet, BAILLEUL, dat men myne conclusien aannam; ik weet niet of het uit ontzag voor de menschelykheid geschiedde, en om dat men, zonder te toonen den Oorlog te willen voortzetten, niet anders konde; maar zulks was de uitslag der raadpleegingen. Het officieele stuk wordt by den Minister der uitwendige betrekkingen gevonden; het bewyst in dit stuk, gelyk in alle de andere. Gy hebt het Wetgeevend Lichaam en de geheele Natie om den tuin geleid.

„ Nu het Uitvoerend Bewind, voor het tegenwoordige, geenen tegenstand meer te vreezen hebbende, het masker opgeheeven, en verklaard heeft, de wapenen niet te zullen nederleggen, voor dat *Engeland* vernietigd is, heeft het alleen, aan deszelfs woedende moordzucht, door alles wat een vertrouwend volk misleiden, en deszelfs geestdrift kan opwekken, een schoon aanzien te geeven. En aan den anderen kant is het ook zeer eenvoudig, dat men de *Hollanders* doet gelooven, dat het alleen om hunnent wil, en om de getrouwheid aan de verbintenissen is, dat men tot die groote opoffering van den Vrede en het Nationaal Geluk beslooten heeft.

„ Gy zult dan toestemmen, Burger BAILLEUL, dat, wanneer de Oprechtheid in zigzelven alleen voor *Domooren* gemaakt is, het woord ten minsten voor verstandige lieden nuttig is. Maar gy hebt mischien, toen gy deeze redenen voerde, niet bemerkt, dat gy het Uitvoerend Bewind eene verplichting hebt doen aangaan, om nimmer met de *Engelschen* te onderhandelen, zo lang deezen zullen volhouden het geringste hunner veroveringen op *Holland* te behouden: dat is te zeggen, gy zegt tot *Frankryk*, dat hetzelve op geenen Vrede te hoopen heeft, dat de Nationaale eer eischt, dat de Republiek geenen Koophandel meer bedryve, dat *Martinique* onherstelbaar verlooren zy, dat de *Oost-Indiën* zonder teruggave aan *Engeland* worden afgestaan, en dat onze Bondgenooten worden opgeofferd, vermids zy, noch wy, in rechten, geen het minste deel grondgebieds verlooren hebben. Men ziet wel dat 'er Rechtsgeleerden in het Uitvoerend Bewind zyn, en dat noemt men *eerlyke voorwaarden*, onze *Republikeinsche Directeurs* waardig.”

OLBIOS; of *Proeve der Middelen, om de Zeden eener Natie te verbeteren.* Door JEAN BAPTISTE SAY. Naar het Fransch. Te Haarlem, by A. Loosjes, Pz. 18co. In 8vo. 116 bl.

De zeden ener Natie verbeteren, is derzelver geluk uitbreiden en bevestigen. Ieder Menschenvriend juicht dus, al aanstonds by het lezen van den tytel dezer Proeve, den Schryver toe. Hy is Lid van het Tribunaat van Frankryk; en deze zyne poging doet eer aan zyn hart. In dit klein geschrift (want het bevat meer noten dan text; de aantekeningen toch, die met ene kleinere letter gedrukt zyn, beginnen reeds bl. 66) vinden wy eerst ene opgave der beginsels, die ten leiddraad moeten dienen, om de Zedenkunde onder een Volk te vestigen. Ziet hier 'er het voorname van: Het doel der zedenkunde is geluk, voor den mensch zelven, en voor anderen; doch de verplichting om te werken tot geluk van anderen is op eigen geluk gegrond. De hoofden ener Natie moeten zorgen voor de opvoeding der jeugd, en de verbetering van het tegenwoordig geslacht. De opvoeding bevat de wyziging der natuurlyke en zedenlyke vatbaarheden der jeugd, en haar onderwys. Goede zeden zyn niet anders dan goede gewoonten; doch het onderwys maakt de zeden zachter, en leert den mensch zyne ware belangen kennen. Vooral is Verlichting nodig in een vryen Staat, van wegen den invloed van het Volk op het bestuur, dat toch voor de zeden zorgen moet. — Men moet de hoop op verbetering van het aankomend geslacht, ook by een bedorven Volk, niet opgeven. Wanneer de inrichtingen, waardoor de vooroordelen gevoed worden, ophouden, kunnen deze in de harten der kinderen geen wortel schieten. Men kan ook gerust op den hoogmoed der ouderen rekenen; en heeft men goede onderwyzers en goede boeken, dan behoeft men aan niets te wanhopen. — Men bezorge den behoeftigen genoegzame bedaardheid, en ene toereikende mate van welvaard; dan zal hy toch, hetgeen men zyne kinderen wil bybrengen, beschouwen als een voorwerp van bykomend nut. Wat het tegenwoordig geslacht betreft: men moet werken op het hart van den mensch. Wil men gehoorzaamd worden, dan moet men niet bevelen dat men het doe, maar *zorgen dat men het wil*. In stede van zich toe te leggen om de begeerten van den mensch te onderdrukken, moet men dezelve ter bereiking van zyn oogmerk bezigen; men moet de deugd niet alleen beminnelyk, maar ook voordelig maken.

Vervolgens wyst de Schryver ons de dadelyke beoefening van

van deze beginselen in een voorbeeld aan; hy tekent ons het Volk van OLBIOS; dit zegt: *gelukkig*. Na ene omwenteling, die by dit Volk had plaats gehad, beyverden zich de hoofden der Natie om de al te grote ongelijkheid van geluksgoederen te verminderen. Gebrek en al te grote rykdom zyn voor de zeden gevaarlyk. Dan dwangmiddelen zouden niet helpen; maar het gehele stelsel van wetgeving en regering moet ter wering van dit kwaad zyn ingericht. Ene schone Verhandeling over 't burgerlyk bestuur was by die van OLBIOS het eerste boek der zedenkunde. Ieder burger, die naar enen post dong, moest zich vooraf in de beginselen dezer wetenschap doen onderzoeken. Dus konden de personen in het bestuur afwisselen; doch de beginsels bleven onveranderlyk. Ene behoorlyke welvaard werd hierdoor meer algemeen, en de overmaat van rykdommen zeldzaam. Ieder gewende zich alzo aan enen gematigden arbeid, en kende dus noch ledigheid noch verdriet. Velen beoefenden de geleerdheid en fraaije kunsten. Ieder burger moest zyne gewone bezigheid opgeven, en in alle openbare geschriften achter zynen naam en handtekening zetten; zo werd gezorgd, dat de winzucht niet de enige dryfveer tot werkzaamheid was. Men had *kassen van voorzorg*, waarin ieder weeklyks iets bracht van zyne winsten, voor zynen ouderdom. Daardoor zocht de minvermogende burger onkostbarer uitspanningen, dan gewoonlyk te voren, en werden de vermaken meer huislyk. Alles, wat zedenloosheid bevordert, werd afgeschaft; Loteryen, Speelhuizen, enz. By de benoeming tot een of anderen post, werden de redenen dier benoeming openlyk opgegeven; en iedere bedijning, waaraan gezag of voordeel verknocht was, was ene beloning voor de deugd. Men had *gezelschappen van uitspanning*; hier gebruikte men iets tot verkwikking, speelde een of ander kunstspel, las, enz.; hier leerden de burgers elkanderen kennen, en daardoor werden de verkiezingen door 't volk verstandig en naar verdiensten. De hoofden des volks gaven in alles een goed voorbeeld, en dit had enen onbegrypelyken invloed; zy toonden zich afkerig van alle pracht, en nu waardeerde men den mensch ook niet meer naar zyne verteringen, en besteedde het geld tot heilzamer oogmerken, het aanleggen van wegen, het graven van kanalen en grachten, enz.

De Vrouwen, welke zulk enen invloed op de zeden hebben, trokken vooral de aandacht. Zachtaardigheid en eerbaarheid werden door allerlei middelen by haar aangekweekt. Na dat 'er meer algemene welvaard was, waren zy niet meer door behoefte gedrongen tot moeiljyken en zwaren arbeid. Sommige beroepsbezigheden waren haar in dezen Staat verboden; andere by uitsluiting toegestaan, b. v. het vervaardigen van alles, wat tot de kleding der vrouwen behoort, het passement maken,

ken, graveeren voor de muziek, enz. Aan haar werd de uitoefening der nationale weldadigheid toevertrouwd; en de door haar opgerichte Genootschappen, ten behoeve van huwbare meisjes en kraamvrouwen, nam de Regering in bescherming. De oorzaken van oneerbaarheid zyn hartstocht en nypende armoede: by het huwlyk raadpleegde men de neigingen, en tegen de armoede was gezorgd. 'Er waren openbare huizen, waar onbemiddelde meisjes en vrouwen van 's lands wege onderhouden werden, welker bezigheid alleen was het onderwys van enige meisjes in vrouwelyke handwerken en bezigheden, en het verzorgen van enige oude vrouwen; en zulks zonder den Staat tot last te zyn. Men had te OLBIOS ook *Opzieners der Zeden*: deze deelden op de Volksfeesten vergeldingen uit aan zulke burgers, die zich door hunne deugden achting hadden verworven; men had 'er Nationale Feesten, zedelyke uitspanningen en Spelen. En was de Maatschappy zo oplettend omtrend hare Burgers, zy zorgde even zeer voor ene naauwkeurige aanwyzing der plichten, die zy te betrachten hadden. De OLBIËRS hadden één Pantheon voor grote mannen, maar verscheidene Tempels aan verschillende deugden gewyd; en hier werd gepredikt door standbeelden en leerzame opschriften, en ook op de openbare wandelplaatsen kreeg het volk, door standbeelden, eer- en graftekens, enz. de uitnemendste lessen. Dit voorbeeld, door het openbaar gezag gegeven, werd van langzamerhand door de huisvaders gevolgd; en het gevolg van dit alles was, men was gelukkig omdat men wys en deugdzaam was, en menschen en volken kunnen het op gene andere wyze worden.

De Aantekeningen dienen ter meerdere opheldering, of ten bewyze van het gestelde in den text, en zyn doorgaans lezenswaardig. — Wy hebben den inhoud dezer Proeve zo naauwkeurig wy konden opgegeven, en ons van alle aanmerkingen onthouden; het is ene Proeve, en als zodanig moet men het stuk beoordeelen. Op het papier laten zich de zeden ener Natie vry gemaklyk verbeteren; maar in de menichwereld, zo als die toch maar is, ontmoet men nog al enige hindernissen. Men behoeft juist nog geen zeer groot voorstander der Kantiaansche Wysgeerte te zyn, om den grond der zedeleer van den Burger SAY min of meer denkelyk te vinden; en het komt ons, onder verbetering, voor, dat in ene Maatschappy, als die van OLBIOS, iedere deugd evenwel haren prys heeft. Maar dit vooral bescreemde ons juist niet, maar bedroefde ons, by het lezen van dit boekje, dat, onder de middelen om de zeden ener Natie te verbeteren, in het geheel niet gedacht werd aan enigen Godsdienst, of iets dat naar Godsdienst zweemt; en het blykt uit de *aantekening* met (C) gemerkt, bl. 68 en volg., dat de

Schry-

Schryver ook byzonder den Christelyken Godsdienst voor de goede zeden nutteloos, ja zelfs nadelig houdt. De Nederduitsche Uitgever heeft by deze aantekening nog ene aantekening gevoegd, ter wederlegging van den Schryver. Hoe gemaklyk dit ook ware, wy verkiezen hier niet aan te wyzen, hoe zeer de Schryver dwaalt; dit behoort niet tot onze taak; dan dic mogen wy toch wel zeggen: Vrienden en Leeraaren van den Godsdienst! laten deze en dergelyke aanvallen uwe aandacht trekken, niet om dezelve te wederleggen, maar om u te doen voelen, hoe men, met het beste hart, de zo duidelyke strekking der Christelyke Leere tot reinheid en deugd miskennen kan, en op welk ene wyze het derhalven uwe zaak is, het Christendom voor te stellen, te verdedigen en te bevestigen.

Het Graf van JAQUES MOLAI, of het Geheim der Zaamenzweerers. Uit het Fransch. Alom te bekomen. In gr. Bro. 64 bl.

In dit naamloos boekje wordt ons gezegd, dat JAQUES MOLAI, op dezelfde plaats, waar het Standbeeld van HENDRIK DEN IV geweest is, den 18 Maart Ao. 1314 in de vlammen geworpen, Grootmeester was van zekere Orde der Tempeliers; en dat de leden van deze Orde enen eed doen, om alle de Koningen en het geslagt der Bourbons uit te roeijen; om het gezag van den Paus te vernietigen; om de Vryheid der Volkeren te prediken, en een algemeen Gemeenebest op te richten. En 'er zyn (volgens bl. 50) in Europa wel eene menigte van Vry-metzelaars Loges, die echter niets beteekenen; het getal der Vry-metzelaars Tempeliers is niet meer dan honderd en agt op den Aardbodem. Deze zyn het, die uit wraak, heerschzucht, en uit hoofde van hun leerstelsel, den dood der Koningen en de onafhankelykheid van het Heelal gezworen hebben. In hunne byeenkomsten is het, dat de gröote Staatsgeschillen verhandeld worden. Als een van hun het geheim openbaart, wordt hy met den dood gestraft; alle de Leden hebben hun leeven aan de Orde verpand, en de Orde beschikt 'er dikwyls over, wanneer derzelver belangen zulks vorderen. De Lezer voelt nu wel, wat hy in dit boekje vinden kan, en het is ook niet nodig dat wy hem herinneren, dat 'er tuschen zeggen en bewyzen nog al enig onderscheid is. De slechte, zegt SALOMO, gelooft alle woord.

Befchouwing der Weetenschappen en Konſten, en derzelve weldadigen invloed op de vorming en het geluk van den Menſch, en de bevordering van den bloei des Staats; in eene Redenvoering, tot ſluiting van derzelve werkzaamheden, in de Maatſchappij Felix Meritis, in April 1800 voorgeſteld, door G. RYK. Te Amſterdam, by J. F. Nieman, en te Leeuwarden, by A. R. Fink. In gr. 8vo. 46 bl., en de Voorrede XXIV bl.

De Leeraar RYK las, by zekere gelegenheid, in FELIX MERITIS een ſtukje voor, dat hy den naam gaf van den AUGURKJES-SMOUS; en dit gaf aanleiding, dat deze zyne *Befchouwing der Weetenschappen*, enz. nu het licht ziet. Vele Leden, namentlyk, dier beroemde Maatſchappij waren met dien AUGURKJES-SMOUS maar weinig te vreden; zy meenden, dat het de welvoegelykheid en 's mans bediening kweefte, dat hy over dat onderwerp geredend had, en waren aan enen en anderen, zo zy meenden, ſcherpen trek in dat ſtuk geërgerd. Wy hebben dien AUGURKJES-SMOUS niet gezien; en daar het, naar ons inzien, op de wyze van behandeling eniglyk aankomt, kunnen wy niet beöordelen of deze Leden gelyk hadden al of niet. De Leeraar verlangde intuſſchen maar naar gelegenheid om aan de Maatſchappij, of liever aan hare aan zynen smous geërgerde Leden, door ene andere Redenvoering, meer naar hunnen ſmaak ingericht, vergoeding te kunnen doen. Die gelegenheid kwam ſpoediger, dan hy zich had voorgeſteld; hy had gene drie dagen om zich tot deze Redenvoering, die nu het licht ziet, voor te bereiden. Het had moeite in om dit ſtuk voor te lezen, zo zeer was men nog over het voorlezen van den smous verbitterd. Toevallig had men ook voor dien avond twee Spreekbeurten gegeven; en daar de andere Redenaar van dien avond zyne Voorlezing waarſchynlyk in het licht geven zou, zo wilde de Leeraar RYK, op verzoek zynen Vrienden, ook de zyne publiek maken.

Wat nu dit ſtukje betreft: wanneer wy achter het woord KONSTEN op den tytel zetten, gelyk de Leeraar zelve doet, als hy zyne ſtof opgeeft: *en wel in het byzonder van die, waaraan de werkzaamheden dezer verdienſtelyke Maatſchappij zyn toegewyd*; zo heeft de Lezer van het onderwerp berichts genoeg. Voords noemt de Schryver deze Redenvoering zelve: *een kind onder zo veel ſpoed als moeilijkheden geboren*; en wy volgen hier alleen maar by, dat, hoe vluchtig dit ſtukje dan ook zy opgeſteld, ook de zulken, by wien des Redenaars AUGURKJES-SMOUS onbekend en onbesproken is, hetzelfde met genoegen kunnen lezen.

Vervolg op de Reis naar Brunswyk, door den Vryheer VAN KNIGGE. Behelzende: Een Reis van den Bailluw WAUMAN, Houtvester DOORNBOSCH en Dominé SCHOTTENIUS, van Bies-terberg naar ***, ter bywooning sener Doopplegtigheid. Uit de nagelaaten papieren van wylen den Vryheer VAN KNIGGE, in orde gebragt en uitgegeeven door zyn' gewezen Bedienden. Uit het Hoogduitsch. Alom te bekomen. In gr. 8vo. 214 bl.

En by uitstek grappig boek, zeer onderhoudend, en, by al het grappige, waarlyk vol nuttig onderricht; enigzins in den smaak van den TRISTRAM SHANDY van den beroemden STERNE, (hoewel wy niet zeggen willen, dat het dit meesterstuk evenaart;) een boek, dat den Lezer gedurig te leur stelt, en waarvan wy niet hopen, dat de Schryver (want het moet nog vervolgd worden) den Lezer in goeden ernst, even als STERNE, zal laten zitten. Dezelfde personen, die in de *Reis naar Brunswyk* voorkomen, spelen hier de hoofdrollen. Evenwel staat dit werk op zichzelve. In het eerste Hoofdstuk vinden wy echter het hoofdzakelyke van die Reis, voor zo ver dezelve tot verstand van dit zogenoemd *Vervolg* nodig is. Het is geschreven, zo de Lezer het geloven wil, door des overledenen Vryheers knecht, die zich by de Opdracht aan de Schim van zynen Heer, zaliger gedachtenis, LUCAS VEIT ondertekent. Een aaneengeschakeld uittreksel van het verhaal te geven, is byna ondoenlyk. Wy vinden in het eerste Hoofdstuk den waarlyk originelen, braven Houtvester DOORNBOSCH in de *Baumans Spelonk*; een sterk, zwaarlyvig man, met halve laarsen, hartslederen broek, maar voor het overige in het bloote hembd; en aan het einde van dit boekdeel weten wy nog niet, hoe hy daarin kwam. Maar om den Lezer enigzins nader bekend te maken met dit boek, en tot de lezing uit te lokken, waarvan wy hem vermaak en tevens nut, voor zo veel men namentlyk zulks in dit soort van schriften wachten kan, durven beloven, zo willen wy iets tot ene proeve afschryven. Toevallig hoorde de Houtvester het volgende gedeelte van een samenspraak, 't welk wy, zegt de Schryver, tot nut van de genen, die zodanigen, welke op den dood gevangen zitten, verdedigen moeten, hier zullen opdischen:

„ EERSTE: Goed, maar de kaerel is toch een afgrysfelyke Moordenaar. —

„ TWEEDE: Moordenaar! neem my niet kwalyk, Mynheer! hy heeft alle de genen, die hem in handen vielen, op de minst smartelyke wyze uit dit jammerdal in het hemelsche ryk overgebragt. Hy liet hen, wanneer zy by hem logeerden, het

bed zeer gemakkelyk spreiden, en zodra zy in den zoetsten slaap lagen, wist hy, door een' enkelen slag, de ziel uit het aardfch hufel te verlossen. Zo iets kan men toch evenwel geen moorden noemen: — het was flegts een verplanten: en daar voor zou de man nu door beuls handen zyn hoofd verliezen? Ô Ik verzoek —

„ EERSTE: Dit helpt alles niet en kan niet helpen. Ik heb u immers reeds gezegd, de uitspraak van de Akademie, dat hy den kop verbeurd heeft, is gisteren terug gekomen.

„ TWEEDE: Maar dit weet immers niemand, dan gy alleen. —

„ EERSTE: Zeekerlyk weet het, tot hier toe, nog niemand, dan ik: maar ik moet de uitspraak immers aan het geheele Collegie overgeeven — ik moet ze laten afkondigen.

„ TWEEDE: Wel! wel! ik hoop evenwel, dat gy dit niet doen zult.

„ EERSTE: Ik moet en zal zulks doen: val my toch maar niet langer met deze zaak lastig. De kaerel verdient geen medelyden.

„ TWEEDE: Maar daar fchiet my nog iets te binnen: ik ben in de grootste verlegenheid aangaande uwen perfoon. Zie daar, ik moet u over dezen wifel van 4000 Guldens by het gerecht aanklaagen.

„ EERSTE: Wat! de Heer S ** zal my aanklaagen?

„ TWEEDE: Hy heeft het vast voorgenoomen, en ik heb, omdat hy myne onbepaalde hoogachting voor u kent, de aanklagte in zyne tegenwoordigheid moeten opmaaken en hem ter hand ftellen. Morgen geeft hy ze over.

„ EERSTE: Ô Hemel! wat zegt gy! ik ben verlooren, zo de aanklagte wordt overgegeeven; want dan komen alle myne fchuldeifchers op. Ik had gehoopt, deze netelige zaak tot na mynen dood op te houden. Gy kunt op myne volmaakte dankbaarheid ftaat maaken, zo gy de aanklagte kunt terug houden.

„ TWEEDE: S ** is onverbiddelyk.

„ EERSTE: Wat zegt gy, onverbiddelyk?

„ TWEEDE: Mifchien zou 'er nog wel een middel weeten, om het geld te krygen.

„ EERSTE: Zou men waarlyk het geld kunnen krygen? Zulks is ter instandhouding van myn crediet nog beter. Gy zyt een braaf man," enz.

„ TWEEDE: Gy weet, dat de gevangen Herbergier veel geld heeft," enz.

„ Een doortrapte vent; zeide de eerfte, alleen zynde —
„ dus de Aften met de uitspraak blyven in myn Bureau, en de
„ befchuldigde behoudt zyn leven. Biflyk behoorde zulks niet
„ te weeten. Wie my, vóór twintig jaaren, zoo iets gevergd
„ had?

„had? Ach, wie toen had durven onderstaan, my zoo iets
 „te vergen, hy zou niet ongestraft gebleeven zyn. — Hoe
 „komt het dan, dat ik thands niet meer de gene ben, die ik
 „destyds was? Hoe komt het toch, dat het my nu zoo
 „gemakkelyk valt, dingen te bedryven, welke ik in dien
 „tyd verfoeide? drukkende omstandigheeden, door losban-
 „digheid en verkwisting veroorzaakt. — Ja, ja, dit is
 „ongetwyfeld de bron van het geheele kwaad. Doch slechts,
 „van tyd tot tyd en langzaamerhand, geraakt men in den
 „afgrond, waarin ik thands weggezonden ben. Myn geval is
 „voorzecker het geval van zeer veelen, en de vraag: waar-
 „om de meeste menschen met de toeneemende jaaren sleg-
 „ter worden, kan daardoor gemakkelyk opgelost worden.
 „De Schipper vermoedt aan de buitenste kringen, welken
 „zyn schip onmerkbaar naar zich trekken, nog niet, dat hy
 „zich in eenen draaikolk bevindt, wiens middenpunt hem
 „met zyn schip in den afgrond zal stooten. — De eerste
 „buiging van de kromme linie, welke de intrede op het
 „pad der ondeugden veroorzaakt, is zeer gelyk aan de
 „regte linie. By de eerste verzoekingén zegt men: het is
 „immers slechts eene kleinigheid, van deze regte linie af te
 „wyken: dan, zelfs een hair werpt een schaduw, ja een
 „schaduw, veel dikker dan het zelf is. Het teder zede-
 „lyk gevoel, deze Wachter der deugd en oprechtheid, ver-
 „zwakt al meer en meer, en gaat allengs geheel verlooren.
 „CARTOUCHE begon met appelen te steelen.” — Hier brak
 een bediende deze alleenspraak af, welke onze Houtvester
 met veel oplettendheid had aangehoord. Hy was gelukkig ge-
 noeg, niet in het geval te zyn, 't welk de Spreker, als het
 geval van veele menschen, opgegeeven had. Want in zyn
 braaf hart had nog nimmer een zaadkooftjen van den verzoe-
 ker wortelen geschooten. O Dat toch alle myne Leezers zulks
 ook van zich konden zeggen! De gehoorde samenspraak had
 hem verachting en afkeer voor den man in den tuin ingeboe-
 zemd: doch de alleenspraak verminderde dit bitter gevoel
 voor een groot gedeelte, alsoo dezelve een vry groote portie
 van medelyden daar by voegde, het welk, gelyk wy zielkun-
 digen zeer wel weten, een zeer verzoetende kracht heeft.
 En het is waar, dat wy byna nimmer zouden haaten of ver-
 foeljen, zo wy den wonderbaaren samenloop van zaaken en
 den toestand beter kenden, waar door de menschen, die wy
 thands met verontwaardiging beschouwen, dat gene worden,
 't welk zy thands zyn. En hoe zoude, aan den anderen
 kant, de trots, welke onze deugd ons somtyds inboezemt,
 en die voor het overige wel vergeesslyk schynt te wezen,
 verdwynen, zo wy de vraag eens aan ons zelve deden:
 wat zou 'er wel van my geworden zyn in alle zodanige be-
 trek-

trekkingen en omftandigheeden , waar door deze mensch — te gerechtsplaats geleid wordt? Hoe meenig Crimineel Rechter, die thands met een ftrengen oog-opflag en een vaste ftem eenen boosdoener tot het rad veroordeelt , zoude beeven, wanneer eene ftem, uit de diepte van zyn hart, deze vraag aldus zou beändwoorden : gy zoudt , in de plaats van dit mensch geweest zynde, een nog veel grooter booswigt geworden zyn, dan hy thands is. „ Maar wanneer nu dat gene, „ het welk de uiterlyke betrekkingen bewerkt hebben, van „ 't geen men ondeugd noemt, afgetrokken wordt, hoe veel „ blyft 'er dan nog over?“ — „ Ik weet het niet!“ — „ En wat blyft 'er van onze deugden over, wanneer men „ de omftandigheeden , die , hadden wy ons in dezelve bevonden, ons tot ondeugd zouden verleid hebben, daarby in „ aanmerking neemt?“ — „ Dit weet ik ook niet: doch „ één ding weet ik, naamelyk : voor den Richterftoel van „ Hem, die den mensch zo gebrekkig en zo afhanglyk van „ de magt der uiterlyke omftandigheeden fchiep, zal deze magt „ ongetwyfeld mede in aanmerking komen, en bygevolg me „ nigéen vrygesproken worden, die door den Crimineelen „ Rechter veroordeeld werd.“ — Aldus liet zich myn Heer zaalr. uit, jegens eenen Byzitter van zekere Schepensbank, eindigende met de woorden : „ God zy gedankt, dat ik geen „ Crimineel Rechter ben!“ enz.

Vertrouwde Brieven van ADELHEID B** aan haare Vriendin JULIE S**. Naar het Hoogduitsch, door ELISABETH BEKKER, Wed. A. WOLFF. In den Haage, by J. C. Leeuwestyn, 1800. In gr. 8vo. 216 bl.

ADELHEID B**, ene verftandige, geestige, uitmuntend brave Vrouw ene zeer beminnenswaardige jonge Weduwe, fchryft deze Brieven aan hare Vriendin JULIE S**. De eerfte Brief is van deze hare Vriendin aan enen onbekenden; en hier vinden wy haar karakter en haren vroegeren levensloop. Deze hare Brieven lopen over haren gezelligen kring; zo als de ene Vriendin aan de andere doorgaans fchryft. Zekere geleerde Dames; hare geleerde gezelfchappen; GUSTAAF, de Broeder van haren overledenen Man; zyn Vriend, de Heer van X**, en hunne Kantiaanfche Wysgeerte, die zy, met het hoogftmogelyk gevoel van hun *ik*, nu overal uitkramen, — zyn het voorwerp van hare, waarlyk geestige fcherts. De liefhebbers dezer Wysgeerte zullen, vertrouwen wy, ADELHEID deze fcherts gaarne ten goede houden, en erkennen, dat deze jonge Heren, en ook Doctor PANDOLFO, die hier al mede voorkomt, hare be-
spot-

spotting dubbeld verdienden. GUSTAAF, intusfchen, in den grond een uitmuntend Jongeling, wordt op zyne Behuwd-zuster in goeden ernst verliefd; hy ontdoet zich zo al zachtjes van zyne ingebeelde wysheid; zyn filosofisch uitzicht, kleding, en al het stroeve en houtige verdwynt; en niemand kan in hem dien *Brutuskop* meer herkennen, die nog onlangs zo ondraaglyk was. ADELHEID gevoelt voor hem ook ene recht hartelyke, tedere liefde. Dan zy is gene gewone Vrouw; zy voelt: dit huwlyk zou niet voegen; want zy is nagenoeg tien jaren ouder; dit verschil in jaren zal sterker in 't oog lopen, wanneer zy nog tien jaren ouder is; zy kan den Jongeling niet gelukkig maken op den duur; en, hoe haar hart ook lydt, haar gezond verstand behoudt de overhand; het smeken van den verliefden Jongeling helpt niets; zy weigert zyne hand standvastig; en, hoewel zy hare hartstocht niet ontveinzen kan, zy slaat grootmoedig zyne herhaalde aanzoeken telkens af. Zy doet nog meer; zy brengt hem uit de denkbeeldige in de waarlyk aanwezende wereld; maakt hem tot een werkzaam, nuttig lid der Maatschappy: hiertoe gebruikt zy zyne tedere genegenheid voor haar, waarvan zy, zonder hem hoop te geven, verstandig party weet te trekken. Eindelyk brengt zy hem in kennis met AMALIA, ene uitmuntende jonge Juffer. Haar plan gelukt haar volkomen; zy ziet hem met deze hare jonge Vriendin gehuwd, eerlang Vader, en volkomen gelukkig. Jammer maar, dat hare edelmoedigheid haar het leven kost! Hoewel zy geen enkel oogenblik berouw gevoelde, viel zy in ene teering, en kwynde, en stierf. De jonggehuwden waren hare enige erfgenamen.

Wy willen voor onzen Lezer het een en ander affchryven, opdat hy over de geestige fchryfwyze van ADELHEID zelve kan oordelen. Ziet hier het slot van den negenden Brief:

„Het vreemde, het ongemeene, is thans by de Duitfche kriemelvernunft aan de orde van den dag. Hetgeen fchoon, eenvoudig, en natuurlyk is, noemen zy gemeen werkje. 'Er zyn, 't is waar, natuurlyke dingen, die zeer gemeen zyn, en buitengewoone, evenwel te gelyk ongemeene zaaken. Maar, myn hemel! als nu dat buitengewoone onnatuurlyk, als het flegt is; en zo zyn voor my de meeste nieuwe, zogenaamde origineele werken. Ik herinner my, dat ik, nog een klein meisje zynde, den beroemden BASEDOW gezien heb; dees groote man was niet afkeerig om van zich zelve te fpreken. Hy roemde zyn wondervlyt, zyn nagtbraaken, en dat hy heel veel dingen niet zo doen konde als andere menschen, en dat hy veel byzonders had, 't welk niemand fcheen te hebben. Zo vertelde hy, dat zyne oogen de zeldzaame eigenschap hadden, van, als hy las, niet recht uit

uit te zien, maar het boek lings af houden moest. Dit vertelde en toonde hy zo dikwyls, dat weldra ieder zeide: „BASEDOW heeft geheel andere oogen dan wy.” Dit werd ook algemeen geloofd. Eindelyk ontmoette hy den Wiskundigen LAMBERT, die keek hem in de oogen, liet hem iets voorlezen, en riep geheel verbaasd uit: „Ei, Heer Professor, gy ziet scheel!” Maar BASEDOW liet zich zyne zonderlingheid niet beneemen, maar riep daar tegen aan: „Nee, maar myne oogen hebben de ongemeene hoedanigheid dat zy niet recht uit zien kunnen.” „O! zeide LAMBERT, dit hiet scheel zien, Heer Professor, en is niets ter waereld byzonder.”

„Lieve Hemel! hoe veele hooggeprezene Poëzyen, Philosophiën, en Critiek, kunnen wel niets byzonders hebben, dan dat zy scheel zien! Maar wat raakt dit my? Men leest zulke boeken niet; of als men 'er mede begint, smyt men die rasch weg; en een zot, als PANDOLFO, ziet men, kan men dit vermyden, niet ten tweedemaal. Van den Heer van X** ben ik taamelyk ontslagen; en 'er moeten ook allerlei slag van narren zyn, om ons eens braaf te doen lachen. Maar dat de geest van GUSTAAF scheel ziet, dat moeit my geweldig. Hy bestaat my te naa. O Konde ik hem voor ieder oog een nootendop met een klein gaatje binden! doch dat schikt ook niet. Hy gelooft nog met BASEDOW, dat hy alles origineel ziet. Konde hy maar eens begrypen wat een natuurlyk goed oog is; dan had ik hoop dat hy zonder nootendoppen nog recht uit zoude leeren zien. Hy is jong, heeft een goed verstand, en een goeden wil.”

Nu nog een grappig toneeltje, uit den agttienden Brief. De Baron X** behandelde ADELHEID zeer onbeleefd; een Vriend van haar nam dit vry hoog op, en het wordt *duëlleren*. „Luister nu (zo schryft zy aan hare Vriendin) naa de deerlyke historie. — 'Er was over dit Duël heen' en weer geschreeven. De Kamerjonker wist, dat de Colonel byziende was, en een bril gebruikte; daarom wilde hy met pistoolen vechten; want hij hoopte dat de Overste dit zoude afluken. Hy bedroog zich; de pistoolen werden aangenomen. — Zy reeden beiden naar de grenzen. GUSTAAF, die uit eigen beweging ook daar naa toe reed, verhaalde my het volgende: De Colonel zeide tegen den Secunde: „Gy weet, myn Heer, dat ik byziende ben? ik bepaal den afstand op twaalf korte schreeden.” De Heer van X** verbleekte; hy wilde meerder afstand; vergeefs! Hoewel hy zeide dat men de zaak even goed met den degen konde afdoen. De oude vond zyn vermaak in de conditie te houden, die de Jonker zelf gewild had. Men mat de twaalf schreeden. „Schiets, riep de Colonel, eerst,” en liet zyn schimmel opspringen; X schoot, en miste. De Overste schoot, op drie schreeden afstand, en

een takje van een ter zyden staanden boom. X, zo bleek als de dood, riep: „Ik ben te vreedent!” De Secunde wilde de zaak byleggen. De Overste riep: „Zyt gy te vreedent? ik niet; schiet!” X schoot, maar beefde zo sterk, dat hy miste. De Overste hield zyn paard stil, en mikte bynaa eene minut lang. „Ik mik op uw borst.” X bezweek bynaa van angst. A propos, wilt gy liever leeven dan sterven? gy wilt de zaak byleggen?” „Ik ben, riep X, daar nog toe bereid.” „Dan moet gy alles doen, wat ik begeer, of ik schiet u in 't hart.” Hy riep den Chirurzyn, want X had, benevens hem, twee Kamerdienaars meede gebragt, alle te paard, als ook een gemakkelyke koets met een volspan. Myn neef had niemand by zich, dan zyn ryknecht. „Heer Chirurzyn, gy hebt zeker een schaar in uw zak, geef die den Kamerdienaar; en jy, vriend, sny uw Heer aan iedere zyde van zyn hoofd drie duim lengte van zyn haar af. Ik kan die lange losse hairen niet uitslaan.” De Overste mikte, de Kamerdienaar sneed. „Gy moet my ook die lange broek tot even beneden de knieën affnyden.” Dit gedaan zynde, zeide hy: „Hoor hier, fraai Heertje, nu ziet gy 'er uit als een ander mensch. Luidjes van uw slag moeten zich naar ziel, noch lichaam van elkander onderscheiden.” Toen schoot hy in de lucht, en riep: „Zo gy lust hebt, schiet nog eens!” X riep sidderend: „Ik ben te vreedent!” „En nu raade ik u omtrent alle menschen beleefd te zyn, verstaat gy my?” Toen reed hy met zynen knecht heen.

Van de Vertaling en het luimig Voorbericht zeggen wy niets: onze verdienstelyke Landgenote is bekend genoeg. Op bladz. 188 vonden wy ene zinstorende drukfout: tweemaal lezen wy daar *onaangename*; het moet *aangename* zyn.

De Voogd, Tooneelspel in vyf Bedryven, door A. W. IFFLAND: Volgens den origineelen Druk vertaald. Te Amsterdam, by J. W. Smit. In 8vo. 186 bl.

ROTHENBURG, een waarlyk uitmuntend man, is (zo heeft hem de ondankbaarheid gekweld, en zo zeer wordt hy mishandeld door zyne naaste bloedverwanten) menschen schuw geworden in den volstrektsten zin; en ieder, die hem niet kent, wordt natuurlyk tegen hem vooringenomen, en op hem verbitterd. Zyne Pupil, de beminnellyke LOUIZE SENDEN, keert hem in zyne waarde, gevoelt jegens hem innig medelyden, dankbare liefde, en eerbiedige hoogachting; in zo verre zelfs, dat zy hem nooit verlaten, hem zeer gaarne hawen, en iederen minnaar, om zynentwil, afzeggen wil. De Overste BRANN, een origineel en achtingswaardig man, vraagt om hare hand, voor zynen Zoon. Juist nu is GRÄBER, de Zwager van ROTHEN-

THENBURG, (wiens Zoon LOUIZE, of liever haar goed, begeert, terwijl zyne Dochter den Luitenant gaarne zelve had) op 't yverigst werkzaam; hy weet een gerachtelyk onderzoek te bewerkftelligen, hoe of 'er door ROTHENBURG gehandeld zy met het goed van zyne Pupil, en met het *Fideicommiss*, dat eens op GRÄBER's kinderen komen moet. Alle Ichyn is tegen ROTHENBURG; het is alsof hy zich door een huwlyk met zyne Pupil wil redden. Eindelyk ontknoopt zich alles. Met de volkomene herstelling van ROTHENBURG's eer, de beschaming van GRÄBER, en het huwlyk van de beminnyke LOUIZE met den Luitenant BRAND, de waardige Zoon van den Oversten, eindigt dit schoone Stuk, waarvoor de naam van IFFLAND alleen reeds aanbeveling genoeg is.

De Vrienden, Tooneelspel in vier Bedryven. Naar het Hoogduitsch van F. W. ZIEGLER. Te Amsterdam, by G. Roos. In 8vo. 138 bl.

ERICH, een Zweedsch Kapitein, is gehuwd met MARIANNE. Aan ADOLF, zyn Vriend, had hy geheel zyn vermogen te danken. Deze Vriend ontbrak alleen aan zyn geluk; dan zinds drie jaren had men niets van hem gehoord; alle onderzoek was te vergeefs, en niemand twyfelde aan zynen dood. MARIANNE, intusfchen, was aan ADOLF verloofd; dit ontdekt ERICH eerst denzelfden dag, dat hy door den Vader van zynen Vriend, en kort daarop door zynen Vriend zelve, overtuigd wordt dat deze nog leeft. Welk een toneel! Stryd tusfchen vriendschap en liefde! — De Vrouw alleen is de schuldige, en zulks enkel uit liefde! — Welk ene verwarring! — De Vader van ADOLF komt ook in het spel. — Het loopt geweldig hoog. Intusfchen, MARIANNE's Moeder is de echte vrouw van ADOLF's Vader, die, beiden buiten schuld, zinds jaren niets van elkanderen wisten: zy is dus zyne halve zuster. De ontknoping is treffend en onverwacht. De karakters, die alle edel zyn, worden uitnemend volgehouden, en maken een schoon en aandoenlyk geheel uit; waardoor men enige gebreken gaarne over 't hoofd ziet. Met grond zou men anders, misfchien, de taal en het gedrag der handelende personen, hier en daar, overdreven kunnen noemen. — De Vertaling draagt overal een *Hoogduitschen* stempel; is vol taalfouten, enz.

In ons vorig Stukje, bladz. 270, reg. 8 v. o. *Lett.* moet de volgende misftelling aldus veranderd worden: Aldaar staat: *een nog zoo jongen Geneesheer.* Lees: *een anderen Geneesheer.*

A L G E M E E N E

V A D E R L A N D S C H E

LETTER-OEFENINGEN.

Leerredenen over eenige gewigtige Leerstukken van den Christelyken Godsdienst; dienende teffens tot eene Proeve van eene Bybelsche behandeling der Catechismusstoffen. 4de Drietal. Zondag XXVI, XXVII en XXVIII. Nevens een Aanhangzel, over de 81ste Vrage; en eene Leerrede over 1 Tim. VI: 12. Door P. H. VAN LIS, Predikant te Tholen. Te Utrecht, by W. van Yzerworst, 1801. In gr. 8vo. 180 bl.

Dit vierde Drietal Leerredenen, over eenige stoffen uit den Heidelbergfchen Catechismus, is in den zelfden trant, als de voorgaanden, behandeld (*). De Eerw. Schryver geeft, in het Voorbericht, te kennen, dat ze hem nog al eenige moeite gekost hebben. „Waar ik ook om my heenzag,” zegt hy, „overal bykans ontdekte ik menschelyke stelzels, en byhangzels, en kunsttermen, die my den waaren geest van deze schoone plegtigheden [Dooop en Avondmaal] verdonkerden. Ik moest my derhalven enkel en alleen aan den loop myner eigen overdenkingen, of liever aan het geleide des Bybels, overgeeven. Ik nam het N. T. in de hand; — ik bestudeerde dat, zocht my geheel in deszelfs geest en gevoelens te plaatzen, even alsof ik nooit eenige menschelyke schriften, over die onderwerpen, had gelezen, en daaruit dan deszelfs eigen leere, en alzoo de waarheid op te delven; en ziet hier het resultaat,” enz. Wy durven niet zeggen, dat het leerstelzel, welk zich de Eerw. VAN LIS van de plechtigheden van Dooop en Avondmaal vormt, en ook in de Schriften des N. T. meent ontdekt te hebben, geheel vry is van menschelyke byhangzels, die 'er eigenlyk niet toe behooren. Wy hebben het echter, over 't geheel, veel eenvoudiger, en redelyker, en beter samenhangend, dan de meest
aan-

(*) Zie onze *Algem. Vad. Letteroef.* voor 1800, bl. 316.

aangenomen stelsels in het Gereformeerd Kerkgenfchap, gevonden. Wy keuren het ook allcziens, dat hy zich minder ophoudt met de opzetlyke beading van vooroordeelen, en 't geen, zynes oorbwanbegripen zyn, dan wel met eene eenvoudige voordracht der eigene Leere van Jesus en zyne Apostelen om niemand te ergeren, en geene aanleiding tot lastiggeschillen te geeven, terwyl toch, by de ontdekking der waarheid, de dwaaling van zelve moet wegvallen. Nu en dan heeft hy zich genoodzaakt gezien, om, eenige byzonderheden, van het anders by hem zoo hoog geschat handboek, den Catechismus, te verschillen; en wel byzonder, by de uitlegging van den 28sten Zondag, omtrent den inhoud van het vyf-en-zeventigste Antwoord, (bl. 138, 139) en in het aanhangzel over de een-en-tachtigste Vraag (bl. 160.) Hierover tracht hy zich, in het Voorbericht, te verschoonen, met beroeping op het getuigenis van den Dordschen Kerkleeraar KIST, die den Catechismus ook voor een werk van feilbaare Stervelingen heeft verklaard; een werk, dat niet zonder gebreken is, en 't welk daarom niet weinige Hervormden, in stukken, die niet het karakteristieke van hun Genootschap raaken, regelregt tegenspreeken; en met allersterkste betuigingen, dat ook de Hervormden geen ander onfeilbaar gezag, dan dat van Gods woord, erkennen, en alle andere menschelyke schriften daaraan toerzen.

Voor een byzonder uittrekzel van den inhoud dezer Leerredenen ontbreekt ons de plaats. Wy voegen 'er alleen by, dat in dezen bundel nog eene Leerrede is ingevoegd, over 1 Tim. VI: 12. Zy is gehouden, by gelegenheid der bevestiging van een aantal nieuwe Leden, in de Gemeente van Tholen, alwaar deze plechtigheid van openbaare bevestiging en aanneeming derzulkén, die vooraf belydenis van hun geloof afgelegd hebben, tot Leden der Gemeente, altyd, by het houden van Voorbereiding tot het heilig Nachtmal, plaats heeft. De Eerw. VAN LIS deed, by de behandeling van den 27sten Zondag, aan zyn Kerkgenootschap den voorflag, om zoo iets algemeen in te voeren, waardoor hy zich verbeeldt, dat de weinige statelykheid, waarmede de Hervormden den Kinderdoop bedienen, volkomen zou vergoed worden. Nu geeft hy, in deze Leerrede, eene proeve, hoe men geheel het voorsfel, by

by die gelegenheid, doelmatig zou kunnen inrichten. Wy beveelen dezelve aan de ernstige overweeging van alle kundige en godvruchtige Leeraaren en Leden van 't Hervormd Kerkgenootschap aan.

De Overgang van FRANS VOORHOUT, uit de Gemeenschap der Gereformeerden, tot die van de Roomsche Katholyke Kerk, verdedigd. Door PETRUS SCHOUTEN, Roomsche Priester en Pastoor te Alkmaar. In 4 Stukken. Te Amsterdam en Alkmaar, by F. J. van Tet-roode en A. Hoogland Bierlaagh, 1800. In gr. 8vo. Te zamen 380 bl.

Veel eerder zouden wy van dit Verdedigfschrift gewag gemaakt hebben, indien wy niet hadden geoordeeld naar de voleindiging te moeten wachten, om 'er een volledig en naauwkeurig verslag van te kunnen geeven. Een ongenoemd Schryver van een klein stukje: *De Overgang van FRANS VOORHOUT getoetst*, had verscheidene bedenkingen, omtrent den veel geruchts gemaakt hebbenden stap van VOORHOUT, en de wyze, waarop de Roomsche Priester en Pastoor SCHOUTEN dit geval openbaar gemaakt heeft, in 't midden gebragt (*). Daartegen is dit geschrift van SCHOUTEN ingericht. Dezelfde bescheidenheid, die hy, ginds en elders, in zynen Tegenschryver roemt, is ook, in deze zyne verantwoording, doorgaans in acht genomen. Hier en daar wordt hy regt warm, en dan laat hy zich ook wel eens een hard woord ontvallen. De geheele schryfttoon is ernstig en beslissend, zoo als men van iemand, die van zyn stuk vast overtuigd is, en wel byzonder van een voorstander der Roomsche Katholyke Kerk, die zyn leerstelsel voor 't alleen waare houdt, moest verwachten. Als men daarby bedenkt, dat in 't schrift, waartegen hy zich verzet, hoewel het eigenlyk niets, dat voor hem beledigend is, bevat, echter over de leerbegrippen, die hy ter goeder trouwe aankleeft, en de wyze, waarop hy 'er zich voor in de bresse geteld heeft, nog al 't een en ander is gezegd, 't geen hem moest toefschynen welligt te kunnen dienen, om min gunstig van zyne Godgeleerde

(*) Zie *Vad. Lettereef.* voor 1798, bl. 292.

de kennis en doorzicht te oordeelen, zal het ons minder bevreemden, dat hy, om alles goed te maaken, soms gevaar loope, om de paalen der welvoegelykheid, in de beoordeeling der gezegden en inzichten zyner tegenparty, te overschreeden. Men ziet intusfchen met genoegen, dat hy den Schryver der toetse van stap tot stap volgt, en byna niets onbeantwoord laat blyven. Het gebeurde met VOORHOUT ontvangt hiermede wel geene merkelyke opheldering, maar wy zyn 'er evenwel door bevestigd in 't oordeel, welk wy, van 't begin af, over eene zaak, die aan veelen zoo vreemd is toegescheenen, by onszelfen geveld hebben. De voornaamste verdienste van dit geheele werk is de wyze van uitlegging en verdediging der grondleere van de Roomsche Katholyke Kerk, voor welke de Pastoor SCHOUTEN, met aanvoering van de schynbaarste bewysgronden, yvert, en die hy ook, hier en daar, in een bevalliger gedaante, dan men zich dezelve gemeenlyk voorstelt, doet voorkomen. En deswegens verdient dit geschryf eenige meerdere oplettendheid, dan gewoone Godgeleerde Twist-schriften.

's Mans Tegenschryver had omtrent den overgang van FRANS VOORHOUT, tot de gemeenschap der Roomsche Katholyke Kerk, deels *menschkundige*, deels *Wysgeerige*, deels *Godgeleerde*, en ook eenige *Staatkundige* bedenkingen te berde gebragt. In die zelfde orde is het antwoord ingericht, en verdeeld in vier Hoofdstukken.

Het eerste Hoofdstuk handelt over de *menschkundige bedenkingen*. Hier houdt hy staande, dat de Burger VOORHOUT, wat ook de Schryver der toetse hietegen moge aangemerkt hebben, *onmiddelyk, uit de gemeenschap der Gereformeerden*, is overgegaan tot die van de Roomsche Katholyke Kerk; dat het onbezonnen yveren van VOORHOUT, tegen de Roomsche Katholyke Kerk, geen bewys was van zyne veranderlykheid, in het stuk van Godsdienst; dat hy de redelyke geruststellende zekerheid, in het stuk van Godsdienst, naar het leerstelsel der Gereformeerden, niet kon bekomen; ook niet uit het antwoord op de eerste vraag van den Heidelberg-schen Catechismus, waarop zyn Tegenschryver had gewezen; en dat, integendeel, overtuigende redenen aan hem bewezen, dat die redelyke geruststellende zekerheid, naar de leere der R. K. Kerk, verkrygbaar is, terwijl Jesus zelf aan haar, tot het doen van onfeilbaare
uit.

uitspraken, de noodige hulpmiddelen, en, in deze, een Goddelyk gezag gegeven heeft.

In het tweede Hoofdstuk komen de *Wysgeerige bedenkingen* in aanmerking. De Pastoor SCHOUTEN tracht te bewyzen, dat VOORHOUT zyne onderzoekingen, in het stuk van Godsdienst, uit begeerte naar de kennis der waarheid, en niet uit twyfelzucht, gedaan heeft; dat hy by de R. K. Kerk dat geen heeft gezocht, het welk hy waarlyk miste, bewyzen der waarheid, gronden van zekerheid, omtrent die hoofdstukken van het Christengeloof, over welken de verschillen tuschen veele Protestanten zyne gerustheid stoorden; dat hy, een goed gebruik maakende van de Rede en de Goddelyke Openbaaring, in de R. K. Kerk, bewyzen van waarheid en gronden van zekerheid gevonden heeft, die hy by de Protestanten niet kon vinden; dat hy die gevonden bewyzen der waarheid en gronden van zekerheid gelegd heeft tot den grondslag van zyn geloof aan die waarheid, welke op deze gronden rust, en door deze bewyzen gestaafd wordt; dat de gezonde Wysgeerte ook in zyn geschryf omtrent den overgang van VOORHOUT niets vindt, het welk eenig weezenlyk nadeel aan denzelfven kan toebrengen; en eindelyk, dat VOORHOUT, by het doen der bekende Geloofsbelydenis, eenen geheel redelyken en wysgeerigen eed afgelegd heeft. In eene aantekening op bl. 81 wordt gemeld, dat VOORHOUT, van den dag van zyn overgang af, eene bestendige rust en kalmte geniet.

Hierop volgt, in het derde Hoofdstuk, de overweeging der *Staatkundige bedenkingen*. De Schryver beweert, dat uit de belofte en eed van waarachtige gehoorzaamheid aan den Roomschen Paus, volgens de Geloofsbelydenis der R. K. Kerke gedaan, in het staatkundige, niets te vreezen is; dat de erkenning, dat de eenheid een voornaam en weezenlyk doel van het Christendom is, en dat de heilige, Katholyke, Apostolische en Roomsche Kerk de Moeder en *Meesteres* van alle Kerken is, niets, dat gevaarlyk is voor den Staat, behelst; en dat het ook, in het staatkundige, geene reden tot bedenking geeft, volgens de Leere der R. K. Kerk, te gelooven en te belyden, dat niemand, buiten het waarachtig Katholyk Geloof, kan zalig worden.

Of nu de bedenkingen van den Schryver der toetse, door alle deze tegenbedenkingen, behoorlyk wederlegd

zyn, willen wy anderen laten beslissen. Op eenigen derzelve zou ten minsten, onzes inziens, nog vry w aan te merken vallen. Hier en daar heeft deze verdediging by uitneemendheid zwakke plaatzen, die men van iemand van zoo veel schrandereheid niet zou verwachten hebben. Het ontbreekt echter ook niet aan gegronde aanmerkingen.

Allerbelangrykst is ons het vierde en laatste Hoofdstuk, waarin de *Godgeleerde bedenkingen* ter toetse gebragt worden, toegescheenen. Hier verklaart zich een verstandig, welgeoefend en bezadigd Godgeleerde, over de aanroeping der Heiligen, de aanbidding van het Kruis, het Vagevuur, de waarde der Reliquien, de Aflaaten, het gezag der Kerkelyke Overleveringen, de Transsubstantiatie, het Misoffer, de verdienstelykheid der goede Werken, en verdere karakterizeerende leerbegrippen der R. K. Kerk, en brengt daarvoor, in 't kort, alles byeen, wat hy allermeeft geschikt oordeelt, om dezelve allezins aanneemelyk te doen voorkomen. 't Geen hy daaromtrent verdedigt, is de gewoone Geloofs-belydenis der R. K. Kerke. De bewyzen, door voorhout daarvoor bygebragt, zyn, naar zyn oordeel, voldoende; de waarde van de verdediging der Misse, in de Aanspraak aan voorhout, by zynen overgang, gedaan, is, na de toetzing derzelve, door hunnen Tegenschryver, nog vermeerderd; en zyne onderneeming, ter verdediging der noodzaakelykheid, om deze woorden van Jesus: *dit is myn lichaam*, volstrekt in den eigenlyken zin te neemen, door de aanmerkingen van den Schryver der toetse, geenzins verzwakt.

Welligt zullen sommigen, by het doorlezen van dit Hoofdstuk, tastbaare drogredenen, en niets beduidende uitvluchten, meenen aan te treffen, en zich allermeeft verwonderen over de zwakke bewyzen uit de H. Schrift, waarmede de Pastoor SCHOUTEN, in een tyd, waarin de Oordeel- en Uitlegkunde zoo ver gevorderd zyn, tot verdediging van de Leere zyner Kerke, nog durft optreden; maar men moet weten, dat het gezag der Kerke, de beste en eenig onfeilbaare Uitlegster der Schrift, naar 't oordeel van SCHOUTEN, en van elken oprechten aankleever der R. K. Kerke, alles, even zoo als zy gevoelen, bepaald en beslist heeft. Op de groote vraag, waar zoodanig gezag der Kerke berust, krygt men ten antwoord: *by het leevend lichaam der Kerke*, dat

at is, *in de samenstemming van den Paus met de vaderde of verspreide Kerk, omtrent de hoofdstukken van 't Christen-geloof.* Hoe men nu evenwel een gezag, dat geen anderen grond heeft, Goddelyk, onfeilbaar, en voldoende kunne rekenen, tot geruststelling van nadenkende menschen, die met de geschiedenis der Pausen, en der zoogenaamde Kerk, Kerkvaders en Concilien, niet onbekend zyn, en hoe wy daardoor zekerheid omtrent een eenig hoofdstuk van 't Christen-geloof verkrygen kunnen, bekennen wy niet te bevatten. De achingwaardige Schryver houde het ons ten goede, dat wy niet anders zien kunnen, of hy is het bewys, voor dit voornaame punt van verschil tuschen de R. Katholyken en Protestanten, schuldig gebleven (*).

Wy moeten nog met een woord melding maaken van eenige, hier en daar, inzonderheid in het voorafgaand Bericht, en in het derde Stuk, bl. 187, 218-232, bygevoegde aantekeningen, waarin de Schryver tevens antwoordt op den voornaamen inhoud van zeker stukje, waarvan wy ook reeds, in 1798, eenig gewag gemaakt hebben (†). Hy ontkent, dat de bygebragte, anders onbetwistbaar waare daadzaaken, tot de bewezene eigenlyke Leere, en volkomen goedgekeurde gebruiken der R. K. Kerk, die dezelve veeleer verfoeit, veroordeelt en, op het strengst, verbiedt, behooren. De meermaal opgehaalde beschuldiging der R. Katholyken, door Prof. HERINGA, blyft ook niet onaangeroerd. *Zoo 'er een volk bestaat, dat nevens een God, die in den hemel woont, een God erkent, dien het, in een ouwel besloten, opeet,* men heeft althans, volgens SCHOUTEN, zoodanig volk niet, gelyk Prof. HERINGA heeft aangeduid, by de Roomsche Katholyken, met wier Leere dit ten eenemaal itrydt,

(*) Wy durven ieder, die, na het leezen van dit geschryf van SCHOUTEN, nog eenige bedenking heeft overbehouden, gerustelyk wyzen naar de schoone Verhandelingen van VAN NEMERT, KUIPER, JELGERSMA, DE VOS, en WEILAND, uitgegeven door Teylers Godgel. Genootsch. Xlde Deel.

(†) De beschuldiging van den Pastoor P. SCHOUTEN, dat veele andersins geleerde Mannen, onder de Gereformeerden, de Roomsche Katholyke Kerk de lempste en onbeschaamdste lasteringen, op den stoutsten toon, aantygen, wederlegd, door Afgodische daadzaaken. Zie Letteroef. voor 1798, bl. 656.

strydt, maar onder de Protestanten zelven, by de Lutherischen, te zoeken. Hy vermoedt, dat de Hoogleraar dit onredelyk denkbeeld, omtrent de Leer der Roomsche Katholyke Kerk, uit een Fransch Schryver overgenomen, en, in een oogenblik van zwakheid, nedergeschreven heeft. De bepaaldheid van ons plan gedooft niet, 'er iets meer by te voegen.

Nederland, en in het byzonder het Protestantsch Christendom, opgewekt, om acht te slaan op de teekenen van dezen tegenwoordigen tyd, tot deszelfs waarschuwing tegen de ontzachelyke gebeurtenissen, die volgen Gods onfeilbaar woord aanstaande zyn. Te Amsteldam, by W. Brave, 1800. In gr. 8vo. 169 bl.

De gebeurtenissen van den tegenwoordigen tyd zyn zoo verbaazend, en de uitzichten zoo duister, dat het niemand vreemd kan toeschynen, dat eerbiedige hoogachters der gewyde Schriften, en wel inzonderheid de zulken, die het als eene bewezene zaak vaststellen, dat het Gode behaagd heeft, in dezelve, de geheimen der toekomst voor alle volgende eeuwen te ontdekken, zich, thans vooral, met de oplettende naspooring van deze echte bronnen van Godsdienstig onderwijs en troost bezig houden, in hoope, van daaruit ten minsten eenige inlichting en geruststelling te erlangen. Het Boek der Openbaaringen van Joannes is, sedert lang, tot dat einde by uitneemendheid bruikbaar geoordeeld. De Schryver van dit Stukje, die voor als nog verkiest onbekend te blijven, heeft het getal der Uitleggers van dit raadzachtig Geschrift vermeerderd. Hy is Coccejus, Vuiringe en Andala op 't voetspoor gevolgd, zoo echter, dat hy hier en daar, in de verklaring en toepassing van byzondere beelden, van hun afgaat, en zyn eigen weg bewandelt. Hy gaat zwanger van een uitvoeriger Werk, over 't geheele Boek der Openbaaringen, waarna wy echter, zoo 't ichynt, nog wel ettelyke jaaren, eer het voldraagen is, zullen moeten wachten. *Interim aliquid sit.*

's Mans denkbeelden, die hy vry beslissend ter neder stelt, komen hier op neder: Het is ontwyfelbaar, dat de vyf eerste zegelen, H. VI: 1—11, de reeds vervulde lotgevallen der Kerke, tot den tyd der Reformatie, opleveren; dat de tyd, die, H. VI: 12—17 en H. VII,

by

by de opening van het zesde zegel, wordt aangekondigd, zeer aanstaande is, en dat wy dus sterk naderen tot den tyd van den trapswyzen val van den Paus en het Pausdom, en wel tot die gebeurtenissen, welke daarby moeten plaats hebben, en deszelfs eindelyken en volkomen ondergang moeten voorafgaan, volgens H. XI. De tyd van 1260 jaaren, (of jaardagen) H. XI: 3, bevat in zich den tyd van overheersching van het Antichristisch beest, die zyn aanvang heeft genomen met het jaar 606, en staat te eindigen met het jaar 1866. Vóór dit einde is een oordeel van benaauwdheid te duchten, zoo groot, als 'er immer een geweest is, sedert dat 'er een Volk geweest is, tot dien tyd toe; eene omkeering van alles, zoo in het Staatsbestuur, als in het Kerkelyke, dat by niets anders in vergelyking kan gebragt worden, dan by dat van de gantsche natuur, en van alle ordening in hemel en op aarde, waarvan wy de beginselen reeds gezien en ondervonden hebben. Dit zal voorafgegaan en verzeld worden van een oordeel van goddelyke verblindings en verharding, en allerdiepst bederf der Christenwaereld, in leere en wandel.

Dit geschryf is dan nu ingericht, om Nederland, en in het byzonder het Protestantische Christendom, op te wekken tot het acht slaan op de teekenen van den tegenwoordigen tyd, en te waarschuwen tegen de ontzaglyke gebeurtenissen, die aanstaande zyn. Wy voor ons hebben het, tot hiertoe, in allen gevalle, raadzaamer gevonden, de uitkomst af te wachten, dan op min of meer willekeurige uitleggingen van donkere voorstellingen byzondere plichten te gronden; terwijl 'er, onzes erachtens, altyd rede genoeg overblyft, om op de gebeurtenissen der laatst verloopene jaaren, zoo met opzicht tot het burgerlyke, als godsdienstige, wel te letten, en 'er lesfen van wysheid en voorzichtigheid uit op te zamelen; al is 't dat wy de zoo zeer uit één loopende, en altoos feilbare berekeningen, van al 't geen men meent, dat, op grond van Gods woord, nog zal moeten gebeuren, van genoegzaamen grond ontbloot achten. Is 't ook van Gods oneindige wysheid wel te verwachten, dat Hy, zoo lang vóór de uitkomst, zulke voorspellingen zou hebben laten te boek stellen, wier vervulling wy zoo klaar en duidelyk zouden kunnen vooruitzien, als dezelve aan den Schryver van dit Werkje toefchynt? Welk Gode waardig doel kan men zich daarby voorstellen?

*Verhandeling over de 1. Waarzeggerijen, 2. Duivelsbe-
zweeringen en Toverijen, en 3. Spookerijen. Waarin
veele wonderbaarlyke Gevallen worden verhaald, en
eene menigte Schriftuurplaatzen opgehelderd. Door
HOBBO LEMKE, Predikant te Wier in Friesland. Te
Harlingen, by V. van der Plaats, 1801. In gr.
8vo. 114 bl.*

Of deeze Verhandeling medegedongen hebbe na den
Prys, in den Jaare 1797, door de loflyke Maat-
schappy: *Tot Nut van 't Algemeen*, uitgelooft, en ze-
dert aan Dr. G. BAKKER, van Enkhuizen, en Ds. W.
BEEKHUIS, van Garyp, toegewezen, over de onder-
werpen, in den titel, boven vermeld, durven wy niet
bepaalen. Zeker gaat het, dat Ds. LEMKE, in de behan-
deling van zyn onderwerp, de orde volgt, in de uitge-
schreevene Vraag aangewezen, en aldus, wat de hoofd-
zaak betreft, met de twee straks genoemde bekroonde
Antwoorden zeer veel overeenkomsts heeft. Daar wy
thans geene gelegenheid hebben, de drie Verhandelin-
gen met elkander te vergelyken, vertrouwen wy, in-
dien het Opstel van den Leeraar LEMKE inderdaad in
handen van Keurmeesteren der Maatschappye geweest
zy, dat dezelve, by eene naauwkeurige en onpartydige
vergelyking, voor het doen hunner keuze voldoende re-
denen voor zich zelve zullen gevonden hebben. Dit,
intusschen, belet niet, dat het Geschrift van Ds. LEMKE
ook zyne waarde heeft, en dat met de uitgave van het-
zelve aan veelen, wien het in handen koomt, een wee-
zenlyke dienst kan geschied zyn. Het bygeloof toch,
hoe veel gronds het ook, in laateren tyde, moge verlo-
ren hebben, vindt nog al, ginds en elders, zyne slaaven.
Dezelven te ontketen, en van de geduchte geesfels,
met welke zy aan het gemoed worden geteisterd, te
bevryden, is een verdienstelyk werk — even, indien
nog niet meer verdienstelyk, dan het juk, welk der
menschen hals knelt, van denzelven te schuiven. Met
dank aan den Man, welke daartoe medewerkt, moet
dus elke bydraage ontvangen worden. Dien dank heb-
be diensvolgens van ons de Eerw. LEMKE, wiens Ge-
schrift, in eene geleidelyke orde opgesteld, het gelcof
in Waarzeggerijen, Duivelsbezweeringen, Toverijen en
Spoo-

spookeryen uit alle zyne schuilhoeken verjaagt, de menigvuldige nadeelen van dat geloof aanwyst, en de gronden, op welke het zich gemeenlyk vestigt, om verre stoot. Vooral benaastigt hy zich, daar nog al veelen het gezag der Schrifituure hier omtrent meenen op hunne zyde te hebben, dezelve deze sterkte te ontnemen, en aan te toonen, dat de texten, die gemeenlyk worden aangevoerd, naar de regels eener gezonde uitlegkunde verklaard, eenen meer redelyken zin gedoogen, dan door veelen aan dezelve wordt gehegt.

In de behandeling van zyn onderwerp volgt de Eerw. LEMKE deze geleidelyke orde, dat hy vooreerst, wat men door Waarzeggerijen, Toverijen, enz. te verstaan hebbe, verklaart; vervolgens het groot nadeel van het geloof in dezelve voor Godsdienst, Zeden en Maatschappelyk geluk ontvouwt; daarna de bewyzen, die uit de ondervinding en de Schriftuur gemeenlyk worden bygebragt, ter toetse stelt, en hunne ongenoegzaamheid aantoonst; en eindelyk de bewyzen, de ydelheid van zulk een geloof doende zien, aanvoert. Daar een doorlopend verslag van dit Werkje voor het bestek, waaraan wy zyn bepaald, niet berekend is, zullen wy, ter proeve van des Leeraars schryftrant en redenbeleid, het volgende overnemen. De bronnen van het geloof in Spookeryen vermeldende, schryft hy aldus: „ Nog „ ééne bron van Spookverschyningen moeten wy niet „ voorby gaan. Dat wy naamelyk voorwerpen zien, „ of een geluid hooren, geschiedt door middel der zenuwen en het zenuwzap, welke op eene verschillende wyze, na dat het voorwerp of geluid is, geroerd en bewoogen worden: maar nu kan het gebeuren, en gebeurt menigmaal, dat die in beweeging gebragt worden, zonder eenige, buiten den mensch, werkende oorzaak: waardoor het derhalven geschiedt, dat hy zich verbeeldt iet te zien of te hooren, het geen buiten hem niet bestaat; b. v. licht, vuur, vonken, vuurige kringen, een kloppen, het luiden der klokken, enz. Gelyk nu de beweeging der zenuwzappen, zonder eene buiten den mensch bestaande oorzaak, denkbeelden in de ziel verwekt, zo kunnen ook levendige verbeeldingen daarmede instemmende bewegingen in het zenuwzap veroorzaaken: dus zien wy, dat een Schilder, in het gelaat van eenen mensch, blydschap, droefheid, hoop, vreeze, enz. „ weet

„ weet uit te drukken; en hier uit zal volgen, dat
„ menschen, die van jongs af vreeze voor Spookten is
„ ingeprent, zich geduurig verbeelden Spookten te zien,
„ en te hooren, en dat zo veel te meer, wanneer hun-
„ ne zenuwzappen, door die verbeeldingskracht in be-
„ weeging gebragt, ligtelyk die zelfde beweeging we-
„ der aanneemen, zonder eene uitwendige oorzaak; en
„ hier uit is het Voor- en Na-spook verklaarbaar.
„ Meermaalen hoort men verhalen, dat op plaatsen,
„ waar doodkisten gemaakt, of andere geluid geevende
„ werkzaamheden verrigt worden, b. v. een kloppen,
„ het verplaatzen of nederwerpen van planken, het wee-
„ gen met schaaalen, het verplaatzen van gewigten, enz.
„ van te voeren, of daarna, gehoord wordt. Is het niet
„ natuurlyk, dat een mensch zich verbeelde een geluid
„ te hooren, waardoor zyne gehoorzenuwen dikwyls
„ zyn geroerd, en in beweeging gebragt? Een koop-
„ man b. v. hoort des nachts (by dag geschiedt het
„ zo niet, om dat hy, door andere bezigheden afge-
„ trokken, daarop niet zo veel acht geeft) het geluid
„ der schaaalen, het verplaatzen, het nederzetten der ge-
„ wigten, enz.; wat is natuurlijker, dan dat zyne ge-
„ hoorzenuwen, die, meermaalen den geheelen dag,
„ door eene wezenlyke oorzaak zyn geroerd, nog na-
„ derhand die zelfde beweeging herhaalen, en iemand
„ dus meent te hooren, het geen hy zo dikwyls ge-
„ hoord heeft? en dit, hoe natuurlyk ook, noemt men
„ een Naspook. Met een Voorspook is het op dezelfde
„ wyze geleege: iemand denkt des nachts aan zyne da-
„ gelyksche bezigheden, b. v. aan het weegen, timme-
„ ren, enz.; worden nu, gelyk wy aangemerkt hebben,
„ overeenstemmende bewegingen in het zenuwzap ver-
„ oorzaakt, dan meent hy waarlyk iets te hooren,
„ zonder dat 'er eene buiten hem werkende oorzaak
„ wordt gevonden. Maar, zal mischien iemand den-
„ ken, dat Voorspook wordt dikwyls vervuld. Wat
„ wonder, daar men het reeds te voeren op deeze of
„ geene gronden verwagte! en veel zeldzaamer zouden
„ die Voorspookeryen vervuld worden, wanneer de on-
„ vervulde, zo wel als de andere, werden in 't geheu-
„ gen gehouden.”

Gesprekken van eenen Landman met zyne Kinderen over de Grondwaarheden van den Godsdienst, tot eene huislyke voorbereiding op uitvoeriger onderwijs. Gevolgd naar het Hoogduitsch van SEBASTIAAN MUTSCHELLE. Te Groningen, by W. Zuidema, 1800. In 8vo. 294 bl.

Men doet in de daad, sedert eenigen tyd, veel voor kinderen en ongeoeffenden; ook met oogmerk, om hen, op de vatbaarste wyze, tot regte kennis van den Godsdienst te brengen. Ook dit Boekje verdient aanpryzing, tot dat einde. Het is geschreven, ten dienste van Godsdienstige huishoudingen, ten platten lande, en regt geschikt, om kinderen met de eerste grondwaarheden van den Godsdienst, op een bevatlyken en onderhoudenden trant, bekend te maaken. In de *Bibliothek fur Prediger* van D. G. NIEMEYER wordt 'er van gezegd: „De voordragt is onderrichtend, natuurlyk en hartroerend. De styl is zuiver, eenvoudig en geschikt naar het bepaalde oogmerk. Inzonderheid treft men hier een uitmuntend voorbeeld aan, waarnaar het zuiver grondbeginsel der Zedenleere in het onderwijs der Jeugd kan gebezigd worden.” Waaraan wy gaarne ook ons zegel hangen. Men heeft goedgevonden, in dit Werkje alleen algemeene waarheden van den Godsdienst te behandelen, over welken by de onderscheidene Kerkgenootschappen der Christenen eenstemmig gedacht wordt, en die, als voorbereidselen tot elk byzonder leerstelsel, moeten gekend en aangenomen worden.

Zie hier den inhoud der Gesprekken. 1. Over God, den Vader en Schepper van alles. 2. Over Gods onderhouding en voorzorg. 3. Over een deugdzaamen levenswandel. 4. Over het leeven der Ziel na den dood des Lichaams. 5. Vervolg van het vorige onderwerp. 6. Over het Gebed. 7. Over de Boetvaardigheid en Bekeering. 8. Over Jesus Christus. 9. Vervolg van het vorige. 10. Over de voornaamste dryfveeren onzer daaden; en over het hoogste goed van den mensch.

Verhandelingen en Waarneemingen, ter bevordering der Genees-, Heel-, Verlos- en Scheikunde. 1ste Deel. Te Leyden, by A. en J. Honkoop, 1801. In gr. 8vo. 144 bl.

(Vervolg.)

Het zesde stukje voert ten titul, *Verhandeling over het gebruik des Moederkoeks*, door den Hoogleeraar SCHREGER, te *Erlangen*, aan den geleerden SÖMMERRING medegedeeld. Dit stukje niets anders zynde, dan eene woordelyke vertaaling van de Recensie eens Briefs van gemelden Hoogl. SCHREGER aan SÖMMERRING, onder den titul, *Epistola de functione placentaë uterinæ*, uit de meermaals aangehaalde *Med. Chir. Zeitung* voor 't Jaar 1800, No. 39, zullen wy, geene recensie van eene recensie willende schryven, van 't onderwerp zelve niets zeggen; alleen kunnen wy niet onaangemerkt laten, dat wy het woord *functio* liever door *werking*, of *verrigting*, dan door *het gebruik* zouden vertaald hebben: het laatste vooronderstelt veelal het gebruiken van iets; en hier zoude men, in den eersten opslag, vooral volgens de belagchelyke drukfout op bladz. 7, alwaar de Inhoud van het Journal geplaatst is (*), eerder vermoeden, dat 'er van een nieuw aangeprezen Geneesmiddel, dan dat 'er van de werking of verrigting der Nageboorte gesproken wierd.

Nu volgt de laatste Verhandeling, van den Heer BAKE, *over de ontsteekingskorst op het bloed der zwangere Vrouwen*, daar op neder komende, dat de *lymphæ coagulabilis*, het meest bydraagende tot de vorming van het Celweeffsel en de overige vaste deelen des menschelyken lichaams, by eene zwangere Vrouw in eene grootere hoeveelheid afgescheiden wordt, waardoor het gevormde vrugtje voor het grootste gedeelte gevoed, en ook de ontsteekingskorst, doordien het bloed met die Lympha overladen is, geboren wordt. De Heer BAKE toont zelf te wel de waarde eener Hypothese te gevoelen, dat wy ons hierover behoeven uit te laten; daar wy nog daarenboven erkennen, dat de gevoelens van den Heer BAKE niet van allen grond ont-

bloot

(*) Aldaar staat, *over het gebruik des Moederkoeks*.

sloot schynen. Evenwel moet het ieder opmerkzaam Leezer in 't oog loopen, dat in de op deze Verhandeling volgende Waarneeming voor een groot gedeelte dezelfde gronden worden aangetroffen, en wel byzonder, dat juist het voorbeeld van de moeilijke geneezing der beenbreuken by zwangeren, door den Heer BAKE ter bevestiging van zyne vooronderstelling bygebragt, ook in die Waarneeming met hetzelfde oogmerk aangevoerd wordt.

Thans volgen agt Waarneemingen van een verschillenden inhoud, die echter gezamentlyk, althans wat het nuttige betreft, niet veel byzonders bevatten, en op welke ook vry wat valt aan te merken. — De eerste is van eene vrugt van negen maanden, die buiten de Baarmoeder in de holte des onderbuiks gevonden, en ook door eene gemaakte opening in den buik daar uit genomen is. Deze Waarneeming, die verschillende is van meer andere dergelyke gevallen, in welke de vrugt in de holte van eene der *Fallopische* buizen ontvangen, en van daar, door het openbarsten der buis, in de holte des buiks gevallen is, is voorzeker, indien het geval zoodanig, als de Schryver opgeeft, gebeurd is, zeer zonderling, en kan tot veele Physiologische gissingen aanleiding geeven; desniettegenstaande twyffelen wy zeer, of dergelyke Waarneemingen veel kunnen bydraagen tot de eigentlyke *bevordering* der Vroedkunde. Wy voor ons ten minsten gelooven, dat dit doelwit beter zou kunnen bereikt worden, wanneer men gebruik maakte van de fraaije, uitgewerkte practische vroedkundige gevallen en waarneemingen, die in menigte gevonden worden, in het nieuwe archiv van den Heer STARK, in de schriften van OSIANDER, en eindelijk in het 2de Deel van LODER's Journal.

Even het zelfde is toepasselyk op de daarop volgende vroedkundige Waarneeming van den Hoogl. FICKER, van eene door de kragten der baarensweeën of door de natuur volbragte keering eener vrugt, alwaar, na het gebruik van 15 droppels *Laudanum* en het aanwenden van verzagtede omslagen, in plaats van den te vooren uithangenden regter voet, het hoofd zich in den mond der Baarmoeder bevondt. Dit geval behoort zeker onder de *rariora*, behelst voor het overige niets leerzaams, en kon dus gemakkelyk door iets nuttiger vervangen geweest zyn.

De

De derde Waarneeming is van *eene na byna 18 maanden nog voortduurende onthouding van spyze en drank in een zestienjarig meisje*. Het mededeelen van het geval van deze ANNA MARIA KIENKER (niet NIENKER), overgenomen uit het VIIIste Deel, 2de Stuk, bl. 116, van 't Journal van HUFELAND, regtvaardigt alleen reeds het ongunstig oordeel, 't welk wy over deze verzameling geveld hebben. Daar het immers reeds in het vorige jaar door geheel Duitschland bekend was, dat deze zoo veel geruchts gemaakt hebbende gebeurtenis, op welke eenige Geleerden zich reeds afgesloofd hadden, door 'er allehande Physiologische en Pathologische Hypothesen uit te spinnen, niets anders dan een gochelspel en louter bedriegery geweest is, behoorde zulks ook aan die geenen, welke een Tydschrift voor het algemeen willen schryven, niet ontglipt te zyn, daar zy slechts No. 64 van de aan hun bekende *M. C. Zeitung* van 14 Augustus 1800 behoefden in te zien, om deze klip, op welke de Duitse Geleerden, vóór de ontdekking van dit fyn gesponnen bedrog, schipbreuk geleden hebben, te vermyden.

De vierde Waarneeming, van den Heer VOGEL, uit het Journal van LODER, 1ste Deel, 1ste Stuk, behelst een geval van *eene dagblindheid, verzeld van eene zonderlinge begeerte naar licht*, in een meisje van zes jaren; welke, schoon zy niets leerzaams bevat, evenwel, om derzelver byzonderheid, de vertaaling verdiende.

De vyfde Waarneeming, uit het Heelkundig Magazyn van ARNEMAN, behelst *eene geneezing van eene krampagtige sluiting der oogleden*, gevolgd op de Kinderziekte, door J. L. JORDAN. Dit geval heeft, behalven dat het toeval zelve niet dagelyks voorkomt, niet veel byzonders. Wy vertrouwen ten minsten, dat ieder bekwaam Geneeskundige dit Lyderesje even zoo met antispasmodique middelen uit- en inwendig zou behandeld hebben; en wel te meer, daar de voornaamste oorzaak dezer ziekte geenzins in de voorafgegaane Kinderpokjes alleen te zoeken was, gelyk men uit den titel dezer Waarneeming, die egter met het oorspronkelyke niet strookt, zou kunnen opmaaken. In het origineele, nammelyk, staat, *Beobachtung einer nach den Blattern entstandenen kramphaften verschliesung*, enz. dat geenzins wil zeggen *eene door de Kinderziekte ontstaane*, enz. zoo als men hier vertaald heeft 't welk de oorzaak der

der ziekte reeds *a priori* bepaalt, hetgeen de Schryver egter geenzins fchynt bedoeld te hebben, daar hy flegts vermoedde, dat de terug gebleevene pokstoffe, gepaard met het Rheumaticke, de oorzaak dezer krampagtige ziekte konde weezen. Zelfs ook de gelukte geneeswyze levert *a posteriori* geen het minste bewys op, dat de pokstoffe hier eene groote rol gespeeld heeft; zynde dezelve het meest en mogelyk alleen bewerkt door de voor een kind van 3 $\frac{1}{4}$ jaar taamelyk groote gifte van het *Extract. Hyoscyami*, en door het uiterlyk aanwenden van het *Extract. opii aquos*.

De zesde Waarneeming, uit het meergemelde Journal van HUFELAND overgenomen, dient ter bevestiging van het reeds voorlang bekende nuttige gebruik der Kwikmiddelen in de Oogziekten, en byzonder in de Blindheid. — De Heer LA FONTAINE deelt hier eenige gevallen mede, van de gelukkige geneezing der *amaurosis* door het gebruik van den *mercurius sublimatus*. Gaarne hadden wy evenwel gezien, al ware het alleen ter eere van ons Vaderland geweest, dat de Vertaaler dezer Waarneeming aan onzen BOERHAVE het recht had laaten wedervaaren, hetwelk dien grooten man, ten aanzien van het gebruik der Kwik in de Blindheid, toekomt. Reeds voor een reeks van jaaren zeide die Hoogleeraar: *Solus mercurius solvit incipientem et jam confirmatam cataractam*. Daarenboven bevreemdt het ons ook zeer, dat dit stukje zoo gebrekkig overgenomen is, ten minsten dat men mischien het belangrykste dezer Waarneeming weggelaaten heeft. De Heer LA FONTAINE, naamelyk, merkt aan, en hetgeen hy te recht als zeer byzonder beschouwt, dat de eerste Patient, byna geneezen zynde, door het verder gebruik van den *mercur. subl.*, 't welk hy hem tot meerdere volmaking der geneezing had aangeraaden, aanmerkelyk verergerde, en wel zoodanig, dat de Heer LA FONTAINE zig verzekerd houdt, dat de Lyder wederom geheel blind zou geworden zyn, wanneer hy het middel langer gebruikt had; uit welk geval en nog twee anderen, die de Schryver zegt waargenomen te hebben, hy dan besluit, dat de *mercurius sublimatus*, eens haare werking verricht hebbende, in het vervolg geen nut meer doet, ten zy 'er eene lange tusfchenpoozing tusfchen de eene en andere dosis, die nooit

sterker dan van vier grein, in de noodige hoeveelheid verdeeld, zyn moet, plaats heeft; 't welk, onzes bedinkens, vooral voor de geenen, die deze proeven wilden navolgen, wel hier had mogen bygevoegd worden.

De zevende Waarneeming is, schoon dezelve hier zonder naam staat, van den *Kielschen* Geneesheer HARGENS, en overgenomen uit het Journal van HUFELAND, VIIIste Deel, 1ste Stuk, bladz. 170. Dezelve behelst eene nadere bevestiging van het nut des Loogzouts in stuipgige toevallen, gegrond op de Waarneemingen van HUMBOLDT, over het zenuwprikkelend vermogen der Loogzouten, en op de Waarneemingen van Dr. MICHAËLIS (die mede in het Journal van HUFELAND gevonden worden); hetgeen men echter veel uitvoeriger beschreeven vindt in een nader stukje van gemeld Journal van HUFELAND, door den Heer STUTZ in hetzelfde geplaatst; schoon wy niet willen ontveinzen, dat de hier aangepreezene, en door ons reeds voor eenige jaaren aangewende *Ol. Tartar. per deliq.*, ons zelden die diensten gedaan heeft, welke 'er aan toegeschreeven worden.

De laatste Waarneeming (die men schynt vergeeten te hebben op den Inhoud te plaatzen) is van Dr. GEBEL, ook uit het Journal van HUFELAND, over het gebruik van het *Aconitum* in den *Rheumatismus*; welker mededeeling waarlyk ook tot een bewys strekt, dat de Uitgeevers van deze Verhandelingen en Waarneemingen te greepig zyn, om hetgeen anderen gezegd en geschreeven hebben, zonder eenige bepaaling, over te neemen. Het *Extract. Aconitum* is voorzeker een voortreffelyk middel in langduurige *Rheumatismen*, in Jichtpynen, enz. Wy zouden evenwel vry wat zwaarigheid maaken, om de hier aangepreezene oplossing van 10 grein van gemeld Extract in een half once *Vin. Antimon. Huxh.*, viermaal daags tot 20 droppels, in een uit *Rheumatismus* ontstaand Zydewee, voor te schryven. Eene *pleuritis Rheumatica*, die aanmerkelyk verschilt van de zoogenoemde *pleuritis spuria*, *Catharrhalis*, enz. wordt door de grootste Artsen, en wel te recht, onder de Ontsteekingsziekten gerangschikt (*). En heet dit niet

(*) SELLE *Pyretologiae methodicae Rudimenta*, p. 136, enz.

niet volstrekt het schadelykste Empirismus preeken, wanneer men in zoodanige ziekten dergelyke middelen zoo onbepaald durft aanpnyzen? en nog daar by voegt (’t welk men hier ook zonder bedenking overgenomen heeft): *de aanweezende onreinigheden worden hierdoor van onderen en van boven uitgedreeven*; daar toch de minste beunhaas in de kunst huiverig zoude zyn, om, in eene Ontsteekingsziekte, die ontlastingen, en vooral die van boven, op die wyze te bevorderen. Waarom dus dergelyk eene Waarneeming bekend gemaakt, die, door eenen minkundigen nagevolgd, de allernadeeligste gevolgen kan na zig slepen? Daarenboven ware het ook zeer voegzaam geweest, dat de Uitgeeevers den minkundigen Leezer eenigzins hadden voorgelicht, omtrent den aart van het hier aangepreezen Geneesmiddel, welks gebruik en bereiding nog al eenige oplettendheid vordert, en ’t welk hier te lande niet algemeen genoeg bekend is; wordende zelfs dit middel in de meeste Stedelyke Apothekars-boeken niet gevonden.

Behalven al het tot hier toe aangevoerde moeten wy ook nog aanmerken, dat de vertaaling der stukken over ’t geheel niet naauwkeurig genoeg, en op sommige plaatsen al vry slordig is uitgevallen; tot bevestiging waarvan wy slegts het volgende zullen aanhaalen. In de Verhandeling van den Heer STUTZ, over de geneezing van den *Tetanus*, alwaar de Schryver, van het Loogbad spreekende, waarschyntlyk by verkiezing, dan eens de Latynsche benaaming, *lapis causticus*, dan eens de Hoogduitsche, *aetzstein*, gebezigd heeft, heeft de Vertaaler overal, waar het woord *aetzstein* (bytende steen) staat, *lapis infernalis* (in ’t Hoogduitsch *der Höllenstein*) gebruikt, zonder te bedenken, dat de twee benamingen des Schryvers enkel *synonyma* zyn, en dat een bad, waarin eene zoo groote hoeveelheid *lapis infernalis* opgelost is, al eene vry zonderlinge uitwerking op de oppervlakte van het menschelyk lichaam zoude hebben. Vervolgens vindt men ook, by het voorschrift van den Heer STUTZ van ’t inwendige middel, bestaande uit een drachma *sal tartar.* in 6 oncen water opgelost, *dat de Lyder zoodanig mengsel alle 2 uren moet inneemen*, (dit was in de 24 uren 72 oncen NB. voor een Lyder aan de Mondsklem) daar intusschen, volgens het origineele, de meening is, *dat deze hoeveelheid in 6, en zelfs ook in 8 keeren, naamelyk om de 2 uren, opgebruikt moet worden.*

den. Dergelyke onnauwkeurigheden zouden wy misfchien meer kunnen opgeeven; dan deze beoordeeling buitendien reeds breed genoeg zynde uitgelopen, zullen wy dezelve besluiten met den wensch, dat de Uitgeeevers, indien zy willens zyn dit Tydschrift te vervolgen, met meerdere kieschheid mogen te werk gaan in het overneemen van stukken; dat zy dezelve ook met minder overhaasting zullen vertaalen, en, wanneer 'er gelegenheid is, de noodige ophelderingen of vermeerderingen daarby zullen voegen; waarby wy, in 't voorbygaan, nog moeten aanmerken, dat zy, onzes inziens, zig in 't vervolg niet tot de Hoogduitsche Journalen alleen behoorden te bepaalen: de Fransche Schriften van dien aart leveren immers ook, ten opzichte der Scheikunde, (van welke in dit eerste Stuk weinig of niets gevonden wordt) zeer belangryke stukken op, die wel de algemeene bekendmaaking verdienen. Dezen weg inslaande, kunnen hunne poogingen de allernuttigste gevolgen hebben.

A. O. H. TELLEGEN Disfertatio de Variolis Vaccinis, &c. Dat is: *Twistreden van A. O. H. TELLEGEN, over de Koepokken, met Afbeeldingen opgehelderd, en op de Groninger Hooge Schoole verdedigd, by des Schryvers bevordering tot Doctor in de Geneeskunde. Te Groningen, by W. Zuidema, 1801. In gr. 8vo, 64 bl.*

Deze beknopte, doch leesenswaardige Verhandeling van den Heer TELLEGEN is afgedeeld in vyf Hoofdstukken. Het eerste Hoofdstuk bevat eene korte letterkundige geschiedenis der Koepokken en derzelver inenting, in welke bovenal het volgende ons aanmerkelyk voorkomt: „Nergens heeft deeze konstbewerking meerder opgang gemaakt (te weeten ten opzichte van ons Gemeenebest) dan in Drenthe, alwaar meer dan 400 met het allergelukkigst gevolg zyn ingeënt, terwyl teffens eene kwaadaardige *Epidemie* van natuurlyke Pokjes woedde, aan welke de ingeënten met de Koepokjes op alle mogelyke wyzen waren blootgesteld, zonder dat een hunner door de natuurlyke Pokjes is aangetast geworden.”

Het tweede Hoofdstuk deezer Verhandeling spreekt over

over het beloop en de toevallen deezer inenting; waaruit wy het volgende in onze taale overneemen: „Op den 8, 9, 10 of 11 dag (zegt de Schryver) groeit het puistje nog aan; de middellyn wordt niet alleen grooter, maar verheft zich ook, en vertoont eene Cirkelfneede. In het midden vertoont zich een blaauwe vlek, welke inwaards gedrukt schynt, doch zich, van ter zyden beschouwd, bolrond verheven vertoont, 't geen echter in allen geen plaats heeft, dewyl by veel en eene genoegzaame opvulling ontbreekt, en de randen der puist, in haare grootste volkomenheid, nog verheven schynen. Thans breidt zich de roode omtrek langzaam uit; het vel bekomt een hoogroode rozenachtige kleur, en wordt veel gezwollener en heeter, dan by de ingeënte Kinderpokjes plaats heeft; terwijl 'er eene aanmerkelyke hardte, niet alleen in het vel, maar ook in het onderliggende vetvlies van den arm, wordt waargenomen. Wanneer de puist tot haare grootste volkomenheid gekomen is, bezet de gemelde kring zomwylen het grootste gedeelte van den opperarm. In de meeste door ons waargenomene gevallen verscheenen het koortsje, en de overige geringe toevallen, van den 6 tot den 10 of 11 dag; terwijl anderen eerst op den 8 of 9 dag begonnen te klaagen over hoofdpyn, loomheid en misfelykheid. By zommige tedere kindertjes hebben wy eenige zeer geringe stuiptrekkingen vernomen,” enz.

In het volgend Hoofdstuk handelt de Schryver over de zogenoemde valsche Koepokken, die zo zorgvuldig van de waare moeten onderscheiden worden, om dat zy geen de minste voorbehoedende kragt tegen de waare Kinderziekte bezitten. „Het beloop van deeze (zegt de Schryver) verschilt veel van dat der waare Koepokken. Veel spoediger openbaart zich hier, veelal op den eersten, ten minsten reeds op den tweeden dag, een roode, meer uitgebreide puist op den ingeënten arm, die ook minder hard en vlakker is, dan de waare. Op den volgenden dag verspreidt zich dezelve over den arm, zo dat zy op den 3, 4 of 5 dag reeds dien omtrek heeft, welken wy in de echte soort eerst op den 7 of 8 dag waarneemen. Deeze ontsteeking is ook meerder roosachtig en oppervlakkig; terwijl het vel hier niet is aangedaan in zyne zelfstandigheid, en dus geenerlei hardte bespeurd wordt. Ter zelve tyd wordt

The first of these was the discovery of gold in California in 1848. This led to a great influx of people to the West, and the discovery of gold in Colorado in 1859. This led to a great influx of people to the West, and the discovery of gold in Colorado in 1859. This led to a great influx of people to the West, and the discovery of gold in Colorado in 1859.

The second of these was the discovery of gold in California in 1848. This led to a great influx of people to the West, and the discovery of gold in Colorado in 1859. This led to a great influx of people to the West, and the discovery of gold in Colorado in 1859. This led to a great influx of people to the West, and the discovery of gold in Colorado in 1859.

The third of these was the discovery of gold in California in 1848. This led to a great influx of people to the West, and the discovery of gold in Colorado in 1859. This led to a great influx of people to the West, and the discovery of gold in Colorado in 1859. This led to a great influx of people to the West, and the discovery of gold in Colorado in 1859.

The fourth of these was the discovery of gold in California in 1848. This led to a great influx of people to the West, and the discovery of gold in Colorado in 1859. This led to a great influx of people to the West, and the discovery of gold in Colorado in 1859. This led to a great influx of people to the West, and the discovery of gold in Colorado in 1859.

kinderen, geduurende den tyd van eene maand, steeds één komt te overlyden, en dus, geduurende de Koepoksinenting, ook gemakkelyk door eene andere ziekte kan aangetast worden en daar aan sterven. Ook heeft men geene reden, van zich te vleijen, dat nooit iemand wederom, na deeze inenting, door de Kinderpokjes zal worden aangetast. Men kan immers niet meerder zekerheid van de ingeënte Koepokjes, dan van de Kinderpokjes zelve, vorderen: terwyl het eene beweezene waarheid is, dat een en ander, uit een zeer groot aantal menschen, tweemaal door de waare Kinderziekte wordt aangetast."

Geschiedenis der Landing van het Engelsch-Russisch Leger in Noord-Holland; alsmede der Krygsbedryven en Politieke Gebeurtenissen, zoo aldaar, als in Vriesland en Gelderland, in den Jaar 1799. Uit echte Stukken en Bescheiden, door L. C. VONK. Met eene Kaart en Platen. Iste Deel. Te Haarlem, by F. Bohn, 1801. In gr. 8vo. 280 bl.

Uit zeer onderscheide oogpunten kunnen de Gebeurtenissen beschouwd worden, niet alleen door de zodanigen, die ten opzichte van de groote zaak verschillende inzigten hebben, maar ook door hun, die des goedgeels, zo niet geheel, overeenkomen. Het standpunt, 't geen men verkiest, is by allen niet het zelfde; deeze neemt breeder horizont dan geene. Smaak en gelegenheid werken hier mede om verschillendheden te baaren. Dit alles grypt plaats, wanneer de Geschiedschryver eigen werk levert, en geen bloot uitschryver van anderen is. Zulks moet ook den Leezeren ter veraangenaaming strekken, wier smaak op onderscheidene wyzen getoefd en onthaald wordt.

Dit was althans ons geval; naauwlyks hadden wy gelezen, beoordeeld, en gepreezen het Werkje, getyeld, *Veldtocht van den Generaal BRUNE, in de Bataafsche Republiek, in het Jaar 1799, beschreeven door een Officier van zyn Etat-major (*)*, of ons werd het Eerste Deel deezer uitvoeriger *Geschiedenis der Landing*, enz.

ter

(*) Zie hier boven, bl. 316.

ter hand gesteld, welke mischien de plaats vervangt der Geschiedenisfe deezer groote Gebeurtenisfe, die men van den Burger KRAYENHOFF wagtende was: wat hier van zyn moge, wy moeten onze Leezers met het Werk voorhanden bekend maaken.

De Schryver VONK vindt zich in de zekere gelegenheid om niet alleen een verslag te geeven van de Landing der *Engelsch-Russische* Troepen in *Noord-Holland*, dien anders rustigen en stillen oord, van derzelve verrigtingen op de onderscheidene kusten langs de *Noord- en Zuide-see*, en van de voornaamste krygsbedryven der *Fransch-Bataafsche* Armée en der Burger-corpsen, toen in 's Lands dienst, en ter bescherming toegevloogen; maar ook om zulks te doen van de Staatkundige maatregelen, bedryven en gebeurtenissen, waartoe deeze geduchte Inval, het zy by 's Lands Vertegenwoordigers, het zy in de Steden of ten Platten Lande, door den vyand bedreigd of bezet, aanleiding gaf. Hy slaat ook het oog op de beweegingen, ten zelfden tyde in *Gelderland* voorgevallen, die blykbaar in een naauw verband stonden met den ontzaglyken aanval van buiten, om 's Lands tegenwoordigen Regeeringsvorm het onderst boven te keeren, en de Oude Constitutie, zo genaamd, weder in te voeren.

Aanvanglyk vermeldt onze Geschiedschryver, wat 'er in *Engeland* beraamd, volvoerd, en wat van deeze zyde daar tegen aangewend werd. Hy vergeet niet de heimlyker aanslagen, om den aanval te doen gelukken, en de moedige middelen, door het Uitvoerend Bewind te werk gesteld, om een en ander te verydelen.

De voorloopige aannaderingen, de daar op volgende opeischingen, en de ontzettende Landing, vindt men naar eisch beschreeven, alsmede den wederstand, ten dien tyde geboden. VONK geeft zyne bedenkingen op, wegens de mogelykheid om den vyand het inloopen in het gat van *Texel* ondoenlyk te maaken, 't geen niet geschiedde, en oorzaak was van het verlies eens zo aanmerkelyken deels van 's Lands Zeemagt, in de *Vlieter* geweeken, waar de zo schandelyke als schadelijke overgave voorviel, alsmede de vermeerstering der Schepen, die in het *Nieuwe Diep* lagen.

De verdere ontscheeping der vyandlyke benden, en de agteruitwykingen van den Generaal DAENDELS worden vermeld, met de gelyktydige verplaatzing van het

De.

Departementaal Bestuur van *Texel* uit *Alkmaar* na *Haarlem*, en het doordringen der *Engelschen* in de *Zype*. Hoe manmoedig het Uitvoerend Bewind zich in dezen hachlyken toestand gedroeg, wordt met billyk verdienen lof beschreeven.

De rust der *Engelschen*, en de versterkingen, die de Onzen middelerwyl ontvingen, beschreeven hebbende, wendt de Schryver het oog op de politieke Gebeurtenissen, in die streken voorgevallen. Wat 'er aan de *Helder* en te *Huisduinen* geschiedde, bekleedt hier de eerste plaats. Het gehouden gedrag des bekenden Voorstanders van het Oranjehuis, H. VAN STRALEN JZ., wordt met hem niet vleierende kleuren beschreeven.

Texel's deerlyke en verlaaten toestand, en de afknevelingen aldaar, komen in het waare licht ten voorschyn. Het huis eens Burgers te *Ooster-end* werd door een aantal der verraadelyke Vlootelingen geplunderd; men moest 'er de geplante Oranjeboom kusschen; wyn en sterke drank werden met geweld afgeperst. De Burgeryen der Dorpen werden met inkwartierungen bezwaard. Het Eiland, van allen toevoer ontbloot, hadt, by de vermeerdering der monden, nog het ongeluk, dat de *Engelschen* alles opkogten en vervoerden voor de Vloot, 't welk binnen weinige dagen volstrekt gebrek dreigde aan de eerste levensnoodwendigheden. Veelvuldig en groot, tot naa de getroffen Capitulatie, waren de vorderingen van Hooi, Turf, Brandhout en Levensbehoefden. VAN STRALEN kwam den Eilanderen te hulpe, zo dat zy alleen het Hooi leverden. Dit gebrek, die uitputting, bykans twee maanden duurende, doet den Schryver in eene Aantekening opmerken: „Onder „anderen is dit een krachtig bewys voor het gevoelen „van de zulken, die beweerd hebben, dat het byna „ondoenlyk was, vooral in het reeds zoo verre gevorderd jaargety, om voor eene Armée van ruim veertig „duizend man eenen genoegzaamen voorraad van levensmiddelen en andere onontbeerelyke behoeften uit „*Engeland* aan te voeren; en dat de Vyand, byaldien „hy in den beginne niet zoo gelukkig geweest was op „de onzen veld te winnen, en zich daardoor noodwendigheden aan te schaffen, welke hy anderzins gemist zou hebben, ongetwyfeld reeds vroegtydiger genoodzaakt zoude zyn geweest, eenen vryen aftocht te

„vraagen.” In hoe verre de *Texelaars*, in het bekomen van Schaêvergoeding, door medewerking des Heeren VAN STRALEN, hier *een der Representanten van den Erfprins* geheeten, geslaagd zyn, vermeldt de Geschiedenis.

Behoedzaam onthoudt zich de Burger VONK, van loopende gerugten, wegens het gedrag der Oranjegezinden in alle plaatzen, in der *Engelschen* magt gevallen, of buiten onze Linie van Defensie gelegen, op te haalen. Streng was het bevel, door DAENDELS ter beteugeling der zodanigen uitgevaardigd. Dan het werd niet volvoerd, gelyk het voorbeeld van de *Wieringerwaard* uitwyst. Het afpersend gedrag der *Engelschen* te Schagen, op het Eiland *Wieringen*, te *Hoogtwoude*, vinden wy beschreeven, alsmede hoe zich de Oranjegezinden te *Abbekerk*, *Hem*, *Venhuizen*, en *Opdam* aanstelden. Hy vergeet niet der *Engelschen* stoorenissen op onze kusten tuschen *Zandvoort* en *Noordwyk op Zee*.

Met de groote onderneeming der vereenigde vyandlyke Arméén stondt in verband het bedryf van eenige *Bataafsche* Emigranten, die zich een geruimen tyd op dat gedeelte van het *Pruissisch* Grondgebied, 't welk aan het voormaalig *Gelderland* grenst, hadden opgehouden, met het misdaadig oogmerk, om, by de eerste gunstige gelegenheid, den oproer-standaart in hun Vaderland te planten, en zich, tuschen de twee- en driehonderd sterk, meester maakten van het Dorp *Westervoort*, één uur gaans van *Arnhem* gelegen. Deeze Gebeurtenis, zo zeer tot lof van *Arnhems* weldenkende Burgery strekkende, wordt naar verdienste gemeld; alsmede het woelen der Oranjegezinden in en om *Zutphen*, en het uitgestrooid oproer aanwakkerend gerugt, dat dertigduizend man *Pruissen* in aantogt waren, om de Omwenteling van dien kant kragtdaadig te bevorderen, sterk ondersteund door HEEKEREN TOT SUIDERAS en de zogenaamde Freule VAN DORTH TOT HOLDHUIZEN, welke laatste gevat, te *Arnhem* binnen gebragt, en vervolgens gefusileerd werd; Gedraagingen, die het in staat van beleg stellen eeniger plaatzen in dien ommetrek ten gevolge hadden. Het moedig gedrag, daar betoond, dempte, in korten tyd, de in den aanvang zo ontrustende onderneeming eener Bende van omtrent vierhonderd uitgeweekenen, aanhangelingen van *Oranje*. De Geschiedschryver tekent met onderscheiding aan, het

et onverzaagd gedrag des Burgers HENDRIK VAN DER CHILDE, en het hem en zyne Medegenooten vereerend besluit, deswegen door het Landsbestuur genomen.

By deeze mislukte daadlyke onderneemingen en verspreide gerugten voegde men de valschheid, van eenen Brief op naam des *Pruissischen* Luitenant-Generaals von SCHLADEN uit te strooijen; een brief, welks valschheid uit het schryven diens *Pruissischen* Krygsbevelhebbers aan de Regearing van *Arnhem* bleek.

Naa dezen uitstap keert de Burger VONK weder na *Oud Hollands* Noorderdeel, en ontvouwt het moedig gedrag der overheerde Municipaliteit van *Medemblik* in 't breede. De loop der zaaken noodzaakt hem om tot den stand der Legers in den aanvang van September weder te keeren, en te vermelden, welke versterkingen de *Engelschen* ontvingen, en welke de Onzen kreegen. De slag van den tienden September, met de daarna verspreide valsche tydingen, en het wederspreken van die nadeelige gerugten, wordt met voegelyke kleuren afgebeeld. De Municipaliteit van *Haarlem* krygt hier den welverdienden lof in het te keer gaan en ontkragten dier onrustbaarende tydingen, door laf- en boosaarts verspreid; terwijl het Departementaal Bestuur van *Texel*, thans te dier Stede, met den meestmogelyken spoed, eene Notificatie deswegen aan de Ingezetenen van dat Departement liet afgaan. De bewerkers van die stoorenis wekkende valschheid kreegen verdiende straffe, en ontbrak het niet aan Eerbewooningen voor de Braaven; hierin staken de Burgers van *Rotterdam* boven anderen uit. Ook doet zich, door veele hier bygebragte blyken, de oude Vaderlandsche menschliefe en hulpvaardigheid kennen; men zal die voorbeelden met genoeg geboekt vinden.

De *Engelschen*, versterking uit eigen Land en ook van de *Rusfen* ontvangen hebbende, leverden op hunne beurt den gedenkwaardigen slag van den negentienden September. De krygsverrigtingen vermeld hebbende, vervolgt onze Geschiedschryver: „Het is niet mogelyk, eene „beschryving te geeven, hoe woedend aan de eene, en „met welk een beleid en heldhaftigheid aan de andere „zyde gestreed en werd. Het slagveld, in een zeer „uitgestrekt bosch, gelegen aan den voet van hooge „duinen, lag met dooden en gewonden bezaaid; doch „meest aile *Rusfen*. Een aantal dier woeste schepze- „len,

en; alsmede wat in dit tydperk *Medemblik* en *Enkhuizen* wedervoer, uit de toen gewisfelde papieren ontleend.

Ziet daar den voornaamen Inhoud deezer *eersten Deels*. In het tweede en laatste Deel, welks spoedig volgen beloofd wordt, zullen wy vermeld vinden het vervolg van het voorgevallene in *Noord-Holland*, benevens het verhaal van de onderscheide onderneemingen der *Engelschen* op de kusten van *Friesland* en *Overysfel*: 't zelve zal ook de *Bylagen* bevatten van oorspronglyke bewysstukken, waarop in dit Verhaal overgeweezen wordt.

Wy verlangen na hetzelfde. De Burger vonk schryft een goeden Geschiedenisstyl. Voegelyke afdeelingen, die zich van zelve aanboden, zouden den Leezeren geene ongevallige rustplaatzen geschonken hebben; doch dit hangt van de zinlykheid des Schryvers af. De beide Platen in dit Deel, naar de Tekeningen van DIRK LANGENDYK, door R. VINKELES gesneden, deeze de *Landing der Engelschen by Calantsoog*, geene de *Actie tuschen de Hollandsche Uitgeweeenen en de Arnhemsche Burgers by Westervoort*, verbeeldende, zyn zeer fraai, en, durven wy zeggen, bykans te fraai voor Platen in een Boek. — Op de *Kaart* zouden vry veele aanmerkingen te maaken zyn; althans hadt men in eene *Kaart*, by een Werk van deezen aart, onderscheidende aanwyzingen mogen verwagten van de Plaatzen, die bovenal by deezen geduchten en gelukkig afgewenden Aanval uitstaken. Eene *Kaart*, tot een *byzonder doel* geschikt, gelyk het Geschrift uitwyst, moet ook daaraan beantwoorden. Met dit alles is dezelve genoegzaam om iets by de hand te hebben van het Tooneel der hier beschreevene Krygs- en Burgerverrigtingen.

Reize na St. Domingo, gedaan door den Baron VAN WIMPFEN, behelzende zyne ontmoetingen en waarnemingen op Zee. — Eene volledige beschryving van de Ligging, Staatsgesteltenis, Voortbrengzels en Handel van dat Eiland. — De Zeden, Karakter en Levenswyze der Fransche Kolonisten aldaar; benevens een berigt van de Mulatten en Negerlaaven, enz. Uit het Fransch vertaald. Iste Deel. Te Utrecht, by G. T. van Paddenburg en Zoon, 1800. In gr. 8vo. 216 bl.

Van veel belangs is het, te weten, wanneer deeze Rei-

Reize gedaan is, en wanneer deeze Brieven geschreeven zyn, geschikt om ons een verslag te geeven van deeze aanzienlyke Volkplanting der *Fransche Natie*; de jaar- en maandtekening, boven dezelve geplaatst, onderrigt ons, dat VAN WIMPFEN dezelve schreef van October des Jaars 1788 tot September 1790. Zy betreffen dus een tydperk van byzondere aangelegenheid ten aanzien dier *Fransche Volkplanting*, en werwaards onze gedagten thans te meer geleid worden, dewyl, in den aanvang deezer nieuwbegonne Eeuwe, dit Eiland, voorheen in *Spaanschen* en *Franschen* eigendom verdeeld, in gevolge van het Vredesverdrag, tuschen den Koning van *Spanje* en de *Fransche Natie* geslooten, eindelyk, naa lange en veele tegenworstelingen der *Spaansche* Bewoonderen, geheel aan *Frankryk* gekomen is. Een groote aanwinst voor *Frankryk*: want, volgens VAN WIMPFEN; „ is het *Spaansche* gedeelte van *St. Domingo* oneindig uitgestrekter, vrugtbaarer en beter bewaard, dan het *Fransche* gedeelte; maar men vindt 'er „ over 't algemeen te weinig vlyt en te veel Monnikken.” De Bevolking van dit *Spaansche* gedeelte werd, gelyk VAN WIMPFEN optekent, in den Jaare 1717 op agttienduizend vierhonderd en tien persoonen berekend; doch wy vinden het, by het vermelden der jongste hier boven aangeroeerde Gebeurtenis, op twintigduizend Inwoonderen begroot.

In de Brieven, dit Reisverhaal inhoudende, vindt men eenige niet onaartige Zeeöntmoetingen vermeld. By de aankomst op *St. Domingo*, geeft de Schryver een algemeen verslag van dit Eiland, en hoe de Kleur alle rangs-onderscheiding hier uitmaakt. Der Slaaven toestand treft hem; schoon hy dit voor een noodzaaklyk kwaad in de Volkplanting keurt. Dan hy beschouwt de Slaaverny als verderfelyk voor de Zeden en de Verlichting. Dit doet hem schryven: „ Dat men te *St. Domingo* de goede Zeden weder invoere, dat de planters, die door eene losbandige en overdaadige levenswyze zich uitputten, in plaats van zich door „ zwarte, zwartagtige, lood- en geelkleurige bywyven „ te laten verstompen en bedriegen, vrouwen van hunne eigene kleur huwen, en het land zal spoedig aan „ het oog van den opmerker een gansch ander voorkomen leveren.” Met hoe veel regts hy deeze aanmerking

king maake, blykt uit veele voorbeelden, hier en daar in deeze Brieven verspreid; en wie leest zonder ontzetting deeze algemeene opgave? „Indien ik u zegge, „dat hier de opvoeding, met de natuur het eens zyn- „de, verre van de jeugd een steun tegen den invloed „der luchtstreek te verleenen; verre van de te schielijke ontwikkeling haarer vermogens te vertraagen; verre van de onvermydelyke uitputting te voorkomen, „haar zonder middenstand van de jongelingschap tot den „hoogsten trap van bejaardheid voert, zo dat zy niet „eens aan de onschuld den tyd laat om zich met het „vernis der schaamte te blanketten, dat de jeugd en „de rype ouderdom 'er kwynen, even zeer verstooken, „de een van den frischen blos en het eenvoudige haarer „bevalligheid; de andere van het vermogen, het welk „de wysheid, de ondervinding en de bedaardheid der „hartstochten hem verzekert; en dat eindelyk uit de „afzigtelyke vermenging van al het belachlyke der „onkunde en des zotten waans, met alle de gebreken „der zedenloosheid, een samenstel ontstaat, het welk „ons het vernederend tafereel der menschheid, tot den „laagsten trap van ontaarting gekomen, oplevert: als „dan zult gy my mischien beschuldigen, dat ik te „gelyk den mensch en de natuur belastere, en gy „zoudt gelyk hebben, indien gy geloofde dat ik onrechtvaardig genoeg ware om by eenen algemeenen „regel geene uitzondering te maaken.” — Gering zyn ons deeze uitzonderingen voorgekomen.

Van de oorspronglyke Bewoonders deezes Eilands, door de *Europeaanen* daar gevonden, is 'er geen enkele Afstammeling over. Zy bestaan uit *Blanken*, — uit *Mulatten*, *lieden van de Kleur* genoemd. Onze Schryver geeft een nauwkeurig tafereel dier kleurmengeling. „Een Blanke teelt by eene Negerin een Mulat, de „Mulat by eene Negerin een halfslachtigen Mulat „(*Grif*). Een Blanke by eene Mulattin een *Quarteron*; een Blanke by eene *Quarteronne* een *Tierceron*; „een Blanke by eene *Tierceronne* een *Metis*; een Blanke by eene *Metise* een *Mamelouc*.” En eindelyk uit *Zwarten* vrye en eigenerfde *Negers*, dié niet veele in getal zyn, en *Negerlaaven*, het zy *Kreölen*, dat is die in de Kolonie gebooren zyn, 't zy *Bosfalen*, of die van *Africa* in de Kolonie worden overgebracht. Deeze onderscheide Bevolkers van *St. Domingo* geeven den

Rei-

Reiziger aanleiding tot veelvuldige en scherpe aanmerkingen, die veelal op de *Blanken* t'huis komen. In de beschryving van het Gerechtshof van *Jackmel*, de plaats zyns eersten verblyfs, 't welk den inwoonderen van dit kleine Regtsgebied meer dan viermaal honderd duizend Livres kost, en oorzaak is dat de landbouw aldaar kwynt, zegt hy niet onaartig, „ dat de Regters in eene „ korte kleeding, met een degen aan de zyde, zitting „ houden, en dat THEMIS, uit hoofde van de ongemee- „ ne hitte der luchtstreeke, in stede van een dikken „ band voor de oogen te hebben, gelyk zy elders ver- „ beeld wordt, hier haar blindemannetje speelt met een „ dun doorschynend gaas. Geloof my voor het overi- „ ge, dat ik in het begrooten der kosten van de Justit- „ tie, ver van dezelve te hoog op te geeven, nog ver „ beneden de waarheid gebleeven ben: want ik ken een „ Deurwaarder, aan wien zyne bediening, in 't geen drie „ Heeren *goede jaaren* noemen, zestig duizend Livres „ heeft opgebracht.”

VAN WIMPFEN haalt den oorsprong der Volkplantinge op *St. Domingo* op, schetst de nadeelen van het Uitsluitend Regt, aan de Volkplanting toegestaan, en hoe men het met den Koopman aanlegt. Breed laat hy zich uit, in eenen anderen Brief, over het Stadleeven der Inwoonderen deezes Eilands; doch het heeft niets aanlokkends of verkieslyks. Leevendigheid heerscht in alle zyne beschryvingen; dit maakt den styl voor *Brieven* somtyds wat overdreeven. Wy schryven ten voorbeelde hiervan af: „ Wanneer een *Ameri-* „ *kaansch* Dichter eene frische, bekoorlyke en bloo- „ zende schoonheid bezingen wille, moet hy zeer ver- „ legen staan, om vergelykingen te vinden; want hier „ is geen dageraad. — Werp slechts uw oog op een „ sphaera of hemelkring, dezelve zal u dat verschynzel „ verklaaren, alsmede de hitte, welke de nachttoorts van „ zich geeft, en welke hitte sterk genoeg is om my te „ noodzaaken myn hoed over myn gezigt te laten han- „ gen, wanneer ik by lichte maan my buiten neder- „ zette of een wandeling neeme. 't Is altyd moeilyk „ geweest naby de Zon te leven. — Wat dat be- „ mellicht aangaat, men durft 'er naauwlyks aan den- „ ken: want alhoewel men al de sneeuw der Alpen op „ zyn hoofd, en al derzelve ys in den boezem hadt, „ wie toch zou vermetel genoeg zyn om onder de zui- „ der-

„der-hemelbreedte van agttien graaden en twintig minuten zyne lieve Zon te begluuren?”

Hadt hy, van de *Kerken* gewaagende, geschreeven:

„Hy, die behaagen ſchept in *onbezogte plaatzen*, kan

„gerust de Kerken van *St. Domingo* intreedn; hy zal

„’er de trappen van ’t altaar niet uitgesleeten vinden

„door ’t knielend bidden;” gering is ’er de leeslust, en

bepaalt zich deeze tot zedebedervende Boekjes, die van het vermeend vernielen door Inſecten bewaard blyven.

Druk worden de avond-dansſen by lieden van de kleur

bezogt, en hebben ’er de tot wellust prikkelendſte dans-

ſen een beſtendigen trek. „De *Mulattinnen*, die zo wel

„danſen, en van welke men ons de verleidendſte af-

„beeldzels geeft, zyn de vuurigſte Priesteresſen van

„de *Amerikaanſche Venus*. Zy hebben van den wellust

„eene ſoort van werktuiglyke kunst gemaakt, welke zy

„tot haar hoogſte punt van volkomenheid gebragt heb-

„ben. *ARETINO* zou by haar ſlegts een onkundige en

„ſchaamagtige knaap zyn. Haare geſtalte is in ’t al-

„gemeen groot, grof en welgemaakt; haar gang, door

„kunſtige buigzaamheid, ſlenterende. Zo ligt ontvlam-

„mende als ſalpeter, hebben zy in haare driften iets

„zo geweldigs, dat men haar, in veragting van alle

„welvoegelykheid, het vermaak ziet najaagen, ach-

„terhaalen en verſlinden, gelyk in een fellen brand

„de vlam al haar voedzel verſlindt; terwyl, bui-

„ten dat, die zelfde wynpapinnen, die met woede de

„lillende overblyfzels van den ongelukkigen *ORPHEUS*

„onder zich zouden verdeelen, naauwlyks de kracht

„ſchynen te hebben, om haar lichaam voort te ſlee-

„pen, of haare woorden uit te brengen.” Hierop volgt

eene Character-beſchryving deezer *Mulatinnen*, te

breed voor ons ter overneeminge, ſchoon anders dit

verdienende. „Indien,” beſluit *VAN WIMPFEN*, „dit

„afbeeldzel verſchilt van die gy elders gezien hebt,

„zo bedenck, dat ik myne ſchildery op de plaats zel-

„ve maak, en het modél voor my hebbe, en dat ik

„noch de begaafdheid, noch de eerezucht bezitte, om

„aſſchilderingen te verzinnen.”

Meer, van andere berigten verſchillende, hebben wy

in deeze Brieven aangetroffen, en kunnen te deezer ge-

legenheid niet nalaaten te vermelden wat onze Reiziger

elders deswegen zegt. „By geen der reizigers, die

„ over *St. Domingo* geschreeven hebben, zult gy aan-
 „ treffen, 't geen gy in myne Brieven zult vinden.
 „ Wanneer men elk wil vleijen, zal men ten minsten
 „ aan iemand behaagen; ook schryven de meeste lie-
 „ den veel meer met dat oogmerk, dan wel met in-
 „ zicht om te onderwyzen. Daar ik de waarheid te
 „ hoog waardeere, om die aan zulke oogmerken op te
 „ offeren, schryve ik alleen om te zeggen wat ik zie,
 „ wat my goed of kwaad voorkomt, en wat my toe-
 „ schynt dat beter zou kunnen zyn.” — Om oor-
 „ spronglyk te weezen, hadt hy zich tot eene wet gesteld,
 om geene Reizigers, die byzonder over *St. Domingo* ge-
 schreeven hebben, te leezen, ten einde hun echo niet te
 weezen — en die is hy waarlyk niet.

Met den XIV Brief neemt het verhaal eene andere
 wending. De Brieven zyn uit de *Woestyn* geplaatste-
 kend. Dit is het deerlyk vervallen Landgoed van Me-
 vrouw L —, werwaards hy zich met haar begeeft,
 en waaraan hy veele verbeteringen toebrenkt, op eene
 bevallige wyze verhaald. Zeer breed is zyne beschry-
 ving van den *Americaanschen Neger*, en mag dezelve
 een wedergade van de bovengemelde *Mulatinne* heeten.

In deeze *Woestyn*, te midden zyner werkzaamheden,
 worden 's Barons gedagten, den 12 Sept. 1789, te rug
 geleid na *Frankryk*, van welke daar ontstaane Staats-
 beweegingen hy toont een verregaanden afkeer te heb-
 ben, en waarop hy geen gunstige zinspeelingen maakt
 by voorkomende gelegenheden.

De Ziekten dezes Lands, de Landbouw, de Zuiker
 en Koffyteelt, alsmede van de Katoen, Indigo, Cacao,
 vinden hier eene leezenswaardige beschryving. In weer-
 wil van een gebrekkigen Koffybouw, rekent men, dat
 'er, het eene jaar door het andere, 80,000,000 Ponden
 Koffy op *St. Domingo* geteeld worden.

Aan *Kaap François*, berigt ons de Schryver, heeft
 men eene Academie van Landbouw aangelegd, aan
 welke men een gedeelte der waarneemingen verschul-
 digd is, welke den akkerbouw verbeterd hebben.
 „ Dan,” voegt hy 'er nevens, „ zo lang haar werk
 „ zich bepaalt tot aanraadingen en tot het aan de hand
 „ geeven om proeven te doen, welke niemand geneigd is
 „ voor eigen rekening te onderneemen, zal zy het doel
 „ haarer intelling niet bereiken, dan wanneer de Re-
 gec.

„geering de kosten daartoe wel op zich zal willen
„neemen.”

Met een welziend oog merkt hy de onderscheidene oorzaken op van den veel min voordeeligen staat deezes Eilands, dan dezelve zou kunnen zyn, en wyst aan, wat 'er ter verbeteringe kan bewerkstelligd worden. De laatste Brief uit de *Woestyn* schetst ons de Weersgesteltenisse, doormengd met aanmerkingen, die, wel overwoogen en te werk gesteld, groote nadeelen zouden weeren, en aanmerkelyke voordeelen aanbren- gen. — VAN WIMPFEN's bedenkingen over de Aardbeevingen daar te lande hadden wy ter plaatzinge aangestipt; doch wy missen ruimte.

Onze Reiziger keert uit de *Woestyn* weder, en bezoekt de Stad *Leogane*, niet verre van zee gelegen, eertyds het verblyf des Gouverneurs; doch eene Stad, welke thans weinig zou te beduiden hebben, hadt dezelve geen Ree, waar de Schepen Zuiker komen laden, in de vlakte geteeld. — Hy komt vervolgens te *Port au Prince*, in *Frankryk* meermaalen met zo veel ophefs beschreeven „als de hoofdstad van het rykste „Land der waereld, den vrugthaarsten oord van al- „lerleie gelukzaligheden, den troon van weelde en „wellust — doch deeze Stad, bestaande uit twee „ryen huizen, in een stuivigen grond, die men straat „heet,” voldeedt aan die grootsche beschryving in geen deele; en het tafereel, 't welk hy 'er van ophangt, beantwoordt volkomen aan zyne teleurstelling, die hem *Port au Prince* in *Port au Prince* deedt zoeken. Een gunstig en vriendlyk Onthaal des Gouverneurs vergoede deeze teleurstelling.

Wy laten hier onzen Reiziger, om hem eerlang verder te vergezellen; alleen nog aanmerkende, dat de Vertaaler zich van zyn post wel gekweeten, en by de aantekeningen des Schryvers zyne toelichtende of wederspreekende bedenkingen geplaatst hebbe.

Levensbeschryvingen van eenigen der meest beroemde en beruchte Mannen, meerendeels van onzen tyd. BONAPARTE, PITT, SIEYES, FOX, ROBESPIERRE, CROMWELL, JOSEPH II, GUSTAAF III, HOCHÉ, CHARRETTE, MIRABEAU, HERZBERG, COLUMBUS, COOK, CUSTINE, PRINS VAN COBURG, DANTON, MARAT, PICHEGRU, NECKER. Door K. A. SCHILLER. Naar den derden Druk uit het Hoogduitsch vertaald en tot heden aangevuld. 1ste Deel. Te Haarlem, by F. Bohn, 1801. In gr. 8vo. 270 bl.

Begeerig is men zeker, om bovengemelde beroemde en beruchte Mannen, inzonderheid van onzen eigen tyd, te kennen. Vaardig is men ook om aan die begeerte te voldoen. Tydsgelykheid heeft zeker eenige voordeelen om hun regt te leeren kennen, schoon zich ook de nadeelen voor het geschiedkundig oog niet verbergen. Het geschilstuk, of de eerste de laatste kunnen opweegen, staat ons hier noch te onderzoeken, noch te beïslissen. — Dit alleen mogen wy, als ons inzien, te kennen geeven, dat het te wenschen ware, geene *Levensbeschryvingen* geplaatst te hebben van Mannen, die hunne Levensrol nog speelen. Wilde men, om der weetgraagte, ten hunnen opzichte, te voldoen, iets geeven, men zou de onderscheiding kunnen maaken, dat men *Levensbeschryvingen* gaf van reeds gestorvenen, en onder den minderen tytel van *Levensberigten* de overigen deedt kennen.

Hetgeen wy, wegens de eerst hier voorkomende Persoonadie, BONAPARTE, vermeld vinden, wettigt deeze aanmerking; immers SCHILLER liet dien Held in *Egypte*. De Vertaaler doet hem van daar te rug komen, vermeldt de daar op volgende krygsgevallen, de verheffing tot het Consulschap, enz.; en het laatste, wegens hem berigt, is de aanslag op diens Leeven, in Wintermaand des verstreeken Jaars. Hoe veel ontbreekt 'er dus nu reeds aan BONAPARTE's *Levensbeschryving*, in een zo kort tydsverloop!

Ten aanziene van PITT heeft iets dergelyks plaats. En voor zo verre die Staatsman zich heeft doen kennen, gaf hy gelegenheid tot eene tweevoudige Schildery, ook hier opgehangen. Immers de Vertaaler laat op
de

De gegeevene *Levensbeschrijving* van SCHILLER volgen: „Zeker was SCHILLER in het fchetzen van PITT niet geheel onpartydig. Zyne aftekening van dien onbetwistbaar grooten Staatsman is niet dan met loftuitingen opgevuld, waarvan veelen onzer Leezers zelve de juistheid en gegrondheid zullen in twyfel trekken, en welker opeenstapeling voorwaar weinig geschikt is om den Man te doen kennen zoo als hy is. Een tegenstuk, 't welk ons een der Fransche Dagbladen levert, onder het opschrift van *de gemeenebestgezindheid van PITT ontmaskerd*, zal dus, naar ons inzien, niet ongeschikt zyn om den Man beter te leeren kennen en beter te doen beoordeelen; althans, het zy het ernst of satyre zy, het welk wy niet op ons neemen te beslissen, het zal wenken aan de hand geeven, die voor een bedaard nadenkenden toereikend zullen zyn, om zyne oordeelvelling over deezen buitengewoonen Man tot in laater tyd te verschuiven.” — Het is juist deeze aanmerking, welke de door ons gemaakte wettigt, en stand houdt ten opzigte van alle nog leevenden, die in deezen Bundel voorkomen.

Allen na te gaan, van allen hoofd voor hoofd te zeggen, wat ons van derzelve *Levensbeschrijving* dunkt, zou meer van ons gevorderd wezen, dan de aart onzes Werks toelaat. In het algemeen mogen wy zeggen, dat ten opzigte van de Characterfchetzen, welke doorgaans de *Levensbeschrijvingen* besluiten, de hand des *Duitschers* te zien is; 't geen ook nu en dan den Vertaaler eene aanmerking afvergt, of tot eene aantekening noodzaakt. Zo, by voorbeeld, voegt hy onder de *Levensbeschrijving* des Prins van COBURG: „In deeze Levensschets van den Prins VAN COBURG liet de Schryver zich door zyne vooringenomenheid voor de zaak der Geallieerden wel eens wegsleepen, waarop wy den Lezer slechts met deezen wenk willen opmerkzaam maaken, terwyl wy het overige terneêrgefelde geheel voor zyne rekening laaten.”

Eene dergelyke aanmerking zou, in een ander opzigt, ten aanzien van HERZBERG te maaken geweest zyn. Partydigheid voor de *Duitschers* straalt in alle kenfchetzen, hun betreffende, te sterk door. De *Franschen*, die in de Omwenteling groote en geweldige rollen speelden, worden in volle leelykheid afgemaald. Doch in 't geen SCHILLER van NECKER zegt, vinden wy zo

veel ſtrydigheids, dat wy het niet wel weeten zamen-voegen, byzonder wat 'sMans bekwaamheid als Schryver betreft.

Met dit alles twyfel en wy niet, of dit Boekdeel zĳ een aantal Leezers vinden. In het ſlot des Voorberigs van den Uitgeever wordt ons vermeld: „ Behalven het „ twintigtal Levensbeſchryvingen, die wy thans aan on- „ ze Natie voorleggen, zyn 'er nog eenige andere, niet „ min gedenkwaardige, perſoonen overig, van welke „ SCHILLER ook de Levensſchetzen ontwierp, zoo als „ FREDRIK DE GROOTE, de *Fransche* Generaal MO- „ REAU, de Rus-Keizerlyke Bevelhebber SUWOROW en „ dergelyken, en deezen zullen, in een Tweede Deel, „ weldra het licht zien.”

Reizen door de Holen des Ongeluks en de Verblyven der Elende,
van K. H. SPIESS. *Uit het Hoogduitsch. Te Haarlem, by*
F. Bohn, 1800. *In gr. 8vo. 280 bl.*

Het ſchynt wel ene zonderlinge verkiezing, juist zulk ene reis te doen; maar iedere plaats van den aardbodem is voor den natuur-onderzoeker belangryk. Eveneens handelt dan ook de wysgeer; hy vergeet de holen des ongeluks en de verblyven der elende niet, maar doet ook daar zyne waarnemingen, en breidt ook daar zyne kennis der menſchheid uit. Jammer en elende verminderen daardoor op de wereld niet, zwakke, weke zielen! dat gy dezelve niet kunt aanzien. De ware, gevoelige menſchenvriend kan en wil dezelve naarsporen, opdat hy die naar zyn vermogen mag kunnen verhelpen. — Ieder aandoenlyk verhaal van menſchlyken rampſpoed verliest in ons oog alle waarde, zo dra het onwaarachtig, althands zo dra het onnatuurlyk wordt. 'Er is elende genoeg onder de menſchen; wy behoeven dezelve door onze verbeelding waarlyk niet te vermenigvuldigen. Dan de verhalen, die wy hier aantreffen, zyn (waarom zouden wy den Schryver, die dit ſtellig verzekert, wantrouwen?) niet verſocht, maar grotendeels byeengebracht uit echte criminele aſien. Deze verzekering was evenwel nodig; zo veel noodlottig ongeluk treffen wy hier telkens aan. Des Schryvers oogmerk was, mededogen te verwekken, zelfs jegens den grootſten booswicht, en troost te geven aan elendigen. De ſtyl van dit Werk is ſchoon, en ſpĳgt weer overal den juſten toon te treffen om het hart te roeren. De Vertaling is ook uitnemend wel. Het Werk bevat drie zeer belangryke verhalen, waarvan wy kort enig verſlag willen doen:

KAREL, OF DE GEVOLGEN VAN OPLOPENDHEID. — KAREL is de zoon van een ryk edelman. De woede van zynen vader, die alle verbeelding te boven gaat, zo dra hy oplopend wordt, (en dit wordt hy dikwyls) doet hem het ouderlyk huis ontvluchten. Hy wint by enen boer, eerst als ganzenhoeder, en naderhand als herder op de Alpen, den kost. Juist op dien leeftyd, dat de natuur in dit opzicht wakker wordt, vindt hy daar een meisje; zy is jong, en schoon, en ongelukkig. Hare geit, al de rykdom harer moeder, was van de steilte gestort, en omgekomen. KAREL geeft haar de geit van den boer, die tot zyn onderhoud bestemd was. Dit was zyne eerste misdaad. Het komt uit; en nu ontvluchten de jonge lieden den harden mensch. Hy ontmoet slechte menschen, en, door gebrek gedrongen, lokt hy enig vee van zynen vorigen meester tot zich. Voords wordt hy soldaat, en trouwt het meisje. Zyne vrouw wordt verleid; hy deserteert, — vermoordt zynen eigen vader, — wordt een overspeler, — en moordenaar van zyne eigene vrouw en kind. Als zodanig geeft hy zich eindelyk zelve aan by het Gericht. Wie houdt nu KAREL niet voor een booswicht van den eersten rang? En evenwel, men leze, zo men kan, dit verhaal, zonder het aandoenlykst gevoel van medelyden! De drang der omstandigheden noopte hem nagenoeg tot iedere euveldaad. Het slot dezer geschiedenis bevat ene te nuttige zedenleer, dan dat wy het onzen Lezer zouden onthouden:

„ Eer ik deze schrikbarende, maar zeker leerryke geschiedenis eindige, acht ik het mynen plicht, alle myne Lezers te vragen: of zy KAREL niet een goeden en lieven jongen genoemd, of zy niet zyne daad edel en schoon gevonden zouden hebben, indien ik, zonder van zyne overige daden te spreken, in den vervoerenden, gevoelvollen toon van een roman-schryver verhaald had, hoe hy aan KAAJIE de geit schonk? Ik wedde, dat alle de antwoorden op deze vragen, zo ik in staat ware ze op te zamelen, een volmondig ja behelzen zouden. En toch was deze schone, edel schynende daad de eerste grondslag van KARELS ongeluk, en de ladder, waar langs hy tot die vreeslyke hoogte van euvel daden opklom; zy was de moeder van den roof en moord, dien hy pleegde, en die hem tot ene smartelyke gevangenis veroordeelde. Merk dit op, gevoelvol, maar tevens lichtzinnig jongeling! Het is niet goed, dat men zich door zyn gevoel laat wegslepen, wanneer het niet in onze macht staat, hetzelfde zonder gevaar, zonder onrecht te plegen, te bevredigen, en 'er voldoening aan te geven. Het is schoon, ja het is plicht, de tranen der lydenden op te drogen; maar het is nog meer plicht, niet af te wyken van de paden des rechts, met deszelfs richtsnoer niet te

„spelen, of hetzelfde geheel te willen vernietigen! Men doet
 „dan in ene wildernis om, zoekt vergeefs het enge pad in
 „braven, en stort in den afgrond neer, voor dat men de
 „zelfs diepte vermoedt.”

DE BEKLAGENSWAARDIGE WILHELM werd op het schavot
 onthoofd; en dit was nog genade van den Land-vorst: het
 Gericht had hem, en zulks te recht, tot het rad veroordeeld.
 Hy was een arm, verlaten weeskind; maar door zyn uitmun-
 tend verstand en hart maakt hy zyn fortuin, doet een aan-
 zienlyk huwlyk, en krygt enen zeer goeden post. Zo leeft
 hy braaf en gelukkig. Zyne enige dochter is by zekeren Rit-
 meester zwanger; het huwlyk zal alles vergoeden; dan, vol-
 gens ene wet, is het geen Officier geoorloofd te trouwen, al-
 vorens zekere som, overeenkomstig zynen rang, verzekerd is,
 opdat 's lands kas met gene penioenen voor Weduwen be-
 zwaard worde. De toestemming van des Ritmeesters vader
 komt eindelyk, en daarby een wissel voor de tot dat einde
 benodigde som van zesduizend guldens. Over een maand
 vervalt de wissel. Intusschen wordt de toestand der aanstaan-
 de bruid reeds zichtbaar; en voor de eerstemaal leent WIL-
 HELM nu uit de hem toevertrouwde penningen van het land.
 Ongelukkig loopt de betaling fout: des Ritmeesters vader
 had een bankroet gemaakt. Wat zou WILHELM nu doen? Hy
 wordt nog gelukkig door Joden voor een tyd geholpen. Al-
 les geeft hem ook nog moed. Den Ritmeester komt meer dan
 40,000 guldens uit zyns vaders boel; en deze schuld is prae-
 ferent. WILHELM moet dus maar tyd winnen. Zo groeit in-
 tusschen de schuld al aan. Eindelyk is hy geheel red- en ra-
 deloos; de Ritmeester heeft alles verloren; en nu komt de
 dag, dat WILHELM zyne gelden verandwoorden moet. Hy zal
 zichzelve dan nu ook gevangen geven, en zyn lot afwach-
 ten. Dan ongelukkig hoort hy op reis van struikrovers en
 moordenaars in zeker bosch. Toen hy in dat bosch komt,
 schiet hy zynen voerman overhoop. Het rytuig is nu overrom-
 peld en bestolen. Dan juist, toen hy van dit geval bericht
 doet aan het naastbygelegen Gericht, komen enige boeren met
 den wel dodelyk gewonden, maar toch nog levenden voerman
 aan. WILHELM bekent alles; en de Lezer weet het einde
 reeds. „Ach! het is zo gemaklyk (deze aanmerking nemen
 „wy over) anderen te veroordelen, maar ten uitersten moeil-
 „lyk zich staande te houden, wanneer men eens gestruikeld
 „heeft! Men slaat de hand naar zwakke steunsels in 't rond,
 „grypt elken stroohalm aan, zinkt steeds al lager en lager, en
 „stort eindelyk op den grond, zonder gered te kunnen wor-
 „den. Wacht u voor den eersten misstap, want de volgende
 „staan niet meer in uwen willekeur; vrees, angst en valsche
 „schaamte dwingen u ze te begaan en uw ongeluk te ver-
 „gro-

„groten. — Toetst deze waarheid-volle gedachte aan elk
„voorkomend geval; en indien zy de proef niet kan doorstaan,
„zo noemt my een leugenaar.”

ALLE STRAF GREN BEWYS VAN SCHULD, is het laatste verhaal. Dit is van enen anderen aard. FREDERIK H* wordt niet misdadig, maar geraakt driemaal in handen van het Gericht, en lydt zware straf. Altyd was de schyn tegen hem. Hy eindigde, als een overtuigd moordenaar, zyn leven op het rad; en eerst na zynen dood bleek zyne onschuld. „De wegen der Goddelyke Voorzienigheid zyn „onuitvorschelyk; niemand vermag ze te doorgronden; niemand kan in het verborgen indringen, waar de schynbaar „hoogste ongerechtigheid de grootste billykheid zyn kan „en zyn moet, want God was en blyft eeuwig rechtvaardig.”

In de daad, Lezer! deze verhalen zyn treurig; maar het is toch voor de zo diep vernederde menschheid ene bemoedigende gedachte: de grootste booswichten, de zulken, die wy daarvoor houden, zyn dikwyls zo slecht niet als wy wanen, zyn dikwyls slechts ongelukkigen. Dan, — kan men het ook omkeren? Dit denkbeeld ware zo vererend niet voor de menschheid, maar verdient toch ook de naarsporing van den wysgeer. Zyn de edelste menschen mischien zo goed dan ook niet, als zy ons voorkomen? Is 'er dan waarlyk zo veel, zo wel by menschelyke deugd als by menschelyke boosheid, dat wy *noodlottig* noemen moeten? Al ons gevoel komt toch tegen dat woord *noodlottig* op. Laten wy dan voorzichtig zyn, menschenvrienden! Laten wy het gevoel van medelyden met den waarlyk ongelukkigen misdadiger niet zo ver dryven, dat wy, met het boze in den boosdoener, te gelyk de gehele zedelykheid in den mensch zouden vernietigen.

De Patriotten van zeventien honderd zeven-en-negentig. Tooneelspel in drie Bedryven. Door P. LINTHORST. In den Haag; by J. L. van Laar Mahuët en Comp., 1801. In gr. 8vo. 106 bl.

In waarheid, de Burgertwisten in ons Vaderland hebben zeer veel huislyk geluk vernield, en menig broederhart van het broederhart verwyderd. In dit stukje verzoenen zich broeders; en het, door den burgertwist zo lang opgehouden, huwlyk bunner kinderen is het gevolg van deze verzoening. Gelukkig ware het, zo dergelyke verzoeningen eens algemeen werden in ons Land, en men begreep en beoefende, dat, hoe verschillend men ook denke, men elkanderen toch broederlyk kan liefhebben. Uit dit oogpunt beschouwd, bevalt ons dit stukje; doch de zamenspraken zyn doorgaans wat langwylig, en

en daardoor ontbreekt aan het geheel levendigheid en kracht. De Schryver denkt ook zelve niet zeer hoog van zyn werk: *Of ik den weg naar de harten gevonden heb, (zeg hy) de hartstochten op eene natuurlyke wyze gaande gemaakt, de trappen der gemoedsbewegingen naar behooren betract hebbe, gelove ik niet, enz.* Ene gehele bladzyde met DRUFEILEN vinden wy aan het hoofd van dit werkje; en onder aan dezelve het waarlyk niet onnodig verzoek: *Eenige onverbeterde Letterfouten zal den Lezer gunstig gelieve te verschoonen.*

Myn Heer Elias; of de groote Vraag beantwoord: Waar of teek ons Geld blyft? Leerzaam en vrolyk Bataafsch Blyspel. Alom te bekomen. In 8vo. 64 bl.

Welligt is door dezen tytel menig koper uitgelokt. Men kan altyd toepassingen maken; dan men vindt hier tot dezelve toch gene, althands gene zeer duidelyke wenken. Op zich zelve is het stukje juist niet slecht. *Mynheer ELIAS* kan niet begrypen waar zyn geld blyft; intusschen, *Mevrouw* heeft over alles de directie, en daardoor wordt b. v. haar Paruikmaker Tuinmansknecht. 'Er zyn nieuwe opzichters over alles door haar aangesteld; doch van die allen is de opzichter over de finantien het minst te vreden. De leermeesters van het jonge *ELIASJE* komen ook op het toneel; voords de door *Mevrouw* aangestelde Architecten met hunne plannen voor een luthof in den smaak van een betoverd kasteel, en ene sentimentele wildernis achter het slot, enz. enz. Eindelyk vindt de opziener van de finantien gehoor; *Mynheer* neemt de directie weer op zich, en de nutteloze bedienden worden weggejaagd. Nu krygt *Mynheer ELIAS* nieuw crediet, en 'er is uitzicht dat zich alles nog herstellen zal. Met deze omwending van zaken wenscht nu ieder den Heer *ELIAS* geluk; en volgens het gevoelen van den kundigen Tuinman *JACOB*, verdiende dit Spel, in het klein gespeeld, in het groot nagevolgd te worden.

De Fransche Dorps-club, of de Revolutionaire Jacobynen: Blyeindend-Klugtspel, in drie Bedryven. Ridendo dicere verum quis vetat? Te Amsteldam, by M. Schalekamp, 1801. In 8vo. 144 bl.

In meer dan ene Vaderlandsche Societeit of Club ging het zeker dikwyls dol genoeg, en men kon daar wel stoffe vin-

vinden voor een Kluchtspel; dan in dit stukje is evenwel alles, vertrouwen wy, vry wat overdreven; ook zyn die tyden, en by de Fransche Republiek en by ons, lang voorby. Dit Kluchtspel, intusfchen, dat zeer wel afloopt en ons by wylen recht hartlyk heeft doen lachen, kan wellicht een of anderen heethoofdigen nog van nut zyn. Ziet hier iets ter proeve:

BLAISE. Mag ik, als 't u belieft, Heer President! ook eens zulk een ding doen?

BRODIN. Eene motie meent gy?

BLAISE. Jaa krek gevat, — eene motie.

BRODIN. Gy? — kom gaa uw gang. — Spreek! — Maar Jean schenk intusfchen eens in.

BLAISE. Daar ik meer dan eens van die edelmannen digt en dugtig ben afgeklopt, zoo als ik u eens krek zal verhalen, van hetgeen my van die snaaken al zoo gebeurd is, sinds ik een kleine jongen was....

BRODIN. Lapsalverye, lapsalverye, laat dat verhaal maar agter, zeg maar kort en goed, wat ge meent en begeert.

BLAISE. Al die adelyke afrosfers maar zonder veel omslag den hals te breeken; zie daar dat is kort en goed.

RIVAUT. Me dunkt dat is voor een begin wat grof; — we kosten daar eerst eens over schryven aan de moeder-club te Parys, als we een Secretaris hebben, die wat schryven kan, en vragen haar hoe zy het blifde te hebben. — Maar intusfchen kosten wy alle hunne goederen verbeurd verklaren, en hunne huizen en kasteelen, zoo als flus al gezegd is, afbranden.

BRODIN. Regt zoo, regt zoo, hunne goederen verbeurd verklaren, hunne kasteelen afbranden, en hen aan den dyk jaagen, dat kan 'er door, dat is tot behoud van het vaderland en tot vestiging van onze vryheid; — maar hen allen den hals te breeken, — zie wy zyn alle menschen met malkander, en één en dezelfde lieve Heer heeft ons allen geschapen, waarom zouden wy hen dan mishandelen? — Maar hunne goederen verbeurd verklaren, dat is het waare. — Wat zeggen de broeders? zullen we de goederen der edellieden verbeurd verklaren? — die 'er niets tegen heeft staa op! — niemand niet? — dat is dan weer gedecreteerd. — Zoo, zoo, wy doen in deze zitting nog al wat zaaken van gewigt af. — Daar mogen wy wel weer een schepje op hebben. Jean schenk in, enz.

De Vrede, of het dubbel Huwelyk, door een Nieuwstyding vrolyk Blyspel, door A. LA SCHASZ., 1801. Alom te bekomen In 8vo. 65 bl.

L EONARD heeft zich vast bepaald om zyne Dochter *SOFIA* niet uit te huwlyken vóór de Vrede op het Vaste Land getekend is, en heeft hare hand voor dien van hare minnaar bestemd, die hem het eerst echt bericht daarvan zou brengen. *KAREL* heeft 't eerst die tyding; dan daar *SOFIA FERDINAND* bemint, weet hare Kamenier hem wonder wel op te houden, en kan hy met dit bericht den ouden Heer *mair niet* maken. Eindelyk raakt hy door een vengster binnen; *FERDINAND* komt dus te laat; dan *KAREL*, die alles gemerkt heeft, en het meisje niet tegen haren zin begeert, staat hem *SOFIA* af, en straft hare Kamenier voor de hem gespeelde potsen, door de onkosten voor hare bruiloft te betalen, en haren minnaar een goed bestaan te bezorgen. Dit stukje wordt met zang, dans en pantomime besloten, en zou, vertrouwde wy, vry wel op het Toneel voldoen.

Reize van den jongen Albert en Heer Jan, bygenaamd de Tovenaer. Alom. In gr. 8vo. 166 bl.

V uile Bordeeltaal, mankgaande Leugen, snoode Kwaadspreekenheid, opgeraapte Laster, en ongepaste Spotterny mishagen elken verstandigen en braaven, wanneer de Tong zich aan die schennissen schuldig maakt; dan dubbel mishaglyk zyn deeze gebreken, als iemand, daarmede behebd, zich nederzet, om die uitvloeizels van een bedorven hart op 't papier te brengen, en der drukpersse aan te beveelen. — Verre het meerdertal, ja, om zo te spreken, alle de 166 bladzyden der opgemelde Reize, zyn van deezen verwerpelyken steimpel; en wy haasten ons, zulks bekend te maaken, ten einde voor te komen, dat onze Landgenooten, door den vry onverschilligen Tytel bedroogen, hun geld uitgeeven voor een der verwerpelykste Prulschriften, die ons in langen tyd onder de oogen kwamen. De daadlyke Uitgever heeft nog zo veel schaamte gehad, of liever, is door andere, met zyne slegte zielsgesteltenisse zamenstemmende, drangredenen bewoogen geworden, om zich te verbergen onder een Naamlyst van Boekverkooperen, die, voor 't meerdertal, zo verre wy hun kennen, hun naam op den Tytel van zulk een Schandwerk met wederzin zullen geplaatst zien. Dit Oordeel is niet *allerongenadigst*, maar naar waarheid.

A L G E M E E N E V A D E R L A N D S C H E L E T T E R - O E F E N I N G E N .

Leerredenen over de gewigtigste Gebeurtenissen, uit het Leven van JESUS CHRISTUS, gewoonlyk genoemd Evangelien; door JOHANNES TISSEL, Leeraar der Luthersche Gemeente te Amsterdam. Vde Deel. Te Dordrecht, by A. Blusfè en Zoon, 1800. In gr. 8vo. 307 bl.

't **Z**elfde gunstig oordeel, dat wy, by herhaaling, over de voorgaande Deelen dezer Leerredenen geveld hebben (*), verdient, buiten alle bedenking, ook op dezen bundel toegepast te worden. De Eerw. TISSEL levert altyd weldoordachte opstellen. Zyne keuze valt op eene aangename verscheidenheid van gewigtige onderwerpen, die hy, naar aanleiding der zoogenaamde *Evan- gelien*, met oordeel uitwerkt, en op eenen leerzaamen trant, ter bevordering van werkdadige godvrucht, behandelt.

Dit boekdeel bevat tien Leerredenen, over de volgende onderwerpen. 1. Onze zintuigen spoorflagen tot Gods-verheerlyking, *Marc. VII: 31—37.* 2. De lof der menschenliefde, *Luc. X: 23—37.* 3. De dankbaarheid en 't vertrouwen, als de ziel van den Godsdienst, *Luc. XVII: 11—19.* 4. Daar is eene Voorzienigheid, of God regeert de wereld, *Matth. VI: 24—34.* 5. Over de voornaame gronden van vertroosting, by 't ons toefchy- nend ontydig sterfot van waardige vrienden, *Luc. VII: 11—17.* 6. Over de verschriklyke gevolgen van haat en verbittering, *Luc. XIV: 1—11.* 7. 't Gewigt van het behoorlyk aandenken aan God, *Matth. XXII: 34—46.* 8. Over 't verdienst van den Christelyken Godsdienst, in 't stuk van de heiliging der gedachten, *Matth. IX: 1—8.* 9. De Christelyke Godsdienst, als de weg tot waare grootheid, *Matth. XXII: 1—14.* 10. 't Groot aan-

(*) *N. Alg. Letteroef.* II. 54. III. 282. — *Algem. Lett.* 1795. 145.

aanbelang van eenen welingerichten huislyken Godsdienst, *Joh. IV: 47-54.*

Zie hier, tot eene proeve van de wyze, waarop de Redenaar zyne gekozene stoffen bewerkt; den inhoud der agtste Leerrede, waarin, naar aanleiding van de geschiedenis *Matth. IX: 1-8*, gehandeld wordt over de verdienst van den Christelyken Godsdienst, in 't stuk van de heiliging onzer gedachten. De beschryving, die de Leeraar, in 't eerste gedeelte van deze Leerrede, geeft van dien gewigtigen plicht, *de gedachten te heiligen*, is wel waardig hier ter neder geschreven te worden. „Zyne gedachten te heiligen, of, 't geen hetzelfde is, op eene waardige wyze te bestieren, dit, zegt hy, is aan onzen kant te zorgen, dat onze gedachten nooit, met genoegen, stilstaan, of rondwyën op verboden lusten of handelingen; 't heet, onze gedachten met opzet of met geweld 'er van aftrekken; en dezelve, op eene bedachtzaame wyze, eene zodanige richting geeven, als onze bestemming als redelyke wezens en als christenen van ons afvordert. Dan, veelligt hoor ik u hier vraagen: *wie is daar toe bekwaam?* Wie onzer is zo vermetel, om zig 't volkomen gezag over zyne gedachten aan te maatigen? Ik beken 't, het zou weinig kennis van de menschlyke natuur verraden, zo wy geloofden, dat het van den mensch afhange, geene andere dan waardige invallen of gedachten ontwaar te worden. Voor zinlyke wezens, gelyk wy zyn, is 't onvermydelyk, dat zoms zondige en laage of zondige en misdaadige gedachten ons, zelfs tegen wil en dank, invallen. Aan den Verlosser, in alle opzigten mensch, gelyk wy, overvielen, ten tyde zyner Verzoeking, zodanige verkeerde, offchoon voor Hem geheel onschuldige invallen. Als met de snelheid van 't licht bood zig die gedachte aan zynen geest aan: zou 't niet raadzaam zyn, mynen honger wonderdaadig te stillen, en deze steenen in brooden te veranderen? — Intusschen kan de mensch, door den Godsdienst geholpen, ook hier veel meer doen, dan zig 't zondig en vadzig hart verbeeldt. Of is 't niet mooglyk, om by 't opkoomen van zondige invallen eene of andere ernstige bezigheid te beginnen, onze gedachten dus op eene andere zaak te vestigen, en den gang onzer denkbeelden een goed punt, eenen goeden loopbaan te verschaffen? Is 't niet mooglyk, om, in plaats van met genoegen by strafbaare oogmerken

f gedachten te verwylen, die 'er terftond van af te trekken; aan de werkzaamheid onzer ziel geheel ander voedzel te verfchaffen, en zoo ons denkvermogen in geheel andere velden te leiden? Zo wierd die gedachte van den Verlosfer, om fteenen in brooden te veranderen, aanftonds verdrongen, door het denkbeeld: *de mensch leeft niet alleen van brood, maar ook van elk woord, dat 'er uit den mond Gods gaat!* Eindelyk, is 't niet mooglyk, om de loszinnigheid of de verkeerdheid onzer gedachten, die veelal 't gevolg is van den lediggang, door werkzaamheden van een ernstig zoort te keer te gaan; is 't niet mooglyk, om zo de ryke bron van beuzelagtige en misdaadige gedachten opzettelyk toe te stoppen, en ons hart, voor invallen van die zoort, doorgaans als toe te muuren, en gelukkig te beveiligen? Trouwens, als onze ziel op niets ernstigs ingespannen is, dan ligt zy, als open, en dus gereed, om aanftonds de prooy te worden van den eerften inval tot zonde. 't Duizendvoudig onkruid komt dan aan alle kanten, op dezen nog open en onbewaakten akker, weelig te voorschyn; en allerlei vergiftige voortbrengzels, allerlei planten van kwaade gedachten vertoonen zig alrede op de oppervlakte der menschlyke ziel. 't Is een voortreflyk zeggen van Salomon: *Een man, die zyn hart niet bewaakt, is als eene stad, zonder muur!*"

— Op deze beschryving van de veredeling der gedachten laat hy nog eenige aanmerkingen, over 't groot aanbelang van dit plichtmatig bedryf, volgen. Hy toont aan, dat dit een plicht is van de grootste uitgetrektheid, en van den wydften omvang, een plicht, die ons geheel karakter vormt, en aan onzen heerschen-den denktrant eene zeer gunstige en beflisfende richting geeft, die, gelyk dezelve een byna ondoordringbaar fchild is, tegen allerlei laage en zondige bedryven, zoo ook, aan de tegengestelde zyde, de vruchtbaarste wortel is van allerlei waardige, groote en godvruchtige handelingen, en die een onmiddelyken invloed heeft op de verhooging, zoo wel van onze inwendige waardy, als van ons weezenlyk geluk. De groote verdienste, welke de Christelyke Godsdienst heeft, in de bevordering van dit zoo heilryk en zoo zielveredelend bedryf, toont hy hierin gelegen te zyn: 1. Jesus maakte het uitdrukkelyk tot het oogmerk zyner zending, de menschen tot reiniging van het hart, tot veredeling der gedachten.

ten, op te leiden. 2. De wyze, waarop Hy de deraf aan zyne tydgenooten inscherpte, doet ons duidelyk zien, hoe zeer Hy zich om de heiliging van de gedachten bekommerde. 3. De hulpmiddelen, die Hy, ter bevordering van godvrucht en deugd, voorschreef, bewyzen, dat Hy de heiliging der gedachten hield voor 't meest wezenlyke in den Godsdienst. — Deze beschouwing wordt befloten met eene zeer gepaste aanwyzing, hoe men het hebbe aan te leggen, om de gedachten te heiligen; die hierop nederkomt: „Beginst,” zegt hy, „ten dien einde, in de eerste plaats, met zeer diep in uwen geest te prenten 't uitstekend gewicht, 't geen 'er gelegen is in deze heiliging der gedachten. Zoekt al verder, zo gy waarlyk belang stelt in de heiliging der gedachten, u, zoo veel mooglyk, gemeenzaam te maaken met het eerbiedigst Godsgevoel, of de gestadige gedachte aan God. Legt u vervolgens toe, om 't gezag of 't meesterschap te verkrygen over den loopstreek van uwe gedachten. Eindelyk, maakt menigmaal een opzetlyk en waardig gebruik van die byzondere hulpmiddelen, die de Verlosser, ter heiliging van uwe gedachten, u zoo nadrukkelyk heeft aanbevolen.”

Zegepraal der Waarheid over het Ongeloof, blykbaar in de Bekeering van den Heer JOH. THEOD. VAN DER KEMP, Med. Doct., en in de wyze van zyne Roeping tot den Evangelic-dienst onder de Heidenen. Zynde een Uittrekzel uit zyn eigen Dagregister, in 't licht gegeeven door HERM. JO. KROM, Prof. en Pred. te Middelburg. Te Dordrecht, by A. Blusfé en Zoon, 1801. In gr. 8vo. 68 bl., behalven het Voorwerk van XXXVI bl.

De Profesfor en Predikant KROM geeft, in de Opdracht van dit Werkje aan deszelfs Echtgenoot, reden van de overgroote verkleefdheid, die zy beiden aan Dr. VAN DER KEMP hebben; waaruit wy eenige meerdere opheldering ontvangen van de wyze, waarop zich de Hoogleeraar diens zaak aangetrokken, en de verdediging van deszelfs veel gerucht maakend geschrift op zich genomen heeft. Zyne Huisvrouw heeft aan Dr. VAN DER KEMP de redding van haar leeven uit doodsgevaar, toen niemand daarop langer hoop geeven durf.

durfde , te danken. Zy is sedert , en vooral na zyne bekeering , eene zyner gemeenzaamste Vriendinnen , met welke hy nog steeds , tot op de grenzen der Kaffers , eene stichtelyke briefwisseling onderhoudt , geworden. Beiden zyn , sedert dien tyd , in den geest allernaauwst met hem vereenigd , en vast overtuigd van zyne ongeveinsde bekeering , brandenden yver voor zynen gezegenden Verlosfer , en belangelooze liefde voor het heil zyner medemenschen. De laatste berichten van hem , en ook zyne eigene brieven , getuigen van de sterkte zynes geloofs , en van zyn standvastig aankleeven aan den Heere Jesus , en de belangen van zyn Koningryk , in het midden van de grootste gevaaren. Men heeft evenwel gemeend , in zyn onlangs uitgegeeven Werk , genaamd *de Theodicee van Paulus* (*), merkelyke afwykingen van het leerstelsel der Hervormden , waaronder hy zich rekent , ontdekt te hebben. Prof. KROM is daarentegen met 's Mans godvrucht , en yver voor de zaak des Christendoms , zoo ingenomen , dat hy 'er geene dwaaling in kan ontdekken. Deszelfs oprechtheid van hart en bedoelingen staat althans by hem boven alle bedenking. Daar zulke daadzaaken voothanden zyn , als de levensgeschiedenis van VAN DER KEMP oplevert , daar , duikt hem , zyn geene woorden , tot verder bewys , van nooden.

Nu brengt de Hoogleeraar , op verzoek van veele Godsdienstvrienden , een uittreksel uit het eigen dagregister van VAN DER KEMP , door denzelfden , by zyn vertrek , zonder verbod om het aan anderen mede te deelen , achtergelaaten , in 't licht. Men ziet daaruit , en uit bygevoegde brieven , tuschen hem en de Londensche Zending-Societeit gewisfeld , hoe deze zonderlinge Man tot het besluit gekomen is , om zich als Zending te laten gebruiken , en uit welke beginselen , en op hoe-danige wyze , hy dat op zich heeft genomen. Door het leezen der predicationen , ter inwyding der voornoemde Societeit gehouden , kwam hy in 1797 op 't denkbeeld , of niet welligt de Koning der Kerke , die tot hiertoe zulken byzonderen weg met hem had gehouden , voorhad , hem tot wilde Volken te zenden , om hun genade en zaligheid , in het bloed zynes kruises , aan te bieden.

Hy

(*) Zie onze recensie , *Letteroef.* voor 1800 , bl. 533 en 613.

geest, welke van omtrent 's morgens half-elf duurde tot drie uren na den middag. Eindelyk tot zich zelve gekomen zynde, merkte hy, dat hy in zyn tuin was; en zich erinnerende, dat Jesus hem gezegd had, *onderzoek de leer des Christendoms slechts nog eenmaal, en ik zal u leeren*, en dat hy door hem op de toerekening van Adams misdaad gewezen was, als op eene zekere waarheid, die hy, schoon hy den Christelyken Godsdienst nog voor een warnest van ongerymdheden hield, vastelyk geloofde, begon hy, nu uit dat grondbeginsel uitgaande, het nieuw onderzoek; en nu leerde hy het waare Christelyk leerstelsel, zoo als dat naderhand in zyne *Theodiceë* beschreven is, zonder den Bybel nog in te zien, kennen, en maakte daarvan althonds een opstel. Den volgenden morgen viel zyn oog op een Bybel, en nu besloot hy de godlykheid van dat Boek te toetsen aan de leer, van welker godlykheid en waarheid hy onmiddelyk was overleed geworden, en vond werkelyk daarin, en wel byzonder in den Brief aan de Romeinen, deze zelfde leer, zoo als hy die, daags te voren, door eene godlyke openbaaring geleerd en opgeteekend had. Derhalven was ook de Bybel van godlyken oorsprong, en daarom schreef hy, aan alwat hy 'er verder in las, ook een godlyk gezag toe. Hy laat 'er nog eene opgave van zyne denkbeelden over de wyze, waarop men zalig wordt door Jesus Christus, op volgen; alles overeenkomstig 't geen, in zyne verklaring over den Brief aan de Romeinen, breeder is ontwikkeld; en noemt alle de Gereformeerde Predikanten van Dordrecht, en nog eenige anderen, door welken men meer onderricht omtrent zynen persoon zou kunnen bekomen. Op dezen Brief wierd door de Zendeling-Sociëteit geantwoord, dat 'er wel by haar, aangaande de echtheid van 't werk Gods in 's mans ziel, en de gezondheid en geestelykheid zyner inzichten in de waarheid, geen twyfel overbleef, maar dat zy hem, omtrent de aanneeming van den Zendelingdienst, nog geen beslissenden raad durfde geeven. Hy moest op eene radere, klare en gepaste aanwyzing van den wil zynes Heeren wachten, en die, door aanhoudende gebeden, zoeken te erlangen. Intusschen gaf zy hem eenige opening van de ontwerpen, tot welker uitvoering de Sociëteit onmiddelyk Zendelingen begeerde. Het eene betrof eene afreize naar het Noorden van Indiën; het andere

eene

eene tweede bezending naar de nabuurige landen van Kaap de Goede Hoop. En dit alles gaf zy nu aan zyne eigene overweeging over, met bygevoegde verklaring, dat zy nu verder op dat bestuur en op dien invloed zouden wachten, welken het den God der genade en der wysheid behaagen zou in zyn hart te geeven. Dit antwoord bragt den Man eerst in veel verlegenheid. Hy had gemeend, dat de Societeit, welke hy, op bevel van Jesus, geraadpleegd had, hem beslissend zou antwoorden. Maar deze wees hem tot zich zelve, en tot eigen onderzoek, en om verder op Gods bestuur te wachten. Maar niet lang daarna kwam hy ook dit te boven. Hy werd overtuigd, dat alle ontwerpen, welke wy, *in gevolge en in de kracht des geloofs*, dat is, door de kracht des *H. Geests*, welke door het geloof medegedeeld wordt, kunnen aanvangen, ongetwyfeld door God ingegeven en bevolen zyn. „Ik verlangde nu niet meer,” zegt hy, „naar de tusfchenkomst der Voorzienigheid, of naar eene uitwendige verklaring van Gods wil, maar alleen, dat myn klein geloof mogt versterkt worden.” Deze ontdekking besliste op eenmaal de groote vraag, ten voordeele van het Zendingswerk. Nu is van DER KEMP door Jesus daartoe geroepen, en toont zich, in gevalle zyn besluit niet afgekeurd wordt, genegen, om naar Londen te komen, ten einde met Directeuren nader te overleggen, welk ontwerp men eerst zou by de hand neemen, waaromtrent hy zelf niets wilde bepaalen, hoewel zyne keus, zo 't aan hem stond, tot eene zending naar Africa, over de Kaap de Goede Hoop, meest zou overhellen. Eer dit antwoord by de Societeit werd ontvangen, waren Directeuren der Zending-Societeit, zoo 't schynt, door tusfchenkomst van een brief van CORN. BREM, woonachtig te Rotterdam, reeds bewogen worden, om het gedaane aanbod van van DER KEMP aan te neemen, waarvan zy hem ook, door een brief aan BREM, lieten verwittigen. En het is dan ook geenzins te verwonderen, dat 's Mans besluit, vóór het ontvangen van dezen brief afgevaardigd, met eenpaarige stemmen werd toegejuicht. En nu weten wy van elders, dat hy, in gevolge van verdere onderhandelingen, reeds naar Africa is vertrokken.

Wat nu dit alles afdoe, om de onbetwistbaare afwyking van *Dr. van der Kemp* van het gewoone Gereformeerde leerstelsel goed te maaken, en zulke groote

dingen, als men zich, uit aanmerking van 's Mans bekeeringsgeschiedenis, en voorgegeevene goddelyke roeping tot het Zendelingswerk, van deszelfs stoute onderneeming voorstelt, met grond te verwachten, bekennen wy niet te kunnen doorzien. Prof. KROM heeft wel, in het Voorbericht, op nieuw het een en ander, tot verdediging van des Doctores wyze van denken, te berde gebragt; en dit verstrekt zyn goed hart, in zoo verre, tot eer; maar hy zal het, onzes inziens, ook in dier voege, met de voorstanders van stipte rechtgeloovigheid moeielyk vinden, en nog altoos veel werk hebben, om de wonderlykste mengeling van overdrevene rechtzinnigheid en ontegenzeggelyke dweepzucht, met verscheidene by uitneemendheid vrye, veelyds tastbaar ongerymde, maar ook wel zeer aanneemelyke, somtyds waarlyk schoone gedachten, die wy zoo wel in dit uittreksel uit het dagboek van VAN DER KEMP, als in zyne te voren door ons aangekondigde *Theodicée*, opgemerkt hebben, by bevoegde rechters smaakelyk te maaken.

Dagelyksche Betrachtinge. Te Amsteldam, by J. Wepelman, 1801. In gr. 8vo. 79 bl.

Gedachten by het Kruis van Jesus; God is liefde; Hebben wy Jesus wel lief? Jesus komt weder; Korte overdenking over Marc. III: 35; Zoo wie den wille Gods doet, dezelve is myn Broeder en Zuster en Moeder; Het gebrek aan ootmoed, de bron van dwaaling; Vrolyk uitzicht: deze zyn de onderwerpen van eenzaame overdenkingen, reeds vóór ruim twee jaaren door den Schryver byeengebragt, en nu, met het lofwaardig doel, om, ook in zynen kring, iets aan de uitbreiding van het ryk zynes Heeren toe te brengen, in 't licht gegeeven. „Zy zyn,” zegt hy, in 't Voorbericht, „verre af van al, wat naar eenige geleerdheid zweemt, welke ik belyde niet te bezitten.” En die zou ook hier in 't geheel niet te pas komen. Gezond oordeel en kennis van zaken, waaromtrept men anderen wil voorlichten, en voorts warm Godsdienstgevoel, gepaard met bekwaamheid, om dat leevendig en krachtig, en ook wel geregeld en ongekunsteld uit te drukken; dit zullen wel de voornaamste vereischten zyn in iemand, die, door zoodanig geschryf, aan zyne medechristenen hoopt nuttig te wezen.

zen. Wie zou niet, met den Schryver dezer *dagelyksche Betrachtinge*, wenschen, dat de troost van het Euangelie, die hy zelf, onder de behandeling dezer onderwerpen, zoo overvloedig zegt genoten te hebben, ook in het hart zyner Leezers moge uitgestort worden? Maar dan dient men ook wel eenstemmig over het leerstellige met hem te denken. Die niet zoo wel vertrouwd zyn met alle Theologische kunsttermen, waarmede deze overdenkingen doorzaaid zyn, of die 'er het kenmerk van waare rechtzinnigheid niet zoo zeer in kunnen vinden, zullen deze overdenkingen niet zoo *allereenvouwigst* aanzien als onze Schryver, en 'er ook het meeste nut niet uit trekken.

A. BRINK. *Kort Onderwys in de Bybelsche Geschiedenissen van het Oud Verbond. Te Leeuwarden, by C. van Sligh, 1800. In 8vo. 40 bl.*

De Eerw. BRINK, van wiens werkzaame poogingen, om het godsdienstig onderwijs der Jeugd gemakkelĳk en gemeennuttig te maaken, wy te voren met lof gewag gemaakt hebben, wil dit Vraagboekje geenzins, als alleen voldoende, en meer geschikt, dan alle voorhanden zynde opstellen, tot onderwyzing der Jeugd in de Bybelsche Geschiedenissen van het oude Verbond, doen doorgaan. Hy noemt zelf zyn opstel onvolledig, en erkent, dat men dezelve elders veel naauwkeuriger en meer ontwikkeld kan aantreffen, en dat het onderwijs, door hem gegeven, door dat van anderen moet aangevuld worden. „De eenvoudige rede van dit Opstel,” zegt hy, „is deze. In het onderwijs van Kinderen heb ik dikwerf ene verveling bespeurd, wanneer men in ene juiste orde de Bybelsche Geschiedenissen, zonder iets over te slaan, wilde behandelen, en daarom ben ik dikwyls hier van afgegaan. Wie toch zal zwaarigheid maken, om te erkennen, dat het een veel belangrijker voor het algemeen is, dan het ander; dat zommige voorvallen de aandacht der Kinderen van zelfs naar zich trekken, terwyl zy omtrent andere geheel onverschillig zyn. Hoe moeilyk valt het, om hen van zommige zaken een recht begrip te geven, en voor te komen, dat zy gene verkeerde denkbeelden vormen!

Hoe

Hoe vervelend is het voor den Onderwyzer, om den tyd te moeten doorbrengen met dingen, welke hy voor zyne Leerlingen minder geschikt beschouwt! Is het onderwys te lang uitgerekt, dan hebben de Kinderen te weinig gelegenheid, om het geheel te kunnen overzien, of worden by mindere omftandigheden zo lang opgehouden, dat zy het voorname meer uit het oog verliezen; hebben zy eerst enig bericht van den belangryken inhoud des Bybels, dan kunnen zy naderhand gemaklyk hier op voorigaan, en verder onderricht verkrygen."

Het geheele Werkje, dat maar 37 bladz. bevat, loopt af in 13 Hoofdstukjes, *Over de fchepping der wereld, en den val van Adam en Eva; de gefchiedenis der wereld na den val tot Abraham; Job en Abraham; de gefchiedenis der andere Eerstvaders, inzonderheid van Jozeph; de Ifraëlitén in Egypten, en hunne verlossing uit deze dienstbaarheid; hun verblyf in de woestyn, en aanlanding in Canaän; hunne Richters, Ruth, de twee eerfte Koningen; Salomo — De fcheuring van het Ryk — De Koningen van Ifraël; het Koningryk van Juda; de herftelling der Jooden, en verdere lotgevallen tot de komst van Jezus Christus.* Over elk van deze onderwerpen wordt, hetgeen de Leeraar voor Kinderen meest wettenswaardig oordeelt, zeer beknopt, en over 't geheel ook met ongemeene duidelykheid, gezegd. Om het geheugen niet te veel te bezwaaren, vindt men hier maar weinige vraagen en korte antwoorden. Om evenwel nog wat meer stoffe tot nadenken, en aan den Onderwyzer, die zich van dit Leerboekje mogt willen bedienen, ook eenige wenken, tot uitbreiding en aanvulling van het gezegde, te geeven, volgen op de meeste antwoorden nog eenige, hier en daar nog al uitvoerige, aanmerkingen. De gefchiedenis van Jofef is het meest uitgewerkt, om het belangryke der zaak, en het aangename in het Kinder-onderwys. Wy kunnen aan 's Mans loffelyken arbeid onze goedkeuring niet weigeren. By eene tweede uitgave zou hier en daar nog, met weinig verandering, wel eenige meerdere duidelykheid aan de antwoorden kunnen bygezet worden. Het antwoord op de vyfde vraag van het eerfte Hoofdstuk, *welke zyn de voortreflykste fchepselen hier op aarde, welke God heeft voortgebracht?* zou, onzes erachtens, beter dus gesteld geweest zyn: *Menschen, aan welken God het verftandig gebruik, van al wat op de aar-*

arde is, toegestaan heeft. De bygevoegde aanmerking kon deze zyn: God schiep in 't begin twee menschen. Van dezen (Adam en Eva geheeten) zyn alle andere menschen voortgekomen, die wy als onze broeders en zusters moeten liefhebben.

A. BRINK. *Kort Onderwys in de Bybelsche Geschiedenissen van het Nieuw Verbond. Te Leeuwarden, by C. van Sligh, 1800. In 8vo. 57 bl.*

Dit Vraagboekje, over de Bybelsche Geschiedenissen van het Nieuwe Verbond, is ons niet minder, dan het boven aangekondigde, bevallen. Wy billyken allezins de keuze, om de Geschiedenissen van het O. en N. Verbond afzonderlyk, en de laatste breedvoeriger dan de eerste, te behandelen. Men is dan ook minder genoodzaakt, met de eerste te beginnen, en 'er zoo lang by stil te staan, eer men tot datgene komt, 't geen ons meest aangaat. Het is van het uiterste belang, onze Kinderen, zoo vroeg dit voegelyk kan geschieden, het uitmuntend karakter van den gezegenden Verlosser, en zyne hooge waardigheid, te leeren kennen, en hen van de zuivere bedoeling en het braaf gedrag der Apostelen te overtuigen. Daartoe is dit opstel regt geschikt. Men zal hier ook, behalven vraagen en antwoorden, gepaste aanmerkingen, die het nuttig gebruik van dit Onderwysboekje grootelyks kunnen bevorderen, aantreffen. Zie hier den inhoud der 19 Hoofdstukken. *Jezus tot zyn 30ste jaar — De geschiedenis van Johannes; inhoud van Jezus leer; Jezus voorbeeldig gedrag in zyn verkeer onder anderen; Jezus wonderwerken, en derzelyver uitwerkzelen; brave charakters in den tyd van Jezus verkeer op deze aarde; Jezus lyden en sterven, waarin zyn uitmuntend gedrag zich zichtbaar vertoonde; zyne opstanding, en hemelvaart; de eerste voortplanting van 't Evangelie na Jezus hemelvaart; enige voorname personen van dien tyd; het karakter van Paulus; nog enige voorname mannen van dien tyd; iets over Jacobus, Petrus, Judas, en Johannes — De straf der Joodsche Natie.*

De behandeling derzelve is, op een bevattelyken trant, naar de behoeften van 't Kinderverstand, oordeelkundig ingericht, en onze aanpryzing waardig.

't Ver-

't Verwonderde ons, by de opgave der Leere van Jesus, waarover in drie Hoofdstukken gehandeld wort, *de Leer der byzondere Voorzienigheid*, en van *de vergeevensgezindheid*, maar in 't voorbygaan, Hoofdstuk II, Antw. 6, en die *der Onsterfelykheid* in 't geheel niet, genoemd te vinden. Eene korte aanwyzing van de laatstgenoemde Leer zou in het IVde Hoofdst., Vr. 9, daar van 't geen Jesus van de opstanding der dooden geleerd heeft wordt gesproken, in een volgenden druk gemakkelyk ingevoegd, en 't overige ook, met weinig verandering, duidelyker kunnen gemaakt worden. Ook diende 'er van de instelling van de *plechtigheid des Avondmaals*, en van den Christelyken Waterdoop, wel hier of daar iets gemeld te worden. De Eerw. BRINK houde ons deze aanmerkingen ten gade, die wy, op grond van 's Mans zedige uitnodiging in het Voorbericht, en om het nuttig gebruik van zynen arbeid te helpen bevorderen, hier wel hebben willen ter neder schryven.

Natuurkundig Schoolboek, uitgegeeven door de Maatschappij Tot Nut van 't Algemeen. Te Leyden, Deyenter en Utrecht, by D. du Mortier en Zoon, J. H. de Lange en G. T. van Paddenburg en Zoon, 1800. In 8vo. 316 bl.

De Maatschappij Tot Nut van 't Algemeen, overtuigd zynde, dat veele vooroordeelen en misvattingen vooral hunnen oorsprong hebben, in de gebreklyke kennis, welke men in 't algemeen heeft, van de vastgestelde regelen, welke de Natuur in haaren loop volgt, gaf in den jaare 1796 tot eene prysstofte op, het vervaardigen van een Natuurkundig Schoolboek in vier deeltjes, in 't welk de jeugd op eene alzins bevattelyke wyze, zonder Wiskunstig betoog, de Natuurkunde geleerd wordt, zo wel tot het tegengaan van vooroordeelen, als tot duidelyker kennis van den Schepper, in zyne schepzelen. Deeze Vraag wierd in het volgend jaar niet voldoende beantwoord; doch in 1798 bekwam de Maatschappij verscheidene Antwoorden, uit welke dat van JOHANNES BUYS het beste wierd geoordeeld, en ook daarom met de dubbele Gouden Eerepenning bekroond; terwyl aan een tweede Antwoord,

van

van den Predikant UILKENS, eene enkele Gouden Medaille wierd toegewezen. Schoon nu wel de eerste Verhandeling, in allen opzichte, het best voldeed, kwamen echter in de tweede eenige belangryke zaaken voor, die in de eerste niet genoegzaam waren ontwikkeld; 't geen Directeuren der Maatschappij bewoog, den Heer BUYS voor te stellen, om gezamentlyk met hen de handen aan 't werk te slaan, om het door hem vervaardigd Schoolboek verder te volmaaken. De Heer BUYS liet zich hiertoe gemaklyk vinden, en veranderde zyne bekroonde Verhandeling, onder het opzicht der Commissie, zo veel als dienstig wierd geoordeeld, zo naar aanleiding van eenige in het *Accessit* voorkomende byzonderheden, als anderzins; waaruit het tegenwoordig Natuurkundig Schoolboek zynen oorsprong heeft genomen.

Benevens Directeuren der Maatschappij hoopen wy, dat dit nuttig Stuk, in allen opzichte, aan het oogmerk moge voldoen, en dat door dit middel de jeugd in de Schoolen zal opgeleid worden, om de werkingen der Natuur aan de gemaakte waarneemingen, en de daaruit afgeleide regelen, te toetzen, om daardoor, hoe langs hoe meerder, den Schepper, in zyne schepzelen, te leeren kennen, en dus ontheven te worden van het lastig pak van allerhande natuurkundige vooroordeelen. Ook twyffelen wy niet, of het Werkje zou ten vollen aan dit lofwaardig oogmerk kunnen voldoen, zo men maar een middel kon vinden, om het in een algemeen gebruik te brengen, en by het gros der Schoolleeraaren een genoegzaame trap van verlichting en geschiktheid, om van zodanig een Werkje gebruik te maaken, wierd gevonden; waaraan wy vreezen, dat nog veel zal haperen. De Maatschappij heeft intusschen alles gedaan, wat in haar vermogen was, en het overige moeten wy van den tyd afwagten.

Dit Natuurkundig Schoolboek bestaat uit twee Stukjes, en is voorts begrepen in vier Deelen. Het eerste Deel handelt over de Natuurkunde in het algemeen; de algemeene eigenschappen der lichaamen; de toepassing der Aantrekkingskracht op 't geen men de Zwaartekracht noemt, en eindelyk over de toevallige eigenschappen der lichaamen. Het tweede Deel handelt meer byzonder over de lichaamen, welke onder het bereik onzer zintuigen vallen, en spreekt dus over de li-

lichaamen, die tot het dierlyk, groeiend en delfbaar ryk behooren; voorts over de lichaamen, die zich in onzen Dampkring, en eindelyk over die, welke zich aan den Sterrenhemel bevinden. Het derde Deel omvout de gewigtigste eigenschappen van Tyd en Beveeging, en gaat vandaar over tot de beschouwing der Werktuigkunde. Het vierde Deel, 't geen verreweg het grootste is, handelt over de algemeene eigenschappen der Vloeistoffen, en gaat vandaar over tot de beschouwing der Lucht, der Warmte, der Electriciteit, der Zeilsteenkracht en des Lichts; alles op eene uitvoerige en naauwkeurige wyze, volgens de beginzelen der nieuwe Scheidkunde, waar dezelve te pas komen.

Tot meerder geschiktheid voor de jeugd is het gehele Werkje afgedeeld in Zamen spraaken tusschen een Meester en twee Leerlingen. Tot een staaltje van het geheel zullen wy een gedeelte afschryven van hetgeen bl. 138, enz. voorkomt ten opzichte van het Onweder.

„HEINTJEN. Wel Meester! dat is een schoone uitvinding! [te weten de Afleiders van het Blixemvuur] doch ik zou bang zyn, dat de Blixem, met zulk een ding op myn huis, juist naar my toe getrokken wierd. — En is het ook geen zonde, dat men onze lieven Heers onweer dus bepaalen wil, en met dien leider, als 't ware, den weg wyzen, waar het heen moet?”

„MEESTER. Ik heb tot hier toe reden gehad uwe oplettendheid te pryzen, doch deeze vraag doet my denken, dat gy niets van de Electriciteit begreepen hebt. De Electriciteit, zaagt gy immers, volgt altyd geleiders, en wel de beste geleiders, die staal, yzer of koper zyn. Wel nu! de Blixem, weet gy, treft die plaats, welke het hoogste of naaste by de wolk is; by voorbeeld, in molens heeft men denzelven nimmer in de kap zien slaan, maar altyd in een van de wieken, die boven de kap uitsteeken. Indien men nu een houten staak of mast boven een molen, toren of gebouw uitsteekt, wat moet dan noodwendig het geval zyn? dat de Blixemstraal, welke den molen, toren of het gebouw nadert, zich naar deeze naby zynde punten wendt, en, door dezelve gebrooken, zagt langs de ketting heenen vloeit. — Wat nu aangaat het tweede deel uwer vraag, deeze neem ik u minder kwaalyk,

om dat gy kinderen zyt, en door de ontzachlyke vertooning van donder en blixem, eer gy iets van derzelver aard kende, u daar zeker vreesachtige verbeeldingen van hebt moeten maaken; die niet weinig versterkt worden, door den donder te noemen de gramſchap der Godheid, en dergelyke onteerende sprookjes meer. Doch gy behoorde evenwel nu, uit het geene ik u geleerd heb, reeds te weten, dat dit alles gekheid is, en sprookjes zyn van domheid en bygeloof. — Ik bid u, denkt eens bedaard na, wat gy reeds van de luchtverſchynzelen geleerd hebt. Heb ik u niet duidelyk verklaard, dat het onweder eene natuurlyke zaak is, voortkomende uit de electrieke ſtoffen in de wolken, welker uitbarſting donder en blixem te wege brengt? Wat byzonders is 'er nu meer in het onweder, dan in den regen, de ſneeuw, den wind, enz.? alleen dat de vertooning deszelven, door het vuur der blixems en het geraas des donders, verſchrikkelyker is —”

„JANTJEN. *Meester!* zeg ons nu toch eens, hoe komen de wolken zo geëlectrizeerd? en wat is het geraas van den donder?”

„MEESTER. Wanneer de dampen des zomers door de warmte menigvuldig opryzen, verlaaten zy de aarde en ryzen op, ieder met hunne natuurlyke electrieke ſtoffe, gelyk aan die van de oppervlakte der aarde, waarmede zy, vóór de dampwording, verbonden waren. Hooger in de lucht gekomen zynde, en niet door de wolken opgeloscht, zo dat zy in den ſtaat van wolken omzweeven, ontmoeten zy een veel kouder lucht, dan beneden; welke koude hun meer tot elkanderen naderen doet, dan aan de warme oppervlakte der aarde, en dus het volumen, of de uitgebreidheid, der opgereezen dampen merkelyk vermindert. Nu hebben wy by de Electriciteit gezien, dat, als een lichaam geïzoleerd is, (zo als dat boven in de lucht plaats heeft, dewyl de lucht een electriek en dus geen geleidend lichaam is) en dan van oppervlakte of uitgebreidheid verandert, de Electrieke ſtoffe, die zich naar de uitgebreidheid regelt, haar evenwigt verliest, en het lichaam geëlectrizeerd wordt: zo worden de dampen in de lucht kleiner van uitgebreidheid, en dus geëlectrizeerd. By voorbeeld, wanneer een cubiek voet dampen van de aarde opryst met 1000 deelen Electriciteit, die gelyk ſtaat met de Electriciteit der aarde, en deeze

cubiek voet boven in de lucht door koude zodanig inkrimpt, dat hy een vierde van een cubiek voet uitgebreidheid wordt, of wel oppervlakte, zo blyven insusfchen de 1000 deelen Electriciteit daar by, doch nu maar $\frac{1}{4}$ voet zynde, zo is de betrekking tot de aarde 750 deelen te veel, en dus positief of stellig geëlectrizeerd. Aldus moeten, by zeer warm weder des zomerdags, de wolken bestendig geëlectrizeerd zyn, en wy dikmaals donder hebben. — Wat nu aanbelangt het geraas van den donder, het is niets anders, dan de slag, welken de uitbarsting der Electricke vonk, of des Blixemstraals in de wolken veroorzaakt, even als ook de *Leidsche vles*, by derzelver ontlading, een slag geeft. Deeze slag doet het geluid wederkaatzen tegen de wolken, bergen, enz. en veroorzaakt de rommeling der Donderslagen. Vandaar heeft men in de bergagtige landen de zwaarste Donderslagen.”

Reis van Lord MACARTNEY, naar China. Door GEORGE STAUNTON. Uit het Engelsch. Met Plaat en Kaarten. IVde Deel. Te Amsterdam, by J. Allart. In gr. 8vo. 427 bl.

Veel mede te deelen hebbende uit deeze belangryke Reize, treden wy, zonder iets by of af te doen van onze voorgaande oordeelvellingen (*), zo opzigtyk het Werk als de Vertaaling, terstond ter zaake, om, by het algemeen vermelden des inhouds, een en ander weetenswaardigs en leerzaams aan te bieden.

Het XIV Hoofdst., waarmede dit Deel aanvangt, is in drie Afdeelingen onderscheiden, waarvan de eerste ons het *Britsch* Gezantschap voorstelt, te land reizende van *Tong-choe-foe* na *Peking*, en de byzonderheden vermeldt, in de eerstgemelde Stad en op reis ontmoet. — Schoon de *Chineezen* op de vroegere uitvinding van veele Werktuigen boogen, vinden wy, ten aanzien der Brandspruiten, opgetekend, dat die de Reizigers daar aantreffen „op dezelfde grondbeginzels als die van *Europa* gemaakt waren. Ook zegt men, dat de *Chineezen* de

(*) Zie, wegens het I D., onze *Vaderl. Letteroef.* voor 1799, bl. 629; wegens het II D. die voor 1800, bl. 117; en over het III D. bl. 468.

le uitvinding daarvan aan *Europa* verschuldigd zyn, en ze voor een gedeelte van de bouwstoffen, die hun door de *Europeërs* zyn toegevoerd, vervaardigd hebben. Sedert den zwaaren brand, die te *Kanton*, ten tyde dat de Admiraal ANSON aldaar was, plaats hadt, en alwaar zyn volk, door middel deezer kunstwerktuigen, den voortgang des vuurs zo vaardiglyk en gelukkig stuitte, hebben zy zich in voorkomende gelegenheden daarvan bediend."

Waardig der opmerkinge is hetgeen gezegd wordt van het staatkundig gebruik, 't welk de *Chineesche* Regeering maakt van de Zons- en Maansverduisteringen: terwyl wy aangemerkt vinden, dat, schoon zommige der Mandarynen, die de Reizigers vergezelden, den waaren aart der Zons- en Maansverduisteringen zeer wel kenden, egter *Europische* Wiskunstenaars ten Keizerlyken Hove dezelve berekenden; schoon, naar hun zeggen, zommigen hunner Landgenooten wel in staat waren, om ze met eene tamelyke naauwkeurigheid te voorzeggen.

Tressend is de overeenkomst tusschen de vertooning der Godsdienstige Vereering in de Tempels van Fo en in de Roomsche Kerken: dezelve wordt beschreeven als zo groot, dat, naar de aanmerking van eenen *Jesuit*, wanneer een *Chinees* in eene Kerk der *Roomschgezinden* gebragt werd, hy zich zou kunnen verbeelden, dat de aanbidders, welken hy zag, op dien tyd, de godheden van zyn eigen land vereerden. Zie hier deeze overeenkomst. — „Op het Altaar van eenen *Chineeschen* Tempel ziet men dikwyls, agter een scherm, een Vrouwenbeeld, 't geen aan de Maagd MARIA kan beantwoorden. Men noemt ze SJIN-MOE, dat is te zeggen de *Gewyde Moeder*. Zy wordt in eene alkove zittende, met een Kind in haare armen, verbeeld, en een straalkrans, die een krans van heerlykheid geheeten wordt, omgeeft haar hoofd; terwyl 'er zonder ophouden waschaarsen voor haar branden. — De *ho-chaungs*, of Priesters van Fo, die in den Tempel dienst doen, gelyken, wegens hunne lange groove tabbaarden, en de gordels van koord, welke zy om hunne middel draagen, naar de Monniken van de orde van ST. FRANCISCUS. Zy leeven, gelyk deeze laatstgenoemden, in eenen ongehuwden staat; zy wonen by elkander in kloosters, en leggen zich, somtyds, eigenwillige boete en gestrengheid op." — Het is deeze overeenkomst, welke aanleiding gegeven

ven heeft tot het denkbeeld, dat, langs den weg van *Tartaryen*, de *Chineezen* door de *Nestoriaanen* eenigzins van *Christendom* gekreegen hebben, terwijl anderen de Apostel THOMAS onder hun als Prediker aanmerken. De Zendeling PREMARE kon van deeze overeenkomst geene andere reden geeven, dan dat het een trek der Duivels geweest was, om de Jesuiten te plaagen.

Voorts vinden wy hier opgemerkt, „ dat de Tempels van FO nog meer beelden bevatten, dan, doorgaans, in de meeste *Roomsch-Katholyke* Kerken gevonden worden; en zommigen van die beelden hebben meer overeenkomst met den eerdienst der oude, dan met dien der nieuwe *Romeinen*. Men ziet 'er een Vrouwenbeeld, welk veel gelyknis met de afbeelding van LUCINA heeft. Dit beeld wordt voornaamlyk door jonge Dochters, die gaarn een Man, en door jonge Vrouwen, die gaarn Kinderen willen hebben, vereerd.

„ Dewyl de leer van FO eene ondergeschikte godheid voor iedere soort van wenschen, welke in 's menschen geest kunnen opryzen, erkent, heeft het niet kunnen misfen, of zy moest voornaamlyk onder die klassen des volks, welke met hun lot, als een gevolg der natuurlijke oorzaaken en gebeurenissen, niet te vrede zyn, zeer veele aanhangers vinden. De regeering des lands verzet zich tegen de groote voortgangen deezer gezindheid in geenen deele; ook bemoeit zy zich nooit met byzondere meeningen. Zy verbiedt geenen Godsdienst, van welken zy gelooft te mogen veronderstellen, dat hy de rust en veiligheid der Maatschappye niet stooren zal.

„ In *China* heeft geen heerschende Godsdienst plaats (*). Geene Priesters van eene godsdienstige gezindheid worden door den Staat betaald, boven anderen voorgetrokken, of aangemoedigd. De Keizer belydt eenen Godsdienst;

(*) „ Alle Godsdiensten (opdat wy de Aanmerking van COSIGNY hier plaats geeven) zyn in *China* toegelaaten, uitgenomen de Christlyke. De Godsdienst maakt 'er geen voorwerp, waarmede de regeering zich bemoeit. [Van waar dan, mogen wy vraagen, de weering van den *Christlyken*?] Het *Mohammedaanendom* heeft 'er eenige voortgangen gemaakt. Men wil dat de meesten der Chineeische Letterkundigen Godloचनाars zyn. De aanhangers der Gezindheid van FO of FOE zyn de talryksten van allen. De Schryver geeft 'er voldoende reden van. Die Godsdienst is uit *Indie* oorspronglyk."

ienst; veelen der Mandarynen eenen anderen; de meerderheid des volks omhelst eenen derden, welke is die van Fo." — Geen volk op den aardbodem is bygeloviger dan het gros der *Chineezzen*; dit wordt met voorbeelden opgehelderd, voor onze overneeming te breedspreekig. — Verder levert deeze Afdeeling veel op, om den *Chineesch* Boerenstand te doen kennen, en derzelve werkzaamheden te beschryven. De *Chineesche* Vrouwen krygen hier grooten lof. De opvoeding der Kinderen wordt geprezen; zo ook de hulpvaardige Familie-toeschietsing tot hulp der armen. „In gevolge hiervan ziet men in *China* nooit ongelukkigen, die het medelyden der voorbygangeren zoeken op te wekken, of eene liefdegift voor hun vraagen. — Men moet hier byvoegen, dat dit voordeel geen gevolg is van het aantal openbaare instellingen van liefdaadigheid. — Zodanige instellingen zyn min noodzaaklyk in een Land, alwaar de keten, die de spruiten eener Familie vereenigt, maakt, dat, indien een derzelve nood lydt, alle de andere hem zonder uitstel, en zonder hem de minste vernedering te doen ondergaan, te hulp komen."

Men moet zich verbaazen, als men op het slot deezer Afdeeling leest, dat, om de Geschenken en al de noodige bagaasje te land te vervoeren, de Mandarynen verplicht waren, omtrent negentig kleine wagens of karren, vier-en-veertig kruiwagens, meer dan tweehonderd paarden, en byna drieduizend draagers te leveren.

De tweede Afdeeling voert ten opschrift: *Het Britsch Gezantschap reist van Peking na het Keizerlyk Paleis Tuen-min-yuen. Merkwaaardigheden van de Hoofdstad en het Keizerlyk Paleis.* Wy kunnen met onze overneemingen van het merkwaaardige onze Reizigers niet volgen. Alleen hun oordeel over *Peking* neemen wy over. „Aan het uiterste eind der Voorstad (naa de Stad doorgetoogen te zyn) hieldt het *Britsch* Gezantschap stil, om elkander den indruk mede te deelen, welken de togt door *China's* Hoofdstad in hunnen geest hadt nagelaaten. Zy wisten zeer wel, dat een enkele blik, als met een opslag van het oog, onder het voorttrekken, op die Stad gedaan, hen niet in staat kon stellen, om een juist oordeel over dezelve te vellen: maar al het geen zy gezien hadden, uitgenomen het Keizerlyk Paleis, beantwoordde geenzins aan het denkbeeld, 't welk zy zich aangaande de Hoofdstad van het *Chineesche* Ryk gemaakt hadden.

den. Zy oordeelden, dat een *Chinees*, indien hy maar onzydig genoeg kon weezen, zich over het gezigt der schepen, bruggen, pleinen, openbaare gebouwen, en in 't algemeen over de vertooning van rykdom en pracht in de Hoofdstad van *Groot-Britannie*, veel meer voldaan zou moeten rekenen, dan zy over het gezigt van *Pe-king* geweest waren."

De eerbied der *Chineezen* voor den Keizer grenst aan dien, welke der Godheid wordt beweezen. Men verwagte, dat die hulde, welke de onderdaanen en vasallen des Ryks toebrengen, ook door den *Engelschen* Afgezant zou beweezen worden. Diens hoogmoed hadt zich reeds bedigd gevonden, door het opschrift op de vlaggen der Jachten en Rydtuigen des Gezantschaps, waarop met groote *Chineesche* Caracters te leezen stondt: AMBASADEUR, SCHATTING VAN ENGELAND AANBRENGENDE. Dit vernederend opschrift hadt hem geweldig gestooten; dan, wilde hy zyne reis niet staaken, hy moest het zich getroosten. Hetzelve kon niet bedekt blyven, en stondt overal vermeld te worden. Dan de geworderde pligtpleeging, om, by den Keizer komende, negen buigingen te maaken, en by iedere met het hoofd de aarde aan te raaken, agtte MACARTNEY onvoegelyk voor de eer van den Souverain, welken hy vertegenwoordigde. Dit gaf aanleiding tot het uitdenken van veele red- en hulpmiddelen. Hy stelde niet voor, om van de plegtigheid der nedervalling op den grond geheel verschoond te blyven, maar, dat een Onderdaan des Keizers van *China*, van gelyken rang als zyn eigen, voor de Schildery des Konings van *Engeland*, welke hy by zich hadt, en waarop die Vorst in zyn Staatsegewaad afgebeeld was, dezelfde nederbuigingen, welke men van den Gezant en Vertegenwoordiger van dien Koning voor den Keizerlyken thron eischte, verrigten zou. Veel moeite hadt het in, dit te beduiden. Dan het vervolg wyst uit, dat het gezond verstand des Keizers die wonderlyke vinding noodloos maakte. De Keizer zou zich vergenoegen met die eerbiedige wyze van hulde, welke de *Engelschen* betoonen, wanneer zy in de tegenwoordigheid van hunnen Souverain verschynen. Wat 'er voorviel, eer het zo verre kwam, is zonderling genoeg om in het Werk zelve te leezen.

Belangryk en zeer uitvoerig is de derde Afdeeling, eene beschryving geevende van het terugkeeren des Gezant-

zant.

zantschaps van het Paleis *Tuen-min-yuen* na de Hoofdstad — die hier, met derzelver merkwaardigheden, te veel om zelfs aan te stippen, beschreeven wordt. Ook treft men hier naarigten aan, wegens het Ryksbestuur en het Volkscharakter. De ten toon spreiding der Geschenken levert veele aartige bedenkingen op. Eéne schryven wy af: — „Onder de geschenken was ook een omslag met Portraits van den voornaamsten Adel van *Groot-Britannie*. Opdat de Keizer deeze verzameling met zoo veel te meer genoegen zou beschouwen, nam een der Mandarynen de moeite op zich, om, op de randen, den naam en rang der Persoonen, die daarop afgebeeld waren, in *Chineesche* Karakters te tekenen. Toen de Mandaryn aan het Portrait van eenen *Engelschen* Hertog, naar het schildery van Sir JOSUA REYNOLDS in 't koper gebragt, gekomen was, zeide men hem, dat die Hertog, afgebeeld nog maar een kind zynde, een *ta-zhin*, dat is een groot Man, en zelfs van zeer verheeven rang was. Doch de Mandaryn begreep zoo weinig, hoe een Kind, door Erfregt, een dergelyken rang zou bezitten, dat hy niet kon nalaaten zich ten uitersten verwonderd daarover te toonen; en het penfeel, waarmede men de *Chineesche* Karakters te kent, nederleggende, riep hy uit: dat hy zulk een opschrift by dit Portrait niet kon zetten; dewyl de Keizer zeer wel wist, eenen Man van zeer verheeven Rang van eenen kleinen Jongen te onderscheiden.” — Deeze Afdeeling wordt beslooten met eene lyst der Planten, in de Provincie *Pe-che-li* gevonden; in welke rangschikking en gedeeltlyke vertaaling de Vertolker zich wel geweeten heeft.

Het XV Hoofdst. stelt ons voor oogen de Reis na de Noordlyke Grenzen van het *Chineesche* Ryk; 't gezigt van den grooten Muur van *China*. Te veelvuldig zyn de vreemde voorwerpen, welke hier hun oog trokken, om 'er eene lyst van te geeven, alsmede de gevallen, waarin zy by de *Chineezers* op eene byzondere wyze de aandacht trokken. — De groote Muur, van welken het opschrift gewaagt, maakt een belangryk gedeelte van dit Hoofdstuk uit; hoe veel des geschreeven is, zal men, zo het ons voorkomt, bezwaarlyk iets naauwkeuriger vinden, dan wy hier aantreffen. By andere grensmuuren is deeze niet te vergelyken in sterkte

heid bragt. — De lyn, welke deeze groote Muur beschryft, (ter lengte van vyftienhonderd *Engelfche* Mylen) dient tot heden tot eene grensfcheiding tusfchen de Natien zoo der *Chineezen* als der *Tartaaren*. Hoewel zedert deeze beide Natien onder ééne volftrekte heerschappy vereenigd zyn, het woord, het enkel woord, van den Alleenheerscher genoegzaam is, om zich van alle zyne Onderdaanen, zonder onderscheid, in alles te doen gehoorzaamen, behoudt egter iedere deezer beide Natien nog zekere denkbeelden van plaatslyke regtsvorderingen en voorregten.” — De geringfte *Tartaar*, gelyk wy vervolgens vermeld vinden, neemt eene grootfche houding aan, wanneer hy zich op zynen Geboortegrond bevindt, en beweert, dat geen *Chinees* het regt heeft om eenig gezag over hem te oefenen, als hy aan de *Tartaarfche* zyde van den grooten Muur is.

In drie Afdeelingen is het XVI Hoofdst. onderscheiden. De eerste bevat de Reis des Gezantschaps van den grooten *Chineefchen* Muur na des Keizers Zomerpaleis te *Zhe-hol* in *Tartarye* — doormengd met veele ontmoetingen op den weg, die grootlyks de Gefchiedenis van *China* toelichten. — De tweede Afdeeling beschryft de Onderhandeling tusfchen Lord MACARTNEY en den *Ko-lao*, of eerften Staatsminister, in het Paleis te *Zhe-hol*, en het plechtig Gehoor des *Britfchen* Afgezants by den Keizer van *China*, in eene Tent. Alles zeer naauwkeurig en breedfpraakig. De Vertaaler, alle volkomenheid aan dit Werk willende byzetten, heeft in eene uitvoerige Aantekening plaats gegeven aan het verhaal der ontmoetinge onzes Gezants VAN BRAAM HOUCKGEEST, in Louwmaand des Jaars 1795; zynde dit het laatste *Hollandfche* Gezantschap by den Keizer van *China*. Wy zyn hem daarvoor verplicht; dezelve dient om Mr. STAUNTON's verhaal op te helderen en te bevestigen, en toont dat het Keizerlyk Hof van *China* de ongemeen vreemde gewoonten in het behandelen der buitenlandsche Gezanten nog bestendig onderhoudt. De *Hollandfche* Gezant deedt met de zynen de Eeregroete, buigende tot driemaal toe by herhaaling de hoofden op de aarde neder; eene groete, welker ontwyking MACARTNEY op zo veel moeite te staan kwam, gelyk veele bladzyden deezes Deels uitwyzen.

De Geschiedenis der Jakobynen, verkort. Door den Abt BARRUEL. Uit het Fransch. Te Amsterdam, by J. Allart, 1801. In gr. 8vo. 494 bl.

Met de maand September des verstreeken Jaars ontvingen wy het Eerste Deel eens Werks, getiteld: *Gedenkschriften om te dienen tot de Geschiedenis der Jakobynen, door den Abt BARRUEL; naar het Fransch; te Hamburg by P. FAUCHÉ.* Welhaast werd het gevolgd van andere Deelen; zodat wy het IVde in April deezes Jaars in handen kreegen. Deeze vaardige opvolging eens vertaalden Werks van eene, zo 't schynt, buitenlandsche Drukpersse, deedt ons de voltooiing binnen kort te gemoet, en ons daardoor in staat gesteld zien, om over het geheel te kunnen oordeelen, en deswegen onze Leezers bezig te houden; gelyk wy onze Beoordeeling van een gelyksoortig Werk, *Proeven van Zamenweeringen tegen alle Godsdiensten en Regeeringsvormen in Europa, berokkend in de geheime Vergaderingen der Illuminaaten, Vry-Metzelaars en Leesgezelschappen, door JOHN ROBISON, tot de uitgave der vier Stukken, of de voltooiing des geheelens Werks, lieten verwylen (*)*; dan men schynt den geheelens afdruck der *Nederduitsche* Vertaaling des grooten Werks niet te hebben willen afwagten, maar heeft zich gehaast, om deeze *Geschiedenis der Jakobynen*, zo als BARRUEL dezelve verkort en samengetrokken heeft uitgegeeven, in 't licht te zenden, eer het breedspreekiger Werk, in onze Taal, nog geheel het licht ziet (†).

Wy vinden ons, door deezzen betoonden yver, om den Vaderländeren Boeken van dien stempel te bezorgen, in staat gesteld, om hun van het geheel op ééns te berigten; 't geen wy te liever doen, dewyl ons in het doorlezen des grooten Werks veel voorkwam, waarby wy ons herinnerden aan breedspreekige Beoordeelingen in de *Monthly Review*, die ons geene zeer voordeelige denkbeelden inboezemden van den *Franschen* Schryver. Wel is waar, deeze geeft voor het vertaalde IVde Deel eenige *Aanmerkingen op eenige Artikelen uit het Monthly Review, betreklyk tot de Gedenkschriften over de Jakobynen*, welke men ook voor deeze *Verkorte Geschiedenis* geplaatst heeft; doch het is 'er verre af, dat hy alles aanhaalt, laat staan wederlegt, wat deeze onze *Engelsche* Amptgenooten, ten zynen bezwaare, in 't midden bragten. Wy laten ons tot deezzen twist niet in; dezelve is buiten ons; wy

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroef.* voor 1800, bl. 64, enz.

(†) Wy hebben zedert ook het Vde en laatste Deel des grooten Werks ontvangen.

wy gewaagen 'er slechts van , maar moeten , tot een *la*,
't geen deeze Boekbeoordeelaars , wegens de *Vry-Metzer*,
als Voorstanders der *Ongodistery* door BARRUEL gebrandmerkt
optekenen , hier plaatzen ; wy hadden het , eer wy dit *h*
gelsche Maandwerk uit onze handen gaven , alleen om de
byzonderheids wille , opgetekend.

Zy laten zich dus hooren: „ De Abbé BARRUEL maakt
„ van den Aanhang der *Vrymetzelaaren* , door hem op een
„ millioen Perſoonen begroot , de haatlykſte ſchildery. Alles,
„ wat ten nadeele van dezelve bedagt kan worden , wordt
„ door hem , op de vyandlykſte wyze , byeenverzameld , mis-
„ vorind door ſteekelige welspreckenheid , en verzwaaard door
„ onheufche kanzel-kunſtenaary , om daardoor een *nieuw*
„ alarmwekkend ſpookzel op te roepen. Van dezen *Duit-*
„ *ſchen* Geest maakt hy een' allerverſchriklykſten ballebak ,
„ door denzelven te omhangen met het bloedig kleed uit zyn
„ eigen Land , en in den ſtoet daarvan te doen verſchynen
„ een geheel weinig zamenhangende lyst *Anecdotes van Fran-*
„ *ſche* Snoodheid , *Fransche* Trouwloosheid , *Fransche* Wreed-
„ heid (*).”

BARRUEL's doel laat zich in zyne korte Voorreden leezen.
Wy ſchryven dezelve grootendeels af. „ Ik noem , in deze
„ Gedenkschriften , *Jakobynen* , elk en een ieder , die ingewyd
„ is in de grondbeginzelen van die gelykheid en vryheid , die
„ alles ſloopen , en alle de ſnoodheden en rampen der *Fran-*
„ *ſche* Omwenteling hebben voortgebragt.

„ De geheime geſchiedenis dezer lieden , van hunne hoof-
„ den en diepe aanhangelingen (*adepten*) nagaande , heb ik
„ gezien , dat hunne Sefte min haatlyk is , door de ſlechte
„ daaden , die zy reeds begaan heeft , dan zy gedacht is door
„ de uitgebreidheid en algemeenheid van die , op welke zy
„ nog bedacht is. Uitheemsche Volken hebben geflidderd
„ over het lot van *Frankryk* ; maar zy weten niet genoeg ,
„ wat hun te wachten ſtaat , indien het *Jakobinisme* de
„ overhand houdt. Om hetzelve zo veel mogelyk voor te
„ komen , beſtem ik deze Gedenkschriften , om de driedub-
„ bele ſamenzweering , de driedubbele Sefte , van welke de
„ *Jakobynen* ſlechts het rampzalig uitwerkzel zyn , uit de die-
„ pe duïſterniſſen te voorchyn te halen , waarin de *Jakobynen*
„ dezelve bedolven houden. De orde , welke ik zal volgen ,
„ om deze Sefte en deze Samenzweeringen te ontwikkelen ,
„ zal volſtrekt dezelfde zyn als die , volgens welke zy zigt
„ gevormd hebben.

„ 1) Samenzweering der *Sofiſten van de Ongodsdienſtigheid*
„ tegen den God van het Chriſtendom , tegen allen Chriſt-
„

(*) *Monthly Rev. App. to Vol. XXVII* , p. 508.

„ lyken Godsdienst, zonder uitzondering, zonder onderscheid
 „ van *Protestant* of *Katholyk*, *Engelsch Episcopaal* of *Pres-*
 „ *byteriaan*; tegen alle Altaaren van *Geneve*, *Londen*, *Am-*
 „ *sterdam*, zoo wel als tegen die van *Parys* of *Rome*.

„ 2) Samenzweering der *Sofisten van Ongodsdienstigheid* en
 „ *Wederspannigheid* tegen alle de Koningen.

„ 3) Samenzweering der *Sofisten van Ongodsdienstigheid* en
 „ *Regeeringloosheid*, tegen allen Godsdienst, en tegen alle Re-
 „ geering, zelfs zonder onderscheid, tegen alle Burgerlyke
 „ Maatschappy, en allen Eigendom hoegenaamd.

„ De eerste van deze Samenspanningen was die van die
 „ lieden, die zich *Wysgeeren* noemden. De tweede die van
 „ de *Wysgeeren*, vereenigd met de *Achter-Loges* der *Vry-Met-*
 „ *zelaaren* (*). De derde die der *Wysgeeren* en der *Achter-*
 „ *Metzelaaren*, vereenigd met de *Illuminés*. De samenver-
 „ eeniging der *Wysgeeren*, *Achter-Metzelaaren* en *Illuminés*
 „ vormden de *Jakobyne*.

„ Door aan te toonen, hoe deze vereeniging der driedub-
 „ bele Sècte, onder dezen naam van *Jakobyne*, de driedub-
 „ bele Samenzweering vervolgt, voortplant en vereeuwigt,
 „ zal het slot van onze Gedenkschriften wezen, dat wy tot de
 „ Volken zeggen: Tot welken Godsdienst, tot welke Re-
 „ geering, tot welken Rang in de Burgerlyke Maatschappy
 „ gy behoort, indien het *Jakobinisme* zegepraalt, is het
 „ gedaan met uwen Godsdienst, met uwe Wetten, met
 „ uwe Eigendommen, met de geheele Regeering en met
 „ de geheele Burger-Maatschappy. Uwe rykdommen, uwe
 „ velden, uwe huizen, tot zelfs uwe hutten en kinderen
 „ toe, alles houdt op het uwe te wezen. Gy hebt gedacht,
 „ dat de Omwenteling der *Jakobyne* in *Frankryk* geëindigd
 „ was; en de Omwenteling in *Frankryk* zelve is slechts eene
 „ eerste proeve der *Jakobyne*; de wenschen, eeden, en sa-
 „ menzweeringen van het *Jakobinisme* strekken zich uit over
 „ *Engeland*, *Duitschland*, *Italië*, *Spanje*, en over alle Na-
 „ tien, zoo wel als over *Frankryk*."

In gevolge van dit plan, is des Schryvers eerste Deel geity-
 teld: *Samenzweering tegen het Christendom*. — Het tweede:
Samenzweering der Bataard-Wysgeeren der Munitery tegen de
Koningen. — Het derde: *Vervolg van de Samenzweering der*
Sofisten van Munitery. *Verskillende soorten van Vrymetzela-*
ren;

(*) De Voorredenaar, te wel bewust dat de *Vry-Metzelaars* reden te
 over zouden vinden om hem van Leugen en Laster te beschuldigen, in-
 dien hy van hun allen zonder onderscheiding sprake, maakt deeze
 Aantekening: „ Ik zeg *Achter-Loges*, om dat het ver af is, dat alle
Vry-Metzelaars de Samenzweeringen der *Achter-Loges* kennen, of men-
 schen zouden zyn, in staat om in den geest dezer Samenzweeringen te
 weeden."

ren; geheimen en plannen van hunne *Achter-Loges*. — Het vierde: *Samenzweering der Bastaard-Wysgeeren der Ongodsdienstigheid en Regeeringloosheid. Secte der Illuminés*. — Het vyfde: *Geschiedenis der Illuminés; eerste, tweede en derde Tydperk*. — Het zesde: *Vierde Tydperk. Aankomst der Illuminés in Frankryk. Secte der Jakobynen, gevormd door de vereeniging der Saamgezworenen tegen het Altaar, des Throon, de Maatschappy. Fransche Omwenteling*.

Wy willen den Schryver gaarne gelooven, dat hy, „ om „ in de Lyceen of Schoolen der Sophisten, in de Loges der „ Metzelaaren of Illuminés, en by de Jakobynen, dezelfde be- „ doelingen, beginzelen, samenrottingen, middelen en perfoo- „ nen te ontmoeten, moeite heeft moeten aanwenden om tot „ de bewyzen van deze wangedrochtlyke verbintenis te ge- „ raken; — dat hy, ten einde hunne gangen na te gaan, „ vry wat stelsels heeft moeten bestudeeren, vry wat kunste- „ naaryen ontwikkelen, en in vry wat hollen heeft moeten „ indringen, om eindelyk in het hol te komen, 't welk al „ hunne middelen zoo wel als hunne Secten moest veree- „ nigen.”

Ons plan duldt niet, hem in alle die wendingen te volgen, of met hem tot de tyden der *Tempeliers* op te klimmen, van welken hy alles kwaads gelooft, ondanks de by veelen duchtige tegenbewyzen van de gruwelen, dezen toegeschreeven; of te onderzoeken, met hoe veel regts hy de verschooning, zo niet de verdediging, der *Jesuiten* op zich neemt. Wy hebben ons te meermaalen verwonderd over het *tegenstrydige* en geenzins *opgeklaarde* in de berigten van Aanhangen, van Loges, van Achter-Loges, enz.; over de veelal gedeeltlyke *Ontsluierungen* der Geheimenissen; dit is des Abts geliefde woord, wanneer het op gedaane of gewaande ontdekkingen aankomt.

Tegenspraak der waarheid zou het weezen, ten aanzien van eenige byzondere Persoonen van onderscheiden rang, te ontkennen, dat zy den Godsdienst een kwaad hart toedragen; te ontkennen, dat eenigen van dien stempel zich gezelschaplyk vereenigen, en het beginzellooze trachten voort te planten: maar een zamengesteld Plan, zo als ons hier wordt voorgedraagen, is eene geheel andere zaak, en draagt meer blyks van een toeleg om zamenvoegingen te maaken, dan bewys dat dezelve daadlyk bestaan.

Een berigt en geene wederlegging schryvende, kunnen wy niet nalaaten te vermelden, te deezer dagen aangekondigd gevonden te hebben, als te *Tubingen* by *Cotta* ter persse gebragt, een Werkje, getiteld: *De l'Influence attribué aux Philosophes, aux Franc-Maçons et aux Illuminés sur la Revolution de France*, par J. J. MOUNIER. Volgens de opgave der Schry-
vers

vers van het *Journal General de la Litterature etrangere*, *Prem. Ann.* p. 265, wederlegt de Burger MOUNIER daarin het denkbeeld, beweerd door BARRUEL, ROBISON en andere Uitwykelingen, dat de hedendaagfche Wysbegeerte, byzonder die van VOLTAIRE, ROUSSEAU en RAYNAL, alsmede de *Vrymetzelaary* en het *Illuminatie*, de oorzaaken der *Franfche* Omwenteling geweest zyn. Ten deezen einde zoekt hy aan te toonen, dat de Stelzels der Wysgeeren geene betrekking altoos hebben op de omftandigheden, die de Omwenteling te wege bragten; fchoon zy hebben kunnen medewerken; om de aandagt te bepaalen op de betrekkingen der Burgeren jegens elkander, en ten opzichte van het Gouvernement. — Hy fpreekt de Vrymetzelaars geheel vry van eenigen invloed op die groote Gebeurtenis. — Hy ftemt toe, dat de Werken, die uitgekomen zyn over de *Illuminaten* in *Duitschland*, korten tyd vóór de *Franfche* Omwenteling, gelegenheid kunnen geven hebben tot eene dergelyke befchuldiging; maar, voegt hy 'er nevens, om het gefchil uit te maaken, moest men beginnen met het bewys van de *Egtheid deezer Werken*; 't geen hem in verfcheide opzichten hoogst bezwaarlyk voorkomt. — Wy herinneren ons, te deezer gelegenheid, reeds een geruimen tyd geleden, in ons *Mengelwerk*, een Stukje geplaatst te hebben van den Burger DE LA CROIX, Oud Hoogleeraar in de Regtsgeleerdheid in het *Lyceum*, getyteld: *Bedenkingen over de onregtmaatige befchuldigingen, afgegeeven tegen de waare Wysgeeren, ten aanziene van de Staatsomwentelingen* (*). — Of het opgemelde Werk van den Burger MOUNIER in onze taale het licht zal zien, weten wy niet; dan wy wenfchen zulks, om der gefchiedkundige waarheids wille.

Wy gaven, by het doorleezen van BARRUEL's Werk, bovenal acht, of 'er, en wat 'er van ons Land in gezegd werd; dan wy vonden, noch op de *Aardryks- en Staatkundige Tafel der Duitfche Loges Illuminées* ons Land genoemd, noch op de *Naamlyst der voornaamfte Illuminés*, zedert de Stichting in 1776, tot aan de ontdekking van haare oorspronglyke *Schriften* in 1786, noch op het *Byvoegzel tot die Lyst*, één enkelen naam van een *Nederlander* of *Bataaf*. Hier en daar werd in 't voorbygaan van *Holland* in het Werk gefproken; dan, op bl. 455 gekomen, „de verovering van *Holland*, door PICHEGRU, „uit de voortgangen en famenrottingen der Seffe,” zo als BARRUEL zegt, „verklaard.” De verkorte Gefchiedenis voldeedt ons niet: wy floegen het groote Werk, in het Vde Deel, bl. 215, na, en vonden 'er met meer uitvoerigheids het zelfde, en eenige naamen, in de *Verkorte Gefchiedenis* alleen met *Letters* aangeweezen, geheel uitgedrukt, fchoon een en ander

Verz

(*) Zie onze *Alg. Vaderl. Letteroef.* voor 1798, bl. 357, enz.

verkeerd gespeld. Voor de waarheid van het ten opzichte van ons Land hier aangevoerde, als dat WEISHAUFF zedert 1781 zyne Apostelen in *Holland* hadt, worden bygebragt: *Ecrits orig. rapport de Philon*; en een Stukje, getyteld: *Extrait d'un memoire secret sur l'etat de la Hollande, peu de msis* (zo staat 'er) *avant l'invasion*. Dan men moet de Geschiedenis onzer Omwenteling slechts eenigzins van naby kennen, om het verdraaide, het vergrootte van deeze opgave te ontdekken. Wy schryven 'er alleen dit, uit het groote Werk, van af, en men oordeele.

„*Leyden* heeft deszelfs afgevaardigden in de *Centraale Club*;
 „en de Clubs en de Broeders te *Leyden* zyn naar evenredig-
 „heid talryker, althans nog oproeriger dan die van *Amster-*
 „*dam*. De aanhangers van *Utrecht* overtreffen de een en
 „anderen in revolutionaire geestdrift. De waakzaamheid
 „van het Gouvernement, en de nabyheid der legers ver-
 „jaagen hun uit hunne Clubs; hunne Opperhoofden ver-
 „zamelen zich op de Buitenplaatzen; en hunne beraadslagin-
 „gen zyn behulpzaam aan die van den Areopagus van *Am-*
 „*sterdam*. *Rotterdam* veinst zich onzydig; en deze gansche
 „onzydigheid is niet anders dan een *Jakobinisme*, dat slechts
 „op gelegenheid wagt om zich te vertoonen. De Minister
 „en Aanhanger MAREUX telt in *Vaarden* naauwlyks een vierde
 „gedeelte der Inwoonderen, dat zich nog tegen zyn Apostel-
 „schap verzet. De Commisfaris AIGLAM zou in *Haarlem*
 „geen enkel Burger meer dulden, die niet geheel verkleefd
 „ware aan de Aanhangers van *Amsterdam*. — AIGLAM is te
 „*Amsterdam* en te *Haarlem* de Intendant der geheime tuig-
 „huizen, waar de Broeders op het bestemde oogenblik
 „wapens kunnen bekomen. Zo op dat oogenblik de be-
 „scherming der Magistraat noodig mogt zyn, zy hebben
 „vóór hen DEDEL, Aanhanger en Burgemeester. Om de
 „kosten van den Opstand te gemoet te komen, hebben zy
 „vooral in de huizen van Koophandel de Kantoreen van
 „TEXIER, van COUDERC en van ROTTEREAU. Zy hebben daar-
 „enboven de schatten en den revolutionairen yver van den
 „Jood SAPORTAS. Onder de Clubisten onderscheiden zich de
 „aanhangers GULCHER en LAPEAU, even als onder de Wi-
 „penleverantiers LATOUR en P****.” — Genoech hebben
 wy van zes bladzyden afgeschreeven, om onze Leezers te be-
 duiden, welke berigtgeevingen van ons Land hier voorko-
 men; en zal men daaruit, wegens het overige des Werks,
 wat de egtheid der opgave betreft, oordeelen, dan zeker is
 dezelve meer dan te verdenken.

Te opmerkelyk zyn ons voorgekomen de woorden des Ver-
 taalers van de *Verkorte Geschiedenis* aan den Leezer, om ze
 hier geen plaats te geeven. „Ik heb ze getrouw vertaald,
 „doch my gewacht, 'er eenige aanmerkingen op te maaken,
 „om-

„ omdat ik, na het leezen van de *Geschiedenis van het on-*
 „ *zichtbaar Verbond*, van de Schriften van ROBISON, en dit
 „ Werk van BARRUEL, wel voor myzelven zie, tot welke
 „ uitersten van snoodheden Menschen vervallen zyn, die,
 „ onder den titel van Wysgeeren, alle gronden van Gods-
 „ dienst en Rede omver hebben zoeken te werpen, maar
 „ tevens vreeze, of men niet, gelyk helaas! het zoo ligt-
 „ geloovig Menschdom gewoon is gelsingerd te worden, nu
 „ weder tot een ander uiterste zal over slaan! Menschen!
 „ Volken! wanneer zult gy wys worden! Wanneer zult gy
 „ dat licht, het welk de algoede Vader der Schepping u,
 „ door zynen Zoon, heeft laten ontsteeken, in zyn Euan-
 „ gelie, eenvoudig volgen; uit uwe eigene oogen ziende,
 „ en vermydende de uitersten van *Ongeloof*, maar ook van
 „ *Bygeloof*; van Losbandigheid en Regeeringloosheid, maar
 „ ook van Geweetensdwang en willekeurige Overheersching?
 „ Maar ach! *Dum vitant stulti vitia, in contraria currunt!*”

Nog één woord, en dan stappen wy van dit *Verkor-*
te Werk af, zonder onze Leezers met de Beoordeeling
 der *Vyf Deelen* des grooten Werks lastig te zullen vallen.
 Men speelt met den naam van *Wysbegeerte* en *Wysgeer* in
 deeze dagen zodanig, dat die beide eene haatlyke beteke-
 nis krygen by veelen, die op *klanken* en niet op *zaaken*
 letten; men schreeuwt 'er tegen, op eene onbepaalde wyze;
 elk Mensch, die durft denken, durft spreken, durft schry-
 ven, op eene wyze, van de algemeen omhelsde begrippen
 afwykende, wordt aangezien en aangeduid als een *Wysgeer*,
 in den slegtst mogelyken, thans omhelsden zin van die be-
 naaming. Wy raaden allen, die zich door deezen maalstroom
 van verwarring en haatlykheid niet willen laten wegsleepen,
 te leezen — met toepassing te leezen, de *Verhandelingen* van
 eenen MORGAN, LENTZ, VERSTAP, EN L. MEYER, ten bewyze
 strekkende, *dat de waare Wysgeerte, uit haaren eigen aart,*
op geenerlei wyze geschikt is om het Gezag der Openbaaringe
te ondermynen, en dat een doorgeoefend Wysgeer, in den
sterksten zin, een waar Christen zyn kan; te vinden in de
Verhandelingen van TRYLER'S Godgeleerd Genootschap, Vde
Deel.

De vermetele Geloften, of de Geestdrift; door Mevrouw DE
GENLES. Naar het Fransch. In II Deelen. In den Haage,
by J. C. Leeuwestyn. In gr. 8vo. Te zamen 590 bl.

SAINVILLE, verzadigd door het onmaatig genot van alle
 de vermaaken, die het Hof van Frankryk, in den hoog-
 sten top van deszelfs weelde, kon verschaffen, vervalt in eene
 LETT. 1801. NO. 10. G g doo.

doodelyke onverschilligheid, die hem het leven ondraagelyk maakt. Zyn boezemvriend, de Baron VAN VERCEIL, hoopende hem, door verandering van lucht en van tooneelen, eenige verligting toe te brengen, overreedt hem, om gezamenlyk een reisje te onderneemen naar Languedoc, om aldaar eenige maanden op een Landgoed door te brengen, 't geen aan SAINVILLE toebehoorde.

Naauwelyks hadden deeze twee boezemvrienden, met hunnen Heelmeester RENAUD, de merkwaardigste plaatzen van het Landgoed en van den omliggenden oord bezigtigd, of zy verneemen, dat zich in die streek, op eene kleine Landhoeve, vóór eenige weeken, eene onbekende Dame had nedergezet, die, onder den naam van CONSTANTIA, zeer stil en afgezonderd leefde, veel goeds aan de armen deed, en, volgens eenige berichten, jong en buitengemeen schoon was, doch met niemand eenigen omgang wilde hebben, en haar aanzicht steeds met een digten sluier zodanig bedekte, dat niemand haar te zien kon komen. Na verschillende poozingen, om CONSTANTIA van naby te zien, gelukt zulks onze reizigers by een helderen maanschyne. SAINVILLE wordt geheel van zyne zwartgallige onverschilligheid geneezen, en gevoelt eerlang eene onoverwinnelyke liefde voor de onbekende Schoonheid, met welke hy nader in kennis zoekt te geraaken, doch 't welk niet gelukt. Hetgeen het fynst beleid niet vermag, geeft eindelyk het geval: onze reizigers ontmoeten CONSTANTIA, niet verre van haare wooning, in rovers handen, en ontzetten haar; by welke gelegenheid SAINVILLE, zwaar gekwetst, aan het huis van CONSTANTIA wordt gebragt, en met haar in eene vertrouwelyke vriendschap geraakt. Volgens een aantal zeer waarschyndelyke berichten, is deeze Dame eene allergevaarlykste ligtekooi, die, onder den naam van OPHELIA, Engeland heeft verlaaten; 't geen eene groote verwarring in de pas begonnen verkeerling te wege brengt. Men wordt echter eerlang in 't zekere onderricht, dat, hoe gegrond die verdenkingen ook scheenen, zy echter alle valsch zyn. SAINVILLE geeft van alles kennis aan CONSTANTIA, die hem tot hier toe niets, aangaande haaren naam en staat, had willen openbaaren. Teyfens biedt hy haar zyne hand aan, tot een wettig huwelyk; waarop zy antwoordt, dat, schoon zy volgens de wetten zich in den echt zou kunnen begeeven, haar zulks door Godsdienst en Eer verboden wordt. Zy stelt te gelyk haaren Vriend de geschiedenis van haar leven ter hand, die, in 't kort, van volgenden inhoud is. CONSTANTIA, gebooren te Londen uit een aanzienelyk geslagt, verliest haare ouders, in den ouderdom van zestien jaaren, en trouwt met Lord CLAREN-
don. De jonggetrouwd en genieten in den beginne alle de
ge.

gelukzaligheden des huwelyks ; doch een zamenloop van ongelukkige gebeurtenissen verwydert de vereenigde harten. CLARENDON verlaat zyne Echtgenootte , die zich in de eenzaamheid op het land begeeft. De Graaf D'ELBY , die deeze verwydering , door allerleye konstgreepen , had te wege gebragt , wordt door een zonderling toeval ontmaskerd , en brengt zichzelven door vergif om 't leven. Lord CLARENDON en zyne Vrouw verzoenen zich met elkander , doch geraaken in onmin met de geheele Familie van den Lord ; 't geen hun het besluit doet neemen , naar een Buitengoed te gaan. Lord CLARENDON overlydt aldaar , en laat zyne Vrouw erfgenaame van zyne goederen , die de nalaatenschap van de hand wyst , en zich met het overschot van het haare naar Frankryk begeeft , om aldaar in stilte te leeven.

Na het leezen van dit geschrift bezoekt SAINVILLE op nieuw CONSTANTIA , en vernieuwt zyne liefdesverklaaring , die afgeslaagen wordt , omdat de Dame eene plegtige gelofte had gedaan , van niet te zullen hertrouwen. SAINVILLE , hierdoor byna tot wanhoop gebragt , verlaat de buurt van CONSTANTIA , gaat reizen , en wordt eindelyk Ridder van Maltha , ten welken einde hy de onherroepelyke gelofte van kuischheid doet , die hem voor het toekomende het huwelyk onmogelyk maakt. Na verloop van eenige maanden ontmoet hy CONSTANTIA wederom , die hy thans geheel vertederd vindt , en wel genegen om haare gelofte te verbreeken. Dan daar SAINVILLE zulks , door zyne ongelukkige ridderlyke gelofte , onmogelyk heeft gemaakt , vervalt CONSTANTIA in eene doodelyke neerslagtigheid , die haar eindelyk ten grave sleept.

Zodanig is de korte inhoud van deezen Roman , dien wy met genoegen gelezen hebben. Wy moesten 'er alleen op aanmerken , dat zomnige dar in denzelven voorkomende stukken , in hunne ontwikkeling , wat in het langwylige vallen ; gelyk ook , dat de wederwaardigheden , welke CONSTANTIA , in haar ongelukkig leven , heeft moeten ondervinden , geen zeer waarschynelyk geheel uitleveren. Eindelyk moeten wy 'er nog byvoegen , dat , onzes oordeels , de schildery der hartstochten , die in deeze tooneelen in werking worden vertoond , benevens de gebeurtenissen , die daarvan de gevolgen zyn , meermaalen boven den gewoonen weg der menschelyke daaden , en dus wat in het overdreevene loopen.

Het leezen van dit Boek zal , voor het overige , zeer wel aan het hoofdoogmerk voldoen , om een ieder af te schrikken van het doen van onvoorzichtige Geloften , en kunnen dienen tot bevestiging deezer gewigtige waarheid : „ Dat , „ zonder wysheid , en , by gevolg , zonder gematigdheid , „ de gevoeligheid slechts een rampzalig geschenk is ; en „ dat , zonder de rede , de deugd zelve , haar edel karakter

„ter verliezende, door 't verwerpen der onverantwoordelijke
 „grondbeginzels, welke haar moeten leiden, niet anders
 „werk gaat, dan met de onbehoedzaamheid en onstuimigheid
 „der verblindste driften, waardoor zy, op buitengewone
 „gevaarlijke wegen gerakende, vroeg of laat het slagtoffer
 „wordt harer vermetelheid, en verdoold loopt door eene
 „nigende vrees, of zich aan de wanhoop opoffert.”

*De Kleine LA BRUYERE, of Karakters en Zeden der Kinderen
 onzes tyds. Dit Werk is opgesteld, om in de opvoeding van
 kinderen van twaalf of dertien jaaren gebruikt te worden,
 uitgenomen de tien laatste Hoofddeelen, die geschikt zijn voor
 lieden van de groote waereld. Door MEVROUW DE GENLIS.
 Uit het Fransch vertaald door ELISABETH BEKKER, Wed.
 A. WOLFF. In den Haage, by J. C. Leeuwestyn, 1800.
 In gr. 8vo. 206 bl., behalven het Voorwerk van XVIII bl.*

Hetgeen de beroemde *Caractères de LA BRUYERE* zijn voor
 Volwassenen, moet dit Boekje zijn voor Kinderen; ziet
 daar reden gegeven van den Tytel. LA BRUYERE is een groot
 Schilder, zegt Mevr. DE GENLIS, dien men onmogelyk in mi-
 niature kopiëren kan; zy belydt dus zeer gaarne, dat zy voor
 dezen haren meest geliefden Schryver moet onderdoen. Wy
 willen de Opschriften afschryven der drieëntwintig onderschei-
 dene Hoofddeelen, die den inhoud uitmaken van dit kleine
 Werkje: *Plan van het Werk en bedoeling der Schryfster. —*
Over het Lezen, het Overdenken, en de Leerzaamheid. —
De persoonelyke Verdiensten. — De kleine Meisjes. —
Het Hart. — De kleine Jongens. — De Bepotting. —
Het besteden van den Tyd. — De samenleving en de intrede
in de Waereld. — De Lafheid. — Het verkeerd Oordeel-
len, de Laster, en de Letterkundige Loopbaan. — De Bre-
derlyke Vriendschap. — De hooge Rang en de Vorsten. —
De sterke Geesten. — Over verscheidene Onderwerpen en
Gebruiken. — De liefde tot Roem en voor het Vaderland.
— De Welvoegzaamheden en de Eerbied. — De Voor-
oordeelen. — De Dood. — De Zelfmoord. — De ver-
schaffen eener goede Opvoeding. — De Listigen. — Het
Reizen. Het laatste zo wel als de dertien eerste Hoofddeelen
 zijn voor het onderwys der Jeugd geschikt. Wy kiezen het
 zevende, hetwelk verreweg het kortste is, tot ene proeve.
 DE BEPOTTING is het Opschrift.

„De gewoonte van te bespotten is altyd haatlyk, maar
 „is dom in een kind. ORTHON is in zyn veertiende jaar reeds
 „overal gehaat om zyne aanhoudende spotternyen. Als
 „wat voor hem nieuw is, schynt hem belachlyk. Om, vaig

te zyn voor zyne berisping, moet men in alles volkomen gelyken naar die personen, die hy dagelyks ziet. Is eene vrouw niet gekleed als zyne moeder, zyne zusters, of zyne nichten, hy lacht haar uit. Heeft een kleine jongen andere manieren dan de zynen, hy lacht hem uit. Ziet hy in een huis andere gebruiken dan in zyne familie, hy spot 'er mede. Eet men een *ragout* die hy nooit zag opdischen, al weer rede tot spotterny. Maar, als hy een vreemdeling ontmoet, dan komt 'er aan zyn gespot geen einde. Hy vindt niets vreemder noch grappiger dan een Engelschman die Fransch spreekt met een Engelsch *accent*; zo oordeelt hy ook over de Duitschers, de Italiaanen, enz. Maar dewyl een kind nog maar een armoedig voorraadje van bespottingen hebben kan, bestaat die van OTHON in een veelbeduidenden oogwenk aan zyne makkers te geven; een oogwenk, vergezeld door een stil lachje, altyd meer onbescheiden dan fyn; of in zyn neus op te trekken, of ook dikwyls in te schaateren van lagchen, en zich driftig om te keeren. Deze onbeschofte gekheid ontstaat meestal uit kwaadaartigheid, en ongemeene groote domheid.

ONESIME, verre van een spotter te zyn, lydt waarlyk als hy ziet dat iemand iet verkeerd doet. Hy houdt zich altyd als of hy het niet zag; en wenscht dat niemand 'er aandacht op sloeg. De verlegenheid van anderen valt hem lastig; hy kan niet begrypen hoe men toch zo gek kan zyn, om te kunnen spotten met een kleed, een woord, eene houding, enz. OTHON zal eens veel vyanden hebben; men zal hem houden voor een *Fat*, en een kwaadaartig schepzel. ONESIME zal overal bemind blyven, gezogt worden, vrienden hebben, en die waardig zyn.

De geestigste spotterny, en die de snedigste gezegden voortbrengt, belet de waereld niet om den spotter te verachten. Wat hebbe men te denken over de spotterny der kinderen, die slechts over kleinigheden loopen, of over dingen die in het geheel niet bespottelyk zyn? die ontbloomt zyn van het minste vernuft, en die zich bepaalen by het trekken van scheeve monden, en het opschorten van neuzen?"

In denzelfden trant zyn de genoemde Hoofddelen nu alle, doch grotendeels veel uitvoeriger; en wat de overige betreft, deze zyn (de Tytel bericht het reeds) van een ander soort; het zyn *aanmerkingen*, by voorkomende gelegenheid in een zakboekje opgeteekend; zy zyn niet doordacht, of met oogmerk opgesteld; doch de waarheid, die 'er in is, moet in staat zyn, om het gebrek der uitvoering te vergoeden: zo beoordeelt de Schryfter dit haar eigen werk. Ziet hier ook uit dit gedeelte ene proeve, welker mededeling en toespasing

zing ook hier te Lande, heldas! geenzins nutteloos kan geacht worden. Het XVII Hoofdd. verschaft ons die, onder het Opschrift: *De Welvoegzaamheden en de Eerbied.*

„ Eerbied voor de menschen, is de dryfveer, die ons aanzet om de betaamlykheid te volgen. Deze aandrift is zeer pryzenswaardig, en zeer nodig; zo men haar maar niet verwart met eene kinderachtige anyst, (die zeer gevaarlyk zyn kan) die van belachlyk te schynen. — Kwalyk geplaatste eerbied voor anderen, heeft meer spotters met den Godsdienst, en meer ligtmissen gemaakt, dan de driften zelf. By voorbeeld: indien de mode de vrouwen gebodt zich erlyk te kleden, dan zyn de vrouwen verpligt, zonder zich daar over te bedenken, dat gebod te versmaaden. Indien het gebruik een zo schandelyken dans invoerde, dat de mannen zelf dien verfoeilen, dan moeten jonge meisjes dien nimmer dansen, al zoude men ze ook voor *kwesels* houden, (*prudens*) en dat wel te meer, om dat *fymelary* (pruderie) in den mond van zommige lieden waarlyk eene lofspraak is; en om dat de beschuldiging van onbeschaamdheid, voor eene vrouw, de ysfelykste en beledigendste is, die men haar kan aandoen.

„ Ik ben een vreemdeling (in *Duitschland*), ik zal des niet onderstaan *LES WALSSES* te berispen, maar ik mag echter zeggen, dat Duitsehe Schryvers, die beroemd en niet verdacht zyn van te groote lirengheid, onder anderen de Auteur van WERTHER, en JACOBI, dezen dans met afkeuring beschouwen.

„ Zie hier wat JACOBI 'er over zegt:

„ Het past ons weinig zo veel ophefs te maken van onze betaamlykheid, zo lang wy dulden, dat, in eene snelle om-draaijing, zachtens gedrukt in de armen der mannen, met de borst tegen de hinnen, onze vrouwen en dochters dus naar den toon eener zotte onregelmatige muziek worden medegesleept.

„ In d'zen woesten draaikolk schynt men de rede en het betaamlyke te vergeeten: en gesteld dan, dat een jong, on'chuldig meisje, op deze wys behandeld en ten toon gesteld, zuiver en rein bleef; kan zy dan nog zonder afgryzen denken, dat zy ten speeltuig der verbeelding van jonge knaapen strekt, aan wien zy zich overgeeft?

„ Het zoude te wenschen zyn, dat onze dochters, die nog schaamte hebben, zich zomtyds eens plaatsten in een hoekje, daar zy niet konden gezien worden, om eens te hooren, hoe die zelfde jongens, met wien zy dansen, over haar spreken.....

„ WERTHER, de minnaar van SOPHIA, had ook gezworen, dat, al moest het zyn leven kosten, een meisje, 't welk by

„ be-

„ beminde , en naar 't welk hy stond , nooit met iemand dan
 „ met hem *walsen* zoude.”

„ Men zal zeker deze berisping zeer streng vinden. Maar
 „ ik heb die niet gemaakt; ik heb zelfs de uitdrukkingen ver-
 „ zacht. *Ik* zal 'er maar ééne aanmerking byvoegen. 't Is , dat
 „ deze berisping reeds gemaakt werd voor twaalf of vyftien
 „ jaaren , en dat , zederd , het afleggen der rokken en de dunne
 „ Grieksche kleding niets hebben toegebracht , om de schande-
 „ lykheid dezer en soortgelyke dansen te verminderen.”

Deze éne periode uit Hoofdd. XV schryven wy nog af:
 „ De Godsdienst is vooral bewonderenswaardig in alles wat
 „ ons het onbegrypelykst voorkomt ; en waarover de vry-
 „ geesten spotten. By voorbeeld : waren 'er geene *eeuwige*
 „ *straffen* , dan zoude het lot der vroomen en der schelmen
 „ gelyk zyn , allen zouden dan een eeuwig geluk genieten.
 „ Want wat beduidt eene eeuw van rampzaligheid , gevolgd
 „ door een eeuwig geluk ? Wat invloed had dan op onze
 „ daaden de vrees voor eene bepaalde straf , indien zy wierd
 „ vervangen door eene eindelooze zaligheid ? Kan men zich
 „ verbeelden , dat de hoogste Rechtvaardigheid zondaaren en
 „ vroomen hetzelfde lot zal toedeelen ? De leer der eifzonde
 „ is ook even onbegrypelyk , en echter deze leer kan alleen
 „ de menschlyke natuur voor ons ontraadselen , dat is alle de
 „ grillige strydigheden van 't menschlyk hart ontdekken ; gelyk
 „ PASCAL zo klaar als verheven geleerd heeft.”

Indien wy nu nog ons oordeel zeggen moeten over dit
 Geschrift , doen wy dit liefst met de eigene woorden der Ver-
 taalster ; haar oordeel is hier , naar ons inzien , volkomen
 juist ; de opgegevene stalen mogen ten bewyze dienen : *Ik*
weet niet of zy (Mevr. DE GENLIS) wel veele mededingsfers heb-
ben kan , als zy ons die waereld , waarin zy leefde , afschil-
dert , en of haare kennis van het menschelyk hart wel veel kan
overtroffen worden. — Maar ! zo dra zy wil redeneren over
dingen die niet binnen HAAREN KRING VAN KUNDIGHEDEN val-
len , stopt zy ons systemas en geene waarheden , — ten min-
ste , hoogstbaarblykelykheden — in de hand. Zy toont dan meer
GEHOORD , dan zelf GEDACHT te hebben. 't Is haare zaak
in 't geheel niet , tot op de eerste beginzels der waarheden
door te dringen ; zy beslist , en zy moest bewyzen : ja meer-
maal haalt men , werktuigelyk , de schouders op , als zy be-
wyst. Kort : Madame DE GENLIS is eene vrouw , die in de
groote waereld geleefd , en te veel uiteen lopende verrukke-
lyke talenten beëfend heeft , om veel tyd TOT DENKEN gehad
te hebben , over onderwerpen , die een geëfenden geest (verei-
fchen) , gewoon met mathematische striktheid , over alles wat de
aandacht gewigzig toeschynt , te denken.

Voor dit Werkje hebben wy een *Opdracht , Voorrede , Be-*
richt der Vertaalster , en Toetigeningsbrief ; in de daad Voor-
 werks

werks genoeg; terwijl dan het eerste Hoofddeel nog den tytel draagt: *Plan van het Werk en bedoeling der Schryffter*. Dan, het moge wat uit de mode zyn, het is toch gene grote misdaad, en loopt ook in weinige bladzyden af. En deze gelegenheid nemen dan nu onze geëerde Landgenoten, E. BEKKER, *Wed. WOLFF*, (de Vertaalster van dit Boek) en hare Vriendin A. DEKEN, waar, om nogmaals aan het publiek op het sterkst te betuigen, dat zeker schandelyk prulschrift, (het zyn hare eigene woorden) AANHANGZEL OP WILLEM LEEVEND, door haar niet geschreven is. Wy hielden ons verplicht om ook dit met een enkel woord onze Lezers te berichten.

Don Karlos, Kroonprins van Spanje; Treurspel in vyf Bedryven; door M. WESTERMAN. In den Haag, by J. C. Leewestyn, 1800. In 8vo. 150 bl.

Ieder, die eenigzins met de Hoogduitsche Letterkunde bekend is, kent het beroemde Stuk van SCHILLER, onder den naam van *Don Karlos, Prins van Spanjen*: ook kent men hetzelfde in ons Vaderland, door eene vertaaling van Meijuff. POST, van welke wy by de uitgave reeds gewag gemaakt hebben. De Autheur WESTERMAN, welke thans bezig is om eenige Stukken voor het Tooneel te vervaardigen, schoon niet altyd met een gelukkig gevolg, las mede de *Don Karlos* van SCHILLER, en kreeg daardoor lust, om naar denzelfven een meer voor de uitvoering geschikt Stuk samen te stellen. Hy heeft aan zynen lust, door dit voortbrengzel, voldaan; de ondervinding zal nu moeten leeren, of hy ook, by het vertoonen van dat Stuk, aan de Aanschouwers voldaan heeft.

Daar het Tooneelspel van SCHILLER geheel onregelmatig in schikking, en tevens zeer omslagtig is, heeft WESTERMAN's Stuk daarin veel vooruit; doch het laatste mist ook een aantal schoonheden, die zo luisterryk in dat ongeregeld Stuk doorblinken. Mogelyk had hy hier en daar wel eenigen van dezelve kunnen behouden; doch het valt altyd moeilijck, zodanige meesterstukken om te werken; en wel zo, dat zy op het Tooneel, en aan Leezers voldoen, die de oorspronglyke kennen.

Gedenkwaardige Gesprekken van SOCRATES, door XENOPHON. Tweede en laatste Afdeeling. Te Haarlem, by A. Loosjes, Pz., 1800. In gr. 8vo. 69 bl.

Dit kleine Stukje bevat het vierde Boek van XENOPHON; en met hetzelfde is nu dit schone Werk, waaraan wy onlangs den verdienden lof gaven, compleet. Wy willen het nogmaals op het ernstigst onze Lezers aanpryzen.

A L G E M E E N E

V A D E R L A N D S C H E

LETTER-OEFENINGEN.

Bydragen ter opfcherping van het zedelyk gevoel en van de oplettendheid op den toestand van het hart; in enige Leerredenen van D. FRANZ VOLKMAR REINHARD, Eerfte Leeraar aan het Hof enz. te Dresden. Uit het Hoogduitsch vertaald. Te Groningen, by W. Zuidema, 1801. In gr. 8vo. 428 bl., behalven het Voorbericht, enz.

Is, naar wy vertrouwen, het oordeel gebillykt, gestreken in onze *Letteroeffeningen* voor den Jaare 1799, No. 13, over het boek, ten tytel voerende, *over de Waarde der Kleinigheden in de Zedekunde*, van den zelfden Schryver, wiens werk wy thans aankondigen, en die ook wegens andere fchriften met lof bekend is; — mogt dat stuk genoemd worden: „Eene uitmuntende Bydrage tot de rechte behandeling der Christelyke Zedeleere; eene allergefchiktste handleiding voor nadenkenden, die 'er zich op toeleggen om een rein hart te bewaaren en altyd naar het voorschrift van „pligt te handelen;” — niet dan gunstig kan ook onze beoordeeling zyn van *deezze* Bydragen ter opfcherping van het zedelyk gevoel en van de oplettendheid op den toestand van het hart.

Gunstig verdienen dezelve ontvangen te worden, zo wel om het gewigtig oogmerk, waartoe zy verfchynen, en 't welk van zelfs in het oog valt, als om de wyze, waarop de Schryver hetzelve heeft pogen te bereiken.

Gewigtig mogen wy noemen het oogmerk deezer Bydragen, daar elk verftandig waarnemer der menfchelyke natuure zich overtuigd moet houden, van hoe veel belang het zy, by de aanfporingen ter zedelyke verbetering, den geenen, die men daarin wil onderwyzen en daartoe wil opwekken, opmerkzaam te maaken op 't geen in hun binnenfte omgaat; welke de gewoone gang of de afwifelende loop zy hunner gedachten; welke

invloed hunne neigingen, driften en hartstogten oefnen; welke de voornaamste dryfveders zyn hunner handeling.

De Zedeleeraar, en Prediker des Euangeliums, zonder vrucht arbeiden aan de verbetering zyner Leelingen en Toehoorderen, indien hy hun niet tevens de weg baane, om overtuigd te worden, welke de gang hunner gedachten, de kracht hunner gewaarwordingen, de roerzels hunner daaden behoorden te weezen. Door hen also op te wekken tot opmerkzaamheid en ter bewaaring van het harte, zal hy voorkomen de schadelijke gevolgen van zelfbedrog en valsche schaamte. Door hen aan te spooren om bekend te worden met hunne zwakke zyde en gebreken, zal hy een dwaas zelfvertrouwen ondermynen, den hoogmoed flechten, en 't beste middel tegen onbedachte loszinnigheid aan de hand geeven. Door hen duidelyk te doen gevoelen den aart en 't vermogen van eenen goeden wil, van mannelyke besluiten, en welberaden voorneemens, zal hy alle averechtische overleggingen, op een ingebeeld zedelyk onvermogen gebouwd, den bodem inslaan. En door hen, eindelyk, te overreden van het verhevene hunner verordening als redelyke schepzelen en Christenen, zal hy het best in staat zyn, die edele geestdrift te verwekken, zonder welke de zinnelyke mensch, aan het stof gebonden, niet in staat is zich daarboven te verheffen, en den waaren adel zyner natuure te doen uitschitteren, door de volkomenheid meer en meer te naderen.

De volvoering deezer taake, de bereiking van dit gewigtig doel, is vast moeilyk, vordert eene beoefende menschenkennis, en eenen meer dan gewoonen geest van onderscheiding. Voor den Leeraar van den Godsdienst, die voor gemengde vergaderingen moet spreken, wordt dit moeilyke verzwaard door het noodzakelyke om twee klippen te vermyden; en deeze zyn: dat hy niet door eene te groote afgetrokkenheid duister, noch door dorheid verveelend worde.

Voor de volvoering deezer taake zyn de krachten van den verdienstelyken REINHARD berekend; en hy bezit te veel oordeel en te kieschen sijnak, dan dat hy, door het duistere of drooge, het doel zyner onderneming zoude misfen. „Hy erkent gaarne (blykens het „Voorbericht) dat een zo gewigtig onderwerp, dat
„de-

„deezē overdenkingen, welke op zeer verschillende
 „tyden en geheel niet naar een vooraf ontworpen plan
 „zyn gemaakt geworden, noch uitgeput, noch in eene
 „juiste orde bearbeid en voorgesteld is. Hy noemt daarom
 „deze kleine verzameling slechts eene *Bydrage* ter be-
 „vordering van deeze grōte aangelegenheid, en is te vre-
 „de, als zy voor jonge Leeraaren van den Godsdienst
 „tot eenige handleiding om van deeze zaak te spree-
 „ken, den Leezeren over 't algemeen tot wasdom in
 „de waare Christelyke verbetering dienen kan.”

Met welk oog de Schryver zyn werk beschouwe,
 zeer zeker kan aan zynen wensch voldaan worden by
 zulke Leeraaren en Leezers, die, het beoeffenende bo-
 ven het beschouwlyke den voorrang geevende, zich op
 eene gepaste wyze van deeze Bydragen tot het bedoel-
 de einde willen bedienen. De Stelling, welke in elke
 Leerreden het onderwerp der Verhandeling is, wordt
 duidelyk ontvouwd en met klaarheid uiteengezet. De
 Misvattingen en Vooroordeelen, welke de zelfkennis en
 verbetering belemmeren, vindt men behoorlyk aange-
 wezen. De Middelen ter beoeffening en ter vordering
 zyn algemeen bevatlyk voorgedraagen. De Beweegre-
 denen, zo uit het pligtbezef, als uit het Godsdienstige
 en 't belangryke ontleend, zyn met ernst aangedron-
 gen. De styl is vloeiende. De voordragt deezer Leer-
 redenen van den Kanzel, indien dezelve geschied zy
 met levendigheid en vuur, met klem en nadruk, door
 den Prediker, (wiens talenten wy van dien kant niet
 kennen) zal voorzeker algemeen genoeg hebben ge-
 geven. De trant, waarin zy gesteld zyn, doet ons dit
 wel vermoeden, en kenmerkt den Leeraar des Euange-
 liums, die een helder oordeel met eene hārtelyke zucht
 voor het waar geluk der geenē, voor welken hy pre-
 dikt, vereenigt.

Over 't geheel zou, echter, naar ons inzien, de Eerw.
 REINHARD niet minder geslaagd zyn in de bereiking
 van zyn doel, als Prediker, waren zyne Leerredenen
 niet in zo veele onderdeelen gesnipperd. Duidlykheid
 wordt zekerlyk door goede onderscheidingen bevorderd,
 maar te veele onderscheidingen vermoeien het geheugen
 en verbysteren de Toehoorders. Van elke afdeeling
 kan te weinig gezegd worden, waardoor de aandacht
 niet lang genoeg daarby bepaald wordt. Beter is het,
 minder stoffe in éēne Leerreden te verwerken, en dezer-

ve, onder weiniger hoofddeelen gebragt, met vermyding echter van langwyligheid; ruimer te verhandelen. Zo wel de aanvoering van voorbeelden uit het gemeene leeven, als de ontwikkeling van verschillende Charakters, kan dan beter plaatze vinden, en ongemeen belangryk gemaakt worden voor het nut van soortgelyke practicaale Leerredenen.

Wy vinden de onderscheiden onderwerpen hier verhandeld naar aanleiding van voornaame Gebeurtenissen uit het leeven des Heilands. De reden hiervan is te zoeken in de gewoonte der jaarlyksche verhandeling van de Euangelien. Hieraan gebonden, heeft de Eerw. REINHARD met vernuft en oordeel het doorgaands zo weeten te schikken, dat men verband vindt tuschen de Textwoorden en het onderwerp; offchoon het overal niet even helder doorschyne. Men verwachtte geenzins uitlegkundige aanmerkingen over de Gebeurtenissen of Gesprekken, die 'er als Texten voorgezet zyn. Het voornemen om de verhandelde stoffen eens geheel practicaal tot het voorgesteld doel te bewerken, gevoegd by de verpligting om vaste Texten, die geduurig terugkomen, te moeten verhandelen, kunnen in een byzonder geval tot verschooning dienen van eene geheele veronagtzaaming of vlugtige overziening der textwoorden, 't welk zeer zeker niet als navolgenswaardig voor Leeraaren in 't algemeen moet beschouwd worden. In de Voorafspraken of Inleidingen vindt men doorgaands daarvan eenige melding — dan wordt al spoedig de stelling, die betoogd of ontwikkeld moet worden, opgegeeven, en voorts loopt alles als eene Zedekundige Verhandeling af; terwyl echter, hetgeen de voorgelezen Gebeurtenis nog van nut doet zyn, by de verschillende afdeelingen, dikwyls op dezelve gewezen, en het voorbeeld des Verlosfers, of der Discipelen, of der Phariseërs, of van anderen, ter leering of waarschuwing aangehaald wordt. Het gebruik van welgekozen Schriftuurplaatzen voegt in eene Euangelische Leerreden, en dient, nevens de drangredenen uit het gezag en de beloften en bedreigingen van Christus ontleend, zo om de kennis der H. Schriftuure, als om den eerbied voor het gezag van dezelve levendig te houden. Het zou ons vanhier aangenaam geweest zyn, in de Leerredenen voorhanden, van dit gebruik meer proeven gevonden te hebben.

2de Heilands beschryving van den ondergang der Jood-
sche staatsgesteldheid, en zyne daarmede verbonden ver-
maning aan de Apostelen, om op hunne hoede te zyn,
(te vinden LUK. XXI: 25—36) geeft den Eerw. REIN-
HARD, in de 1ste Leerreden, aanleiding om zyne Toe-
hoorders op te wekken tot eene nauwkeurige opmerk-
zaamheid op hunnen sedelyken toestand.

De Gelykenis van de genoodde Gasten, die zich om
verschillende redenen van 't komen verschoonden, (LUK.
XIV: 16—24) dient ten grondslage van de overdenkin-
gen over de Versstrooijing, welke den inhoud uitmaaken
van de 2de Leerreden.

De zandoening, door het wonderdadig genezen van
eenen stommen, en door de prediking van Jesus by
die gelegenheid, vooral by eene Vrouwe geboren, die
in verrukking uitriep: *zalig is de buik, die u gedra-
gen, enz.* — het antwoord van Jesus aan die Vrouwe:
zalig zy, die Gods woord hooren en bewaaren — en de
hardnekkige tegenkanting der Phariseërs, welke die won-
derkracht aan Beëlzebub toeschreven, (LUK. XI: 14—
28) leveren, in de 3de Leerreden, de stoffe om te spree-
ken over het gevaarlyke om zich te verharden tegen god-
de indrukken.

De Onderhandeling van de Phariseërs en Herodiaa-
nen met Jesus, dien zy wilden verstrikken, (MATTH.
XXII: 15—22) dient tot aanleiding ten betooge, dat
de ondeugd erger wordt, naar maate men dezelve meer
wil ontveinzen.

Van hoe veel belang het zy, zyne inwendige gestelte-
nis verstandig waar te nemen, is het onderwerp, aan
hetwelk de 5de en 6de Leerredenen besteed worden,
ter gelegenheid van het Pinxterfeest gehouden. De
eerste heeft tot text JOAN. XIV: 23—31, bevattende de
laatste gemeenzaame Gesprekken, door Jesus, kort vóór
zyn vercheiden, met de Apostelen gehouden; — de
andere JOAN. III: 16—21, waar de aanmerkingen des
Heilands loopen over de vereischten en kenmerken van
in Hem te gelooven.

Uit het gebeurde met Maria, toen zy Jesus by de
terugkomst van Jerusaleem niet onder de reisgenooten
vond, Hem met angst ging zoeken, en alles, 't geen
zy by 't wedervinden haares Zoons in den Tempel van
Hem hoorde, *wechlegde in haar harte*, (LUK. II: 41—
52) neemt de Eerw. REINHARD gelegenheid, den pligt

te verhandelen, om uit elke struikeling nog iets goeds te leeren.

De 8ste en 9de Leerredenen zyn gehouden op het Kersfeest; en de gewoone stoffen, LUK. II: 1—14, 15—20, dienen ter ontwikkeling deezer stelling: *Het ernstig nadenken over de menschwording van Gods Zoon, het beste middel om een levendig gevoel van de waarde onzer natuur in ons te verwekken.*

Het verheven gevoel van innerlyke waarde, door Jesus ten toon gespreid in hetgeen JOAN. VIII: 46—59 verhaald wordt, komt den Leeraar zeer geschikt voor, om, in de 10de Leerreden, te handelen over *menschen overtuiging van zyne innerlyke waarde.*

De verzoeking van den Heiland in de woestyn, MATTH. IV: 1—11, geeft aanleiding, om, in de 11de Leerreden, te spreken over *het verstandig genieten van zichzelve.* Deze Gebeurtenis is andermaal gebezigd in de 13de Leerreden; en daar geeft zy gelegenheid ter aantooning, *wat onze eenzame uren ons zyn moeten, als de geest en het gevoelen van Jesus in ons is.*

De 12de Leerreden is toegewyd aan het onderzoek naar de redenen, waarom Jesus zyne Toehoorders het liefst in eenzame oorden deed te zamen komen, volgens MARK. VIII: 1—9.

De Gelykenis van den Phariseër en Tollenaar, LUK. XVIII: 9—14, levert, in de 14de Leerreden, stoffe ter aanwyzing, *hoe het genoeg over onze goede daden moet gesteld zyn, zal het onschuldig wezen.*

Hetgeen vermeld wordt MATTH. IX: 18—26, geeft, in de 15de Leerreden, aanleiding ten betooge, *dat een stille bedaurde gesteldheid van geest onontbeerlyk is tot eene werkzaame Godzaligheid.*

De betuiging van Simeon; *Nu laat gy, Heer! uw dienstknecht gaan in vrede, want enz.* (LUK. II: 22—32) doet den Eerw. REINHARD voornamelyk de aandacht zyner Hoorderen bepalen, in de 16de Leerreden, by het belangrijke, *om zich van tyd tot tyd eene vruchtbare overziening van zyn geheele leeven te verschaffen.*

In het gesprek van Jesus met Nicodemus, JOAN. III: 1—15, ligt de aanleiding tot het onderwerp van de 17de Leerreden, waarin gesproken wordt *van de vervuldigheid, met welke Christenen hunne vatbaarheid tot betere Godsdienstige overtuigingen bewaaren moeten.*

In de 18de en laatste Leerreden wordt gehandeld van

het verstandig letten op den samenloop van gewigtige omstandigheden in den loop van ons leeven, volgens JOAN. IV: 47—54.

Het volgende diene ter proeve van de wyze der behandeling, die in alle Leerredenen dezelfde is. Wy hebben hiertoe de eerste Leerreden gekoozen. Dezelve heeft ten nogmerke, *eene naauwkeurige oplettendheid op den zedelyken toestand* aan te pryzen. Deeze oplettendheid wordt, in de eerste plaats, aangetoond te zyn, *de onvermoeide poging, om elke verandering naauwkeurig waar te nemen, die ter verbetering of verergering van onze denkwyze iets kan toebrengen, en om de werking te onderzoeken, die dezelve in ons veroorzaakt.* Ten dien einde moeten wy letten op elke verandering in onze kennis, — op elke beweging van ons hart, — op de gesteldheid van onzen inwendigen toestand over het geheel.

In de tweede plaats worden de drangredenen voorgedragen, die ons moeten opwekken tot de boven ontvouwde oplettendheid op den zedelyken toestand. Hier toe wekt ons dan op, *de natuur van den Geest, die in ons werkt, — de menschen, met welken wy omgaan, — de waereld, waarin wy leeven, — het lichaam, 't welk onze Geest bewoont.* Op elke deezer byzonderheden wordt stilge staan. De natuur van den Geest, die in ons werkt, moet ons daartoe opwekken; want — *dezelve is onophoudelyk bezig, — de werkzaamheid van den Geest, als zy onder geen opzigt staat, is altyd verergering.* — De menschen, met welken wy omgaan, moeten ons daartoe opwekken; want — *zy besmetten de onvoorzigtigen met gebreken, — zy hebben zomtyds nog daarenboven ten oogmerke zulks te doen.* — De waereld, waarin wy leeven, moet ons daartoe opwekken; want — *in dezelve zyn zo veel verleidende goederen, die onze zinnen aandoen, — in dezelve grypen zo veel zorgelyke veranderingen plaats.* — Ons lichaam, 't welk onze Geest bewoont, moet ons tot deeze opmerkzaamheid aansporen; want — *allernadeligst is de invloed, dien ons lichaam op den Geest kan hebben, — het lichaam is daarenboven eene verganklyke hutte, welker ontbinding dikwyls onverwachter plaats heeft, dan men denkt.*

Als een taal van styl en denkwyze moge het volgende dienen. Aanwyzende, dat de mensch, ter overtuiging zyner innerlyke waarde, nevens andere gewaarwordingen, tevens het gevoel van een volkomen goeden wil

moet bezitten, leezen wy, bl. 223. „ Nergens was de-
 „ ze goedwilligheid werkzaamter dan in Jesus. Hoor
 „ hoe hy zich over de dryfveeten uitlaat, die hem by
 „ zyne werkzaamheid bewoogen: *Ik zoek myne eere niet,*
 „ zegt hy; en nog eenmaal: *Indien ik my zelven eere,*
 „ *zo is myne eere niets.* Hetgeen dus de beste, de groot-
 „ ste, de werkzaamste mannen het ligst aandoet, het-
 „ geen op hunne onderneemingen den meesten invloed
 „ heeft, aanzien, eer, roem, dat doet Jesus niet aan,
 „ zo dra zyn pligt daarmede gemoeid is. [Deftiger zou
 „ het vertaald zyn: „ zo dra het pligtbetragting geldt.”]
 „ En nog weiniger acht hy die veel geringer voordeelen,
 „ die de gierigaart, de traage, de wellustige zoekt,
 „ Hy, die zich voor waarheid, deugd en menschen-ge-
 „ luk ten prys geeft aan den haat van verbitterde vyan-
 „ den, en eindelyk aan het kruis sterft. Wat is het
 „ derhalven, dat hem bepaalt, dat hem tot al dat goede
 „ aanspoort, dat hy uitvoert en werkt? [Waarom het
 „ woordje *dat* niet eens met 't welk of 't geen in de ver-
 „ taaling afgewisseld?] *Ik kenne den Vader,* zegt hy,
 „ *en bewaare zyn woord.* Eerbied en liefde jegens God,
 „ gehoorzaamheid jegens zyn heilig gebod, dat is het,
 „ wat my bestuurt, wat my aanmoedigt, om niets anders
 „ te willen dan hetgeen recht is. ô! Zo lang deeze ede-
 „ le, zuivere goedwilligheid by u geen plaats heeft, zo
 „ lang zal het u niet mogelyk zyn, innerlyke waarde te
 „ gevoelen. Ik beroepe my op uwe eigene gewaarwor-
 „ ding! Ontzinkt u by de beste handelingen niet spoed-
 „ dig den moed, treft uw eigen geweten u niet by de-
 „ zelve, zo dra gy u zelven moet toestemmen, dat uwe
 „ oogmerken by dezelve niet geheel zuiver geweest zyn,
 „ dat zy verricht zyn om een of ander voordeel, om
 „ eene of andere zich daar mede inmengende hartstogt?
 „ Schaamt gy u niet om dergelyke onedele dryfveeten
 „ anderen te ontdekken, omdat gy wel weet, dat al het
 „ verdienstlyke der goede daaden daardoor wordt opge-
 „ heven? Wilt gy u zelven de voldoening verschaffen
 „ van zo te leeven en te handelen, als een redelyk,
 „ vry, tot navolging Gods en Jesus geroepen we-
 „ zen betaamt: dan moet gy 'er naar ikreeven om het
 „ gebod van uwen pligt slipt en zonder uitzondering te
 „ gehoorzaamen; dan moet gy 'er u aan gewennen, om
 „ u noch door uw voordeel, tot iets dat billyk is, te laa-
 „ ten beweegen, noch door uwe schade daarvan te laa-
 „ ten

ten afschrikken; dan moet gy vragen, als gy iets goeds doen zult, niet, wat zal ik daarvoor ontvangen, maar of het waarlyk goed en uw pligt is, en dat moet u genoeg zyn; dan moet gy, met één woord, naar een volkomen goeden wil staan, zonder denzelven is geene overtuiging van innerlyke waarde mogelyk."

De Vertaaling is, over 't geheel, vry wel uitgeval-
len. Zy mogt hier en daar meer van het deftige heb-
ben. Ook gevoelt men dikwyls, uit welk eene taale de
overzetting is. *Verskillendheden, behulpig, en foortge-
lyke*, kunnen ten voorbeelde dienen. Vreemden zin le-
veren, onder anderen, de woorden, bl. 196: *Onze in-
trede in het leeven is eene uitkomst van wonderbaare na-
tuur*. Letterlyk zal toch het woord *uitkomst* voor *uit-
gang* niet moeten opgevat worden? Waarom niet: Is
eene gebeurtenis, of zaak, van eene verwonderlyke
(niet wonderbaare) natuur. — Wy besluiten met te
zeggen, dat de Vertaaling meer dan „bruikbaar is, en
„geenzins onder de volstrekt slechten behoort." Wy
bedanken den Vertaaler voor den arbeid aan deeze eer-
ste proeve van overzetting besteed, en wenschen dat
hy, door verdere oeffening, fraaiheid, kieschheid en
netheid steeds vereenigende, nimmer medewerke om
door slordig vertolken onze Moedertaal te bederven.

*Bybelsch Huisboek, door JAKOB SCHEIDIUS, Predikant
te Delft. Genesis — Deuteronomium. Te Leyden, by
A. en J. Honkoop, 1801. In gr. 8vo. 347 bl.*

Het boekdeel, dat wy voor ons hebben, is het eer-
ste, en denkelyk ook het laatste, van een loflyk
werk, dat de Eerw. JAKOB SCHEIDIUS, laatst Predikant
by de Walsche Gemeente te Delft, met ernst en yver,
en met het godvruchtig doel, om zyne godsdienstmin-
nende Landgenooten, by het dagelyks leezen des By-
bels, eenige handleiding te geeven, had ondernomen.
Wy zeggen, *denkelyk ook het laatste*: want de waar-
dige Man is, zoo wy verneemen, kort na de uitgave
van dit eerste Stuk zynes onder handen genomen werks,
in de kracht zynes leevens, van zyn post geroepen, en
overgegaan in een beter leeven, zonder zyne voorge-
nomene groote taak, die over den gantschen Bybel zou
uitgestrekt geweest zyn, te hebben kunnen afwerker.
Desniettemin kan men dit enkele Deel, al ware het ook,
H h 5 dat

dat 'er niets meer van diezelfde hand op volgde, en zich zelve als een nuttig handboek, by het leezende de vyf boeken van Mozes, aanmerken. Zoo verre het dit Stuk; en, in denzelfden trant, waarmede de Schryver daarby te werk gegaan is, zou het geheele werk, indien het Gode behaagd had, hem by het leeven, en in de gelegenheid te laten, om het te kunnen voortzetten, uitgevoerd geworden zyn.

Het welbekende Fransche Werk van J. F. OSTERVALD, dat, ook in onze moedertaal, met het opschrift, *Sleutel des Bybels*, voorheen gedeeltelyk is overgezet, wordt doorgaands, zoo ten aanzien van den inhoud der hoofddeelen, als van de bedenkingen over dezelve, vry gevolgd, en al het goede en bruikbaare, meestal, echter, met eenige verandering en verbetering der voordracht, daaruit overgenomen. By elk hoofdstuk van den Bybel vindt men den inhoud kortelyk opgegeeven. Daarop volgen hier en daar enkele *letterkundige aantekeningen*, raakende den zin en de beteekenis van den grondtext, en regtstreeks betrekkelijk gemaakt tot onze gewoone Staaten-overzetting; welke aantekeningen men, 't zy voor, 't zy na de leezing van het kapittel, waaronder dezelve geplaatst zyn, of ook wel tusssen beiden, vergelyken kan. Eindelyk zyn, by ieder hoofdstuk, min of meer uitgebreide *praktikaale aanmerkingen*, of *stichtelyke bedenkingen*, gevoegd, om het laatst geleezen te worden. De letterkundige aantekeningen zyn meestal getrokken uit hetgeen Taalkenners, op welken ons Vaderland eenen billyken roem draagt, hebben opgemerkt, siats de Bybel, vóór byna twee eeuwen, op last der hooge regeering, is vertaald geworden. De Eerw. Schryver had voorgenomen, in een klein ahangsel, dat hy na ieder Stuk van dit Huisboek onmiddelyk zou hebben laten volgen, de gronden en redenen, waarop zyne aantekeningen rusten, op te geeven, en de Schryvers aan te haalen, door welken zulks nader ontvouwd en gestaafd is. Daarin zou ook melding gemaakt zyn geworden van eene en andere schriftuurplaats, alwaar nog wel in de gemeene Vertaaling eenige verandering vereischt wierd; doch die tot dus verre op geene voldoende wyze voorgesteld scheen. Of ook daarvan iets voor de drukpers is gereed geworden, is ons onbekend.

Wy hebben het Stuk voorhanden, beoordeeld met den

en denktrant des waardigen Schryvers, over 't geen y voor de meest belangryke voordeelen, door de groote vorderingen der Oostersche Letterkunde, tot regt verstand en nuttig gebruik der H. Schrift, toegebragt, schynt gehouden te hebben, met genoeg gelezen, en 'er, met de Leydsche Hoogleeraars, volgens derzelver vooraan geplaatste approbatie, veelvuldige blyken van 's Mans welgegronde kundigheden, bescheiden oordeel en lofwaardigen toelag, om Bybelkennis en daarop gevestigde deugd onder zyne Landgenooten te bevorderen, in gevonden. Gaarne deelden wy onzen Leezeren deze of gene proeve mede; maar de aart van dit Bybelsch Huisboek is niet geschikt tot zoodanig uittrekkel in de *Vaderlandsche Letteroefeningen*.

Overdenkingen over den aart, de bewaaring, de opheldering en uitbreiding van het Evangelie vóór de Geboorte van JESUS CHRISTUS. Door CORNELIS VAN DER LEEUW, Predikant te Hoorn. 3de en 4de Stukje. Te Utrecht, by W. van Yzerworst, 1801. In gr. 8vo. Te samen 272 bl.

Men heeft de denk- en schryfwyze van den Eerw. VAN DER LEEUW, en het onderwerp, en bepaald doel van deze, in den vorm van Overdenkingen in 't licht gegeeene, aanmerkingen over de eerste aankondiging, bewaaring, opheldering en voortplanting van de belofte eenes toekomstigen Verlosfers, uit onze vorige aankondigingen van het eerste en tweede Stukjen, reeds leeren kennen (*). Nu is de Schryver tot de by uitnemendheid merkwaardige geschiedenis van het leeven en de lotgevallen van Abraham gevorderd, die hy wederom geheel en al uit hetzelfde aangenomen oogpunt, met opzicht tot de voortplanting der belofte, reeds in het Paradys, zoo hy meent, hoofdzaakelyk bekend geworden, beschouwt, en, in verscheidene afzonderlyke overdenkingen, des te uitvoeriger behandelt, opdat men hieruit gepaste aanleiding erlange, om ook volgende geschiedenissen des Ouden Verbonds, zonder zoodanige opzetlyke aanwyzing, uit het gemelde oogpunt te beschouwen,

Zie

(*) *Letteroef.* voor 1800, bl. 450, en hier boven, bl. 222.

Zie hier den inhoud der hiertoe betrekkelijk gemaakte overdenkingen. *Derde Stukjen*: God roept Abram uit Ur der Chaldeen; Abram gehoorzaamt aan het Godlyk bevel, en trekt naar Kanaan; Abram, in Kanaan aangekomen, reist door dat land; Eenige lotgevallen van Abram. *Vierde Stukjen*: Volgende lotgevallen van Abram; By eene zeer merkwaardige gelegenheid ontmoeten Melchizedek en Abram elkanderen; Abram ontvangt eene nieuwe belofte van nakomelingschap; Het geloof van Abram wordt beproefd en versterkt. Nu volgt nog eene overdenking, (Abram, Isaak en Jacob) waarin de bewaaring en Erinnerung van tevoren aan Abraham gedaane beloften; uit de geschiedenis van zyne godvruchtige nazaten, Isaak en Jacob, beknoptelyk wordt opgehelderd.

't Is waarlyk jammer, dat de Eerw. VAN DER LEEUW, wien het geenzins aan gezond oordeel en oefening schyn te ontbreken, zich nog doorgaands zoo gehecht toont aan de Theologische begrippen, die hy zich van den hoofdinhoud en het hoofddoel der boeken des Ouden Verbonds heeft gevormd, en waarnaar hy den loop dezer stichtelyke overdenkingen geheel inricht. Deze doen hem aan de godvruchtige Aartsvaders veelal denkbeelden toeschryven, die wy zeer twyfelden, of zy wel immer gehad hebben. En dit maakt verscheidene daaruit afgeleide toepasfelyke aanmerkingen, voor een weinig meer ervarene en zelfdenkende Leezers, minder bruikbaar. Wy vertrouwen, dat 's Mans denkwyze, door eene onbevooroordeelde beoefening van de Schriften van JERUSALEM (*), HESS (†), NIEMEYER (‡), ROSENMULLER (§) en anderen, nog wel eene andere wyziging zou kunnen krygen.

(*) *Verhandelingen over de voornaamste Waarheden van den Godsdienst.*

(†) *Geschiedenis der Israëlieten.*

(‡) *Charaëterkunde des Bybels.*

(§) *Over den trapswyzen voortgang der Godlyke Opvoedingen.*

*Geneeskundig Magazyn. 1ste Stuk. Ne Juppiter (Jupiter)
quidem omnibus. Te Delft, by M. Roelofswaert, 1801.
In gr. 8vo. 205 bl., behalven de Inleiding van XXII bl.*

Deze eerste vruchten van de alzins loflyke onderneeming der Geneesheeren STIPRIAAN LUISCIUS, ONTYD, MACQUELYN, DIBBETZ en VAN HEEREN, waarvan het plan reeds in de maand January door rondgaande Brieven bekend gemaakt is, voldoen, voor het grootste gedeelte, althans voor zoo verre zulks in dit eerste Stukje mogelyk was, volkomen aan het oogmerk, en zullen ongetwyfeld van een ieder, die prys stelt op Geneeskundige vordering en verlichting, met genoegen geleezen worden; te meer, daar hier, door de betrekking van de Heeren VAN HEEREN en DIBBETZ tot het Agentschap van Nationaale Opvoeding, en door het gunstig verlot van dien Agent om daarvan gebruik te maaken, eenige lezenswaardige stukken worden aangetroffen, die anderszins zeer moeijelyk ter kennisse van het publiek zouden gekomen zyn. Offchoon met grond vertrouwend, dat dit Stukje algemeen zal geleezen worden, zullen wy ons egter van onzen plicht kwyten, om onze Leezers eenigzins nader met dezen Letterarbeid bekend te maaken, en hun den Inhoud daarvan beknoptelyk mede te deelen.

Dit Magazyn wordt geopend met eene welgestelde Inleiding, in welke de Schryvers, na schetsgewyze de verschillende lotgevallen der Geneeskunde, enz., in de laatstverloopene Eeuwe, te hebben voorgedraagen, op eene zeer gegronde wyze trachten aan te toonen, van hoe veel belang het voor de Geneeskunde zy, om, zonder eene al te sterke verkleefdheid aan het oude, of eene al te groote drift tot het nieuwe, den zo veiligen middenweg te bewandelen; waarna zy dan nogmaals het plan hunner voorgenomene werkzaamheden uitvoerig mededeelen. Het bevreemdde ons, GULLEN en STOL hier uit een en het zelfde oogpunt beschouwd te zien, en den laatsten ook gerangschikt te vinden onder die Artzen, welken de Leerstelsels van BOERHAVE verdrongen hebben. Wy voor ons gelooven ten minsten, dat het juist een der grootste verdiensten van den onsterfelyken STOL geweest is, dat hy, SYDENHAM en GRANT

GRANT navolgende, aan het Ziekbed, in een zekeren zin, geen Systhema gehad heeft; en dat men hem, ook volgens zyne laatste Schriften, zeer bezwaarlyk kan tellen onder de Geneeskundigen, welken BOERHAVE's Stellingen verworpen hebben. Deze aanmerking waren wy der waarheid verschuldigd, en hebben dezelve niet willen terug houden, in 't byzonder van wegen de verschillende denkbeelden en geschillen, by de Geleerden omtrent stOL en zyne Schriften thans plaats hebbende; terwyl wy, voor het overige, deze Inleiding aan oude en jonge Geneesheeren ter leezinge aanbeveelen.

Het hierop volgend of eerste Stukje van dit Magazyn is eene *Proeve over den invloed der Scheikunde op de werkingen des Dierelyken Ligchaams*, door C. G. ONTYD, Med. Dr. in den Haag. De door zyne Academische Verhandeling *de Morte* met roem bekende Schryver behoort tot die Geneeskundigen, welke wel willen toegeeven, dat de Leer der nieuwe Scheikunde veel licht verspreid heeft over veele natuurverschynfels, en dat ook de Scheikunde veel invloed heeft op de verschillende werkingen des menschelyken ligchaams, gelyk over 't geheel op de werkende natuur; maar egter geenzins toestemmen, dat men, om zoo te zeggen, *alles* aan de Scheikundige werkingen en gevolgen hebbe toe te schryven; gelyk zedert eenige jaaren in Engeland, Frankryk en Duitschland geleeraard is. En op dien voet onderzoekt en bestrydt de Heer ONTYD, in deze proeve, voor zoo verre het Physiologische betreft, (zullende hy het Pathologische in een ander Stukje vervolgen) op eene zeer geleerde wyze, de gevoelens van REIL, REICH en meer anderen, en wel byzonder het nieuwerwetsche *Materialisme*: omtrent welk alles wy den Leezer na het stuk zelve, dat voor geen uittreksel geschikt is, moeten wyzen; hetgeen ook de duidelykste blyken oplevert van des Schryvers door-kneede kunde en groote belezenheid; schoon het ons is toegescheenen, dat hy zyne anderzins fraaije aanmerkingen hier en daar eenigzins duidelyker en met wat meer orde had kunnen inrichten.

Het tweede Stuk bevat een onderzoek over *de waardij der Koepokken*, overwoogen in een Antwoord aan den *Agent van Nationaale Opvoeding*, door den Utrechtschen Hoogleeraar M. VAN GEUNS. In 't voorbygaan moeten wy by dezen aanmerken, dat het ons byzonder

aangenaaam was , gelyk het ook der geheele Natie zyn moet , uit dit Antwoord te mogen ontwaaren , hoedanig de Burger VAN DER PALM , zonder veel uiterlyk vertoon , het welzyn zyner Medeburgen behartigt , en daartoe den besten weg inslaat , door , naamelyk , in zaaken van belang , onzydige deskundigen te raadpleegen. Wat het Antwoord zelve betreft ; de geleerde VAN GEUNS overweegt daarin , op eene zeer voorzigtige wyze , al hetgeen voor en tegen die Inenting in aanmerking komt ; waarvan het besluit meer ten voordan ten nadeele dier kunstbewerking uitvalt. Dit alles , intusschen , is thans minder belangryk geworden , doordien , zedert het schryven van dit welgesteld Antwoord , verscheidene uitvoeriger Stukken over die stoffe in 't licht gekomen zyn. Dezelfde aanmerking , voor het grootste gedeelte , valt ook op de twee volgende Stukjes , over die kunstbewerking , van den Geneesheer DE RUUK , te Arnhem , en van den Rotterdamschen Heelkundigen TROMPERT ; welke beide , egter , op zichzelf beschouwd , duidelyk geschreeven en de leezing alzins waardig zyn.

Thans volgen *Waarneemingen betrekkelyk de natuurlyke historie der Drekstoffen van den Mensch , in 't algemeen , en eene aanmerkelyke hoeveelheid van eene kristalvormige korst , daarin gevonden , in 't byzonder ;* door A. VAN STIPRIAAN LUISCIUS , Med. Dr. enz. te Delft ; welke wederom een nieuw bewys opleveren van den onbepaalden iever diens beroemden Scheikundigen tot Schei- en Natuurkundige navorschingen ; waarover wy ons niet verder zullen uitlaaten , wyl dit onderzoek hier niet ten einde gebragt is , en men het vervolg nog te wachten heeft.

Het hieraan volgend Stukje is eene *Waarneeming wegens eene entaating der Ovaria eener Vrouw* , medegedeeld door H. VAN DEN BOSCH , Med. Dr. te Wageningen. De Heer VAN DEN BOSCH deelt ons hier een geval mede van eene Vrouw , die langen tyd aan eene buitengewoone pynlyke uitzetting van den onderbuik fukkelde , waarvan de oorzaak door sommigen , aan eene zwangerheid , van anderen wederom aan het water , zelfs van verschillende buiksingewanden , toegeschreeven wierd , die evenwel , by het openen van het lyk , bleek te zyn een wanstaltig ligchaam , hetgeen 18 duimen hoog was , 19 duimen middellyn had , en 102 ponden woog ,
welk

welk door den Schryver, daar men by de ontleding geen der Ovaria konde ontdekken, voor eene ~~sane~~ groeiing der beide Ovaria gehouden wordt; waar hy nog een Plaatje gevoegd heeft, om zig een denkbeeld te kunnen vormen van de ligging van dit wanstaltig ligchaam. Deze Waarneeming verdiende nu recht onder deze verzameling geplaatst te worden, als een nieuw bewys opleverende van het moeilijke der Diagnofis aan het Ziekbed.

Thans volgt de *Voordragt van den Agent der Nationaale Opvoeding aan het Uitvoerend Bewind dezer Republiek, ter bevordering van de Inenting der Kinderpokken*; medegedeeld door J. VAN HEEREN, Med. Dr. enz. Deze Voordragt, op welke by het Uitvoerend Bewind reeds maatregelen te werk gesteld zyn, ter bevordering dier heilzaame bedoelingen, benevens de daar by gevoegde aanmerkingen en byvoegfelen van den, door zyne fraaije Academifche Verhandeling *de Osteogenesi praternaturali*, zig beroemd gemaakt hebbenden VAN HEEREN, hebben wy met groot genoegen gelezen, en wenschen, dat deze zoo veel heils beloovende pogingen met het gunftigfte gevolg mogen bekroond worden; fchoon wy deswegen twyfel voeden, zoo lang 'er geene middelen kunnen uitgedacht worden, om het algemeen tot deze kunstbewerking aan te moedigen, en byzonder de ingewortelde vooroordeelen, omtrent deze zoo nuttige kunstbewerking plaats hebbende, uit den weg te ruimen. Mifchien zouden verlichte Leeraaren van den Godsdienst hieraan veel kunnen toebrengen.

In zoo verre nu aan het *eerfte* en *derde* artikel van het plan der werkzaamheden voldaan hebbende, gaan de Uitgevers over tot hetgeen zy volgens artikel 4 en 6 beloofd hebben mede te deelen. Hier vindt men, naamelyk, drie zeer wel uitgewerkte uittreksels, waarby de Uitgevers ook hunne aanmerkingen gevoegd hebben, als 1°. van het *Leerftelfel der Chemifche Kundigheden*, enz. door den beroemden A. F. FOURCROY; 2°. van de *ontleedkundig Plaat* van den veelbeloovenden en ons Vaderland eer aandoenden jongen Geleerden G. SANDIFORT; 3°. van eene *Verhandeling over de werking der Boom- en in de vliegende ficht*, door J. A. MARINO, overgenomen uit de *Italienifche Med. Chir. Bibliothek* van KUN en WEIGEL; welk laafte Stukje ons het minst ~~af~~ daan heeft. Niet alleen dat wy ons, zoo als ook de ~~Uit-~~

geeevers zelven in 't voorbygaan aanmerken, geenzins kunnen vereenigen met de Theorie des Schryvers over de werking der Olie in het ligchaam; maar uit de meeste hier medegedeelde waarnéemingen is het ons ook niet gebleeken, dat de Olie in die gevallen als een eigenfoortig middel, maar wel als een ontlasting bevorderend middel gewerkt heeft. — Eindelyk wordt dit alles besloten met Berichten en korte Uittreksels uit Geneeskundige Journalen, en met eene Alphabetische Lyst van nieuwe Uit- en Inlandsche Geneeskundige Boeken; hetgeen voorzeker zeer veel kan toebrengen om de Geneeskundige Litteratuur over het geheel in ons Vaderland meer in trein te brengen, en dus als zeer nuttig te beschouwen is. — Van harten wenschen wy, dat onze Vaderlandsche Genees- en Heelkundigen de onderneeming der Uitgeeevers door hunne medewerking zullen ondersteunen; terwyl wy het volgende Stukje met verlangen te gemoet zien.

Korte Beschryving eener Electrizeer-Machine, met geïsoleerde wryvers, &c. van een' nieuwe Constructie; alsmede, eenige Proeven met dezelve genomen. Door H. LUGT. Te Rotterdam, by J. Hofhout en Zoon, 1801. In gr. 8vo. 24 bl.

De Opsteller van dit stukje deedt zig reeds voorheen kennen als een Liefhebber der Electriciteit en yverig Naarvorschcr van derzclver Theorie, in een stukje, door hem uitgegeeven, in het Jaar 1797: *Theorie der Electriciteit, rustende op proefondervindelyke waarheden*. Hy meende reeds toen opgemerkt te hebben, dat de grond, puzten, rioelen, het algemeene water, de dampkring, enz. in eene minder naauwe betrekking stonden met de aanvoering der Electricke stof, welke wy door wryving in beweging brengen, dan men in het algemeen daar wel van vaststelde. Nieuwe Proeven, welke hy in dit stukje den Liefhebberen mededeelt, hebben hem overtuigd, „ dat 'er geene aanvoering van Electricke stof door „ den grond, enz. plaats heeft, en de grond ze ook „ niet aanneemt.” Hy heeft zig ten dien einde eene Machine laten vervaardigen, die geheel op glas rust, en dus met alle derzclver deelen geïsoleerd staat.

Hy tragt dan door Proeven, met deeze *Machin* het werk gesteld, te keer te gaan de algemeen aangenomen stelling, dat 'er uit den grond door de *wryvers* *aanvoering* van Electrike stof zoude plaats hebben. — Zeer uitnoodigend en opzienbaarend was de aankondiging van dit stukje in de Nieuwspapieren, als „waar „ door men voorgelicht wordt tot eene geheel andere „ Theorie der Electriciteit-kunde, dan men tot nog „ heeft aangenomen, en getoond wordt, dat men in de- „ zen Tak der Natuurkunde, door eene misleidende „ dwaaling, van het regte spoor is afgeweeken,” enz. Niet weinig belust waren wy naar deeze Proeven, verlangende, of zy aan deezzen ophef beandwoordden. Pryzende den onderzoeklust van den Heer LUGT, als vere te stellen boven traage vadzigheid, die gemakshalven in de omhelsde gevoelens berust, hebben wy ons echter daarvan in geen en deele kunnen overtuigen. — Zie hier zyne 3 Proeven, welke den grondslag eener nieuwe Theorie zouden leggen. Hy verbindt een vrystaanden knop, op een afstand van 1 of 2 duimen van den Positieven Conductor, of ook den buitenkant eener vrystaande Leidsche flesch, met de geïsoleerde *wryvers*, en trekt onophoudelyk vonken, en laadt de flesch; iets, 't geen hy oordeelt, dat volgens de gewoone Theorie niet kon gebeuren, daar hier geene *aanvoering* uit den grond naar de *wryvers* plaats heeft. Recensent moet betuigen, dat hy, den Toestel tot deeze Proeven leezen- de, geen ander uitwerksel verwachtte. De Electrike stof van den vrystaanden knop, met de *wryvers* verbonden, als ook van de buitenzyde van de Leidsche flesch, gaat naar de *wryvers*, die door het draajen in eenen staat van be-rooving zyn, en geen nieuwen toevoer hebben; waardoor knop en buitenzyde der flesch *negatief* geworden zyn. — Maar even dit zelfde heeft plaats, wanneer men b. v. de buitenzyde der flesch, en tevens de *wryvers*, met den grond verbindt, dewyl 'er dan ook die zelfde *Circulatie*, waarvan de Auteur spreekt, plaats heeft, of, met andere woorden, het *Evenwigt* langs den grond, als geleider, hersteld wordt. Deeze Proeven leiden dus, onzes achtens, geheel niet op tot eenige verandering in de aangenomen Theorie. Alleen zou men kunnen twifelen, of deeze *aanvoering* van Electrike stoffe, van de buitenzyde der flesch gaande tot de *wryvers*, wel *aanhoudendheid* toereikend ware, dewyl, gelyk men wel, 'er

er veel Electrike stof door den Dampkring wordt weggevoerd, zodat dit gemis door nieuwen aanvoer scheinvergoed te moeten worden. De Auteur betuigt, dat, 't zy men de wryvers daarenboven met den grond gemeenschap geeve of niet, de vonk in even veel omdraajingen der schyf overgaat. Ter oplossing hiervan hebbe men, onzes oordeels, slegts optemerken, dat, even gelyk de Electrike stof van den Positieven Conductor door den Dampkring weggevoerd; zo ook dezelve door middel des Dampkrings naar de beroofde wryvers heengevoerd wordt. De geheele zaak schynt ons dus op louter woordenspel uittekomen, of men met den Hr. LUGT moet zeggen *Circulatie*, of *Herstel van Evenwigt*, en, of men den grond moet aanmerken als *Aanbrenger* of *Overbrenger*, gelyk de Auteur wil, bl. 21.

Tafereel van Cayenne, of Fransch Guiana; naar het Fransch, door Mr. JOANNES VAN DER LINDEN, Advocaat te Amsteldam. Te Leyden, by A. en J. Honkoop, 1800. In gr. 8vo. 161 bl.

De Schryver merkt in zyn Voorberigt op, de algemeene onkunde van *Fransch Guiana*, en geeft reden van die onkunde. De verbanning eens grooten aantals Persoonen derwaards heeft eene nieuwe belangstelling, ten aanziene van dit Land, doen gebooren worden; en konden wy, dit leezen, niet nalaten ons te herinneren aan de *Geheime Anecdotes betreffende den agtienden van Fructidor*, en *nieuwe Gedenkschriften der Gedeporteerden na Guiana* (*). Veel moet men toegeeven aan de omstandigheden, welke deeze verbanning vergezelden: van hun was geene onbevooroordeelde beschryving te wagten, uit den schoot der weelde, als 't ware, in een vreemd, afgelegen Gewest geschopt, en daar op eene wyze ontvangen als zy beschryven. De Opsteller van dit Tafereel bevondt zich in een ander geval, en deelt zyne waarneemingen mede, welke hy op onderscheidene reizen heeft opgezameld; „zich,” gelyk hy schryft, „gelukkig agtende, indien hy zich „daardoor kwyten kan van de schuld van dankbaar- „heid,

(*) Zie onze *Letteroef.* voor 1800, bl. 312.

„heid, weleer aan deeze Volkplanting gemaakt, en
 „aan het Moederland 'er al het belangryke van te
 „ren kennen; en nog gelukkiger, indien hy de
 „van zoo veele troostlooze bloedverwanten mag
 „gen, door hun onderrigting te geeven van de pla-
 „zen, alwaar de voorwerpen hunner teedere liefde zich
 „bevinden.”

De plaats, egter, op welke men de Uitgebannenen bragt, aan de oevers van de Rivier *Sinimari*, heeft, wat men ook anders van *Cayenne* hier vermeld vindt, niet veel aanlok- kends of troostryks: immers hy beschryft dezelve in deezer voege: „Het is een zeer woest, armoedig en onbebouwd
 „gedeelte der Volkplanting; maar waar de natuur an-
 „derzins zeer aanvallig is. 'Er zyn veele goede zand-
 „woestynen, of natuurlyke velden, op welken men
 „beesten weidt.” — *Zandwoestynen, Natuurlyke Vel-*
den, op welke men beesten weidt, komt ons voor, eene zeldzaame beschryving, zo geene ongelukkig uitgeval- lene vertaaling, te weezen. Doch dit in 't voorbygaan. De Vrienden en Vriendinnen der Bannelingen, die dee- ze overvoering en dit verblyf doorgestaan hebben, von- den zeker een vaster troostgrond in een en ander Besluit, onder den Eersten Consul BUONAPARTE, ten opzigte van een aantal dier verre weggevoerden, genomen.

Dan, laten wy het Werk zelve, buiten die byzon- dere betrekking, beschouwen. Het Iste Hoofdst. han- delt van *Guiana* in 't algemeen. — Het IIde H. be- schryft het, volgens 's Schryvers oordeel, lang misken- de *Fransch Guiana*, en inzonderheid de Stad *Cayenne*, welke in een bevallig licht voorkomt. Wy vermoeden, dat onder de Vogeltjes, gelokt door den geur der zwaa- re Oranjeboomen, hier *Kolumbyntjes* geheeten, *Koli-*
brietjes zullen moeten verstaan worden; en schryven het aan onder de Drukfeilen, die ons maar al te veelvul- dig zyn voorgekomen. — Het IIIde H. geeft een al- gemeen denkbeeld van den tegenwoordigen staat en by- zondere gebruiken der Volkplanting van *Guiana*. De Schryver doet opmerken, dat hy, door den tegenwor- digen staat, wil verstaan hebben den staat, waar- in zich dit Land bevondt, in dien tyd, welke de Om- wenteling onmiddelyk is voorgegaan; dewyl hy naa dien tyd niet in de gelegenheid geweest is, om eenige be- trekking aldaar te onderhouden. Hy ducht voor ver- flimmering, uit hoofde van de verkeerde uitlegging,
 wel-

velke men, in alle de Volkplantingen, aan de Besluiten, betrekkelijk de *Negers*, gegeven heeft. — Hy gaat het in *Frankryk* verspreide denkbeeld, dat 'er geen *Gevogelte* of *Beesten* zouden zyn, te keer; vermeldende, „ dat deeze Volkplanting, indien dezelve niet zo „ verre was afgelegen, weldra geheel *Frankryk* van „ een en ander zou kunnen voorzien.”

Zeer breedvoerig is het IVde H., ten opschrift voerende, *Lugstreek van Guiana*. Hierin wordt ook van de Landeigene Ziekten gehandeld; en vinden wy vermeld: „ De Kinderpokjes, in de andere Volkplantingen „ zeer gemeen, zyn in *Cayenne* ten eenemaal onbekend; „ men draagt groote zorg, om zig te doen onderrigten, of zy op de schepen, die in de haven willen „ inloopen, by toeval gevonden worden; en zoo iemand van het scheepsvolk 'er maar in 't minst van „ besmet is, zoude het schip afgezonderd moeten blyven liggen, dat is alle regelrechte gemeenschap met „ het Land zoude aan hetzelfde ten strengsten verboden „ worden, tot dat 'er geen gevaar meer was, om de „ besmetting te verspreiden.”

Het Vde H. doet ons den Landbouw kennen, en hoe men 'er eerlang de wyze van doen der *Hollanderen* op *Suriname* leerde naavolgen. — Om ons de *Indiaanen* of *Wilden* te doen kennen, is het VIde H. geschikt; en verdient dit te meer opmerkings, „ daar het met dit „ Land,” gelyk de Schryver verklaart, „ niet gelegen „ is als met de meeste andere Volkplantingen, wier „ eerste Inwoonders door de *Europeaanen*, van tyd tot „ tyd, geplonderd en vernield zyn. Dewyl eenige niet „ zeer talryke, en zeer vreedzaame, bevolkingen hun; in „ dit wyduitgestrekte vaste Land, weinig in den weg „ konden zyn, vindt men aldaar nog de natuurlyke Inboorelingen des Lands, welke men in 't algemeen zeer „ wel behandelt, en waarmede men bestendig in de bestetandhouding leeft. Men heeft zelfs niet getracht „ hunne vryheid in 't allerminst te belemmeren; en „ daarin heeft men den roem van regtvaardigheid en „ maatigheid verdiend: want zy waren volstrekt buiten staat om dezelve te verdedigen, anders dan door „ naar het binnenste des Lands weg te vluchten; maar „ deeze vlucht zou hun, in meer dan één opzicht, een „ onheil geweest zyn.” Wy hebben deeze beschryving met genoegen gekezen. Moeten wy toestemmen, dat de

„ groot aantal , dikwyls geheel en al ongeëvenredigd aan
 „ de grootte van den boom , waartoe zy behooren , en
 „ van dezelve maakt men die ongemeen groote bladen
 „ of planken , over welker uitgestrektheid men met re-
 „ den zoo verwonderd is.”

Het VIIIste H. beschryft de Middelen , tot Leevens-
 onderhoud dienende , welke in *Guiana* gevonden wor-
 den. — De Schryver noemt eenige by ons gemeene
 Veldgewasfen , welke daar niet voort willen. Deels
 kent hy dit aan de Lugtstreek , doch deels aan onkun-
 de toe ; opmerkende , „ hoe men in dit Land ten dien
 „ einde de vrugtbaarheid moest bestryden , zo als men
 „ die elders zoekt te begunstigen , en de luchtstreek
 „ dwingen door middelen , welke het tegenovergestelde
 „ zyn van die geenen , welke in onze stookkassen in
 „ *Europa* gebezigd worden.” Wy twyfelden zeer , of
 dit gemaklyk zou gaan omtrent eene algemeene teelt
 van Bloemkool , Aardappelen , gemeene Kool en Uijen ;
 de Keukengewasfen , op welke de Schryver doelt.

De Visfchen , daar voorkomende , maaken het IXde
 H. uit ; de Insecten , daar zo veelvuldig als hoogst las-
 tig , krygen hun aandeel in het Xde. Het XIde H.
 voert ten opschrift , *Vlugtige beschouwing van Fransch*
Guiana , met opzigt tot de Natuurlyke Geschiedenis ; en
 is daarin , wat verder tot dien tak onzer kundigheden ,
 buiten de reeds verhandelde gedeelten , behoort , be-
 greepen. — Onder het zonderlinge , hier zeer veelvul-
 dig , kunnen wy niet onopgenomen laten liggen de
 volgende byzonderheid : „ Eene der aartigheden , die
 „ men gewoon is aan de *Europeaanen* , die op *Cayenne*
 „ aanlanden , wys te maaken , in de eerste oogenblikken
 „ dat eene menigte van onbekende voorwerpen hen min
 „ of meer tot ligtgeloovigheid aanzeten , bestaat hier-
 „ in , dat in dit Land de Oesters aan boomen groeijen.
 „ Hoe vreemd dit ook in den eersten opslag schynen
 „ moge , zal men zien , dat ’er niettemin eenige grond
 „ van waarheid in is. Wy hebben gesproken van die
 „ boomen , *Paletuyvier* - en *Manglier* - boomen genaamd ,
 „ die in de zee groeijen , alsmede aan de kanten der
 „ rivieren , by derzelver uitwatering. De Oesters hechten
 „ zich in menigte aan derzelver wortels , zomtyds zelfs
 „ aan hunne takken , en men verkoopt ze altyd met het
 „ stuk hout , waaraan zy vastzitten. Deeze Oesters zyn
 „ klein , niet meer dan middelmaatig , en meestal zo laf ,

„ dat men verplicht is 'er zout by te doen, om ze
 „ kunnen eeten: over 't geheel is hunne waare plaats
 „ veeleer in een kabinet der Natuurlyke Geschiedenis,
 „ rondsom den tak, dien zy bedekken, dan op een
 „ goede tafel.” — BUFFON wordt, door deezen Schry-
 „ ver, wegens den *Luiaart*, op deeze wyze gegist.
 „ Niets is merkwaardiger om te leezen, dan hetgeen
 „ DE BUFFON, met opzigt tot den *Luiaart*, zegt, maar
 „ ook niets onwaarachtiger, uit hoofde van de ver-
 „ grooting; het is een waar schildery van verbeelding,
 „ waaruit het byna geheel bestaat. Wanneer men hem
 „ vergelykt by het Dier, zo als het leeft, gelyk ik
 „ dit menigmaal gedaan heb, bedroeft men zig, dat een
 „ man, die misfchien de waardigste beschryver over de
 „ Natuurlyke Geschiedenis is, zo dikwils vervallen is
 „ om 'er niets meer dan een Roman van te maaken.
 „ Het valt niet tegen te spreken, dat de *Luiaart* on-
 „ gemeen traag is; maar wanneer men, onder anderen,
 „ leest, dat hy met moeite klautert, en niet meer dan
 „ zes voeten in een uur afloopt, wordt men genoodzaakt
 „ hem voor vlug te houden [dit moet waarschyndlyk wee-
 „ zen, niet vlug te houden], en ik geloof de waarheid
 „ niet te vergrooten, wanneer ik zeg, dat de *Luiaart*
 „ (en dat nog wel de langzaamste van de twee soorten)
 „ meer dan veertig maalen die ruimte van plaats in den
 „ gemelden tyd afliep. Voor het overige klauteren zy
 „ zoo wel, dat, zoodra men den geen, dien wy aan boord
 „ hadden, maar vergat vast te leggen, hy boven in de
 „ groote mast zat, van waar men hem moest gaan haalen.”

Het XIIde H. is aan de *Negers* gewyd, wier lot als
 vry draaglyk beschreeven wordt, met bygevoegde redenen,
 waaruit zulks ontfstaat. De gemeenschap tusfchen de *Ne-
 gers* in *Suriname* en die van *Cayenne* ontgaat des Schry-
 vers opmerking niet; noch ook, wat 'er van de vryheid-
 verleening aan de Slaaven zou te duchten staan.

De Schryver, een Zeeman, deelt in het XIIIde H.
 onderrigtingen en waarneemingen mede, die tot de Zee-
 vaart betrekking hebben; waaruit, zo verre wy over
 dit stuk kunnen oordeelen, veel licht kan geschept
 worden. Het is hier en daar doorvlogten met byzonder-
 heden, tot de Natuurlyke Historie behoorende.

Eene goede *Kaart* zou, in veele opzigten, en boven
 al tot het laatste Hoofdstuk, meer dan een cieraad van
 dit Werkje uitgemaakt hebben.

Korte Schets der Fransche Omwenteling, door een Genootschap van Latynsche Schryvers. Reperies, qui, ob similitudinem morum, aliena malefacta sibi objectari putent. (TACIT. Annal. Lib. 4. Art. 33.) Men zal misschien lieden ontmoeten, die, zichzelf, met verbazing, in deeze schetzen herkende, zich zullen verbeelden, dat de misdaden, door anderen bedreven, hun te last gelegd worden. — Naauwkeurig nagezien naar het oorspronglyke. Te Rome, Propè Cæsaris hortos. HORAT. Satyr. 8. Lib. 1; en te Parys, Naby den tuin der Tuilleries. III Kalendas Septembres, V. C. MMDLIV. XII Fruclidor van het VIII Jaar. (Op de rugzyde van het laatste blad:) Te Amsterdam, by J. Allart, en alomme. In gr. 8vo. 107 bl.

Menschen zyn Menschen! doet RICHARDSON den Heer LOVELACE in de *Clarissa* uitroepen; en welk eene aanmerking is algemeener, ten opzichte van de Gebeurtenissen der wereld, dan deeze: *Het Tooneel blyft het zelve, de Speelers slegts veranderen?* Van hier de veelvuldige Mottos, uit oude Schryvers ontleend, om ze op tegenwoordige bedryven toe te passen; van hier de ontelbaare vergelykingen van vroegere met latere Persoonadien, die groote rollen op 's werelds speeltooneel, of tot hunnen lof, of tot hunne schande, of tot eer en voordel des Menschdoms, of ter schade en schande van 't zelve, speelden. Een stap verder gaande, vergelykt men enkele Gebeurtenissen van vroegere dagen met die van lateren tyde; en heeft het niet ontbrooken aan Schryvers, die, de jongste groote Gebeurtenissen der Omwenteling, althans gewigtige voorvallen in dezelve, te boek stellende, of in den text, of aan den voet der bladzyden, voortgelyke uit oude Gedenkboeken daarby aanhaalden, zomtyds in vry grooten getale.

Om een Werkje van dien vreemden aart, als 't geen wy hier aankondigen, hervoort te brengen, behoefde niets meer, dan de moeite, om, in het ruime vak der Geschiedenissen van verloopene Eeuwen, Tydperken, eenigermate gelykvormig aan het tegenwoordige, op te zoeken, de Schryvers en Redenaars van dezelve te raadpleegen, en daaruit de meest overeenkomende brokken op te zamelen, deeze te selikken, zamen te

voegen, en 'er een geheel van te maaken, zo als hi dan is.

Te gemaklyker viel zulks, wanneer men, in de Geschiedenissen bedreeven, zich niet aan een enkel Tydvak bepaalde, maar eene groote ruimte ter inzameling nam; 't geen ook de Vervaardiger van dit Werkje gedaan heeft, blykens de Naamlyst der Schryveren, door hem gebezigd, en voor 't zelve in deezer voege opgehangen:

CICERO	}	(dertig jaren vóór CHRISTUS.)
SALLUSTIUS		
TITUS LIVIUS		
VELLEIUS PATERCULUS		(30 jaren na CHRISTUS.)
TACITUS	}	(na CHRISTUS jaar 100.)
SUETONIUS		
CORNELIUS NEPOS		(Tydgenoot van CICERO enz.)
QUINTUS CURTIUS		(onzeker.)
AURELIUS VICTOR		(300 jaren na CHRISTUS.)
AJULUS GELLIUS		(150 jaren na CHRISTUS.)
&c. &c. &c.		

Onder deeze &c. worden bedoeld de aangetoogene Dichters CLAUDIANUS, OVIDIUS, VIRGILIUS, MARTIALIS, JUVENALIS; alsmede de Schryvers LACTANTIUS en ENNIUS.

Een ruim tydvak, zeker; en kan men niet ontkennen, dat de Vervaardiger deezer Korte Schetse zich van de juiste plaatzen, om aan zyn doel te beantwoorden, bediend, en, die schikkende en samenverbindende, een geheel vervaardigd heeft. — Mischien zou iemand het vry verre kunnen brengen, met, uit de Gewyde Geschiedenis en de Boeken der Propheeten, *Brokstukken* (men staa ons voor deeze keer dit ons anders niet behaagend woord te bezigen toe) zamen te voegen, om, in den styl des *Bybels*, de *Fransche Omwenteling* te beschryven. Dit zou veelen stooten, doch, in den aart der zaake, volstrekt het zelfde wezen.

Wat daarvan ook zyn moge; de Geschiedenis der *Fransche Omwenteling* wordt hier, uit gemelde *Landsche* Schryvers, opgedischt. Dan ieder, dier Geschiednisse kundig, ontwaart terstond, dat, hoe veel treffelykvormigs zich, in zommige gevallen, ook moge doen, de gaapingen en uitlaatingen, zeer belangryke gebeurtenissen betreffende, veelvuldig zyn. Waarop men

niets toepaslyks vindt, of 't welk men liefst onvermeld liet, wordt overgeslaagen.

De schikking is dusdanig: de Kolom aan de linkerhand behelst den oorspronglyken *Latynschen* Text; die aan de rechte de Vertaaling; en de Schryvers, waaruit de plaatzen ontleend zyn, worden aan het einde van ieder stuk aangehaald.

Alzins blykt, dat de Opsteller een Vyand is der meergemelde Omwenteling; en zo veel haatlyks, schriklyks en wreeds, vergezelde dezelve, dat het gemaklyk viel, daarop toepasfelyke plaatzen te vinden in de Geschiedenis, die van zulke gruwelstukken overvloeit. — Men leeze den aanvang van 10 *Aug.* 1792. Ter plaatsbesparing zullen wy, den *Latynschen* Text daarlatende, alleen de Schryvers en plaatzen aanhaalen.

„ Alle de geenen, die in ondeugden en ongebondenheid meest uitstaken; insgelyks anderen, die hun vaderlyk goed schandlyk hadden doorgebracht; eindelyk, allen, die, wegens snoode stukken en onderneemingen, uit het Vaderland verbannen waren; deze allen waren, na de hoofdstad, als een algemeene modderpoel, samengevloeid. (*SALLUST. in Bello Catilin. Art. 38.*)

„ Dezen verwekten een oploop, en liepen, zonder bepaaldlyk iemand aan het hoofd te hebben, na het Paleis. (*SURTON. in Othon. Art. 8.*)

„ Alom wapenen en bedreigingen. (*TACIT. Hist. Lib. I. Art. 83.*)

„ Men baant zich den weg met geweld; men overweldigt de toegangen, en doodt de buitenposten. (*VIRG. Æneid. Lib. II.*)

„ Zy, die het verblyf des Konings verdedigden, hervatten den moed, en pogen den overwonnenen te hulp te komen, en hun krachten te geven. (*VIRG. Æneid. Lib. II.*)”

Men voege 'er by het begin van 't geen ten opschrift voert, *Bewind van ROBESPIERRE.*

„ Welke Provincie, welke legerplaats is niet met bloed bezoedeld? of, gelyk hy het noemde, gezuiverd of verbeterd? Want het geen anderen *misdad* noemen, noemt hy *maatregelen van het algemeen belang*: dus onder valsche benaamingen, wreedheid voor strengheid, gierigheid voor spaarzaamheid, strafoefening en smaad voor bestuur der wet uitgeevende. (*TACIT. Histor. Lib. I. Art. 37.*)”

On.

Onder 18 *Brumaire* treffen wy, by den aanvang, de volgende aan:

„ Eindelyk haalen wy op nieuw adem. (TACIT.
„ *Agricola*, Art. 3.)

„ Eén enkel man heeft onze zaaken hersteld. (EUS-
„ NIUS.)

„ Te weeten, toen de dwingelanden het vaderland
„ in slaverny gekneld hielden, zeer veele burgers,
„ welken het fortuin in den oorlog gespaard had, ge-
„ deeltlyk uit het vaderland gedreeven, gedeeltlyk om-
„ gebracht, en de goederen van zeer veelen verbeurd
„ verklaard en onder zich verdeeld hadden, was hy
„ niet alleen de eerste, maar in 't begin de eenigste,
„ die hun het hoofd durfde bieden. (CORNELIUS NEPOS
„ in *Thrasylbul*. Cap. 1.)

„ Hy muntte niet min in voorzichtige gemaatigheid
„ dan in dapperheid uit: want allen, die zich vrywil-
„ lig voegden, verbod hy op eenige wyze te mishan-
„ delen, billyk oordeelende dat de eene burger den an-
„ deren burger verschoonde. (*Idem*, Cap. 2.)

„ Hy was gelukkig en vol beleid, voornaamlyk in
„ een gevegt, zoo dat hy altyd in alle veldslagen over-
„ winnaar bleef, en de grenzen des Vaderlands uit-
„ breidde. (AUREL. VICTOR de *Cesaribus in Septim.*
„ *Sever*.)

„ Den tytel van *Consul* aanneemende, verbondt hy
„ den Soldaat aan zich door milddaadigheid, het Volk
„ door den overvloed, en allen door de zoetheid van
„ rust; toen allengskens zich verheffende, trok hy al-
„ leen de voorregten van den Raad, der regeeringen en
„ der wetten aan zich, zonder iemands tegenspraak;
„ naardien de stoutten in de gevechten, of door de
„ verbanning, waren omgekomen, en de aanzienlyken,
„ die nog overig waren, naarmate zy zich meer voor
„ de onderwerping schikten, door geld en eer verheer-
„ ven werden, en door de nieuwe orde van zaaken we-
„ der tot stand gekomen, de veiligheid van het teges-
„ woordige, boven de gevaaren van het voorledene, ver-
„ kozen. De Provinciën insgelyks waren niet tegen
„ deze nieuwe orde van zaaken, alzo de verdeeldhe-
„ den der vermogenden, en de hebzucht der bestuur-
„ ren, hen de regeering van den Raad en het Volk
„ dedden wantrouwen, onder welke de hulp der Wet-
„ ten krachteloos, en door geweld, kuipery en geld,

„ 68

„ Onvermogen d geworden was. (TACIT. *Annal.* Lib. I. Art. 2.)

„ Indien men den waaren en eigenlyken naam voor onze onheilen begeert te weten , zoo schynt een noodlottige Orkaan ons overvallen , en den geest der menschen omgerukt te hebben. (CICERO *pro Ligar.* Cap. 6. Art. 17.)

„ Alle deze rampen des oorlogs verwachten van u haare herstelling , welke niemand , buiten u , geneezen kan. (CICERO *pro Marcello* , Cap. 8. Art. 24.)”

Geschiedenis van den Gewapenden Inval der Uitgeweeke Nederlanderen , in het Departement van den Rhyn , in de maand September 1799. Saamgesteld volgens authentique Berichten , Notulen en Besluiten , ter Secretarie van het Bestuur van gemelde Departement berustende ; en aangevuld met de belangrykste Stukken van dien tyd. Te Arnhem , by J. H. Moeleman Junior en Comp. , 1801. In gr. 8vo. 156 bl.

Het Engelsch en Russisch Krygsgeweld , ondersteund door Binnenlandsche Oproerigheid , baarde in 't oud Noord-Holland zo veel ontzettingen , verwoestingen en oorlogsbedryfs , dat aller aandacht daarop gevestigd bleef , en andere deelen des Bataafschen Gemeenebests , als 't ware , niet in opmerking kwamen , of althans met een min oplettend oog gadegeslagen werden. Geen wonder dan ook , dat de pen , ter beschryvinge van dit den Lande zo aanmerkelyk tydvak op 't papier gelokt , zich meest bezig hieldt met het daar gebeurde te boeken. Getuigen het *Rapport van de Operatiën der Divisie van den Luitenant Generaal DAENDELS* (*) — de *Veldtocht van den Generaal BRUNE , in de Bataafsche Republiek , in 't Jaar 1799 ; beschreeven door een Officier van zyn Etat Major* (†) — en de *Geschiedenis der Landinge van het Engelsch Russisch Leger in Noord-Holland* , door L. C. VONK (‡). In deeze dit Tydperk toelichtende Geschriften vinden wy , en inzonderheid in het laatstgemelde , het oog tevens geslagen op 't geen in

(*) Zie onze *Vad. Letteroef.* voor 't Jaar 1800 , bl. 428.

(†) Zie onze *Vaderl. Letteroef.* hier boven , bl. 316.

(‡) *Ald.* bl. 359.

in andere Gewesten , als *oud Friesland* en *oud Gelre-land* , gelyktydig voorviel ; doch niet met die breedte-
righeid , als de zaak , met de daad , verdiende.

Dit gebrek wordt geboet door het bovengemelde Werkje. Eigenaartig was het schroomverwekkend denkbeeld , dat *Pruisfen* , in dien benarden tyd , van de land-
zyde den Vaderlande invallende , de Patriotten zich als tusfchen twee vuuren gesteld zouden gevonden hebben , en in eenen onuitkomelyken staat gebragt. Zulk een denkbeeld zegt men voet te doen vinden in de strecken , verst van het oogfchynlyk Oorlogstoooneel verwyderd , en vol van Oranjegezinden , die alle poogingen te werk stelden , om intusfchen een eigen aanhang te vormen , uit oude en nieuwe Emigranten bestaande , geheel werkzaam tot het daarstellen eener Omwenteling.

Het Departementaal Bestuur van den *Rhyn* zegt dit bedryf te beletten , dan deedt eerst vergeeffschen onderzoek om Krygsvolk . terwyl een gedeelte der eigen Burgers na *Noord-Holland* waren uitgetrokken. Het Departementaal Bestuur bleef permanent vergaderd , en boodt allen mogelyken byftand aan plaatzen , waar het oproer dreigde uit te barften. Het Gemeentebestuur der Stad *Arnhem* kweet zich byzonder by de Invasie der Emigranten in *Westervoort* , waarvan men de naauwkeurige beschryving met genoegen zal leezen , en instemmen met het fchryven des Opstellers deezer Geschiedenisse: „ Een oogenblik aarzelens hadt het geheele Di-
„ strict van den *Rhyn* tot aan de *Zuiderzee* in opstand
„ gebragt , met den bereids gelanden vyand doen za-
„ menspannen , en zoo onze eigene Armée influitende ,
„ zonder magt van wapenen , door den schrik van ver-
„ raad en de vrees voor overrompeling , waarschylyk
„ genoodzaakt tot eene gelyke overgave onzer Land-
„ magt in de handen onzer aanvallers , als men nader-
„ hand de Zeemagt , door de voorftelling der onmoge-
„ lykheid van behoud , aan denzelven verraden heeft.
„ — Hadt men zich by het Departementaal en Ge-
„ meentebestuur , of by de Gewapende Burgermagt , la-
„ ten afschrikken , door het bezef der zwakheid , waar-
„ in men zich bevondt , en hadt men de geringe magt ,
„ welke men bezat , binnen de Stad (*Arnhem*) opge-
„ flooten , tot dat men versterking van elders bekond
„ hadt — dan ware het waarschylyk met de Vryhal
„ gedaan geweest ; — of het hadt stroomen bloeds ge-
„ kost ,

„kost, ons weder uit de handen der gecoalifeerde vy-
 „anden te rukken, en ten koste van alles, wat ons
 „nog is overgebleeven, aan ons zelve weder te gee-
 „ven. — Indien men flechts eenen dag geaarfeld
 „hadt, de Emigranten uit *Westervoort*, en de muiten-
 „de Boeren te *Rhede*, uit elkander te dryven, zo dat
 „zy zich aldaar hadden kunnen nestelen, en eene
 „hoofdplaats ter zamenrottinge maaken; dan ware wel-
 „ligt derzelve aantal in korten aangegroeid, gelyk een
 „fneeuwbal, dien men van een berg afrolt.”

Het gebeurde te *Trigt*, te *Veenendaal*, *Velp* en daar
 omstreeks wettigt deeze laatste bedenking ten vollen.
 Het moedbetoon der Burgeren te *Westervoort* en elders
 wordt, met verdienden lof, beschreeven; alsmede wat
 zy te *Groenlo*, *Borculo* en in het Ambt van *Bredevoort*
 uitvoerden, om de oproerigheden te dempen; oproerig-
 heden, aangestookt door ZUIDERAS en diens Medestan-
 ders. Vol mannenmoeds was de Publikatie, door het
 Departementaal Bestuur van den *Rhyn* uitgevaardigd,
 toen in den zogenaamden agterhoek van het Graaffchap
Zutphen het oproer zich vertoonde, wanneer ook *Frans-
 sche* hulp en die van *Utrechtsche* Burgers opdaagde.
 Deeze Publikatie was alom van eene gewenschte uit-
 werking. „De standvastige en rustige toon van het
 „Bestuur, in dit zorglyk tydvak, verleevendigde niet
 „weinig den moed der weldekenden, en verzwakte de
 „drift der kwalykgezinden.”

ZUIDERAS durfde zich in persoon niet meer
 vertoonen, doch zocht door Brieven en Uitnoodigin-
 gen het werk des Oproers aan te vuuren; diens be-
 dryven vinden wy hier uit legale berigten en getui-
 genissen opgemaakt; gelyk mede een bescheid van de
 uitgestrekter plans, door hem en de zynen ontworpen.
 Bovenal vinden wy hier een breedvoerig bescheid van
 den *Leugenbrief* des aantochts van 10,000 *Pruisschen*,
 door den *Pruissischen* Generaal VON SCHLADEN naar
 verdiensten ten toon gesteld.

De in staat van beleg stelling des Ambts van *Brede-
 voort*, *Winterswyk*, enz. bracht eene geheele omkeering
 van het plan der Oproerelingen te wege. De Militaire
 Regtbank tastte door; blykens het vonnis tegen JOHAN-
 NA MAGDALENA CATHARINA JUDITH VAN DORTH,
 veroordeeld om met den kogel te worden gestraft, dat
 'er

ter de dood na volgde: dan deeze Regtbank werl
lang opgeheeven.

De Opsteller deelt in 't slot van zyn Geschiedverha
twee belangryke en aan het Departementaal Bestuur va
den *Rhyn* toegeschikte Brieven mede van bekende Per
soonen, die niet weinig aandeels in het Ontwerp eene
Contra-revolutie schynen te hebben gehad, en die, by
het welgelukken van dezelve, gereed stonden een groote
rol te speelen; dezelfde Persoonen, die de dreigendste
Brieven en Waarschuwingen aan de Ontvangers en alle
Amptenaaren afzonden; doch welke, meestal, door de
awaakzaamheid der Politie onderschept, van geene de
minste uitwerking waren: de eerste was van J. C. E.
VAN LYNDEN; de tweede van dien zelfden Heer, en
van MAX. L. D'YVOY.

De Opsteller van dit berigt merkt ten opzichte van
dezelve aan: „Noch de dreigende toon van den eer-
„sten, noch het vleierend Sirenen-gezag, vervat in
„den tweeden Brief, welke ter Vergadering van het
„Departementaal Bestuur inkwam, in het oogenblik, dat
„men door onderscheidene berigten van lieden, waarop
„men rekenen konde, door de toen plaats hebbende
„omstandigheden, de goede zaak des *Vaderlands* voor
„verlooren hieldt, (de Brief was gedagtekend uit *Neder-*
„*Elten* den 8 Oct. 1799) waren in staat, om de Leden,
„standvastig op hunnen post en getrouw aan hunnen
„plicht, eenigzins te doen aarselen, om daaraan gehoor
„te geeven. — De Notulen van die dagen toonen
„aan, dat men zich niet verwaardigd heeft, deeze
„Brieven tot een onderwerp van Deliberatie te ma-
„ken; doch dat, niettemin, dezelve aan het Uitvoe-
„rend Bewind, tot deszelfs informatie, zyn ingezon-
„den.”

Heeft men alle reden om het bedryf des Departe-
mentalen Bestuurs van *Texel* in die dagen te roemen,
dat van den *Rhyn* streeft hetzelfde op zyde; en heb-
ben wy, dit Werkje lezende, ons vaak verwer-
derd over het beleid en den moed dier *Vaderland-*
ren.

Bylagen, de uitgesproken Vonnissen bevattende, be-
sluiten dit voor de *Vaderlandsche Geschiedenis* te
langryk Stukje.

Twée Gevangenen tegen de aanklagt van Mr. REINIER WILLEM TADAMA, Procureur der Gemeente van Amsterdam, hen beschuldigende van het vervalschen of doen vervalschen van drie Recepissen; verdedigd door Mr. H. CALKOEN, Advocaat enz. Te Amsterdam, by de Wed. J. Doll, 1801. In gr. 8vo. 168 bl.

Rechtigeleerd Advys, in de zaaken van Mr. R. W. TADAMA, Procureur der Gemeente te Amsterdam, Eischer R. O. tegen HEYMAN SALOMON LEVY en HEYMAN MOSES LEVY van Maarsen, doch thans alhier gedetineerders; over het misdadig vervalscht hebben, of hebben doen vervalschen, van drie Recepissen, uit de Geldheffing van 12 April 1800. In het Comité van Justitie te Amsterdam, den 26 Maart 1801, uitgebragt, door Mr. B. A. VAN HOUTEN, Lid van hetzelfde Comité. Te Amsterdam, by H. Gartman, 1801. In gr. 8vo. 304 bl.

De zaak der beleedigde Gerechtigheid voldongen voor de Vierschaar van het kundig en onzytig Publiek, of Mr. H. CALKOEN'S Verdediging der twee Gevangenen, enz. ter toetse gebragt door Mr. ALBERTUS JOACHIM DEIMAN, Pradiseerend Advocaat te Amsterdam. Te Amsterdam, by H. Gartman, 1801. In gr. 8vo. 352 bl.

HEYMAN SALOMON LEVY, oud 27, en HEYMAN MOSES LEVY, oud 21 jaaren, beiden gebooren en woonachtig te Maarsen, werden op den 31 van Wynmaand des voorleden jaars te Amsterdam in de gevangenis gebragt, door het volgend voorval. Gemelde persoonen, beiden van de Joodsche Natie, hadden zich, dien morgen om 10 uren, ten Comptoire van de Kooplieden ENGELBERTS en ROELOFS vervoegd, woonende op den Cingel, over de Appelmarkt. Zy hadden aan dezelve eenige Recepissen ter verkoop aangeboden, spruitende uit de Geldheffing van 19 April 1800, rentende drie ten honderd in het jaar, en staande ten Comptoire Amsterdam. Die koop was tot 43½ pCto geslooten; doch by het overnemen van gemelde Recepissen, van welke men zekeren wolt als naastvoorgaande verkooper opgaf, meende BERNARD ROELOFS, uit het verschil van inkt in de agterste schryf- en cyfferletters van drie Recepissen, te ontdekken, dat laatstgemelde vervalscht waren. Hy gaf dit aan de Jooden daadelyk te kennen; stelde hen voor, om met hem naar het Comptoir van den Ontvanger hoort te gaan, om gemelde Recepissen te laten nazien; doch dezelve gaven daarop ten antwoord, dat

LETT. 1801. NO. II. K k zy

zy daartoe geene reden vonden, en dat zy wel een briefje wilden tekenen, van wien zy dezelve ontvangen hadden. Eene herhaaling van het gedaane voorstel, van de zyde van ROELOFS, bragt te wege, dat gemelde Jooden met hem de den uitgingen, hebbende alle de Recepissen weder terug ontvangen; waarna echter HEYMAN SALOMON LEVY, op straat gekomen zynde, verklaarde, geen tyd te hebben, om naar het Lands Comptoir te gaan, nadien de *Fourgon* reeds op hen wachtte: eene verklaring, die B. ROELOFS zeide niet te kunnen begrypen, vermids hen de tyd niet ontbrak om geld te tellen, en het Gemeene Lands Comptoir zeer naby was.

Schoorvoetende, en telkens eenen anderen weg *willende* inslaan, gingen dan eindelyk gemelde Jooden, met den Burger ROELOFS, naar 's Lands Comptoir. Zyne bedreiging, dat hy een zogenaamd *rouach*, of *maaling*, op straat zoude maaken, dat is eenige menschen om hen doen verzamelen, indien zy niet met hem mede gingen, verplichtte hen, om hem tot op het gemeld Comptoir te vergezellen; offchoon hy, door hunne geduurige poogingen om te ontvluchten, gcenszins den kortsten weg, maar van zyn Comptoir, door de *Heysteeg*, langs de *Boonmarkt*, door de *Rosemarynsteeg* en *oude Spiegelstraat*, naar 's Lands Comptoir had moeten gaan; doch zo dra waren zy niet aldaar gekomen, of zy gaven hem alle de Recepissen, zo echte als valsche, in handen, en liepen schielyk weg. Het geroep van den geleider, die hen: *houd den dief! valsche Recepissen!* nariet, deed echter een onbekend perfoon HEYMAN SALOMON LEVY tegenhouden; zodanig, dat door behulp van deeze en andere lieden, op dat geroep toegeschooten, gemelde HEYMAN SALOMON LEVY aan 's Lands Comptoir werdt terug gebragt, alwaar ook HEYMAN MOSES LEVY terug kwam, zonder dat hy ROELOFS konde bepaalen, of laatsgenoemde mede was aangehouden geworden, dan wel uit eigen wille terug gekomen.

Het onderzoek der Recepissen, door den Ontvanger HOORT, gedaan zynde, bleek zeer duidelyk, dat drie van dezelve, door hem, voor vervalscht gehouden wierden. Op de vraag, van wien gemelde Jooden die Recepissen gekogt hadden, werdt nu door hen een geheel andere naam, dan die van WOLF, opgegeven; het welk door ROELOFS opgemerkt zynde, door HEYMAN SALOMON LEVY werdt beandwoord, met eene verklaring, dat WOLF, in het voorgaande jaar, hun *Compagnon* was geweest. En op de aanmerking, dat het voor een Koopman alzins noodzaakelyk was, dat dezelve, by het koopen van Recepissen, niet alleen de Nos. optekende, maar tevens, van wien de Recepissen wierden ingekogt; zeide gemelde HEYMAN SALOMON LEVY, dat zy zulks nimmer deden, maar dat zy rondreisden, en de Recepissen hier en daar kogten.

Deeze verklaring, gevoegd by al het verdachte, dat reeds in dit eenvoudig verhaal, ten nadeele van de beide Jooden, zichtbaar is, leverde derhalven eene genoegzaame reden op, om beiden naar de gevangenis over te brengen. Zy schynen aldaar reeds dienzelfden dag verhoord te zyn; en het onderzoek van den Procureur der Gemeente, Mr. REINIER WILLEM TADAMA, in dat, en in de volgende verhooren, is zodanig ten hunnen nadeele uitgevallen, dat hy hen, als Vervalschers der drie Recepissen, aan het *Comité van Justitie te Amsterdam* heeft aangeklaagd; als blykende hem volkomen, dat zy de by hen gevondene Recepissen, geenszins van een Boer, of van een Zaandammer, gekogt hebben; zo als zy, elkander echter telkens tegensprekende, verklaaren; maar dezelve van BAREND IZAAC COHEN hebben gekogt, die dezelve van PIETER VAN GEELLEN gekogt had, en die ook onvervalscht had ontvangen, en aan hen overgegeeven; komende de verklaringen, en de daarvoor betaalde prys, daarmede volmaaktelyk overeen.

Deeze beschuldiging, aan de zyde van den Procureur der Gemeente, door alle de omstandigheden en ingewonnen getuigenissen bewezen zynde, uitgezonderd door de *Confessie* van de beide Gevangenen; daar dezelve in tegendeel styf en sterk bleeven ontkennen, dat zy die Recepissen van genoemden BAREND IZAAC COHEN gekogt hadden, alsmede dat zy die vervalscht zouden hebben; zo moest nu het *Reglement* van 10 October 1798, by hem Procureur en het *Comité van Justitie*, in aanmerking komen. Voorheen verzogten de Hoofd-officieren, in zodanige gevallen, dat de Gevangenen in hunne handen mogten gesteld worden, om, door pyn van geesselslagen, tot bekendtenisse der waarheid gebragt te worden; doch, na het afschaffen van de Pynbank, is dit zodanig veranderd, dat aan dusdanige Gevangenen, in dat geval, een Advocaat wordt toegevoegd, om hen te verdedigen. Dit, derhalven, wordt ook, in gevolge *Art. 8* van gemeld *Reglement*, door het *Comité van Justitie te Amsterdam* gedaan; en dit heeft den Advocaat H. CALKORN gelegenheid gegeven, om de zaak van gemelde HEYMAN SALOMON LEVY en HEYMAN MOSZS LEVY op zich te neemen, en het *Comité van Justitie te Amsterdam* de *Memorie* te doen toekomen, welke hy vervolgens, onder den tytel van *twee Gevangenen tegen de aanklagte van Mr. REINIER WILLEM TADAMA verdedigd*, heeft in het licht doen treden: zynde het eerste Stuk, welks geheele tytel aan het hoofd van deeze beoordeeling geplaatst is.

In alles, wat, gedurende de laatstverloopen zesh jaren, in ons Vaderland is voorgevallen, zal men denkelyk geen voorbeeld meer aantreffen van zulk eene verandering, als in dit geval plaats heeft. Immers hebben de Gevangenen by deeze inrichting aanmerkelyk gewonnen, daar zy, by het gemis der

geesfelflagen, nog een voorspraak verkrygen, welke hunne zaak op zich neemt, en hen voor de rechtbank, op eene gepaste wyze, verdedigt. Zekerlyk hebben de Rechters, na die verdediging ingezien, en met de verhooren van de Gevangenen vergeleeken te hebben, het volkomen vermogen, om volgens hun geweeten te besluiten; doch het is, ondanks dat vermogen, alzins blykbaar, dat een Advocaat den Gevangenen veel meer te stade kan komen, dan de geesfelpaal; en vooral een Advocaat als de Burger CALKOEN, die klaarblykelyk beweezen heeft, dat hy de zaak zyner Clienten met den meesten yver verdedigd heeft, ja zelfs in gevallen, in welke dezelve niet te verdedigen was; terwijl hy bovendien, zelfs na het gevelde Vonnis, niet heeft opgehouden, om zich voor deeze lieden dapper in de bresse te stellen.

De Memorie zelve is meer vloeiend dan bescheiden geschreven. en geeft hier en daar wenken, dat deszelfs Steller niet alleen zyne eigene waarde gevoelt, maar ook voor andere lieden wel wil weten, dat hy die gevoelt. Reeds by den aanvang haalt hy eenige woorden van zich zelve, uit zyne in de daad verdierstelyke Verhandeling over *het voorkomen en straffen der misdaden* aan, met byvoeging dat die Verhandeling *bekroond* is. Een weinig verder verklaart hy, zich in een *independenten* staat te bevinden; *fermiteit* en *charakter* genoeg te bezitten, om van die *independentie* gebruik te maaken; en opvoeding genoeg genoten te hebben, om de verdediging van die Gevangenen, met destigtheid, nadruk en ernst, aan te vangen, en ten einde te brengen, zonder intuschen aan iemand eenige *billyke* reden van klagten te geeven. In hoe verre nu dit woord *billyk* al of niet toepasselyk zoude zyn, wanneer de Procureur der Gemeente, Mr. R. W. TADAMA, zich over eenige uitdrukkingen, in deeze Memorie voorkomende, wilde beklagen, zullen wy liefst niet beslischen. Dit echter zyn wy, met zyn Tegenschryver, den Advocaat DEIMAN, eens, dat zyne beschuldiging, dat de Procureur der Gemeente iet by zyn *advys* ter neder gesteld zoude hebben, 't geen niet volkomen met de waarheid overeenkomstig en beweezen was, zeer *rockeloos* en *gehasardeerd* is. Wy zwygen van de onheusche uitdrukkingen, door den Advocaat CALKOEN, ten opzichte van sommige Getuigen, gebezigd; en vooral tegen Barend JAN WYMAR en PIETER VAN GELEN; daar de dood van den laatsten, dien verdediger der twee beschuldigten, zo min van eenige beleedigende gezegden heeft kunnen terug houden, als het onbesproken gedrag van den eersten, welke man door hem, op eene zeer onvriendelyke wyze, voor een onbeledigen, partydigen en norschen wordt te boek gesteld. — Voor het overige is deeze Memorie in een bevalligen en inneemenden styl geschreven; offchoon dezelve geen kragt van overtuiging

genoeg schynt bezeten te hebben, om de *Amsterdamsche* Rechters, omtrend deeze gevangene Jooden, zoo te doen denken, als de Advocaat CALKOEN beweert, dat hy over hen denkt.

Het tweede Stuk is een *Rechtsgeleerd Advys* van Mr. B. A. VAN HOUTEN, Lid van het *Commissé* van *Justitie* te *Amsterdam*, door hem in gemeld *Commissé* uitgebragt, op den 26 van Lentemaand 1801, wanneer over de zaak van de gevangene HEYMAN SALOMON LEVY en HEYMAN MOSES LEVY geoordeeld zoude worden. De uitgebreidheid en bondigheid van dit Advys toont genoeg, dat de *Amsterdamsche* Rechtbank geenszins overhaast te werk gaat; het welk men nog zekerder schynt te mogen gelooven, wanneer men onderstellen mag, zo als men ons verzekert vry te mogen doen, dat ook andere Leden uitgebreid over deeze zaak geadvyseerd hebben. En dat zulks zeker heeft plaats gehad, is blykbaar uit het op dien dag gevelde *Vonnis*, over beide Gevangenen; zynde: dat dezelve op het Schavot, voor het Huis der Gemeente op te richten, wel strengelyk zullen worden gegeesfeld en gebrandmerkt, voor zes jaaren geconfinéerd in het Rasphuis, en voor twaalf jaaren gebannen uit het voormaalig Gewest van *Holland*; daar toch de Burger VAN HOUTEN alleen tot eene geesfeling, zonder brandmerk, een confinement van zes jaaren in het nieuwe Werkhuis, en een altoosduurend bannissement, uit het voormaalig Gewest *Holland*, heeft geadvyseerd.

Uit de Voorrede, voor dit Advys geplaatst, kan men opmaaken, dat de rechtskundige VAN HOUTEN vooral aanleiding getreegen heeft om hetzelfde mede te doen drukken, door de Memorie van den Advocaat CALKOEN. Op verscheidene plaatsen van dit Advys blykt ook, dat deszelfs Steller geheel anders denkt, dan de Steller dier Memorie; en doorzicht en kunde genoeg heeft, om de kronkels en plooiën, welke die Memorie aan het gedrag der Gevangenen gegeven heeft, geheel glad te sryken, en daardoor de waarheid, geheel bloot, in het ware daglicht te stellen. Ook de byzonderheden, welken de Advocaat CALKOEN aan de zaak der Gevangenen verbonden heeft, noodzaakten den Burger VAN HOUTEN, om zyne gevoelens dienaangaande te doen blyken; zo als, by voorbeeld, over de voeging van *Derdens*, in het *Criminele*; *Reserve van Actie tegen het officie*; *Appel tegen de Dispositie van het Commissé van Justitie*, de manier van procederen in deezen bepalende; *Appel tegen een eventueel nadeelig vonnis tevens*; *sluiting van Executie*, door de quasi *interjectie van hetzelfde by de Memorie*, enz. Ook heeft hy vooral de beschuldiging van den Advocaat CALKOEN tegen den Procureur der Gemeente, wegens de *Huisvisitatie te Maarsfen*, by de Ouders van de beide Gevangenen, geheel ontleed, en duideelyk genoeg getoond, dat gemelde Advocaat geheel niet ge-

weeten heeft, hoe, en op wiens order, dezelve verricht is. Na die beschuldiging in al haar kragt voorgefeld, en de waare toedragt der zaake tevens gemeld te hebben, spreek hy over den pligt van den Advocaat CALKOEN, in dat geval, op volgende wyze:

„Hoe zeer nu al de Advocaat CALKOEN onbewust mogt geweest zyn van den inhoud der Brieven van den Procureur TADAMA, aan den Procureur Generaal van het voormalig Gewest *Utrecht*, zo hadt hy echter, althans ten aanzien der *arrestatie* van SALOMON LEVY, geen blyk in het minst, dat dezelve door den Procureur der Gemeente verlangd; ja zelfs niet, dat dezelve *Hem* eenigzins te imputeeren ware; — En, gelyk 't hem hadt gevoegd, zich te wachten, over de aanvraag tot *Huis-visitatie*, zoo hy al niet wist, dat ook deeze niet was gevorderd, in zodanige *haatelyke* en *onschone termen*, in welken hy dienaangaande het zyne gezegd heeft, by het *Commissé* van *Justitie* zich uit te laten; zoo ook hadt het hem gevoegd, zich te onthouden van zulk eene *onwaarachtige voordragt*, wegens het *arrest*, insgelyks aan Hetzelve gedaan. — Was het niet al verder zyn pligt geweest, toe te zien, voor 't minst dat de *Municipaliteit* van *Maarsfen* niet geïnduceerd wierdt, om zulke *notoire onwaarheden* aan het VERTEGENWOORDIGEND LIGCHAAM voor te stellen? — Was het niet zyn pligt geweest, om de Gevangenen en *quasi* gevoegdens, by hun *Request* aan de *Eerste Kamer van letzelve*, zich te doen wachten van, by de leugenachtige voorgeevens, zoo over de zaaken zelven, als over die aanschryving, te *posceeren*, dat dat *arrest* op zodanige *aanschryving* geschied ware?" — Men vergelyke nu daarmede den grooten ophef, schoon in algemeene bewoordingen, van den Advocaat CALKOEN, te vinden in deszelfs *Memorie bladz. 14 en volg.*, door welken de Procureur TADAMA genoegzaam als een *publieke Roover* wordt aangewezen. Zouden zulke uitdrukkingen, byaldien zy op *onwaarheden* gevestigd zyn, ook *billyke reden* van klagten, tegen een Verdediger van ten minsten, by hem Advocaat zelven, *zeer suspecte* Gevangenen, kunnen opleveren?

De Burger VAN HOUTEN heeft vooral getracht, om hier en daar, in zyn Advys, rechte denkbeelden te geeven, van recht te doen op *Convidie*, steunende op *juriedieke gronden*. Zyne ervaring in dat vak kan niemand betwisten; en deeze heeft hy zeker boven den Advocaat CALKOEN vooruit, die, onzes inziens, hier en daar, den bal niet weinig mis slaat. Sterk is zekerlyk het volgend slot der Voorrede, voor dit rechtsgeleerd Advys geplaatst: „Mogt welligt die *Memorie van Defensie* in de handen van enkele onverlaaten gevallen, en als een aangenaam geschenk gretig ontvangen zyn, waardoor zy, of in de

e voorneemens tot — of in de daadelyke praktyk van — welke en dergelyke misdryven, uit aanmerking van het, in hun oog, onmogelyk gemaakte gestraft worden van de misdaad, gesterkt mogten zyn; de zodanigen zullen bereids hebben vernoomen, dat verdedigingen van dien aart, by de *Amsterdamsche Rechtbank*, daartoe ten eenemaale onvermogen zyn." — Sterk noemen wy dit gezegde; doch ten opzichte van de zaak, en in vergelyking van het volgend Stuk, waarvan wy nu nog moeten spreken, is het zulks niet. Jammer is het, dat in dit Advys zeer veele taal- en drukfeilen ingesloopen zyn, welke men zeker aan den haast zal moeten toeschryven, dien men gemaakt heeft, om hetzelfde spoedig als een tegengif in het licht te doen treden, na dat de *Memorie* van den Advocaat CALKOEN uitgegeeven was; die door veele lieden, by eene eerste leezing, zo om deszelfs styl, als verregaande stoutheid, wierdt bewonderd.

Opzettelyk tegen laatstgemelde *Memorie* ingericht, is het derde Werk, welks tytel wy hier boven omstantig hebben opgegeeven; namentlyk: *de zaak der beleedigde Gerechtigheid voldongen voor de Vierschaar van het kundig en onzydig Publick*; geschreeven door de bekwaame pen van den Amsterdamschen Rechtsgeleerden, Mr. ALBERTUS JOACHIM DEIMAN. Deeze Advocaat gaat zynen Medebroeder CALKOEN van stap tot stap na; en tracht het gedraaide, gewrongene, en beleedigende, in deszeifs *Memorie*, aan te toonen. Hier en daar, echter, vindt men, in dit stuk, al te veel bewaarheid, hetgeen in de Voorrede ook daadelyk als eene bekendtenis van den Schryver wordt opgegeeven, „dat dit geschrift menigvuldige blyken eener meer dan gewoone geestdrift en gevoeligheid draagt, en, over het algemeen, niet op dien minzaam toon gestemd is, welken een bloot verschil omtrend de uitlegging, aanwending en toepassing der Wetten en Voorchriften van het Recht, en het oogmerk, om, of te overtuigen, of overtuigd te worden, onvermydelyk zouden vorderen." Dan, men moet daarby in aanmerking neemen, dat de Advocaat DEIMAN een oogenblik had durven twyffelen aan de wettigheid en rechtvaardigheid van de, tegen deeze Gevangenen, ondernomene *crimineele procedures*. En, offchoon het niet misfen kon, of hy moest, reeds by de eerste leezing der *Memorie* van den Advocaat CALKOEN, over de *animositeit*, welke daarin, in het byzonder, tegen den *Procureur* TADAMA, als Eischer R. O. in deze, zoo van alömme, op de meest tastbaare wyze doorstraalt; over de blyken van verachting, waarmede hy den Burger BOGLOPS bejegent; over het in 't oog loopend oogmerk, om den bedienden van 's Lands *Comptoir*, BAREND JAN WYMAR, in deszelfs goeden naam te verkorten; en, boven alles, over de voorbeelde-

looze haatelykheid en kwaadaartigheid der *insinuatie*, — door de nagedachtenis van wylen PIETER VAN GEELLEN te zoedeld, met gevoelens van verontwaardiging vervuld werden: — offchoon ook de baarblykelyke ongerymdheid en onwettigheid van de meeste *sustennuen*, redeneeringen en gevolgtrekkingen van den Advocaat CALKOEN, hem onvermydelijk in het oog moesten vallen, (het zyn de woorden van DEIMAN zelven, in zyne *Voorrede* bl. IV en V) en hierdoor reeds het verbrooken evenwigt zynor onpartydige denkwyze niet alleenlyk ten volle wierd hersteld, maar zelfs eene tegengestelde helling verkreegen had, ontbrak het hem echter aan de noodige *informatien*, omtrent de byzonderheden, welke den Advocaat CALKOEN aanleiding gegeven hadden, om tegen de laatstgenoemde personen met zoo veel drift en bitterheids uit te vaaren, en tevens aan de *Criminelle Verhooren* en verdere Bewysstukken deezer *Procedures*, om met volkomen gronden en redenen van wetenschap over de *merites* deezer Verdedigings-*Memorie* in allen deelen te kunnen *jugeeren*. En, na dat hy deeze alle bekomen, gelezen en herlezen, en rypelyk overdacht; en vervolgens de *Memorie* van den Advocaat CALKOEN andermaal in handen genomen en overwoogen had, en van de misdaadige schuld van deeze Gevangenen op de volledigste wyze was overtuigd geworden, kon hy zich niet bedwingen om uit te roepen: „Zyn deze Gevangenen, thans *Gecondemneerden*, dan nu de voorwerpen, om welken men zich niet heeft ontzien, de handelwyze van den *Publieken Aanklager* in deze, die niets anders gedaan heeft, dan 't geen Eed en Pligt van hem vorderden, en tevens niets heeft verzuimd van 't geen hy, ambtshalven, te doen gehouden was, op eene onbeschaamde en roekelooze wyze, in de meest *ongemefureerde* bewoordingen, te *inculpeeren*, en het oordeel van een *respectabel Collegie* van *Justitie*, als onwettig en onrechtvaardig, by het geëerd *Publiek* verdacht te maaken! De voorwerpen, waarom men zich de *licentie* veroorloofd heeft, om de geloofwaardigheid der *authentieke Registers* van 's Lands *Comptoir* te ondermynen, de *Natie* alzoö van den eenigen toetssteen van de echt- en zekerheid haarer schuldbekentenissen te berooven, en de misdaadige onderneemingen van list en bedrog uit te lokken, te *faciliteeren*, en aan te moedigen! De voorwerpen, waaröm braave en welgezeten Poorters van deze Stad, door de haatelykste *insinuatien*, met verachting bejegend, en door gewaagde beschuldigingen ten toon zyn gesteld! De voorwerpen, waaröm de rechten der *Menschheid* verkracht, en de asche der dooden ontheiligd zyn geworden! De voorwerpen, ten gevalle van welken de Hoogste Verderingen van Wetgeving en *Justitie*, in hunne gewig-

Deliberatien en veelvuldige werkzaamheden, by herhaaling, gestoord, en met verzoeken worden *geimportuneerd*, om een inbreuk op vastgestelde wetten toe te staan, en de *Crimineele* rechtspleeging nog moeilijker, nog meer onzeker en onslagtiger te maaken, als zy thans, inzonderheid zedert de afschaffing der Pynbank, reeds is, en geworden is! De voorwerpen, eindelyk, met welker verdediging men voorgeeft de Godheid te dienen!"

De Advocaat DEIMAN behandelt zyn Collega CALKOEN, die geheele geschrift door; als zeer partydig zynde, ten opzichte van den *Procureur der Gemeente*, Mr. R. W. TADAMA; en eindigt hetzelfde met de volgende aanmerkelyke gezegden: „Van waar die *personeele* haatelykheid? dat opzet, om eenen man, die als mensch en burger op algemeene achting een billyke aanspraak heeft, en in wien de *Crimineele Justitie* eenen kundigen en volyverigen voorstander en handhaver, eenen waardigen opvolger van Mr. MAURITS CORNELIS VAN HALL, beschouwt en wedergevonden heeft, zoo moogelyk, in deszelfs *crediet* en onontbeerlyk gezag te verkorten, en deszelfs verdiensten by het *Publiek*, op eene flinkfche wyze, verdacht te maaken?

„Laat ons ook, op het voetspoor van den Advocaat CALKOEN, rondelyk spreken, zoo als het by ons ligt, en *Complimenten* ter zyde stellende, zonder bewimpeling betuigen, dat wy het daarvoor vermeenen te moeten houden, dat die haatelykheid en dat opzet hunnen oorsprong hebben in *politieke* onverdraagzaamheid, welke deze gelegenheid heeft *gearrpieerd*, om haare gal uit te braaken, en zich aan de Persoon genoegdoening te verschaffen wegens de onaangename gewaarwordingen, welken de *Titulatuur* van *PROCEUREUR der GEMEENTE*, en de daarmee in verwandschap staande herinnering van gebeurde zaaken, — in het hart van den Steller der getoetne *Memorie* hebben kunnen te weeg brengen."

Zodanig heeft men moeten besluiten over eene *Memorie*, die zeer veel had kunnen uitwerken, indien dezelve op eene bescheiden wyze was ingericht; offchoon dezelve daarom echter by den Rechter mischien geen' meerderen ingang zoude gevonden hebben. Doch het partydige en onbescheidene verdient overal afkeuring, en vooral in zaaken van *Justitie*. Welk een gevolg deeze zaak hebben zal, weet men niet; en wy willen vooral de oordeelen van de hoogste magt in ons Vaderland gecuszens vooruit loopen. Dan, wy hebben nu de verdediging van de Gevangenen, derzelver wederlegging, en het oordeel van een der Rechters, geleezen; wy zouden dus geheel veilig een besluit kunnen vormen, maar dit zoude zekerlyk mede ten nadeele van HEYMAN SALOMON LEVY en HEYMAN MOSES LEVY uitloopen; doch dit valt geheel buiten ons

ontwerp: genoeg is het, onze Leezers te berichten, dat, zo in het *Advys* van den Burger VAN HOUTEN, als in de Verdediging van den Burger DEIMAN, genoegzaam zeker blykt, dat een dier beide Gevangenen, de Recepisen van 6, 8 en 9 guldens, door het byvoegen van nullen en schryffletters, tot die van 600, 800 en 900 guldens verheven heeft; zo dat zy voor f 23-:-, na de vervalsching, f 2300-:- meenden te kunnen ontvangen; — dat beiden van die vervalsching geweeten, en van dezelve gebruik hebben willen maaken, om die vervalschte papieren tot hun eigen voordeel te doen dienen; en derhalven wezenlyk schuldig zyn aan de misdaad, hen, door den Procureur der Gemeente van *Amsterdam*, ten laste gelegd.

Maar nu is de vraag: De Advocaat CALKOEY konde eens volledig, en den rechten voldoende, betoogen, dat, als een van de beide Gevangenen alleen schuldig was aan de misdaad hen ten laste gelegd, alsdan geen van hen beiden, als zy bleeven ontkennen, gestraft zoude kunnen worden: zou deeze leer dan niet de vreesfelykste uitzichten voor ons Vaderland en voor deeze Eeuw opleveren, in welke zo veel papier, Obligatien, Recepisen, enz. de plaats van geld innemen? Zou dan niet telkens een misdaadig tweetal werkzaam kunnen zyn, de een om te vervalschen, en de ander om de vervalschte papieren aan den man te helpen; als beiden maar zorg droegen, om stout en sterk te blyven ontkennen? Wy voor ons gelooven, dat alsdan het *nationaal crediet* op zeer losse schroeven zoude gesteld zyn; terwijl men zich nimmer zoude kunnen wachten voor het misdaadig vervalschen van nationaale papieren, en niemand zoude mogen straffen, al wierdt hetzelfde ten allersterkste bewezen, indien de Vervalschers hunne misdaad maar niet zelven erkenden. Wy gelooven, dat ook de gevolgen beslissen, om in deezen zeer oplettende en streng te moeten zyn; te meer, daar men de valsche Munters met de dood straft, die toch in verre na niet zoo veel schade, en geenszins zoo gemaklyk, kunnen veroorzaaken, als de Vervalschers van nationaale Recepisen.

Vredezing by den aanvang van de Negentiende Eeuw. Door s. STYL. Te Harlingen, by V. van der Plaats, 1801. In 2to. 22 bl.

Het *senectutem oblectant* van CICERO wordt by dezen gyzen Dichter waar bevonden, en men kan dezen zynen *Vredezing* 's Mans ouderdom in het geheel nog niet aanzien. Zyne versen zyn vloeiende, het rym gemaklyk, de uitdrukking doorgaans krachtig, en dit gehele leerdicht draagt overvloedig bewys van des Dichters goeden smaak en uitgebreide kundigheden. De Vrede komt, en met haar de ware, nooit also
nog

og gevestigde, Vryheid, en Volksgeluk, de vruchtbare bron van zedelykheid. Toen Augustus aan het Romeinsche Volk den Vrede gaf, begonnen de Wetenschappen te bloeijen; B. ONAPARTE is dezelfde weldoener, alleen hy bedoelt gene Kroon. Vryheid en Volksgeluk hebben alleen in zedelykheid enen vasten grond.

*'t Gaat vast, dat toch de Deugd aan alles wat men doet,
Indien 't beklyven zal, haar zegel steeken moet.
't Is waar dat de Ondeugd ook naar wit wel kan beschieten,
Maar nooit mag zy haar lot in zegening genieten;
Want Wroeging en Geluk staan in een valsch verbond,
En die de wroeging smoort, verraaft zich zelf terstond.
Doch de Eerzucht, die de Deugd mag tot een prikkel strekken,
Kan ook eene eedle ziel tot overyling trekken,
Vooral wanneer ze in een bedrieglyk oogpunt staat,
Gelyk het in 't gemeen maar al te dikwyls gaat.
Zo mag daartegen dan een Volk gelukkig heeten,
Daar de Eer niet kan bestaan met een ontrust Geweeten,
Daar 't werk zyn meester loont; en de eerste, die misdoet,
Op 't kussen of in 't spits, met afkeer wordt begroet.*

*De Fransche Monarchy. die meer dan duizend jaaren
Haar uitgestrekt Gebied kon staaven en bewaaren,
Viel met een enklen schok, eer zy 't gevaar bedacht.
Zo valt een ryzige eik, schoon de ingeschapen kracht
Haar wortels diep in 't hart des afgronds heeft geschooten,
Gebliksemd van om hoog, gebeukt van donderklooten.
Zo ploft een klip in Zee, hoe vast, hoe trotsch, hoe sterk:
De grondslag rookt, en 't schuim vliegt bruischende aan het zwerk.
Europe daverft op dien bons: Zy schudt haar kroonen,
Die waggelende en beroerd een droeven luister toonen:
Elk stamelt, vreesft voor zich, en vraagt nog wat het is:
Een doodsche zwymeling vervangt de ontsteltenis:
Maar uit die kalnte moest het yslykst onweer groeien.
Straks hoort men storm op storm in nachtorkaenen loeien,
Die van 't Rifeesch gebergte op Memfis overslaan,
En boven Kaukazus tot Ganges oevers gaan.
Wat noodgeschrei! Alleen het Eiland, dat ten Westen
Van deeze kust zich scheen tot ons bederft te vesten,
Zag dit, op hoop van winst, met een bedaard gemoed,
Gelyk het nog den brand naar zyn vermogen voedt.
Nooit zag men de Oorlogstoorts met zulk een woede blaaken,
De ontboeide Plonderzucht nooit zulk een voortgang maaken;
Nooit zo veel Volks vergaan in traanen, bloed en vlam.
Elk wanhoopte aan het eind: maar BONAPARTE kwam.*

Nu wist de Dichter den springvloed der vorige gruweldomheid, bygeloof en hovaa dy, enz. Echter wordt reeds de Eeuw van LODEWYK de grond gelegd voor het tegenwoordig geluk: FENELON ontstak reeds het toortslicht; het wies zinnig als een vuurkolom ten Hemel, en straalt nu over de gehele aarde. Ook Neêrland leed door Staatsgebreken en zedeloosheid; gelukkig, zo het nu door ondervinding wys werd. Noord-Amerika ontwierp een duurzaam Staatsgestel, waartoe ons Gemenebest de schets gaf: men verwachtte iets zonder wedergaê; het kwam, en voldeed, en wekte bewondering:

maar die 'er thans op ziet,
In 't licht van onzen dag, voelt die verwondring niet.
Zo 't menschlyk is, dat we ons volmaakt geluk behaven,
Zal onze maatschappy die schoonheid haast verdooven,
Door een verbindtenis, die hoog en laag verheugt.
Maar Burgers, Burgers! dat vereischt de blankste Deugd.
Zo gy uit vadzigheid u laf in slaap laat wiegen,
En 't oor aan bloedaarts leent, die vleien en bedriegen,
Of snooie handen 't roer der Staatshulk aanbeveelt:
Weg met de heerlykheid, daar gy nu diep in deelt.

Dan wy mogen niet meer affchryven. De Dichter zingt vervolgens den roem der Vryheids-helden, en den zegen van den Vrede, die de Vryheid vestigt, en geluk, wetenschappen en alle de schone kunsten bloeiën doet; en sluit met opwekking en heilwenschen aan het Bataafsche Volk.

Onze Lezer kent nu nagenoeg dezen Vredezing; is 't nodig dat wy dien nog aanpryzen?

Eelhart en Petronella, eene toevallige Roman. Door H. ESSENBERG, Gerritsz. Te Amsteldam, by P. J. Uylenbroek, 1801. In gr. 8vo. 144 bl.

Onlangs, by de aankondiging van zeker geschrift van den Heer VAN KOTZEBUE, gaven wy te kennen, vooral niet te hopen, dat het *mode* worden mogt, op die wyze Romans te ontwerpen; maar daar hebben wy waarlyk nu reeds *ene toevallige Roman*. Het zyn nu juist gene opgegevene Woorden, maar zogenoemde Spreuken, waaraan dit werkje, mogen wy den Schryver geloven, zynen oorsprong te danken heeft. Zekere menschen namen, by zekere gelegenheid, het onschuldig vermaak, om elk ene spreuk te schryven, zonder dat de een wist, wat de ander schreef, en dan te zien, in welk verband die spreuken staan mogten; en de Schryver vond goed, van deze Spreuken ene Roman te vervaardigen. Het waren de vol-

gende: (1) Laat 'er van komen wat het wil. (2) Klunkende munt is het beste. (3) Morgen ochtend moet ik gaan. (4) Ik ben toch nieuwsgierig. (5) Ik ga uit van daag. (6) Ik had gehoopt geld te ontfangen. (7) Wees maar niet ongerust. (8) Het wordt slecht weér. (9) Het wordt tyd om te gaan slaapen. (10) Ik hoop van ja. (11) Ga recht door zee. (12) Ik wenschte dat het gedaan ware. De Schryver brengt samenhang tusſchen deze twaalf denkbeelden, en levert ons een aaneengeſchakeld verhaal. Het wordt ene liefdesgeſchiedenis. Een oud medevryer, die veel geld, en daardoor de ouders van het meisje op zyne hand heeft, maakt de gelieven enige moeiljkheid; dan toch niet lang, want in een dag of drie wordt alles geſchikt; en de Roman eindigt, gelyk dat betamelyk is, met het huwlyk der jonge lieden. Wy hebben genen lust om het hoofdbeloop der geſchiedenis op te geven: het verhaal komt ons voor langwylig te zyn, en niet zeer beangryk; en na gezegd te hebben, dat de Boerenschouten over het algemeen niet in den besten reuk zyn by onzen Schryver, en dat hy hoopt, dat het Volk, by de aanſtaande verkiezing der Gemeentebestuuren, de braaven inoge kennen en verkiezen, en de kwaaden weeren, met welken wensch wy ons verenigen, zo bepalen wy ons eenvoudig tot de mededeling van de volgende regels uit het be-minlyke kersfenbriefje, (zo noemt het de Schryver) dat in deze toevallige Roman toevallig onze aandacht trok:

De eerste vrucht is 't van het boompje:

'k Dacht, toen ik het bloemen zag:

'k Zal nu van ons eigen boompje

Kersjes plukken voor myn Pie.

'k Zag het bloemtje ras verwelken,

Zag daarna een' groenen knop,

Toen een' witten, toen een' geelen,

Toen een roode lekkere kers.

'k Voelde die toen alle dagen,

Tot zy door en door was ryp,

'k Plukte en leide ze in dit doosje

Voor myn allerbeste Pie.

De Schryver houdt zich thands onledig met het opstellen van iets anders, hetwelk hy, zo dit werkje (gelyk enige andere kleinere van hem) byval verkrygt, binnen korten t, d hoopt in het licht te geven.

---

*Zak-bibliotheek van Vernuft en Smaak. IVde Deel. Met Plaa-
ten. Te Amsterdam, by J. Allart, 1800. In 12mo. 270 bl.*

Wy hebben gene reden om den lof terug te nemen, dien wy voorheen aan dit Werkje gaven, en mogen ook dit

dit IVde Deel aanpryzen. Het bevat drie Stukjes. Het eerste, dat wy wel een Stuk mogen noemen, is: *De Anna naar: Tooneelspel*, in vyf Bedryven, naar 't Hoogduitsch van B. C. D'ARIEN. WILLEM, de Zoon van den Graaf van DENSTAM, bemint LINA, de Dochter van den Graaf van SCHOONENBEEK, die, om redenen onbekend, onder den naam van BROEDER GEORG, daar in den omtrek als Kluizenaar leeft. WILLEM's Vader ontdekt hunne liefde, — en met de ontdekking van den rang van LINA wordt eindelyk alle zwarigheid weggenomen, en het huwlyk der gelieven gesloten. Dit Stuk is zeer wel geschreven, en de onderscheidene characters, en daaronder zeer beminnellyke, worden zeer wel volgehouden.

Hierop volgt: *Een Dramatisch Verhaal: DE ONBEKENDE SCHOONE*; dat zich met genoeg lezen laat. Sir HENDRIK, wiens fortuin in de war is, bemint deze onbekende, en is door haar dubbelzinnig gedrag zeer onzeker wat hy van haar denken moet; intuschen redt zy, door hare schrandere list, haar en zyn vermogen uit de handen van zekere Lasy RUNZEL, en alles loopt uitmuntend af.

Het derde Stukje is een kort verhaal, van ene, zo als ons verzekerd wordt, tot in derzelver kleinste byzonderheden toe, ware gebeurenis. Een braaf, medelydend Pastoor geeft aan enen Franschen Soldaat, dien hy toevallig ontmoet, ene milde gift. Deze overnacht juist in het Dorp van dien Priester, krygt den inval om zynen weldoener nog laat in den avond te bezoeken, en redt hem daardoor nog in tyds uit de handen van enige moordenaren. Zo waakt en zorgt de weldadige Voorzienigheid!

De Spelonk van Strozzi, of de Ondeugd door zich zelve gestraft. Tooneelspel in vier Bedryven, door G. MANHEER. Te Rotterdam, by C. van den Dries, 1800. In 8vo. 80 bl.

Even als de Romanschryvers, schynen onze hedendaagsche Tooneeldichters het 'er op toe te leggen, om toch vooral wonderbaare en afgryzelyke voorwerpen ten tooneele te voeren. *De Spelonk van Strozzi*, welke wy, als Roman, in deszelfs inhoud; aan onze Leezers reeds hebben doen kennen, heeft den Burger G. MANHEER aanleiding gegeven, om die afschuwelyke daad ook op het Tooneel te vertoonen. Jammer is het maar, dat by zo veele woestheid in de characters, dan nog eene verwarde tooneelschikking moet doorblyven, zo dat men, even als in de onregelmatigste Stukken der Duitschers, het Tooneel in het midden van een Bedryf zal veranderen, en het Gordyn laat vallen, daár en zo dikmaals

als men goedvindt. Op deeze wyze voordgaande, zal men al ras in staat zyn, om zeer uitgebreide Romans op het Tooneel te vertoonen; immers het getal van Bedryven is, op deeze wyze, altyd ligt te vinden!

Korte Aardrykskundige Beschryving der Bataafsche Republiek, naar de nieuwe Verdeeling in agt Departementen; met een genommerd Kaartje, waarin alle de Steden, de voornaamste Dorpen, de Rivieren, Wateren, Producten, enz. onzes Vaderlands worden aangewezen. Te Amsterdam, by J. ten Brink, Gerritsz. 1801. In 8vo. 46 bl.

Juist is de aanmerking der Vervaardigers van dit Werkje, dat geen Schoolboek, waarin de Aardryksbeschryving in derzelver ganschen omvang onderweezen wordt, omtrent één Land in 't byzonder zeer uitvoerig zyn kan. Zodanig was het inzonderheid gesteld met die van ons Vaderland, in de Leerboekjes der Aardryksbeschryving, op de Scholen gebruikelijk. Dit zette den Opsteller aan, om voor zyne Leerlingen het kleine Stukje, 't geen wy thans aankundigen, te vervaardigen; in het Voorberigt aanduidende, op welk eene wyze men, met de meeste vrugt, dit handboekje konne gebruiken.

Zo wil hy, dat de eerstbeginnenden, by voorbeeld, van het *Vyfde Departement*, of *Texel*, eerst alleen leeren, „ dat „ het bestaat uit het voormaalg Noord- en een gedeelte „ van Zuid-Holland, en een aantal volkryke en bloeiende „ Dorpen en Steden bevat: *Alkmaar, Medenblik, Enkhuizen, Hoorn, Purmerend, Edam, Monnikendam, Haarlem, Leyden en Naarden.* — Voorts doet hy hun deeze Steden in eenige voornaame byzonderheden kennen, in Stad- en Plaatsbeschryvingen, voor eenigzins verder gevorderden geschikt, zo ten aanzien van vroegere als latere gebeurtenissen. Zeer kort is dit alles; en zou men wel iets meer verlangen, en eene grootere gelykheid in de opgave hebben mogen aantreffen. Zo verwonderde het ons, daar wy ten aanzien van andere Departementen min belangryke byzonderheden vonden, in dit Departement geen woord aan te treffen van de *Zaanlandsche Dorpen*. — Het bygevoegde *Kaartje*, waarop alles met Getallen en Letters wordt aangewezen, geeft ook door verkorte leittertekens aan het oog te verstaan, welke de Voortbrengzels dier Streken zyn. Veel is 'er, en dit brengt de aart van dit Werkje mede, overgelaten aan den Onderwyzer, die 'er zich ter handleidinge met veel vrugt van zal kunnen bedienen.

Be-

Beknopte Schets der Nederlandsche Geschiedenis, door C. PERK. Te Amsterdam, by J. R. Poster, 1800. In gr. 8vo. 54 bl.

Wederom een Leerboekje in de *Vaderlandsche Geschiedenis* voor de Jeugd; bevattende, in drie Afdeelingen of Tydvakken, het wyd bevang dier zaaken; het *eerste* tot den tyd der Graaven — het *tweede* de Graaflyke Reëering — het *derde* de Stadhouderyke en Stadhouderslooze Regeeringsform. De voornaamste Gebeurtenissen, in elk derzelven, worden aangestipt, met vermelding van de Jaartallen op den kant. Achter ieder Tydvak is een aantal Vraagen, waarop de gemelde Gebeurtenissen passen. De Opsteller geeft hiermede een leidraad in handen, waardoor men aan kinderen een denkbeeld van het geheel dier Geschiedenis kan geeven, en by iedere les het ineengedrongene der voorstelling mondeling uitbreiden; die uitbreiding, by elke herhaaling, breedvoeriger maaken, en hun hierdoor in staat stellen, om een grooter Werk over het zelfde onderwerp met vrugt te kunnen bezigen. De leertrant, hier voorgesteld, kan, schoon eenigzins omslagtig, zo het ons voorkomt, met vrugt aangewend, en mag dus dit Leerboekje aangepreezen worden.

Verklaaring van een geheel nieuw, verbeterd en vermeerderd Kien- en Lottospel, door D. G. In Rotterdam, by J. Hofhout en Zoon.

Dit Stukje bestaat uit een halfvel Verklaaring over tweeëntwintig daar by gevoegde Speelkaarten, kunnende het eerste, of Kienspel, gespeeld worden door zo veel personen, als 'er quart Kaarten zyn, die een getal van tachtig belooppen, en het Lottospel door zo veel personen, als 'er geheele Kaarten zyn. Van de tweeëntwintig geleverde Kaarten zyn 'er twintig in 't midden gemerkt a, a, a, a, b, b, b, b, enz. 't geen dient om die twintig Kaarten in quarten te knippen, om dus het spel tot 80 menschen te kunnen uitbreiden; terwyl door dit kenmerk alle vierdeparten wederom kunnen worden te zamengelegd, om het Lotto te speelen. De 21ste Kaart dient tot eene grondtafel, by art. 3 der Verklaaring vermeld, en deeze is gemerkt met een sterretje. De 22ste, eindelyk, dient om door te knippen, en daarvan te maaken de honderd noemers, welke tot het oproepen van het Kien- of Lottospel gebruikt worden, en deeze is getekend met twee sterretjes. — Of nu dit veranderd Kien- en Lottospel beter voldoet, dan het oude, en dus den naam van verbeterd verdient, zal de ondervinding der Liefhebbers best kunnen beslissen.

A L G E M E E N E
V A D E R L A N D S C H E
L E T T E R - O E F E N I N G E N .

De Invloed en Uitwerking van het Christendom, op de Vorming en den Toestand der Volkeren van Europa. Door TYGE ROTHE, Koninglyke Deensche Staatsraad. Naar het Hoogduitsch vertaald door S. VAN HOEK, Predikant te Aalborg en Heesbeen. IIde Deel. Te Utrecht, by W. van Yzerworst, 1800. In gr. 8vo. 586 bl. Behalven het Voorbericht.

In het voorgaande jaar (*) gaven wy onzen Leezeren bericht van het Eerste Deel deezes Werks. Het Tweede is nog in dat jaar in het licht verschenen; hoeveel men nog te verwachten hebbe, wordt ons niet gezegd: maar naar allen schyn moeten verscheidene volgen, eer het geheel is afgelopen.

Aan het hoofd van dit Tweede Deel is een taamelyk uitvoerig Voorbericht, door den Schryver voornaamelyk geschikt om „duidelyker,” zegt hy, „dan ik tot „hier toe deed, te bepalen, wat het geheele plan van „dit myn geschryf, of myne hoofdbedoeling is.” Hy klaagt dan, dat de Geschiedenis des menschdoms, wanneer men ze beschouwt zonder betrekkinge tot eene alles bestuurende Voorzienigheid, welke niet alleen over het algemeen, maar over alle byzondere deelen, over elk *Individu*, steeds haare zorgen laat gaan, een doolhof wordt, „een steedsduurende, een verschrikkelyke „*Chaos*.” Dit, zegt hy, is geschied „door mannen, „die zich Wysgeeren noemen. . . . Men heeft *in den „geheelen omtrek der gebeurde dingen niets gezien, „niets willen zien*, dan alleen de handelingen van vrye „mensen,” zonder te letten op den oppersten Bestuurder, van welken het denkbeeld verdwynt, en met hetzelfde het ootmoedig poogen om Hem welbehaagelyk te

(*) *Algem. Vaderl. Letteroefeningen* voor 1800, 1ste Stuk, bl. 221 env.

Dit te ontwikkelen en te toonen, en gods wegen te rechtvaardigen, is des Schryvers bedoeling. „Thands,” zegt hy, bl. XXV, „ben ik dan hier zoo ver in myne „beschouwingen gekoomen, dat ik het durf zeggen: „myn boek zal, volgens myn oogmerk en mynen „wensch, eene geschiedkundige *Theodicea*, of ten min- „ste een gedeelte van dezelve zyn.”

Over de wyze, waarop dit voorneemen door den Schryver wordt uitgevoerd, hebben wy, ter boven aangehaalde plaatze, reeds ons gevoelen gezegd, en vinden nog geene reden om dat gevoelen te veranderen. Wy zien doorgaans den denkenden man, den onpartydigen onderzoeker, den bedreven geschiedkundigen, maar die zyne gedachten voordraagt met eene onaangename wydloopigheid en verveelende herhaalingen. Waarschynelyk komen deeze gebreken voort uit de begeerte om duidelyk te zyn, en de oplettendheid des Leezers op de groote bedoeling des Werks te vestigen. Dan, onzes oordeels, werken zy juist het tegendeel. Veelheid van woorden is geen noodzaaklyk vereischte om klaar en verstaanbaar te zyn; eerder zal zy dikwyls duisterheid veroorzaaken, zo wel als de al te groote beknoptheid van eene afgebroken en raadfelachtige schryfwyze; en menigvuldige herhaalingen dienen veeltyds meer om de aandacht af te matten, dan op te wekken. Inderdaad, wy gelooven, dat het Deel deezes Werks, waarvan wy nu spreken, zeer wel tot op de helft zyner grootte zoude kunnen verkleind worden, zonder in het zaaklyke, of in duidelykheid van voordracht, iets te verliezen; dat het, in tegendeel, in beide opzichten zoude winnen, wanneer een man van kundigheid en heldere denkbeelden zich tot dien arbeid wilde verledigen.

Om den Leezer eenigzins te onderrichten omtrent de onderwerpen, welke hy in dit Deel zal verhandeld vinden, diene, dat het afgedeeld is in eene soort van Hoofdstukken, ten getale van zes. De eerste plaats bekleedt CONSTANTINUS, bygenaamd *de Groote*; daarop volgt JULIANUS, en op deezen *Romens Ondergang*. Het vierde heeft tot opschrift: *Romen onder haare Christelyke Keizers*. Het vyfde voert den titel: *Frankische Monarchie*; KAREL *de Groote*. Het laatste heet eenvoudig *Vervolg*.

Den lof van onpartydigheid moet men onzen Schry-

ver in groote maate toekennen. Schoon een yverig voorstander van het Christendom, is hy ver van blind te zyn voor de gebreken van den eersten der Keizeren, die het openlyk omhelsde, of voor de deugden en goede hoedanigheden van hem, die alles deed, wat de schranderste listigheid en doorslepenste Staatskunde wisten uit te denken, om niet alleen het werk van zynen Oom en Neef te vernietigen, maar den Christelyken Godsdienst te eenemaal van den aardbodem wech te vaagen, zonder zich te bedienen van die afschuwelyke middelen, waardoor de DECIUSSEN, de GALERIUSSEN en anderen zich by alles, wat redelyk denkt, hebben gehaat gemaakt. Men zoude zelfs kunnen twyffelen, of hy niet ruim gunstig genoeg denke over den, met alle zyne Wysgeerte, schrandereheid, arbeidzaamheid, en andere goede hoedanigheden, inderdaad bygeloovigen en dweepzieken JULIANUS. Gaarne erkennen wy, dat de op hem verbitterde Christenschryvers niet alleen hem verre beneden zyne waarde schatten, maar ook zyne bedryven dikwyls in een veel haatelyker licht plaatzen, dan zy verdienen. Maar van den anderen kant moet men ook niet ontkennen, dat de Heidenen deezen hunnen grooten patroon, die ondernam hunnen eerdienst in vollen luister te herstellen, bovenmaate hebben opgevyzeld. Het was zedelyk onmogelyk, dat dit anders toeging. Maar latere eeuwen hebben JULIANUS beter recht gedaan. En dit zal een rechtschapen Christen niet weigeren te doen uit verkeerden schroom van daardoor hendaagsche bestryders van den Godsdienst te veel in de hand te werken, door het erkennen der groote hoedanigheden van eenen Vorst, by welken zekerlyk veele Christen-Keizers niet zyn te vergelyken.

Terstond in den aanvang der eerste Afdeelingte zegt de Schryver: „Wat heeft het Christendom 'er mede te doen, of KONSTANTYN een goed en deugdzaam, dan of hy een slegt mensch, en Vorst geweest is?... Een *Protestant* is, by zynen redelyken Godsdienst, een Christen Wysgeer: hy vergoodt niemand, enz.” men zie ook bl. 9, 20, 59, vooral 109, 110, en andere plaatzen meer. Ook ontkent de Heer ROTHÉ geenzins de verbastering der Christenen van de eerste zuiverheid en eenvoudigheid, welke reeds ten tyde van CONSTANTINUS plaats had; maar vraagt met reden, bl. 19: „Wat doet het meer aan het wezen van het Chris-

ten-

„tendom, dat men, reeds in die vroegere eeuwe, te-
 „gens deszelfs eigenlyke geboden zich verzette, dan
 „het 'er aan doet, hetgene, in latere tyden, geschied
 „is?” Zyne aanmerkingen over de oorzaken der ver-
 volgingen, welke de Christenen van den kant der Hei-
 denen ondergingen, en welke, ten minsten gedeeltelyk,
 niet zo zeer hun werden aangedaan om hunne aanbidding van den waaren GOD, als omdat zy weigerden nevens denzelven andere Goden te eeren — die aanmerkingen, (bl. 26 env.) schoon niet nieuw, zyn juist en verstandig. — Zo is ook hetgeen hy zegt met betrekking tot den invloed, welken het bouwen van *Constantinopel*, en de vestiging van den zetel des Keizerryks aldaar, moest hebben op het lot, het geluk en de beschaaving der waereld.

De Held van onzen Schryver is KAREL *de Groot*e. En waarlyk niet zonder reden. Zekerlyk had deeze groote Man ook zyne gebreken. Maar deeze waren de gebreken zyner eeuwe; zyne deugden en goede hoedanigheden waren zyne eigene. Men kan niet nalaa-
 ren de dwangmiddelen af te keuren, waardoor hy de Saxen tot het geloof, of liever de belydenis van den Christelyken Godsdienst, poogde te noodzaaken: de Godsdienst kent geene heerschappy, en het geloof geene menschlyke bevelen. Maar zodanig waren toen de zeden. Men weet, hoe diepe wortels het begrip had geschoten, dat het geoorlofd ware, ketters en ongeloovigen door dwang en straffen te beteugelen. Men weet, hoe, zelfs na de hervorming, veelen der Protestanten zich van dit denkbeeld niet geheel konden ontdoen: hoe zelfs de meest gemaatigden, daar zy de meesters zyn, de van hun verschillenden doorgaans uitsluiten, zo niet van alle, ten minsten van verscheiden voorrechten en waardigheden. Veel minder heeft men zich te verwonderen, dat de heldhaftige KAREL, zo gewoon op zynen wenk gehoorzaamd te worden, in den ruwen tyd, welken hy beleefde, zich door de algemeene dwaaling liet wechslepen. Doch de wederoprichter van het Westersche Keizerryk, die de steeds voortrukken-
 de Saraceenen eerst in hunnen loop stuitte, de Hersteller der Geleerdheid, zelve een Geleerde boven zynen stand en bezigheden, verdient den hoogsten lof. Schoon zyne inrichtingen en verbeteringen, onder zyne navolgers niet behoorelyk voortgezet, die vruchten niet

op den duur voortbragten, welke hy 'er zich van loofd, ten minsten gehoopt had; zy waren evenwel nutloos. Hy leide de zaaden in den grond, die, schoon niet voorspoedig opwasfende, evenwel niet geheel verftikt werden, en, eeuwen daarna, onder de begunftiging van andere omftandigheden, weelig uitbotteden. De zamenhang, waarin de toestand van Europa, ook in laateren tyden, staat met het karakter en de daaden van *KAREL den Grooten*, wordt door onzen Schryver wel aangetoond.

De Afdeeling, die den naam van *Vervolg* draagt, betreft gedeeltelyk de Opvolgers van *KAREL*; de invallen der Noormannen in de zuidelyker deelen van Europa; de gevaaren, waarmede het meer dan eens van den kant van Afie gedreigd werd; en de wreede heerschezucht en willekeur der Tartaarfche Vorften. Een ftaaftjen, in weinige woorden bevat, zullen wy afchryven. (Andere, welke op bl. 573 voorkomen, zyn te eiflyk.) Bl. 577 vinden wy het volgende: „*PLANUS CARPINUS*, Gezant van den *Paus* by den *Grootchan*, was tegenwoordig by de verkiezing van *OKTAIS* opvolger, en verhaalt ons dienaangaande het volgende. De menigte riep: *wy willen, wy bidden, wy beveelen, dat Gy CHAN zyt!* De verkoozene vroeg daar op: *wilt gy my dan, in alle gevallen, gehoorzaamen? Wilt gy elk dooden, dien ik ten doode veroordeel?* Zy riepen: *Ja!* Nu, antwoordde de Chan: *zoo zy dan myn zwaard, myn woord!* Hier op wierd hy op een Tapyt gezet, en tot ootmoed en nederigheid vermaand: wee hem egter, die aan eene andere wet, dan aan zynen wil, zou gedacht hebben!”

IOANN. MELCH. KEMPER, Oratio de prudentia Civili in promovenda Eruditione, publice habita die X Junii A. 1801, quum Magistratum Academicum poneret. Hardervici, apud E. Tyhoff. In 4to. L. n. 41 pp.

De zucht naar nieuwheid en verandering, niet allen zigbaar in het daaglyksch leeven, maar ook in het vak der letteren, is eene vruchtbaare moeder, die weest in allerlei flag van nieuwe voortbrengzelen, ten aanzien der Letterkunde en der Opvoeding, als

Staatkunde. Vooral hebben zich veelen in ons Vaderland, deezer dagen, met de laatste bemoeid, en ook dezulken, welken het zeer slecht stond, zich aan te matigen het schryven over, en 't beoordeelen van, burgerlyke rechten, staatsregeling, en daar aanhorige gewigtige stukken.

Te bejammeren zoude het zyn, indien deeze ligtvaardigheid zoverr' doordronge, dat ook by anders kundige mannen daardoor de beoëffening van 't Burgerlyk Recht lyden moest; zo dat men wenschen mag, dat, onder andere goede inrichtingen, ook hier te lande, vooral in deezen tyd, naar 't voorbeeld van sommige buitenlandfche Academien, gezorgd worde voor een opzettelyk onderwys in de beginzelen van 't Burgerlyk Recht.

In deeze hoop, en te midden van het groot aantal Schryvers over publieke zaaken, waagt ook de Hoogleeraar KEMPER, een onderwerp, daarmede eenigzins in verband staande, te behandelen, in zyne Academische Redevoering, waarvan de *Inleiding* het bovengemelde hoofdzaaklyk bevat, en van welker *inhoud* wy onzen Lezeren een beknopt verslag zullen geeven.

Ter aanpryzing van *de zorge des Burgerlyken Bestuurs voor het bevorderen van Geleerdheid*, bewyst de Hoogleeraar KEMPER, in het eerste deel der Redevoering, de noodzaaklykheid der beschaafdheid eenes Volks, en inzonderheid der verlichting ten aanzien van deszelfs rechten en pligten; en geeft een fraai verslag, hoe, by de menschen in maatschappy vereenigd, de beschaaving, eerst door de Dichters ontgonnen, allengskens door den invloed der beoëffende Letterkunde en Wetenschappen voltooid is geworden. Hieruit volgt, hoe dwaas het zy, de geleerdheid en beschaafdheid van elkander te willen scheiden, de Geleerden te verachten, en, in plaats van de oude Schryvers te beoëffenen, zich alleen met Vertaalingen te vergenoegen. Met toepassing op de Rechtsgeleerdheid, wordt, voor dezulken, die naar deeze armhartige denkwyze te werk gaan, haare beoëffening wel gemaklyker, maar te gelyk ook nietsbetekenende. Op die wyze toch kan men met de vertooning van schynbaare geleerdheid wel schitteren, maar nimmer den naam, van in eene wetenschap doorkneed te zyn, verdienen. In weerwil, echter, van het verband tuschen de Volksbeschaaving en de Geleerdheid, zyn dezelve in aart verschillende, en is de laatste slechts de

zaak van weinigen, terwyl de eerste algemeen behoeftig wezen, doch van de laatste voedsel te ontvangen. Het wordt vervolgens getoond, deels, uit de Geschiedenis, vooral der Midden-eeuwen, waarin, met verval der geleerdheid, ook de beschaafdheid en menschlykheid grotendeels te loor gingen, die niet weder hersteld werden dan met de ontluiking en den bloei der letteren; deels, uit de vergelyking der tegenwoordige tyden, by die, toen de GROTIUSSEN, VOSSIUSSEN en de SCALIGERS den Vaderlande tot ontflyken luister verstreken; (by welke gelegenheid, in eene Noot, te recht, zeker gezegd van den beroemden NIEMEYER doorgehaald wordt; volgens 't welk „ wy Nederlanders den smaak voor „ Fraaije Letteren by geval van Pruissische Soldaaten „ zouden ontvangen hebben!” gelyk hy zich uitdrukt in zeker stukje: *de Græc. Poët. lect.*)

Het verval van Geleerdheid onder ons gedeeltelyk aan de ongunstige uitwendige omstandigheden kunnende toegerekend worden, zyn 'er echter middelen om hetzelfde te herstellen, waarop inzonderheid de aandacht der Bestuurers van ons Vaderland dient gevestigd te zyn, en die, in het tweede deel der Redevoering, onder de volgende hoofdclassen door den Hoogleeraar KEMPER gerangschikt worden: — Hiertoe behoort, vooreerst, dat 'er overvloedige gelegenheid zy ter beoeffening van Wetenschappen, niet aan eene enkele plaats van ons Gemeenebest, maar overal, waar zulks gevoeglyk kan geschieden. Schoon 'er dan ééne Hoofd-Academie vastgesteld worde, dienen 'er toch andere en verscheidene Kweekscholen van Geleerdheid te blyven; alzo hieruit voordeelen geboren worden, gelyk de Hoogleeraar KEMPER aantoot, die der opmerkinge overwaardig zyn. — Ten anderen, moet 'er voor eene goede inrichting der Academie gezorgd worden; waartoe behoort, dat 'er in de *Latynsche*, en niet in de moedertaale *geleerd* worde, gelyk elders, en ook op ééne onzer Vaderlandsche Academies, geschiedt; hetgeen, naar 't oordeel van den Hoogleeraar KEMPER, ten nadeele der geleerdheid strekken moet; en, indien het geheel algemeen werd ingevoerd, niet alleen allen lust voor haare beoeffening verdooven, maar ook allen arbeid en uitnemende Schriften, zo der oude als latere Schryveren, in onderscheiden vakken van letterkunde en wetenschap, geheel onteeloos maaken zoude. Tot eene goede inrichting der

Academie behoort verder vryheid van denken en spreken, zonder welke 'er geene Wetenschappen kunnen bloeien, aan welke ons Vaderland zulke uitmuntende Mannen verschuldigd is, en van welke zy ook de herleeving der letteren moet verwachten. Voorts moet 'er gezorgd worden, dat zy, die zich aan 't beoëffenen en het onderwyzen toewyden, die Eere ontvangen, welke hen kan aanmoedigen; — dat zy geen gebrek hebben aan de nodige hulpmiddelen; zo dat de Physicus geene Instrumenten, de Botanicus geen Tuin, en de Beminnaar der Letteren geene Boekery ontbeere; — eindelyk, dat zy ook, door toereikende jaarwedden, geheel bevryd worden van allen rechtmatigen kommer wegens hun tydlyk bestaan en huisfelyke omstandigheden.

Ziet hier den hoofdinhoud deezer Academische Redevoering, die met de gewoone plegtige Aanspraaken wordt besloten. Om dezelve te leeren kennen, zal hetgeen wy 'er van bericht hebben voldoen kunnen. Ter verdere aanpryzing van dezelve voegen wy 'er nog by, dat de hoofdzaken zeer goed zyn ontwikkeld; dat de styl, taal, en de trant, waarin alles is voorgedragen, de lezing veraangenaamen, en zo wel van de bekwaamheid en den smaak, als van het vuur en de cordaatheid des Schryvers, naar ons oordeel, gunstig getuigenisse geeven.

Zwakheid der Schriftuurlyke gronden, voor eene volstrekte Predestinatie, aangetoond; voornaamlyk, uit het IX, X, en XIde Hoofddeelen, van den Brief aan de Romeinen. Alom te bekomen. In gr. 8vo. 61 bl.

De voornaame aanleiding tot dit geschryf is te zoeken in een onlangs uitgegeeven stukjen, *de leere der Verkiezing en Verwerping eenvoudiger gemaakt*, waarvan wy ook ter zyner tyd verslag gedaan hebben. De Schryver zegt, hetzelfde met veel genoegten gelezen te hebben, en 'er in de hoofdzaak mede in te stemmen. De *Brieven, ter beoordeeling van dit werkjen*, door *Philalethes Orthodoxus*, behaagden hem niet. Nog minder voldaan over de aanmerkingen, door den Eerw. *MEBIUS* 'er tegen ingebracht, werd hy te raade, om zynen Landgenooten eene korte, eenvoudige verklaring van Rom. IX, X, XI mede te deelen, en daardoor te toonen,

nen, dat aldaar van een geheel ander stuk, dan de ~~we~~ ^{ware} volstrekte voorschikking tot zaligheid of verd~~er~~ ^{er} wordt gehandeld. Men zal, in dit boekjen, ook ~~m~~ ⁱⁿ daarenboven eenige korte aanmerkingen over de ~~ve~~ ^{ve} dere Brieven des N. T., en daaruit afgeleide bewy~~s~~ ^s gronden voor dit leerstuk, aantreffen.

De Verkiezing, waarvan in het N. T. doorgaands gesproken wordt, bestaat, naar zyne gedachten, daarin, dat de geheele Christelyke Kerk, in tegenstelling van Jooden en Heidenen, met zeer groote voorregten begunstigd is. Alle geloofsbelyders zyn dus Gods uitverkorenen. Eene volstrekte Verwerping, of uitsluiting van eene genoegzaame genade, zal nergens, in de H. S., geleerd zyn. 't Geen de Schryver, tot staaving van zyn gevoelen, bybrengt, is geenzins nieuw, maar desniettemin voor hun, die de gewoone bewysplaatzen voor eene volstrekte Prædestinatie, tot hiertoe, slechts uit hunne onderwijsboeken, zonder behoorlyk onderzoek, ter goeder trouwe overnamen, nog wel eenige overweeginge waardig; en dat wel te meer, omdat hy doorgaands zyn stuk met bescheidenheid bepleit heeft. Verstandige Gereformeerden zullen hem, in de verklaring der meeste Schriftuurplaatzen, gereedelyk byvallen; hoewel anders op de gevolgen, die hy 'er uit afleidt, onzes oordeels, nog wel wat zou aan te merken vallen.

Vertoog over de ware lezing van 1 Joh. V: 7. Door Alethophilus. Alom te bekomen. In gr. 8vo. 43 bl.

Die geen toegang hebben tot de *Inleiding in de Schriften des N. V.* van MICHAËLIS, en andere geleerde Werken, ontvangen, in dit Vertoog over de ware lezing van 1 Joh. V: 7, (of wel eigenlyk over de woorden, *in den hemel, de Vader, 't Woord, en de Heilige Geest, en deze drie zyn één; en drie zyn 'er, die getuigen op de aarde, die het voornaamste gedeelte van v. 7, en ook nog een deel van vs. 8 uitmaaken,)* een kort overzicht der voornaamste bewyzen, die voor tegen de echtheid dezer lang betwiste plaats, zoo als dezelve in de gewoone uitgaven van het N. T. ~~ver~~ ^{ver} handen is, bygebragt worden.

De ons onbekende Schryver, die zich onder den ~~na~~ ^{na}

an *Alethophilus* heeft gelieven te verbergen, komt er voor uit, dat hy het leerstuk van den Vader, Zoon en H. Geest, welk men 'er gewoonlyk uit afleidt, ter goeder trouwe gelooft, en zich overtuigd houdt, dat hetzelfde door zeer veele andere bewyzen kan gestaafd worden; maar vindt geen genoegzaamen grond, om zich op het getuigenis van Johannes te dezer plaatse te beroepen, dewyl het hem, alles van weerszyden gewikt en gewogen hebbende, onecht toefschynt. Wy hebben dit Stukjen met genoeg gelezen, en kunnen niet nalaten, de zuivere waarheidsmin en welmeenende zucht van *Alethophilus*, om min vermogenden en ongeletterden, door een onpartydig onderzoek van 't geen zoo veelen, uit onkunde, voor ontwyfelbaar houden, voor te lichten, van heeler harten toe te juichen.

Handleiding tot het onderwyzen der Jongelieden in den Godsdienst: door een Beminnaar van beiden. Te Groningen, by J. Oomkens, 1800. In 8vo. 320 bl., behalven het Voorbericht van XIV bl.

De ongenoemde Schryver van deze Handleiding, tot het onderwyzen van jonge lieden in den Godsdienst, is niet voldaan met de gewoone Vraagboeken. „Zy waren,” zegt hy, in het Voorbericht, „meestal afgebroken stukken, en geene geheele Samenstellen: zy behelsden doorgaands alleen, en dat nog wel op eene gekunstelde en duistere wyze, slechts voor reeds kundigen, en dikwyls maar half verstaanbaar, wat de menschen, ten opzichte van het Godsdienstige, gelooven moeten, en vergaten het onderwys in de *Geschiedenis van Gods handelingen met de menschen*, uit welke echter juist, het geen wy gelooven moeten, getrokken moet worden; ook wordt 'er te weinig in gesproken, van hoe de mensch dit geloof moet verkrygen, belyden en beleeven.” Deze gebreken heeft hy willen vermyden, door het vervaardigen van deze XXXI Lessen, zynde zoo veele Zamen spraaken tusfchen een Onderwyzer en diens Leerling, waarin men alles, wat, zynes erachtens, door jonge lieden, zoo van de Geloofs- en Zedenleer, als van de Geschiedenis, dient geweeten te worden, kan byeenvinden.

De Jongeling maakt, in eene voorafgaande Zamen spraak, die de Autheur tot een Voorbericht voor dit werk

werk laat dienen, deze zwaarigheid: „Maar is het werkjen niet wat dik? Wy zien 'er haast tegen aan, 'er in te leeren.” Het antwoord is: „Hierop moet u antwoorden; *vooreerst*, dat ik myn best gedaan heb, om het zo kort te maaken als ik kon; maar dat ik het niet wel korter heb kunnen krygen, als het zo veel zaken zoude bevatten, en die eenigzins aanëengeschalkeld, en dus te verstaanbaarer, aangenaamer en nuttiger voordraagen; ten *tweeden*, dat het zich daardoor juist te gemaklyker zal laten leeren; ten *derden*, dat ik nog wel met U te vrede zal zyn, al is het dat Gyl. het niet geheel woordlyk van buiten kunt opzeggen, indien Gyl. 'er maar zó veel in leert, dat Gy het van voren tot achteren behoorlyk verstaat, het overpraaten en van iedere zaak by gelegenheid gebruik maaken tot uw nut in den tyd en in eeuwigheid, en; ten *vierden*, dat wat den *Prys* aangaat, de Drukker die zeer goedkoop gesteld heeft; ook hoop ik dat meervermogende Godsdienstvrienden, het aan Minvermogenden als een presentje zullen schenken.” Wien het aan alle betere hulpmiddelen tot Godsdienstig onderricht geheel ontbreekt, den zoodanigen zou men, met zoodanig geschenk, nog al kunnen gelukwenschen.

Ten bewyze, dat de Schryver het niet geheel ten onrechte een *nieuwmodisch Vraagboek* noemt, willen wy hier nog, met verkorting, twee antwoorden, uit de eerste Zamenpraak, over ingeslovene drukfouten, plaatzen. De *Jongeling* vraagt: „Hebt gy ons ook nog iets vooraf te herinneren?” Het antwoord van den Schryver is: „Ja ... maar dat ik wel wenschte, niet noodig te zyn, 'er zyn eenige drukfouten in het Werkje gekomen, welke ik U vriendlyk verzoek dus te verbeteren: Achter het allereerste antwoord, dat vraagender wyze gesteld is, wou ik wel dat Gyl. zulk een vraagtekentje, met eenige stipjes (?...) zettet; dit vraagtekentje geeft te kennen dat de Leerling vraagende antwoord; en de stipjes dat hy meer zou zeggen, maar dat de Onderwyzer 'er met de tweede vraag wat schielyk op invalt,” enz. Daarop gaat de *Jongeling* voort: „Zyn 'er meer drukfouten te verbeteren?” De Schryver: Ja; en nu volgt een reeks van drukfeilen. De Schryver zegt ten slotte: „De overige, waar eens eene letter 't onderst boven, of een eene f voor eene f, of een b in de plaats van een h staat, verwacht ik, dat Gyl. zelve heel wel zult kunnen verbeteren.” *Sed ohe! jam satis est.*

Onderzoek naar de oorzaken en uitwerkselen der Variolæ Vaccinæ, eene ziekte, in de Westelyke gedeelten van Engeland ontdekt, voornaamlyk in het Graafschap Gloucester, en aldaar bekend onder den naam van Koepokken; door EDW. JENNER, Med. Doct. enz. In het Nederduitsch vertaald en met een Byvoegsel vermeerderd, door L. DAVIDS, Med. Doct. te Rotterdam. Met Platen. Te Haarlem, by A. Loosjes Pz. 1801. In gr. 8vo. 100 bl.

Daar de voornaame inhoud van het Werkje van den Heer JENNER, over de Koepokken, onzen Landgenooten genoegzaam bekend is, uit de menigvuldige geschriften, van tyd tot tyd over deeze stoffe in 't licht gegeven, zullen wy ons thans alleenlyk bepaalen tot het belangryk Byvoegzel van den Heer DAVIDS. Deeze Geneesheer, aangespoord door de gunstige, van alle kanten inkomende, berichten, aangaande de inenting der Koepokken, begaf zich, in het voorleden jaar, om de zaak van naby te kunnen onderzoeken, naar Parys, alwaar deeze konstbewerking toen ter tyd op een getal van 150 personen, onder het opzicht van eenige kundige, geheel onpartydige mannen, wierd in 't werk gesteld.

De te Parys waargenomene uitkomsten waren allergunstigst voor de nieuwe manier van inenten; terwijl van andere Plaatzen geen minder voordeelige berichten inkwamen. „Terwyl,” zegt de Heer DAVIDS, „Dr. AUBERT zyne hartelyke poogingen dus zag bekroonen, was Dr. ODIER, te Genève, niet minder geslaagd; zo dat men by 600 Kinderen, ingeënt met de Vaccine, de goedaartigheid der ziekte, haar geregelden afloop, haar min besmettelyken aart, en de afwezigheid van gevaarlyke ziekten, welke daar op volgen, zo gestadig had waargenomen. Hierby kwam eene aanmerkelyke toevalligheid: 'er ontstond, naamelyk, te Genève, eene zeer vernielende Epidemie van Pokken, waar van reeds 150 Kinderen het slagtoffer waren geworden; hier bleeven alle de gevaccineerde kinderen geheel vry. Even zo gelukkig slaagden Dr. NOVEL te Boulogne sur mer, en het Geneeskundig Comité te Rheims: berekenende men

„ toen ,

„ toen, dat het getal der gevaccineerden in Engeland,
 „ Weenen, Genève, Parys, Rheims, Boulogne, enz.
 „ op 80,000 beliep.”

De Heer DAVIDS, naar Rotterdam terug gekeerd, ontving eerlang versche Koepokstof, zo uit Frankryk, als uit Engeland van Dr. JENNER zelve, die hem tevens berichtte, dat het getal der Gevaccineerden in Engeland toen (den 3 Sept. 1800) reeds berekend werd op een getal van 50,000 zielen, waarvan een derde gedeelte aan alle mogelyke besmettingen der Natuurlyke Pokken was blootgesteld geweest, zonder de minste vatbaarheid voor dezelve te toonen. Zulke voordeelige waarneemingen deden hem het besluit neemen, om ook deeze Konstbewerking te Rotterdam in 't werk te stellen, waarin hy door zyne Konstgenooten trouwhartig werd bygestaan. 'Er werd in 't geheel een getal van ongeveer 3000 personen aldaar ingeënt, 't geen aanleiding gaf tot veelerleye waarneemingen, welke hy voorneemens is, in 't vervolg, aan 't Publiek mede te deelen; terwyl hy zich in dit Stukje alleen bepaalt tot 350 personen, zo door hem, als door eenigen zynet Konstgenooten, ingeënt, omtrent welken hy een voorloopig Rapport aan den Agent van Nationaale Opvoeding had ingeleverd; zynde hier, de in dat stuk opgetekende waarneemingen, aan het Publiek bekend gemaakt. Dezelve alhier mede te deelen, zou ons verre buiten ons bestek voeren: waarom wy alleen de dertiende, om haaren zonderlingen inhoud, zullen afschryven.

„ Kan de Vaccine de natuurlyke besmetting goedaar-
 „ tig maaken? Een Meisje, 't welk, met veele andere,
 „ de woede der Kinderpokken, op het Eiland Goeree,
 „ te Oudorp, enz. trachtte te ontvluchten, kreeg, eeni-
 „ ge dagen na de inënting van de Vaccine, de natuur-
 „ lyke besmetting. De huid was bezaaid met opko-
 „ mende pokjens, terwyl ook alle andere tekenen eene
 „ zamenvloeiende soort deden voorspellen. In dit ge-
 „ val nu wierden dezelve *uitéenslaande* (*discreta*), naar
 „ maate de Vaccine opkwam, en haare tydperken ge-
 „ regeld doorliep. Dit trok myne aandacht, te meer,
 „ daar ik een Jongeling had gevaccineerd, die, na de
 „ vatting, met zyn vader naar buiten vertrok: te huis
 „ komende, vond de laatste zyne drie overige kinderen
 „ met de beginzelen der natuurlyke pokken: willende
 „ de

„ de uitwerking der Vaccine op dezelve beproeven,
„ liet hy twee zyner kinderen dezelve inënten, die dan
„ ook de natuurlyke pokken vry goedaartig doorston-
„ den. Een kind, echter, onderging deeze konstbe-
„ werking niet, en stierf aan de gevolgen der besmet-
„ ting. Men liet den gevaccineerden Jongeling vryelyk
„ met de andere kinderen omgaan, zonder eenige teke-
„ nen van aandoening.”

Op de waarneemingen, door de Rotterdamsche Ge-
neesheeren zelven genomen, laat de Schryver een aan-
tal berichten volgen, uit verschillende oorden der Repu-
blik, die alle, in grooten getale, de onschadelykheid
der Vaccine, en haar vermogen om de menschen voor
de natuurlyke Pokjes onvatbaar te maaken, bevestigen.
Volgens des Schryvers verzekering, is deeze konstbewater-
king in Amsterdam ook gunstig geslaagd, by die wei-
nigen, aan welken zy is in 't werk gesteld; doch schynt
aldaar door het Geneeskundig Toevoorzicht niet begun-
stigd te worden. Hoe het hiermede gelegen zy, en of
de Leden van dat Collegie, anderzins mannen van ver-
diensten, zich tegen de Vaccinatie hebben laten ophit-
zen (gelyk de Heer DAVIDS zich op bl. 27 uitdrukt),
zulks laten wy op zyne plaats. Onderrusschen meenen
wy omtrent deeze zaak te moeten aanmerken, dat Ge-
neesheeren, die, door eene uitgebreide Praktijk, een
grooten invloed hebben op den Burgerstaat, indien het
welzyn des menschedoms hun waarlyk ter harte gaat,
in een stuk als dit, niet behoorden stil te zitten, noch
het by beschouwende beoordeelingen en redeneeringen,
die hier niets ter zaake doen, te laten berusten. Mo-
gelyk zal iemand zeggen: de Inenting der natuurlyke
Pokjes heeft meer dan tachtig jaaren moeten zukkelen,
om een algemeen crediet te verkrygen; en wil men nu
op ééns, op het getuigenis van weinigen, de Vaccinatie
alomme doen goedkeuren? Wy antwoorden hierop,
dat de halfstarrigheid, waarmede veele voornaame Ge-
neesheeren zich tegen de Inenting der Pokjes verzet
hebben, hunner nagedagtenis weinig eere aandoet; en
dat veele duizenden van menschen ontydig zyn omge-
komen, of deerlyk verminkt, alleen door het gevolg
hunner vooroordeelen en trotschheid. Voorts, dat het
geval van de Inenting der natuurlyke Pokjes en der
Vaccinatie in het geheel niet van denzelfden aard is.
By de gewoone Inenting, men moge dezelve zo voor-
de-

deelig af schilderen als men wil, wordt toch één de honderd, zo hy al in het leven blyft, deerlyk schonden, of houdt lastige en onherstelbaare toevallen over; terwyl, by de Vaccinatie, onder de tienduizend naauwelyks één ernstig ziek wordt of omkomt. Evidently kunnen de ingeënte Kinderpokjes ons alleen beschutten tegen den aanval der natuurlyke; terwyl de Vaccinatie, indien alles, wat men ten opzichte derzelve tot hier toe heeft waargenomen, nader wordt bevestigd, de geheele uitroeijing der Kinderziekte zou kunnen te weeg brengen.

De waarneemingen van den Heer JENNER worden door vier zeer fraai uitgevoerde afgezette Platen opgehelderd. Doch men heeft vergeeten, dezelve behoorlyk te nummeren; 't welk het stellen derzelve op de rechte plaatzen, voor de boekbinders, zeer ongemakelyk maakt; vooral, daar het Werkje van den Heer JENNER en het Byvoegzel afzonderlyk gepagineerd zyn, en dus een onkundige niet eens, zonder het geheele Werk te leezen, kan weten, of de Platen tot het Werkje van JENNER, dan wel tot het Byvoegzel, behooren.

Verhandeling over het nut van de Minerale Wateren en Baden te Spa. Alom te bekomen. In gr. 8vo. 57 bl.

Dit beknopt boekje, onlangs in 't licht gegeven, zonder naam van Schryver of Drukker, en zonder jaargetal, bevat, onzes achtens, zeer goede onderrichtingen voor die geenen, welke zich naar Spa willen begeeven, om aldaar de Staalwateren en de koude Baden te gebruiken. Niet alleen handelt de Schryver, hoewel zeer beknopt, over de kragten der aldaar voorkomende minerale Wateren, in 't algemeen, en over de onderscheidene eigenschappen der verschillende Bronnen, in 't byzonder; maar hy geeft ook veele nuttige onderrichtingen, ten opzichte der reize derwaards, en der noodwendige kosten van dezelve, die veel geringer zyn, dan doorgaans gedacht wordt; alsmede aangaande het gewigtig onderscheid der vermogens der minerale Wateren van Aken en Spa, enz. Tot een proefje van het geheel zullen wy hier overnemen des Schryvers aanmerkingen, betreffende de meerdere nuttigheid, en de

Deze Bronwaters op de plaats zelve, dan elders te gebruiken. „ En daar het nu (zegt de Schryver) uit het voorschreevene is gebleeken, dat men van iedere bron in en buiten Spa gelegen (vooral der vier eerstgenoemden en voornaamsten) eene verschillende uitwerking te wagten heeft; dat ter geneezing van die ziekten, welke het meest in deeze Republiek huisvesten, 't gebruik van de *Geronstere*, gepaard met het koude bad van de *Tonnelet*, voornaamlyk moet voorgeschreeven worden; dat het water van de *Geronstere*, *Sauveniere* en *Groisbeck* den kleinen overtocht van de zelve bronnen tot Spa niet lyden kan, zonder ten minsten de helft van de kracht te verliezen; en eindelyk, dat het water van de *Pouhon*, 't welk alhier alom kan gekogt worden, zeldzaam ter behoorlyker tyd, en met de benoodigde omzichtigheid, wordt gevuld, en dus ook al zeer veel van deszelfs kragt verlooren heeft; zo zal men my wel willen toestaan, dat men van 't gebruik hier wateren, hier ter plaatze, niet veel goeds te wagten heeft; en dat dus de Lyder, die zyne gezondheid wenscht te herstellen, veel beter doet, zich daadlyk naar Spa, en aldaar in handen van een kundig Geneesheer, te begeeven.

„ Indien men echter hier te lande het Spawater, dat is te zeggen, het water van de Fontein *Pouhon*, met eenige hoop van gewenscht gevolg, wilde gebruiken, behoort men acht te geeven, dat het te Spa ter behoorlyker tyd gevuld en allerbest bezorgd worde.

„ Daartoe is noodig, dat men 'er zelf by is, of immers een vertrouwd vriend te Spa heeft, welke aanneemt, zelve by dat vullen tegenwoordig te zullen zyn. Dit moet geschieden, zo mogelyk, in het voor- of najaar, niet anders, dan by aanhoudende drooge Noorde of Oostelyke winden, (als wanneer het water op deszelfs hoogste kracht is). 's Avonds laat wordt dan de bak of kom der Fontein geheel geledigd en schoon gemaakt, en begint men 's morgens, by het aanbreeken van den dag, de vlesfen, die te vooren gespoeld en gedroogd zyn, te vullen, doch niet meer, dan agt of tien te gelyk: wanneer dezelve oogenblikkelyk, met lange beste kurken, gekurkt moeten worden; en zo vervolgens, tot het bestelde getal vlesfen gevuld is; deeze moeten nu daadelyk geharpuist, en op de gewoone wyze voor allen invloed der lucht bewaard worden.

Men stelt dezelve tegen elkander , met de kurken ~~en~~ boven , doch een weinig schuins , dat het water ~~en~~ maar meerder niet , aan den eenen kant der kurk ~~raak~~ en by 't gebruik wordt het laatste bierglas van ieder vles wechgesmeeten en dus niet gedronken.

„ Men gevoelt nu ligtelyk , hoe onmogelyk 't is , voor den Pachter der Fontein , om voor de duizenden vlesfen , die hy jaarlyks , op de koop , naar schier alle landen van Europa zendt , deeze hoognoodige zorg te draagen.”

Nieuwe Reize naar de binnenste gedeelten van Afrika, door Egypte, Syrie en le Darfour, waar nimmer te vooren eenig Europeaan heeft gereisd — gedaan in den Jaare 1792—1798, door W. G. BROWNE. In twee Deelen. Naar het Engelsch. 1ste Deel. Te Amsterdam, by J. Allart, 1800. In gr. 8vo. 392 bl.

Eene breede Voorreden des Schryvers stelt ons voor oogen, het doel zyner Reize, en van derzelve beschryving; maar vermeldt tevens zo veele mislukkingen en teleurstellingen op dezelve, alsmede het niet by de hand hebben zyner oorspronglyke aantekeningen, by het in orde schikken van dit Reisverhaal, dat zulks, schoon het voor zyne opregtheid pleite, geenzins gelchikt is om den Leezer op eene gunstige wyze voorn te nemen; terwyl hy 't 'er op schynt gemunt te hebben, om zynen Landgenoot Sir JAMES BRUCE in eenen ongunstigen dag te stellen, en dien veel te onttrekken van eenen roem, hem lang vry algemeen toegekend; eene byzonderheid, die desgelyks niet onder de aanpryzende kan gerekend worden. Dan, laten wy onzen Reiziger volgen, of liever zeer kort den loop zyner Reize oopgeeven, met de vermelding van eenige byzonderheden.

Egypte, waarvan het ons aan geene Beschryvingen ontbreekt, oordeelt BROWNE te moeten beschryven; en besteedt hy daartoe geen gering gedeelte van dit Boekdeel; waarin *Cairo* eene breede beurt krygt; eene Stad in welke BROWNE, op onderscheide tyden, Elf Maanden vertoefd heeft, en hierdoor met de daad zich in staat gesteld vindt, om van deeze vermaarde Stad en naauwkeuriger berigt te geeven, dan andere zich da korten tyd opgehouden hebbende Reizigers; want, lyk

yk hy te regt opmerkt, „eene oppervlakkige beschouwing van de zeden en gewoonten eens Volks is dikmaals bedrieglyk, en eene toevallige uitzondering kan voor een algemeenen regel worden opgenomen.” Met de uit- en omtochten wordt veel tyds besteed, en de beschryvingen zyn niet in den kortbondigsten styl. Geene geringe verlenging ontvangt dit gedeelte door het *Historisch Verslag*, het VII Hoofdstuk uitmaakende, getyeld: *Uittekzel uit de Algemeene Historie van Afrika, en voornaamlyk uit die van Egypte, onder de Heerschappy der Arabieren*. De Schryver vondt zich in zyne berigten wegens *Africa* zeer geholpen door het Werk van CORDONNE, welke hem den langwyligen en lastigen arbeid bespaarde, om de oorspronglyke Schryvers te bekorten. Dan met dit alles zal die Kronykswyze Beschryving, in veele afdeelingen gesplitst, de meeste Leezers zo min als ons smaaken, en zy zich verblyden, met het VIII Hoofdstuk, weder op reis te gaan; waar zy deelgenooten worden van 's Reizigers veelvuldige teleurstellingen, om in *Abysinie* in te dringen.

In de Beschryving van *Oppor-Egypte* treft men veel weetenswaardigs en byzonders aan. Het XII Hoofdstuk, over de *Oude Egyptenaars* handelende, bevat een breede wederspraake van VOLNEY's en BRUCE's gevoelen, dat de vroegste Inwoonders van dit Gewest *Negers* waren. De Reize na *Feïoum* en *Suez*, in het XIII en XIV Hoofdstuk, daarlaatende, haasten wy ons, om, met het XV, onze Leezers in *Dar-four* te brengen; waaromtrent BROWNE in zyne Voorreden aantekent: „De beschryving van *Dar-four* vult eene gaaping aan in de Aardryksbeschryving van *Afrika*; en de byzonderheden, die ik, aangaande een zoo weinig bekend Land, verhaal, moeten niet volgens haare uitgebreidheid, maar volgens haare egtheid, berekend worden. Gemaklyk valt het, wanneer men te *Cairo* of *Tripoli* in zyne kamer zit, eene zeer aanneemelyke beschryving van het gedeelte van *Afrika* te geeven, 't welk zich van *Sennaar* en *Gondar* tot aan *Tombuctou* en *Fez* uitstrekt. Zelf, indien men wilde, zou men 'er het getuigenis van de *Jelabs* (de Kooplieden, die de *Soudansche* Karavane uitmaaken) kunnen nevens voegen: want nooit zyn zy om antwoorden verlegen, op de vraagen, die hun gedaan worden. Indien zy de plaats niet kennen, na welke men hun vraagt, herinneren zy zich eene an-

dere plaats, van welke de naam meest naby aan dien der eerste komt, en doen straks eene beschryving, welke zy opgeeven voor die, naar welke men hun gevraagd hadt. — Niet meer staats is 'er te maaken op de berigten der *Jelabs*, aangaande de Menschen, welke de landen, door hun bezocht, bewoonen. Indien men hun geloofde, zouden alle de wonderwerken der aloutheid in *Afrika* blyven voortduuren. Natien zou men 'er met hondshoofden, anderen met staarten zien: by naamen noemen zy de plaatzen haarer wooninge, haare gebruiken en vermaaken. — Ook wanneer de verhalen der *Jelabs* niet het gewrogt zyn van persoonlyk belang, en dezelve op de plaats zelve nader onderzocht worden, blyken ze telkens valsch, immers met onwaarheden doormengd te zyn.

„Ik verbeeld my, dat lieden, aan een tooneel, zoo vol voorwerpen en van zoo veel verscheidenheids als *Europa* oplevert, gewoon, van meening zyn zullen, dat myn berigt, aangaande *Dar-four*, in vergelyking van den tyd, welken ik daar heb doorgebracht, niet veel te beduiden heeft; doch ik durf gelooven, dat zy, die nadenken, en die gereisd hebben, aan het duidelyk en beknopt verhaal van 't geen waarheid is, den voorrang zullen geeven boven beuzelagtige Anecdoten, of boven aanmerkingen, die geen ander doel zouden hebben, dan dit werk breeder te doen uitdyen. Van hier dat ik my vergenoegd heb met een uittrekzel uit myn Dagverhaal, raakende de voornaamste voorvallen, my in *Dar-four* bejegend, en dezelve in de meest geschikte orde voor te draagen. Vooral heb ik my bevlytigd om niets te verzwynen, 't geen over den staat des Lands en over het karakter der Inwoonderen licht kan verspreiden.”

Met het XV Hoofdstuk vangt de Reis na *Dar-four*, een Koningryk in het binnenste van *Africa*, aan; eene Reis vol zwaarigheden en hachlyke ontmoetingen, verzwaaard door Ziekte, door Diefstal, en ophoudingen van allerlei aart, doormengd met de beschryving des Lands en der Volkszeden, waarover wy niet zelden verbaasd stonden. Het openbaar gehoor by den Sultan ABD-EL-RACHMAN schryven wy af. „Ik vond den Monarch op zynen troon, en onder een zeer hoog houten verhemelte, met verscheiden *Syrische* en *Indische* stoffen getooid, wapperende en zonder orde onder een gemengd. De grond des troons was met kleine *Turksche* Tapyten belegd.

legd. De *Meleks* (Lieden van gezag, met welken hy veel te doen hadt) zaten ter rechter en ter linker zyde, doch op eenigen afstand van den troon. Agter hen stondt eene ry lyfwagten, wier mutzen van vooren met kleine koperen platen met een zwarten Struisvogelveder versierd waren. De wapenrusting deezer Lyfwagten bestondt uit eene lans, welke zy in de rechter hand hielden, en een schild van het vel van een Rivierpaard, welk hunnen linker arm bedekte. Geen ander dekzel hadden zy over hun lichaam, dan een katoenen hembd van inlandsch maakzel. Agter den troon zag men veertien of vyftien Gesneedenen, in verschillende soorten van stoffen ryk gekleed, doch slegt verdeeld, en wier kleuren geenzins bevallig gemengeld waren. Meer dan vyftien honderd bedroeg het getal der aanschouweren, of die om gunsten kwamen verzoeken, welke de ruimte voor den troon besloegen.

„ Een gehuurde lofredenaar stondt aan 's Vorsten linker zyde, en riep, by aanhoudenheid, uit alle zyne magt: *Ziet den Buffel! den Zoon eens Buffels! den Stier der Stieren! den Elefant van buitengewoone sterkte! den magtigen Sultan ABD-EL-RACHMAN! God verlange uw leeven, o Meester! God helpe u en doe u zegepraalen!*

„ Ik verliet dit gehoor, even gelyk ik de voorgaande had verlaaten, zonder myn ontwerp, om my van den Sultan te doen hooren, te hebben kunnen ter uitvoer brengen. Men verhaalde my, dat, hy zommige gelegenheden, deeze Vorst eene kroon droeg, gelyk zulks by de overige *Afrikaansche* Vorsten in gebruik is; doch ik had geene gelegenheid om het te zien. Wanneer hy in 't openbaar verscheen, wierd hy gemeenlyk van een aantal Soldaaten vergezeld, met ligte lanzen gewapend, en droegen hem eenige slaaven eene soort van zonnescherm boven 't hoofd, 't geen oorzaak was dat men zyn gelaat niet kon zien.

„ Allen, welken hy voorby trok, waren verplicht hunne voeten te ontblooten; dikmaals vielen zy op hunne knieën. Zyne onderdaanen vielen voor hem ter aarde; doch dit blyk van onderwerping wierd van de buitenlanders niet gevorderd. Niet anders dan op handen en voeten kruipende naderden zelfs de *Meleks* den troon (*).

„ On-

(*) „ Een *Egyptenaar*, ziende dat de Vrouwen openlyk
M m 3 heb

„Onder voorwendzel van een blyk te willen gaan van zynen yver voor den Godsdienst des Propheetes, in de daad, om zich zo veel te meer geducht te maken by zyne Onderdaanen, vondt de Sultan ABBAS RACHMAN, kort naa zyne komst tot den troon, gaaf den, een blyk van hoogagtinge voor den eersten der Mahometaansche Vorsten te vertoonen, en zondt, dien volgens, een geschenk na *Constantinopole*. Dit geschenk bestondt uit drie uitgezogte Gesneedenen, en uit drie Slavinnen, de schoonste, die 'er in *Dar-four* te vinden waren. — Toen dit geschenk den *Ottomanschen* Keizer werd aangeboden, verhaalt men, hadt die Vorst nog nooit den Sultan van *Dar-four* hooren noemen. Nogthans zondt hy hem, tot dankbaarheid, een ryk versierden fabel terug, nevens eenen kostbaaren mantel, en een halscieraad van aanzienlyke waarde.”

Met het XVI Hoofdstuk, mede *Dar-four* betreffende verbetert des Reizigers lot, terwyl hy zyn verblyf hield by den Melek MOUSA; doch het groot oogmerk, om in *Abysinie* door te dringen, faalde, en MOUSA's dood brengt hem in nieuwe ongelegenheid, daar 'er niemand was, die zich zyne zaak by den Sultan aantrok; en vondt hy zich steeds in nieuwe ongelegenheden ingewikkeld, tot hy eindelyk, naa een verblyf van bykans drie jaaren in dit Ryk, gelegenheid kreeg, om *Dar-four* te verlaten.

Het XVII en laatste Hoofdstuk deezes Deels bevat de Landbeschryving van *Dar-four*, met een nevensgaande Kaart. Aanmerkingen over de onderscheidene Bewoonders treffen wy hier aan. De Stad *Cobbé*, als een Koopstad, wordt voor de Hoofdstad van *Dar-four* aangemerkt, en breedvoerig beschreeven: kortere beschryvingen komen van andere Steden voor. 't Zonderling en deerlyk lot eener Stad, *Gellé* geheeten, wordt dus vermeld: „Geduurende myn verblyf in *Dar-four* hadt de Stad *Gellé* den naam van de minstbloeiende van het Ryk te zyn, om rede dat zy aan de dwinglandy eener Priesters onderworpen was. De FAQUI SERAUGE, de voornaamste Iman; een zeer doortrapt man, en te

het werk van huisbedienden in het paleis te *El-Fascher* vermaaten, en de slaafsche wyze kennende, op welke zich de Staatsnaars voor den Sultan vertoonden, zeide, dat in *Dar-four* de Melek eene *Jarea* (*Jarea* is eene *Slavin*) en de *Jarea* Melek is.”

meester in het veinzen, hadt zoo veel invloeds op zynen meester gekreegen, dat hem de Vorst de Stad *Gelle* hadt geschonken, de geboorteplaats van deezen Iman. De Geestlyke, een man van onverzaadelyke gierigheid, beroofde welhaast zyne landgenooten van al wat zy bezaten, latende hun niet slegts ééne Mat behouden; toen 'er niets meer te plunderen viel, pynigde hy hen."

Ten aanziene van de Koopstad *Cobbe* moeten wy nog aanmerken, „ dat byna alle Inwoonders Kooplieden zyn, die voor het grootste gedeelte op *Egypte* handelen, van waar zommigen hunner afkomstig zyn; nogthans is het meerendeel aan de oevers van den stroom (in het gedeelte, 't welk boven *Egypte* ligt) gebooren. 't Zyn de laatstgemelden, die van eene onmiddelyke gemeenschap tusfchen *Egypte* en *Dar-four* den grond hebben beginnen te leggen. — Eenige *Egyptenaars*, voor het meerendeel uit *Saïd* afkomstig, eenige *Tunitaanen*, en andere inwoonders van de kust van *Barbaryen*, komen met de Karavane in deeze Stad; doch vertoeven 'er niet langer dan noodig is om hunne goederen te flyten. Anderen hebben in *Dar-four* huwelyken aangegaan, en worden 'er voor genaturalizeerde onderdaanen des Sultans erkend. — In het Zuidoosten van de Stad ligt een groot plein, alwaar tweemaal 's weeks, op Maandag en Vrydag, markt wordt gehouden. Niet slegts worden aldaar allerlei levensmiddelen uitgestald; maar ook verscheide soorten van binnenlandsche goederen, alsmede zulken, die uit *Egypte* en van elders worden aangevoerd. Ook worden 'er zomtyds slaaven te koop geveild; doch gemeenlyk worden ze onder de hand verkogt; iets, waarover men zich dikmaals beklagt, omdat het verkoopen van slaaven, die ginds en elders zyn gestoolen, daardoor begunstigd wordt."

Dit Werk van BROWNE heeft de berisping zynen Landgenooten niet ontgaan; inzonderheid merkt men op, dat hy, op een groot veld van papier, weinig wezenlyke onderrigting geeft. De Heer RICHARD WHARTON heeft 'er inzonderheid de pen tegen opgevat, in een onlangs uitgegeeven Stukje, getyteld: *Observations on the Authenticity of BRUCE's Travels in Abyssinia; in Reply to some Passages in BROWNE's Travels through Egypt, Africa and Syria.*

JAMES BRUCE's *Reis naar Abyssinie, en terug door de Groote Woestyn van Nubie, verkort. Met Aanteekeningen van BLUMENBACH, TYCHSEN, GMELIN, en den Nederduitſchen Uitgever. Met Plaatcn. Iſte Deel. Te Amſterdam, by M. de Bruyn, 1801. In gr. 8vo. 525 bl., behalven 88 bl. Voorwerk.*

Wy hebben, in het *Mengelwerk* onzer *Vaderl. Letteroefeningen*, ten tyde dat BRUCE's Reis in het *Engelsch* ukwam, onze Leezers veele belangryke Byzonderheden uit dezelve medegedeeld; Byzonderheden, die moesten ſtrekken om de graagte na het geheel op te wekken. De omſlagtigheid alleen des oorspronglyken Werks, uit V Boekdeelen in groot Quarto beſtaande, en prachtig uitgevoerd, deedt ons wanhoopen, dat men hier te Lande de vertaaling zou onderneemen van eene Reize, die in 't oorspronglyke zes Guineas koſte; ſchoon de Boekhandelaar DE BRUYN, Uitgever des tegenwoordigen Werks, veele jaaren geleden des eene Aankundiging deedt. Dit ook bleef agterwege; en zelfs draalde men tot duslange, om 'er eene verkorting, waarvoor het wel geſchikt was, den Landgenooten van aan te bieden; gelyk elders geſchiedde: dit laaſte zien wy thans verrigt door den Reis- en Aardrykskundigen E. W. CRAMERUS. Bilyk, dat wy, het Eerſte Deel aankundigende, eenig verſlag geeven van een zo belangryk Werk voor de Aardryks-, Natuur-, Sterre-, Menſchen-, Volks-, Taal-, Oudheid- en Geſchiedkunde, en, zo veel lichts verſpreidende over den Koophandel en Zeevaard der Ouden, niet geheel onnut voor het tegenwoordige Geſlacht.

De Burger CRAMERUS geeft, in eene Voorreden, een zeer leezenſwaardig Verſlag, wegens de langduurige onkunde omtrent *Abyssinie*, en derzelver oorzaaken, gepaard met eene oordeelkundige kenſchets der Schryveren, die vóór BRUCE ons des berigten gegeeven hebben. — By een Verſlag van BRUCE's onderneeming, doet hy ons dien Reiziger kennen. Hy laat den Leezer niet onkundig van de verdenkingen, in *Engeland* wegens de egtheid deezer Reize gekoesterd; dan hy redt de eer des Schryvers, zo te deezer plaatze, als in eene breede aantekening op bl. XLII, enz. der Inleidinge.

Over

Over het Werk, dat by de uitgave, hoe kostbaar ook, zo greetig ontvangen werd, dat het ras uitverkogt was, hebben de *Engelsche* Boekbeoordeelaars zich zeer breed uitgelaaten, en vonden 'er niet weinig op te zeggen. „Eenigen,” gelyk ons CRAMERUS herinnert, „hadden het op zyne iedeleid, zyne grootspraak, zyne eigenliefde en wydloopigheid gelaaden. Anderen waren 'er, die zich met deeze en geene byzonderheden, by voorbeeld, dat de *Abysfiniers* niet alleen raauw Osvleesch op hunne Gastmaalen nuttigden, maar 't zelve uit nog levende runderbeesten sneeden, enz. niet konden vereenigen; waarom zy zelfs de geloofwaardigheid zyner Reis over 't algemeen trachtten te ontzenuwen. — Men verwachte intusfchen niet, dat ik hier een geheele lyst der beschuldigingen, tegen hem ingebragt, mededeelde, en dezelve stukswyze beoordeelde. Het bovenstaande is reeds genoeg. Men is veelligt by zyne zwakke zyde al te lang staan gebleeven, en heeft zyne goede al te zeer uit het oog verlooren. Het vooroordeel, een al te ongunstig vooroordeel, heeft ten zynen opzichte en ten zynen nadeele al te sterk gewerkt. De eerstgenoemden, dien zyne grootspraak niet behaagt, hebben zekerlyk geen ongelyk. Het ware te wenschen geweest, dat hy dezelve hadt kunnen myden: zyn werk zou daardoor merklyk kleinder en veel beter geweest zyn.”

Dan, zonder hier breeder over te zyn, willen wy liever, met den Burger CRAMERUS, den *Abysfinischen* Reiziger van zyne goede zyde onzen Leezers bekend maaken. „JAMES BRUCE was juist de man, geschikt tot eene Reis, met zoo veele gevaaren vergezeld. Het ontbrak hem noch aan beleid, noch aan voorzigtigheid, noch aan moed of standvastigheid. Hy was een liefhebber der Wis-, Sterre- en Tekenkunde. Hy was in de *Arabische* en andere Oostersche taalen zeer ervaren; ook in de hedendaagsche *Grieksche* niet onkundig; bezittende hy voorts eene verwonderlyke vaardigheid, om in andere tongvallen, welker kennis hem van zonderlingen dienst kon zyn, in korten tyd merklyke voortgangen te maaken. En, 't geen hem groot nut deedt, hy was insgelyks, door goede onderrichting en eigen vlyt, in de Heel- en Geneeskunde zoo verre gevorderd, dat hy zich, door de oefening derzelve, waarin hy gelukkig slaagde, by grooten en kleinen, geacht en

en bemind wist te maaken. 't Is toch bekend, dat een Reiziger, in verre gelegene oostersche en zuidlyke gewesten, zyn geluk niet beter bevestigen kan, dan door deeze weetenschappen. BRUCE geraakte daardoor by de voornaamsten des Ryks, byzonder by de Dames, en ten Hove, in groot aanzien. Hier kwam nog by zyne ongemeene vaardigheid in ridderlyke oefeningen, als het te paard ryden, en het behandelen van het geweer. Alle deeze hoedanigheden baanden hem van zelve tot de paleizen der Grooten, der Koninglyke Gemalinnen, en des Konings zelve, den weg, en gaven hem dus gelegenheid, om de *Abysfinische* Natie in haare meest karakteristieke eigenschappen van naby te leeren kennen. Niemand zal het, derhalven, durven loogchenen, dat zelfs de langduurige gesprekken, met de aanzienlykste *Abysfiniers* gehouden, hoe verveelende somtyds ook in het oorspronglyke, echter die nuttigheid hebben, dat zy ons den eigen aart van dat Volk proefondervindelyk doen beschouwen. — Het is wel waar, dat onze Schryver, in die zelfde breedvoerige samenspraaken, maar al te duidelyk doet zien, dat hy met een aanmerkelyk deel zelfliefde, en alle de gebreken, welke daarmede vergezeld gaan, en daaruit voortvloeijen, bezet is geweest. Intusschen kan men, in een werk van zoodanigen omflag, een werk van zoo groote verscheidenheid, rykdom en bevalligheid van belangryke nieuwigheid, zulks gemaklyker over 't hoofd zien. — Inzonderheid zullen wy den Heer BRUCE, voor de beschryving zyner terugreis door het Koningryk *Sennaar*, grootlyks verplicht zyn: want in vergelyking van dat geen, 't welk ons, uit de bovengemelde Schryvers, aangaande *Abysinie* reeds bekend was, wisten wy van het Koningryk *Sennaar* zoo goed als niets. Langs den weg, door welken BRUCE, met gestaadig leevensgevaar, gekomen is, was veelligt nog geen *Europeër* ooit gereisd. Ook vindt men van de geduchte luchtverschynzels in de woestyn van *Nubie*, of *Sennaar*, en van de verbaazende uitwerkzels des *Sammums*, nergens zulke volledige berichten dan [als] ons door den *Abysfinischen* Reiziger medegedeeld zyn. Dit is een allermerkwaardigst gedeelte zyner Reis."

Voorts geeft ons CRAMERUS verslag van eene *Fransche* en *Hoogduitsche* Vertaaling; van de jammerhartige *Engelsche* verkorting, door SAMUEL SHAW vervaardigd;

van eene betere, in *Duitschland* gemaakt door E. W. CUHN, met aantekeningen van J. F. GMELIN; met aanmerkingen op dezelve. — Van zyn eigen werk, 't welk wy onzen Landgenooten moeten doen kennen, geeft CRAMERUS het volgende te verstaan. Zoo veel vryheids, als de *Hoogduitsche* Vertaaler zich ten opzigte van het oorspronglyke veroorloofde, neemt onze *Nederduitsche* Verkorter niet. „Ik heb my,” schryft hy, „van BRUCE's verdeeling in Boeken en Hoofdstukken, of afdeelingen, stipt bediend. Men kan zich dus in myn uittreksel het geheele beloop van het Werk duidelyk voorstellen. De groote wydloopigheid zyner Reisbeschryving wordt voornaamlyk door zyne lange gesprekken en het verhaal zyner iedeleid veroorzaakt. Door dezelve zamen te trekken, kon het Werk eene zeer aanmerkelyke verkorting ondergaan, zonder iets van zyne innerlyke waarde te verliezen. Alleenlyk was het noodig, om 'er zo veel van te behouden, als 'er vereischt wierd, om het karakteristieke van BRUCE's schryftrant en van zyn gedrag gemaklyk te kunnen onderkennen. En dit meen ik ook genoegzaam, hoewel met alle mogelyke spaarzaamheid, gedaan te hebben. — Duidelykheidshalven heb ik den Schryver steeds in den eersten persoon laten spreken. Het meest heb ik hem verkort, daar hy landen beschryft, die meer bekend zyn, gelyk by voorbeeld *Egypte*. Doch breeder laat ik hem spreken, wanneer hy in *Abysfinie* zich bevindt; en dan nog wydloopiger, wanneer hy de zeden en gewoonten, de godsdienstige en burgerlyke plegtigheden, de voortbrengzels en natuurlyke zeldzaamheden des lands beschryft, dan wanneer hy zyne reis- en lotgevallen verhaalt. En dewyl de beschryving van *Sennaar* en de groote Zandwoestyn van *Nubie*, daar wy nog veel minder dan van *Abysfinie* van wisten, een der allerbelangrykste stukken van dit geheele Werk is, heb ik my ook het omstandigst daarover uitgelaaten; voornaamlyk ook over de verwonderenswaardige natuurverschynzelen in de woestyn van *Nubie*; gelyk ook over de byzonderheden uit de natuurlyke historie der Landen, welke de *Abysfische* Reiziger bezocht heeft.”

Wy pryzen deezen gehouden voet; en, met het oorspronglyk Werk bekend, durven wy verzekeren, dat de *Nederduitsche* Leezer by de verkorting gewonnen hebbe. Gelegenheid te over vindt de Verkorter, om,
uit

uit de Aantekeningen van BLUMENBACH, TYCHSEN en GMELIN, dit Werk te doen zwellen; dan hy geeft voldoende reden, waarom hy dit niet gedaan, en zich slegts nu en dan daarvan bediend hebbe: terwijl men reden zal vinden om hem te danken voor eenige aantekeningen van zyne eigene kundige hand. Van het ver-
wyl der *Nederduitſche* uitgave geeft de Vertaaler reden: dit zal geboet worden door de ſpoedige uitgave; dewyl de twee Deelen, die tot voltooiing deeſes Werks behooren, nog dit loopend jaar het licht zullen zien.

De Inleiding des Reizigers, die terſtond aanvangt met de ontdekking van bronnen des *Nyls*, welke hy voor-geeft gevonden te hebben, ſchoon dit door anderen betwist wordt, en waaromtrent de *Nederduitſche* Vertaaler aanmerkt, dat hy, te dier plaatze gekomen, zyne gedagten zal mededeelen, ſtrekt om te ontvouwen, I. de gronden, waarom deeze Reis ondernomen is — II. den aart en wyze, op welke zy volbragt werd — III. wordt de reden van het lang uittel haarer bekendmaking opengelegd; en IV, voor zo verre het noodig is, aangetoond, hoe zich BRUCE, geduurende die lange en verre reize, van de noodige penningen voor zich en zyn volk heeft kunnen voorzien.

Het Eerſte Boek, opdat wy den Hoofdinhoud doen kennen, bevat, in verſcheide Afdeelingen gesplitst, de Reis door *Egypte*, over de *Rode Zee*, en door *Arabie*, tot 's Reizigers aankomst te *Masuah*, in *Abysſinie*. BRUCE, het gebergte, aan de *Rode Zee* liggende, beſchryvende, merkt op, dat de naaste bergen aan zee rood ſcheenen te zyn; met byvoeging: „Wyl de Schippers, „welke langs de kust na *Abysſinie* ſteevenen, dit op de „noorder breedte van 26° bemerken, komt het my „vreemd voor, dat geen Schryver op de gedagten ge- „vallen is, dat de *Rode Zee* daarvan haare benaaming „mag gekreegen hebben; daar men toch zoo veele zwakke „oorzaaken van die benaaming geeft.” Dan ſchynt hy deeze waarneeming vergeeten te hebben, wanneer hy vervolgens de vraag, aan NIEBUHR opgegeeven, welke is de reden, waarom deeze Zee de *Rode Zee* genaamd wordt? in deezer voege beantwoordt: „Ik ben vast „van meening, dat de naam van *Edom*, die lang, en „in zeer oude tyden, een magtig heer van dezelve „was, afkomstig is: dit woord betekent in het He- „breuwsch

„ *breeuwsch Rood*. 't Geen men van de roode kleur
 „ der Zee zelve of van haaren grond voorgegeeven heeft,
 „ is een louter verdichtzel. De *Roodde Zee* is, ten
 „ aanziene van haare kleur, noch van de *Indische Zee*,
 „ noch van eenig ander gedeelte des Oceaans, onder-
 „ scheiden.” Over de vaart op die Zee verschaft de
 IX Afdeeling zeer keurige waarneemingen.

Niet weinig ophelderings van oude gebruiken tref-
 fen wy allerwegen aan. Wy kunnen niet nalaaten,
 kortlyk eene ontmoeting op te tekenen by de Inwoon-
 ders van *Tambo*, voor de wildste lieden aan de *Roodde*
Zee bekend. Hy vindt deeze lieden in kryg; doch dee-
 ze in vreugdeschooten over den geslooten vrede ge-
 eindigd. „ Het verschil,” schryft hy, „ was over een
 „ Kameel ontstaan: en, wyl geduurende het gevecht
 „ al het buskruid verschooten was, waren de oudste
 „ Inwooners van meening, een Kameel buiten de Stad
 „ te leiden, en het dier wegens het voorgevallene uit
 „ te schelden. Men verweet hetzelfde, dat het men-
 „ schen omgebragt, de Stad, het huis des Aga en het
 „ kasteel met brandstichting gedreigd, den grooten Heer
 „ en den Sjerif van *Mekka*, als den fouvereinen van
 „ beide partyen, allen onheil op den hals gewenscht,
 „ en eindelyk gedreigd hadt, de tarwe, na *Mekka* be-
 „ stemd, te bederven. Zoo werd de Kameel den ge-
 „ heelen namiddag beschimpt. Eindelyk doorboorde
 „ een ieder het met zyne lans, en men wydde het, met
 „ eene foort van gebed en met duizend vloeken, den
 „ helschen goden ten offer. Daarna ging een ieder
 „ vergenoegd en wel te vrede naar zyn huis. — De
 „ Leezer zal hier eenige spoooren vinden van den *Aza-*
 „ *zel* of Zoenbok der *Jooden*, die, met de zonden des
 „ volks beladen, in de woestyn gejaagd werd; LE-
 „ VIT. XVI: 5.”

De hoofdinhoud van het Tweede Boek geeft ons op,
 dat het Berichten behelst van den *Africaanschen* en *In-*
dischen Koophandel in de vroegste tyden. — De eerste
 bevolking van *Abysinie* en *Atbara*. — Eenige gis-
 singen over den oorsprong der *Abysinische* Taal. Veel
 komt hier voor, 't geen zich in de duisterheid der oud-
 heid verliest, en waarover BRUCE vry beslissend spreekt.
 De Burger CRAMERUS maakt hier eene welgegronde
 Aanmerking, welke wy moeten aanschryven, dewyl de-
 zelve omtrent veele deelen des geheelen Werks geldt.
 „ Zul-

„ Zullen gebeurde zaaken geloof verdienen, zy meer
 „ door geloofwaardige getuigenissen bevestigd worden.
 „ Men zou derhalven den Heer BRUCE kunnen en mo-
 „ gen vraagen: waar zyn de berichten, op welke gy
 „ uwe verhalen grondt? Welke zyn de Schryvers, die
 „ deeze zaaken hebben overgeleverd? En waar zyn de
 „ getuigenissen, onwraakbaare getuigenissen, waarmede
 „ gy uwe verzekeringen bevestigt? — Doch niets van dit
 „ alles is by onzen Schryver te vinden. Ook spreekt hy
 „ van zulke oude en vroege tyden, van welken, behal-
 „ ve de Heilige Schrift, weinig of geene bericht-schrif-
 „ ten meer voorhanden zyn. Dewyl de Heer BRUCE
 „ deeze handelwyze meermaalen volgt, en ik slechts
 „ een uittrekzel of verkorting van zyn werk lever, zal
 „ niemand van my kunnen vergen; dat gebrek te ver-
 „ helpen, of my, by mangel van dien, deswegen in
 „ het strydperk met hem te begeeven. Het zal genoeg
 „ zyn, zulks hier eens vooral aan te merken, zonder
 „ het by alle gelegenheden te herhaalen.” — Dan laat
 hy niet naa, by wyze van *Aanhangzel*, op den zonder-
 lingen inhoud van het Tweede Boek, de gewigtige
 Aanmerkingen van den Hoogleeraar TH. CH. TYCHSEN
 mede te deelen en agter dit Deel te plaatzen; een
Aanhangzel, waarin veel aangelegens voorkomt.

Het Derde Boek vervat de Jaarboeken van *Abysfinie*,
 of de Geschiedenis der *Abysfiniers*, van de herttelling
 van *Salomons Huis*, tot den dood van *Socinius*. „ De
 „ *Abysfiniers* gelooven,” schryft BRUCE met den aanvang,
 „ dat de tegenwoordige Koningen van *Abysfinie* van de
 „ Koningin van *Scheba*, dat is, van *Saba*, afstammen.
 „ — Ondertusfchen is de oude Geschiedenis van dit
 „ Ryk zo vol verdichtzelen en tegenstrydigheden, dat
 „ ik het geduld myner Leezeren slechts vermoeijen zou,
 „ wanneer ik hun de onzekere verhalen, uit wydloopi-
 „ ge, dorre onderzoekingen opgemaakt, voor wilde leg-
 „ gen.” — Zelfs 't geen hy uit de latere Geschiedenis
 van 1268 tot 1632 opgeeft, en in het Vierde Boek van
 't laatstgemelde Jaar tot 1769, den tyd zyner aankom-
 ste in dat Ryk, vervolgt, is dermaate met kleinighe-
 den en onzekerheden opgevuld, dat, buiten de invoer-
 ging van eenige belangryker Stukken, inzonderheit
Volksbeschryvingen betreffende, het leezen zou verdrie-
 ten: in de daad, deeze Kronykswyze Geschiedenis
 buiten dat een zamenmengzel van Onzekerheden, By-
 kof,

loof, Priesterlist, Kerktwist en wreedheid, waarvan men moet walgen. Wy onthouden ons, staaltjes by te brengen, in overvloed voorhanden.

By de aankundiging der twee volgende Deelen zullen wy gelegenheid vinden om breeder opgave van byzonderheden te doen. Wy sluiten ons berigt deezes eersten Deels met te melden, dat een fraaije Landkaart van *Abysfinie*, door J. BRUCE ontworpen, dit Deel niet alleen ten cieraad, maar ten weezenlyken nutte strekt. J. VAN JAGEN, aan wien onze Landgenooten zo veele schoon gegraveerde Kaarten schuldig zyn, vervaardigde deeze in den Jaare 1794, toen hy 84½ jaaren telde: wy melden dit, omdat ons van goeder hand berigt wordt, dat dit het laatste werk is van die nette hand.

Reize van DE LA PÉROUSE, in de Jaaren 1785, 1786, 1787 en 1788. Met Platen en Kaarten. Naar het Fransch, door Mr. JOANNES VAN DER LINDEN, Advocaat te Amsterdam. Iste Deel. Te Amsterdam, by J. Allart, 1801. In gr. 8vo. 269 bl., behalven het Voorwerk van LI bl.

Niemand der Leezeren onzer *Vaderl. Letteroefeningen* is de opgemelde Reis onbekend. Een onzer Mede-arbeideren heeft den hoofdinhoud van deezen Zeetocht, in eene reeks van opeenvolgende afdeelingen, hun geschonken, en dit alles beslooten met een Leevensberigt van DE LA PÉROUSE (*).

Het oorspronglyk Werk, in drie Boekdeelen in 4to. overheerlyk uitgevoerd, en door onzen Medeärbeider te meermaalen geraadpleegd, toen hy meest een Uittrekzel, in 't *Engelsch* vervaardigd, volgde, vinden wy hier niet vertaald. Men schenkt ons de vertolking van eene *Franfche* Verkorting deezer Reize. De *Franfche* Uitgever heeft, in eene Voorreden, reden gegeven van deeze zyne handelwyze omtrent het Werk voorhanden. Deeze Verkorting is egter op eene vry grooter fchaal gemaakt, dan de door ons gemelde, en voor het gros der Leezeren gefchikt; met agterlaating van die byzonderheden, wel-

(*) Zie ons *Mengelwerk* voor 1800, bl. 12, en voorts den Inhoud; alsmede voor 1801, bl. 26 enz. Het *Leevensberigt* ald. bl. 202 enz.

welke der Aardryks- en Zeevaardkunde byzonder ten dienste komen. Het is wel en oordeelkundig uitgevoerd, en schenkt getrouwlyk al het Geschiedkundige van de PÉROUSE, omtrent in dier voege, als de kundige MILLET-MUREAU het ons geleverd heeft.

De *Fransche* Voorredenaar vindt in den gemelden Vervaardiger des grooten Werks te berispen, „ dat hy in zyne Voorreden eenigzins ligtvaardig aan de Geleerden van deezen tocht eene overmaat van eigenliefde heeft toegeschreeven, die, naar zyn begrip, hen belet heeft, om by alle voorkomende gelegenheden hunne Memorien, Ontwerpen, Aftekeningen, enz. over te geven, het geen de reden is, dat wy 'er een groot gedeelte van verlooren hebben. MILLET-MUREAU, zig zulk eene beschuldiging latende ontglippen, hadt zekerlyk niet gedacht aan het uitdruklyk Arttykel van des *Konings Instrucie*, welke hy egter voor zich hadt, en waarby alle Geleerden en Konstenaars bevel ontvingen, om hunne papieren tot hunne terugkomst zorgvuldig te bewaaren, en dat zy alleenlyk dan, wanneer zy de *Vaderlandsche kust* weder in 't oog kreegen, gehouden zouden zyn, die allen in handen van den Bevelhebber van deezen tocht te stellen. Zy vervulden, derhalven, hunnen plicht, met hunne verzameling onaangeroerd te bewaaren; en men zou hen van eigenliefde en het verlangen na ontydigen roem hebben kunnen beschuldigen, zo zy anders gehandeld hadden. LALANDE, gedurende deeze Reize zyne *Geschiedenis der Sterrekunde* schryvende, gewaagt van de Brieven, die zyn Leerling DAGELET hem schreef; maar, voegde hy 'er by, *hy zendt my geene Waarneemingen: DE LA PÉROUSE begeert dit zoo.* Zie daar onze Geleerden vry gepleit van de verdenking van ydele verbeelding, waar boven zy zoo verre verheeven waren. Wy hebben het van onzen plicht geoordeeld, hen hier te rechtvaardigen, en wy noodigen den Leezer om op te slaan No. 226 van het *Journal de Paris*, 16 *Février*, An VI, pag. 939, alwaar MONGÉS de verdediging van zynen Broeder op dit stuk heeft in het licht gegeven.”

Uit de Atlas, tot het groote Werk behoorende, bestaande uit LXIX zo Kaarten als Platen, keurlyk uitgevoerd, heeft men alleen de algemeene Kaart der Reize en eenige der belangrykste Aftekeningen, voor dit Werk voldoende gekeurd.

Wy agten ons ontslaagen van eenig Uittrekzel deezes Uittrekzels te maaken; daar wy in ons *Mengelwerk*, ter boven aangeduide plaatzen, het bovenal merkwaardige reeds geplaatst hebben.

Krygsbedryven tusſchen Denemarken en Engeland, van den 30 Maart 1801 tot den aanvang van den Stilſtand van Wapenen, op den 2 April deſzelfden jaars. Benevens de Berichten van Lord ST. VINCENT, den Admiraal HYDE PARKER en NELSON, en van den Heer ADDINGTON; met ophelderende en noodzaaklyke Aantekeningen. Volgens echte Berichten en Ooggetuigen byeenverzameld, door K. H. SEIDLIN. Met een Gezicht van het inzeilen van de Zond, en een Kaart van de Kusten en de Gronden in dezelve. Naar de tweede verbeterde Uitgave uit het Hoogduitsch verſaald. Te Haarlem, by F. Bohn, 1801. In gr. 8vo. 60 bl.

De Nieuwſpapieren verwylden niet, met berigtgeevingen van deezen Tocht en het daarmede verbonden Krygsbedryf te geeven. Het korte tydsbeſtek, waarin die welbelegde en ten juuſten tyde ondernomen aanval, zo moedig van de zyde der *Deenen* beſtreeden, afliep, brengt het verhaal dier Krygsbedryven tot een klein beſtek; en is het niet ongevallig, dezelve byeen te vinden, en te meer welkom, daar de Opſteller deels ooggetuige geweest is van de voorvallen. Hy verhaalt ze onopgeſmukt, en voegt 'er zyne ophelderende aanmerkingen nevens. In een Aanhangzel geeft hy de Berigten van der *Engelſchen* zyde op; doch laat niet naa, dezelve met eenige Aantekeningen te vergezellen, ſtrekkende om de onnaauwkeurigheid en de vergrooting in een en ander der *Engelſche* Berigtgeevingen aan te toonen. Genoeg van een klein Boekje over een kortſtondigen Oorlog. De bygevoegde Kaart betekent iets meer dan het Gezicht van het inzeilen van de *Zond*.

Verhandeling over den oorsprong, gedaante en invloed der Nul. Voorgelcezen in — en opgedraagen aan — de Maatschappij van Verdiensten, ter spreuke voerende: Felix Meritis; en de Batavische Maatschappij Tot Nut van 't Algemeen. Door A. FORKE SIMONZ. Habel habaalim, — ha col haabel. KOBELETH I. 2. — Met Carricatuur-Plaatcn. Te Amsterdam, by W. van Vliet, en J. van der Hey, 1801. In gr. 8vo. 88 bl.

Laar het my vergund zyn, zegt de Redenaar tot zyne Hoorers, in dit avonduur, door verbystering en verwarring van den geest daartoe genoodzaakt, uwen (uwe) aandacht, in plaats van met iets WEZENLYKS, met eene ONWEZENLYKHEID; in plaats van met iets ZELFSTANDIGS, met eene ONZELFSTANDIGHEID; in plaats van met eene LENHEID, met eene NUL bezig te houden. En een weinig verder: Het onderwerp in zig zelve is zodanig belangrijk, de stof zo ingewikkeld, zo wysgeerig, zo geheimzinnig, dat ik, om uwen (uwe) aandacht niet te vermoeijen, en zelve in het onderzoek derzelve niet door onvermogen te bezwyken, mynen tot dus verre gehouden ernstigen toon zal moeten verlaten, en u, in een meer gemeenzaamen styl, over den verborgen aart van dit overoud geheimzinnig Hieroglyphisch, Emblematisch teken te onderhouden; daar onder eenige tusschenspielen, even als in DE MIN IN 'T LAZARUSHUIS, mengende, ten einde de wezenlyke ingewikkeldheid myner stoffe myne Hoorers niet doe duizelen, en van hunne zitplaatsen, door de geweldige aantrekkingskracht van het middelpunt des aardbols, op den grond doe te land komen.

Deze Voorlezing is dus wederom in FORKE'S gewonen trant. Eerst handelt hy over de geboorte — dan over het gelaat, en eindlyk over den invloed op de menschlyke handelingen, der Nul. De Nul heeft lichaam en ziel; de nullenziel is een ding van al vry wat consequentie; haar denkbeeld in het afgetrokkene is dat van het niet aanwezen ener zaak; zy is dus ouder dan het geschapene, zal ook na hetzelfde overblyven, en dus, wat aangaat heure ziel, heure onstoffyke wording en during, on-eindig. Wat haar lichaam betreft, zo als men haar daaglyks op ieder Comptoir ziet afgebeeld, is zy, zo als alle onze Cyfers, uit Asia, en wel uit Indie, geboortig. By burgerluidjes eenvoudigjes opgevoed, trouwde deze Freule daar aan den Een, dat een styve hark van een vent is; en dit paar wals eens by toeval, en enkel uit plaaisier, met hunne zonen 2, 3, 4, 5 en 7, en hunne dochters 6, 8 en 9, die byzonder na de moeder gelyken, medegenomen; en, by ene algemene walsjaging van geleerde lieden, die, toen de storm bedaard walszoetjens aan naar huis keerden, werden zy medegenomen walsnaar Spanje, en zo geraakten zy door geheel Europa bekant.

Wat haar gelaat betreft: hoe menigmaal zy ook aan onderscheidene positive getallen is gehuwd geweest, en nog onlangs in den oorlog zo vele mannen heeft verloren, ziet zy 'er toch nog volkomen wel uit; 'er is iets verhevens in haar gelaat; en de natuur zelve schynt het beeld der Nul in alle derzelve grootsch- te en subliemste werken te hebben naargebootst. Zon, maan, starren, en de kleinste vochtdeeltjes zelve, zyn alle nullen. Alleen men kan al haar schoon niet ontdekken, zo men haar niet met een oog van liefde, maar slechts met een mercantiel oog, aanziet; en dan dient zy zich nog met haren Ega, of een of meer harer zonen en dochteren, te vertonen; en naar mate dan nog haar portrait op de debet- of credit-zyde van een koopmansboek gevonden wordt, maakt haar voorkomen een verbazend verschil: op de debet-zyde lacht heur beeld alleen en geïsoleerd als een engel, maar grynst op de credit-zyde als een duivel; en als zy zich op die plaatfen in gezelschap van hare familie bevindt, is het juist andersom; en haar portrait op het einde des jaars in de somma van het *baatig saldo*, benevens velen van hare portraits, daar byeen, met die van enige heurer kinderen, doet haar in 't byzonder hier te lande hoogachten als ene *beauté* van den eersten rang.

Over den invloed, dien de *Nul* heeft op de menschlyke handelingen, moet de Schryver, zegt hy, zo wat heen lopen, omdat hy anders de Vergadering tot in de volgende week permanent zou moeten verklaren, indien hy den algehelen en algemenen invloed der zo gewigtige Nul uitvoerig en regelmatig moest ontleden. *Mutatis mutandis* is al het gewoel en gedraaf, al het gepractiseer en gestudeer in deze wereld, juist zo als deze zyne Verhandeling, op nul uitgelopen. Hy noemt in haast vry wat op, en zegt: *Nu, ge kunt wel denken, dat dat alles in één uur, waarvan reeds zo veel verlopen is, volstrekt niet is om aan te haalen. Dat heb je altyd van die soort van Verhandelingen, als men A zegt, moet men ook B zeggen; en zo doende werkt men zichzelve in de war, en na veel nagelezen, uitgetrokken, en gecompileerd te hebben, ziet men dat de boel veel te omslagtig wordt, en al ons werk loopt ook al op Nul uit.* Hy werpt dan maar enen oogwenk op de nulliteit der wereldsche zaken; eerst in de oude en nieuwe Geschiedenis: alles liep op nul uit. Hy verbeeldt zich, dat zyne Horers dat malen over de Geschiedenis verveelt, en dat zy liever iets over het kostelyke Geld willen horen. *Helaas!* zegt hy — *waarde Medeburgers! ik heb, met voordagt, van het geld gezwezen; want het doet me leed, dat ik, nu ge het vraagt, u dit groot onheil moet berichten.* Ook deze onze laatste toeverlaat is, och arment ook al van oude ryden af, by alle Volken op Nul uitgekomen. *Waar, bid ik u, is het Gulde Vlies, die schat van Colchos? enz. — Maar wat behoeven wy naar de schatten van ande-*

re, en zo verre afgelegene Volken, te vraagen? Waar, helaas! onze gouden geharnaschte mannen, zo te paard en voet, die zo getrouw voor ons pleegen te stryden? Waar onze gouden en zilveren Nullen? Zyn ze niet als slakken in hunne eigene nulliteit versmolten? Vraagen wy elkander niet tegelyks verwonderd af, waar ze toch op al de waereld gebleven zyn? Zyn ze niet allen tot waare nullen geworden? Nu krygt de Geleerdheid en de Fraije Kunsten ene beurt, en daar loopt het op dezelfde wys mede af. Kortom, alles in de wereld is ene Nul: Gy staamlende kindschheid, uw verstand is Nul; gy staamlende grysheid, uw verstand is Nul; tuschen Nullen zweeft ook ons langste leven, en de groote Nul, de Dood, omschryft hetzelfde. Ene Eénheid is 'er evenwel, die alle die Nullen tot stellige grootheden zal vormen, even gelyk zy weleer het Niet tot let heeft doen worden; — doch dan eerst zal die Eénheid ons duidelyk voor het verstand zweeven, wanneer ons stoffelyk tydelyk aanzien in de Eeuwigheid op Nul is uitgelopen.

Daar 'er zeer veel in deze Verhandeling voorkomt, wel aan den geletterden, maar niet aan iedereen bekend, en dat ook zonder kennis aan de oude Fabelleer niet recht begrepen kan worden; heeft de Redenaar, by de uitgave dezer Verhandeling, een aantal ophelderingen gevoegd, en daardoor zyne Lezers enen groten dienst gedaan. Wy schikken deze Verhandeling onder de minst leerzame van den Burger FOKKE niet, maar durven den Lezer wel aanraden, dit Werkje te plaatsen by deszelfs andere grappige leerzame Schriften. De tusschenspelen, die hy 'er inmengde, vervatten de geschiedenis van Jupiter met Semele, en de geboorte van Bacchus, (waarmede het ook al op nul is uitgelopen) op het grappigst door twee Carricatuurplaten opgehelderd, en in dien koddigen toon verhaald, waar in deze Schryver, buiten tegenspraak, zo groot een meester is.

Myne Genoegens en Rampen als Echtgenoot en Moeder. Vervolg op het Boek: Myne Genoegens en Rampen als jonge Dochter en Echtgenoot. Door AMALIA WILL. Uit het Hoogduitsch. Te Leyden, by L. Herdingh. In gr. 8vo. 291 bl.

Gaven wy aan het eerste Deel dezes Werks onze goedkeuring; het tweede kunnen wy met gene mindere ruime aanpryzen. Het is in enen lieven sinaak geschreven, en is nuttig onderricht. Huislyk geluk in het huwlyk, en ene standige opvoeding; ziet daar hetgeen door dit boek bevorderd moet worden. De waardige echtgenoot van AMALIA, of naam geworden van een aanzienlyk vermogen, kreeg nu

gelukkig smaak, om niet meer zo burgerlyk, maar op enen hogeren voet te leven, en ging tot een meer glansryke woning en huishouding over met een blykbaar genoegen; AMALIA, intusfchen, deed dit met een onderdrukte aandoening. Hetgeen hieromtrent voorkomt, is waarlyk schoon en overtuigend, zo wel als de verstandige aanmerkingen van den man zelve, toen hy, enige jaren daarna, van deze zyne dwaling, en dezen zynen wanfmaak, terug kwam. Hun zoontje, een wilde jongen, wordt uitmuntend opgevoed; de raadplegingen der ouden, over zyne opvoeding, met elkanderen, met hunnen vader, en ook met zekeren heer MEINERT, dien zy tot huisleeraar hunner kinderen aannemen, en de manier, waarop deze onderwyst, zyn niet alleen lezenswaardig, maar verdienen de ernstige overweging van iederen vader en moeder, die hunne kinderen gaarne gelukkig zien. Hun dochttertje, een zwak, beminne-lyk kind, boezemt al mede belang in; en de wyze, waarop zy behandeld wordt, is leerzaam. De gemoedelyke en verstandige raadpleging der ouders, toen zy hunne kinderen de kinderziekte zouden doen inenten, trok vooral ook onze aandacht, zo wel als het recht aandoenlyk toneel, daar zy een bezoek afleggen by hunne vrienden, die aan de natuurlyke pokjes hun enig, dierbaar kind hadden verloren; terwyl alles in dit geschrift nog nuttiger wordt, door de betrekking van AMALIA tot ene vriendin, van welkers treurige geschiedenis hier zo veel voorkomt, als genoeg is om te doen voelen, hoe sentimentele liefde, en overdrevene dromen van louter genoegen en zaligheid in den echt, rust, geluk en welvaard geheel vernielen.

Wy stipten het een en ander aan, om den Lezer den geest te doen opmerken van dit nuttig Werkje, en voegen 'er het slot van het Voorbericht nu nog by: *Wie hier over de Opvoeding veel zoekt, hetwelk in den eigenlyken zin nieuw is, dien moet ik betuigen, dat het meer myn oogmerk was, — om veel, wel niet geheel onbekend, doch dikwyls over 't hoofd gezien, dikwyls verwaarloosd goeds, op myne manier aan te pryzen. Wie hier over de Opvoeding een volkomen geheel verwacht, dien moet ik onder 't oog brengen, dat zyne verwachtingen voor zulk een Boekjen onbillyk zyn. Ik kipte onder het menigvuldige, 't welk my op het gemoed lag, juist die onderwerpen uit, waarby, volgens myne ondervinding, vooral in Familien, en by de huisfelyke Opvoeding, de meeste mislagen begaan worden; en verkeer onder dees onderwerpen wederom de geenen, waarover, zo veel ik weet, tot nog toe het minste geschreven is, het welk op waarheid gegrond is, en ook uitgeoefend kan worden.*

Tot ene proeve van den schryftrant willen wy het volgende afschryven: „ WILLEMYNTJE was myne dochter, thans

„ twee jaaren oud — ach God! een kind der smarte by
 „ geboorte, een kind der traanen by zyn leven. WILLEMIENE
 „ bragt my, by haare verschyning in de waereld, aan den een
 „ van het graf; ontrukte my den bloei myner jeugd; ontnam
 „ my een groot gedeelte van myne edelste krachten; stelde
 „ my zelfs in de natuurlyke onmogelykheid, om de blydschap
 „ te genieten, van meer voor haar te worden, dan haare
 „ baarster — ik kon haar niet voeden. En evenwel was de
 „ kleine lieve engel zo dra niet aan het daglicht gekomen,
 „ of zy trok my tot zich met een onuitspreekelyke liefde. Ik
 „ wenschte my den dood, vóór ik haar zag; ik bad God om
 „ het leven, zo dra men my dezelve toonde. Met hoeveel
 „ aandoening, met welke nydige oogen zag ik van myn
 „ kraambed op de Min, aan welke ik haar met een zorglyk
 „ hart ter voeding moest overgeeven. Ik dacht: „Zy zal
 „ my niet liet hebben, — zy is myn kind maar half.“ Men
 „ trachtte my gerust te stellen, en ik deed wat ik kon, om
 „ gerust te worden; maar myne WILLEMIENE was ziekyk. De
 „ Geneesheer ontdekte aan haare Min iets, hetwelk voór
 „ niet ontdekt kon worden — ik moest haar laten gaan,
 „ en óf een andere neemen, óf myn kind met andere voe-
 „ dendé middelen opkweeken. Myn Man en de Geneesheer
 „ waren voor het eerste, vooral, omdat het tweede my on-
 „ beschryfelyke moeite en bezwaarlykheden zoude veroorza-
 „ ken; doch om alles in de waereld wilde ik niet eens waa-
 „ gen, myn kind vergif, in plaats van voedsel, te laten nutri-
 „ gen. — „Gelukt het my met haar niet, dacht ik, dan
 „ neemt toch God, en geen slecht geweetenloos mensch, myn
 „ kind weg.“ Ik voedde haar dus met andere middelen, was dag
 „ en nacht met haar bezig, en besteedde alle tederhartigheid en
 „ alle liefkoozingen, om mynen KAREL maar genoeg te gee-
 „ ven, die in dit opzicht niet wel te vreden was, en te veel
 „ voor my vreesde. Ik had het genoeg van myne WILLE-
 „ MIENE te behouden; maar zy bleef zwak en ziekyk.”
 „ Moeders! moeders! — ó ondervindt nooit de smart
 „ van ziekyke kinderen te hebben; te zien dat de worm
 „ daaglyks knaagt aan den bloeiknop, die zich met zo veel
 „ moeite ontwikkelt; te zien, hoe lief, hoe helder, hoe ge-
 „ wenscht nu en dan het lampjen opvlamt, en dan des te snel-
 „ ler wederom donker wordt; te zien, hoe de Hemel hun-
 „ nen geest, en het graf hun ligchaam, tot zich trekt, en
 „ veelal met de bitterste pyn, en evenwel niet vermag, en
 „ band te verscheuren!“

De Dood van ABEL. Te Amsteldam, by F. Drayer, 1801. In gr. 8vo. 60 bl.

Een Treurspel in vyf Bedryven; een algemeen bekend onderwerp; en dus verwacht de Lezer hier weinig nieuws; en, daar de wereld in dien tyd nog maar zo weinig bevolkt was, weinige handelende personen, en alzo ook weinig afwisseling. Dan men vergist zich, en vindt zich aangenaam verast; dit gebrek aan *menschen* wordt vergoed, door reijen van *engelen*; en deze zingen zo uitmuntend schoon, als de Dichter zelve, wiens poëzy van dien aard is, dat wy waarlyk geloven, dat hy zich in dit vak gevormd heeft naar een of anderen Patriarch uit de eerste wereld, wiens nagelatene poëtische werken hy bezitten zal. De Dichter is waarschyglyk ook in het bezit van een aantal merkwaardige overblyffels uit die gryze oudheid; althands hy maakt gewag van ADAMS *schup*, en *spade*, en *ploeg*. Waarschyglyk heeft hy ook nog wel een afschrift van het oudste *Cyferboek* der wereld, waaruit Vader ADAMS kinderen reeds *millioenen* leerden optellen en berekenen; en denklyk ook nog wel een blad uit onzer aller Vaders *Catechismus*, waarin de woorden van Apostel PAULUS, „*het bloed dat betere dingen spreekt dan ABEL*,” zekerlyk gevonden werden. De geschiedenis der wereld moet by hem ook hoger klimmen, dan in de H. Schrift; en, by ene tweede uitgave van dit Treurspel, verzoeken wy den Dichter, ons (in ene aantekening) enig nader bericht te geven, nopens „*Gods met heilige zeeghaftigheid gekroonden veldeheer vóór ADAMS tyd*.” — De Lezer voelt dus, dat niet alleen dit boekje een aangenaam geschenk is voor den beminnaar van het toneel, maar dat het ook voor den beminnaar der geschiedenis, en der oudheid, aanmerkelyke bydragen moet opleveren.

De Goedertierenheid van TITUS. Toneelspel. Door J. IMMERZEEL, Junior. In den Hage, by I. van Cleef, 1801. In 8vo. 99 bl.

Deze *eerstling* doet ons voor het vervolg zeer veel goeds hopen van dezen jongen Dichter; niet alleen is de poëzy zeer gemaklyk en doorgaans uitnemend wel, maar ook het onderwerp zeer goed gekozen, en de rollen goed verdeeld; geen enkel persoon is overtollig, en alles boezemt belang in; terwijl het stuk juist daar begint, waar het beginnen moet, en eindigt juist daar, waar het moet eindigen; en het karakter van den Held van het stuk uitmuntend vol gehouden wordt.

wordt. Van enige gebreken is dit Toneelspel evenwel
vry te pleiten: het toneel verandert in een en hetzelfde
Bedryf meer dan eens; onmooglyk kan ook zo veel ge-
ren in enen zo korten tyd; maar vooral hebben en VITELL
en SESTUS, in ons oog, ene al te gevoelige, edele, en
te gelyk al te zwarte ziel. Het huwlyk van deze beiden,
zo spoedig en nadat 'er zo veel voorgevallen was, dunkt
ons ook ongerymd. Dan, wy voegen 'er niets meer by,
opdat wy niet schynen den lof terug te nemen, dien wy
in goeden ernst gaven; het stuk zal waarlyk den Lezer be-
hagen, en is als *ene eerstling* zeer welkom. Ziet hier een
brok van ene alleenspraak van TITUS, toen hy SESTUS, zyn
vriend, dien hy nu als verrader kende, voor zich ontbo-
den had:

*6 Ongelukkige bestemming van een' Vorst,
Die al 't gewigt des Staats op eigen schoudren torscht!
De Hemel weigert ons, wat de armste stervelingen,
De ellendigen der aard' van zyne gunst ontvingen.
Naauw voor de onguurheid van de winter-lucht beschut,
Juicht de arme landman in een lage en open hut:
Dádr slaapt hy rustig in, en droomt van leed noch zorgen;
Hy ryst, en vindt op nieuw een' kommerlozen morgen;
Hy kent zyn vrienden, weet wie hem vyandig haat;
Hy volgt der vaders weg, en vreest geen dreigend kwaad;
En wy, die door den glans der aard'sche grootheid schitteren,
Wy zien ons levenslot door ramp op ramp verbittern;
Wy drogen tranen, waar de ellende om bystand schreit —
En 't loon van onze hulp is zwarte ondankbaarheid!
Wy moesten vrolyk zyn, waar de ontrouw ons doet vrezen;
Wy zien angstvallig rond, waar niets dan rust moest wezen.
Omringd van wezens, die, door hoop of vrees verzeld,
Een aanzicht tonen, dat de reinste oprechtheid meldt,
Doch wier onedel hart, door lage drift bewogen,
Ons hart, ons doel bespiedt door huichlend kunstvermogen;
Omringd door stout bedrog, vermomd in engelschyn,
Gevoelen we elken dag dat we ongelukkig zyn.
Ach! moest ik van een' vriend dien trek van ontrouw wachlen?
By 't staren op myn leed ontsinken me alle krachten!*

A L G E M E E N E V A D E R L A N D S C H E L E T T E R - O E F E N I N G E N .

Leerredenen over de Godlykheid der H. Schrift, door J. H. VAN DEN DOORSLAG, Predikant te Dordrecht. 1ste Deel. Te Dordrecht, by A. Blusfé en Zoon, 1801. In gr. 8vo. 393 bl., behalven het Voorwerk van XVI. bl.

Elk warm beminnaar en voorstander van Godsdienst en Kristendom bedroeft zich niet weinig, over de steeds toenemende ligtzinnigheid en koelheid omtrent de beste bronnen van rust en troost en allerlei tydelyk en eeuwigduurend geluk, en over den hoogen trap van onbeschaamdheid en stoutheid, waarmede men den toelag, om het Kristendom overal in onbruik en verachting te brengen, meer en meer openbaar maakt, en, al wat dienen kan, om onvaste gemcederen van hetzelfde afkeerig, of althans daaromtrent onverschillig te maaken, met volle handen uitstrooit en verspreidt. Het verwekt, by deze treurige gewaarwording, des te meer genoegen, wanneer men bekwaame Mannen, uit verschillende Genootschappen der Kristenen, van tyd tot tyd, met gepaste vrymoedigheid, het hunne ziet bydraagen, tot bevestiging en verdediging van den besten Godsdienst, en voor elk, die waarheid zoekt en mint, den weg openen tot onpartydig en bedaard onderzoek van de onbedriegelyke gronden, waarop het Kristendom welgevestigd staat, ten einde hetzelfde met redelyke overtuiging en hartelyke belangneeming te omhelzen, en 'er getrouw aan te blijven.

De Eerw. VAN DEN DOORSLAG vond zich ook opgewekt, om, met zoodanig oogmerk, de bewyzen voor de Godlykheid der Heilige Schrift, in eenige Leerredenen, klaar en duidelyk open te leggen; en de Gemeente van Dordrecht heeft dezelve met zoo veel toejuiching en genoegen aangehoord, dat de Leeraar het herhaald aanzoek en sterk verlangen, om dezelve, door den druk, tot algemeener en duurzaamer nut te schikken, niet heeft kunnen wederstaan. „Het moeit my

wel," zegt hy in het Voorbericht, „ dat het ^gat aantal van gedrukte Predikatieën nog vermeerderd al worden, door dezen, van welken ik bekennen moe, dat zy in styl, in manier van behandeling, en in wezenlyke waarde, onder de geringere soort te tellen zyn; maar het is echter, dunkt my, eenige verschooning voor het uitgeeven van Leerredenen van mindere en meerdere waarde: dat het Godsdienstig deel onzer Geloofsgenooten den meesten smaak schynt te hebben in zoodanige manier van leeren en stigten, welke op de leest van Predikatieën geschoeid is. Gelyk men dan veele gewigtige gedeelten der Kristelyke Geloofs- en Zedenleer, in onze dagen, by wyze van Leerredenen in druk uitgeeft, zoo kan het niet vreemd zyn, dat ook dit onderwerp van de Godlykheid der heilige Schrift op dienzelfen trant in het licht verschyne." Wy gelooven niet, dat bevoegde oordeelers dezelve onder de geringere soort van Leerredenen zullen tellen, en maken, wat ons aangaat, geene zwaarigheid, om dezelve onder de besten, die, sedert eenigen tyd, uit den schoot der Gereformeerde Kerk zyn voortgekomen, te rangschikken. De styl is mannelyk, onderhoudend en overreedend, en de geheele betoogtrant in de daad verstandig en belangryk.

's Mans oogmerk is niet zoo zeer, om zich met de wederlegging van de tegenwerpingen en bedenkingen der Ongeloovigen op te houden, als wel, om zyne Kristelyke Toehoorders, ook den minkundigen derzelven, op eene stellige wyze de waarheid te leeren. Tot dat einde heeft hy zich van den gewoonen bewystrant en orde bediend; van naamelyk eerst de geloofwaardigheid van eenige voornaame Bybelgebeurtenissen, — vervolgens de innerlyke voortreffelykheid van de Leere, in den Bybel geöpenbaard, aan te toonen; daarna de uitwendige proeven van Godlyk gezag, uit de Voorzeggingen en uit de Wonderwerken ontleend, op te geeven; en voorts van de verzameling dier Bybelboeken, en derzelver onvervalschte echtheid, te spreken. Dit betoog van de onvervalschte echtheid der Bybelboeken, dat toch naderhand geduurig aangenomen en ten grond gelegd heeft moeten worden, zouden wy liever vooraan geplaatst hebben.

Dit eerste Deel bevat veertien Leerredenen. In de eerste, over 2 Tim. III: 16, die tot voorbereiding

heeft moeten dienen, tot het geen de Leeraar had voorgenomen te behandelen, geeft hy, na eene korte verklaring der woorden te hebben laten voorafgaan, eene nadere opening van zyn voorneemen, en tracht zyne Toehoorders te overtuigen van de noodzaakelykheid, om de bewysgronden te weten, waarop de Godlykheid van het Kristendom rust; vooral in den tyd, dien wy beleeven: 't geen besloten wordt met eene gepaste aanwyzing van de wyze, waarop men het onderzoek naar de gronden, voor de Godlykheid der Schrift, met eigen belangstelling, behoort in te richten; welke hierop neêrkomen: „ 1. Ons oogmerk, in de behandeling van dit stuk, moet zuiver zyn. 2. Wy moeten zelve een verstandig en naarstig gebruik maaken van de Heilige Schrift. 3. Ons doel, in de verdediging van den Bybel, zal best bereikt worden, wanneer wy onze wezenlyke belangen regt ter harte neemen, — wanneer het ons ernst is, om zalig te worden.” De verder behandelde onderwerpen, in dit Boekdeel, zyn: De roeping van Abraham; de wetgeving op Sinai; de verkiezing van eenen Koning; de scheuring der twee Ryken; de wegvoering naar Babel; de wederkeering uit Babel; de gepaste tyd van Jesus komst in de wereld; de geloofwaardigheid en het karakter der Apostelen; de bekeering van Paulus; de Euangelieprediking aan de Heidenen; en, de voortreffelykheid der Bybelleer, in drie Leerredenen.

Men kan, langs verschillende wegen, tot hetzelfde hoofddoel geraaken; en in zoo verre pryzen wy het ontwerp, hetwelk zich de Eerw. VAN DEN DOORSLAG, ter bereiking van zyn bepaald oogmerk, de bevordering van overtuiging, aangaande het Godlyk gezag des Bybels, heeft voorgesteld; hoewel wy, voor ons, liever eene andere wyze en orde van behandeling zouden verkozen hebben. Hy neemt, van 't begin af, zonder bewys, deze vooronderstelling aan: dat de hoofdzaak van den geopenbaarden Godsdienst de aanwyzing is van den Gode-betaamenden weg, om zondaars zalig te maaken; en dat, byaldien de Bybel waarlyk van God is, alles daarop moet uitloopen, en alwat 'er in verhaald, geleerd of voorzegt wordt, daartoe moet medewerken. En op dien grondslag wordt een begin gemaakt van de geschiedkundige beschouwing van Abrams roeping, en deze gebeurtenis, en zoo ook, vervolgens, andere groote gebeurtenissen, beschouwd, als beantwoordende

aan 't Godlyk plan, om zondaars te zaligen, en dat oogpunt in verband geplaatst met de volgende geschiedenis van den Godsdienst, en daaruit derzelver geloofwaardigheid afgeleid en bevestigd. Wy zouden, om zoo eene gewigtige stelling, met grond, te kunnen aanneemen, een begin gemaakt hebben, met de overweeging van den inhoud en de voortreffelykheid der Bybelleere, en wel byzonder van de Leer van Jesus en de Apostelen; om dan vervolgens na te sporen, hoe de Bybelsche geschiedenissen daarmede in verband staan. Liever, nogthans, zouden wy, zoo vroeg, van het leerstellige in 't geheel geen gewag gemaakt, en 't geschiedkundig onderzoek, na een voorafgaand betoog van de echtheid en ongeschondenheid der gewyde Schriften, terstond aangevangen hebben met de beschouwing van de geschiedenis van Jesus en de Apostelen, en van derzelver voorbeeldig gedrag en by uitneemendheid roemwaardig karakter. Daarop zou dan eene duidelyke voordracht, van 't geen zy zelve verklaren waare Godsdienstleer uit te maaken, kunnen volgen. En daarna zou men dan kunnen voortgaan tot het onderzoek naar de wyze, waarop zy hunne Leeringen in verband geplaatst hebben met den inhoud der *Mosaïsche*, en andere by de Jooden voor Godlyk erkende *Schriften*, en met de oude geschiedenis van dit Volk, die daarin nog voorhanden is. Bedriegen wy ons niet, dan zou de overweeging der geschiedenis van Abraham, van de Sinaïtische wetgeving, en andere latere gebeurtenissen, uit dat oogpunt, in eene omgekeerde orde, beschouwd, met meer belangneeming aangehoord, en ook aan de vastigheid der overtuiging van den Godlyken oorsprong der Kristelyke Leere meer bevorderlyk geworden zyn.

De Eerw. Schryver houde ons deze aanmerking ten goede. Zy geschiedt geenzins uit vitlust; en men zou dezelve geheel tegen ons oogmerk uitleggen, als men 'er uit wilde afleiden, dat wy den betoogtrant, in dit Werk gevolgd, ten eenemaal onvoldoende, en niet geschikt oordeelden tot bevordering van redelyke overtuiging. Wy herhaalen het, men kan, langs verschillende wegen, tot hetzelfde doel geraaken. En, zoo wy uit dit eerste Deel kunnen oordeelen, is van DEN DOORSLAG in zyn oogmerk wel geslaagd. Maar hy zou, onzes inziens, by sommige Toehoorders, en nu nog meer, met de uitgave dezer Leerredenen, by

nadenkende Leezers, nog beter geslaagd zyn, zo hy zyne denkbeelden eenigzins anders geleid had. Wy durven vaststellen, dat een Man van zoo veel oefening en gezond verstand, als deze Leerredenen kenmerken, te over zou in staat geweest zyn, om een bundel van Verhandelingen, of ook wel Leerredenen, in den gezegden trant, voortreffelyk uit te werken.

Men moet ze nu neemen, zoo als ze zyn. In tien Leerredenen is het eerste hoofddeel van de aangevangene taak, 't welk een betoog van de waarheid en zekerheid der Bybelsche Geschiedenissen, zoo van het Oude als Nieuwe Verbond, moest bevatten, in diervoege afgehandeld, dat eerst eenige vooral aanmerkelyke geschiedenissen des Ouden Verbonds, die wy boven reeds opgenoemd hebben, zyn in overweeging genomen, waarin de Leeraar de duidelykste voetstappen meent aangetroffen te hebben van Gods verheven oogmerk, om de kennis van den eenen waaren God, van den Verlosfer van zondaaren, en van den weg tot zaligheid, onder het Joodsche Volk te bewaaren, van trap tot trap op te helderen, en, door middel van dit Volk, over het geheele menschdom uit te breiden.

„Thands zouden wy,” zegt hy, dit afgedaan hebbende, in het begin der agtste Leerrede, „op denzelfden voet, de voornaamste geschiedenissen van het Nieuw Verbond behandelen moeten. En welke die zyn, kunt gy u ligtlyk herinneren, M. T.! het is de geboorte van Jezus — zyn dood — zyne opstanding — zyne hemelvaart — en de uitstorting van den Heiligen Geest op het Pinxterfeest, waarin dit groot oogmerk van God zeer helder en heerlyk doorstraalt. Doch, daar deze geschiedenissen jaarlyks verklaard, en derzelver geloofwaardigheid als dan opzetlyk bewezen wordt, willen wy dit niet herhaalen, maar liever als bewezen vooronderstellen. Om evenwel niet alles voorby te gaan, wat tot de geschiedenissen van het Nieuw Verbond behoort, zullen wy onze aandacht tot een' en andere byzonderheid uit die geschiedenissen bepaalen; tot zulke byzonderheden naamlyk, waarin wy dezelfde sporen vinden van Gods wysheid en goedheid, om zyne zaligmaakende genade aan het menschdom te openbaaren en te verheerlyken. Van dien aart, dunkt my, is 1) de ongemeen gepaste tyd, in welken de Verlosfer Jezus Kristus ter wereld kwam. 2) De aanstelling der Apostelen.

ons begrip te boven gaan, en egter tot ons geluk nodig zyn te weten. En hier zullen wy gelegenheid hebben, van de *verborgenheden* te spreken.

„4) De Bybel alleen verzekert den mensch van de vergiffenis der zonden, en van alle heil, door de verdiensten van den Middelaar, en dat op eene manier, waar door God het meest verheerlykt, en de rust en troost der zielen het meest bevorderd worden.

„5) Eindelyk: de Bybel schryft de allervoortreflykste zedenleer voor; en beweert, dat, zonder derzelver beoefening, niemand zalig worden kan.”

De eerste stelling is het onderwerp van de twaalfde, de tweede van de dertiende en veertiende Leerrede. Men overziet, door deze korte opgave, den voornaamen inhoud van dit Boekdeel, en het geheele beloop der aangevatte vervolgstoffe. By eene volgende gelegenheid zullen wy, mogelyk, den schryftrant des verdienstelyken Kerkleeraars ook nog wel eenigzins nader leeren kennen. Ons uittrekzel is nu alreeds te uitvoerig geworden, om 'er meer by te voegen.

Verhandeling over den invloed van het geloof aan de Godheid van JESUS CHRISTUS, op het werkdadig Christendom. Uit het Hoogduitsch vertaald, en vermeerderd met eenige Christelyke Overdenkingen. Te Utrecht, by W. van Yzerworst, 1801. In gr. 8vo. 194 bl.

Een warm voorstander van de vry algemeen, onder de meeste Christenen, aangenomene Leer der Godheid van JESUS CHRISTUS verledigt zich, in deze Verhandeling, op nieuw tot de beantwoording der meermaalen geöpperde vraag: „of dan het beoefenend Christendom in 't byzonder niets wint, indien Christus waarlyk God, en niets verliest, indien Christus niet waarlyk God is, of daarvoor niet door ons erkend wordt?”

Eenige aanmerkingen, over de beoefening van het Christendom, hebbende laten voorafgaan, bepaalt hy de vraag, in dezer voege, bl. 31, nader: „Is de leerstelling: Christus myn Heiland en Verlosfer is waarlyk God, ook van zulk eenen aart, dat myn hart daardoor tot zekere Godsdienstige aandoeningen, wenschen en daaden geleid, en daartoe vervolgens opgewekt

wekt kan worden, dat myn hart daarby hoop en was bespeurt? Of blyft myn hart, by zyne Godsdiensoefeningen, in volle rust, *de stelling* moge *waar* *valsch* zyn, verlies ik in het eene geval, in myn dadelijk Christendom, even zoo weinig, als in het andere?"

De gronden, waarop de Schryver zyne overtuiging van de waarheid der eerstgenoemde stelling bouwt, en, met veel aandrang, by elk aanneemelyk tracht te maken, zyn de aandachtige overweeging van hun, die over dit stuk nog meer inlichting begeeren, waardig. Sommige verdienen zulks by uitneemendheid; als b. v. die ontleend zyn uit den eerbied en eerdienst, die, in de Leer van Jesus en de Apostelen zelve, jegens den Persoon des eeuwig gezegenden Verlosfers zyn gevorderd. De Schryver heeft evenwel daaromtrent niets nieuws gezegd. Wy erinnern ons, al 't geen hier meest kan in aanmerking komen, elders, ook in Vaderlandsche Schriften, niet minder overreedend behandeld gevonden te hebben.

't Geen den Schryver alleen eigen is, rust, onzes oordeels, meestal op losse onderstellingen. 't Grootste deel van zyn betoog brengt ons, zo 't anders grond genoeg heeft, alleen tot dit besluit: Gelooven wy vast, Christus onze Verlosfer is waarlyk God, dan hebben wy meer beweegredenen, dan wy anders ontdekken, om God lief te hebben boven alles, en alle zyne geboden, met dankbaare blydschap, te onderhouden. — Geene hem eigene redenen, tot bevestiging van het gestelde, brengen ons zoo ver, dat wy het ter goede trouwe daarvoor kunnen houden: 'Er kan geen ware Christelyke, Gode welgevallige deugd bestaan, zonder dat wy vastelyk gelooven, Christus onze Verlosfer is God.

En dat zelfde oordeel kunnen wy niet nalaten te vellen over de Overdenkingen, die de Vertaaler 'er ten slotte, op 30 bladzz., heeft bygevoegd, over den invloed der Godheid van Christus, op de openbaare Godsdiensoefening, op den Doop, en op de regte viering van het Avondmaal des Heeren.

Die te veel bewyst, bewyst niets. De Schryver zegt, bl. 6. „Wanneer ik Jesus God noem, of my zyne Godheid spreek, zoo moet zulks telkens in de *zelfstreksten zin*, waarin het de ware Christen is

verstaat, opgenomen worden." Hy verstaat daardoor, gelyk onder anderen uit bl. 82 blykbaar is, het Nicæisch-Athanasiaans Kerkbegrip van *de eenweezigheid des Zoons met den Vader*; en sluit dus elk, die dit niet zoo letterlyk aanneemt, uit van de waare Christelyke Kerk. Hoe strookt dit met het omzichtig en bescheiden oordeel, dat hy in den aanvang dezer Verhandeling over anders denkenden had ter neder geschreven? Zou men het geen Jesus van zich zelve geleerd, en zyne Apostelen nader bevestigd hebben, niet hartelyk kunnen gelooven, Hem den diepsten eerbied niet kunnen toedraagen, en alle zyne geboden niet kunnen onderhouden, en derhalven geen waar Christen kunnen wezen, zonder Hem volstrekt gelyk te stellen met den Vader, of die gelykheid tot eenweezigheid, in den volstrektsten zin, uit te strekken? *Wie zyt gy, die eenes anderen Dienstknecht oordeelt? Hy staat of valt ter verantwoording by zynen Heere.* Rom. XIV: 4.

Verhandeling over de Vergenoegdheid, vooral voor Minvermogenenden en Mingeoefenden. Door JOANNES CLARISSE, Predikant te Enkhuizen. Te Amsterdam, by J. van der Hey, 1801. In 8vo. 92 bl.

Eene Verhandeling over de Vergenoegdheid, op zich zelve beschouwd, behoeft onze aanpryzing niet. De gemoedskwellingen, aan den eenen kant, der zulken, die al morrende hunnen leeftyd verslyten; de aangename kalmte, aan de andere zyde, van die gelukkigen, die, hoewel voor het kwaade des leevens niet ongevoelig, met gelaatenheid, egter, zich aan hun lot onderwerpen, dienen ter wettiging van de poogingen, om de eersten van hunnen kwellenden last te bevryden, de anderen in hunne denkwyze te versterken. En wanneer een CLARISSE die belangryke taak op zich neemt, is 'er grond om van dezelve iet goeds te verwagten. Zyns onderwerps volkomen meester, verstaat hy de kunst, om „verstaanbaar te schryven, ook voor „den eenvoudigsten; zonder verveelend te worden voor „meer geoefenden." Uit zyne door de Maatschappy *Tot Nut van 't Algemeen* met Goud bekroonde Verhandeling over *Godsdienstigheid en Ongodsdienstigheid* is dit overduidelyk gebleeken. Den zelfden toon als daar, heeft

---

Vervolg der Gewyde Rhetorica. Te Amsteldam, by l. Drayer, 1801. In gr. 8vo. 237 bl.

By de aankondiging van een voorgaand Werk, waar op dit ten vervolge moet dienen (*), hebben wy onze Leezers des Schryvers doel, om het verhevene in de H. Schrift te doen opmerken, en de wyze, waarop hy dit getracht heeft te volvoeren, genoegzaam leeren kennen. In denzelfden trant wordt ook hier een aanmerkelyk aantal bybelplaatzen, ten bewyze van de welspreekendheid der gewyde Schryvers, te berde gebragt, en over dezen en genen voor ongeöefenden, die geen toegang hebben tot andere Schriften, nog al eenig licht verspreid. Maar nu zal 't mogelyk best zyn, voor Schryver en Drukker, het hierby te laten berusten.

(*) *Letteroef. voor 1800, bl. 13.*

Verandwoording van Mr. A. H. METELERKAMP, oudste Oud-Ouderling te Gouda; enz. enz. Te Rotterdam, by N. Cornel, 1801. In gr. 8vo. 187 bl.

Toen wy onlangs gewag maakten van gerezene geschillen in de Gereformeerde Gemeente van Gouda, namen wy de vryheid, om ons gevoelen te kennen te geeven, dat men, door toegeevendheid van weerskanten, de onstaane scheur moest trachten te heelen, en dat beide partyen, tot dat einde, de voornaame pointen in verschil, aan het oordeel van onpartydige vrederechters, tot beslissing en afdoening, moesten overgeeeven (*). Wy herhaalen dit nogmaals, nadat wy dit nader geschryf van Mr. A. H. METELERKAMP hebben geleezen: 't geen ons ook heeft bevestigd in ons gevoelen, dat het denzelfen waarlyk niet geraaden is, zich langer in dezen stryd te mengen. De man is zelf overtuigd, dat de taal, hier en daar door hem gebezigd, voor zyne tegenparty, wat hard zal te verduuwen zyn. Op deze wys wordt de verbittering nog al grooter. 't Geen hy zegt, van daartoe gegeeve aanleiding, door tegen en van hem gebezigde gezegden, geeft

(*) Zie boven, bl. 302.

geeft, dunkt ons, weinig verschooning. Hy spreekt van eene verbitterdheid, *op die manier, als een Christen*, naar zyne gedachten, *verbitterd, of liever in yver-vuur ontstoken mag weezen*, en wil hier de oude vaderlandsche spreekwoorden, *harde en knoestige kwasten hebben scherpe bylen noodig*, en *yzer moet met yzer bewerkt worden*, toegepast hebben. Maar 't werken met yzer tegen yzer is waarlyk in den geest van het Christendom niet; en scherpe bylen zyn, in alle gevallen, aan iedereen niet wel toevertrouwd. Stellen wy eens, dat de tegenwoordige Kerkeraad van Gouda, en wel byzonder de thans aldaar dienst doende Predikanten, kwalijk gehandeld hebben, en dat 'er, overeenkomstig het verlangen van het grootste deel der Gemeente, eenige verandering dient te komen, omtrent de drie voornaame hoofdpunten, waarover Mr. METELERKAMP zich te voren heeft bezwaard, en nu nog veel meer klachtig valt: is het dan nu evenwel te verwachten, dat de zaken, door zoodanig gehak met scherpe bylen, in orde zullen komen?

Behalven het ophaalen van veele oude dingen, by gelegenheid en ten gevolge der omwenteling van 't Bestuur, in 1787, voorgevallen, waarin niemand buiten Gouda eenig belang heeft, en die mogelyk best aan eene altoosduurende vergetelheid zouden overgegeeven geweest zyn, en menigvuldige vergelykingen van 't gebeurde in 1787 en 1795, alles tot opheldering en goedmaaking van 's Mans vorig geschryf, vindt men, in deze Verantwoording van den oudsten Oud-Ouderling der Gemeente, (voorheen ook Schepen, Bailluw en Burgemeester der Stad,) eene nadere, en zeer sterke openbaare beschuldiging der Leeraaren, die betrekking heeft op de waarneeming van hun ambt. Byzonderheden worden niet genoemd; maar men zou zeggen, dat 'er vry wat aan hapert, als wy, bl. 157, leezen: „Begeeren intusfchen de Leeraren nu verdere opening omtrent myne bezwaren; — de manier en wyze staat ter hunner keuze, het zy in het byzonder, het zy op zoodanigen voet, als zy zelve zullen verkiezen, al ware het in opentlyken druk; — Geen *Woord* van den Kerkeraad is daar toe nodig, maar een enkeld woord van hun; — doch de gevolgen zyn voor hunne rekening.” Zoorl niet in druk, *Broeder METELERKAMP!* Als men elkanderen eens bedaard gehoord, en wedergehoord

hoord heeft, zal alles mogelyk op misverftand, en de duiding van gebeurde zaaken en gezegden, uitkomen. Maar men moest dan ook, aan de andere zyde, als men merkt te ver gegaan te zyn, edelmoedig terug komen, en zeggen: *Broeder, 't is my leed.*

S. HAHNEMANN, *Medic. Doct. Onderricht omtrent de Venerifche Ziekten, benevens ene nieuwe Kwikzilverbereiding. Uit het Hoogduitsch vertaald door R. VAN LOENEN, Medic. Doct. en Vroedmeester. Te Deventer, by L. A. Karsfenberg en J. H. de Lange, 1801. In gr. 8vo. met de Voorrede 424 bl.*

Niettegenftaande 'er van tyd tot tyd zo veele verfchillende Werken, over de Venerifche Ziekten, in allerlei taalen en formaten, worden uitgegeeven, dat men eerder derzelver vermindering, dan vermeerdering zou mogen verlangen, en dus ook over deeze ftoffen in 't Nederduitsch veel wordt vertaald, 't geen beter onvertaald ware gebleeven, zo willen wy zulks geenzins op den arbeid van den in zo veele opzichten verdienftelyken HAHNEMANN toepafsen, wiens zeer naauwkeurige aanmerkingen en waarneemingen, aangaande de verfchillende toevallen en verfchynzelen deezer verfchrikkelyke plaagen, alle aandacht verdienen; waarom wy den naauwkeurigen Vertaaler dank verfchuldigd zyn voor de moeite in deezen befteed. Van het Werk zelve zullen wy hier verder niets zeggen; als zynde, zo uit hoofde van deszelfs fchikking, als van wege het onderwerp, bezwaarlyk voor een uittrekzel vatbaar. Alleen mogen wy niet voorby, aan te merken, dat de Schryver, uit eene te groote liefde voor zyn eigen werk, den *Mercurius Solubilis*, onzes oordeels, al te veel boven de andere Kwikpræparaten verheft: menigmaalen heeft men immers, onder anderen, ook al het gewoon gebrek der meeste Kwikpræparaten, en zelfs mogelyk meer in dit, dan wel in zommige andere bereidzelen, gevonden, van de ziekte in fchyn fpoedig te geneezen, doch dezelve, door niet lang genoeg met de geneesmiddelen aan te houden, eerlang met verdubbelde woede te doen wederkomen. Ook fchynt de Schryver te zeer bevestigd te zyn voor de fcherpte, die uit de vereeniging van Salpeter, en van het Zoutzuur, met de Kwik, voortvloeit.

ontstaan. Deeze is immers gemakkelyk onschadelyk te maaken, door die Zouten genoegzaam te verdunnen; in welk geval de Sublimate zelfs veilig, en met volkomen goed gevolg, kan worden voorgeschreeven, al heeft de kwaal hare zitplaats in de edelste ingewanden gevestigd: gelyk onder anderen kan blyken, uit de merkwaardige geneezing eener Venerische Longeteering, door dat middel, in 't *Practisch Journal* van HUFELAND te vinden (*).

Ons nu verder alleen tot de Voorreden des Vertaalers willende bepaalen, merken wy aan, dat door hem, bl. XXVIII enz., is medegedeeld de latere bereiding van den *Merc. Solubilis*, door den Heer HAHNEMANN beschreeven in zyne *Uebersetzung von CULLEN, Mat. Med.*; by welke de Vertaaler de volgende aanmerking voegt: „Volgens de proeven van GÖTTLING schynt de koude by de oplossing van het Kwiksilver in het Salpeter zo noodzaakelyk niet te zyn als HAHNEMANN zich voorstelt. In het Jaar 1794 heeft GÖTTLING dit reeds daar uit getragt te bewyzen, dat hy even veel Salpeterlucht kreeg, uit de oplossing, welke in de koude, en welke in de warmte was gemaakt. Ook heeft HUFELAND den *Mercurius Solubilis*, welke GÖTTLING in de warmte gemaakt had, even werkzaam bevonden, als de koud bereide oplosbaare Kwik. Latere proefneemingen, hierover opzettelyk door GÖTTLING in het werk gesteld, hebben hem in zyn gevoelen versterkt, doch tevens ook aangetoond, dat 'er eenig onderscheid plaats heeft tusschen de Kwik, die op het laatst wordt nedergeploft, en welke witagtig is, en die, welke het eerst met eene zwarte kleur wordt nedergeploft, en te gelyk, tusschen het witagtig nederplofzel uit de warme, en uit de koude oplossing: en hierom raadt hy, om niet voort te gaan met het præcipiteren, als de witte wolken zich onder de nederplofing vertoonen. Zie J. F. A. GÖTTLING'S *Chemische Bemerkungen über das Phosphorsaure Quecksilber und Hr'n D. HAHNEMANN'S schwarzen Quecksilberkalk. Jena 1795.*” Door nu deeze bereiding te gebruiken, in plaats van de veel omslagtigere van den Heer HAHNEMANN, zou men de bewerking van den *Mercurius Solubilis* merkelyk eenvoudiger kunnen maaken: terwyl ook in een geneesmiddel, 't geen in zulke
klei-

(*) Band IV. H. 3. p. 478 en volgg.

kleine doses wordt voorgeschreeven, de vrees voor geringe hoeveelheid van lood enz., welke in de gewoone zuivere Kwik zou kunnen aanwezig zyn, en geen genoegzaamen grond fchynt te steunen; en dus ook de kostbaare en omflagtige *revificatie* van de Kwik, uit het Sublimaat, veilig fchynt achtergelaaten te kunnen worden.

Voorts kunnen wy niet nalaten aan te tekenen, dat de Schryver verscheidene voorbeelden heeft medegedeeld, van het goed gevolg, waarmede by de beschreevene Kwikbereiding in verschillende gevallen heeft toegediend, die de aandacht van deskundigen verdienen.

Ten besluite achten wy het niet ongepast, hier mede te deelen eene door den Vertaaler in dit Werk geplaatste Waarneeming van den Hoogleeraar THOMASSEN a THUESSINK, aangaande het gebruik van het Salpeterzuur in de Venerische ongemakken, die genoegzaam bewyst, dat dit middel in deezē hardnekkige kwaalen niet voldoende is; terwijl zy teffens het nut van den *Mercurius Solubilis* bevestigt. „By eene Vrouw, (dus schryft de Hoogleeraar, bl. XLV,) die verscheiden jaaren Veneriek was geweest, en nu over *gonorrhoea* en *ulcera labii pudendi* klaagde, wilde ik eens zien, wat het *Acidum Nitri*, zo als gy weet, onlangs in Engeland aangepreezen, zoude uitvoeren. In het begin gaf ik hier van eene drachma in een pond *Aqua Hordei*, alle dag te gebruiken; dit veroorzaakte haar geen ongemak, en de uitvloeijing en zweeren scheenen eerst te geneezen. Zy gebruikte van den 26 Febr. tot den 14 Maart drie oncen en zes drachmen, zonder dat zy in den mond, of ergens anders, daar van eenig ongemak gevoelde. Dan toen zy drie drachmen daags gebruikte, wierd zy weder erger; en toen zy zeven oncen en twee drachmen gebruikt had, vond ik de proef genoeg beslissende, om te besluiten, dat het *Acidum Nitri* wel verzacht, maar niet geneest. Ik gaf toen een half grein *Mercur. Solub. Hahnem.* tweemaal 's daags, alle dag met een half grein te vermeerderen; na het gebruik van twaalf poeders, begon de mercuriaalkoors; dit was de 30 Maart. Ik liet toen met de poeders afscheiden, en het *Decoctum Lignorum*, 't welk ik te voren had voorgeschreeven, door gebruiken; en op den 1 April was zy hersteld.”

Commentatio Medica, exhibens Anatomiam systematis respirationi inservientis Pathologicam, auctore CORNELIO JACOBO VAN DEN BOSCH, Medicinæ et Artis Obstetriciæ Doctore; cum Tabula ænea. &c.

Dat is:

Ontleed- en Ziektekundige Verhandeling over de werktuigen der Ademhaaling, door C. J. VAN DEN BOSCH, Doctor in de Genees- en Vroedkunde. Te Haarlem, by A. Kampman, 1801. In gr. 4to. 210 bl.

Deeze uitvoerige Verhandeling bevat eene verzameling van genoegzaam al het weetenswaardige, 't geen by oude en nieuwere Schryvers, zo over den gezonden, als den ziekelyken toestand, van de verschillende deelen der Borstholte en der Longen, is te vinden. Om hierin te slaagen, heeft de Schryver (zie Voorrede p. IV) voornaamelyk tot een grondslag genomen dat geene, 't welk de verdienstelyke PLOUCQUET daarover geschreeven heeft, in zyn *Repertorium Medicina Practica et Chirurgica*, en voorts een naarstig gebruik gemaakt van de in alle vakken zo keurige en uitgebreide Bibliotheek van *Gottingen*. De bygevoegde Plaat beeldt af eene aanmerkenswaardige uitzetting van het Borstbeen.

Een Werk van deezen aard kan inzonderheid van nut zyn voor iemand, die een of ander stuk der Anatomische Ziektekunde deezer deelen naauwkeurig wil nagaan; dewyl hy hier alle Schryvers aantreft, die iets weetenswaardigs over zodanig eene stoffe hebben geboekt. Wy hadden ons geveid, hier ook te zullen aantreffen eene uitvoerige toepassing van de gewigtige ontdekkingen der nieuwere Scheikunde, ten opzichte der Ademhaaling: doch de Schryver spreekt daarover maar ter loops, en schynt zich daarvan niet veel te belooven.

Een der aanmerkelykste plaatzen van dit Werk is, onzes achtens, des Schryvers stellige bepaling, aangaande de waare zitplaats van het Zydewee (*Pleuritis*), die, volgens veeler meening, niet in het Ribbevlies, maar in de oppervlakte der Longen, moet gezocht worden. „De voornaamste ziekte, (zegt de Schryver p. 84)

voor welke het Ribbevlies vatbaar is, is de Ontsteeking; en dat dit vlies waarlyk door Ontsteeking kan worden aangedaan, leeren ons de beschouwingen der lyken. De ontsteeking doet dit deel zeer rood worden, doch werkt altoos geen pyn. Daarentegen leeren wy uit de Waarneemers, dat het Ribbevlies, zonder voorafgaande pyn, na den dood, zeer ontstoken is gevonden. De ontsteeking van dit deel beslaat zomtyds maar eene enkele plek, maar gaat ook, door haare verdere uitbreiding, over tot de Longen, of tot het Middenrif enz." De gegrondheid van dit gevoelen staat hy, door aanhaalingen uit zes-en-twintig Schryvers.

De volmaaktheden van den Schepper in zyne Scheppelen beschouwd, tot verheerlyking van God en tot bevordering van nuttige Natuurkennis, in Redevoeringen, door J. A. UILKENS, Art. Lib. Mag. Phil. Dr. en Christen-Leeraar by de Hervormden te Eenrum. Iste Deel; behelzende beschouwingen van den Sterrenhemel en ene natuurkundige beschryving van onzen Aardbol. Te Groningen, by J. Oomkens, 1801. In gr. 8vo. Behalven Voorrede en Inhoud, 338 bladz.

Hoe nadeelig ook, in vroegere dagen, geweest zy het vooroordeel — 't welk mischien nog by sommigen huisvest — dat het beschouwen van de werken der Schepping voor den Christen min belangryk, zo niet schaadlyk moet geagt worden; voor de meesten voorzeker heeft, in deeze meer verlichte dagen, dit vooroordeel zyne kracht verloren. Naarmate men 'er ook meer op bedacht schynt te worden, om de opleiding daartoe, in het onderwys en by de opvoeding der kinderen, minder dan voorheen te verzuimen, mogen wy hoope voeden, dat het opkomend geslacht, ten aanzien van de beschouwing der Natuure, in dit vroeger vooroordeel geene redenen tot afkeerigheid van dit zo nuttig als den Christen veredelend, den Schepper verheerlykend werk zal vinden. Waartoe toch ligt het Boek der Natuure voor aller oogen geopend? Is het op dat wy de groote werken Gods even onverschillig zoudan aanzien als de dieren des velds, die, terwyl hunne behoeften bevredigen, de schoonste kruiden en bloemen onagtzaam met den voet treden? Neen zeker! Ook in deezen past het den mensch, gedachtig te staan

aan zyne redelyke vermogens, waarmede hy boven de andere fchepzelen deezer aarde begunftigd is. Hy behoort te bezeffen, hoe, van het begin der waereld aan, de onzienlyke dingen des aanbiddelyken Maakers — zyne eeuwige kracht en Goddelykheid, zichtbaar zyn geweest in de gewrochten, voor den opmerkzaamen. Als Christen dient hy te weten, dat het verzuim van genoegzaame agtgeeving op dezelve in de H. Schrift wordt voorgesteld als eene oorzaak van beschuldiging tegen die Volken, welke, hoe bedreven anderzins in veele zaaken, te jammerlyk afgedwaald van den weg der waare Godsdienstige kennis, vervallen waren tot het bewyzen van hulde aan de fchepzelen, in plaats van aan den éénigen Veroorzaaker aller dingen. En behoeft het wel herinnering, dat de Heiland zelf zyne Leerlingen en Toehoorders menigwerf opmerkzaam maakte op de werken der Natuure, om hen te levendiger indrukken te geeven van de aanbiddelyke volkomenheden, liefde en zorg des Hemelfchen Vaders?

Daar wy het dan als een fchadelyk vooroordeel aanzien, dat het voor den Christen min belangryk zoude weezen, de aandacht op het gefchapene te vestigen, om daarin ftoffe te vinden ter verheerlyking van den Allergrootften; daar wy het opmerkzaam gadeflaan van de gewrochten Gods allezins overeenkomstig rekenen met zynen verheven aanleg — als het eenigst fchepzel hier beneden, 't welk zynen Maaker alomme kan ontdekken — en met de nadere verlichting, door het Evangelie ontvangen, waardoor hy te beter in staat is, de opmerkzaamheid zo wel voor het hart als voor zyn verstand belangryk te maaken — zo kan het ons niet bevreemden, maar keuren wy het in tegendeel zeer pryswaardig, dat een Christen-Leeraar de uren, die hem van zyne beroepsbezigheden overfchieten, toewyde aan de beoeffening der Natuurkennis, met het loflyk oogmerk, om zyne verkregen kundigheden, ter gepaste gelegenheid, zyner Gemeente mede te deelen.

Het verftrekt ons tot wezenlyk genoeg, zulk een Christen-Leeraar in ons Vaderland te kennen, zo uit andere kleinere Stukjes, als uit het Boek, 't welk wy thans voor ons hebben. Niet alleen toch zien wy hieruit, dat deeze verdienstelyke Leeraar zyn werk maakt van de beoeffening der Natuurkunde, alleen ter bevordering van eigen kennis en genoeg, maar ook om in

deezen nuttig te worden voor zyne Gemeente, „ welk
 „ zyn Eerw. (blykens de Voorreden) des Zondags
 „ avonds, met nuttig gevolg, een uur bezig houdt, met
 „ de beschouwingen der Natuur, volgens den leidraad
 „ van onzen verdienstelyken MARTINET.”

De Redevoeringen, welke wy nu aankondigen — opgedraagen aan de Leden van het Departement *Groningen*, en de *Marne*, behoorende tot de Bataafsche Maatschappy *Tot Nut van 't Algemeen* — hebben ten bogmerke, om het leezend publiek, op eenen wel eenvoudigen en klaren, maar tevens deftigen, en naar het verhevene der onderwerpen gepasten toon, op te wekken ter opmerking van het geschapene. In dezelve worden de volmaaktheden des Scheppers, in zyne werken doorstraalende, aangewezen; ten einde de verheerlyking van God, en eene nuttige kennis der Natuure, te bevorderen. Hieraan is ook inzonderheid toe te schryven, dat wy de voordragt van zeer veele allerbelangrykste byzonderheden, nieuwe waarnemingen, en de meest treffende onderwerpen, in den form van *Redevoeringen* ontvangen; naardien des Schryvers hoofddoel, volgens eigen getuigenis, medebragt, „ zo wel voor het hart als voor het verstand
 „ nuttig te zyn — zo wel Godsdienstig gevoel op te
 „ wekken, als kundigheden aan te brengen.” De Eerw. UILKENS is hierin, onzes agtens, gelukkig geslaagd; en naa dat wy dit Deel aandachtig en met byzonder genoegen hadden doorgelezen, konden wy niet naalaaten hem te houden voor eenen Man, die, als een jong Natuur-onderzoeker (gelyk hy zichzelven noemt) eene zedige bescheidenheid voegt by eene uitgestrekte bedrevenheid, ook in de nieuwste Reizen, en Natuurkundige, vooral Hoogduitsche, Werken; — voor eenen Man, die ervarenheid met oordeel en goeden smaak vereenigt; die zelf door het verheven Godsdienstig gevoel bezielt wordt, 't welk hy by zyne Leezers tracht te verlevendigen. Vanhier dat niet alleen mingeoeffenden, zo zy slechts eenigen smaak bezitten, aangenaam en nuttig voedsel vinden voor hunnen weerlust, en ter versterking van Godverheerlykende gezindheden; maar dat ook meer ervarenen naar eene menigte bronnen, vooral in latere dagen geopend, gewezen worden, waar zy verder kunnen scheppen, 't geen zy ter volmaking hunner natuurkennis verlangen. Vanhier dat wy geestverveelende en onnatuurlyk opgesmukte declamatiën af.

treffen, maar, naa de voordragt van gewigtige zaaken, zulke opwekkende aanmerkingen, als natuurlyk opwellen in den geest eenes Godsdienstigen beschouwers, die geene moeite behoeft te doen, om, door opeenstapeling van gezogte lofspraaken, de grootheid, wysheid en goetheid van den oppersten Kunstenaar en Werkmeester te roemen.

Het een en ander verplicht ons, deeze Redevoeringen van den Eerw. **UIJKENS** met nadruk aan te pryzen, om, ware het mogelyk, daardoor de bevordering van derzelver invloed algemeener te maaken; en ook dezulken ter leezing van dezelve aan te moedigen, die, op het zien van den Tytel, zouden kunnen denken, dat de arbeid van eenen **DERHAM**, **NIEUWENTYD**, **RAY**, **BONNET**, **LA PLUCHE**, **SANDER**, **MARTINET**, wiens schriften, die het zelve doel hebben, in onze taal aanwezig zyn, deeze Redevoeringen, ten algemeenen nutte, thans overbodig maake. Immers wy vraagen met den Schryver, die deeze bedenking zelf in zyn Voorbericht geopperd heeft: „Hebben zy ook „dezelfde onderwerpen? Hebben zy ook dezelfde „verklaringen? Zyn zy allen nog geheel voor „dezen tyd — by die reeks van nuttige ontdekkin- „gen, gegrondere verklaringen, en geheel andere ge- „steldheid der Natuurkunde — voldoende?” Maar dan ook meenen wy op goeden grond te mogen verzeke- ren, dat, door de aanwyzing van de nieuwste ontdekkingen in de Natuurkunde, en de behandeling van dezelve, overeenkomstig met de groote omwenteling, die de Natuur en Scheidkunde ondergaan hebben, deeze vraagen derwyze zyn opgelost, in de Redevoeringen voorhanden, dat elk onzydig Beoordeelaar den arbeid van den Eerw. **UIJKENS** zal aanmerken, niet slechts als niet overbodig, maar als eene gewigtige bydraage ter bevordering der kennis en Godsdienstige beschouwing van de belangrykste verschynzelen en waarnemingen in de Natuur.

Terwyl de Redenaar te kennen geeft, dat hetgeen hy in de volgende Deelen zal verhandelen, als meer onmiddellyk in betrekking staande met het nieuw scheidkundig Leerstelsel, van het verschil zyner behandeling met die der bovengenoemde Schryvers zal getuigen — zo kan ook dit Deel gezegd worden daarvan verscheidene blyken te draagen. Hetzelve behelst, gelyk de

algemeene Tytel opgeeft, *beschouwingen van den Sterrenhemel, en eene natuurkundige beschryving van den Aardbol.*

Het geheele Werk zal bestaan in Vier Deelen; zellende het 2de bevatten de beschouwing van de *ondruipbare of veerkrachtige Vloeistoffen*, van de *Warmtestof*, de *Lichtstof*, de *Electrieke stof*, van de *Luchtsoorten*, en inzonderheid van onzen *Dampkring*; — het 3de van de drie *Natuurryken*; en het 4de van de *algemeene verbinding*, de *eenheid en verscheidenheid in het geschapene*, den *trapswyzen overgang in alles*, de *grootte huishouding der Natuur*, de *nuttigheid en noodsaaklykheid van veele*, ons *schaadlyk schynende*, *natuurverkingen en schepzelen*.

Naa eene Inleiding over de voortreflykheid van den Mensch, de verwaarloosde Natuurbeschouwing, de oorzaken des Bygeloofs, en den plicht van een Christen, om zyne redelyke kennis aan de volmaaktheden Gods door de opmerkzaamheid op diens gewrochten te versterken — wordt 'er in de *eerste* Redevoering van dit Deel aanvang gemaakt met de aanwyzing van den grooten omvang der Natuurbeschouwing. Hierop volgt eene verdeeling van het geschapene; en het overige wordt besteed aan de beschouwing van den Sterrenhemel.

In de *tweede* Redevoering vinden wy een algemeen overzicht van ons Planeetstelsel; waarin gehandeld wordt over de Zon, den afstand en de grootte, loopkringen, en de Maanen of Wachters der Planeeten *Mercurius*, *Venus*, *Aarde*, *Mars*, *Jupiter*, *Saturnus* (van welks *Ring*, om ons onbekende redenen, door den Schryver bl. 34 niet gewaagd wordt) en *Uranus*; alsmede over de Staartsterren, de uitgestrektheid van ons Zonnestelsel, de Middelpuntskrachten, Waereldschepping, en verbinding der Hemelbollen.

De *derde* Redevoering loopt over de beschouwing van den Aardbol, en inzonderheid van de Zeeën; derzelver uitgestrektheid, diepte, in- en uit-strooming van water, beweging, door wind, stroom, Eb en Vloed, zouthed des zeewaters, en 't lichten van hetzelfde.

Het vaste Land strekt ten onderwerpe der *vierde* Redevoering; deszelfs oneffenheid, Bergen en Vulkaanen.

In de *vyfde* Redevoering wordt de aandacht ge-

id op de Binnenlandsche Wateren, Bronnen, Rivieren, Watervallen, Meiren, en de inwendige gesteldheid des Aardbols.

In de *zesde* Redevoering vinden wy eene beschouwing en bevestiging van de dagelyksche omwenteling des Aardbols, en de onderscheiden Luchstreeken.

In de *zevende* en laatste Redevoering wordt aangeweesen de jaarlyksche beweging des Aardbols; de groote baan, die dezelve aflegt, van de Maan (die in 't voorbygaan beschreven wordt) vergezeld; de verbazende oorspronkelijkheid, waarmede de Aarde haaren loop volbrengt, enz. — de oorzaken der Jaargetyden; de stand der Zonne, en opzigte van ons, des winters en des zomers; verschil van warmte en koude in de Jaargetyden onder verschillende luchstreeken, enz.

Ziet hier den hoofdzaaklyken *inhoud* deezer Redevoeringen. Gaarne zouden wy, tot nadere aanpryzing van dezelve, een en ander voorbeeld van de aanmerkingen of waarnemingen, in dit Deel vervat, onzen leezers mededeelen; maar de ryke voorraad doet ons overleggen staan ten aanzien der keuze, en verplicht ons de weetgierigen naar het Werk zelf te verwijzen. Ter proeve willen wy thans op een of ander fraai geschetst tafreel de aandacht vestigen. Dan ook hier weten wy welkans niet, wat te neemen; daar ons nu de schets van de grootheid der Schepping, dan van de verbinding der Hemelbollen; nu de beschouwing van de Zee, dan de beschryving van de uitbarsting der Vuurbergen; nu het opgehangen tafreel van de dryvende Ysvelden — dan, eindelyk, de beschouwing van de lente en den Zomer, van het Onweder en den Oogst, van den Herfst, den Winter en het afwisselende der Jaargetyden — met eerbiedige verwondering vervulde over de grootheid, wysheid en goedheid des oppersten Forleiders.

Dit Deel pronkt met ééne Plaat, uit cook's Reizen; toonende een gezigt van eenen grooten Ysklomp, dryvende in de Zuidzee, 9 Jan. 1773. — Deeze Plaat geeft ons aanleiding om onze keuze te bepalen in het bybrengen eener proeve. — „Dit gezicht” — van dryvende Ysbergen — roept de koene Zeereiziger verbaasdheid uit — „gaat alle beschryving te boven! Alomme Ysvelden achter Ysvelden, bergen rondom bergen met afwisselende Ys- en Sneeuwlagen

„ kunde, staat de klomp ys boven het water tot die,
 „ welke 'er onder is, als één tot negen, en dus heeft
 „ een Ysberg van 200 voeten hoogte 1800 voeten diepte
 „ onder de oppervlakte der zee, en bedraagt in het
 „ geheel 2000 voeten in lengte. Voorby zulk een Ys-
 „ eiland voer COOK met de zynen, dat, behalven de-
 „ ze hoogte, 2000 voeten lang, en 400 breed was.
 „ Welk een Ysklomp, derhalven, die niet minder dan
 „ één duizend en zes honderd millioenen teerling-voe-
 „ ten bevattede! Wien onzer, myne Vrienden! wordt
 „ de belydenis niet afgedwongen, dat zelfs de koudste
 „ en afgelegenste delen der aarde majestueuze verschyn-
 „ selen opleveren, die de ziel met verbazende ontroe-
 „ ring vervullen (*)?”

Dit zy dan van dit Deel genoeg. De hygebragte beschryving kan tevens doen zien, hoe de Schryver door geduurige aanhaalingen zyne aanmerkingen bevestigt.

Wy wenschen zyn Eerw. van gantscher harten voortduuring van lust en kracht om de voorgenomen taak af te werken, en hoopen dat hy daarin ook door een meer dan gemeenen aftrek deezer Redevoeringen zal aangemoedigd worden.

(*) „ Het is geenzins ene te weelderige verbeelding geweest,
 „ die ons zo veel verschillende gedaanten, kleuren, groot-
 „ te, en veranderingen by de Ys-eilanden heeft doen schet-
 „ zen. Die MARTENS Reizen, FORSTERS Aantekeningen en
 „ Waarnemingen gelezen heeft, zal onze schets als slechts
 „ flauwe trekken beschouwen: of men zie ter overtuiging
 „ PENNANT, *Beschryv. der Noorder Pool-landen*, I D. bl. 176.
 „ — D. CRANS, *Hist. van Groenland*, I D. bl. 30. —
 „ Gelyk wy ook, dit herinneren wy, beelden van het Ys des
 „ Noordpools hebben ontleend; maar is ook het ys der beide
 „ Aspunten niet gelyk?”

*De Rhyu, of Reis van Utrecht na Frankfort, hoofdzaak-
 lyk langs de oevers van den Rhyu, door T. COGAN.
 Uit het Engelsch. 3de Stuk. Te Haarlem, by A. Loos-
 jes Pz. In gr. 8vo.*

Tot het Jaar 1796 moeten wy terug slaan, om on-
 ze laatste Aankundiging van deeze Rhyureis op te
 P p 5 206-

zoeken (*). Wy lieten onzen COGAN te *Keulen*, en wieden hem daar weder; die Stad als een Broeinest van Bygeloof, in den XXV Brief, de eerste in dit Stukje, beschryvende; welk onderwerp in den XXVI vervolgd wordt. In deezen merkt onze Reiziger op, „ dat *Keulen* verscheide eeuwen lang een van de eerste, en misschien de eerste Koopstad van *Europa* was; dat, vooral in het begin van de twaalfde tot het begin van de agtiende eeuwen, de rykdommen daar van alle kanten en door verschillende kanaalen toevloeiden. Derzelver Koophandel,” merkt hy op, „ zou, als de geschiedenis, in *Kerklyke* en *Waereldlyke* hebben kunnen verdeeld worden, dat is, in het voldoen van de waereldlyke behoeften en vleeschlyke lusten van meer dan de helft van het vaste land, en het opciereren van Kerken. Het artikel van heilige vercierzelen, en byzonder dat van *beelden-maaken*, hieldt 'er nog het langst stand.” — Tot hoe verre dit bedryf gaat, schetst de Schryver op zynen boertenden trant, en merkt ten slot op: „ De *Waereldlyke handel* is thans bepaald tot het maaken van eenige linten, kousen, kanten, en het bereiden van wat tabak. Daar zyn ook eenige Kooplieden, die op *Frankfort*, *Mentz*, *Holland* enz. handelen.”

Met den aanvang van den XXVII Brief schryft COGAN: „ Wanneer men te *Keulen* langs den *Rhyn* wandelt, zou men zich, naar het voorkomen, dat de Stad heeft, verbeelden, dat zy nog in eenen bloeienden staat is. Doch dit is maar schyn en koomt van de volgende omstandigheid. — Boven *Keulen* is de *Rhyn* niet bevaarbaar voor groote schepen. Hooger op is de scheepvaart belet door watervallen, als te *Schaffhausen*, en op veele plaatzen vindt men veele rotsen en banken dwarsch over de rivier, welke dezelve, als het water laag is, zelfs voor kleinder vaartuigen, gevaarlyk maaken. In gevolge van deeze beletzelen worden de verschillende handel-artikelen van *Mentz* naar *Keulen* in barken gevoerd, welke omtrent tweeduizend of tweeduizend vyfhonderd quintaalen laading bevatten. Maar van *Keulen* benedenwaards, tot de rivier haaren naam en derzelver water haare onderscheiding verloor

(*) Zie onze *Vaderl. Letteroef.* voor het Jaar 1796, bl. 1. Van het Eerste Stukje hebben wy berigt gegeven in *de* arbeid voor 1795, bl. 477.

ebben in de alvermengende zee, is het kanaal overal dieper, en bekwaam om schepen van eene meer aanzienlyke grootte te voeren. Het is dan te *Keulen* dat de goederen uit de kleiner in de grooter vaartuigen worden overgescheept. Dit geeft de Stad eenige woeligheid van koophandel, zonder haar daarom van eenig groot nut te zyn: want geene der artikelen zyn de onmiddelyke voortbrengzelen van *Keulen* of derzelver omtrek, of door derzelver inwoonderen gemaakt. De meeste eigenaars van de groote schepen, die in *Holland Keulsche* schepen genaamd worden, zyn zelve aanzienlyke Kooplieden, en voeren hunne eigene goederen. Deeze Kooplieden, altoos in hunne schepen woonende, zyn in elke haven t'huis, en brengen zo veel van hunnen tyd in *Amsterdam*, *Rotterdam*, *Dordrecht* en andere plaatsen hunner bestemming door als te *Keulen*. Zelfs hebben de *Keulenaars* het voordeel niet van deeze schepen te bouwen of te herstellen. Zy worden gebouwd en hersteld te *Manheim* aan de *Roer*, die digt by *Dusseldorf* in den *Rhyn* valt." Het zonderling maakzel deezer Schepen, en derzelver vaart en vragten worden juist beschreeven.

Naa aangemerkt te hebben, dat eene naauwgezette zucht om de waarheid te zeggen hem in zyne beschryving van *Keulen* wat schimpagtig hadt doen zyn, haast hy zich met vermaak, om ook de andere zyde van de medaille te vertoonen, en derzelver voordeeligste zyde te laten zien, van harten wenschende dat de opschriften talryker en grooter waren. — Hier gewaagt *COGAN* van *RUBENS*, van *ANNA MARIA SCHUURMAN*, onder de Overledenen. Van de nog leevenden spreken- de, komt *Monfieur le Baron DE HUPSCH* in den eersten rang, en vindt men een verslag van diens Kabinet van Natuurlyke en Konstige Zeldzaamheden, en van den Baron zelve, die voorkomt als een man van uitgestrekte kunde. Dan, *COGAN* voegt 'er by: „De Baron schynt in het stuk van verlichting van het verstand verre verheven te zyn boven de algemeene klasfe van menschen, met welken hy gemeenschap heeft, en hy laat in zyne schriften eene bewustheid van die meerderheid blyken. Daar loopt eene zekere waanwysheid door zelve, die natuurlyk en byna vergeeflyk is by iemand in zyne omstandigheden, beroofd van het gezelschap van verstandige en geleerde lieden, en in eenen maal-
stroom

stroom van onweetenheid gedompeld. Een man in die omstandigheden heeft de gelegenheid niet om zyne dwalingen te verbeteren, of om de verdiensten van zyne eigene naspeuringen naar waarde te schatten."

De XXVIII Brief is aan de Geschiedenis van *Keulen* gewyd, en heeft dit voor die Stad ongunstig flot: „De Geschiedenis van *Keulen* bewyst, dat van alle ongelukken, die eenen Staat overkomen kunnen, al te groote yver en blinde dweepery de verderflykste zyn. Laaten vreemde vyanden vreeslyke verwoestingen aanrigten; laten zwaare branden veel verteeren; laten aardbevingen statige gebouwen inzwelgen; de geest, de veerkragt, het opwekkend levensbeginzel, dat nog overig is, zal de schade dra verhelpen, daar de vernieling niet in eens volkomen is. De onderdrukking, die door den mensch den mensch aangedaan wordt, ontzenuwt en vernielt. Deze brengt eene *atonie* in de gesteldheid, welke geen geneesmiddel met mogelykheid kan bereiken, of herstellen."

Bruhl, het Lustflot van den Keurvorst van *Keulen*, wordt, met de bezigtiging daarvan, in den XXIX Brief, geestig beschreeven. Gaarne zal men ook met onzen Reiziger, in de XXX en XXXI Brieven, te *Bonn* vertoeven, waar de Keurvorst van *Keulen* ten dien dage voornaamlyk zyn verblyf hieldt; eene Stad, die COGAN, uit verscheiden hoofde, wonder wel beviel, en door hem, in tegenstelling met *Keulen*, beschreeven wordt als een aangenaam verblyf, waar de Universiteit bloeit, — waar een Leesgezelschap is opgericht, van 't welk de Keurvorst zelf lid is. Wegens den Keurvorst merkt onze Reiziger op, „dat hy zeer geagt is, als een man van verstand, bedaardheid en weldaadigheid. Hy maakt zo weinig vertooning van pragt en statie als zyn rang kan toelaaten. Schoon een Bisschop, ja een Aartsbisschop, heeft hy niets van den Kerkelyken, en schat de deugden, die in eenen edelen en welgeoeffenden geest ontspruiten, boven de distelen en doornen van eenen geestlyken tuin. Ik behoef u niet te zeggen, dat hy uit het Huis van *Oostenryk*, en Broeder van Keizer LEOPOLD is."

Van de gemeenzaamste ontmoetingen weet COGAN een uitlokkend characterschetsend verhaal te geven. De arme Jongen, die hem als Geleider buiten de Stad diende, levert 'er een voorbeeld van op; het is ter over-

reeminge te lang. Zo is ook, in den XXXI Brief, het afelgesprek, van een ernstiger aart, wegens het toenaals in *Frankryk* voorvallende, met een jong *Fransch* Officier, die in het begin der onlusten te *Parys* was geweest.

Met den XXXII Brief komen wy te *Coblentz*, en reizen derwaards onder een aangenaam en voorlichtend onderhoud wegens veele byzonderheden; die ons ook staande het verblyf aldaar bezig houden; inzonderheid daar hy vermeldt, welke vorderingen en verbeteringen van allerlei aart, te dier plaatze, zints dertig jaaren, hebben stand gegreepen. — De beschryving dier Stad, en haaren tegenwoordigen stand, alsmede de bedoelde verbeteringen, houden ons in den XXXIII Brief bezig. De beschryving van het nieuw gebouwd Keurvorstlyk Paleis is vol geestige trekken. Het levensberigt van een vermaarden *Duitschen* Schilder DIETRICH, wiens kunstpenfeel hier een aantal schilderyen leverde, maakt een niet onbevallige afwisseling: met genoegten lezen wy de berigten van een Kunstenaar, die te meer opmerking verdient, „alzo de *Duitschers*,” gelyk *COBAN* schryft, „niettegenstaande de veele andere uitnuntende hoedanigheden, die zy bezitten, geene onderscheiden figuur in de klasse der Schilders gemaakt hebben, en DIETRICH algemeen voor een *rara avis in terra Germanica* gehouden wordt.” — De narigten wegens het Kasteel van *Ehrenbreitstein* zyn leezenswaardig; doch zouden, naa het zedert daar gebeurde, nog wel enige toelichtingen kunnen ontvangen.

Van *Coblentz* vervoegt zich onze Reiziger na de kleine Stad *Ems*, waar het verblyf kort, maar grappig was. Hy komt voorts te *Nasau*; welke Stad, met het verblyf aldaar, kortlyk beschreeven wordt in den XXXIV brief. — De XXXV is uit *Swalbach* en *Slangbach* geschreeven. Staatkundige gesprekken wisselen hier het reisverhaal af: de voorwerpen onder den weg geeven ofte tot geestige aanmerkingen.

Reize naar Surinamen, en door de binnensle gedeelte van Guiana; door den Capitain JOHN GABRIEL STEDMAN. Met Platen en Kaarten. Naar het Engelsch IVde Deel. Te Amsterdam, by J. Allart. In gr. 8vo. 308 bl.

Slegts een klein gedeelte van dit IVde Deel der Reize van STEDMAN (*) betreft die Reize. De twee nog overige Hoofdstukken, hier voorkomende, loopen tot bl. 68. Het eerste behelst (behalven eenige byzonderheden, den beruchten Neger GRAMAN QUACY betreffende, die hier voorkomt als de Ontdekker van het *Quasie*- of *Quacy-hout*, naar hem genoemd, 't welk, eenige jaaren geleden, als een gelykkragtig Koortsmiddel met de *Kina* werd aangemerkt, schoon naderhand als veel min sterk beschouwd; die zich berugt maakte, door zyne Zending na 's *Gravenhage* aan den Prins van ORANJE, van wien hy zonderlinge gunstbetooningen ontving) de beschryving van eene Koffy-plantagie, vergezeld van een ontwerp ter verbetering van de Volkplanting van *Surinamen*. Verscheide Soorten van Visschen komen hier voor, afgewisseld door trekken van wreedheid omtrent de Slaaven, en een daar tegen overgesteld voorbeeld van menschlievenheid; — de laatste ontmoetingen op *Surinamen*, vóór zyn vertrek, en het hartroerend afscheid van zyne JOANNA.

Het laatste Hoofdstuk vermeldt de Afreize na *Holland*, met de ontmoetingen op dezelve, en de vermelding van eenige Zee-dieren en Visschen, op den Tocht ontmoet. In *Texel* aangekomen, kwamen zy over het *Pampus* te *Amsterdam*. Het *Pampus* wordt door STEDMAN beschreeven „als een zeer groote Zandbank, met water „overdekt, niet verre van *Amsterdam* af gelegen, en aan „deze Stad tot een natuurlyken wal ter beschutting „tegen alle buitenlandsche vyanden dienende.” — Van daar ging hy met het overige krygsvolk te scheep na 's *Hertogenbosch*. In het vermelden van het vaar- derwaards is zeker een schryf- of drukfout; immers men vaart niet over *Saardam*, *Haarlem* en ter *Goude de* wal

(*) Zie, wegens het III D. hier boven, bl. 236.

aards — *Saardam* moet baarblyklyk *Spaarendam* wezen. Het Vice-Gouverneurschap over de *Berbices*, hem aangeboden, aanvaardde hy niet, dewyl hy met Bewindhebberen over de voorwaarden het niet eens kon worden.

De Colonel FOURGEOD, die in deeze Reize zo groot eene rol speelt, stierf in 's *Haage*, kort naa zyne wederkomst in *Holland*. De veranderingen in het Gouverneurschap van *Surinamen* zints dien tyd vermeldende, gewaagt hy met grooten lof van den Heer FREDERICI, te meermaalen in dit Reisverhaal vermeld, als in den Jaare 1792 tot Gouverneur van die Volkplanting beoemd; dezelfde, die thans in een en ander Nieuwspapier voorkomt als de Verkooper dier Volkplanting aan de *Engelschen*.

By het naturaliseeren der *Schotsche* Brigade, ter gelegenheid van den Oorlog met *Groot-Brittanje*, nam hy afscheid van den dienst deezes Lands; nevens veelen niet verkiezende tegen zyn Koning en Land te dienen. De Prins van ORANJE gaf hem, by het afscheid, den rang van *Lieutenant Colonel*; in welken rang hy vervolgens halve Soldy ontving. Hy besluit het Reisverhaal met den dood zyner zo dikwyls gedagte JOANNA, en het hem toeschikken van het Zoonje, oy haar vervekt, ook reeds in den Zeedienst overleden.

Agter de *Fransche* Vertaaling waren twee *Aanhangzels* gevoegd; en met groot regt heeft men de *Nederlandsche* Vertaaling ook daarmede verrykt. Het eerste behelst vier Brieven van den Burger LESCALLIER, Oud-Bestuurder van *Guiana*, aan den Burger BUISSON, Boekhandelaar. De Schryver spreekt met lof van STEDMAN, met behoorlyke uitzondering op diens gedrag, en toont zich bereidvaardig, om gemelden Boekhandelaar eenige nadere byzonderheden, raakende de verdere gedeelten van *Hollandsch* en *Fransch Guiana*, door hem bewoond en doorkruist, mede te deelen. Dan het was veertien jaaren geleden, dat hy de eene, en elf dat hy de andere deezer Volkplantingen gezien hadt, en hy zyn Brief, aan gemelden Boekhandelaar geeft, den 1 Fructidor, 't Vnde Jaar der Republiek, gtekenende. Hy deelt, om een nuttig Aanhangzel op 't Werk van STEDMAN te maaken, by wyze van liefwifeling tuschen een *Hollandsch* en *Fransch* Inzeten, zyne aanmerkingen mede, omtrent het bebouwen der laage landen, geduurende zyn verblyf in dee-

ze Volkplantingen opgezameld. — Hoogst belagend mogen wy deeze IV Brieven noemen; de opgave van derzelver inhoud zou deeze uitspraak wettigen, dan om te lang ophouden. De byeenbrekking van 't geen de Briefschryver over de Slaaverny gezegd heeft schryven wy af: „ De Slaaverny is eene verkeerde en onrechtvaardige inrichting, die allen nayver en vlyt uitdooft. „ De Volkplantingen kunnen zeer wel zonder slaaven bebouwd worden. Wy hebben het voorbeeld van „ veele Landstreeken der *Indiaanen* en anderen, op dezelfde breedte als wy woonende, alwaar vrye Volken aan den landbouw arbeiden, en alle zotten van „ werk, waartoe vlyt vereischt wordt, bloeijen. Het „ is derhalven te wenschen, dat men die Volkplantingen, welke nog onder het juk der Slaaverny zuchten, tot den gelukkiger staat der Vryheid terug bringe; maar het is staatkundig, het is menschlievend, „ om deeze verandering trapsgewyze en met omzichtigheid te bewerken. Men moet aan deeze Omwenteling „ verscheiden jaaren besteeden; het is noodig, dat de „ beschikkingen der Planters en eigenaars overeenstemmen en samenwerken met de daaden van het hoog „ gezag van het Moederland; en dat zy beiden, door „ de voorbeelden van tweedragt en wanorde, die op „ andere plaatzen zoo veele onheilen berokkend hebben, „ voorgelicht, hun goed oogmerk door redelyke en „ vreedzaame middelen bereiken, in plaats van een stelzel „ van onderdrukking en onrechtvaardigheid, het welk „ nooit lang duuren kan, met overvloed en verbaazende „ verscheuringen om verre te werpen.”

Het tweede Aanghangsel behelst eene beschryving der Volkplanting van *Cayenne*. In het I H. treffen wy eene breede Aardrykskundige Beschryving aan van *Fransch Guiana*. Het II handelt van de Lugtsgesteldheid aldaar. Het III bestaat in eene Geschiedkundige Opgave betrekkelijk *Fransch Guiana*, doormengd met veele staatkundige opmerkingen. Het IV geeft ons de Bevolking van *Fransch Guiana* op. Het V levert ons eene schets van de Zeden en Gewoonten der *Indiaanen*. In dit H. vindt men niet weinig ophelderings, dit stuk betreffende; en zal men met verbaazing leezen, welke harde proeven men te ondergaan hebbe, om een Legerhoofd te worden; dit heeft, behalven het moedbetoon, en het verdueren van leed, aan dien post vast, nog iets, waarop ik

steunt. — Doch de wyze om Artzen te maaken komt ons alleszins vreemd voor. Wy kunnen niet nalaaten, dit af te schryven: onze Kweekelingen in die kunst op de Academien mogen zich by de leezing verheugen.

„ Die de voornaame eerepost van Arts begeert, brengt
 „ eerst omtrent tien jaaren door by eenen ouden Arts,
 „ of *Piaie*, wien hy verplicht is ten dienste te staan,
 „ deszelfs onderrigtingen ontvangende. Deeze oude Arts
 „ geeft acht, of hy de noodige vereischten heeft: hy
 „ moet boven de twintig jaaren oud zyn. — Wanneer
 „ de tyd der beproevinge gekomen is, doet men den
 „ aanstaanden Arts vasten, met meerder gestrengheid
 „ zelfs, dan omtrent den Capitain plaats hadt. De
 „ oude *Piaies*, of Artsen, verzamelen zich by elkan-
 „ der, en sluiten zich met hem in eene hut op, om hem
 „ de voornaamste geheimen van hunne kunst, in be-
 „ zweeringen bestaande, te leeren. In plaats van hem
 „ te geesfelen, [dit is by de vorming van een Leger-
 „ hoofd in gebruik] laat men hem dansen; doch met
 „ zoo weinig tusschenpoozing, dat, gemerkt den staat
 „ van zwakte, waarin hy zich reeds bevindt, hy spoe-
 „ dig in bezwyming nedervalt. Dan doet men hem
 „ ook gordels en halsbanden aan, vol met groote zwar-
 „ te mieren. Om hem met de geweldigste middelen
 „ gemeenzaam te maaken, steekt men hem vervolgens
 „ eene soort van trechter in den mond, waardoor men
 „ hem eene groote menigte van Tabak-sap doet in-
 „ zwelgen. Zulk een vreemd geneesmiddel veroorzaakt
 „ hem ontlastingen, die zelfs tot bloedstortingen over-
 „ slaan, en verscheide dagen duuren. Wanneer deeze
 „ laatste beproeving is afgelopen, verklaart men hem
 „ *Piaie* of Arts, en dat hy met het vermogen om alle
 „ soorten van ziekten te geneezen bekleed is. Om ech-
 „ ter die beproeving te doen aanhouden, moet hy drie
 „ jaaren lang vasten, daarin bestaande, dat hy het eer-
 „ ste jaar niets anders eet dan gierst en casave; het
 „ tweede jaar eenige vrugten met deeze zelfde soort
 „ van brood; en het derde jaar dat hy zig vergenoegt
 „ met daarby eenig klein gevogelte te voegen. Maar
 „ de meeste gestrengheid bestaat in het onthouden van
 „ sterke dranken. Geen *Piaies* of Artsen hebben het
 „ recht om hunne kunst te oefenen, dan naa deeze
 „ loopbaan van beproevingen te hebben afgelopen.”

Moet men zich verbaazen over deeze Bevordering tot
 LETT. 1801. NO. 13. Q q Arts;

Arts; men zal het niet minder doen, over de uitoefening hunner kunst, vervolgens beschreeven, grotendeels bestaande in sterk op de verbeelding te werken, den Duivel in 't spel te brengen, en de inhaaligheid te voldoen ten koste der lyderen. „Hoe belachlyk, voegt 'er de Schryver by, „ook de voorschriften der „zer Artsen zyn mogen, zy worden altyd naar de „letter volvoerd. Van hun eerste bezoek af schryven „zy een gestreng vasten aan den Zieken en alle zyne „naastbestaanden voor.” — Gelukkig nog mag men de zodanigen achten, die in handen vallen van Artzen, die, op de verbeelding werkende, daardoor wonderbaarlyke geneezingen verrigten, in vergelyking van geneezingen ook hier vermeld, als, dat de *Othomacos* „de Zieken aanhoudend met koud water besproeijen, „eene manier, die hun spoedig van kant helpt; te „wyl de *Quabas* en *Chiricos* dezelve tot aan den „hals in geweekte kley of water dompelen, om hen „van de koorts te geneezen; en, schoon men hun „doorgaans dood vindt, wanneer men hun 'er wil uit „haalen, blyven zy niettemin by dit gebruik, hoe on „gerymd en gevaarlyk het ook zyn moge.”

Het VI H. brengt onder 't ooge de Behandelingen, welken de *Indiaanen* in *Fransch Guiana* ondergaan hebben. Hier bedient zich de Schryver van de waarnemingen des Oud Gouverneurs LESCALLIER, den Schryver van de voorgemelde Brieven, om de middelen tot het tegengaan dier verkeerd- en ontmenschtheden aan te wyzen. Hy brengt voorbeelden van welbehandelde *Indiaanen* by, die zeer ter aanmoediging van eene zachte en menschlievende behandeling strekken, welke men met genoegen zal leezen. Onder andere vermeldt hy van de *Indiaanen* aan de Rivier *Aprouago*, „dat zy, „ten getale van twaalf honderd gebruik gemaakt heb „bende van de volkomene vryheid, die hun, met op „heffing van alle diensten, was te rug gegeven, reeds „regelmatig aangelegde Catoen- en Koffyplantagies „hadden tot hun eigen onderhoud; terwyl eene an „merkelyke verhuizing van *Indiaanen*, uit de binnen „landen, door het zagter Regeeringsbestuur, het wel „ten aanzien van deeze Volken meer en meer was „in agt genomen, uitgelokt, het getal der inwoon „in den omtrek der Rivier *Aprouago* vermeerderde.” — Dit Hoofdstuk bestaat voornaamlyk in eene ver „dichting.

agt der Middelen om de *Indiaanen* voor de Volkplanting nuttig te maaken; Middelen, door Menschlievenheid en gezonde Staatskunde voorgeschreeven.

Het laatste of VII H. geeft verslag van de Hooge en laage Landen — Timmerhout — Voortbrengzels van *Fransch Guiana*, en de Levensmiddelen, tot de tafel dienende. Uit alles blykt, dat het daar zeer wel te leeven is; doch veel aangenaamer op de Plantagien, dan te *Cayenne* zelve.

Dit tweede Aanhangzel, gevoegd by een onlangs uitgekomen Stukje over *Cayenne* (*), zal ons, ten opzichte van kunde aan die Volkplanting, weinig ter naderre begeerte overlaaten; en ons hartlyk doen wenschen, dat eene Volkplanting, met zo veele voordeelen door de Natuur zelve beschonken, voorspoedig zy, wanneer reedzaamere omstandigheden gedoogen zullen, dat de Regeering en byzondere Persoonen 'er zich mede bezig houden. — Behalven twee Platen, verciert eene kaart van een gedeelte van *Fransch Guiana* dit Deel, en gewigtige toevoegzels behelzende op de Reize van PEDMAN.

(*) *Tafereel van Cayenné of Fransch Guiana. Te Leyden, by A. en J. Honkoop. Zie onze Vaderl. Letteroeff. hier boven, bl. 439.*

Reize van den jongen Anacharsis door Griekenland. Uit het Fransch van den Abt BARTHELEMY, door M. STUART. VIde Deel. Te Amsterdam, by J. Allart. In gr. 8vo. 339 bl.

Kwistig zouden wy in Lofspiraaken worden, wilden wy, by ieder Deel, 't welk wy van dit Werk in handen krygen, dezelve vernieuwen. Te breed zou onze Aankundiging itdyen, indien wy alles, wat wy in het leezen, ter overneeminge, aanstipten, wilden affchryven. By de opgave der Hoofdstukken zullen wy het een en ander ter aanpryzende oeffe overneemen.

Dit Deel vangt aan met het LIX Hoofdstuk; 't zelve bevat eene *Reize door Attica; den Landbouw; de Bergwerken in Sunium*; en wordt beslooten met eene *Verhandeling van PLATO, over de Schepping der Waereld*. Waardig is het, hier *THYMENES* over den Landbouw en het Landleeven van dien tyd te hooren, gepaard met Aanmerkingen tot lof des Landleevens; sterk afsteekende by de daar voortgezette Bergwerken.

ken. Wy ſchryven alleen af: „Sterk treft by eene lee-
 door *Attica* het tegenſtrydige in tweederleye bearbeiders
 haaren grond. De een zamelt zonder vrees voor gevaar
 dezelfs oppervlakte het koorn, den wyn, de oly en ander
 vruchten in, waar van hy zelf genot mag hebben: over-
 algemeen is hy wel gekleed en wel gevoed; hy heeft
 ſchenpoozen van vermaak, ademt midden onder zynen arbeid
 eene friſche lucht in, en verheugt zich onder eenen helde-
 ren hemel. — De ander, in marmet- of zilver-groeven ge-
 kerkerd, telkens in verwagting van begraven te worden door
 eene inſtorting, door akelige grafſlampen verlicht, en altyd
 door eenen dikken, dikwyls doodlyken, dampkring omringd,
 is veel eer een rampzalige ſchim, die geen gevoel heeft, dan
 om 'te lyden, geene krachten, dan om den hoogmoed eenes
 meesters te vermeederen, die zyn dwingeland is. — Men
 beoordeele, na deeze vergelyking, wat de waare rykdom zy,
 dien de Natuur voor den menſch geſchikt heeft!”

Het LX Hoofdst. vermeldt de *merkwaardige Gebeurtenisſen*
in Griekenland en op Sicilie voorgevallen (van het Jaar 351
tot 354 vóór J. C.); de *onderneeming van DION*; het *vonnis*
van de Veldheeren TIMOTHEUS en IPHICRATES; het *begin van*
den heiligen kryg. Met veel deelneemings zal elk menſchen-
 vriend deeze afdeeling leezen, — zich hoogst over DION ver-
 wonderen.

Meermaalen hebben wy, dit Werk onder handen neemen-
 de ter beoordeeling, opgemerkt, dat de Schryver inzonder-
 heid uitmunt, om door verſcheidenheid zyne ſtoffe voor den
 Leezer te veraangenaamen, en 't geen anders dor is eene
 voeglyke leevendigheid by te zetten. Dit heeft by uitſtek
 plaats in het LXI Hoofdst., beſtaande uit *Brieven aan ANA-*
CHARSIS en PHILOTAS, gedurende hunne reis door Egyptus en
Persie, over de algemeene zaaken van Griekenland. Deeze
 Brieven, geheel en ſtukswyze medegedeeld, waren zomtyds
 eenvoudige dagverhaalen; zomtyds gingen zy van aanmerkingen
 vergezeld; en van verſcheide handen komende, is 'er en in
 de voordragt en in de beoordeeling der lotgevallen een ver-
 ſkil, 't welk door afwiſſeling de aandacht zo leevendig en
 op eene zo aangename wyze bezig houdt, dat het den Lee-
 zer zal ſmerten, aan 't einde dier Briefwiſſeling gekomen te
 zyn; ſchoon zy van bl. 89—242 loope; althans is dit ons
 geval geweest. — Deeze Brieven leveren een oogst
 van treflyke Waarneemingen, — van Characterſchetzen. Het
 veele hebben wy 'er onder het leezen uitgemerkt; doch moe-
 ten ze onopgehaald laaten.

Alles, egter, willen wy niet onaangeroerd laaten liggen.
 Zie hier het lot van *Sicilie*, in die dagen, geſchetst, —
 onderscheidene uitbarſtingen der dwinglandy, voorge-

vergezeld en gevolgd van verschriklyke schokken, onderscheiden zich allen, even als die van den *Ætna*, aan verschriklyke sporen. Dezelfde tooneelen worden alle oogenblikken in de hoofdsteden van *Sicilië* herhaald; de meesten hebben de banden van een gescheurd, die derzelver sterkte uitmaakten, door haar met de hoofdstad te verbinden, en hebben zich overgegeeven aan Hoofden, die ze, onder de belofte van vryheid, verslaafd hebben. HIPPOON heeft zich van *Messina*, MAMERCUS van *Catanea*, ICETAS van *Leontium*, NISÆUS van *Syracusen*, LEPTINES van *Apollonia* meester gemaakt; terwyl de overige Steden onder het juk zuchten van NICODEMUS, APOLLONIADES, enz. Alle deeze Omwentelingen hebben stroomen bloeds, onverzoenlyke partytschappen en snoode misdaden gekost.

„De *Carthagers*, die verscheide plaatzen in *Sicilië* hebben, breiden hunne veroveringen uit, en doen dagelyks stroopen op den grond der *Grieksche* Steden, wier inwoonders, zonder de minste tuschenpoozing, alle de ellenden van eenen buitenland-schen en eenen burgerlyken kryg ondergaan, onophoudelyk blootliggende voor de aanvallen der barbaaren, voor de aanslagen der dwinglanden van *Syracusen*, voor de onderneemingen van hunne eigene dwinglanden, en voor de woede der partytschap, die ten toppunt gesteegeen is, om wederzydsch de vermogendste luiden tegen alle anderen in de wapenen te brengen.

„Zo veele rampen hebben van *Sicilië* eene eenzaam woesteny, een wyd uitgestrekt graf gemaakt. De Dorpen en Vlekken zyn verdweenen. De onbebouwde landeryen en half verwoeste en verlaatene Steden liggen verstyfd van schrik voor het dreigend gezicht der kasteelen, het verblyf hunner dwinglanden en bloedbeulen.

„Gy ziet dus, ANACHARSIS, dat niets verderflyker is voor een Volk, 't welk alle goede zeden verloren heeft, dan de onderneeming om zich vry te maaken. De *Grieken* van *Sicilië* waren veel te bedorven om hunne vryheid te behouden, veel te trotsch om de slaaverny te verduuren. Hunne verdeeldheden, hunne oorlogen zyn uit de gedrochtlyke vereeniging ontstaan, welke zy wilden brengen tuschen de zucht ter onafhanglykheid en den overdreeven smaak voor de vermaaken. Na zich afgemat en verwrongen te hebben, zyn zy de ellendigste menschen en verachtlykste slaaven geworden.”

Een trek van eenen anderen aart. „Wanneer men een *Eeuw* verlicht noemt, myn lieve ANACHARSIS, dan betekent dit, dat men meer kundigheden in zommige, dan in alle de overige Steden aantreft, en dat in de eerstgenoemde de voornaamste klasse van Burgers kundiger is, dan dezelve ooit was. De menigte, die van *Athene* niet uitgezonderd, houdt zich aan het bygeloof te vaster, naar gelange men het meer bestrydt.

de eerstgenoemde Regeeringsvormen: want de gemaatigde Monarchie ontaart in *Dwinglandy* of *Despotismus*, wanneer de Vorst alles naar zich trekt, en zyne magt onbegrensd maakt; de *Aristocratie* verbastert in *Oligarchie*, wanneer de hoogste magt niet meer het aandeel van een zeker aantal deugdzaame menschen, maar van een klein aantal luiden wordt, die zich enkel door Rykdom onderscheiden; terwijl het *Republikeinsche* bestuur tot *Democratie* overgaat, wanneer de geringste en armste luiden te grooten invloed krygen op het overleg der Staatsbelangen."

Korte, maar veel bevattende aanduidingen, die, breeder beedeneerd en uitgewerkt, ten grondslage strekken, om vervolgens de beste Staatsgeitelen af te schetzen. Hoe keurlyk zyn veele waarneemingen, welke hier voorkomen; hoe veele lessen, uit den mond der Ouden gevloeid, heden hoogst betrachtenswaardig!

Hoe zeer Oude Wetgeeevers *Godsdienst* en *Zedekunde* als hoogst belangryk voor den Staat rekenden, blykt uit een reeks van Waarheden, die een ZALEUCUS en CHIRONIDAS aan 't hoofd hunner Wetboeken plaatsten. Wy neemen uit een en ander slechts de volgende ten voorbeelde. „Alle Burgers,” zegt ZALEUCUS, „moeten overtuigd zyn van het bestaan der Goden. De orde en schoonheid van 't Heelal zullen hun gemaklyk overreden, dat hetzelfde geen gewrocht is van 't geval, noch het werk van 's menschen handen. Men moet de Goden aanbidden, om dat zy de bronnen zyn van al wat waarlyk goed is. Men moet zyne ziel voorbereiden en zuiveren: want de Godheid wordt niet vereerd door de hulde des zondaars; zy wordt niet gestreeld door weidsche offeranden en prachtige spelen, waarmede men haare feesten oppronkt; men kan haar niet behaagen dan door goede werken, door eene deugd, zoo standvastig in haare beginzelen, als in haare uitvoering, door een onverzettelyk besluit om de regtvaardigheid en armoede te verkiezen boven het onregt en de zonde. — Dat de Overheden in haare uitspraaken nimmer denken om eigene betrekkingen of byzonderen haat. Slaaven kunnen door vrees worden onderworpen; maar vrye menschen moeten niet anders gehoorzaamen dan aan het Recht!”

Het laatste of LXIII Hoofdst. stelt ons DIONYSIUS, Koning van *Syracusen* en *Corinthus*, voor oogen, en geeft ons een schets van TIMOLEONS Bedryven, naa dat de Reizigers by hunne terugkomst te *Athene* daar veel veranderings vonden. Toen ten tyde wedergalmde het Spreekgestoelte onophoudelyk van klagten tegen PHILIPPOS; de een werd 'er door ontrust, de ander hoorde ze onverschillig aan, „DEMOSTHENES,” opdat wy dien trek ten besluite afschryven, „hadt onlangs AESCHINES beschuldigd van zich aan dien Vorst verkogt te hebben, toen hy medegezant na *Macedonie* was, om den laatsten Vrede te

sluiten. ÆSCHINES nam de zedigheid der oude Redenaars aan, die in hunne aanspraaken aan het volk zich van veelvuldig gebaar onthielden; maar DEMOSTHENES riep hem toe: *Neen! neen! niet op het Spreekgestoelte, maar in het Gezelschap, moet men de handen onder den mantel houden!"*

Levensbeschryvingen van beroemde Kinderen, of Voorbeelden voor de Jeugd, om te dienen tot een Leesboek, en tot Onderwys voor Kinderen, door A. F. J. FREVILLE. Uit het Fransch. In III Deeltjes. Met Platen. Te Amsterdam, by J. Allart, 1801. In 12mo, te zamen 804 bl.

Levensbeschryvingen van waarlyk grote en beroemde Mannen stichten in de daad een groot en dierbaar nut; ieder Menschenvriend ontfangt dezelve altyd met blydschap; en het is dus geen ongelukkig denkbeeld, om ook op deze wys op Kinderen te werken, en hunne harten te vormen en te winnen voor deugd en plicht, door voorbeelden uit hunnen leeftyd — *voorbeelden van beroemde Kinderen*. Taal, styl, wyze van voordracht, mooie Plaatjes, en, in het geheel, ene nette uitvoering, pryzen, buiten tegenspraak, dit Werkje aan; dan, als een Leesboek en tot onderwys van Kinderen, kan het onze goedkeuring niet ten vollen wegdragen. Wy erkennen, het is verkeerd, het Kind op de beoefening van deugd en plicht de zekere belofte te geven van geluk en voorspoed op de wereld; daardoor zouden wy het bedriegen; en niet zelden ziet het aan zyne waardige ouders, of aan een of anderen braven mensch, juist het tegendeel: men moet het liever vooral doen hechten op het strelend gevoel van deugd en onschuld, en doen gevoelen, hoe de goedkeuring van God en het geweten allen uitwendigen ramp vergoedt. Of dit genoegzaam in het oog gehouden worde in dit Werkje, is ene vraag, die wy ontkennend zouden moeten beëndwoorden; en wy twyfel, of het wel zeer menschkundig is, brave Kinderen zo sterk en aanhoudend te tekenen in rampen en ongeluk; en of de vroege dood, van genoegzaam alle deze beroemde Kinderen, niet enen zeer onaangenaamen en nadeligen indruk maken moet op de ziel van den jongen Lezer. Levensbeschryvingen van uitmuntende Kinderen, die recht nuttige Leden werden, en enen geruimen tyd bleven, van de Maatschappy, waren in ons oog veel doelmatiger tot een Leesboek voor de Jeugd; en slechts enkele van de hier voorkomende Verhalen maken op het geen wy gezegd hebben ene uitzondering. By het lezen van deze Geschiedenissen zal het Kind ook dikwils vragen: *Is dit dan waarlyk zo gebeurd?* En de Vader of Leermeester voert zelve: *Het is zeer onwaarschynlyk.* Veel komt 'er ook voor, dat het Kind niet gebruiken kan. Wat moet het b. v. doen

het de Geschiedenis van *Raisin en Babet*? (X uit het 1ste Deeltje.) Wat leert het van dat Kind, dat zo jong reeds een uitmuntend musikant was, en zo uitnemend teder van lichaam, dat het in een *Spinnet* verborgen worden kon? en dat men het, toen het zes jaren oud was, in een worst kon wegstoppen, en op tafel zetten; en dat toen zich, zonderling genoeg! eerst in de gedaante van een speenvarkentje, en daarop van een duiveltje, veranderen kon? Dergelyke aanmerkingen kon men ook maken op het volgende, en andere Verhalen; doch het gezegde zal wel genoeg zyn ten bewyze, dat wy dit Werkje niet volkomen en in alle opzichten kunnen aanpryzen; ofschoon wy 'er zeer gaarne byvoegen, dat een verstandig Kinder-vriend het met genoegen zal in de hand nemen, en 'er ook niet weinig in aantreffen, hetgeen, onder een verstandig opzicht gelezen, voor Kinderen zeer onderhoudend en leerzaam is.

Wy willen onze Lezers de Levensgeschiedenis mededelen van den jongen CAPET, den ongelukkigen Zoon van den laatsten Koning van Frankryk, geboren in het Kasteel te *Versailles* 1785. en in de gevangenis, den *Tempel*, gestorven, wanneer hy tien jaren oud was. Wy zullen evenwel het verhaal aanmerkelijk bekorten.

„Dit kind, hetwelk van zyne geboorte af den uitmuntendsten aanleg had, om een groot man, om een waar mensch te worden, levert een aandoenlyk bewys op van de laagte, waartoe een voorwerp, 't welk aan zich zelve overgelaten, en van alle opvoeding beroofd is, nederzinken kan, en van het verschriklyk ongeluk, waarin het storten moet.”

Toen hy nog naauwlyks spreken kon, ontving hy de bekwaamste meesters. De levensbeschryving van zynen Oom, door den Marquis van POMIGNAN, was het eerste boek, het welk men voor hem las. Door dit boek werd hy zo aangeprikkeld, dat hy zich alle moeite gaf om zelve te kunnen lezen, waarin hy ook allergelukkigst slaagde; en welk een invloed dit boek op hem had, blykt onder anderen daaruit, dat hy het afbeeldsel van zynen Oom eens met de grootste hartelykheid kuschte, en meer dan eenmaal deze woorden herhaalde: „Wat deed myn jonge Oom dan toch, dat hy in zyne jeugd reeds zo veel kundigheden en wysheid bezat?” LODEWYK XVI arbeidde zelve aan de opvoeding van zyne kinderen. Byzonder ervaren in de Aardrykskunde, onderwees hy zyne kinderen in die wetenschap, en vervaardigde daartoe elfe landkaarten; en de jonge CAPET leerde in vyftien maanden alles van die wetenschap, waarvoor iemand op die jaren niet mooglykheid vatbaar is. Eens wilde de Koning een proef nemen van zyne vorderingen, en bragt hem op zekeren morgen een heel eind ver van het Kasteel van *Rambouillet*. „Het staat niet zeer aardig, zeide hy, wanneer men in zyn eigen land,

„ land, in het midden van zyne bezittingen, aan het dolens-
 „ raakt. Gy kent de vier hoofddelen, of hoofdstippen van de
 „ hemelkloot. Laten wy nu eens zien, hoe gy u daar in
 „ weet te bedienen, om den rechten weg te vinden. Zie dat
 „ is myn kompas. De ligging van het oude Slot is u bekend.
 „ Zeg my, welken weg gy oordeelt te moeten inslaan, om
 „ 'er ten spoedigsten te komen. Ga langs dien weg derwaards.
 „ Ik zal enen anderen weg gaan. Wy moeten elkanderen we-
 „ dervinden op het oude *Rambouillet*.” Het was de eerste
 „ maal, dat hy zich alleen op reis bevond; zekere bedienden
 „ hielden een wakend oog op hem, zonder dat hy dit kon mer-
 „ ken. „ Het was voor den jongen Aardrykskundigen niet gun-
 „ stig, dat de lucht door dikke wolken zeer beneveld was.
 „ Dit maakte zyne navorsching enigzins moeilyk. Wel twin-
 „ tigmaal geraakte hy daardoor meer of min van den weg af;
 „ maar telkens kwam hy wederom op denzelfen door behulp
 „ van zyn kompas. Eindlyk en ten laatsten, nadat hy om-
 „ trend vier of vyf uren omgezworven had, was hy nagenoeg
 „ by de plaats, waar hem zyn Vader bescheiden had; hebben-
 „ de het Kasteel niet verder, dan een kwartier uurs, aan zyne
 „ linkerhand, van zich af. Hy ging 'er toen recht op aan,
 „ door wyngaarden en haagen heen. Zo bereikte hy, in vol-
 „ le zweet, de bepaalde plaats, zonder nodig gehad te hebben
 „ om iemand den weg te vragen.” *Waarlyk, myn waarde Zoon!*
 „ zeide de Koning, *ik begon al te denken dat gy verdood waart;*
 „ en het kind gaf dit geestig antwoord: *Myn lieve Vader! begrypt*
 „ *gy niet, dat myn hart vry zekerder na u trekt, dan myn Kom-*
 „ *pas na de Noordpool?*

In het Tuinieren had de kleine CAPET, even als zyn Vader,
 veel behagen. Eens vond hem zeker Hoveling bezig aan dat
 werk, terwyl het zweet hem met grote droppels van het aange-
 zicht afliep. Gy zyt al te goed, Mynheer! zeide deze, dat
 gy u zo afwerkt! *Waarom spreekt gy niet? Een tuinier zou u in*
een ogenblik al dien grond omzetten. — Dat kan wel zyn, was
 het antwoord van het kind; *maar de bloemen, welken ik zelve*
wilde laten groeien, zouden myne Moeder op verre na zo aan-
genaam niet wezen, indien een ander den grond bewerkt, of 'er
iets aan gedaan had.

Men had aan het Hof van *Versailles* ook de onvergeeflyke
 gewoonte, dat men niet den jongen Vorst, maar anderen in
 zyne plaats, strafte, wanneer hy iets misdreven had. Eens
 kwam de *Dauphin* te laat van zyne wandeling; en daarvan
 gewaarschuwd, nam hy het horologe van enen hofjonker
 wierp het in de gracht, en veroorloofde zich nog spotten
 over deze daad. Dit vereischte straf, en zyn lief klein hont
 moest nu voor hem boeten; men sloot het op, en toen
 geweldig aanging, wilde men het met de zweep slaan. *Al-*
les heeft geen kwaad gedaan, zeide de jonge Vorst, en re-
 zult

cht de vryheid voor zyn hond, begaf zich vrywillig in deszelfs plaats in gevangenis, en bleef 'er twee uren lang. Hierede nog niet te vrede, wilde hy ook de schade aan den hofonker herstellen, en gaf hem zyn eigen horologe, 't welk veel hoorder en kostbaarder was.

„Wat had men van zulk een kind, 't welk, op die jaren reeds, zo veel gevoel van redelykheid en rechtvaardigheid had, en dat in een rang, waarin zy doorgaans denken, dat hun alles geoorloofd is, niet mogen verwachten! Doch die ommekere van zaken, welke het gehele geslacht van den ongelukkigen, **LODEWYK** van deszelfs hoogte heeft ter nedergestort, heeft het onmooglyk gemaakt, dat die gelukkige zaden, welke de opvoeding van dag tot dag in het hart van den jongen, Vorst aankweekte, meer ontwikkeld zyn geworden.”

In den beginne was het **LODEWYK XVI** in zyne gevangenis nog geoorloofd zich met het onderricht zyner kinderen bezig te houden; maar men weet hy had daar niet lang genot van: en nu werd de jonge erfgenaam van een Koningryk, 't welk men vernietigd had, van zyne Moeder en zyne Zuster afgescheiden, en in ene kamer, van alle de andere afgezonderd, opgesloten. Men liet hem geen onderwys meer geven; en zyn enig gezelschap was zyn oppasser, een Schoenlapper, *Simon* genoemd. Onze pen weigert de mishandelingen af te schryven, die ons hier verhaald worden. Dit onmensch boezemde het kind verachting in voor alle kunde en wetenschap, en behandelde hem op de barbaarste wys. *Koninglyke Wolfsjong* was de eertytel, dien hy hem gedurig naar 't hoofd wierp; en hy scherpte zyn verstand om het onschuldig kind te kwellen; b. v. daar hetzelfde enigzins op netheid van kleding gezet was, kleepte hy het in een Schoorsteenvegerspak, enz. Geen wonder dat het kind nu geheel en al veranderde; en hoe beklagen wy hetzelfde, en wenschen: had men het toch maar te gelyk met zynen vader omgebracht! als wy, enige bladzyden verder, van hem lezen: „*Daar voor den B...*,” zeide hy tot den Municipaal: *daar is myn waterfles! Voor den B... geef my water! Ik bedank u voor den D...*” Intusschen, geheel en al had men zyne zedelykheid niet kunnen verwoesten; getuige zy deze trek: „Enigen tyd daarna, toen zyn lot enigzins veranderd was, vroeg hy wat 'er van zynen gewaanden leermeester was geworden, terwyl hy met een groote zucht en aandoenlyke stem 'er byvoegde: Ach! wat heeft hy my veel kwaad gedaan.” — „Wel,” was het antwoord van den nieuwen Municipaal, die den jongen **CAPT** bezocht, (na de omwenteling namentlyk van den negenden Thermidor;) „wat zoudt gy hem doen, indien gy Koning waart?” — „Ik zou, zeide het kind, vergeten al, wat hy my heeft aangedaan; maar ik zou wel wenschen, dat

„hy

„hy tot een voorbeeld voor anderen gestraft werd.” Wy zyn hier vry wat met stilzwygen voorbygegaan; men had e wreedheid nog gehad, het kind geheel alleen te laten, zonder enig gezelschap, zonder enige hulp, en bragt hem alleen door een klein deurtje daaglyks den bepaalden voorraad van spys en drank; zonder tranen kan men de beschryving van zynen akeligen toestand in dat tydperk gewis niet lezen; hy moest, om zo te spreken, in den drek vergaan; en, uit vrees, dat de jonge gevangene eens onverwacht onzichtbaar worden mogt, liet men hem zelfs des nachts zyne rust niet. Dan wy konden alles niet aanstippen, en wilden onzen Lezer gaarne verschonon van al dat yslyke. Ten slotte moeten wy 'er dit nog byvoegen:

„Gebrek aan bezigheid, de ongezonde lucht, de morligheid, waarin de jonge CAPET, verscheidene maanden achtereen, verkeerde, hadden zyn bloed geheel en al bedorven. Scherpe en kwaadaartige vochten hadden byna alle de deelen van zyn lichaam aangestoken. De neerslachtigheid kon men op zyn bleek en vermagerd aangezicht lezen. Hy bleef altoos op zyn bed liggen, in ene volstagnene en treurige onverschilligheid. Men verzocht, na die omwending van zaken, de beroemdste Geneesmeesters wel om het kind te komen zien, en te genezen: maar alle hunne bezoeken en pogingen waren te vergeefs. Dat onschuldige slachtoffer van de ondeugden van zynen tyd stierf toen hy in zyn tiende jaar was. Veel gelukkiger, zal iemand zeggen, zou dit kind geweest zyn, zo het nooit het daglicht had aanschouwd, of althans zo het verre van een troon, welke van misdaden en afgronden omringd was, gebooren ware geworden.”

Het Derde Deeltje bevat, na de vry uitvoerige Levensbeschryving van den jongen *ÆMILIUS*, dertig prysenswaardige voorbeelden van waare ouderliefde, van liefde tot de letteroefeningen, en van schranderheid en moed; als een Aanhangsel; alsmede: *Ene opgaaf van enige zeer voornaame Schryvers en Kunstenaars, welke zich, van hunne eerste jeugd af, in de konsten en wetenschappen byzonder onderscheiden hebben.* En alles wordt besloten met: *Ene Geschiedenis van Kinderen in een Bosch*; wederom ene zeer treurige geschiedenis, van dat soort als ons voor kinderen wel het allerminst behagen.

A L G E M E E N E V A D E R L A N D S C H E L E T T E R - O E F E N I N G E N .

Verhandelingen over verscheidene gewigtige Stukken der Leer en Zedenkunde van het Christendom. Door THOMAS HAWEIS, Bedienaar van het H. Euangelie, en Mede-Bestuurder van het Zendeling-Genootschap, te Londen. Naar den tweeden Druk, uit het Engelsch vertaald, door J. G. THIN VAN KEULEN. Te Amsterdam, by W. Brave, 1801. In gr. 8vo. 268 bl.

't **W**as niet het ontwerp eens Boekverkoopers, maar de oeffenlust des geagten Vertaalers, waar aan wy de verduitschte uitgave deezer Verhandelingen zyn verschuldigd. De Heer THIN VAN KEULEN, het oorspronklyk Werk gekogt hebbende uit de nagelaatene Boekery van zynen waardigen Vriend, wylen den met regt beroemden Doopsgezinden Amsterdamschen Leeraar A. HULSHOFF, ontdekte aan hetzelfde alle teekenen, „ dat de Overledene het, meer dan eens, had doorge- „ leezen.” Dit wekte zynen lust om des Schryvers gedagten nader te leeren kennen; en vondt hy in dezelve zoo veel behaagen, dat hy aan de vertaaling zyne snipperuuren besteedde, zonder een bepaald oogmerk ter uitgave. Raad en verzoek van oordeelkundige Vrienden deden hem daar toe besluiten. En, inderdaad, welbesteed was 's Mans letterärheid, in zoo verre des Schryvers oogmerk is, „ de achtbaarheid en God- „ lykheid der Heilige Schriften te staaven — om te „ bevestigen de zekerheid, het gewigt, en den troost „ der voornaame Leerstukken van het Euangelie, het „ welk de Verzoening predikt — en om al het edele „ en schoone der Zedenkunde van het Christendom „ heerlyk te doen uitblinken.”

Zestien in getal zyn de Verhandelingen, hier afgegeeven. Wy willen derzelver titels overschryven. *Over de Godlyke Openbaaring. — Het Ongeloof rust op veel bedenkeliker gronden, dan die, welke het verwerpt in het*
LETT. 1801. NO. 14. R i E u

„ zou doen, het *Boek* en deszelfs *Maaker*, met afgryzen, verwerpen; maar, zo dra hy den inhoud daarvan voor *waarheid* hield, zou hem de aanmaatiging, van het *yleesch geworden* WOORD, in het minste niet meer twyfelächtig voorkomen; ja, de voornaame reden, die hy zou meenen te hebben, voor de verwerping van de *Christelyke Openbaring*, en van den CHRIS-
TUS, welke haare heerlykheid uitmaakte, zou dezelve zyn, welke, reeds zo lang geleden, door de *Jooden* is gegeven — te weten: dat HY, een mensch zyn-
de, hemzelven GOD maakte.” Zonder ons thans over het bybelsch gezag der Leere wegens de Godheid van JEZUS uit te laten, willen wy alleen als bedenke-
lyk voordraagen, of dit bewys welligt niet zou kunnen omgekeerd, en door de voorstanders van de Leere der Ondergeschiktheid worden aangevoerd, dat *Jooden, Heidenen en Turken*, „ volslagen onkundig (zoo als HAWEIS zich dezelve voorstelt) van de geschillen der Christenen, en dus veel onpartydiger dan deeze, om „ als Rechters te worden ingeroepen,” onder het doorlezen van den Bybel, met zulk een onbevooroordeeld gemoed, welligt texten zouden aantreffen, die hun over de van elders opgevatte denkbeelden wegens CHRIS-
TUS tot naadenken brengen, indien niet tot het gevoelen der Ondergeschiktheid zouden doen overhellen? En of het, diensvolgens, wel van onbezonnene vermetelheid (om niets meer te zeggen) kan worden vrygesproken, wanneer men HAWEIS uit het door hem aangevoerde het gevolg hoort afleiden, „ dat, derhalven, wanneer Hy „ (JEZUS) zal komen om onze RECHTER te weezen, „ zy, die HEM van deeze wezenlyke heerlykheid be- „ roofd, en zyne eeuwige kracht en GODHEID (*Godlykheid* heeft de *Schriftuur*) geloogchend hebben, in „ schuld en straffe, met de ongeloovigen en GODSLAS- „ TERAARS deelen zullen.”

In de Verhandeling, over het klein getal der geenen, die zalig zullen worden, verklaart zich Dr. HAWEIS met eene beslissende zekerheid, die by veelen opzien zal baaren; voor de verwerping van allen, in alle tyden, welke CHRISTUS niet gekend, in hem niet geloofd hebben. Van 's Mans bedenkingen over dit onderwerp zullen wy eenigen aanvoeren, het oordeel over dezelve onzen Leezers overlatende. Elders schryft hy: „ De „ geringste beschouwing van de Heideniche waereld,

HEM gehoord, noch HEM gekend hebben. Maar dan vraag ik, brengt men dit tot ALLEN zonder onderscheid? of alléén tot de DEUGDZAAMEN onder hen? Indien het eerste waar is, dan hebben de Heidenen een voorrecht boven ons; en in het laatste geval, alléén zo zy *deugdzaam* zyn, dan zyn de verdiensten van den HEER JESUS voor hun overtollig. Met één woord, worden zy zalig, door *hunne* deugd, of door de *zyne*? — In welke tegenstrydigheden met de waarheid, moeten zy niet worden ingewikkeld, die afwyken van het Woord, en van het Godlyk getuigenis! Dat men (zoo gaat hy voort) ons het bewys ten voorschyn brenge, waaruit het blykt, dat GOD ooit beloofde of besloot, dat eenig mensch zal zalig worden door CHRISTUS, zonder vooraf *tot de kennis der waarheid te komen*; en zekerlyk het *minst van allen die deugdzaamen*; want juist het oogmerk van JESUS kwamst was, *niet om te zoeken de rechtvaardigen*, maar om *zondaars zalig te maaken*. Indien deeze *liefderyke* menschen — want voor de zodanigen houden zy zich — indien zy eens bedaard wilden overwegen, naar welken regel der H. SCHRIFT, of eenige schriftmaatige verklaring, zy dus waanen de zaligheid uit te strekken? — en hoe verre? — en tot hoe veelen? — zy zouden mogelyk het gevaar ontdekken, van *wys te willen zyn, boven het geen geschreven is*; en zy zouden vreezen voor de vermeetelheid, om rechtvaardiger te willen schynen, dan die HEILIGE, *die in de eeuwigheid woont*; en liefderyker, dan die GOD, wiens naam en wezen LIEFDE is." Ten zelfden oogmerke als het bovenstaande dient het geen 'er de Schryver nevens voegt, eene donkere schaduw verspreidende over de zedelyke hoedanigheden als de grondbezels der meest beroemde Heidenen; alles ingericht op 't eene en andere, zoo veel mogelyk, te verkleinen. Doch wy kunnen onzen Schryver hier in niet verder volgen.

Tot slot merken wy nog aan, dat de Heer THIN N KEULEN, als Vertaaler, zyne taak loflyk heeft gevoerd.

venheid. — 5. *Antwoord op eene Vraag.* Zy is deze: Houdt gy dat Weezen, 't welk tot onze zaligheid van den Hemel kwam, en 't welk gy zoo hoog vereert, voor geschapen, of voor gantsch godlyk? — 6. Een zesregelig Versjen, *Jesus volkomen Zaligmaaker.* — 7. *Bericht uit de nieuwste Geschiedenissen der Zendelingsinrichtingen, tot bekeering der Heidenen in Oost-Indiën,* 55ste Stuk, van Profestor KNAPP, tegenwoordige Bestuurder van het Weeshuis te Halle.

Terwyl wy thans juist het *Christliche Monatschrift* van EWALD niet by de hand hebben, zyn wy buiten staat, onze Leezers te berichten, of dit alles daaruit alleen is overgenomen. Men moest dit, vervolgens, zoo 'er iets van eene andere hand bykomt, onderscheidtlyk melden. — Zie hier, tot een staaltjen van de schryfwyze van den verdienstelyken EWALD, in dit Maandschrift, waaruit toch het voornaamste zal overgenomen worden, iets uit de Inleiding. 't geen ons ook het hoofddoel der uitgave van dit Tydschrift eenigzins nader kan leeren kennen:

„Tot ulieden spreek ik, Broederen en Zusteren, die met my naar één doel streeft, namelyk rein en goed te worden, en eens zoo zalig, als men het by ernstig streeven naar reinheid wezen kan: en daartoe geen beter — geen ander middel weet, dan vertrouwen op Jesus, hartlyke verkleefdheid aan Hem, den Reinen, den Zaligen, daar Hy ons vertrouwen zoo geheel verdient, en ons met hartlyke Liefde is voorgekomen. — Ik vertegenwoordig my de verëerers van Jesus en van zyne Leer, in alle Kerken, Genootschappen, Broederschappen myns Duitschen Vaderlands, en overal waar men in de Duitsche Taal iets kan leezen; — Menschen van verschillende Graaden van Beschaafdheid, doch niet gansch onbeschaafden; — Menschen van verscheidene denkwyze, van de menigvuldigste benoemingen, indien zy slechts de onöntbeerlykheid van Jesus en van zyne Leer, ook voor zich voelen, en Hem daarvoor houden, waarvoor Hy zich uitgaf, waarvoor Hy door zyne, met den Geest vervulde, Leerlingen gehouden wierdt. — —

„Voor U allen, wilde ik, met een broederlyk hart, hier iets byeenverzamen, wat uwen Christen-zin, uwe liefde tot Jesus, uw streeven naar Reinheid, voedzel en genot kan verschaffen.

„ Ongetwyffeld is het u lieden welkom , licht en opheldering te bekomen , over meenige bekende Bybelleer of Bybel-waarheid , over den geest daarvan , over den geest des Christendoms : — hoe juist dezelve voor onze Natuur , voor onze behoefte , berekend is — hoe noodzaaklyk dezelve blyven en werken moet , zoo lang de Mensch , Mensch blyft. En ik wil daarvoor zorgen , dat gy menigmaalen , niet zelden , deze blydschap geniet.

„ Ongetwyffeld leest gy gaarne de uitvloeiing van een Christlyk gemoed , de betrachtingen , bevindingen , wenschen , uitzichten van den Christlyk-Godsdienstigen zin , in welken vorm het dan ook wezen moge. Byaldien zy slechts de proef uwes , door Bybel-smaak beschaafden , verstands kunnen doorstaan , wordt gewis ook daar door uwe Christlyk-Godsdienstige zin gewekt en aangekweekt. Gy stemt eens-gevoelig overeen met die bevindingen en uitzichten , en gevoelt op eene aangename wyze , dat wy allen één geloof hebben , éenen Heer en eenerlei hoop onzer roepinge. Ik zal trachten menigmaalen op dezen toon uwen Godsdienst-zin te treffen.

„ Het moet u belangryk zyn , de werking van den Christlyken of Antichristischen Geest in Daad-zaaken te zien. Anecdoten , Levensbeschryvingen , Bekeerings- en Omkeerings-geschiedenissen , die daarvan getuigen , zyn u voorzeker welkom , wanneer zy geloofwaardig en niet bekend zyn. Myne ervaring en betrekkingen geeven my gelegenheid u meermaalen iets van dien aart te berichten , en ik beloove u niets mede te deelen , van welks geloofwaardigheid ik niet ten vollen overtuigd ben.

„ Dikwerf vindt men iets , dat den Christen als Christen bevang-vol is , in een boek , 't welk hy als Christen niet leest , of wel in eene vreemde Taale mag geschreeven zyn. Ik zal trachten meermaalen u zulke stukken uit te trekken , indien zy niet te wydloopig zyn ; en u de schriften te noemen , wanneer die uittreksels te veel plaatse zouden wegneemen.

„ Een goed hart verheffend lied , op een Christlyk onderwerp , is dikwyls eene laavende bron , een frisch dronk , by smachtenden dorst. En — verblyd u onder de mede-arbeiders van dit schrift , zyn veele Menschen , uit wier hart meenig lied van dien aart vloeit. Het zal u medegedeeld worden.”

„Dit Schrift zal *geeven*, alleen *geeven*; niet omver-
 kken, maar opbeuren; niet verscheuren, maar verëe-
 gen; niet kwetsen, maar verbinden.

„Ieder mede-arbeider zal dan zyne meening over
 reuken of leeringen des Bybels vrymoedig zeggen;
 och geen hunner zal zich, ook slechts eenen bestryden-
 en wenk van ter zyde, veroorloven.

„Het geschryf zal door dien geest gedreven worden,
 ie ook den Christen dryft; door de liefde, die zacht-
 moedig en vriendlyk is, niemand benydt, zich niet bo-
 en anderen verheft, niet opbruischt, zich niet ver-
 eugt, wanneer zy gebreken, wel, als zy iets goeds
 ndekt; gaarn het goede van anderen gelooft, het beste
 oopt, het verkeerde duldt. En men zal 'er in bespeu-
 en, dat het, zonder deze liefde, alle Christen-kennis-
 , alle Christen-gaven, voor niets houdt.”

„Natuurlyk zal noch kan *alles* in dit Schrift voor
 llen zyn. In den Bybel is toch *alles* niet voor *allen*,
 nmers niet ten gelyken tyde. Ook verstaat het zich
 an zelf, dat niet alle uitgedrukte meeningen van elken
 ede-arbeider juist *myne* meeningen zyn. Ik denk 'er
 et eens aan, deze meeningen te wederleggen of te
 erbeteren. Hoe slecht zoude my die vermetelheid staan!
 Wat niet openbaar strydig is tegen den Geest of uit-
 raak des Bybels, dat geeve ik, schoon ik ook gansch
 anders daarover denke: dit vordert Christlyke verdraag-
 samheid, en Christlyke vryheid!

„Neemt dan in liefde aan, wat uit liefde en met lief-
 e gegeeuen wordt.”

*Evangelisch Betoog, van den Heer DU VOISIN. Uit het
 Fransch vertaald. Te Arnhem, by de Wed. J. Ny-
 hoff, 1801. In 8vo. 272 bl.*

De ongenoemde Vertaaler van dit Werkjen, zoo wy
 wel onderricht zyn, een man van aanzien en be-
 naamder letterkunde, deed waarlyk een verdienste-
 werk, met eenige snipperuurtjens toe te wyden aan
 overzetting en gemeenmaaking van een Werkjen, dat
 arlyk door elk, die voor zich eenige meerdere vas-
 heid, omtrent de waarheid en godlykheid van den
 ristelyken Godsdienst, begeert, met opmerking ver-
 nt geleezen, en ernstig nagedacht te worden. Het

geloof heb willen brengen. Ik heb slechts het Euangelie geopend: door het lezen van dat heilig boek, en door uwe eigen overdenkingen; zyt gy verlicht en overtuigd geworden. — Gy hebt in de boeken des nieuwen Testaments een aental bevestigde en ontwyfelbare zaken gevonden, die in haere gevolgen nog stand houden; en gy hebt bemerkt, dat, als gy 'er de wonderwerken van Jesus Christus en van zyne Apostelen uit wegneemt, deze zoo echte en wel bewezen geschiedenis niet anders behelze, dan ene reeks van voorvallen zonder oorzaken, zonder beweegredenen, en zonder verband, welken gy niet kunt verklaren, met elkanderen overeen brengen, noch doen samenstemmen met het geen de ondervinding en de reden, ten aanzien van het menschlyk verstand en hart, ons leeren. — Vruchtloos zoude een vrygeest tot twyffeling en onzekerheid de toevlucht nemen. Hy is immers genoodzaakt, om den inhoud van het Euangelie te erkennen, of te wederleggen. In zulk een onderwerp kan de weigering van te geloven niet voldoen. — De christelyke godsdienst rust geheel op gebeurde zaken. Dus is het niet door wysgerige redeneringen, maer door geschiedkundige en zedelyke bewyzen, dat men dien moet aanvallen. Een vrygeest heeft geen recht om zyne twyffelingen en tegenwerpingen voor te stellen, tenzy hy alvorens de zekerheid der euangelische geschiedenis krachtloos gemaakt hebbe. Geen leere is zoo bevestigd, of men kan zwarigheden tegen dezelve aanvoeren. In den godsdienst, vooral, moeten 'er onoploslyke bedenkingen voorkomen, naerdien hy God en den mensch tot zyne voorwerpen heeft; God, wiens natuur en raedslagen alle onze bevattingen verre overtreffen; den mensch, die zich zelve zoo weinig kent, en die van zynen eigen oorsprong en bestemming niets meer weet, dan het geen Gode behaegd heeft hem daarvan te openbaren. — Zo het geloof van den Christen al met enige duisterheden omgeven is, de stellingen der vrygeesten zyn vervuld met ergerlyke ongerymdheden.”

„Ik wenschte, dat de vrygeest, in plaets van ons te kwellen met op zich zelve staende tegenwerpingen, die de bewyzen niet verzwakken, zyne pogingen besteedde, om ons ene samenhangende en welberedeneerde verklaring te geven van het character en gedrag van Je-

De eigen woorden der gewyde Historiëschryveren, van den levensloop en de verrichtingen des Verlosfers, zints zyne geboorte tot op zyne verhooving in den hemel. In 't Voorbericht meldt ons de Opsteller, dat hy de vier onderscheidene verhaalen der Euangelisten tot één geheel heeft tragten te brengen, als leverende, op die wyze, eene meer aaneengeschakelde, onderhoudende en gemaklyke lektuur op; zonder, egter, in 't schikken en ineentrekken der verschillende, of der gelykluidende, berichten der Euangelien, aan eene der uitstaande *Harmonien*, of Overeenstemmingen, bepaaldelyk zich te verbinden; hoewel het waarheid is, dat hy die van VAN VLOTEN, te vinden voor de *Vertaling en omschryving van het Euangelium van Johannes*, meestal gevolgd is. Niet ongelukkig was de keuze, om het werk, tot gemak des Leezers, in kleine hoofdstukken of afdeelingen te onderscheiden, aan 't hoofd van welke de korte inhoud staat vermeld, nevens de plaatzen der Euangelien, uit welke ieder afdeeling is zamengesteld; zynde voorts nog, agter het werk, een bladwyzer der Euangelieplaatzen gevoegd, met het getal der bladzijden, op, en der afdeelingen, in welke dezelve te vinden zyn. De Heer STRONCK, ten loflyken oogmerke hebbende, zyn geschrift, tot een geringen prys, voor elk verkrygbaar te maaken, onthieldt zich daarom van alle *praktikaale* aanmerkingen; terwijl hy van zyne bescheidenheid blyk vertoont in zyne betuiging, dat hy de hem byzonder eigene vertaaling van deeze of geene plaatzen niet anders wil hebben aangemerkt, dan als koomende van iemand, die zeer gaarn aan elk zyn oordeel en zyne vryheid laat, geenzins zyne opvattingen altyd, als de alleen waare en juiste, zou willen doen gelden.

In een weinig uitvoeriger verslag van den aanleg en de behandeling van dit werkje hebben wy ons wel willen inlaaten, omdat wy, uit overtuiging van deszelfs nutte strekkinge, ons zeer wel met des Opstellers wensch kunnen vereenigen, dat meervermogenden hetzelve aan hunne Dienstboden, en Ouders en Onderwyzers hunnen kinderen en leerlingen, in handen gaven, als zullende zy, mischien, daar door vroeger, — „ dan, helaas! (zegt „ STRONCK) menigmaal, al leren zy al wat van de „ *Waarheden* van den Godsdienst, thands wel plaats „ heeft

„ heeft; — bekend worden met de lotgevallen; „ de gansche *Geschiedenis* van onzen gezegenden Hez. „ Jesus Christus, den Godlyken Stichter van onze „ Godsdienst.” — Dit werkje is ook in groot octav formaat gedrukt.

Wiskundige Verhandelingen, bevattende 1°. De theorie van het copieeren en verkleinen der Kaarten. 2°. Over het problema van de twee middenevenredigen. 3°. Over de vlakke inhoud der Landen, naar het platron; van de graaden van breedte en lengte, de kromte-straal en halve middellynen der Aarde. Door JAKOB DE GELDER, Mathematicus in den Haag. Te Haarlem, by A. Loosjes Pz., 1801. In gr. 8vo. 90 bl.

Een klein, doch in veele opzichten zeer gewigtig Werkje. De eerste Verhandeling handelt over de zogenoemde Pantographen of Verklein-Aapen, wel inzonderheid met betrekking tot de tot hier toe zeer moeilijke kunst van het copieeren en verkleinen van Kaarten, welke, door de alhier gegeevene onderrichtingen, zeer gemaklyk wordt. — De tweede Verhandeling ontvouwt de eigenschappen en het nut der middenevenredigen, en geeft een werktuig aan de hand, geschikt om zulks uit te voeren, en op eene gemaklyke wyze de afmetingen van lichaamen, die vergroot of verkleind moeten worden, te bepaalen. — De derde Verhandeling is van groot belang in de Aardrykskunde, en bepaalt de handelwyze, om den Inhoud van het oppervlak van eenig Koningryk, Gemeenebest of Landschap, in gevolge eene goede vervaardigde Kaart van zulk een Land, in vierkante Duitsche of Geographische mylen te bepaalen, benevens eene Tafel tot dat einde geschikt, en naar de thans bepaalde afplatting der Aarde berekend zynde. Alles wordt met eene uitlaande koperen Plaat opgehelderd.

Wiskundig Leerboek ten dienste der openbaare Scholen, waarin het algemeen bruikbaarste en bevattelykste uit de Reken-, Meet-, Werktuig- en Bouwkunde op eene duidelyke en beknopte wyze voorgesteld wordt. Naar het Hoogduitsch van G. U. A. VIETH, Leeraar in de Wiskunde te Dessau, door M. E. D. M. Te Leyden, by J. van Thoir. In 8vo. 286 bl., met 9 Plaatjes.

Dit Wiskundig Schoolboek begint met de algemeene beginzelen der Rekenkunde, die hier op eene beknopte wyze worden voorgedraagen, vooral ten opzichte dier voorstellen, welke van een algemeen nut zyn; waarom de meeste zaaken, die enkel voor Kooplieden dienen, zyn achtergelaaten, zo omdat voor hun verscheidene zeer uitvoerige Rekenboeken alomme te bekomen zyn, als omdat in een algemeen Leerboek, gelyk dit, geene byzondere takken der Weetenschappen boven andere behoorden uitgebreid te worden. Het tweede Hoofdstuk bevat de beginzels der Meetkunde; wordende in hetzelfde de opgegeevene eigenschappen der lynen en vlakken op de Landmeetkunde toegepast, en vervolgens op de Meetkunde der Lichaamen, die, naar de beknoptheid van het overige gerekend, hier vry uitvoerig wordt voorgesteld. In het derde Hoofdstuk gaat de Schryver over tot de beschouwing der Werktuigkunde, en geeft, in vier Afdeelingen, de algemeene beginzelen deezes Weetenschap op, om vervolgens zesderley hoofdzor-ten van belangryke werktuigen, in zo veele afzonderlyke Hoofdstukken, te beschryven. Eindelyk gaat de Schryver over tot de Bouwkunde, als het ander deel der werkdaadige Wiskunde voor het algemeene leven. Het geen de Schryver over dezelve zegt, bepaalt zich vooral tot de gewoone gebouwen; dewyl zyn bestek niet toeliet, over gebouwen te handelen, welke door eene uitsteekende fraaiheid, of grootte, uitmunten, en dus de opgave en toepassing van de regelen der Bouwkunde, in haaren gantschen omtrek, zouden vorderen.

Over het algemeen vinden wy veel goeds in dit Werkje, en wenschen van harten, met den Vertaaler, dat hetzelfde op de Schoolen ingevoerd, en tot byzonder onderwys gebruikt mogt worden; vooral indien de Vertaaler daar-

daardoor mogt worden aangemoedigd, om het Werk nogmaals in het licht te geeven, met eene merkelyke verandering van het vierde Hoofdstuk, over de Bouwkunde handelende; dewyl hetzelfde geheel geschikt is voor het Vaderland des Schryvers, en, gelyk de Vertaaler in verscheidene aanmerkingen zelve erkent, geheel afwykt van de manier van bouwen, die by ons plaats heeft. De bygevoegde Platen, vooral de agtste, zouden dan ook op nieuw gesneden, en merkelyk moeten veranderd worden. Jammer is het, dat men, tot besparing der kosten, in een Werkje van deezen aard, zich vergevoegd heeft met het overnemen van de Platen der Hoogduitsche uitgave, die in een Hollandsch Werkje eene wonderlyke vertooning maaken, en, ten minsten met betrekking tot de agtste Plaat, voor de Nederlandsche Jeugd onverstaaubar zyn.

Zendelings-reis naar den Stillen Oceaan, onder het bevel van JAMES WILSON. Uit het Engelsch. Met Kaarten en Platen. Iste Deel. Met eenen Brief, over deze en soortgelyke onderneemingen, ook in ons Vaderland, door JODOCUS HERINGA ELIZA'S Z. Te Dordrecht en Amsterdam, by Blussé en Allart, 1801. Behalven het Voorwerk, 371 bl. in gr. 8vo.

De Brief des *Utrechtschen* Hoogleeraars HERINGA bevat eene aanpryzyng van dit Werk, en een pleit voor onderneemingen van dien aart, zo als de Reize, welket Eerste Deel wy hier ontvangen, was ingericht. Dezelve is zeer leesenswaardig.

De *Engelsche* Uitgeeevers doen ons, in een kort Voorbericht, verslag van den aart deezer *Zendelings-reize* en de spoedige uitgave, schryvende: „ Het ongeduld van „ onze Broederen, om het verlangen van het algemeen „ te voldoen, moet ons ter verontschuldiging strekken, „ indien de volgende schriften niet in die juiste orde „ gesteld zyn, als wy wel gewenscht hadden. In ha „ verzamelen uit de openbaare en byzondere dagver „ haalen, hebben wy verkoozen de taal van den ver „ haaler te volgen, welke, indien ze niet zoo beschaaf „ is, niettemin de aandoenlykste zyn zal. — Het groot „ gedeelte van dit verhaal is opgesteld door den H „ WILLIAM WILSON [Deeze komt op de lyst „ „ Schryver

„Schepsvolks voor als *Opperste Officier*] uit des Kapiteins JAMES WILSON's aantekeningen, uit zyn verslag, en uit dat der Zendelingen. Naardien het noodzaaklyk was, dat sommige Hoofdstukken van de dagverhaalen door de Zendelingen zelve werden aangevuld, zal men somtyds eene verwisseling van personen ontmoeten, zoo dat het schynt als of het de berigten van een enkel persoon waren, daar ondertusschen het geheele lichaam spreekt. Het is te hoopen, dat onze Leezers dat gebrek zullen verschoonen, en, indien het eenige verwarring mogt veroorzaaken, dat zulks door de lyst der verbeteringen zal weggenomen worden.” — Men heeft, en zeer te regt, deeze Verbeteringen by de Vertaaling ingevoegd; doch daardoor niet weggenomen de veelvuldige herhaalingen.

Zeer belangryk en welopgetteld vonden wy de Aardryks- en Geschiedkundige Beschryving van de Eilanden, in welke de Zendelingen zich hebben nedergezet, nevens die van eenige nabygelegene plaatzen. Van alle vorige Tochten, derwaards gedaan, van de voornaamste ontmoetingen en waarneemingen op dezelve, treffen wy hier een kort en zeer onderrigtend verslag aan. — Eerst komt hier, naa algemeener aanmerkingen, voor, een Historisch Berigt van *Otaheite*. Voorts worden de Eilanden, behoorende tot *Otaheite*, beschreeven. Op een, van 't zelve onmiddelyk afhangende, *Tethuraa* geheeten, gedooft de Oppervorst niet, dat in hetzelfde Broodboomen geplant worden; ten einde de Inwoonders te noodzaaken, den visch, die 'er gevangen wordt, na *Oparre* te brengen, om aldaar voor Broodvrugten te ruilen. Zo vinden wy by deeze zogenaamde Natuur-menschen onderdrukking en schennis van natuurregt. Behalven de Eilanden, tot *Otaheite* behoorende, hier met naame beschreeven, is 'er ten oosten van 't gemelde Eiland nog een groot aantal van andere Eilanden verspreid, die meest alle zeer volkryk zyn. De verwarring en moeilykheid, die dezelve den Zeevaardenden verwekken, is de oorzaak, dat zy doorgaans den naam draagen van het *Doolhof* en den gevaarlyken *Archipel*. — Veele andere Eilanden, behalven die door de *Europeaanen* ontdekt zyn, worden door de inboorelingen van de *Societeit-Eilanden* aangeduid, als liggende ten Oosten, Zuiden en Westen van hunne groep. Van eenige der veelvuldige Eilanden, door cook bezocht, vinden wy hier verslag.

En merkt de Schryver, ten opzichte van het werk der Zendelingen op eenige derzelve, aan, dat de strek waarin zy liggen, den doortocht onder den wind moeilyk en gevaarlyk maakt; alsmede, dat de onderscheidte regeeringen, by welke zy onderling verdeeld, en de tegen elkander aangekant zyn, in zommige opzichten, waarschyndlyk eenige vertraaging zullen toebrengen aan de uitbreiding van het Euangelie op deeze Eilanden. — Het Aardryks- en Geschiedkundig berigt van *Tongatabu* en de Eilanden, die 'er toe behooren, is van denzelfden belangryken aart. Dit mogen wy ook zeggen van *Ohittaho*, en andere Eilanden van de groep, genoemd *Marquesas*.

Op een toelichtend Verslag, de Bevolking der Eilanden in 't algemeen betreffende, werwaards de Reis der Zendelingen gerigt was, volgt de Lastbrief van de Bestuurders van het Zendeling-genootschap voor Capitein WILSON. Wy hebben in denzelven veel overlegs, behoedzaamheids, en verstandige schikking gevonden; de maatregelen, daarin voorgeschreeven, ademen voorzigtigheid, zo noodig om een zo hachlyk werk met uitzigt op eenen goeden uitslag te onderneemen. — Te regt mogt de Hoogleeraar HERINGA in zynen aanpryzenden Brieve schryven: „Men ontdekt in den ganschen aanleg geene andere dan waarlyk Godvrugtige en met de zuivere beginzelen van het Euangelie strookende bedoelingen, zonder inmengzel van laage eerzucht of zelfzoeckenheid, zonder partydig bejag van nationaale of genootschaplyke voordeelen, zonder heimlyke begeerte, om, door de aanwinst van bekeerelingen, het aanzien, den invloed, of de magt eener Party in den Burgerstaat of de Kerk te vergrooten.”

Omtrent ter helft van dit Boekdeel vangt de eerste *Zendelings-reis* aan; en bevat het I Hoofdstuk, behalven de Inleiding, de Benoeming van Zendelingen en Scheepsvolk: der eersten getal bestondt uit dertig Personen, waaronder vier geordende Leeraars, en vourslieden van onderscheidene Beroepen en Hanteeringen: zes Vrouwen en drie Kinderen vergezelden deeze Twee-en-twintig man Scheepsvolk vergezelden die Zendelingen, om hun ter plaatze hunner bestemming te brengen; waarvan, in het II H., de Inscheeping, de trek, en verblyf te *Portsmouth*, beschreeven wordt. Het III H. bevat de Reis van *Portsmouth* na *St. John*.

de voorvallen aldaar. Het IV H. voortzetting van de Reis na *Rio Janeiro*, alsmede hoe zy daar ontvangen werden, doorvlogten met eenige waarneemingen. Het V H. vermeldt het vertrek van *Rio Janeiro*, en de aankomst te *Otaheite*. — Gedurende deeze Reis hadden zy zich bezig gehouden met nieuwe maatregelen, tot het hoofddoel der onderneeminge betreklyk; en het verhaal is doorvlogten met opmerkingen en waarneemingen, die ons, over 't algemeen, de geestgesteltenisse en het gemoedsbestaan der Tochtgenooten ontdekken; waaromtrent wel eenige aanmerkingen zouden te maaken vallen; doch die wy liefst voorbystappen, om den wil van het goede oogmerk deezer lieden. Dan kunnen wy niet voorby, op ééne byzonderheid stil te staan. Zeer hadt ons behaagd, in den meergemelden Brief des Hoogleeraars HERINGA, de aanmerking: „Men ziet aan deze, eerwaardige onderneeming werkzaam Leeraaren en Leden van onderscheide afdeelingen der Christlyke Kerke; hier by een zeldzaam voorbeeld geevende van den zuiveren toeleg om de zaak van CHRISTUS en het Christendom gemeenschaplyk te behartigen, boven de ingebeelde verschillende belangen van kleinder Genootschappen; en de uiteen loopende meeningen, omtrent betwiste stukken van minder aanbelang, ter zyde stellende voor de groote waarheid van het Euangelie der *Genade* GODS in JESUS CHRISTUS.” Niet geheel overkomstig hiermede dagt ons het gehouden gedrag der Zendingen zelve, 't geen wy in deezer voege beschreeven vinden: „Agt daar toe benoemde personen hadden het opstel der Artykelen van het Geloof, en de regelen tot het Kerkbestuur, genoegzaam gereed. Daar 'er tot nog toe geen ernstig verschil van gevoelens onder de Zendingen hadt plaats gehad, ontstondt 'er nu een met betrekking tot die punten der Leere, welken zoo dikwyls en met zoo veel bitterheid de Kerk van den leevenden GOD verdeeld hebben.

„Het was altyd het groot oogmerk der Bestuurders geweest, om verschillende begrippen, zoo veel mogelyk, onder de Broederen te voorkomen, en zy waren steeds bedagt, om, aan welken kant ook de waarheid mogt plaats hebben, in afgetrokken punten der godgeleerde stellingen, alle zorg te draagen, om geene twisten onder de Broederen te doen ontstaan.

„Naardien de Bestuurders de Leerstellingen der Kerk

„ van *Engelând* in dien zin begreepen , welke men o
 „ meenlyk de *Calvinistische* noemt , en daar in overee
 „ stemden met de Broederen in *Schotland* , zoo als de
 „ zelve verklaard worden in den Catechismus hunner
 „ vergadering , was het eene vaste bepaaling , dat nie
 „ mand als Zendeling zou worden aangenomen , die
 „ geene klare en duidelyke belydenis van zyn geloof ,
 „ overeenkomstig dien aangenomen regel , zou doen. Wy
 „ hadden ook alle reden gehad om te gelooven , dat de
 „ Zendelingen het ééns waren ; maar nu men hier over
 „ in onderhandeling kwam , bevondt men dat 'er twee
 „ onder de dertig van de overigen verschilden , het welk
 „ aanleiding gaf tot eenigen twist. Ondertusfchen was
 „ het een algemeen begrip van allen , dat het ten hoog
 „ sten nadeelig voor het Zendelingswerk zou weezen ,
 „ indien men 'er twee als medehelpers in gebruikte ,
 „ wier verschillende gevoelens met die der Broederen
 „ een ongelukkig gevolg onder de Heidenen konden heb
 „ ben. Niettemin , na verscheide onderhandelingen over
 „ dit stuk , welke met groote bedaardheid gehouden wa
 „ ren , verklaarden de twee , welke van de overigen ver
 „ schild hadden , dat zy door de bewyzen der Broederen
 „ waren overtuigd geworden , en erkenden de onbestaan
 „ baarheid van hun gedrag , waarom zy , met dezelfde
 „ eer en achting als te vooren , onder de Broederschap
 „ hersteld werden. Wy tekenen dit aan als een allerge
 „ lukkigst bewys van Christlyk vertrouwen : en geene on
 „ der hen hebben zich getrouwer getoond in de zaak dan
 „ zy : ook is 'er sedert niet het minste verschil over dit
 „ onderwerp by hen ontstaan." — Dit voorval toont
 „ ons , onder anderen , welk een *Christen-aanhangs-Leers*
 „ door deeze Zendelingen gepredikt wordt.

De Zendelingen werden verdeeld in drie groepen.
 Agttien hunner met de Vrouwen en Kinderen voor *Ota
 heite* bestemd ; tien Persoonen voor *Tongataboo* , en twee
 voor *Sante Christina*.

Het VI en laatste Hoofdstuk deezes Deels stelt ons
 voor oogen de voorvallen by de Landing te *Otaheite* ,
 en geduurende het eerste bezoek aan dat Eiland. Dan
 wy moeten de Leezers na het Werk verzenden , 't welk
 goed vertaald is , en opgecierd met eene Kaart van de
 Tocht , door het Schip *de Duff* gedaan in den Stille
 Oceaen , en met twee Platen , verbeeldende de eene
 Gezicht van *Janeiro* , en de andere het Zendelings
 en deszelfs Ontrek in het Eiland van *Otaheite*.

ize in de Binnenlanden van Suriname, door Kapitein JOHN GABRIËL STEDMAN. Met Platen. Naar het Hoogduitsch. II Deelen. Te Leyden, by A. en J. Honkoop, 1799. In gr. 8vo. Het Iste 191; het IIde 258 bl.

Jan STEDMANS *Reize naar Suriname en door de binnensle deelen van Guiana*, ten zelfden Jaare, als y hier de bovenstaande aankondigen, aanvanglyk by n Boekhandelaar *Allart* uitgegeeven, en in IV deelen voltrokken, hebben wy onze Leezers verslag doen (*). Met het Boekverkooperlyk Geschil, des-egen gereezen, hebben wy niet te maaken; doch wy doen deeze Vertaaling, zo min als de voorige, onvereld laten.

Wy merkten, ten aanziene der gemelde Reize, op, dat 'er *verscheidenheid* in overvloed voorhanden was, maar tevens iets zo vermengds, dat het aan verwarring grensde; dat by het omwerken der stoffe iets veel geregelders zou hebben kunnen worden voortgebracht; dat nu geheel ongelykaartige zaaken elkander afwisselden," enz. De *Nederduitsche* Vertaaler des Werks by *Allart* hadt, op het voorbeeld des *Franschen* vertaalers, zich eenige uitlaatingen van het *Engelsche* Werk veroorloofd, en het getal der Platen, in de *Engelsche* uitgave *tachtig* bedraagende, zeer verminderd: zo t deeze Vertaaling den geheelen *Engelschen* STEDMAN vertolkt ter hand stelt; 't welk ook blykt uit de ngelyking der twee *Nederduitsche* Vertaalingen.

Voor eene nog meerdere en voeglyke Verkorting was het Werk vatbaar: want, gelyk J. D. PASTEUR, die het Werk thans voorhanden in twee zeer maatig ke Deelen levert, zeer wel opmerkt, „een Werk van die uitgestrektheid, over een Land, dat wy door verscheiden beschryvingen zoo wel kennen, moest noodwendig veele zaaken bevatten, die niet nieuw waren; en in dat geval was eene zoo kostbaare uitgave, als het Werk, volledig vertaald en met alle Platen van het oorspronglyke verrykt wordende, we-

„zen

*) Zie, wegens het laatste Deel, hier boven, bl. 538.

„zen zoude, minder raadzaam; de nieuwsgierig-
 „onzer Landgenooten was met minder kosten te be-
 „digen; en het Werk bevat ook in de daad veel, dan
 „den *Engelschen* Leezer nieuw mag zyn, doch dat hier
 „te lande ten vollen uit BANCROFT, FERMIN, HART-
 „SINK, om van geene vroegere Schryvers over *Suri-*
 „name te gewaagen, bekend is; vooral betreft dit de
 „beschryvingen van de voortbrengzelen der Natuur, van
 „welke veele, met geringe veranderingen, door den
 „Schryver uit die Werken ontleend zyn.”

Overeenkomstig met dit begrip van PASTEUR was dat
 der Heeren JACOBS en KIES in *Duitschland*, voortzetters
 van de *Nieuwe Historie der Zee- en Land-Reizen*, die,
 in het VIII Deel huns Werks, deeze Reize van STED-
 MAN op eene zo oordeelkundige wyze verkort gaven,
 dat de Burger PASTEUR „geene zwaarigheid maakte,
 „om van hunnen arbeid gebruik te maaken, en hun
 „werk in plaats van het oorspronglyke te volgen.”
 Egter heeft hy het groote Werk daarby doorgaans ge-
 raadpleegd, en vondt zich daardoor in de gelegenheid
 om eenige nutte veranderingen te maaken. Eenige Plaat-
 en zyn ook in deeze verkorte Vertaaling voorhanden, schoon
 veel minder in aantal dan in de meergemelde, waarover
 wy, by gelegenheid, het onze gezegd hebben.

Met veel genoegen hebben wy de thans voor ons
 liggende verkorte Reize geleezen: grooter nog zou het-
 zelve geweest zyn, indien men hadt kunnen goedvinden,
 op voeglyke plaatzen, den Leezeren rustplaatzen aan te
 bieden, en het verhaal niet onafgebroken, dan by de
 scheiding der beide Deelen, voort te zetten. Het is ter
 vertolkinge in de tegte handen gevallen; en twyfelden
 wy niet, of de *Nederduitsche* Reisgezinde Leezer zal,
 de proeve neemende, ons schryven ten vollen bewaar-
 heid vinden.

De Hoofdinhoud, in onze bovengemelde Aankondi-
 gingen der andere Overzettinge genoegzaam opgegeeven,
 blyft dezelfde; het kwam alleen aan op eene oordeelkun-
 dige uitlating van het overtollige, en deeze hebben wy
 allerwegen, met genoegen, waargenomen; en hebben
 wy op de Vertaaling de aanmerkingen niet te maaken,
 die wy der penne, ten aanzien van de voorgaande,
 niet konden weigeren.

Veelmaalen kwam het te passe, den loop der Reis
 opgeevende, te gewaagen van STEDMANS JOHANN.

die in zyne Reis- en Leevensbeschryving eene zo groote rol speelt. Wy neemen deeze gelegenheid waar, om deeze *Mulattin*, volgens *STEDMANS* opgave, te doen kennen. „Ik zag haar,” schryft onze Reiziger, „voor het eerst ten huize van den Heer *DEMELLY*, Secretaris van de Politiekamer, daar ik dagelyks ontbeet. *JOHANNA*, nog maar vyftien jaaren oud, was van eene wat meer dan middelmaatige grootte; haare gestalte was de schoonste, die natuur voortbrengen kan: in de beweeging haarer teder gevormde ledemaaten was meer dan gewoone bevalligheid. In elke haarer ge- laatsstrekken was aangebooren zedigheid en uitsteeken- de zagtheid te leezen: haare oogen, zoo zwart als gitten, waren groot, vol uitdrukking, en getuigen van haar goed hart; als men haar aanzag, wierden haare wangen, ondanks haare donkere kleur, met een schoon rood overdekt; haar hair, van eene donkerbruine en byna zwarte kleur, in kleine lokken gekruld, was met bloemen en gouden spelden verciert. Om haaren hals en om haare armen en voeten droeg zy gouden ket- tingen, ringen en medaillons; een Oost-Indisch netel- doek, los over haare schouderen geworpen, dekte met bevalligheid een gedeelte van haaren schoonen boezem, en een rok van fraai chits voltooide haare kleeding. In haare tedere hand hieldt zy eenen Kastoer- hoed, met zilver opgeciert; en zelfs daardoor, dat zy barrevoets ging, scheen zy my nog beminnellyker.

„Zoo dra zy verscheen, trok dit schoon meisje myne opmerkzaamheid des te meer tot zig, om dat haar op- schik haar ook van alle andere haarer klasse onder- scheidde. — Zie hier wat men my omtrent haar be- rigtte. Zy was de Dogter van eenen braaven man, *KRUYTHOFF* genoemd, die nog vier andere kinderen behalven haar by eene Negerin verwekt hadt. *CERY*, zoo was deeze genaamd, behoorde eenen Heer *D. B.* toe, en by gevolg ook haare kinderen. Hy was eige- naar van *Fauconburg* (Valkenburg) aan de Rivier *Commewyne*.

„*KRUYTHOFF* bood hem voor eenige jaaren meer dan elfduizend guldens voor de vryheid zyner Kinderen; het weigerend antwoord, dat hem dit monster gaf, maakte zulk eenen indruk op den ongelukkigen Va- der, dat hy zyne zinnen verloor, kort daarop in deczen treurigen toestand stierf, en twee Zoonen en

„ drie Dogters, onder welke JOHANNA de oudste wa,
 „ in slaaverny en onder het willekeurig geweld eens r
 „ rans agterliet. De gouden sierzelen, die zy droeg,
 „ waren geschenken van haare braave Moeder, eene
 „ Vrouw, die by haar geslacht zeer in aanzien was, en
 „ deeze had dezelve van haaren minnaar gekreegen.

„ De Heer B. kreeg zyn verdiende loon. Zyne on-
 „ gerechtigheid en hardheid deed zyne beste slaaven na
 „ de boschen vlugten; hy werd in den grond geholpen
 „ en genoodzaakt bankroet te gaan, en zyn vermo-
 „ gen aan zyne schuldeischers over te laten. Een zy-
 „ ner ontloopen Slaaven, een *Samboe* of Afsomeling
 „ van een *Neger* en *Mulattin*, werd beschermer van
 „ CERY en haare Kinderen. Hy heet JOLYCOEUR, en
 „ werd daarna een van BARONS eerste Officieren. —
 „ De Vrouw van den Heer B. bevondt zich nog op
 „ *Suriname*, en woonde by den Heer DEMELLY; de
 „ ongelukkige JOHANNA, die van haar met ongemeene
 „ tederheid behandeld werd, behoorde tot haare be-
 „ dienden.”

Dus - veel van JOHANNA, wier lotgevallen, in zo verre
 zy met de Leevensgeschiedenis van STEDMAN in ver-
 band staan, een stukje zouden uitmaaken, dat veel ro-
 manesks in zich behelsde, en op waarheid gegrond was.
 Veel, zeer veel, is 'er in, 't geen aan de hoofdtrek-
 ken, door den Reiziger opgegeeven, volmaakt beant-
 woordt.

Daar voorts deeze Uitgave eene erkende verkorting
 is, en de andere mede haare *willaatingen* hebbe, volgt,
 dat wy in de eene stukken aantreffen, in de andere
 overgeslaagen. Wanneer men ons geene geheele vertaa-
 lingen geeft, hangt 'er veel af van den smaak en het
 oordeel des Verkorters, 't zy hy dan in meerdere of
 mindere maate besnoeije. Ontbreekt het de uitgebreide
 Vertaaling niet aan Aantekeningen, uit den *Franschen*
 Vertaaler grootendeels overgenomen; de Burger PASTEUR
 heeft het de zyne daaraan niet geheel laten ontbree-
 ken. Eenige korte geeft hy ten aanzien van de Na-
 tuurlyke Historie; een vak, waarin hy als zeer bedree-
 ven bekend staat. Veelvuldiger zouden dezelve hebben
 moeten weezen, indien hy geen aantal Plant- en Dier-
 beschryvingen, door STEDMAN uit andere Schryven
 overgenomen, geheel hadt uitgelaaten. Voorts pry-
 zich de Uitgave, thans onder handen, aan, door vlo-
 ba

baarheid van styl, welgekoozenheid der woorden; en schoon wy de uitvoerigere eerst geleezen hadden, en dus deeze het aangenaame der nieuwigheid voor ons erfde, kunnen wy verklaaren, dezelve met geen minder genoegen geleezen te hebben.

Belangryke Geschiedenis van het verongelukken op de Kafferskust van het Engelsch O. I. Schip de Grosvenor; bevattende eene beschryving van de verbaazende rampen en wederwaardigheden, die de geredde Schopelingen, in het doortrekken van Woestynen en onbewoonde Landstreeken, hebben ondergaan. Samengesteld uit het Verhaal van JOHN HYNES, een der behouden gebleeven Schipbreukelingen, door GEORGE CARTER. Uit het Engelsch. Te Amsterdam, by J. Allart, 1801. In gr. 8vo. 157 bl.

Op het ontvangen van deeze Geschiedenis herinnerden wy ons, langen tyd geleden, in de *Engelsche Nieuwspapieren*, en vervolgens in *Maandwerken*, van de deerlyke Schipbreuk, en de rampzalige gevolgen voor de Schipbreukelingen, geleezen te hebben. De Vertaaler van dit Stukje berigt ons, dat het terugkomend Schip *de Grosvenor*, in het Jaar 1782, aan de Oostkust van *Africa*, naby de *Kafferskust*, gebleeven was; dat honderd zeven-en-twintig Perfoonen, en daaronder drie Mevrouwen, zes Kinderen en verscheide aanzienlyke Heeren, gedeeltlyk behouden aan land gekomen waren. Agt deezer ongelukkigen kwamen in hun Vaderland weder. Van deezen vinden wy, bl. 124, eene Naamlyst; gelyk ook van de Perfoonen, die, ten yde des Schipbreuks, aan wal kwamen.

Eén hunner, JOHN HYNES, begaf zich weder op reis a de *Oost-Indiën*. Op dien Tocht bevondt zich de heer GEORGE CARTER, een Pourtrait-Schilder, en telde uit den mond van HYNES dit Verhaal op. Om hierin wel te slaagen, en van de waarheid overtuigd te worden, nam hy zeker den besten maatregel. „HYNES,” schryft hy deswegen, „vertelde altyd, ’t geen hem gebeurd en overgekomen was, op dezelfde wys; en, om hem hieromtrent te beproeven, sloeg hy (CARTER) dikwyls twintig of dertig bladzyden terug, om hem vraagen te doen; ten einde daardoor

hoopt, zo groot en zo veelvuldig, dat het doorstaan voor bykans onmogelyk moet gerekend worden; en dit ook blykt uit het klein aantal der geenen, die zo veel ramps ontworstelden, naa 'er langen tyd mede gekampt te hebben; — *langen tyd*, schryven wy: want toen een klein gedeelte deezer Schipbreukelingen, onder welken zich onze HYNES bevondt, een gastvry verblyf op eenigen afstand van de *Kaap de Goede Hoop* aantroffen, hadden zy, door 't gemis van een zakuurwerk, en het verliezen hunner kerfstokken, eerst te baat genomen om de dagen op uit te merken, geen tyd kunnen bepaalen: dagen, weeken en maanden waren 'er ongemerkt voorby gegaan, zonder dat zy in staat geweest waren eenige aantekening te houden. „Nu ver-
„stonden zy,” zegt het Verhaal, „dat de dag der
„gelukkige omkeering van hun droevig lot de 27 No-
„vember was; zo dat, als zy op den 4 Augustus
„Schipbreuk geleden hadden, het nu net honderd-en-
„zestien dagen geleden was, dat zy hun schip verlaa-
„ten hadden, geduurende welken tyd zy ongelooflyke
„rampen hadden geleden, en meer dan eens wonder-
„baar behouden waren.”

Eindelyk aan de *Kaap* gebragt, ontving de *Holland-
sche* Gouverneur hun met alle menschlievendheid, in weerwil van de toen ontstaane vyandlykheden tusfchen de beide Natien, die ook alle poogingen inspande om de overige Schipbreukelingen op te zoeken; gelyk zy ook eenige agtergelaatenen aantroffen.

Zeer gepast voegt 'er de Opsteller deezes Verhaals nevens, wat de kundige en menschlievende Reiziger VAILLANT gedaan heeft, om, ware het mogelyk, de nog waarschyndlyk overgebleevenen en onder de *Kassers* omzwervenden op te speuren, en uit den deerlyken toestand te verlossen; en besluit het Verhaal met eenige aanmerkingen over deeze Schipbreuk, die met genoegen zullen geleezen worden.

Om alles, wat men tot-nog van het lot deezer agtergelaatenen weet, byeen te voegen, heeft de *Nederduit-
sche* Vertaaler 'er agter geplaatst, wat de Luitenant WILLIAM BLIGH in zyn Reisverhaal des vermeldt; als-nede een korten inhoud van het *Dagverhaal van eene
Reis van de Kaap de Goede Hoop in de Binnenlan-
den van Afrika, ondernomen in 1790 en 1791, door JA-
COB VAN REENEN, en andere van zyne Landslieden, om*

te zoeken naar het wrak van het Engelsch O. I. Com. Schip de Grosvenor, ten einde te ontdekken of 'er en eenige van de Schipbreukelingen in leeven mogten zyn, door Kapitein EDWARD RIOU.

Wy twyfelen geen oogenblik, dit Stukje eene plaats waardig te keuren by zo veele Beschryvingen van rampspoedige Zeetochten, als 'er voorhanden zyn, en die doorgaans een sterken aftrek gevonden hebben.

Historisch Tafereel der Agttiende Eeuw. Behelzende eene zaaklyke Beschryving van dit merkwaardig Tydvak, zoo met betrekking van alle Volken, als byzonder ons Vaderland — de toegenomen Beschaaving van het Menschdom — de rampen der Volken, veroorzaakt door de verschriklyke Oorlogen dezer Eeuw — de daar door gemaakte Staatschulden der Gouvernementen, opeenstaapeling van ondraaglyke Lasten en Geldheffingen — gepaard met een voorbeeldeloze duurte der levensmiddelen, groote armoede, en daar uit ontslaane Ontwentelingen in veele Ryken en Staaten. Te Utrecht, by G. T. van Paddenburg en Zoon, 1801. In gr. 8vo. 175 bl.

Een zo uitgebreide en den inhoud met onderscheidene letteren aanduidende Tytel bespaart ons de moeite om den inhoud op te geeven, of ook aan te wyzen wat de Schryver meer byzonder bedoelt onder 't oog te brengen. — In de daad, op het Tydvak eener geheele Eeuwe terug ziende, kan men dezelve uit verscheide oogpunten beschouwen. Getuigen het *Overzicht van de Staatkundige Geschiedenis der Agttiende Eeuw*, door JACOBUS SCHELTEMA, en het *Overzicht van de Letterkundige Geschiedenis* van dat zelfde Tydperk, waarmede die zelfde Schryver het *Mengelwerk* onzer *Vaderl. Letteroefeningen* heeft opgecierd (*). De ongenoemde en ons onbekende Schetzer van het voor ons liggend *Historisch Tafereel* dier Eeuwe heeft, blykens de Tytel, een ander standpunt gekoozen, om eene Eeuw te beschouwen, welke hy in 't algemeen beschryft als „een Tydperk, waar in by veel volken „de beschaaving, kennis, kunsten en weerenschappen, eene „volkomenheid verkreegen, verre overtreffende al wat de „oudheid en latere tydvakken, dienaangaande, geleerd hebben — een Eeuw, welke de menschheid verëert, maar „ook in veele daaden ontëert, en waar in gebeurtenissen „zyn voorgevallen, welke de wysgeer en menschevriend „bewondert en tevens betreurt — eindelyk een Eeuw, die „zoo ryk is geweest in verwisselende lotgevallen van voor

„4

(*) Zie ons *Mengelwerk* voor dit loopende Jaar, bl. 38 en 127.

„en tegenspoed by menschen en volken, dat 'er geen voor-
 „beeld van in de geschiedenis der Menschheid te vin-
 „den is.”

Des Schryvers plan laat zich best uit deeze opgave kennen:
 „Om nu in dit ryke veld der gebeurtenissen op geen dool-
 „weg te geraaken, zal het noodig zyn, eerst onze aandacht
 „te bepaalen tot de toegenomene beschaaving by de meeste
 „Volken in deeze Eeuw; om dat veele staatkundige bedryven,
 „en zelfs oorlogen, vermeerdering van koophandel, en be-
 „vordering van industrie, ten doelwit hadden. Ja! nooit heeft
 „men in voorige Eeuwen zoo veel werk gemaakt in staatkun-
 „de van de eigenbelangen der volken, als wel in de verloo-
 „pen Agttiende Eeuw. — By myn tweede *Point*, zal ik
 „den staat der voornaamste Mogendheden, en hunne hoofd-
 „bedoelingen by het begin der Agttiende Eeuw opgeeven,
 „en wat tegentand zy over en weder daar in ontmoet heb-
 „ben. — En hier op zal ik dan, by myn derde *Point*,
 „de daar uit ontslaane gebeurtenissen ontwinden, van het
 „begin tot den afloop der Eeuw, met aanwyzing der daar
 „uit ontslaane rampen voor het menschdom.”

Het *eerst* aangewezen deel van 's Schryvers taak is bl. 10
 reeds afgewerkt, en het *tweede* op even zo veel bladzijden te
 vinden. Wy behoeven, dit vermeld hebbende, niet te zeg-
 gen, dat het zeer op de oppervlakte zweeft; of liever, om
 by den Tytel van *Tafereel* te blyven. dat het alleen omtrek-
 ken zyn. Breeder uitgewerkt is het *derde* gedeelte. Wy tree-
 den in geene opgave, en merken alleen op, dat de Schryver,
 overeenkomstig met eene bedenking in het Voorbericht, uit
 de *Inleiding of Kort Begrip der Algemeene Geschiedenis, van*
wegen de Maatschappy Tot Nut van 't Algemeen uitgegeeven,
 ontleend, zich niet bepaalt tot eene bloote opgave der Ge-
 beurtenissen, maar zich toelegt om de voornaamste oorzaken
 en uitwerkzelen van het gewigtigst voorgevallene in de Agt-
 tiende Eeuw op te geeven. Hierin komt gevolgelyk veel, 't
 welk niet louter Geschiedkundig is, of eene opgave van Ge-
 beurtenissen bevat, en gevolgelyk voor veelerhande wyzen van
 voorstellen en uitleggingen bloot staat. Wie, der Geschiede-
 nissen kundig, en bewust hoe ligt des Schryvers denkbeelden
 n staatsbegrippen invloeijen op de beoordeeling der daaden en
 e wyze van voordragt, zal twyfelen, of ten deezen opzichte
 ontmoet men niet weinig, waarop aanmerkingen vallen —
 iet weinig, 't welk een andere hand, het *Tafereel* der Agt-
 ende Eeuwe schetzende, anders zou gekleurd hebben?

Onze Schryver komt in 't algemeen voor, als gunstig den-
 ende over de *Fransche* Omwenteling; schoon hy verre is, dat
 y de wandaaden, by de *Fransche* Omwenteling voorgevallen,
 ou willen voorspreken. „Neen!” schryft hy, en te recht,
 „de.

„dezelve zullen altyd haatlyk zyn en blyven in de oogen
 „alle menschen vrienden; te meer, daar de ondervinding het
 „doen zien, dat by alle omwentelingen, hoe zuiver in de
 „ver waare bedoelingen, 'er altyd gelukzoekers zich on-
 „vermengen, die zich trachten te verryken ten koste der
 „overheerschte party.”

Over den invloed van die Omwenteling; zich over ons
 Vaderland uitbreidende, laat hy zich geenzins gunstig en in
 deezer voege hooren: „In de Stedelyke Regeeringen werd
 alles op den Franschen voet geregeld, zoo dat men, in plaats
 van Vroedschappen, Burgemeesteren of Schepenen, *Municipa-*
liteiten en *Committés* van allerhande benaamingen verkreeg. De
 Staatsvergadering in *den Haag* onderging geene mindere ver-
 andering; het ontbrak aldaar aan geene nieuwe Gecommitteer-
 den, en in de Vergadering van *Holland* ontmoette men Gedeput-
 teerden, zoo van de groote als de kleine Steden, en 't platt-
 Land. Was onder het vorig Bewind de vertegenwoordiging
 onevenredig; zoo dat groote Steden geen meer stemrecht
 dan de kleine hadden; die onevenredigheid was in het begin
 der Omwenteling nog grootlyks verërgerd. Doch dit gaf geen
 gering voordeel aan de Hoofden der zedert eenigen tyd ver-
 drukte Patriotten. Maar door de daarop gevolgde Fransche
 Requisitionen, Inquartiering en Assignaten, welke de Stedelyke
 Bestuuren van de Burgers moesten inwisselen, geraakten meest
 alle Stedelyke en 's Lands kassen tot op den bodem uitgeput.

„Wenschlyk was het zeker voor de algemeene belangen
 van het Vaderland geweest, dat het algemeen *Comité Ré-*
volutionnaire in tyds werkzaam was geweest, om by de Om-
 wenteling een plan tot een één en onverdeeld Staatsbestuur in
 gereedheid te hebben gehad, en dat men dan daadlyk in wer-
 king had kunnen brengen.” [Wy kunnen niet nalaten, hier
 tusſchen beiden te vraagen: *Was zulks mogelyk?*] — „Om
 juist het Fransch bewind in alles te volgen, heeft de ondervin-
 ding, zoo wel by hen als in ons Vaderland, geleerd, dat
 zulks niet voordeelig is uitgekomen; trouwens, de omwente-
 ling der Volksbestuuren, zoo van den ouden als nieuwen tyd,
 geschiedde door menschen, welker eigenbelangen niet altoos met
 het algemeene geluk des Volks overeenkwamen. En daarom
 hebben de Omwentelingen, gelyk by de *Franschen* geble-
 ken is, weder haare omwentelingen noodig, om zich van
 het roest en schuim der Omwentelaars te ontdoen; en dan,
 en niet eer, kan eene Omwenteling gezegend voor een Volk
 worden.

„Daar men nu de Gewestlyke Staatsbestuuren, gelyk op
 het Collegie van hun Hoog Mog. in weezen liet, bleeven
 in het weezenlyke der zaak de gebreken van het voer-
 Bondgenootſchaplyk Bestuur stand houden. Onevenredige

s, Gewestlyke wanbetaalingen, klagten over onmagt en eldene schaden, om daardoor zoo veel mogelyk de extraordinaire Petitiën te ontduiken, hadden by de Omwenteling zoo veel als voorheen plaats.

„In veele plaatzen werden alle Amptenaaren, die bekendonden het vorig Bewind toegedaan te zyn, uit hunne pos-ten gezet, en Patriotten in derzelver plaats aangesteld. Dat men plundersaars en vervolgers der Patriotten van 1787 hier mede straffe, was rechtvaardig; maar het strookte niet met de leer der Vryheid, aan de Wetten gehoorzaamende Burgers, op vier gedrag niets te zeggen was, *alleen over hunne vryheid van denkwyze*, van hunne middelen van bestaan te berooven. Had men, in plaats van aan al dit uiterlyke te blyven hangen, zich met dat geene, welk oogenbliklyk herstel noodig had, verkzaam betoond, het zou geen minder voordeel aan ons Vaderland toegebragt hebben: maar daar wy in alles getrouwe navolgers der *Franschen* waren, werd de Republiek geheel oor hunnen invloed geregeerd en bestuurd; en daar het commercieel belang van ons Land vorderde, om, indien mogelyk, ons buiten den oorlog te houden, zoo hadden de nieuw aangestelde Regenten vooral hunne zorge dienen te laten aan, dat wy met de *Engelschen* niet in oorlog kwamen, en alles vermyden wat daar toe aanleiding kon geeven: want de *Franschen* zouden immers *voor geld*, daar zy groot gebrek aan hadden, de Republiek de onzydigheid wel toegestaan hebben, indien zy verzekerd waren geweest van de instandhouding der nieuwe Regeeringsvorm, of dat, volgens de bedoeling der Patriotten van 1787, 's Volks invloed op het aanstellen hunner Regenten vastgesteld, en het misbruik van des Stadhoulers invloed en gezag, door eene Instructie, beteugeld was geworden. De Stadhouder zou zich gaarne daar aan onderworpen hebben, en dan hadden de *Engelschen* geen reden meer tot een oorlog tegen ons Land.” [Wy moeten hier weder vragen: Was dit voorgestelde, in de toenmaalige omstandigheden, *mogelyk*?] „Ja! al had zulks de Republiek nog 100 millioenen meer, dan de vervolgens gekogte Onafhangelykheid, gekost, zoo zou die onzydigheid eene zoodanige goudyn voor onzen koophandel geworden zyn, dat zich dit verlies met woekerwinst hersteld kon hebben. De Koning van *ruisfen*, die kort naa onze Omwenteling vrede met de *Franschen* maakte, heeft door de onzydigheid zyn volk zoo gekkig gemaakt, dat 'er schatten geld in zyn Ryk daar door gewonnen zyn; en onze onzydigheid in den Zevenjaarigen Oorlog was een spreekend voorbeeld van de voordeelen, die een indeldryvend Land uit de onzydigheid kan trekken. Maar zien! De Omwenteling werd voor zoo gezegend beschouwd, dat daar voor alles opgeofferd moest worden; intusschen dat de

de trouwlooze *Britt* gelegenheid verkreeg om zyn *oud* Bondgenoot meest alle zyne buitenlandsche bezittingen af te nemen, de als vriend in zyne havens komende Schepen, e die hy op zee vond, weg te nemen, en voor goeden prijs te verklaaren.

„Hoe zeer men, derhalven, een waare voorstander van eene geordende vryheid, op één- en ondeelbaarheid gegrond, mag zyn, zoo kan men nogthans alle de by en na de Omwenteling van 1795 voorgevallene mislagen niet goedkeuren; mislagen zoo groot, dat dezelve tot schande strekken van eene verlichte Natie.” — Eenige bladzijden besteedt de Schryver, om, den loop der Landsgebeurtenissen vermeldende, die *mislagen* aan te wyzen. En wie zal ontkennen, dat 'er veele, zeer veele, begaan zyn? Doch ook wie zal met ons, even gelyk wy in het afgeschreevene gedeelte gedaan hebben, niet veelmaalen by zich zelve vragen: Was het vermyden daarvan *mogelyk*? En zal hy niet verlegen staan, om de oorzaaken dier onmogelykheid te ontdekken, wanneer hy, ondanks de ons toegekende *Onafhangelykheid*, in aanmerking neemt de betrekking, waarin wy tot de *Fransche Republiek* stonden.

Wy hebben, schoon taal en styl beter zouden kunnen weezen, dit Tafereel met doorgaand genoeg gelezen; en hoewel het zommigen moge voorkomen, dat de Schryver eene te groote ruimte, naar evenredigheid, genomen hebbe, om de voorvallen, zints het uitbarsten des *Americaanschen* Oorlogs, te vermelden, alsmede dat hy te breed *itultaat* op 't geen ons Vaderland betreft, — zal zulks, over 't algemeen, wel verre van zynen arbeid min smaaklyk te maaken, dienen om denzelven goedkeurende Leezers te doen vinden.

MARIA, of het Ongeluk van Vrouw te zyn. Door M. WOLLSTONECRAFT GODWIN. Uit het Engelsch. Te Amsterdam, by J. Allart, 1801. In gr. 8vo. 261 bl.

Wy vertrouwen, en hopen vooral, dat men dit Werk voor niets meer wil opgeven, dan voor een verdicht verhaal, en bewonderen alzo even zeer de sterke verbeeldingskracht en het scheppend vernuft, als het bevallig gelaat, der Schryfster, welker *Pourtrait* den tytel verciert, en ons, van alles wat ons in dit Boek is voorgekomen, verre weg het meest behaagt; en wy vergeven aan zo bekoorlyke gelaatstrekken zeer gaarne enige harde, en waarlyk onverdiende uitdrukkingen, als zy, ook in dit Werkje, jegens het many deel des menschdoms, hare pen heeft veroorloofd, en w

hen hartlyk, dat geen Man daarover ooit enige andere wraak al willen nemen, dan door zyne Echtgenote *het Geluk van Vrouw te zyn* zo te doen gevoelen, dat haar vrolyk gelaat, geheel het gevoel van hare tevredenheid met haren stand uitrukkende, deze misvattingen van MARIA WOLLSTONECRAFT ieder oogenblik weerlegt. Alle Mannen zyn, wy erkennen het, niet zo als zy behoren te zyn; en indien ene Vrouw van dien byzonderen, die haar by ongeluk te beurt viel, tot het geheel geslacht besluit, dan is het wel mogelyk, dat zy ten weinig bitter wordt.

Wy vinden ene wel zeer ongelukkige Vrouw in MARIA, de heldin van deze Geschiedenis. Het Boek begint zonderling genoeg; wy ontmoeten MARIA het eerst in een Dolhuis, waarin zy, na van hare Dochter beroofd te zyn, door haren Echtgenoot opgesloten, en aan de zorg toevertrouwd van ene hardvogtige, door ongeluk en mishandeling hardogtig gewordene, Oppaster, die evenwel al spoedig jegens haar min of meer vertederd wordt. Door haar bekومت zy nige boeken, behorende aan zekeren, ook onschuldig aldaar opgesloten, DARNFORD, en raakt met dezen daardoor in briefwisseling; en eindlyk gelukt het plan, dat deze ongelukkige haar van tyd tot tyd bezoekt. MARIA kende dezen man reeds min of meer; want te voren was hy reeds eenmaal haar vertediger. — Nu eerst krygt de Lezer kennis van hare geschiedenis. Hare ouders hadden waarlyk den slag niet van anderen op te voeden; en na den dood harer moeder, voor na een tweede huwlyk van haren vader, vermeerderde haar verdriet in het ouderlyk huis. Zy huwde juist niet tegen haar genoegen, maar ondervond, toen het te laat was, dat zy zich aan het laaggeestigst wezen had verbonden. Haar man is onwaardig dat wy zyn karakter zouden aftekenen; het is genoeg, dat zyne vrouw hem eindlyk ontliiep, en dat met het hoogste recht; doch haar dwingland kreeg haar op het oor; dan, door hulp van DARNFORD, ontkwam zy hem toen weg, en beviel kort daarna van ene dochter. Haar enige evlucht was haar oom; deze stierf, en zy was zyne erfgenaam; en, na zeker contract met haren man, dat hare vryheid verzekerde, nam zy de reis aan naar Frankryk; doch eer zy de ketboot nog bereikt had, werd haar kind haar ontnomen, zy kwam eerst in het Dolhuis tot zich zelve.

, Nadat DARNFORD de Gedenkschriften van MARIA geleezen had, zond hy die aan haar terug, met een zeer tederen brief, waarin hy zich toelegt, om de ongerymdheid der Wetten te betoogen, die tot het huwlyk betreklyk zyn. „Tot dat de echtscheidingen gemaklyker worden, zei hy, zal het huwlyk een ondraaglyk juk wezen. Wanneer men begaafd is met een verheven verstand, moet men 'er zich van bedienen, om 'er zich van te onttrekken. Het voorrecht, om zich boven de Wet-

„ten te plaatsen, die altyd onderdrukken en nooit besla-
 „men, behoort aan hun, die de gevolgen van deeze inbra-
 „niet vreezen. In de gesteldheid, waarin gy verkeert, is
 „ver dat gy pligten te vervullen hebt, heeft de Maatschappij
 „de grootste verongelykingen omtrend u te herstellen. De
 „eer, zoo wel als de reden, verbiedt u tot uw man weder
 „te keeren. Zoudt gy, uit eerbied voor vooroordeelen, u
 „verwyzen om uw hart te sluiten voor de zoetste aandoe-
 „ningen? Ik ben niet belangloos in alles, wat ik u zeg: ik
 „weet dat uw hart in u ten mynen voordeele spreekt. Er
 „zelfder tyd, dat ik my op uw verstand beroep. Duizend-
 „maal op een dag vraag ik my, hoe ik zulk een groot ge-
 „luk heb kunnen verdienen, en ik vereenig alle myne
 „poogingen, om my uwer waardig te maaken.” — Hy
 eindigde met haar verlof te vraagen, om by haar weder te
 koomen.”

Kort daarop ontfangt zy bericht, dat hare dochter dood is,
 en tevens het aanbod harer vryheid, mids zy de helft van
 haar fortuin aan haren man overliet; dan, zy had geen ver-
 drag te maken met den moordenaar van haar kind.

„DARNFORD kwam haar in den avond zien. JEMIMA (dit
 was de naam harer Oppaster) was verplicht heen te gaan, en
 volgens gewoonte, sloot zy hen op, om alle verrassing voor
 te koomen. In den beginne ondervonden de beide gelieven
 vry wat verlegenheid. Zy kreegen vervolgens meer vertrou-
 wen. Hun onderhoud werd trapswyze teder en vuurig. DARN-
 FORD deed MARIA de mooglykheid van een scheiding vreezen.
 Hy schilderde haar met de leevendigste kleuren de wanhoop
 af, die op dit yslyk voorval zou volgen. Hy bad haar eind-
 lyk, om aan het noodlot het vermoogen te ontnemen van
 haare vereeniging immer te verbreeken. Hy trouwde haar voor
 het oog der Godheid. Zy zwoeren elkander liefde en getrouw-
 heid, en hy verbond zich met den plegtigsten eed, om haar
 voortaan tot beschermmer en steun te verstrekken.”

De meester van het Dolhuis, een schelm van den eersten
 rang, die met den vyand van DARNFORD had zamengespannen,
 om zich meester te maken van zyne bezittingen, dit oogmerk
 nu bereikt hebbende, nam de vlucht. Zo geraken zy beiden
 in vryheid, en MARIA leefde nu alleen voor de liefde; dan
 DARNFORD moest naar Parys, om zyne vyanden tot de teruggave
 van het zyne te noodzaken. Intusschen roept MARIA's onwaar-
 dige Echgenoot haar voor den rechter; eindlyk gelukt haar de
 echtscheiding. MARIA's ongeluk was daarom niet geëindigd;
 DARNFORD wordt trouwloos, en wanhopend neemt zy haar toe-
 vlucht tot vergif. — JEMIMA had juist nu ontdekt, hoe men haar
 bedrogen had, en dat hare dochter waarlyk nog in leven was.
 Zy brengt haar dat beminde kind. De hevige ontroering
 maakt haar gestel in wanorde, en daardoor ontlast zy

gelukkig van het ingenomen vergif, en roept uit, in vervoe-
ringen van moederlyke liefde: *Het is gedaan: ik zal voor my-
ne dochter leven!* — Zo eindigt dit Boek, waarvan het
laatste gedeelte niet behoorlyk afgewerkt, maar slechts ge-
schetst is; zynde die afzonderlyke gedeelten onder de papie-
ren van *Mevrouw GODWIN* even zo gevonden, als zy ons hier
worden geleverd.

Hielden wy deze Geschiedenis voor iets meer dan een ver-
dichtfel, dan zouden wy by deze onze aankondiging den
wensch nog voegen, dat *MARIA*, óf by eigene ondervinding,
óf door getuige te zyn van die harer Dochter, nog gunstiger
denkbeelden over de Mannen mag verkregen hebben, dan
die, welke hare eigene geschiedenis, en die van *JEMIMA*,
welke al mede in dit treurig verhaal is ingelascht, natuurlyk
by haar verwekken moesten. De schryftrant van *MARIA WOLL-
STONECRAFT GODWIN*, intusschen, is, dit erkennen wy, uitne-
mend fraai, en sleept den Lezer, hoe onwillig ook, telkens
mede; en dezen lof geven wy gaarne aan dit Boek.

*Dichtlievende Uitspanningen van Mr. R. H. ARNTZENIUS. Te
Amsterdam, by P. J. Uylenbroek, 1801. In gr. 8vo. Be-
halven de Opdracht en het Voorbericht, 147 bl.*

Zuiverheid van taal en zoetvloeiendheid pryzen deze Dicht-
stukken aan, en zyn evenwel maar de geringere ver-
diensten van dezelve: kracht van uitdrukking, welgekozene
beelden, veel ongekunsteld gevoel, vinding, naarvolging der
Ouden, en der lieve Natuur, doen ons dezen Dichter kennen
en hoogachten, als voor de kunst geboren, en als enen
man, die, door vlytige letteroefening en vertrouwden omgang
met de Natuur, zynen goeden smaak uitmuntend wist te vor-
men. Het is ons dus ten hoogsten aangenaam, dat de Dichter
hope geeft, dat deze bundel nog wel eens door een' anderen
zal gevolgd worden, en hy deze zyne gellefde letteroefenin-
gen nog niet vaarwel heeft gezegd. Natuurlyk dat het éne
van de gedichten ons boven anderen wel eens behaagt, en
dat het éne het ook in de daad van het andere wint in
wezenlyke waarde; maar, met dat al, wy noemen ieder
derzelven, hoewel zy in jaartekening verschillen, waarlyk
fraai, en wyzen deze *UITSPANNINGEN* ene plaats aan onder
de werken van onze beste latere Dichters, waar helaas! nog
overvloedige ledige plaats is; die in de boekverzamelingen
onzer liefhebbers der dichtkunst, maar al te veel, door ellen-
dige prulichten wordt aangevuld. De *Naarvolgingen* in de-
zen bundel zyn by uitstek schoon, zo dat wy ons met moeite
weêrhouden om uit dezelve iets ter proeve te geven; het

zyn: vyf *Elegiën* naar TIBULLUS; éne naar PROPERTIUS. *Herdenking by myne wederkomst op Wel te vreedon, te Oudshoorn. Bespiegelingen op eenen zomerschen Avond. Aan eenen jongen Beukenboom, op welken de naam van ELIZE uitgesneden stond. By eenen Lentemorgen. Lentezang. De Winter. Het waar Genot. In het Album van den Heer J. DE VRIES.* Nu volgen enige *Misgeldichten*; 13 stuks, meest Gelegenheidsverfen, Geboorte-, Lyk-, Wieg- en Huwlyks-zangen, die in de daad hier plaats verdienden, niets hebben van den ouden gewonen dreun, en waar van de Dichter zelve te recht oordeelt, dat daar onder zyne slechtste stukken niet zyn. Eindelyk volgen nog twee *Lierzangen*: *Ten slotte eener Redevoering over de Gebeders T. en C. GRACCHUS*; en: *Aan het Vaderland, ter geleide van den Aftocht der Engelsche en Russische Legeren.* Dit laatste stuk zag ook reeds in het vorige jaar, met des Dichters naamtekening, het licht; een stuk, dat iederen kenner der kunst, en ieder rechtgeaard vaderlandsch hart, zeer behagen zal. Dan het haalde hem by velen de blaam op den hals van *wrevelmoed, wraakzucht en partyfchap*; en sommigen zynner vrienden zyn daardoor merklyk in hunne vriendschap jegens hem bekoeld. In het Voorbericht verdedigt hy zich tegen zodanige beschuldiging, zonder ook maar een enkel woord te herroepen: een lierzang is gene geloofsbelydenis. De Dichter heeft volkomen gelyk; dan of dit zyne zogenoemde vrienden voldoen zal, twyfel en wy; want zeker soort van menschen zyn wat moeilik te overtuigen. — Op ene uitmuntende wys volgt ARNTZENIUS de Ouden na, en heeft de oude stukken der kunst vlytig beoefend. Byna in ieder stukje voelen wy 't: hunne denkbeelden zyn hem zeer eigen; maar ook voorzeker de nieuwere; en hier en daar herinnerden wy ons onder het lezen aan deze en gene schone trekken onzer Vaderlandsche Dichters. Zo dachten wy, b. v., het slot van de opdracht *aan zyne Egade* lezende; nopens zyn kroost:

*En als gy met my rust in 's aardryks killen schoot,
Dan zal 't met dankbaarheid zyn dierbre moeder zeggen,
En denken mooglyk eens aan haren echtgenoot.*

Aan deze woorden van H. VAN ALPHEN:

*En legt de Albehoeder
My naast laar zy;
Betreurt dan uw moeder?
En denkt aan my.*

zodanige gelegenheid, om aan dien Dichter vooral, en ook en dan aan anderen, te denken, kregen wy meer dan ons: ook viel ons somtyds een regel of welgekozen beeld in enen Duitschen Dichter in. Ons hinderde dit wel niet: alle die oude vrienden, die wy zo ontmoeteden, waren toch dezulken, die men wel gaarne eens wederziet. Evenwel, de Dichter is zelve te zeer Dichter, in den echten zin van het woord, dan dat hy dit in het vervolg niet wat meer vermyden zou. Deze aanmerking is in de daad de enige, die wy hebben. Vooral bevallen ons zyne liederen in den zagten gevoeligen toon; van het zogenaamde sentimentele hebben dezelve niets, maar zy spreken de taal van het hart regelrecht tot het hart.

Frans Edeling en Sophia Constant. Een leerzaame Roman, in Brieven. Niet vertaald. Te Amsterdam, by M. Schalkamp, 1801. In 8vo. 204 bl.

Onder de meesterstukken van vernuft en smaak mogen wy deze Roman niet rangschikken. FRANS EDELING, een raaf Jongman, zonder middelen, schryft aan zynen Vriend, dat hy ene hartlyke liefde heeft opgevat voor de enige Dochter van den ryken Koopman CONSTANT, en dat hy het ook reeds ten vollen eens is met zyn meisje; zy geeft aan hare vriendin hetzelfde bericht. Deze brieven worden beëindigd. De Voogd van FRANS is ook in het geheim; dan de vader van het meisje is 'er maar weinig mede in zyn schik, en verbiedt de gelieven allen omgang. Met behulp van enen hielverkoper noodzaakt hy den Jongeling, die niets kwaads vermoedt, tot een reisje naar Oost-Indiën, en heeft zyne Dochter intusschen verloofd aan zekeren Jonker VAN ZWINGEN; doch het meisje, dat van haren geliefden naricht had, weigert den Jonker standvastig; en de oude Heer komt tot een dwazen stap, van op zekeren avond zyne Dochter aan den Jonker in de koets te leveren. Het gelukt SOPHIA, den helm te ontsnappen, en zy geraakt eindlyk by een Boer in Vlaanderen, toevallig een oud bediende van haar huis, die haar zeer lief had, en by wien zy zich als meid, en te gelyk als Gouvernante van de kinderen, voor alle naarsporingen aan haren Vader verborgen houdt. FRANS komt, intusschen, eerder dan de oude Heer hem verwachtte, weer in het vaderland; want zyn Schip was genomen door de Engelschen; maar, daar zyne beminde nergens te vinden is, neemt hy, uit verdriet, nu vrywillig dienst. Dit was te meer jammer, omdat hy korte dagen daarna ryk werd, door eene onverwachte fenis. Dan het geluk was hem nu geheel en al gunstig; want

zyn Schip strandde op de Vlaamsche kust; en zo geraakt hy juist toevallig in die boerenwoning, daar SOPHIA diende. De ryke CONSTANT was, en dit diende al mede de gelieven, reeds arm geworden; hy staat hun huwlyk nu gaarne toe; en daar hy daarenboven de inschiklykheid heeft, van, denzelfden avond dat de jonge lieden te huis komen, te sterven, zo kan de Voogd van FRANS nu SOPHIA's moeder huwen. De Vriend en Vriendin van het jonge paar bevielen elkanderen ook bijzonder wel, zo dat dit ook een paar wordt.

Ziet daar het hoofdbeloop van deze Roman, waarin wy nog al het een en ander hebben aangetroffen, dat niet boven alle berisping wezen zou; b. v. *het zo spoedig tusschen zyn der gelieven, — het niet herkennen van elkanderen in de boerenwoning, — en wat meer van dien aard is; terwijl de Vriendin met hare hofmansdruppels ons ook wat lastig viel.* Dan wy willen, wegens het *leerzame* van deze Roman, gelijk ons de tytel bericht, op dergelyke kleinigheden juist niet sterk hechten. Wat nu dit *leerzame* aanbelangt, soontgelyke aanmerkingen, als b. v. „*eenvoudige boeren lieden hebben ook hun zedelyk gevoel en edele beginselen,*” zyn zeker leerzaam en by uitnemendheid schrandere! Het verhaal wordt door twee niet onaardige Plaatjes opgehelderd.

LOTJEN WAHLSTEIN, of het gelukkig gebruik van omstandigheden en begaafdheden. IIde Deel. Uit het Hoogduitsch. Te Leyden, by Herdingh en du Montier, 1800. In gr. 8vo. 387 bl.

De geschiedenis wordt op denzelfden voet als in het vorig Deel voortgezet; alles blyft by het waarschynlyke, en in den huislyken kring. De jonge lieden, die reeds in het begin zo veel belang inboezemden, trouwen nu natuurlijk, en leven gelukkig. Wy vonden in deze Roman niets, waarvan de lezing ons enigzins bedenkyk voorkwam voor een jeugdig hart; maar zeer veel, daarentegen, dat een werkzaam, nuttig, en tevens aangenaam en vrolyk leven, zo wel vóór als in het huwlyk, bevorderen kan. Wy pryzen dezelve daarom onze Jongejuffrouwen, als ene aangename en nuttige lecture, aan; terwijl wy herhalen, dat ook het manlyk gedeelte des menschdoms hier en daar niet weinig zal aantreffen, dat voor hetzelfde overweging en nadenking wel waardig is. Alles, intusschen, is natuurlyk op de Duitsehe leest geschoeid; en een Vaderlandsch oorspronglyk Werk, in denzelfden smaak, zou, naar ons inzien, voor onze Vaderlandsche jonge lieden nog al zo aangenaam, en thands niet minder leerzaam zyn.

Vriendſchap en Liefde, Toneelſpel, in drie Bedryven. Te Groningen, by W. Zuidema, 1800. In 8vo. 117 bl.

Ontmoeting en Vergeving, Toneelſpel, in vier Bedryven. Door Mr. H. A. SPANDAW. Ibidem, 1801. 105 bl.

Beide deze Stukjes zyn van dezelfde hand, en verdienen lof; alhoewel, dit ontveinzen wy niet, het eerſte ons zel het meest behaagt. KAREL, de Zoon van zekeren Graaf VAN BEKKWYK, heeft zyn hart gezet op ELIZABETH, een boerendochter, en een uitmuntend meisje. Zyn Boezemvriend, de Predikant WELMAN, bemint en bezit haar hart. Beide de Vrienden geven intuſſchen elkanderen niet toe in edelmoedige vriendſchap. Dan de waardige Chriſten-leeraar ontveinst niet alleen zyne liefde aan zyne beminde, maar doet elve by haar aanzoek voor den jongen Graaf, en heeft den vader van zynen Vriend reeds overgehaald om aan dit huwelyk zyne toeftemming te geven. Doch deze neemt, op het horen van den naam der ouders van het meisje, zyn woord erſtond terug; en nu komt het uit, dat KAREL eigentlyk ook de Zoon is van dienzelfden braven Landman, dien de Graaf, om byzondere redenen, tegen een dood kind, waarvan zyne echtgenote in het kraambed overleed, had verwisseld. De Lezer raadt nu zelve de gelukkige uitkomst; en het breekt van zelve, dat ook KAREL de bezittingen van den Graaf met zyne lieve Zuster delen zal. De Præceptor van den Graaf, THEOPHRASTUS KRINTE, een zonderling man, en FERDINAND, die, zonder KAREL, zyn erfgenaam zou geweest zyn, even afwiſſeling, en vervrolyken dit welgeſchreven Stukje.

Wat het tweede betreft: *Ontmoeting en Vergeving*; MEERVELD ontmoet, aan het huis van een oud Academievriend, zyne, zeer door hem beledigde en mishandelde, Vrouw; en het ontdekt zich by deze gelegenheid ſpoedig, dat zeker uitmuntend Jongeling hun Zoon is, die, de mishandelingen van zynen Vader al mede moede, hem ontvlucht was, en zich, of Moeder onbekend, maar door haar bemind en hoog geacht, aldaar, onder den verdichten naam van KRONENBURG, ophoudt. Met het gelukkigſt vooruitzicht verzoenen zich de echtgenoten; en hun dierbaar kind trouwt de beminnellyke SOPHIA, de enige Dochter van den waardigen Vriend, by wien de Echtgenoten elkanderen wedervonden, en waar MEERVELD's Vrouw zich reeds enen geruimen tyd had opgehouden, en door SOPHIA als moeder geliefd en geëerd was. — Dit Toneelſpel is zeker aandoenlyk, en bevalt ons ook van wegen deszelfs goede zedekunde. Dan het komt ons voor, dat KRONENBURG te *onnatuurlyk* groot en edelmoedig is; en SOPHIA, een anders waarlyk lief en ſchrandere meisje, wat al te *onnatuurlyk* eenvoudig. Dit is het vooral, waarom ons dit Stukje minder dan het vorige heeft befallen.

Sieg.

Siegfried van Hohenwart. Tooneelspel in vyf Bedryven, door M. WESTERMAN. In den Haag, by J. C. Leeuwestyn, 1863. In 8vo. 71 bl.

Graaf SIEGFRIED VAN HONENWART had, gedurende zyne afwezigheid, zyn Slot en zyne Echtgenote aan de zorge van den Ridder GAFFRO toevertrouwd, enen lagen booswicht, die zelve de Gravin bemind had vóór haar huwlyk, en sinds lang zich aan den Graaf zocht te wreken, wiens Vader den zynen in den oorlog gedood had. Ziet hier 's mans karakter: *Een laage schelm, zegt hy, kan zyn' wraakdorst aan een vrouwenmoord verkoelen; een manlyk hart veracht zulk een laffe wraak. Zoude ik daarom zo lang vrindschap voor Siegfried gehuigcheld .... daarom zo veel moeite aangewend hebben, om zyn vertrouwen te winnen? Neen, haar bezitten kan ik niet; ik wil haar vernietigen .... haar deugd, haar eer verwoesten .... haar onschuld by Siegfried verdacht maken .... tot eene gemeene zondeares wil ik haar vernederen, en .... als zodanig moge Siegfried haar behouden hebben.* De Graaf vindt, by zyne tehuiskomst, de Gravin met haar kind in den kerker, verneemt hoe zy hem ontrouw was, maar zyn edelmoedige Vriend hem aan Ridder WERNER VAN RUDESHEIM, en ook by voorraad aan haar, reeds heeft gewroken. Hy wil haar niet zien, en beveelt dat men haar met het kind, de vrucht, zo hy meent, van het overspel, zal ombrengen. De deugd van IRMENGARD (dit is de naam der Gravin) bestaat nu ook tegen de laatste proef van den snoden GAFFRO; zy moet nu sterven; dan de booswicht, die haar moorden moet, komt gelukkig tot inkeer; zy ontkomt dus, en wordt door enen Kluizenaar, *toevallig* de Vader van een meisje, dat de Graaf voorheen door trouwbeloften bedrogen had, en waarvan nog een kind over is, geborgen. De moordenaar, wien GAFFRO uit voorzorg vergif had ingegeven, trof, vóór hy den geest gaf, *toevallig* enen Monnik aan, en heeft gebiecht; door dezen Monnik krygt de Graaf nog dien zelfden nacht bericht, dat zyne Gemalin onschuldig is. GAFFRO geraakt nu in haren kerker. SIEGFRIED is nagenoeg wanhopend; doch aan den morgen treft hy *toevallig* den Kluizenaar aan, vindt dár zyne Vrouw, haar kind, en het kind van haar, die hy bedrogen had; en ontfangt, *toevallig* by haar graf, op voorspraak der Gravin, van haren Vader, den Kluizenaar, vergiffenis.

Ziet daar de niet zeer waarschyndelyke gebeurtenis, (*toevallig* nagenoeg de historie der *standvastige GENOVEVA*) die in dit Tooneelspel is ingekleed, het welk wy onder de middelmatigen rangschikken. De tytel zegt niet, dat het ene Vertaling is; hetgeen wy evenwel vermoeden.

A L G E M E E N E

V A D E R L A N D S C H E

LETTER-OEFENINGEN.

Specimen Hermeneutico-Theologicum, &c. Of, Godgeleerde en Uitlegkundige Proef, tot bewys, dat het Boek der Openbaringe niet strydt tegen den aart der Leere en de Schryfwyze van den Apostel JOANNES; onder voorzitting van JODOCUS HERINGA, E. Z., Theol. Doct. en Hoogleeraar in de Uitlegkunde des N. V. te Utrecht, in het openbaar verdedigd door den Schryver HENR. HERM. DONKER CURTIUS, den 5 Juny 1799. Te Utrecht, by O. J. van Paddenburg. In gr. 8vo. 186 bladz.

Deze Verhandeling, schoon in tyds ons ter hand gekomen, was, onder een aantal van andere stukken, zoek geraakt, en daardoor zo lang vergeten, dat, wanneer zy ons onlangs weder in handen viel, wy twyffelen, of het niet welvoegelyker ware, ze geheel te laten liggen, dan 'er zo laat van te spreken. Het onderwerp en de wyze, waarop het door den Schryver behandeld is, hebben ons tot het laatste doen besluiten. Onder alle Boeken, welke doorgaans tot den *Canonicus* N. Verbonds gerekend worden, is geen, welks regelmaatigheid en echtheid, zelfs door yverig en geleerde Voorstanders van den Christelyken Godsdienst, zwaar in twyffel getrokken, of wel rechtstreeks ontwend geworden. Hoe men daarover reeds in vroege tyden verschildte, kan men vinden, zo by anderen, als J. D. MICHAËLIS, in zyne *Inleiding in de Schriften van het N. V.* En dit geschil is nog niet beslist. Ten aanzichte der uitwendige blyken van Echtheid kan men den reeds gemelden Schryver, by LARDNER, by EISENSTEIN en anderen uitvoerige berichten leezen, en getuigenissen en gevoelens der Ouden nazien, terwyl en by den eerstgenoemden ook gewichtige en onpartijdige aanmerkingen zal vinden over de inwendige ykbaarheid, of de kentekens van waarheid of valsheid.

LETT. 1801. NO. 15. V v heid,

voor een Werk des Leerlings, welken de Heer lief had: maar dat, in tegendeel, eene merkwaardige overeenkomst eenen en den zelfden Schryver van het Euangelium, de Brieven en de Openbaaringe aanwyst."

De Schryver heeft zyne Verhandeling verdeeld in vier Hoofdstukken. In het Eerste worden de zwaarigheden voorgesteld, welke sommigen tegen de Openbaaring, als een Werk van den Apostel JOANNES, afleiden, zo uit den schryfstyl, als uit den algemeenen inhoud des Boeks. Te recht wordt hier aangemerkt, dat, in een Propheetisch Werk, natuurlyk de styl meer verheven en stouter moest zyn, dan in een eenvoudig verhaal van gebeurde zaaken, of in briefswyze gescreven vermaaningen en onderrichtingen. — Dat in het Boek der Openbaaringe veel meer en sterker doorlinkende Hebraïsmen voorkomen, en de woordvoeging veel verder van de zuiver Grieksche afwykt, dan in de andere Werken van den Apostel, wordt toegestaan; hoe de Schryver deeze zwaarigheid pooge wech te nemen, zullen wy in het vervolg zien. — Over den Inhoud des Boeks, de tegenwerpingen door OEDERUS daaruit getrokken, en derzelver onrechtmatigheid, wordt nog kortlyk gesproken; maar het volledige antwoord verschoven tot het Derde Hoofdstuk.

Het Tweede is geschikt om te doen zien, dat het karakter en de inborst van des Heeren geliefden Leerling ook in het Boek der Openbaaringe zich veroonen. Daartoe bevat de eerste paragraaph eene schets van dat karakter, welke ieder met genoeg zal leenen. Alleen zal men, mischien, oordeelen, dat de Schryver ver genoeg gaat in de verdediging van het edrag des Apostels by de gelegenheid, welke LUCAS verhaalt, H. IX: 52 env. Vooral had de Aantekening op den *Wandsbecker Bode*, en de *ysdruppen aan het dak van den Tempel der Verdraagzaamheid*, bl. 31, wel mogen wechblyven. De laatste komen hier geheel niet te pas. En hetgeen JESUS berispte, kunnen wy niet goedkeuren, al achten wy ons, in de bewustheid van eigene zwakheid, niet gerechtigd den eersten een te werpen. Doch men moet iets toegeeven aan den vuurigen yver van eenen jeugdigen Schryver, die het zyn onderwerp is ingenomen. — De tweede § dient

aaringe menigmaalen, en in het Euangelium van JOANNES meermaalen voor dan by de overige Euangelisten; naar is by deezen, evenwel, ook zoo dikwyls gebruykelyk, dat men, onzes oordeels, daaruit volstrekt niets kan besluiten. — Het *μάρτυς* of *μάρτυς*, *getuige*, waarvan de Schryver spreekt bl. 113, vindt men in de Openbaaringe; maar geen van beide in het Euangelium, of in de Brieven, van JOANNES. Het Werkwoord *μαρτυρεῖν*, *getuigen*, leest men zeer dikwyls in het Euangelium, verscheidemaal in den eersten Brief, en in den zo kleinen derden Brief tot viermaal toe; maar ook niet zelden by LUCAS en in den Brief aan de Hebreëen, daar het in de Openbaaringe slechts driemaal staat. — Het woord *Αἷμα*, *bloed*, met betrekkinge tot den dood van CHRISTUS, waarvan de Schryver spreekt bl. 123, is in de onbetwiste Schriften van JOANNES, en in de Openbaaringe, niet gemeener dan in de Brieven van PAULUS, of aan de Hebreëen, en kan dus geheel geen onderscheidend kenmerk leveren.

De tweede Afdeeling loopt over sommige spreekwyzen, die JOANNES byzonder eigen zyn: waaronder de Schryver aanmerkt, dat *κατὰ τοῦτο* en *κατὰ ταῦτα*, *daarom*, of *na deeze dingen*, in het Euangelium van JOANNES in de Openbaaringe dikwyls voorkomen; en nooit by MATHÆUS, die altoos *τότε*, *toen*, heeft. Dit is waar; maar ook dat de eerstgemelde uitdrukking daarom wel gevonden wordt by LUCAS, op verscheidene plaatsen, van zyn Euangelium, als van de Handelingen: zo dat zy geen eigenlyk onderscheidend kenmerk uitmaakt. Doch wanneer de Schryver 'er byvoegt, dat JOANNES immer *τότε* gebruikt, vergist hy zich: dit woord leest men ten minsten tienmaal in deszelfs Euangelium. — Andere voorbeelden zyn van meer gewicht, als *την λέγον* [*het woord bewaaren*] en *την λέγοντα* [*iemand's uit bewaaren*] (*) welke beide spreekwyzen JOANNES eigen zyn, en by geenen der andere H. Schryvers woordelyk zo voorkomen. — Ondertuschen verwondert het ons eenigzins, dat de Heer CURTIUS niets zegt in twee uitdrukkingen, welker eene in het Boek der Openbaaringe zeven- of achternaalen, en in het Euangelium,

(*) Jo. VIII: 51, 52, 55 en elders, OPENB. III: 8, 10; Jo. XVII: 15, OPENB. III: 10.

lium, of de Brieven, nergens gelezen wordt; de ander in het Euangelium menigvuldig, maar in de Openbaaringe nergens te vinden is. De eerste is, *die oera heeft hoore*, welke by de overige Euangelisten meermaalen in de zelfde, of ten naasten by de zelfde, woorden staat (*) als in de Openbaaringe, maar nergens in het Euangelium van JOANNES. — De andere is dat herhaalde en nadrukkelyke, *Voorwaar, voorwaar zegge ik u*, dat JOANNES in zyn Euangelium zo byzonder eigen is, zo dikwyls by hem, en by geenen der andere H. Schryveren eene enkele reis voorkomt. Dit *voorwaar, voorwaar* leezen wy ook nergens in de Openbaaring. Wy brengen dit niet by, als een bewys tegen de Echtheid der Openbaaringe; maar als eene zwagrigheid, waarvan wel iets had mogen gezegd worden, wanneer men over den styl en schryfwyze van dat Boek handelde.

Doch ons bericht wordt reeds langer dan wy ons voorgesteld hadden. Het onderwerp en de wyze van behandeling lokten ons uit tot deeze breedvoerigheid. Het nog overige zullen wy bekorten. De derde Afdeeling dan van dit gedeelte handelt over *de Houding der wyze van Voorstellinge in het algemeen (de Orationis habitu in universum)*; en hier vindt men zeer goede aanmerkingen over de Eenvoudigheid, Duidelykheid, (t. w. van den styl, niet van de zaaken zelve) Aangenaamheid, Destigheid, Vuurigheid (*Concitatio*), welke laatste de Schryver evenwel gemeen heeft met PETRUS en PAULUS.

Het Vierde en laatste Hoofdstuk is geschikt om reden te geeven van het verschil der schryfwyze tuschen de Openbaaringe en de andere Werken van den Apostel. De eerste reden is, volgens den Schryver, dat de eerste aanmerkelyk vroeger dan de laatste geschreven, en deeze de oorzaak zy der menigvuldige, het zy ruwe, het zy stoute Hebraïsmen, welke men daarin aantreft. Eene tweede is het gebruiken van den Propheetischen styl; en de derde de verrukking van zinnen, waarin de Schryver was, toen hy de dingen zag, welke hy beschryft.

Ee

(*) Het geheele onderscheid ligt genoegzaam daarin, dat men in de Openbaaringe het enkelvoudige *eu* leest, by Euangelisten het meervoudige *eta*.

Eer wy eindigen moeten wy nog aanmerken eene onderlinge schryffteel van *tronus* in plaatze van *thronus*, welke op bl. 36 en elders voorkomt; gelyk ook, dat bl. 129 r. 10 v. o. wordt aangehaald WETSTEIN *Prolegom. in N. T.* waarvoor wy denken, dat staan moet *Not. in Apocalypsin*, pag. 747, col. 2.

Voor het overige kennen wy den jeugdigen Schryver gaarne den lof toe van vernuft, werkzaamheid en becheidenheid omtrent anders denkenden, en wenschen hem eenen gelukkigen voortgang in zyne welbegonnen oopbaan.

Gesprekken en Overdenkingen, over de Geboorte van onzen Heere JESUS CHRISTUS, door WILHELM LEENDERT KRIEGER, Predikant in 's Hage. Te Amsterdam, by J. van der Hey, en te Utrecht, by W. van Yzerworst, 1801. In gr. 8vo. 352 bl.

Voor eenige jaaren gaf de Haagsche Kerkleeraar KRIEGER. soortgelyke *Gesprekken en Overdenkingen* in t licht, *over het Lyden en Sterven van onzen Heere JESUS CHRISTUS (*)*, waarvan deze, *over de Geboorte van onzen Heiland*, tot een Vervolg moeten dienen. Buiten twyfel zal de Eerw. Schryver, over dezen dus voortgezetten arbeid; wederom goedkeuring en lof beaalen by allen, die, aan den daarin gevolgden denken leer-trant gewoon, zoodanige hulpmiddelen, tot Godsdienstige stichting, behoeven.

De *Gesprekken*, die vier in getal zyn, gaan over 't belang, dat wy hebben in de overdenking van JESUS geboorte, over de geloofwaardigheid van het verhaal der Euangelisten, over de komst der Oosterwyzen te Bethlehem, en de gevolgen daarvan, en over JESUS besnyding en naamgeving. — De inhoud der *Overdenkingen* is: JESUS gebooren, de Herders onderricht, Engelenzang, de Herders by de Kribbe, en de predikende en Godverheerlykende Herders. Hier en daar zyn, even als in 't voorige Werk, ook eenige *Aanteekeningen* ingevoegd, voor weinig weetenden; b. v. over t moeielyk vers, *Luc. II: 2*, over 't Erfdochtererschap van MARIA, den tyd der voltrekking van het huwelyk van

(*) Zie *Alg. Vad. Letteroef.* 1793, bl. 377, 473.

van JOSEF en MARIA, (vóór de reis naar Bethlehen) de onvoegzaame vaststelling van 's Heilands geboortedag op den vyf-en-twintigsten December, de wyze, waarop de Herders, het geen hun gezegd was, (zeker niet *alou*) bekend gemaakt hebben, enz. Men zal ook geduurig welgepaste dichtregels, uit VAN MERKEN, SCHÜTTE, VAN DE KASTEEL, FEITH, VAN DEN BERG en andere Vaderlandfche Dichters overgenomen, aantreffen.

Zie hier, tot eene proeve, iets, met *bekorting*, uit 's Mans Overdenking van 't Gezang der Engelen. „My dunkt, men mag hier veilig aan onderscheidene zangreijen denken, hier was toch een hemelsch Choor in Efrata's velden, daarom stelde ik my voor, dat de eerste rei vrolyk juigchende heeft aangeheven: *Eere* [zy] *Gode in de hoogste*. Daarop heeft eene tweede rei gezongen: *En* [of *ja*] *op aarde Vrede*. Terwyl de beide reijen zich vereenigden, en geheel het Choor den slotzang aanhief: *In menschen een welbehagen*.” Over dezen slotzang drukt hy zich vervolgens, onder anderen, dus uit: „Aanbidlyk, grootsch, diepbukkend, verstommend is de taal! *Welbehagen*, dat woord ryst boven 't peil van menschenvernunft! Dat woord zet aan menschlyke naarvorsching de grenspaalen! — *Welbehagen in menschen*, hoe veel aanbidlyks is daar in opgeslooten! Engelen bezwymen hier, wat zal ik my dan onderwinden om dit op te heklereu? Neen, geen opheldering, maar nadenken, stamelen. oplossen, wat ik hier vatten kan, en daar mede vol aanbidding, in 't stille eenzaam, voor God geknielt! — In dezen slotzang wordt de bron aangewezen, waar uit de vrede voor de aarde vloeide, en tevens den Godverheerlykenden aanhef van de eerste zangrei gebillykt. — ô Ja, eere zy God in de hoogste hemelen toegebracht, daar Hy zichzelven verheerlykt, door zyn welbehagen in menschen te stellen.” — „De zingende hemelingen, geheel het Zangchoor klimt met aanbidding op, tot de eerste bron van alle zaligheid! — Hier wordt de stilte der eeuwigheid vertegenwoordigd, toen allereerst het ontwerp van scheppen en verlossen beraamd werd; toen was de beschikking van 't heil even zo spoedig vastgesteld, als de toelaating van ellende! — In 't zelfde oogenblik ... maar zacht! ... in de eeuwigheid zyn geen oogenblikken ..., evenwel, ik kan in der menschen taal ge-

nder woord gebruiken ... in 't zelfde oogenblik, dat leklooze heiligheid, gadelooze goedheid en onnaaraanbare wysheid, de toelaating van 't zedelyk kwaad in de wereld bepaalde, was ook alrede de heerlyke verlossing ontworpen, en haare onfaalbare uitkomst berekend! — Dan, wat onderwinde ik my, dit myn stamelen is, vreeze ik, der Oneindige Majesteit niet waardig, ik wyge en aanbidde! — Hier zie ik hoe, door de engelen, eeuwige liefde wordt bewonderd, en vrye genade als de bron van menschenheil genoemd. Geen waarde by den mensch, geen reden aan den kant van 't scheppel, geen welvoeglykheid, veel min verdienste aan de zyde van den Zondaar. — Neen! Welbehagen van God alleen, de oorzaak van menschengeluk! Engelen zyn Duivelen geworden, tallooze schaaen derzelven hebben hun beginsel niet bewaard, maar zyn van God afgeweeken: ook deze hadden verlossing noodig. — Waarom zingen Engelen niet van Gods welbehagen in lie afgevallene engelen? — Neen, dat konden zy niet loen: waarom niet? — „ô God wat zyn uwe oorden, deelen een diepe afgrond!” — Ach! deze zyn eeuwig met onlosmaakelyke ketens aan 't verderf geboeid! — Eeuwig, eeuwig zyn die tot toonbeelden van geduchte echtvaardigheid gesteld! — Ik siddere op dit denkbeeld! — „HEERE gy zyt rein in uw richten, rechtvaardig in uwe wegen, onnaaraanbaar wys in alle uwe bestellingen; ik aanbidde U met ontzag; ik verheuge my met beevinge!” — Ja ik verheuge my: menschen worden verlost; in menschen heeft God een welbehagen!” — „Aanbidlyk God! van waar dan uw welgevallen in zulken?” Welbehagen, dat is 't al wat hier van gezegd kan worden! — *Vry welbehagen!* dat is een bepaalende oorzaak buiten zich zelve kent, vry welbehagen volstrekt onathanglyk van al wat scheppel doet! — *Redenlyk welbehagen!* Met de hoogste wysheid gevormd, op de beste reden steunende; maar redenen, die met geen menschlyk dieplood gepeild kan worden! — *Genadig welbehagen!* Daar de grootste onstbewyzen, aan de alleronwaardigsten, aan de verachtlichsten geschonken worden! — *Onveranderlyk welbehagen!* Dat de eeuwigheid verduurt, dat ondanks alle ontrouw van hun die 'er door gezaligd worden, ondanks alle de poogingen der helle, om dit ontwerp te

doen mislukken, eeuwig stand houdt." En zoo loof dit verder voort. 't Ontbreekt ons aan plaats, om me af te schryven. 't Geen wy verder tot aanpryzing van des Leeraars voorigen arbeid, t. a. p. in ons Maandwerk, gezegd hebben, is ook op dit Vervolg toepasselyk.

Nieuwe Scheikundige Bibliotheek. 9de Stuk. Te Amsterdam, by W. Holtrop. In gr. 8vo. 36 bl.

Behalven eenige beoordeelingen van, en uittrekzels uit Scheikundige, of tot de Scheikunde betrekking hebbende, Werken, komen in dit stuk voor, eene Verhandeling over het maaken van *Æther* door Zoutzuur, of Zeezoutzuure *Æther* der Apothekers, door J. B. VAN MONS, gelyk ook Aanmerkingen van denzelfden Schryver over het Galvanismus, of de dierlyke Electriciteit, benevens eene Verhandeling van C. GIRTANNER over het *Azote*. Om een proefje van dit stuk der Bibliotheek te geeven, zullen wy ons thans bepaalen tot de Aanmerkingen van VAN MONS over de Galvanische vloeistoffe, en daaruit het volgende overneemen.

„ Om het Galvanismus op 't zintuig van 't Gezicht te doen werken, plaatst men een strookje bladtin boven het ooglid, en neemt een stuk zilver in den mond; men brengt deeze twee metaalen in gemeenschap, en men zal voor de oogen een wit licht, eene soort van weerlicht, gewaar worden.

„ Hetzelfde ziet men gebeuren, wanneer men tusfchen de bovenlip en het tandvleesch, zo hoog als mogelyk is, een staafje van zink plaatst, en op de tong een plaatje zilver legt, of een zilver staafje in een van de neusgaten steekt, en op de tong een stukje goud of zink legt: men ziet, namelyk, dat zelfde licht voor de oogen verschynen, op 't oogenblik dat de cirkel gesloten wordt, 't zy door de onmiddelyke aanraaking der twee metaalen, of door tusfchenkomst van eene andere geleidende zelfstandigheid.

„ Dit licht wordt nog veel aanmerkelyker, wanneer men den oogbol met een staafje zink bepaalt, en een zenuwagtig gedcelte, dat niet veel bedekt is, door een zilver plaatje raakende, den cirkel door den vochtige communicateur fluit: zo lang men den cirkel gesloten houdt

houdt, straalt een zeer helder licht uit de oogen, en eene zekere helderheid verschynt voor dezelve. Maar als men dezelfde proef doet, met op het oog een stukje zink, en op een ander gedeelte wat zilver te doen, wordt men, op 't oogenblik als de cirkel losgemaakt wordt, eene zeer groote uitwerking van het licht gewaar.

„Men kan de proefneemingen, waardoor men de uitwerkingen gewaar wordt, wanneer men eene zenuw, die met het oog gemeenschap heeft, in den cirkel brengt, op een nog veel eenvoudiger manier in 't werk stellen: men behoeft alleen tusfchen de bovenkaak en de wang van den eenen kant een stukje zink en de onderkaak van den anderen kant een stukje zilver te plaatzen, en die beide metaalen buiten den mond doen gemeenschap krygen, en oogenbliklyk verschynt dit licht weder. — Deze proefneemingen doen vooral groote uitwerkingen, by 't ontwaaken uit den slaap en in donkere plaatzen.

„Het Galvanismus is ook werkzaam op den reuk, zonder daarop echter het gevoel, aan dat zintuig eigen, voort te brengen. Wanneer men in 't eene neusgat een stomp en zeer glad staafje potlood, en in 't andere een dergelyk van zink inbrengt, en den cirkel door tusfchenkomst van een derde metaal sluit, verspreidt zich een zeer helder licht voor de oogen, en men wordt in den neus, op de plaats waar die metaalen raaken, eene zonderlinge beweeging gewaar, en gevoelt eene prikkeling, en eene spanning in 't binnenst gedeelte van den neus, 't geen dikwyls niezing en hoofdpyn veroorzaakt.”

Geschiedenis der Vereenigde Nederlanden ; nevens de voornaamste Gebeurtenissen in Europa. Door C. ZIL-LESEN. IIde Deel. In den Haage, by J. C. Leeuwestyn. In gr. 8vo. 378 bl.

Eene algemeene aanmerking, door ons op de twee voorgaande Deelen deezer Werks gemaakt (*), hier in bestaande, dat de Schryver, te meermaalen, voor

20

(*) Zie onze Aankondigingen der beide voorgaande Deelen, in onze *Vad. Letteroef.* voor 1799, bl. 263 en 573.

zo langen tyd, de *Vereenigde Nederlanden* uit het oog verliest, dat men twyfelt of die landen, meer dan andere, bepaald bedoeld worden, klemmt omtrent dit Deel veel minder, dan ten opzichte van de voorige. Eigenaartig moest hy nader by huis blyven, daar om en in hetzelfde zo veel opmerkenswaardigs voorviel, als ons zyn Geschiedblad in deezen ontvouwt. — De tusschengevlogten aanmerkingen van den Burger ZILLESEN, welke voorheen desgelyks onze opmerking trokken, zyn min uitvoerig in het tegenwoordig Deel, doch van denzelfden stempel.

In vier Hoofdstukken is dit Deel gesplitst. Het neemt een aanvang met het VII H. bevattende *Het voorgevalene naa de overgave van Brusfel en de bemagtiging van 's Bosch*. Het VIII schetst *den inwendigen staat der Republiek, en Krygsverrigtingen, tot de Inneeming van Nymegen*. Het IX stelt ons voor oogen *de Gebeurtenissen tot de Inneeming van Utrecht, en Holland*. Het X beschryft *de Omwenteling in Gelderland, en in de verder overige gedeelten onzer Republiek*. — Deeze Opschriften duiden een tydperk in de Vaderlandsche Geschiedenisse aan, zo vol woelings en ommezwaais, dat elk, dezelve lezende, en ZILLESENS uitvoerigen trant van verhalen kennende, een breed verslag van gewigtige Gebeurtenissen mag verwagten; en zal hy zich daarin niet bedroogen vinden. Noodloos zou het weezen, hier in byzonderheden te treden. In 't algemeen mogen wy opmerken, dat de Schryver, die bekend staat met de Uitgeweekenen in één lot gedeeld, en veel gemeenschaps met hun gehad te hebben, blykens het door hem voor het zyne erkende Werk, *Philaletes Batavus* (*), veele byzonderheden, hun betreffende, bybrengt, elders vergeefs gezogt, of niet in diervoege te vinden; 't welk een licht verspreidt op eene menigte van voorvallen.

Zo, by voorbeeld, vermeldt hy, met den aanvang van het VIII Hoofdst. „Door de zegevierende wapenen der *Franschen* in *Belgiën* rees de moed der Republikeinen in de Vereenigde Gewesten zodanig, dat zy zich in geheime Committés vereenigden, en men correspondeerde onderling, tot bewerking van eenen algemeen nationaalen opstand; dan dewyl daartoe een meerdere verlichting voor den gemeenen man noodig

was,

(*) Zie het Eerste Deel deezes Werks, bl. 200

was, rigtte men heimlyke Drukkéryen op (want de Vryheid der Drukpers was verboden), waarvan de lettervrugten in Volksgezelschappen geleezen, en aan derelver Leden medegedeeld werden. Dit geschiedde met zo veel behoedzaamheid, dat hunne vyanden nooit den oorsprong daarvan konden ontdekken.

„ Uit deeze Committés, of Volksgezelschappen, werden 'er twee centraale Committés verkoozen, een voor de buitenlandsche en een voor de binnenlandsche correspondentie: door de heimlyke werkingen van deeze Committés werden veele finantieele operatien der toenmalige regeering verlamd, en daardoor het vermogen van hunner vyanden verzwakt. Ook leerde men de hoofden der overheerschende Party kennen, welker werkzaamheden op allerlei wyzen verydeld werden.

„ Na eenigen tyd op die wyze werkzaam te zyn geweest, beslooten deeze twee Committés om eene heimlyke centraale Vergadering van alle de Committés te beleggen, en daar op te besluiten:

„ 1°. Of men de Revolutie zou kunnen beginnen en staande houden?

„ 2°. Waar dezelve zou behooren te beginnen?

„ Omtrent het eerste werden de zwaarigheden zo groot bevonden, tot de daadlyke uitvoering, dat men geenszins besluiten kon die te onderneemen; maar men beoot te volharden in de onderling bepaalde werkzaamheden; terwyl men intuschen eene Commissie zou zenden aan de *Fransche* Volksrepresentanten, ten einde den ydlyken toestand der Gemeenebestgezinden te berigten. En omtrent het tweede Poinct werd *Amsterdam* ten middelpunt verkoozen.

„ In Aug. 1794 zondt het Nationaal Committé naar de Representanten van het Noordlyk Leger, aan wien zy verslag deden van den inwendigen staat der Republiek en hunne werkzaamheden. Zy werden aldaar door dezelve allervriendelykst ontvangen, het plan der militaire operatien ontworpen, naar het *Fransche* Gouvernement gezonden, en goedgekeurd, met mondelyke verzekering; *de Staatskunde zal het overige uitvoeren. Het Patriotische Volk belooft trouw en bescherming aan de Patriotische Party.*”

Hierop deelt ZILLESSEN een opmerklyken Brief van den Generaal en Chef PICHEGRU aan den Generaal DARN.

te worden, en dit gaf gelegenheid, dat de Regeering eenige wapen - magazynen van de Patriotten ontdekte en opligtte."

Dan, laat ons voortgaan, met uit het IX Hoofdst. nog iets van de Revolutionaire Committés in ons Vaderland over te neemen. „Hoe zeer wel, binnen de Republiek, het bestier de grootste waakzaamheid gebruikte omtrent de Patriotten, zo correspondeerde men nogthans van alle plaatsen met elkander, en het Generaal Committé Revolutionair hadt met de Stedelyke Committés hunne onderling vastgestelde plannen, om, zo dra de *Franfchen* tot een zeker punt naderden, in die Stad, daar zy het dichtste by lagen, de Omwenteling te beginnen, en daarvan kennis te geeven aan de naastbygelegen Steden, om daar hunne mesures naar te neemen. Alles was voorbereid tot de Omwenteling, en het Committé Revolutionair te *Amsterdam* hadt zyne afgezondenen by het *Franfche* Leger, die dagelyks met de Generaals van hetzelfde spraken, en binnen 's lands briefwisseling hielden, op zodanige geheime wyze, welke niet ligt te ontdekken was. Ieder Committé hadt ook, by voorzorge, de nieuwe Regeering benoemd, welke de plaats der oude moest vervangen."

In het X Hoofdst. by den aanvang geeft de Burger ZILLESSEN de Stukken op, in het Revolutionair Committé te *Amsterdam* gereed gemaakt, ten einde de Omwenteling in alle Provinciën, Steden en Plaätzen ordelyk zou geschieden; waarvan men overal geen gebruik kon maaken, doch hier en elders, met zekere wyzigingen, volgde; gelyk het verhaal van ZILLESSEN uitwyst.

De voltooiing der Omwenteling beschreeven hebbende, voegt ZILLESSEN 'er, ten slot van dit Deel, nog eenige aanmerkingen nevens, van eenen algemeenen aart, de Omwenteling betreffende, terwyl hy nu en dan in het verhaal zelve eenige hadt ingevlogten van eenen berispelden aart, hoedanig ook deeze voor het meerendeel zyn: eenige steunen op goeden grond, andere dunken ons van een twyfelagtiger aart. Dan, wat anderen, wat wy des denken mogen, ZILLESSEN zegt 'er dit van: „Om met lof en roem te regeeren, in een tyd, nu het verval groot, de omstandigheden van *Europa* ongunstig, en het land in een oorlog ingewikkeld is, worden 'er meer dan dubbele vermogens van geest vereischt, en het

onlangs kondigden wy het *Historisch Tafereel der Agttiende Eeuwe* aan (*). De thans voor ons liggende *Geschiedenis* van dat eigenste Tydperk is van eenen gansch anderen aart, en geschikt tot de opgave der Gebeurtenissen, zonder dezelve, tot eenig bepaald doel, te beredeneeren, 't welk het geval des anderen is.

Wel te regt mag de Schryver zyn Voorbericht aanvangen: „Was 'er immer een tyd, vrugtbaar in aanmer-, „kelyke en tevens gewigtige Voorvallen, zo is het, zon-, „der tegenspraak, de nu reeds verloopene Agttiende Eeuw „geweest; — eene Eeuw, in wier aanvang twee der „magtigste Mogendheden, *Frankryk* en *Spanje*, welke „jaaren lang tegen elkander in 't harnas geweest wa-, „ren, en waarvan ieder zig de Alleenheersching over „gansch *Europa* ten doel gesteld had, zig met elkan-, „der verbonden, waardoor de balans van magt in dat „Waerelddeel verbroken, en de aanleiding tot een der „bloedigste en hardnekkigste Oorlogen gegeven wierd; „— eene Eeuw, in wier midden de verbaazendste Ver-, „bintenissen voorvielen, en wier einde nog veel merk-, „waardiger is geworden, door de zeldzaamste Staats-, „omwentelingen, welke het Staatkundig Stelzel in *Eu-, „ropa* eene geheel andere, nieuwe en vreemde gedaan-, „te gegeven hebben; — eene Eeuw, zo ryk in 't voort-, „brengen van groote en voornaame Mannen, wier daa-, „den de aandagt van de geheele Waereld tot zig ge-, „trokken hebben; — eene Eeuw, eindelyk, in welke „de Geleerdheid, de Kunsten en Weetenschappen zulk „eenen verwonderlyken voordgang gemaakt hebben, „dat derzelve weldaadige Invloed tot in de afgele-, „genste Streeken van *Europa* doorgedrongen is, waardoor „dus de schadelykste vooroordeelen overwonnen zyn, „en het schandelyk en dweepzuchtig Bygeloof genoeg-, „zaam geheel vernietigd is.”

Het bezwaarlyke om zulk een Werk uit te voeren gevoelt de Schryver, en stelt voor, hoe Waarheid, Onpartydigheid, Eenvoudigheid en Beknoptheid, de hoofdvereischten zyn in den Onderneemer eener zo moeilyke aake. — De Burger FOKKE betuigt, zyn best gedaan te hebben, om, in zyne *Geschiedenis van de Agttiende Eeuw*, aan die vier vereischten, door hem breeder ontvouwd, te

(*) Zie hier boven, bl. 530.

gaande, op eene beknopte wyze. Naar zyn opgegeeven Plan doorloopt hy de aangeduide Ryken en Gemeenebesten van *Europa*, in dit Deel, tot den Vrede, te *Utrecht*, in den Jaare 1713, geslooten; — een voeglyk standpunt, om verademing te neemen, naa zo veel stryds onder de Mogendheden, en zo veel inwendige onlusten, in een en ander Land, bygewoond te hebben. Niet vreemd en voor den *Nederlandschen* Leezer niet ongevallig is de Burger *FOKKE* eenigzins breedspreekiger over de *Vaderlandsche*, dan over *Buitenlandsche Geschiedenissen*. Hier en daar heeft hy, zo deeze als geene, met korte Aantekeningen toegelicht. Veelvuldiger en uitgebreider zou hy dezelve zeer ligt hebben kunnen maaken; dan het blykt veelzins, dat hy zich der korthed bevlytigd hebbe: deezer *inagtneming* in een Werk, 't welk de *Uitgestrektheid* van eene geheele Eeuw, en de *Geschiedenis* aller Landen, moet bevatten, is hoogst aan te pryzen. Kan de *Geschiedschryver* alles in drie, of ten hoogsten vier Stukken, van grootte als het tegenwoordige, bevatten, zyn Werk zal des te aangenaamer en voor allen te geschikter weezen. De gaave van bekorten, zonder te benadeelen, is zeldzaamer dan die van uitbreiden, en daardoor onfeilbaar te verveelen.

Met vollen regt telt *FOKKE*, de voornaamste Eigenschappen eener *Geschiedenis* opgeevende, daaronder de *Eenvoudigheid*, „waardoor,” om 's Mans woorden te gebruiken, „de *Geschiedenissen* natuurlyk, en zonder „verheevenheid, (die meer aan den Dichterlyken Styl „eigen is,) voor het oog des Leezers gebragt worden, „zonder egter door laage uitdrukkingen of laffe taal „de Leezers te beledigen, en de deftigheid der *Geschiedenis* te benadeelen. Indien men zig den grooten „Historieschryver *WAGENAAR* hier ten voorbeelde stelt, „zal men weinig gevaar loopen van, ten deezen opzigte, „te dwaalen.” — Een welgekoozen voorbeeld; doch niet altyd hier gevolgd: voor het *zwellende*, waarvan *WAGENAAR* zo afkeerig was, heeft *FOKKE* zich gewagt; doch 'er valt meer te doen, als men *WAGENAAR* wil volgen, dan niet *zwellende* te weezen, of tot het Dichterlyke te vervallen. Daartoe wordt eene eenpaarigheid gevorderd; doch niet zonder eenige verheffing, als het onderwerp zulks toelaat, of zelfs vordert. — *WAGENAAR* muntte uit in zuiverheid van Taal; dan wy kunnen de Taal-

gebreken, ons hier ontmoet, aan geene Schryf- of Drukfeilen toekennen. Eene betere inagtneming hiervan dienen wy den Schryver wel aanraaden.

De Boekhandelaar heeft, by een keurig uitgevoerden Druk dezes Werks, hetzelfde met twee Platen versierd, die ons zeer bekaagen, bovenal de eerste, den moeilyken Tocht van Prins EUGENIUS over den Berg Cenis verbeeldende.

Korte Geschiedenis der merkwaardigste Gebeurtenissen in de Agttiende Eeuw, voor den Burger en Landman. (Uit het Hoogduitsch vertaald, naar den tweeden Druk.) 1ste Deel. Te Zutphen, by H. C. A. Thieme, 1801. In gr. 8vo. 216 bl.

Een eenvoudige goede styl, korthed en naauwkeurigheid, en daarenboven hier en daar zeer goede, somtyds ook zedekundige wenken, pryzen dit Werkje aan, waarvan ons het vervolg spoedig wordt toegezegd, het welk op zyn hoogst nog twee Stukken, van gelyke grootte als het tegenwoordige, zal uitmaken. In dit gedeelte vinden wy een verhaal 1) van den groten Noordschen Oorlog, van het Jaar 1700 tot den Vrede te Nystad 1721; 2) van den Spaanschen Oorlog over de Erfopvolging; en 3) van den Oostenrykschen Oorlog over de Erfopvolging, van het Jaar 1740 tot 1748. Voorts, als een Aanhangzel, 1) ene beschryving van de Aardbeeying van Calabrien in het Jaar 1783, en 2) van de belegering van Gibraltar. — Het geven van ene proeve stellen wy uit, tot ons de volgende Delen in handen komen; daar het, vertrouwen wy, onze Lezers toch al zo aangenaam zal zyn, den Schryver enigzins te kunnen beöordelen, door iets van hem te zien, dat de geschiedenis betreft van onzen tegenwoordigen tyd. Intusschen mogen wy verzekeren, dat dit Stuk zich met genoegen laat lezen, en dat men in hetzelfde overal den Wysgeer voelt, die vooral ook in de gebeurenissen zyne Lezers doet opmerken, dat Hy, die de waereld nageert, (deze woorden nemen wy van den Schryver over) den swakken mensch wel toelaat, wydloopige werken te maaken, en te meenen, dat hy zelve de drijver van toekomstige gebeurtenissen is, voor zich

ven echter de uitvoering zoo vry en onafhangelijk voorbehoudt, dat de stoutmoedigste zelve slechts juist zoo veel te verrigten krygt, als 'er voor hem bestemd is, en op die plaats moet staan, alwaar de almachtige Opperbestuurder hem nodig heeft.

Dichterlyke Gedachten-beelden. Iste Bundel. Te Amsterdam, by de Wed. J. Doll, 1801. In gr. 8vo. 204 bl.

Telkens verheugen wy ons, wanneer wy Dichtbundels in handen krygen, welke wezenlyk tot eere der Natie kunnen versprekken. Deeze *dichterlyke Gedachtenbeelden* is een van dezelve, en verdient daardoor onze aanpryzing; ofschoon wy met een en ander gezegde, vooral voorkomende in sommige Versen van den Dichter J. F. HELMERS, ons geenszins kunnen vereenigen, (nadien dezelve te veel kentekenen van eene zekere onvergenoegdheid en partyfchap draagen. Een getal van XVII Dichtstukken maakt den inhoud van deezen eersten Bundel uit. Vrouwe MARIA PETRONELLA ELTER, geb. WOESTHOVEN, welke in deezen weder haar eigen weg, als uitmuntend Genie, bewandelt, bezingt, in eene zeer wysgeerige *Ode, de Schepping*, en, in eenen *Klaagzang*, den Hoogleraar HENRIK ALBERT SCHULTENS. Mr. J. KINKER deelt in denzelven *de Dichterlyke Genie*, een treffende *Ode, de Dichtkunst*, en aan ALFRED mede. Van den reeds genoemden J. F. HELMERS vindt men, aan RIMAX, *Ode, aan mynen Vriend A. J. ZUBLI*, van den Dichter CORNELIS LOOTS, aan BONAPARTE, *aan de Vryheid*, JAMES COOK, *Lierzang*; aan mynen Kunstvriend A. R. SALCK, en *Karthago*. Van Mr. W. BILDERDYK ontmoet men *hier de Zomer*; van Mr. M. C. VAN HALL een fraaije Naarvolging van PETRONIUS *Burgerkryg*; en van HENDRIK MEIJER *Julius* een schoonen *Lierzang aan OSSIAN*.

Om onze Leezers, noch den Dichter HELMERS, te laten gissen, met welke gezegden wy ons niet kunnen vereenigen, naar dezelve, om hunne partydigheid — die wy vooral in deezen bundel, en wel in deezen tyd, niet verwacht hadden — afkeuren; bepaalen wy ons tot het Dichtstuk aan AMBROSIUS JUSTUS ZUBLI, bl. 53 enz. Na gezegd te hebben, dat deeze hem te vergeefs tot zingen aanspoort, omdat hy zyn vrye lier immer voor de oorlogswuede heeft gesnaard, vervolgt hy:

*Laat vry 't geschreeuw van rymelaren,
Aan 't volksgejuich zyn klanken paren;
En in vervelend maatgeluid
Elk deugdbeminnaar driest vervaren,*

gelyk te Rome; want daar ziet de Dichter, in zynen Lierzang
aan de Vryheid,

*de achtbre tempels uitgeplonderd!
't Beeld van Gods Zoon ter neêrgedonderd.*

Dan, dit had hy, vóór ruim twee Eeuwen, ook op verscheidene plaatsen in ons Vaderland kunnen zien; en mogelyk zal hy die tyden toch nog gelukkig noemen, omdat ze de Hervorming te wege bragten! — ten ware hy den Roomschen Godsdienst toegedaan ware, dat wy niet weeten.

Het blykt, intusfchen, dat, hoe afkeerig deeze Dichter ook in den jaare 1800 scheen te zyn, om op aandrang van zyne Vrienden te zingen, hy zulks echter vrywillig en met zeer veel vuur in dat zelfde jaar nog gedaan heeft. Dit blykt uit zynen, zo even genoemden, *Lierzang aan de Vryheid*; in welken hy al het kwaad heeft byeen verzameld, het welk men aan losbandige onverlaaten, geenszins aan de verdedigers der vryheid, wyten kan. Men kan, met hetzelfde recht, den wyn verachten, en deszels nadeelen bezingen, omdat zommige menschen daardoor dronken worden, en dan de grootste buitenspoorigheden, ja zelfs euveldaaden, begaan. Maar tusfchen het gebruik en misbruik was altyd verschil, en het is nog zoo. En hy, die alleen het kwaade bezingt, met voorbyzien van het goede, toont zich ten minsten zeer partydig; en dit blykt in de meeste Coupletten van deezen Lierzang. Een enkel voorbeeld ter proeve.

*ô Vryheid, 'k wenschte uw' lof te zingen!
Hoe, door der vaadren heldenmoed,
Ge u d'yzren kluister dorst ontwringen!
Hoe zy, in 't harnas opgevoed,
De deugd verr' boven 't leven stelden;
Maar ach! dat edel kroost van helden,
Wier naam nog ziddring wekt, verdween. —
Het nakroost heeft hun deugd verloren,
En 't geen myn zangdrift aan kan sporen,
Is verontwaardiging alleen.*

Dus, het geen ZUBLI, het geen FALCK niet heeft kunnen doen, dat heeft de verontwaardiging gedaan! (Eene verontwaardiging tegen het Koorn, om het Kaf!) Maar de Dichter had zeker zeer veel reden daartoe. 'Er waren geene Helden meer in ons Vaderland! Het waren allen bloodaarts. Zelfs zy, die, een jaar te vooren, de met zo veel hoop bezielde, en daar op moedig gelande Britten, uit Noordholland hielpen verdryven, waren zekerlyk lasaarts. HELMERS zong toen niet, en zy vochten!

Dan wy meenen genoeg gezegd te hebben, om te doen zien, dat voortgelyke Zangen geen *Eendracht* noch *Vryheit*, maar eerder *Tweedracht* en *Dwinglandy*, kunnen bevorderen; en dat deeze partydige trekken, even als vlekken in een schoon aangezicht, deezen bundel ontsieren: het welk te meer jammer is, daar deeze Dichter in zyne andere stukken toont, dat hy zeer wel in staat was, om denzelven door schoone kunststukken, die hem en het Vaderland eer aandoen, te versieren.

Proeve van Minnezangen en Idyllen. Door H. TOLLENS c. z.
Te Amsterdam, by P. J. Uylenbroek. In gr. 8vo. 120 bl.

Leerlingen, zegt het gewoone spreekwoord, zyn geene Meesters; en volgens die waarheid kan men geenszins verwachten, dat de stukjes, die ons in deezen bundel, door een nog weinig in de kunst gevorderden Jongeling, worden aangeboden, met de meesterstukken van eenen GESNER, LEONARD BERQUIN en anderen, zullen gelyk staan. Intusschen verdient de jonge Dichter aanmoediging op deezen zynen weg, en vooral in de kleine in maat geschreevene stukjes, van welken wy het volgende, als een proefje, zullen overneemen.

DE KUSCHJES.

De jonge DAMON wierp aan AGNES knien zich neder,
Daar hy een eenig kuschje bad;
Het meisje, meerder gul dan teder,
Gaf hem 'er daadlyk twee. „Ach!” riep de Herder weder:
„Ik dacht dat gy my liever had!
„Waarom waart gy myn wensch niet tegen?
„'k Had liefst de kuschjes zelf gekregen.”

Ernst en Boert voor de XIX Eeuw, of Almanach van beschaaftde kundigheden voor 1802. Te Amsterdam, by W. van Vliet en J. van der Hey. In 12mo.

Alles wat wy in het vorige jaar (*) goeds van dit boven aangekondigd Tydboekje gezegd hebben, schynt dermate door de vrienden en voorstanders van goeden smaak ondersteund geworden te zyn, dat de kundige en arbeidzame FOKKE daardoor aangemoedigd is, om dezen arbeid te vervolgen; althans wy hebben het genoegen, onzen Lezers

(*) *Alg. Nederl. Letteroef.* voor 1800, 1 Stuk, bl. 567.

op nieuw verslag te doen van deszelfs Almanach voor 1802, die zo wel ten aanzien van den inhoud als typographische en bibliographische schoonheden niets minder dan de vorige is, zo niet denzelven overtreft.

De Heer FOKKE heeft gemeend, om zynen Landgenooten meer genoege te geven, deze tweede uitgave minder Wetenschappelyk en nog meer ten nutte van het algemeen te moeten inrichten dan de vorige, ter meerdere aanmoediging der koperen in het algemeen; het welk hem, en ook ons, voorkomt, dat niet ongunstig zal opgenomen worden.

De onderwerpen zyn, behalven den complete Almanach, de volgende: I. WYSBEGEERTE. *Samenspraak over de eindigheid des Menschelyken Verstands.* II. SCHOONE KUNSTEN. *Over de beginselen der Toonkunst.* III. FRAAIJE LETTEREN. *Het Dagwerk der oude Romeinen.* IV. DICHTRUNST. 1) *Over de Idylle.* 2) *De ontvlugte Cupido.* 3) *Biographische schets van P. C. Hooft.* V. KORTE VERHAALLEN. 1) *De geboorte van Pallas, eene Comische Anecdote.* 2) *Anecdotes en Puntspreuken.* VI. UITSPANNINGEN. 1) *Aanmerkingen over het Italiaansch Tooneel.* 2) *Het scheiden der Italiaansche Comedianten.* VII. ZEDEN EN GEBRUIKEN.

De Platen, even als de vorigen, door KUIPER getekend en door CLAESSENS gegraveerd, en twee aartige Carricatuuren, strekken tot verfraaijing van dit in een goeden styl en zuivere taal geschreven Jaarboekje.

Wy vertrouwen, dat deze Almanach van het kunstlievend Publiek wederom met welgevallen zal ontvangen, en de Heer FOKKE daardoor in staat gesteld worden, om denzelven jaarlyks te vervolgen.

Het geheimvol Kasteel, of de onderlooze Erfgenaam. II Deelen. Naar het Engelsch, volgens eene Fransche Vertaaling. Te Amsterdam, by W. van Vliet. In gr. 8vo. 312 bl.

Een aantal karakters worden, in dit geheimvol Kasteel, aan het daglicht gesteld, en leveren een aantal gesprekken en onderhandelingen op, die den Leezers en Leezeressen van deeze soort van geschriften waarschyndlyk niet onaangenaam zullen zyn. Hier en daar hebben wy zeer goede beschryvingen aangetroffen; doch over het geheel genomen is dit Werk geen meesterstuk, het welk uit eene tweede taal verdiende vertolkt te worden. Alles loopt uit op een gelukkig huwelyk tuschen ALBERT en MARIA; terwyl het oud Kasteel van *Mowbray*, eerst tot eene schuilplaats voor struikrovers dient, doch naderhand werdt afgebroken: worden de ALBERT, door dit huwelyk, uit den staat van afhanglykheid

heid en onbekendheid verhaven, en met eer en goeden overlaaden. Voor het overige hebben wy in deezen Roman niets gevonden, 't welk tegen de goede zeden strydt; doch het zedelyk nut, van deeze en soortgelyke schriften, waarvan het yslyke veelal de grootste verdienste uitmaakt, te wagten, valt niet genoegzaam in het oog, om de leezing van dit Boek uit dien hoofde aan te pryzen.

Kiasa, Koninginne der Indiaanen. Of het Haverij van Alexander de Grootte. Tooneelspel in drie Bedryven. In den Haag, by J. Plaat, 1801. In 8vo. 37 bl.

Wy lazzen, voor enigen tyd, in de IV. Vad. Bibliothek, met genoegen, het verhaal, dat aanleiding tot dit stukje gaf; en, zo veel wy zien kunnen, heeft de ons onbekende maker van dit Toneelspel nagenoeg niets meer gedaan, dan dit verhaal *afschryven*; de woorden *Bedryf* en *Toneel* 'e, hier en daar vry onoordeelkundig, *invoegen*; en door zyne *voegingen*, waarvan hy in het Voorbericht gewag maakt, gaf hy aan hetzelfde zulk enen graad van onwaarschynlykheid, en verlamde hy het geheel zo zeer, dat wy buiten staat zyn om te voldoen aan zyn verzoek, ook aan ons gericht, indien hy ons anders voor bevoegde beoordeelaars houdt, om hem, naamlyk, de wezenlyke gebreken, die hy overtuigd is dat hetzelfde heeft, aan te wyzen; maar hem welmenend moeten raden, dat hy zich in het vervolg *alleen het afschryven van stukken* van vernuft en smaak, in zyne ledige uren, veroorlove, en zich zorgvuldig wachte van 'er iets van zyne eigen vinding by te doen.

Verzameling van leerzame Opstellen, tot een School- en Leesboek voor de Jeugd, uit het Fransch. Te Zutphen, by H. C. A. Thieme, 1801. In 8vo. 248 bl.

Ene Overzetting van de Verzameling van *leerzame Fransche Opstellen voor de Jeugd*, waaraan wy, op zyn tyd, den verdienden lof gaven. De vertaling komt ons voor, recht geschikt te zyn tot het oogmerk; noch te vry, noch te stry, opdat men alzo deze stukjes door de Jeugd wederom in het Fransch zou laten overbrengen. Wy kunnen dus ook aan deze uitgave onze goedkeuring niet weigeren. De Fabelen van *LA FONTAINE*, die hier voorkomen, zyn in dichtmaat, en van den bekenden Vaderlandschen Dichter J. Nomsz overgenomen; het laatste stukje alleen is door den Schryver zelve in ryloze versen overgebracht. Wy wenschen, met den Schryver, dat dit Werkje der Nederlandsche Jeugd recht nuttig zal zyn.

R E G I S T E R

V A N

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

Die in dit Stuk oordeelkundig tevens en vrymoedig verhandeld worden.

Met derzelver Pryzen.

A.

- A**dams, (J.) Verzameling van uitgezogte Nieuwe Reizen. II Deelen. 's Hag. by J. C. Leeuwestyn, in gr. 8vo. f 5-10-0 196
- A**ken, (F. van) Deugdrike Voorbeelden en Zedelyke Gesprekken voor de Jeugd. Amst. by de Erv. W. Houtgraaf, basterd-formaat, f 0-14-0 120
- A**msterdam, in zyne Geschiedenissen, enz. beschreeven. Om te dienen ten vervolge op het Werk van J. Wagenaar. 22 en 23ste St. Amst. by P. E. Briët en Harl. by V. v. d. Plaats, in gr. 8vo. f 4-10-0 226
- A**nton, of de Jongeling zoo als hy behoort te zyn. II Deelen. Zaand. by H. v. Aken, Amst. by J. F. Nieman, en Leeuw. by A. R. Link, in gr. 8vo. f 1-16-0 291
- A**rnzenius, (R. H.) Dichtlievende Uitspanningen. Amst. by P. J. Uylenbroek, in gr. 8vo. f 1-16-0 587

B.

- B**abo, (J. M.) Peter Alexowicz, of de Zamenzweering in Moscou. Tooneelspel. Dordr. by P. v. Braam, in 8vo. f 0-12-0 206
- B**arruel, de Geschiedenis der Jacobynen verkort. Amst. by J. Allart, in gr. 8vo. f 3-0-0 407
- B**arthelemy, Historische Gedenkschriften, behoorende tot het voorgevallene in Frankryk van 1789 tot 1799. Utr. by G. T. v. Paddenburg en Zoon, in gr. 8vo. f 1-16-0 187
- Reize van den jongen Anacharsis door Griekenland. Vnde D. Amst. by J. Allart, in gr. 8vo. f 3-0-0 543
- Be-

R E G I S T E R.

- Bedenkingen, (Een viertal Kerkelyke) gedeeltlyk beantwoord, enz. Gron. by *J. Oomkens*, in gr. 8vo. *f* 0-2-0 10
- Beschryving van den Storm van den 9 November 1800, in deszelfs zo weerkundige als andere omstandigheden en gevolgen, enz. Haarl. by *A. Loosjes Pz.*, in gr. 8vo. *f* 0-16-0 181
- (Korte Aardrykskundige) der Bataafsche Republiek, naar de nieuwe Verdeeling, enz. Amst. by *J. ten Brink Gz.*, in 8vo. *f* 0-6-0 467
- Betrachtinge. (Dagelyksche) Amst. by *J. Weppelman*, in gr. 8vo. *f* 0-10-0 390
- Bibliotheek. (Nieuwe Scheikundige) 9de St. Amst. by *W. Holtrop*, in gr. 8vo. *f* 0-12-0 603
- Bitaubé, De Bataven. 's Hag. by *I. v. Cleef*, in gr. 8vo. *f* 3-16-0 30
- Bos, (H.) 250 Zedelesfen voor alle Levensstanden. Amst. by *A. B. Saakes*, in 8vo. *f* 0-6-0 119
- Bosc, (P. du) De drie Oordeelen Gods, David ter keuze voorgesteld. In een Boet- en Biddags-Leerreden. Amst. by *W. Brave*, in gr. 8vo. *f* 0-11-0 130
- Bosch, (C. J. van den) *Commentatio Medica, exhibens Anatomiam Systhematis Respirationi inservientis Pathologicam.* Harl. apud *A. Kampman*, in 4to. *f. m.* *f* 3-0-0 525
- Brief aan de Leezers der *Vaderl. Letteroefening*, ter gelegenheid eener Recensie van *Gaspari's Geographie.* Amst. by *J. Allart*, in gr. 8vo. *f* 0-0-8 241
- Brieven (Vertrouwde) van Adelheid B * * aan haare Vriendin Julie S * *. 's Hag. by *J. C. Leeuwestyn*, in gr. 8vo. *f* 1-10-0 332
- Brink, (A.) Kort Onderwys in de Bybelsche Geschiedenissen van het Oude Verbond. Leeuw. by *C. v. Sligh*, in 8vo. *f* 0-3-0 391
- in het Nieuwe Verbond. *f* 0-4-0 393
- Browne, (W. G.) Nieuwe Reize naar de binnenste gedeelten van *Africa*, door *Egypte*, *Syrie* en *le Darfour*, enz. 1ste D. Amst. by *J. Allart*, in gr. 8vo. *f* 2-10-0 486
- Bruce, (J.) Reize naar *Abysfinie*, en terug door de groote Woestyn van *Nubie*, verkort. 1ste D. Amst. by *M. de Bruyn*, in gr. 8vo. *f* 5-5-0 492
- Burkly, (J. H.) Bloemen op het Graf van *Lavater.* Haarl. by *A. Loosjes Pz.*, in gr. 8vo. *f* 0-13-0 263
- B

R E G I S T E R.

Bydraagen, ter Gedagtenis van *G. Washington*. Haarl.
by *A. Loosjes Pz.*, in gr. 8vo. f 1-5-0 75

C.

Calkoen, (H.) Twee Gevangenen tegen de aanklagt van
Mr. R. W. *Tadama* verdedigd. Amst. by de Wed.
J. Doll, in gr. 8vo. f 1-0-0 453

Camper, (P.) Verhandeling over de oorzaaken der me-
nigvuldige Breuken, in eerstgebooren Kinderen, enz.
Amst. by *J. B. Elwe*, in gr. 8vo. f 0-14-0 179

Carnot, (L. N. M.) Verdediging of Antwoord op het
Rapport, wegens de Zamenzweering van den 18 Fruc-
tidor, enz. 's Hag. by *J. C. Leeuwestyn*, in gr. 8vo.
f 1-5-0 320

Carter, (G.) Belangryke Geschiedenis van het veronge-
lukken op de Kafferskust van het Engelsch O. I. Schip
de Grosvenor, enz. Amst. by *J. Allart*, in gr. 8vo.
f 1-10-0 577

Clarisse, (J.) Verhandeling over de Vergenoegdheid.
Amst. by *J. v. d. Hey*, in 8vo. f 0-10-0 517

Cogan, (T.) De Rhyn, of Reis van Utrecht na Frank-
fort. 3de St. Haarl. by *A. Loosjes Pz.*, in gr. 8vo.
f 0-18-0 533

Cook, (J.) Reizen rondsom de Waereld. IVde D. Leyd.,
Amst. en 's Hag. by *Honkoop, Allart* en *v. Cleef*,
in gr. 8vo. f 7-5-0 190

D.

Deiman, (A. J.) De zaak der beledigde Gerechtigheid
voldongen voor de Vierschaar van het kundig en on-
zydig Publiek, enz. Amst. by *H. Gartman*, in gr.
8vo. f 2-8-0 453

Deken, (A.) Aan den Schryver der Aanmerkingen over
myn Werkje: *Myne Offerande aan het Vaderland*.
Leyd. by *D. du Mortier en Zoon*, in gr. 8vo.
f 0-12-0 131

Dibbetz, (R.) en *C. G. Ontyd*, Proeven en Waarneemin-
gen over de Inenting der Koepokken, enz. 's Hag.
by *J. C. Leeuwestyn*, in gr. 8vo. f 0-11-0 269

Dichterlyke Gedachtenbeelden. 1ste Bundel. Amst. by
de Wed. *J. Doll*, in gr. 8vo. f 2-8-0 613

Donker Curtius, (H. H.) *Specimen Hermeneutico-Theolo-*
gicum, &c. Of, Godgeleerde en Uitlegkundige Proef,
tot bewys, dat het Boek der Openbaaringe niet strydt
tegen den aart der Leere en de Schryfwyze van Joan-
nes.

R E G I S T E R.

- nes. Utr. by O. J. v. Paddenburg, in gr. 8vo.
f 1-4-0
- Dood (De) van Abel. Amst. by F. Drayer, in gr. 8vo.
f 0-6-0
- Doornik, (J. E.) Aanmerkingen, op het veronderstel.
de vermogen der Koepokstof, om den mensch voor de
weezenlyke Menschenpokken te beveiligen. Amst. by
L. v. Es, in gr. 8vo. f 0-11-0
- Doorslag, (J. H. van den) Leerredenen over de God-
lykheid der H. Schrift. 1ste D. Dordr. by A.
Blusje en Zoon, in gr. 8vo. f 2-0-0
- Dorps-Club, (De) of de Revolutionaire Jacobynen.
Klugtspel. Amst. by M. Schalekamp, in 8vo. f 0-15-0
- Duval, (A.) Montoni, of het Kasteel van Udolpho. Te-
neelspel. Amst. by J. W. Smit, in 8vo. f 0-12-0
- E.
- Ebert, (J. J.) Fabelen en Vertellingen voor de Jeugd.
Haarl. by F. Bohn, in 8vo. f 1-2-0
- Eck, (C. F. van) Oratio, &c. of Redenvoering over de
voornaamste Oorzaaken van het al te zeer verwaarloo-
zen der Christlyke Zedeleere door zeer veele Chris-
tenen. Dev. by J. H. de Lange.
- Edeling (Frans) en Sophia Constant, een leerzaame
Roman. Amst. by M. Schalekamp, in 8vo. f 1-2-0
- Edwards, (B.) Burgerlyke en Handelskundige Geschie-
denis der Engelsche Volkplantingen in de West-In-
diën. Vld. D. Haarl. by A. Loosjes Pz., in gr. 8vo.
f 1-16-0
- Egypten, zo als het oudtyds was — nu is — en
weezen konde, enz. Arnh. by J. H. Moeleman Jun.
en Comp., in gr. 8vo. f 1-10-0
- Elias, (Myn Heer) of de groote Vraag beantwoord,
waar of toch ons geld blyft? Blyspel. Alom, in 8vo.
f 0-8-0
- Esenberg Gz., (H.) Eelhart en Petronella, eene toevallige
Roman. Amst. by P. J. Uylenbroek, in gr. 8vo.
f 1-10-0
- Ewald, (J. L.) Christlyk Tydschrift, enz. 1ste St.
Utr. by de Wed. J. v. Terveen en Zoon, in gr. 8vo.
f 0-12-0
- F.
- Fokke Simonsz., (A.) Socratisch Comiesch Onderzoek
naar den zetel des Characters in den Mensch, in dri
Ve

R E G I S T E R.

- Verhandelingen, enz. Amst. by *G. Roos*, in gr. 8vo. f 2-4-0 35
- Fokke Simonsz.*, (*A.*) Verhandeling over den oorsprong, gedaante en invloed der Nul. Amst by *W. v. Vliet* en *J. v. d. Hey*, in gr. 8vo. f 1-0-0 502
-
- Ernst en Boert voor de XIXde Eeuw. Amst. by *W. v. Vliet* en *J. v. d. Hey*, in 12mo. f 2-10-0 616
- Fokke*, (*J.*) Geschiedenis van de XVIIIde Eeuw. 1ste D. Haarl. by *F. Bohn*, in gr. 8vo. f 3-18-0 608
- Foudras*, De Veldtocht van *Buonaparte* in Italië, gedaan in het VIII Jaar der Republiek. Haarl. by *A. Loosjes Pz.*, in gr. 8vo. f 1-2-0 183
- Freville*, (*A. F. J.*) Levensbeschryvingen van beroemde Kinderen, enz. III Deeltjes. Amst by *J. Allart*, in 12mo. f 4-10-0 548
- G.
- Gaspari*, (*A.*) Leerboek der Aardrykskunde. 1ste Deel. Amst. by *J. Allart*, in gr. 8vo. f 2-10-0 63
- Gedenkschriften, (Geschiedkundige en Wysgeerige) over *Pius den Viden*, en deszelfs Pauslyk Bewind, tot zyn vertrek uit Rome na Toscaanen. IIde D. Amst. by *G. Warnars*, in gr. 8vo. f 2-4-0 54
-
- der Maatschappij van Zendelingschap, tot voortplanting van het Evangelie in Heidensche Landen, enz. IIde D. 1ste St. Dordr. by *A. Blusfè en Zoon*, in gr. 8vo. f 0-18-0 86
- Geheimvol Kasteel, (Het) of de Ouderlooze Erfgenaam. II Deelen. Amst. by *W. v. Vliet*, in gr. 8vo. f 2-4-0 617
- Gelder*, (*J. de*) Wiskundige Verhandelingen. Haarl. by *A. Loosjes Pz.*, in gr. 8vo. f 1-2-0 566
- Genlis*, (*De*) De vermete Geloften, of de Geestdrift. II Deelen. 's Hag. by *J. C. Leeuwestyn*, in gr. 8vo. f 3-12-0 413
-
- De kleine *la Bruyere*, of Karakters en Zeden der Kinderen onzes Tyds. 's Hag. by *J. C. Leeuwestyn*, in gr. 8vo. f 1-16-0 416
- Genootschap (Het) *Christo Sacrum* binnen Delft. Leyd. by *J. v. Thoir*, in gr. 8vo. f 0-10-0 258
- Geschiedenis (De) van *Dahomy*, een binnenlandsch Koningryk van *Africa*; benevens 't verhaal eener binnen-

R E G I S T E R.

- nenlandsche Reize in *Africa*, enz. 's Hag. *J. C. Le
 styn*, in gr. 8vo. f 4-0-0
- Geschiedenis van *Peter III*, Keizer van Rusland. In
 D. Leyd. by *A. en J. Honkoop*, in gr. 8vo. f 2-18-0
-
- den Gewapenden Inval der Uitgewee-
 ken Nederlanderen, in het Departement van den
 Rhyn, in Sept. 1799, enz. Arnh. by *J. H. Meke-
 man Jun. en Comp.*, in gr. 8vo. f 1-2-0
-
- (Korte) der merkwaardigste Gebeurtenis-
 sen in de XVIIIde Eeuw. Iste D. *Zurph.* by *H. C.
 A. Thieme*, in gr. 8vo. f 1-2-0
- Graf (Het) van *Jaques Molai*, of het geheim der La-
 menzweeiders. Alom, in gr. 8vo. f 0-10-0
- Grotii (H.) *Sacra, in quibus Adam Exul, Tragedia,
 aliorumque eiusdem generis Carminum cumulus*, &c.
 Dordr. apud P. v. Braam, in 8vo. f 1-10-0
- H.
- Huack, (P.)* Het Leeven van *Paulus* den Apostel, in
 Kerkelyke Redenvoeringen. IIde D. 1ste St. Altona
 en Amst. by *J. Schultz en W. Brave*, in gr. 8vo.
 f 2-4-0
- Hahnemann, (S.)* Onderricht omtrent de Venerische
 Ziekten, enz. Dev. by *L. A. Karsenberg en J. H.
 de Lange*, in gr. 8vo. f 2-8-0
- Hall, (M. C. van)* De Orkaan op den 9 November 1800,
 Lierzang. Amst. by *J. ten Brink Gz.*, in gr. 8vo.
 f 0-5-8
- Hamelsveld, (Y. van)* Algemeene Kerkelyke Geschiede-
 nis der Christenen. IIde D. Haarl. by *F. Bohn*, in
 gr. 8vo. f 3-15-0
- Handleiding tot het onderwyzen der Jongelieden in den
 Godsdienst. Gron. by *J. Oomkens*, in 8vo. f 0-16-0
- 479
- Haweis, (Th.)* Verhandelingen over verscheidene gewigti-
 ge Stukken der Leer en Zedenkunde van het Christen-
 dom. Amst. by *W. Brave*, in gr. 8vo. f 1-12-0
- 553
- Hazeu Cz., (J.)* Het beloofde Geschenk, of belangry-
 ke Leszen voor Kinderen. Amst. by *W. v. Vliet*, in
 8vo. f 1-2-0
- 293
- Herwerden, (H. van)* over het Euangelie van *Joannes*.
 IVde D. Amst. by *J. Allart*, in gr. 8vo. f 3-4-0
- 81
- Hesz, (S.)* Lykreden over *Openb. XIV: 13*, ter Ge-
 d.

R E G I S T E R

- dagtenis van *J. C. Lavater*, enz. Haarl. by *A. Loosjes Pz.*, in gr. 8vo. *f* 0-8-0 263
- Hinlôpen*, (*J.*) Vervolg van Overdenkingen. No. I—V. Utr. by *W. v. Yzerworst*, in gr. 8vo. *f* 1-10-0 216
- Historie*, (Vaderlandsche) vervattende de Geschiedenis-
sen der Vereenigde Nederlanden, zints den aanvang
der Americaansche Onlusten, tot den tegenwoordigen
tyd. Ten vervolge van *Wagenaar's* Vaderlandsche His-
torie. XXste D. Amst. by *J. Allart*, in gr. 8vo.
f 3-12-0 15
- Horstok*, (*J. P. van*) Bericht, wegens de uitvinding om
de gewoonlyke Olyverw Couleuren zodanig te vermom-
men, dat ze met water vermengbaar zyn, enz. Haarl.
by *C. Plaat* en *A. Loosjes Pz.*, in gr. 8vo. *f* 0-3-0 225
- Houten*, (*B. A. van*) Rechtsgeleerd Advys, in de zaa-
ken van Mr. *R. W. Tadama*, Eischer R. O. tegen *Hey-*
man Salomon Levy en *Heyman Moses Levy*, enz. Amst.
by *H. Gartman*, in gr. 8vo. *f* 2-0-0 453
- Hufnagel*, (*W. F.*) Het Leer- en Troostryke van *Jesús*
Lyden. Eene Leerreden over *Heb. II: 17, 18*. Utr.
by de Wed. *J. v. Terveen en Zoon*, in gr. 8vo.
f 0-6-0 261
- Huwelyk (Het) naar de Mode. *Blyspel*. Amst. by
P. J. Uylenbroek, in 8vo. *f* 0-8-0 79
- J en I.
- Jenner*, (*Edw.*) Onderzoek naar de oorzaaken en uit-
werkzelen der *Variolæ Vaccinæ*, eene Ziekte in de
Westlyke gedeelten van *Engeland* bekend onder den
naam van *Koepokken*. Haarl. by *A. Loosjes Pz.*, in
gr. 8vo. *f* 2-0-0 481
- Island*, (*A. W.*) De Voogd. *Tooneelspel*. Amst. by
J. W. Smit, in 8vo. *f* 0-14-0 335
- Immerzeel*, *Jun.* (*J.*) De Goedertierenheid van *Titus*.
Tooneelspel. 's Hag. by *I. v. Cleef*, in 8vo. *f* 0-11-0 507
- K.
- Kemper*, (*J. M.*) *Oratio de prudentia Civili in promovenda*
Eruditione, &c. Hard. apud *E. Tyhoff*, in 4to.
f. m. 474
- Kiafa*, Koninginne der Indiaanen. *Tooneelspel*. 's Hag. by
J. Plaat, in 8vo. *f* 0-6-0 618
- Kinker*, (*J.*) Eeuwfeest by den aanvang der XIXde Eeu-
we. *Zinnebeeldige Voorstelling*. Amst. by *A. Mars*,
in 8vo. *f* 0-6-0 156
- LETT. 1801. NO. 15. Yy Kist,

R E G I S T E R.

- Kist, (E.)** De Hoofdinhoud van de Zedeleer des Christendoms. In eenige Leerredenen. IIde D. Dordr. by *A. Blusfè en Zoon*, in gr. 8vo. f 2-0-0 108
- Klinkhamer, (J.)** Tweede en laatste Brief aan *J. Kramer*, ter beantwoording van diens kort en zedig Antwoord, enz. Alkm. by *C. Molkman*, in gr. 8vo. f 0-3-0 303
- Knigge, (Van)** Vervolg op diens Reis naar Brunswyk, enz. Alom, in gr. 8vo. f 1-10-0 329
- Kok, (A.)** Neêrlands Lotgevallen in Kerk en Burgerstaat, gedurende de XVIIIde Eeuw, enz. Utr. by de Wed. *J. v. Schoonhoven*, in gr. 8vo. f 0-8-0 125
- Kotzebue, (A. van)** De Lotgevallen myns Vaders, en hoe het kwam, dat ik gebooren wierd. Amst. by *G. Roos*, in 8vo. f 0-16-0 250
- Kretschman, (K. F.)** De oude booze Generaal. Tooneelspel. Gorn. by *J. v. d. Wal en Comp.*, in 8vo. f 0-15-0 207
- Krieger, (W. L.)** Gesprekken en Overdenkingen over de Geboorte van J. C. Amst. en Utr. by *J. v. d. Hey* en *W. v. Tzerworst*, in gr. 8vo. f 2-10-0 599
- Krom, (H. J.)** Zegepraal der Waarheid over het Ongeloof, blykbaar in de Bekeering van *J. Th. van der Kemp*, enz. Dordr. by *A. Blusfè en Zoon*, in gr. 8vo. f 0-15-0 384

L.

- Lantier, (E. F.)** Antenor's Reizen door Griekenland en Asie, nevens eenige Berichten aangaande Egypte. IIde D. Rott. by *J. Bronkhorst*, *E. v. Wolfsbergen*, *C. v. d. Dries* en *J. v. Santen*, in gr. 8vo. f 3-0-0 149
- Lauwerkrans voor Washington**, gevlochten door Nederlandsche Dichters, enz. Harl. by *V. v. d. Plaats*, in gr. 8vo. f 0-5-8 78
- Lavater, (J. C.)** Leerredenen op Feestdagen en andere plegtige gelegenheden. 4-6de St. Leyd. by *J. v. Thoir*, in gr. 8vo. f 2-0-0 293
- Lavoisier, (A. L.)** Grondbeginzelen der Scheidkunde. II Deelen. Utr. by *G. T. v. Paddenburg en Zon*, in gr. 8vo. f 8-0-0 88
- Leeuw, (C. van der)** Overdenkingen over den aart, de bewaaring, de opheldering en uitbreiding van het Evangelie, enz. 2de St. Utr. by *W. v. Tzerworst*, in gr. 8vo. f 0-14-0 2
- 3 en 4de St. f 1-18-0 4

R E G I S T E R.

- Leeven**, (Het) Gevoelens, en zonderlinge Reize van den Landjonker *van Blankenheim tot den Stronk*. II Deelen. Haarl. by *F. Bohn*, in gr. 8vo. f 3-12-0 109
- Leevensgeschiedenis** van *Marie Antoinette van Oostenryk*, Koningin van Frankryk. Amst. by *J. Allart*, in gr. 8vo. f 3-0-0 21
- Lemke**, (H.) Verhandeling over de Waarzeggerijen, Duivelsbezweeringen, en Spookeryen. Haarl. by *V. v. d. Plaats*, in gr. 8vo. f 0-16-8 346
- Linden van den Heuvel**, (A. V.) De Aanleg en Werkzaamheden der Maatschappy *Tot Nut van 't Algemeen*, voorgesteld in eene Redenvoering. Middelb. by *W. A. Keel* en *H. v. Osch*, in gr. 8vo. f 0-9-0 37
- Linthorst**, (P.) De Patriotten van 1797. *Tooneelspel*. 's Hag. by *J. L. v. Laar Mahuet en Comp.*, in gr. 8vo. f 0-14-0 377
- Lis**, (P. H. van) Leerredenen voor onderscheide jaaren en betrekkingen des menschlyken levens. Utr. by *W. v. Yzerworst*, in gr. 8vo. f 1-16-0 121
-
- Leerredenen over eenige gewigtige Leerstukken van den Christlyken Godsdienst. 4de Drietal. Nevens een Aanhangzel, en eene Leerreden. Utr. by *W. v. Yzerworst*, in gr. 8vo. f 1-5-0 337
- Lugt**, (H.) Korte Beschryving van eene Electriseer-Machine met geizoleerde Wryvers, enz. van eene nieuwe Constructie. Rott. by *J. Hofhout en Zoon*, in gr. 8vo. f 0-5-8 437
- M.
- Maanen**, (P. J. van) Waarneeming van drie met Koe-pokstofte ingeënte en naderhand door de Natuurlyke Pokjes besmette Kinderen. Hard. by *J. v. Kas-teel*, in gr. 8vo. f 0-8-0 270
- Magazyn**. (Geneeskundig) 1ste St. Delft, by *M. Roelofs-waert*, in gr. 8vo. f 1-16-0 433
- Manheer**, (G.) De Spelonk van Strozzi. *Tooneelspel*. Rott. by *C. v. d. Dries*, in 8vo. f 0-9-0 466
- Mebius**, (J. E.) Gedenkwaardigheden uit de Aartsvaderlyke Geschiedenissen. IIde D. Utr. by *W. v. Yzerworst*, in gr. 8vo. f 2-0-0 83
- Meiszner**, (A. G.) Het Leeven van *Epaminondas*. 1ste St. Haarl. by *A. Loosjes Pz*, in 8vo. f 0-15-0 156
- Mensch** (De Beste) *Jesus*, naar de kinderlyke vatbaarheid afgebeeld, Schoolboek. Amst. by *W. Holtrop*, in 8vo. f 0-8-0 178

R E G I S T E R.

Metelerkamp, (A. H.) Antwoord op eene Missive. Rott.
by *N. Cornel*, in gr. 8vo. f 0-3-0 299

————— Verandwoording. Rott. by *N. Cornel*, in gr. 8vo. f 1-0-0 520

Missive aan de Leden der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Gouda, in gr. 8vo. f 0-1-0 299

Mutschelle, (S.) Gesprekken van eenen Landman met zyne Kinderen, over de Grondwaarheden van den Godsdienst. Gron. by *W. Zuidema*, in 8vo. f 1-2-0 349

Mutzenbecher, (E. H.) Onderwys in den Christlyken Godsdienst, met Annaaling van *Luthers* kleinen Catechismus. Arnh. by *J. H. Moeleman*, in 12mo. f 0-8-0 175

N.

Nederland, en in 't byzonder het Protestantische Christendom, opgewekt om acht te slaan op de tekenen van deezen tegenwoordigen tyd. Amst. by *W. Brave*, in gr. 8vo. f 1-0-0 344

Nood- en Hulpboekjen voor allen, welke in de Liefde of door Zelfbevlekking buitenspoorig zyn geweest. Alom, in gr. 8vo. f 1-6-0 179

P.

Paradys, (N.) *Oratio de Cognitione Historiae Medicinae magno, cum ad Medici in arte exercenda solertiam, tum ad Artis amplificationem, adjumento.* Lugd. Batav. apud Haak & Socios, in 4to. m. f. f 0-10-0 61

Paty, (Du) Brieven over Italie, in 1785 geschreeven. II Deelen. Leyd. by *D. du Mortier en Zoon*, in 12mo. f 2-18-0 272

Perk, (C.) Beknopte Schets der Nederlandsche Geschiedenis. Amst. by *J. R. Poster*, in gr. 8vo. f 0-6-0 468

Pérouse, (De la) Reize, in de Jaaren 1785 tot 1788. Iste D. Amst. by *J. Allart*, in gr. 8vo. f 3-15-0 499

Picard, (L. B.) De verhinderde Reis. Blyspel. Amst. by *W. Holtrop*, in 8vo. f 0-11-0 39

Pockels, (C. F.) Characterfchets der Vrouwen. Iste D. Leyd. by *A. en J. Honkoop*, in gr. 8vo. f 1-5-0 244

Proeve van dagelykche Betragtingen, uit het Ryk der Natuur en der Voorzienigheid. Leyd. by *J. v. Thier*, in gr. 8vo. f 0-8-0 263

R.

Reinhard, (F. V.) Bydragen ter opscherping van 't Zedelyk Gevoel, en van de oplettenheid op 't

R E G I S T E R.

- toestand van het hart. Gron. by *W. Zuidema*, in gr. 8vo. *f* 2-15-0 421
- Reize (Tweede) door de Majory van 's Hertogenbosch, in 1799. Amst. by *A. B. Saakes*, in gr. 8vo. *f* 2-4-0 197
- van den jongen Albert en Heer Jan, bygenaamd de Tovenaar. Alom, in gr. 8vo. *f* 1-0-0 380
- Reizen en Ontdekkingen in de Binnenlanden van Africa, gedaan door den Majoor *Houghton* en *Mungo Park*. Haarl. by *F. Bohn*, in gr. 8vo. *f* 2-4-0 97
- Robert, of de Man zo als hy behoort te zyn. Tot aan zyne intrede in den echtenttaat en het huislyk leeven geschetst. Westzaand. by *H. v. Aken* en Amst. by *J. F. Nieman*, in gr. 8vo. *f* 2-0-0 199
- Robertson*, (*W.*) Geschiedenis van America. Vde D. Amst. by *J. W. Yntema en Comp.*, in gr. 8vo. *f* 1-10-0 141
- Rogge*, (*C.*) De Gevolgen der Losbandigheid, geschetst in eene Redenvoering voor Kinderen. Leyd. by *D. du Mortier en Zoom*, in 12mo. *f* 0-4-0 78
- Rothe*, (*T.*) De Invloed en Uitwerking van het Christendom op de Vorming en Toestand der Volkeren van Europa. IIde D. Utr. by *W. v. Yzerworst*, in gr. 8vo. *f* 4-0-0 469
- Ryk*, (*G.*) De weinige invloed der menschlyke poogingen op de bevordering van waare Gelukzaligheid, enz. Amst. by *J. v. d. Hey*, in gr. 8vo. *f* 0-6-0 127
- — — — — Beschouwing der Weetenschappen en Konsten, en derzelver weldaadige Invloed op de vorming en het geluk van den Mensch, enz. Amst. by *J. F. Nieman*, en Leeuw. by *A. R. Fink*, in gr. 8vo. *f* 0-12-0 328
- S.
- Sander*, (*H.*) Christlyk Huisboek, ter bevordering van waare Godzaligheid. 2de St. Amst. by *J. v. d. Hey*, in gr. 8vo. *f* 1-16-0 51
- Say*, (*J. B.*) Olbios, of Proeve der Middelen, om de Zeden eener Natie te verbeteren. Haarl. by *A. Loosjes Pz.*, in 8vo. *f* 0-18-0 324
- Scharpii* (*J.*) *Disfertatio Inauguralis*, &c. Of: Inwydings-Verhandeling, ten bewyze dat de Tegenwerpingen, zo van Oudere als Laatere Tegenstreevers, de Waarheid van den Christlyken Godsdienst niet verzwakken, maar veel eer bevestigen. Dujsburg, by *Fr.*

R E G I S T E R.

- Fr. Ad. Benthon*, en Gron. by *N. Veenkamp en Zoon*,
in gr. 8vo. f 2-16-0 1
- Scharp*, (J.) Kerklyke Redenvoering, gehouden te
Loga in *Pruissisch Oostvriestland*. Leer, by *H. v.*
Zwol, in gr. 8vo. f 0-9-0 48
- Scheidius*, (J.) Bybelsch Huisboek. Iste D. Leyd. by
A. en J. Honkoop, in gr. 8vo. f 2-0-0 429
- Schets (Korte) der Fransche Omwenteling, door een
Genootschap van Latynsche Schryvers. Amst. by *J.*
Allart, in gr. 8vo. f 0-16-0 445
- Schiller*, (F.) De Geestenziener. II Deelen. 's Hag.
by *J. C. Leeuwestyn*, in gr. 8vo. f 4-8-0 284
- Schiller*, (K. A.) Leevensbeschryvingen van eenigen der
meest beroemde en beruchte Mannen van onzen tyd.
Iste D. Haarl. by *F. Bohn*, in gr. 8vo. f 1-16-0 372
- Schoolboek. (Natuurkundig) uitgegeeven door de Maat-
schappy Tot Nut van 't Algemeen. Leyd., Dev. en Utr.
by *D. du Mortier en Zoon*, *J. H. de Lange* en *G. T.*
v. Paddenburg en Zoon, in gr. 8vo. f 1-2-0 394
- Schotsman*, (N.) Herinnering aan de voornaamste lot-
gevallen van Kerk en Vaderland, gedurende de
XVIIIde Eeuw, enz. Sneek, by *C. v. Gorcum*,
in gr. 8vo. f 0-7-0 128
- Schouten*, (P.) De Overgang van Frans Voorhout uit de
Gemeenschap der Gereformeerden tot die van de R. C.
Kerk verdedigd. 4 Stukken. Amst. by *F. J. v. Tetraode*,
en Alkm. by *A. Hoogland Bierlaagh*, in gr. 8vo.
f 1-18-0 339
- Seidlin*, (K. H.) Krygsbedryven tuschen *Denemarken*
en *Engeland*, van den 30 Maart tot den 2 April
1801, enz. Haarl. by *F. Bohn*, in gr. 8vo. f 0-16-0 501
- Seiler*, (G. F.) Over de Godlyke Openbaaringen, in-
zonderheid over die, welke *Jesus* en zyne Gezanten
ontvangen hebben. Iste D. Utr. by *W. v. Tzerwors*,
in gr. 8vo. f 3-0-0 165
- Serrurier*, (J. J.) De Troostgronden der Kristenen,
by het sterven hunner Godvrugtige Naastbestaanden
en Vrienden. Amst. by *J. Allart*, in gr. 8vo.
f 0-8-0 220
- Spandaw*, (H. A.) Vriendschap en Liefde. Tooneelst.
Gron. by *W. Zuidema*, in 8vo. f 0-12-0 50
- Sp

R E G I S T E R.

- Spandaw**, (H. A.) Ontmoeting en Vergeving. Tooneelspel.
Gron. by *W. Zuidema*, in 8vo. f 0-12-0 591
- Spiesf**, (K. H.) Reizen door de Holen des Ongeluks en
de Verblyven der Elende. Haarl. by *F. Bohn*, in gr. 8vo.
f 1-16-0 374
- Staunton**, (G.) Reis van Lord *Macartney* na China.
IVde D. Amst. by *J. Allart*, in gr. 8vo. f 9-10-0 398
- Stedman**, (J. G.) Reize naar Suriname en door de bin-
nenste deelen van Guiana. IIde D. Amst. by *J. Al-*
lart, in gr. 8vo. f 3-18-0 24
- IIde D. f 3-18-0 236
- IVde D. f 3-12-0 538
- Reize in de Binnenlanden van Suri-
name. II Deelen. Leyd. by *A. en J. Honkoop*, in
gr. 8vo. f 3-18-0 573
- Steinbart**, (G. S.) Onderzoek, of het raadzaam is, om
Misdadigers door Geestlyken tot den Dood te laten
voorbereiden, enz. Amst. by *J. R. Poster*, in gr.
8vo. f 0-8-0 266
- Stronck**, (C. W.) De Geschiedenis van Jesus, naar de
vier Euangelien. Utr. by *G. T. v. Paddenburg en*
Zoon, in 8vo. f 0-16-0 564
- Styl**, (S.) Vredezing, by den Aanvang der XIXde
Eeuw. Harl. by *V. v. d. Plaats*, in 4to. f 0-11-0 462

T.

- Tafereel van Cayenne of Fransch Guiana.** Leyd. by
A. en J. Honkoop, in gr. 8vo. f 1-5-0 439
- (Historisch) der XVIIIde Eeuw, behelzende
eene zaaklyke Beschryving van dit merkwaardig Tyd-
vak, enz. Utr. by *G. T. v. Paddenburg en Zoon*,
in gr. 8vo. f 1-4-0 580
- Takens**, (J. Rysdyk) Leerreden, by den aanvang der
XIXde Eeuw. Amst. by *J. Vriese en J. A. Swalm*,
in gr. 8vo. f 0-6-0 128
- Tellegen**, (A. O. H.) *Disfertatio de Variolis Vaccinis.*
Twistreden over de Koepokken. Gron. by *W. Zuidema*,
in gr. 8vo. f 0-18-0 356
- Testament**, (Het) of de geheimen van Udolpho. Too-
neelspel. Amst. by *J. W. Smit*, in 8vo. f 0-8-0 39
- Tichelaar**, (H.) Lykreden op *G. van Heyningen*. Amst.
by *G. Warnars en J. W. Yntema en Comp.*, in gr.
8vo. f 0-12-0 171

R E G I S T E R.

- Tijfel**, (J.) Leerredenen over de gewigtigste Gebeurtenissen uit het Leeven van J. C. Vde D. Dordr. by *A. Blusfé en Zoon*, in gr. 8vo. f 2-0-0 381
- Tollens**, Cz. (H.) Proeve van Minnezangen en Idyllen. Amst. by *P. J. Uylenbroek*, in gr. 8vo. f 1-10-0 616
- Townson**, (R.) Reize in Hongaryen; met een kort bericht der Stad *Weenen*. Iste D. 's Hag. by *J. C. Leenwestyn*, in gr. 8vo. f 3-18-0 228

U.

- Uilkens**, (J. A.) De volmaaktheden van den Schepper in zyne Schepzelen beschouwd, in *Redevoeringen*. Iste D. Gron. by *J. Oomkens*, in gr. 8vo. f 2-0-0 526

V.

- Veillodter**, (V. K.) Overdenkingen by het gebruik van het H. Avondmaal voor denkende Christenen. Zutph. by *H. C. A. Thieme*, in gr. 8vo. f 1-8-0 297
- Veit Webers** Overleveringen der voorige Eeuwen. Iste D. Haarl. by *A. Loosjes Pz.*, in gr. 8vo. f 2-10-0 38
- Veldtocht** van den Generaal *Brune* in de Bataafsche Republiek, in 1799. Haarl. by *A. Loosjes Pz.*, in gr. 8vo. f 1-0-0 316
- Verantwoording** (Noodige) der *Clasfis* van 't Westerkwartier tegen den Schryver van het *Viertal Kerklyke Bedenkingen*. Gron. by *J. Oomkens*, in gr. 8vo. f 0-4-0 10

- (De zogenaamde) der *Clasfis* van 't Westerkwartier beoordeeld, door den Schryver der *Kerklyke Bedenkingen*. Gron. by *J. Oomkens*, in gr. 8vo. f 0-3-0 11

- Verhaal** (Beknopt) der Lotgevallen van *Mevrouw de Genlis*, naa de Fransche Omwenteling. Utr. by *G. T. v. Paddenburg en Zoon*, in gr. 8vo. f 1-10-0 106

- (Eenvoudig) van het voorgevallene tusſchen de wettige Vertegenwoordigers der Herſtelde Lutherſche Gemeente en de Leden der Conſistorie en Algemeene Kerkvergadering, enz. Alom, in gr. 8vo. f 0-5-8 302

- Verhandeling** over het nut van de Mineraale Wateren, en byzonder te *Spa*. Alom, in gr. 8vo. f 0-8-0 484

- over den invloed van het geloof aan de Godheid van J. C. op het werkdaadig Christendom. Utr. by *W. v. Yzerwerst*, in gr. 8vo. f 1-5-0 515

V

R E G I S T E R.

- Verhandelingen, bekroond met den Prys van het Legaat van *J. Monnikhof*. Ilde D. 3de St. en Ilde D. 1ste St. Amst. by *L. v. Es*, in gr. 8vo. *f* 2-10-0 223
- en Waarneemingen ter bevordering der Genees-, Heel-, Verlos- en Scheikunde. Ilte D. Leyd. by *A. en J. Honkoop*, in gr. 8vo. *f* 1-0-0 304
- *Vervolg.* 350
- Verkeering (Over de) van Vrouwen met Mannen. Amst. by de Wed. *J. Doll*, in 8vo. *f* 0-14-0 248
- Verklaaring van een geheel nieuw, verbeterd, en vermeerderd Kien- en Lottospel. Rott. by *J. Hofhout en Zoon*. *f* 1-5-0 468
- Vertoog over de waare Leezing van 1 *Joan*. V: 7, door *Alethophilus*. Alom, in gr. 8vo. *f* 0-6-0 478
- Vervolg der Gewyde Rhetorica. Amst. by *F. Drayer*, in gr. 8vo. *f* 1-6-0 520
- Verzameling van Brieven en Waarneemingen, betreffende de Vaccine of Koepokken. No. 1, 2 en 3. Haarl. by *A. Loosjes Pz.*, in gr. 8vo. *f* 0-12-0 271
- van leerzaame Opstellen. Zutph. by *H. C. A. Thieme*, in 8vo. *f* 0-18-0 618
- Vieth*, (G. U. A.) Wiskundig Leerboek ten dienste der openbaare Scholen. Leyd. by *J. v. Thoir*, in 8vo. *f* 1-10-0 567
- Vloten*, (W. A. van) De Praktyk des Bybels, of Zedekundig Onderwys der Gewyde Schriften. Ilde D. 1ste en 2de St. Amst. by *C. Covens*, in gr. 8vo. *f* 3-0-0 209
- Voisin*, (Du) Euangelisch Betoog. Arnk. by de Wed. *J. Nyhoff*, in 8vo. *f* 1-5-0 561
- Vonk*, (L. C.) Geschiedenis der Landing van het Engelsch Russisch Leger in *Noord-Holland*, enz. in 1799. Ilte D. Haarl. by *F. Bohn*, in gr. 8vo. *f* 3-18-0 359
- Voorda*, (G. J.) De Israëlitische Gods-regeering beschouwd als de bron van de letterlyke redenen en oogmerken der Mosaïsche Wetten, enz. Leeuw. by *C. v. Sligh*, in gr. 8vo. *f* 1-6-0 41
- Vrede, (De) of het dubbel Huwelyk, door een Nieuws-tyding. *Blyspel*. Alom, in 8vo. *f* 0-8-0 380
- Vrolik*, (G.) Afbeelding der Vaten, welke in de Operatie der Dyebreuk by Mannen behooren vermyd te worden. Amst. by *W. Holtrop*, in gr. 4to. *f* 1-2-0 14

R E G I S T E R.

W.

- W**aarheid (De) van de Wonderwerken der H. Schrift.
Amst. by F. Drayer, in gr. 8vo. f 2 - 14 - 0 7
- Wahlstein.** (Lotjen) Ilde D. Leyd. by Herdingh en de
Mortier, in gr. 8vo. f 2 - 12 - 0 590
- Wederwerkingen in den Staat (Politieke Reactien.)** 's Hag.
by J. v. Cleef, in gr. 8vo. f 1 - 4 - 0 101
- Westerman, (M.)** Don Karlos van Spanje. *Treurspel.*
's Hag. by J. C. Leeuwestyn, in 8vo. f 0 - 12 - 0 420
-
- Siegfried van Hohenwart. *Tooneelspel.*
- 's Hag. by J. C. Leeuwestyn, in 8vo. f 0 - 10 - 0 592
- Wilde (De jonge)** in de Maatschappy. II Deelen. Dordr.
by E. Bonte, in gr. 8vo. f 2 - 16 - 0 162
- Will, (A.)** Myne Genoegens en Rampen als Echtge-
noote en Moeder. Ilde D. Leyd. by L. Herdingh,
in gr. 8vo. f 1 - 16 - 0 504
- Wilson, (J.)** Zendelings-reis naar den Stillen Oceaan.
Ilte D. Dordr. en Amst. by Blusfè en Allart, in gr.
8vo. f 3 - 12 - 0 568
- Wimpfen,** Reize na St. Domingo, enz. Ilte D. Utr.
by G. T. v. Paddenburg en Zoon, in gr. 8vo. f 1 - 6 - 0 365
- Witte (De) van Haemstede,** Eduard Stanley, of de ge-
lukkige Wedervinding. *Tooneelspel.* Zwolle, by J. de
Vri, in 8vo. f 0 - 12 - 0 115
-
- Valmont de St. Priest, of de
- Schipbreukeling.** *Treurspel.* Zwolle, by J. de Vri,
in 8vo. f 0 - 12 - 0 117
- Wollstonecraft Godwin, (M.)** Maria, of het Ongeluk
van Vrouw te zyn. Amst. by J. Allart, in gr. 8vo.
f 1 - 16 - 0 584
- Woord (Een)** aan de Nederduitsche Gemeente te Gouda
van haaren Kerkeuraad. Gouda, by W. Verblauw,
in gr. 8vo. f 0 - 2 - 0 299
- Wyn, (H. van)** Historische en Letterkundige Avond-
stonden, ter opheldering van eenige Zeden der Neder-
landeren. Amst. by J. Allart, in gr. 8vo. f 3 - 18 - 0 183
- Wynpersse, (S. J. van de)** 's Heilands gadelooze Zon-
daars-liefde, of Leerrede over Joh. XI: 36b. Amst. by
H. Diederiks en H. Lardé, in gr. 8vo. f 0 - 6 - 0 85

R E G I S T E R.

X.

Xenophon, Gedenkwaardige Gesprekken van Socrates.
1ste Afdeeling. Haarl. by *A. Loosjes Pz.*, in gr. 8vo.

f 2-14-0

153

— 2de Afd. *f* 0-18-0

420

Z.

Zak-Bibliotheek van Vernuft en Smaak. IIIde D.
Amst. by *J. Allart*, in 12mo. *f* 1-10-0

158

— IVde D. *f* 1-10-0

465

Ziegler, (*F. W.*) De Vrienden. Tooneelspel. Amst. by
G. Roos, in 8vo. *f* 0-12-0

336

Zillefen, (*C.*) Geschiedenis der Vereenigde Nederlanden,
enz. IIIde D. 's Hag. by *J. C. Leeuwestyn*, in gr.

8vo. *f* 3-12-0

603

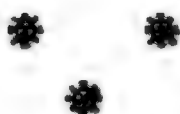
Zubli, (*A. J.*) Gesner, of het Zwitsersch Huisgezin.
Tooneelspel. Amst. by *A. Mars*, in 8vo. *f* 0-8-0

281

Zwakheid der Schriftuurlyke Gronden, voor eene vol-
streckte Predestinatie, aangetoond. Alom, in gr. 8vo.

f 0-9-0

477

Digitized by Google

